

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XCVI

FERRAN SOLDEVILA

Les quatre grans Cròniques

IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós

Revisió filològica de
JORDI BRUGUERA

Revisió històrica de
M. TERESA FERRER I MALLOL

BARCELONA
2014

Les quatre grans Cròniques

IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XCVI

FERRAN SOLDEVILA

Les quatre grans Cròniques

IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós

Revisió filològica de
JORDI BRUGUERA

Revisió històrica de
M. TERESA FERRER I MALLOL

BARCELONA
2014

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP (revisades per al vol. 4)

Les **Quatre** grans cròniques. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 73, 80, 86, 96)
Referències bibliogràfiques. — Conté: 1. Llibre dels feits del rei en Jaume -- 2. Crònica de Bernat Desclot --
3. Crònica de Ramon Muntaner -- 4. Crònica de Pere III el Cerimoniós
ISBN 9788472839717 (o.c.)
I. Jaume I, rei de Catalunya-Aragó, 1208-1276. Llibre dels feits II. Desclot, Bernat. Llibre del rei En Pere
III. Muntaner, Ramon, 1265-1336. Crònica IV. Pere III, rei de Catalunya-Aragó, 1319-1387. Crònica.
V. Soldevila, Ferran, 1894-1971, ed. VI. Bruguera, Jordi, 1926-, ed. VII. Ferrer i Mallol, Maria Teresa, 1940-, ed.
VIII. Institut d'Estudis Catalans IX. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 73, 80, 86, 96
1. Corona Catalanoaragonesa — Història -- 711-1516 — Obres anteriors al 1800
849.9-9"12/13"
946.7"12/13"

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Josep Massot i Muntaner,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Hereus de Ferran Soldevila
© Hereus de Jordi Bruguera, per la revisió filològica
© M. Teresa Ferrer, per la revisió històrica
© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juliol de 2014
Primera reimpressió: novembre de 2016

Compost per Víctor Igual, SL
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN (obra completa): 978-84-7283-971-7
ISBN (volum quart): 978-84-9965-220-7
Dipòsit Legal: B 16577-2014

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

NOTA EDITORIAL	7
PREFACI A LA CRÒNICA DE PERE III EL CERIMONIÓS	11
CRÒNICA DE PERE III EL CERIMONIÓS	29
Pròleg	29
Capítol primer	35
Capítol segon	88
Tercer capítol	122
Quart capítol	250
Capítol quint	291
Capítol sisè	327
Apèndix	400

Nota editorial

El 2002, la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans va aprovar, a proposta del qui aleshores n'era president, Albert Balcells, de reeditar l'utilíssim volum *Les quatre grans cròniques*, que Ferran Soldevila havia preparat per a l'Editorial Selecta i que va aparèixer el 1971. Em va correspondre de fer-me càrrec del projecte i de bon començament vaig comptar amb la col·laboració decidida de Jordi Bruguera —especialista sobretot en la Crònica de Jaume I—, que es va ocupar de transcriure i revisar els textos de les cròniques de Jaume I, Desclot, Muntaner i Pere III, i de Maria Teresa Ferrer —excel·lent coneixedora de la història de la Catalunya medieval—, que ha anat completant les notes de Ferran Soldevila i ha suggerit alguns canvis de puntuació i d'accentuació al text establert per Bruguera. D'altra banda, Núria Mañé ha passat a l'ordinador totes les notes de Soldevila —amb les modificacions que Bruguera, Maria Teresa Ferrer i jo mateix hi havíem fet, en molts casos simples supressions— i ha posat en solfa tot el conjunt de l'obra, fent als textos les correccions que li havíem marcat i intercalant al lloc adequat les notes de Jordi Bruguera (entre claudàtors i signades J. B.), les de Maria Teresa Ferrer (entre claudàtors i signades M. T. F.) i les meves, no signades (i en aquest quart volum indicades simplement entre claudàtors).

La feina no ha estat tan senzilla com semblava de bon començament i han calgut una colla d'anys per poder dur-la a bon terme. El 2007 va poder aparèixer el volum dedicat a la Crònica de Jaume I; el 2008 el de la Crònica de Bernat Desclot, i el 2011 el de la Crònica de Ramon Muntaner. Jordi Bruguera havia mort, víctima d'una llarga malaltia, el juny de 2010 i no va poder veure les proves d'aquest tercer volum, com no ha pogut veure tampoc les de la Crònica del Cerimoniós, que ara acaba feliçment el projecte inicial, tot i que tenim el propòsit d'afegir-hi encara, una mica més endavant, un volum complementari amb els índexs de noms de les quatre cròniques. M'ha correspost, doncs, una vegada més de repassar més a fons

aquesta Crònica de Pere III, el text de la qual no resulta sempre fàcil i que espera una edició crítica definitiva.

Jordi Bruguera va seguir, com havia fet Ferran Soldevila, l'edició d'Amadeu Pagès, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon et III de Catalogne dit le Cérémonieux ou del Punyalet*, apareguda a la "Bibliothèque Méridionale" (Toulouse, Édouard Privat; Paris, Henri Didier) el 1942. Com és ben sabut, aquesta edició de Pagès formava part del conjunt de cròniques catalanes que tenia en curs de publicació l'Institut d'Estudis Catalans, gràcies al mecenatge de Rafael Patxot i Jubert, i havia estat parcialment anotada pel secretari general de l'Institut, Ramon d'Alòs-Moner. La guerra civil i les seves tràgiques conseqüències van impedir-ne, però, l'aparició a Barcelona i Pagès es va decidir a tirar-la endavant pel seu compte.

Jordi Bruguera va deixar per escrit els criteris que havia seguit en transcriure la Crònica del Cerimoniós i prefereixo reproduir exactament les seves paraules:

«A. Pagès presenta en una mateixa disposició tipogràfica, però amb cossos diferents, el text del manuscrit A, més antic [de la Biblioteca de l'Acadèmia de la Història de Madrid], amb totes les variants intercalades del manuscrit C [de la Biblioteca Universitària de València], que és la redacció més moderna de la crònica, influïda amb tota probabilitat per la mateixa mà del rei Pere III. Soldevila donava íntegrament el text de C, que suposa el d'A revisat i corregit, i posava en nota gairebé totes les variants d'A de què s'aparta C. El mateix A. Pagès adverteix en el seu estudi introductor i que moltes de les diferències textuales de C per respecte a A no tenen gaire importància pel fet de tractar-se de divergències de copistes sense interès. En canvi, hi ha modificacions de més envergadura que denoten clarament la voluntat rectificadora de l'autor amb la intenció de fer conèixer algun fet important inèdit, algunes precisions sobre personatges o el desenvolupament d'alguns episodis o efemèrides. Modificacions importants per a millor justificar, al capdavall, l'actuació política del monarca.

»Com Soldevila, he presentat també com a bàsic el text de C que ofereix Pagès. Però, també per simplificació, i no tractant-se d'una edició crítica, dono en nota només aquelles variants d'A més extenses i de més importància per a la comprensió històrica del text».

Voldria posar en relleu la important contribució que ha fet Maria Teresa Ferrer per a la millor comprensió de la Crònica de Pere el Cerimoniós. Ferran Soldevila no va tenir temps d'anotar-la a fons i, d'altra banda, d'aleshores ençà els historiadors han treballat molt i bé. Per això les notes afegides per Maria Teresa Ferrer representen un enriquiment molt considerable de les de Soldevila i només han estat possibles gràcies a la tasca duta a terme per l'autora al llarg de tota una vida.

Per a una visió de conjunt de la historiografia catalana medieval —no limitada evidentment a les "Quatre grans cròniques"—, em plau de remetre el lector al primer volum de la *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch, és a

dir *Literatura medieval (I). Dels orígens al segle XIV*, volum dirigit al seu torn per Lola Badia (Barcelona, 2013), on consta també la bibliografia més recent i més important sobre la matèria.

Aquesta nova edició de la Crònica del Cerimoniós apareix el 2014 coincidint amb el cinquantè aniversari de la mort de Rafael Patxot i Jubert. És un bon moment, doncs, per recordar tot el que l'Institut d'Estudis Catalans deu al mecenes que va fer possible la seva subsistència durant la Dictadura de Primo de Rivera i que al llarg dels anys va donar tantes mostres de la seva insubornable fidelitat a la nostra cultura i al nostre poble.

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Prefaci a la Crònica de Pere el Cerimoniós

LA INTRODUCCIÓ

Els lectors que hagin seguit les tres primeres cròniques (la de Jaume I, la de Desclot i la de Muntaner) no podran estalviar-se una sorpresa en encetar la lectura d'aquesta quarta crònica, la del rei Pere el Cerimoniós. Des del començament som lluny de l'estil de les tres cròniques anteriors: sembla que siguem en un altre món. No precipitem, però, el nostre judici. Aquesta és una de les cròniques que ens reserva potser més sorpreses. Ben trobat està el seu lema, pres al Psalm CXIII. El comentari o desenrotllament que el rei en fa peca de prosaic, malgrat la seva pruija versificadora. El lector arriba a fatigar-se'n. Ja la impressió, però, canvia, com no pot ser d'altra manera, quan el rei personalment apareix per a dir-nos, així com un altre David, «al qual estec dit, secundo Regum, xiiº: Non recedet gladius de domo tua, així, en lo temps del nostre regiment, quaix continuadament, coltell d'enemic, o d'estrany, o de vassall, o privat, no és partit de la nostra casa». Ací el Cerimoniós ja ens dóna un primer tast de la tragèdia que és una de les característiques de la seva crònica. I, posat en aquesta via, talment és inclinat a la dramatització de la història, que, sense allunyar-se de David ni de les sagrades escriptures, reproduïx «aquella paraula que és escrita 1º. Regum xviiº: Dominus eripuit me de ore leonis et de manu ursi (el Senyor em tragué de la gola del lleó i de la grapa de l'ós), com Déu nos ha deslliurat de la mà del rei de Castella, qui era lleó devorant per sa mala condició e propietat, e per son senyal, com en sa bandera fa lleó, e de la mà de l'ors, qui és animal immunde e significa persones envejoses e malicioses que, per llur malícia, se llevaren contra nós e nostre regne, dels quals la llarga bondat de Déu delliurà nós e a nostra Casa». I així trobem tot seguit aquesta altra característica de la crònica del Cerimoniós, que ho és també, al mateix temps, de totes les altres quatre grans cròniques: totes quatre posant en acció —acció de gràcies— l'agraïment a Déu per les bondats rebudes. Però es rectifica tot seguit, creient que ha restat curt en

l'explosió de gratitud: «així nós de la mà del rei de Castella e poder del rei de Portugal, de Navarra, Anglaterra e de Granada fom, per la mà e braç poderós d'Abraham, qui és interpretat pare de molta gent, ço és, lo Creador, qui és pare de tota creatura, fom delliurats». I insisteix: «Com, doncs, aquestes gràcies, e moltes e diverses d'altres hajam nós reebudes de la bondat divinal, pròpriament Ell ne devem lloar e a la sua misericòrdia tot apropiari, dient les paraules primeres del tema —aquelles amb què ha començat—: Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam».

I, un cop tornat a donar el tema, el reprèn repetidament, íntegrament o fragmentària, per tal que si alguna cosa ha deixat de banda de la glossa deguda a la divinal majestat o sobre la fragilitat humana, sigui esmenada abans no clogui aquest prefaci, que va guanyant, a mesura que avança, en intensitat, i en l'afany de fer-s'hi aparèixer personalment. Així: «com diu: Non nobis, Domine, non nobis, com nós, dit rei En Pere d'Aragó, havem aquesta coneixença clara e evident de nós e dels altres purs hòmens, que no som bastants, quant és de part nostra, a algun bé», i oposa una repetida negativa a tota altra atribució a qualsevulla altra col·laboració en tota la glòria del mèrit que l'ha dut a superar tantes i tantes adversitats, i la conclusió de tota la sèrie de negatives oposades a qualsevol altra atribució d'algun mèrit, «com tots no som sinó pols e terra, e som poble del Senyor, qui ens ha creats, e ovelles del seu peiximent». I com si no fossin prou les lloances vessades al pas del Senyor pels passatges del prefaci, ja sentint que s'acosta al final de l'elogi, vol superar-se ell mateix: «Ell sol és infinit en potència, perquè algun no li pot contrastar, sol immens en saviesa, per tal com Ell ha hom endreçar, sol bo sens terminació, perquè tot bé ha d'Ell davallar, e sol piadós e misericordiós sens mesura, perquè Ell ha de misèria, tribulació e afanys l'hom delliurar, sol eternal, immortal e immutable, sens tot defalliment, per què Ell devem molt honrar... Nós, doncs, rei, per la sua gran e llarga pietat, regnant en lo regne d'Aragó, qui havem reebudes diverses gràcies, e multiplicades en nostra vida, de la bondat infinita del nostre Creador, havem pensat e proposat que aquelles hajam o dejam en escrit posar e fer-ne llibre, no pas a jactància nostra ne llaor, mas per tal que els reis succeïdors nostres, lligent en lo dit llibre, oint que diverses perills e multiplicades guerres de poderosos enemics nostres, per ferma sperança e fe, ab paciència ensems, que havem haüda en la gran bondat e misericòrdia del nostre Creador...» I finalment, el títol del llibre. «E aquest llibre volem que sia intitulat: Llibre en què es contenen tots los grans fets qui són entrevinguts en nostra Casa dins lo temps de la nostra vida, començant-los a nostra nativitat.»

Vol, però, que, ans que vingui al seu tema, sigui feta menció del seu avi, el Just, i com l'infant Jaume renuncià, primogènit com era, al regne, motiu pel qual el seu pare, Alfons el Benigne, tingué la primogenitura i fou rei. I després com el seu pare prengué per muller la infanta dona Teresa, mare seva, pel qual matrimoni tingué el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger, i com, per renunciament de l'infant En Jaume, el seu pare fou fet primogènit d'Aragó.

També farà menció de la conquesta de Sardenya pel seu pare, la qual és digna de recontar, majorment, perquè el seu pare no visqué sinó vuit anys després que fou rei i gran part del temps fou malalt i, finalment, fou hidròpic, de què morí, i no es preocupa de fer menció dels grans afers que foren en la seva casa del temps del seu regiment. A més a més, parla de la coronació del seu pare, «com fos una de les notables festes qui es feessen en la Casa d'Aragó, e no deu ésser mes en l'oblit». I solament és feta menció del seu pare en aquests dos fets que foren molt notables: la conquesta de Sardenya i la coronació. I amb això fineix el pròleg, que ha començat amb molta prosopopeia i amb moltes declaracions de fe i de devoció, i acaba amb l'esment de dos únics esdeveniments de la vida d'Alfons el Benigne.

SOBRE EL CAPÍTOL PRIMER

La crònica està dividida en capítols, en nombre de sis, que més escaientment serien anomenats llibres, tal és la seva llargària. El primer s'inicia per unes indicacions genealògiques, destinades a situar els principals personatges, començant pel seu pare i els seus avis, personatges prolífics, que van tenir deu fills, ço és, cinc mascles i cinc dones (no diu femelles ni fembres). El primogènit, que ja ha esmentat, car fou el que renuncià al tron, i el fill segon, que fou Alfons el Benigne, pare del rei En Pere, que heretà la corona del seu pare. Donades les llistes dels mascles i de les dones, l'autor redueix els mascles al primogènit i al seu pare el Benigne, «e lleixarem a parlar dels altres nostres avoncles e ties, per tal com no vendria a nostre propòsit». Quant al seu pare, ens dóna la notícia, no gaire coneguda, d'haver nascut en la ciutat de Nàpols, on havien anat els seus avis. I arrançant-li el matrimoni amb Teresa d'Entença, filla de Gombau d'Entença, ella li dugué en dot el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger i, per successió del seu pare, tenia la baronia d'Alcoleja i d'Antilló. Tots aquests dominis pervingueren, doncs, a l'infant Alfons per part de la seva dona. El matrimoni fou fecund: set fills: cinc mascles i dues dones. El segon a néixer fou Pere el Cerimoniós, el dia 5 de setembre de 1319, en la ciutat de Balaguer; era setmesó i ningú no pensava que visqués. I en fou padrí N'Ot de Montcada. El terç hagué nom Jaume, comte d'Urgell i vescomte d'Àger. El darrer fill fou Sanço «e per aquest morí nostra mare».

Entra tot seguit a parlar de com vingué la primogenitura al seu pare, el rei Alfons, i després com tingué els regnes. L'infant Jaume, que era el primogènit, era molt fort en justícia i acostumava a fer severes inquisicions per tota la terra. I el seu pare, que era llavors a Catalunya, el censurà amb «cartes fort expresses». I l'infant Jaume en fou molt torbat i volgué, segons diuen alguns, renunciar al regne; i acompanyant el seu pare, des de Calamotxa, camí de València, en conversa privada, va començar a dir-li que volia renunciar al regne i que no volia contraure matrimoni amb la infanta dona Elionor, filla del rei de Castella; i cada dia es partia el rei del seu fill, sota la impressió d'aquell propòsit filial, molt torbat i commogut.

El rei seguí el seu camí cap a València i l'infant restà a Terol. I, quan el rei partí de València, camí de Tortosa, l'infant Jaume li sortí al pas a la plana de Borriana i recapitulà el seu propòsit de renunciar al regne i al matrimoni projectat. I fou trobat en els cofres de la cambra de l'infant un hàbit de predicador, motiu pel qual el confessor de l'infant, que era predicador, hagué de fugir, suspecte d'induir l'infant a entrar en aquell orde. Però el rei insistí en el seu propòsit perquè ho havia jurat al rei de Castella. I així l'infant, «irat e dolent en son cor», hagué d'oïr la missa amb la infanta dona Elionor, i l'arquebisbe de Tarragona Eixemèn de Luna, en l'església major de Gandesa, donà la benedicció a la parella d'infants, que oïren la missa fins que foren al moment de donar la pau a la infanta i, davant el refús total de l'infant, hagué de donar-la-hi el rei mateix. I l'infant restà encara a l'església i se n'anà al lloc del Lledó a dinar. «E lo rei En Jacme e altres romaseren quaix envergonyits e confusos.» Encara va insistir el rei prop del seu fill, amb precés dels seus barons i fins oferint-li de renunciar ell a la corona en favor seu. Però l'infant renuncià i prengué l'hàbit de l'Hospital i de continent fou profés en l'orde. I immediatament els prelats i barons i altres aplegats atorgaren l'infant Alfons en rei per a després de l'òbit del rei. I després del dit atorgament, en senyal de primogenitura, el rei Jaume manà als seus altres fills que besessin la mà de l'infant Alfons, i després feren el mateix tots els rics homes i altres; i en conseqüència l'infant Alfons deixà les armes comtals i prengué les armes reials i s'intitulà: INFANT N'ANFÓS, DEL MOLT ALT SENYOR REI D'ARAGÓ PRIMOGÈNIT E D'ELL PROCURADOR GENERAL, E COMTE D'URGELL. Mentrestant, l'infant Jaume, quan hagué tingut un temps l'hàbit de l'Hospital, el deixà «e pres l'hàbit de Montesa e ab aquell estec a perseverà tro al dia de la sua fi».

Després d'algun temps, el rei Jaume II aplegà Corts a Saragossa per Cort general d'Aragó i l'infant Jaume, convocat, no hi volgué acudir. Llavors el rei explicà en un discurs la manera del renunciament i pregà als de la Cort, que «puix que aquell fill s'era mes en orde», juressin el seu fill Alfons. I així fou jurat pels aragonesos.

Mentrestant, i ben bé per un any, la infanta dona Elionor estigué a Tortosa, i després el rei la conduí a Ateca, aldea de Calataiud, i allí la recolliren cavallers castellans i se l'emmenaren a Castella.

A continuació el rei Jaume se'n vingué a Girona i hi tingué Cort general als catalans, a la qual també assistí el rei Sanç de Mallorca i s'hi tractà del passatge a Sardenya, en el qual participà el mallorquí amb galeres i moneda. I després tingué lloc el matrimoni del rei amb dona Elisenda de Montcada, germana del padri del Cerimoniós N'Ot de Montcada. I aquell mateix dia de Nadal l'infant Alfons parà l'estendard per al dit passatge de Sardenya.

I ara acaba la crònica, posant terme a les aventures i desventures de l'infant Jaume, «recontem breument del viatge que el senyor infant N'Anfós féu en lo regne de Sardenya, així com a primogènit e general procurador del molt alt e poderós senyor rei En Jacme, pare seu».

De primer, a requesta del noble Hug d'Arborea el rei Jaume trameté a Oristany, contra el comú de Pisa, que dominava l'illa, tres coques amb cent vuitanta homes a cavall: i el mateix mes de maig partí de Barcelona amb vint galeres i molts altres vaixells l'infant Alfons per anar a concentrar-se a Portfangós. Allí es concentrà també el rei, i els infants i els almiralls. I el rei, que era molt bon parlar, féu a tota aquella multitud un discurs memorable, que la crònica reprodueix gairebé literalment, com parcialment però en estil directe el reproduirà el rei Martí en el seu discurs de les Corts de Perpinyà, en elogi de Catalunya i dels catalans.

Primerament li va dir que li encomanava un privilegi de la Casa d'Aragó, que és butllat amb butlla d'or: —«Fill, com serets en la batalla, ferits primer esforçadament e poderosa: o morir o vençre, o vençre o morir, o morir o vençre. E açò dix tres vegades». Li recomanà també que no deixés d'esperar tot cavaller que hagués de prendre part en la batalla, perquè a vegades ha resultat que pel seny d'un cavaller s'arribava a obtenir una victòria. En canvi, no va fer com el rei Martí, que va creure convenient de callar el desastre de Muret, perquè creia alliçonadora aquella desfeta, que es perdé, diu, per sa follia, és a dir, la follia de Pere el Catòlic, «qui per sa follia fon mort a Morell».

I, finit el discurs, el rei senyà i beneí l'infant Alfons i li donà la benedicció de part de Déu i llicencià tothom de partir el primer dia de juny. L'infant duia per companya la seva muller la infanta dona Teresa en la coca Santa Eulàlia, disposada a patir tots els riscos i perills de l'infant. L'estol s'havia augmentat fins a seixanta galeres i altre navili menor, en conjunt més de tres-centes veles. Durant la travessia esclatà una baralla entre aragonesos i catalans, i l'infant en féu penjar tres. Tenint notícia que els pisans adreçaven a l'illa forces de cavall i de peu, l'infant, per arribar abans a Sardenya, es mudà a una galera anomenada també, com la coca, Santa Eulàlia. Partint de Maó el 9 de juny, el dia 13 l'estol de galeres ja arribava al cap de Sant Marc, prop d'Oristany, a l'illa de Sardenya. Després l'infant entrà en el port de Palma de Sols, i allí prengué l'acord que anés a posar setge a la vila d'Esglésies. Abans que partís de Palma de Sols alguns sards ja li feren homenatge en nom de tots els altres. Seguint el seu camí, l'infant, el dia 28 de juny, ja fou davant la vila d'Esglésies i ordenà que tot el navili se'n vingués a la platja de Canyelles i es pot dir que des d'aleshores començà el setge de la vila, setge desaconsellat per Muntaner en el seu Sermó versificat, inclòs en la seva crònica, aconsellant l'infant sobre la campanya de Sardenya.

En efecte, encara que finalment victoriós, el setge va resultar molt costós a causa sobretot de les epidèmies —la terrible malària—. Un cop entrat a Esglésies, l'infant va restar-hi set dies, al cap dels quals se'n va anar al setge de Castell de Càller, que catalans i aragonesos menaven alhora que, el de la vila d'Esglésies. I estant en el setge de Castell de Càller tingueren notícia que l'enemic s'acostava. I en el camp de Lucocisterna, en el camí de Decimo a Castell de Càller, tingué lloc una terrible batalla, en la qual l'infant lluità com un lleó —la comparació és de la crònica—. Després de la victòria catalanoaragonesa, els pisans no trigaren a rendir-se. Hi contribuí molt un estol de

galeres que el rei Jaume hi envià des de Catalunya. Pisa s'avingué a tenir el castell de Càller en feu pel rei català. Totes les forces que Pisa tindria a l'illa de Sardenya li serien lliurades. La senyera catalana fou posada al campanar de l'església del castell de Càller. El 18 de juliol de 1324, l'infant, amb tot el seu estol, tornà a Catalunya.

Com a colofó de la campanya de Sardenya, la crònica dóna les llistes dels nobles i barons que hi van morir, i també dels que se salvaren: aragonesos, catalans i valencians.

La resta del capítol és dedicada a tocar diversos punts que ja ha enfocat la crònica, com és el cas del dissortat i neuròtic infant Jaume, que la narració ja ha deixat havent entrat en orde i que ara torna a deixar-hi.

Però es pot dir que el nus dels nous episodis gira al volt del nou matrimoni amb la infanta Elionor de Castella, que ara es casà amb Alfons el Benigne, i la persecució de la madrastra contra el seu fillastre i tots els qui el protegien o se'n mostraven partidaris. Fins al punt que hem hagut de pensar si el rei Jaume, en insistir tant per aconseguir que el seu fill i hereu el volgués substituir en el tron com el rei es proposava i no Alfons el Benigne, temia el caràcter feble del seu fill segon, després que va contraure una malaltia, i confiava, en canvi, en la decisió i l'energia del seu hereu; dels quals fets bones mostres va donar. Bé calgueren al primogènit d'Alfons el Benigne els vots favorables del seu padrí Ot de Montcada, al moment del seu bateig, per a salvar-lo dels odis de la seva madrastra, la novella reina Elionor de Castella. La seva crònica explica que Ot va dir en la mateixa cambra on aquell va néixer:

«Haja nom aquest infant, Pere, per tal que mossèn sent Pere lo faça viure e li recapte de Déu gràcia, que, pus haja nom Pere, que haja les bones ventures que hac son besavi lo rei En Pere» (Pere el Gran).

No tingueren tanta sort les set dides que, en menys d'un any, «encombírem (esgotàrem) —diu el rei. La seva mare havia finat a Saragossa i ara al seu lloc hi havia una madrastra, que tenia per principal consellera dona Sança de Velasco. Sota el malvat consell d'aquesta dona, que era l'ama de la reina, van començar les donacions als fills de la reina que van provocar molts de conflictes. Ferran i Joan van ésser afavorits en perjudici del primogènit. I aquí se situa aquella escena entre Guillem de Vinatea i el rei i la reina. Vinatea, home esforçat, es va comprometre a parlar ferm al rei. Va, doncs, parlar i va finir amb una amenaça per als mals consellers:

«—Ah, reina, açò volíets vós oir!

»E ella tota irada, plorant, dix:

»—Senyor, esto no consentría el rey don Alfonso de Castella, hermano nuestro, que ell no los degollasse todos.

»E lo senyor rei respòs:

»—Reina, reina, el nostre poble és franc e no és així subjugat com és lo poble de Castella, car ells tenen a nós com a senyor, e nós a ells com a bons vassalls e companyons.»

El consell es llevà i les donacions foren revocades, que eren destrucció del regne de València i per tant de la Corona d'Aragó. Un altre episodi digne d'ésser extret de la

crònica és aquell relatiu a la colpidora figura de Llop de Concut que aconseguí el rei en una aldea de Terol. I el rei li cridà, advertint-lo: «Llop, no hi aturs, car la reina te persegueix; torna-te'n».

I ell digué que no havia fet res perquè degué ésser perseguit, car en si havia lleialtat i veritat. I no cregué l'advertiment del rei. I la reina féu que el rei el fes prendre. I li fou donat turment, i finalment condemna de mort, arrossegat i penjat. Deien contra ell que havia fet donar fetilleries a la reina perquè no pogués concebre.

Damunt la reina —ja ho hem dit— tenia una malèfica influència dona Sança Velasco i per tot concitava els odis. I el rei un cop que va anar a Tarragona, ajudat pel Patriarca i altres del consell, va dir a dona Sança que se'n tornés a Castella. I quan va ser en l'horta de Saragossa, els hortolans i altres feren un tal tabustol de crits de «fora, fora d'Aragó la viella mala!», que hagué de fugir. I els regnes tingueren un temps de repòs. Malauradament el rei malaltejava a causa de la seva hidropesia, i la reina, tement les rancúnies de l'infant Pere, va refugiar-se a Castella, amb els seus fills Ferran i Joan. La qual cosa fou gran damnatge del regne d'Aragó.

Per aquells dies tingué lloc un fet amb què es clou el llibre segon de la crònica: la mort d'En Bernat de Sarrià, alcaid del castell de Xàtiva. I En Bernat de Mataró, que n'era sotsalcaid, li preguntà: «Senyor En Bernat, si Déus fa ses volentats de vós, a qui manats que do lo castell?» I li fou respost: «Al rei» tres vegades. I, dit això, va morir. I el sotsalcaid anava cap al rei Alfons, i quan fou a Tortosa sabé que el Benigne era mort. I se n'anà a València, on aplegà tots els seus parents i amics i alguns savis, i explicant-los la conversa amb Bernat de Sarrià, els demanà a qui havia de donar el castell de Xàtiva: «Al rei», li fou respost unànimement. El rei era el futur Cerimoniós. Així s'evità que passés a mans de la reina. En premi, el rei Pere en donà l'alcaidia a Bernat de Mataró.

SOBRE EL CAPÍTOL SEGON

Sabuda per Pere III la mort del seu pare, i trobant-se a Saragossa, aconsellat pels aragonesos, va decidir d'anar a Lleida, perquè el testament del seu pare deia que hi fos soterrat. Però, quan es disposava a fer-ho, rebé una carta dels seus oncles, els infants Pere, comte de Ribagorça i d'Empúries, i En Ramon Berenguer, comte de Prades, els quals li respongueren que ja l'havien soterrat al monestir de frares menors de Barcelona. Aquest detall ens fa veure com la rivalitat catalanoaragonesa continuava manifestant-se. En aquest capítol segon, veurem com la rivalitat pren puixança; però, com aviat els papers es canvien i el rei es posa al costat dels catalans i la lluita s'abranda, no sense que abans el rei sigui coronat a l'església de Sant Salvador de Saragossa. La pretensió de l'arquebisbe de Saragossa de coronar el rei va començar a esguerrar les bones relacions, perquè el rei, després d'haver fet veure que cedia a la pretensió de l'arquebisbe que almenys li deixés que fes com si li adobés la corona, arribat el moment s'hi negà rodonament, dient-li que ell mateix s'adobaria la corona.

Un altre incident sorgí quan Marià i Joan d'Arborea volgueren prendre les regnes del cavall reial, i s'hi oposaven els aragonesos, i el rei sortí en defensa d'aquells. Encara un nou conflicte es presentava, perquè València i Barcelona es disputaven l'honor de rebre el rei després de Lleida. El rei se'n sortí rebent a Lleida procuradors i síndics de les viles i ciutats de Catalunya i anant després a València. I tothom restà satisfet. Sols Barcelona restà malcontenta. Però després, quan, en plena Cort, Pere III fou jurat com a comte de Barcelona, el greuge s'apaivagà. I el mateix s'esdevingué a València quan Pere fou jurat per rei.

Un altre conflicte estava pendent amb don Pedro d'Eixèrica, que havia ajudat la madrastra del rei a sortir del regne. Una guerra esclatà. Però també el conflicte acabà arrançant-se, com també la pretensió de l'infant Joan Manuel de Castella, que volia atraure el rei Pere a una guerra amb el rei castellà; però no ho aconseguí, gràcies a la intervenció de l'infant Pere, comte de Ribagorça. Així s'anaven dissolent els conflictes que sorgien: fins i tot els conflictes amb la madrastra, que cobrà ço que havia acostumat d'haver en temps del Benigne. I el mateix els infants Ferran i Joan; per cert que Borriana, Castelló i Llúria, que havien d'ésser tornats a aquest infant, donaren lloc a un incident, que reconta amb goig la crònica:

«—Senyor, no ens vullats oblidar» —criava el poble pels carrers, i dins l'església. I tot el poble plorava «e nós amb ell ensems... E, estants així, ploram e estiguem per espai de una hora, que no fem sinó plorar, e ells ab nós». Resultat que, en esmena dels llocs que havia de rebre, l'infant Joan va tenir els llocs d'Elx, Crevillent i el castell de Corbera.

Així solucionat també aquest conflicte, tingué lloc el matrimoni del rei Pere amb la filla del rei de Navarra, i a consell de l'infant Pere, oncle del rei, cità el rei de Mallorca, Jaume III, que anava ajornant tant com podia l'homenatge, i així s'inicia en la crònica el conflicte entre els dos reis. El mallorquí demanà allongament de la citació i, havent-hi insistit, obtingué un no rotund. L'única cosa que pogué obtenir és que no fes la prestació d'homenatge davant tot el poble, sinó en la capella del palau. I encara aquí sorgí un debat, perquè el rei de Mallorca demanava un coixí per fer l'homenatge. A la fi tot s'arranjà amb la concessió d'un coixí més petit que el solemniat.

Ara era el papa el qui demanava a Pere l'homenatge per Sardenya i Còrsega. Pere féu, doncs, el seu camí pel Rosselló, acompanyat pel rei de Mallorca. I, en ésser a Lunel, el papa li envià a pregar que travessés el Roine per la barca de Belcaire a Tarascó. Estigué a Tarascó tres dies, mentre el papa li preparava una gran rebuda. I va entrar a Avinyó, i aquí tingué lloc una escena que narra la crònica amb un punt de satisfacció, i és que, anant plegats els dos reis a cavall, el de Pere III fou avançat un punt al del rei de Mallorca, un cavaller del qual les emprengué a bastonades contra el cavall del rei Pere, la qual cosa veient, ple d'ira, el Cerimoniós volgué treure la seva espasa i llançar algunes estocades contra el rei de Mallorca, sense que per fortuna pogués treure-la de la beina. I corregué a ell el seu oncle l'infant Pere, qui el reptà perquè el mallorquí era molt estimat en la cort papal. I ell, mostrant els seus veritables sentiments, va respon-

dre-li que un cop hagués matat el rei de Mallorca no li sabia greu de morir. Encara, camí del retorn, el rei de Mallorca li féu gran festa i gran acolliment a Montpeller. I la festa es repetí a Perpinyà. Pel coll de Panissars el Cerimoniós entrà a Catalunya i passant per Barcelona se n'anà a Aragó. Entretant el rei del Marroc havia tramès el seu estol a Espanya, i el Cerimoniós armà deu galeres en ajuda del rei de Castella, però el rei del Marroc se'n tornà a la seva terra.

SOBRE EL CAPÍTOL TERCER

Aquesta topada amb el rei de Mallorca, que ja hem vist a punt de produir-se, esclatà plenament en la narració del tercer capítol: «En aquest terç capítol és declarat en qual manera lo rei de Mallorques, qui era vassall e hom nostre llige, tractà e s'esforçà en denegar la senyoria alodial e la feultat de què ens era tengut per lo regne de Mallorques e comdats e terres que tenia per nós en feu nostre. Per la qual raó nós proceïm contra ell, e lo dit regne comdats e terres confiscam, e aplicam-les a la nostra Corona reial d'Aragó. E ... declaram ací los afers del dit reialme de Mallorques, en quina manera fon donat per lo rei En Jacme, tresavi nostre, ne les obres que els reis de Mallorques passats feeren tro al temps de la confiscació dessús dita».

Segueix una ràpida exposició del regnat de Pere el Gran i com aquell rei considerà que aquella donació del regne de Mallorca era una donació immensa, i arribaren a un acord amb el rei de Mallorca perquè aquest romangués rei i comte de Rosselló i Cerdanya i senyor de Montpeller, i que per tot el dit regne romangués el dit rei, i els seus successors, «vassall e hom propri e llige de rei d'Aragó... e... que fos tengut de ser e de venir a Corts de Catalunya». Parla després de la guerra amb el rei de França, ajudat pel rei de Mallorca. Parla també del passatge de l'infant Alfons a Mallorca. Morí jove el rei Alfons i el succeí el seu germà el rei Jaume II, que restituí el regne de Mallorca al seu rei, però no el reialme de Sicília, tot i que li fou donat pel papa el reialme de Sardenya. I es casà amb la infanta dona Blanca, mare del rei Alfons el Benigne, pare del Cerimoniós. Amb aquest esbós ja ha enllaçat amb els fets de la mateixa crònica. A Mallorca regnà el rei Sanç, que també tingué la pretensió de denegar els acords amb el rei Jaume II, que li féu escriure per En Pere March, tresorer seu, una carta on l'advertia del perill en què s'endinsava.

«Eu hai haüt mal consell! Eu sui en mal punt nats! Eu hai perduda ma terra!», exclamava el malaurat.

Tot pogué arranjar-se: el rei Sanç vingué personalment a les Corts de Girona i oferí al català ajut per a la conquesta de Sardenya. I, al cap d'un temps de tornar de la conquesta, va morir al castell de Perpinyà. I l'hereu del regne de Mallorca fou el seu nebot Jaume, que havia estat portat per En Ramon Muntaner de les parts de Romania. I ja tenim amb possibilitat d'afrontar-se els principals protagonistes d'aquest drama.

Les diferències començaren quan el novell rei de Mallorca anà a Montblanc, on estiuejava el rei Pere, amb la pretensió de dur-lo a la guerra amb el rei de França; la

resposta essent evasiva, Jaume III se separà molt malcontent del seu cunyat —perquè era casat amb Constança, germana del rei Pere. La discrepància anà accentuant-se. I havent anat a visitar a Barcelona, en companyia de la seva muller, el rei Pere cregué que Jaume tenia el projecte de segrestar-lo en una galera seva. I conta el rei d'Aragó que un frare predicador, del qual no recorda (sospitosament) el nom, anà a veure'l i li revelà el complot que hom havia tramat contra ell, en el qual complot la història no ha cregut. Breument, el Cerimoniós va mostrar en aquesta lluita l'home cruel, calculador, inescrupolós, que era en el fons. La seva crònica, on tant s'esforça a justificar-se, mirall exacte de la seva figura complexa, no arriba a dissimular la seva veritable fesomia ni l'esperit que l'anima. A vegades, al contrari, encara ens la mostra més al viu el fet que no hagi deixat de referir detalls que no fan sinó accentuar els trets cruels o reversos de la seva figura. Potser per primer cop en la nostra història, trobem en el regnat del Cerimoniós allò que ha estat anomenat crim polític. En la desfeta de Jaume III, no hi hagué pròpiament crim. Ell va morir, com el seu pare Ferran, en batalla campal, defensant el seu patrimoni, decapitat per un obscur soldat enemic. Però fou embolicat pel Cerimoniós, en les malles del seu deure feudal, d'acusacions en el fonament de les quals la posteritat no ha cregut, d'un procés que va condemnar-lo a la pèrdua dels seus estats, en un conjunt, en fi, d'hàbils paranys, entre els quals Jaume, tan inhàbil com violent, tan orgullós com temerari, va trobar-se desarmat, passant de l'esperança al desesper, de la humiliació a l'ofensa, de la submissió a la revolta.

Finalment Jaume III, desesperat, havia de vendre's Montpeller al rei de França, i, amb els cent vint mil escuts obtinguts i amb l'ajut de la cort papal avinyonesa, va preparar una expedició a Mallorca. A la batalla de Lluçmajor (25 d'agost de 1349) fou vençut pel seu rival, que havia passat també personalment a l'illa.

La darrera part del capítol és consagrada a la campanya per la conquesta dels comtats del Rosselló i Cerdanya, i el rei en aquesta part de l'exposició vol que se segueixi la forma de dietari, i així se segueix fins a l'acabament del capítol, una mica en perjudici de la gràcia de l'exposició.

«Aprés, posats en bon estament los comdats de Rosselló e de Cerdanya, partim de Perpenyà e venguem-nos-en a Barcelona», i així dona per acabat el tercer capítol i anuncia el començament del quart, «en què es tracta dels afers de les Unions, que les gents nostres d'Aragó e de regne de València feren contra nós, les quals finalment, ab l'ajuda de nostre senyor Déus, foren destroïdes e anul·lades, segons que es segueix.»

SOBRE EL CAPÍTOL QUART

«En aquest quart capítol és declarat en qual manera les nostres gents dels regnes d'Aragó e de València, ço és, barons e cavallers, e llocs dels Órdens, e ciutats e viles quaix per major partida, feren contra nós unions, les quals, per tal com proceïen de gran injustícia, e parec-ho bé a la fi, nós, amb l'ajuda de nostre senyor Déus, qui és

endreçador de tots aquells qui amen justícia e veritat e en ell han ferma esperança, destroïm e anul·lam en tot, e corregim e castigam, per via ordinària e justa, molts d'aquells qui les havien començades e tort hi tenien, segons que llargament en lo present quart capítol és recitat e escrit.»

Així, per endavant resta justificada l'actuació del rei Pere. Aviat, però, podem constatar que en el seu origen hi havia, en la manera de procedir del rei, una injustícia i una provocació, car en l'origen del conflicte que ell mateix es creà hi havia un doble reptre als drets del seu germà Jaume i als costums dels seus pobles. La causa inicial de tot era la pretensió de Pere el Cerimoniós que el succeís la seva filla única Constança, en perjudici del seu germà Jaume, que era el legítim hereu. Un ajustament de savis ho havia decidit per majoria (vint-i-dos contra dinou). L'infant Jaume, malgrat el secret de la decisió, pogué ésser-ne informat. I reclamà els seus drets davant el seu germà, el qual li respongué que volia saber la seva «senyoria a qui es pertanyia». L'infant malcontent d'una tal resposta es partí agreujat del rei. Això passava a València i no li fou difícil a Jaume de remoure el poble a favor seu. Malgrat que el rei el cridés i l'amonestés, l'infant va continuar les seves maniobres contra la decisió del rei. La reina parí un infant, però el goig fou breu, perquè morí molt aviat. I a continuació del novell nat morí la reina. Apressat per totes aquestes dissorts i ferm en la seva decisió de no ésser succeït pel seu germà, Pere va fer que els seus ambaixadors demanessin la mà de la filla del rei de Portugal, que li fou concedida i se celebrà el matrimoni. L'infant Jaume, però, passà a Aragó i no li costà gaire, invocant els furs, de remoure tot el poble aragonès, sense oblidar els més alts. Així es formà la Unió aragonesa. En això la qüestió es complicà perquè arribaren notícies que En Jaume de Montpeller (era el títol que llavors el rei Pere donava al de Mallorca) anava a entrar al Rosselló. Pere hi acudí amb tropes, però no havent trobat sinó poca resistència, va entretenir-se posant en ordre els comtats de Rosselló i Cerdanya. Sabent que Jaume s'havia refugiat en terra francesa, posà setge al castell d'Arrià, i es passà una bona mesada a Perpinyà. Tornat a Catalunya, s'apressà cap a Saragossa, disposat a tenir Corts als aragonesos. Després d'una estada a Montsó, per Sarinyena anà cap a Saragossa. I en l'església de Sant Salvador, aplegades aquestes Corts, Pere tingué una violenta topada amb el seu germà Jaume:

«—E com, infant, e no us basta que vós siats cap de la Unió...» I prosseguí en termes insultants per a l'infant.

«E, com açò haquem dit, callam», diu el rei. I, en previsió de la reacció de l'infant, manà a dos cavallers que estiguessin als peus d'aquest i que si es movia desordenadament contra ell, «que aquests lo matassen».

No féu cosa contra ell, però replicà bravament:

«—Senyor, jo a vós no dic res, mas tot altre hom, exceptat vós, qui diga això, ment per la barba!»

I l'infant reprengué, adreçant-se al poble:

«—O poble benastruc, vejats com vos va, que, com a mi diu aitals paraules, qui só son frare e lloctinent, quant més dirà a vosaltres!»

I En Guillem Sacirera, que era cambrer major de l'infant, digué altament:

«O Déu! E no hi ha nengú qui gos respondre per l'infant qui és reptat de traïció!»
I obrint les portes sortí cridant, a manera d'avalot: «Via fors! Via fors!» I tots, els coltells a les mans, eixiren part defora.

Després d'aquesta escena tan violenta, el rei, aconsellat per Bernat de Cabrera, decidí de partir secretament. I és durant aquesta tornada a Catalunya, quan eren a la vista de Fraga, que Bernat de Cabrera va dir al rei:

«—Senyor, veets aquell lloc?»

I el rei li respongué: «—Hoc.

»—Doncs, de Catalunya és.

»E nós, en aquella hora, diguem:

»—O terra beneita, poblada de lleialtat! Beneit sia nostre senyor Déus que ens ha lleixat eixir de la terra reebel e malvada! Maleit sia qui hi mir mal, car així mateix era poblada de lleials persones! Mas bé havem fe en nostre senyor Déu, que la tornarem a son estament e punirem aquells qui hi miren mal.»

Zurita transcriu aquest diàleg, però, curiosament, suprimeix les paraules del rei favorables a Aragó. I, referint-se a les Corts que tingué als catalans, la crònica diu que hi arribà l'infant Jaume, «fort mal aparellat de malaltia». I el rei, que havia sortit a rebre'l a l'entrada de la ciutat, veient els jocs d'un home, que passava de part a part del carrer per un fil prim, digué a l'infant:

«—Frare, veets aquests jocs?

»E ell dix:

»—Senyor, no veig res.

»E tantost com fo en la posada sua, gità's en son llit, e a cap d'alguns jorns reté l'ànima a nostre senyor Déu.» Aquesta mort ha estat posada, sembla que injustament, a compte del Cerimoniós. Gairebé al mateix temps, arribà la infanta de Portugal per contraure el matrimoni amb el rei. Complert el matrimoni, rei i reina anaren a València, on ja s'agitaven els de la Unió. I conta la crònica que, davant la multitud que hi havia davant el reial on posaven els reis, Pere de Montcada i el castellà d'Amposta deien al rei: «Senyor, eixits; si no, tots som morts». El rei no es féu pregar gaire. I girant decididament l'esquena anà cap a la porta, dient als qui restaven:

«—Romanga tothom, que nengú no ens seguezca. E comanam-vos la reina. Si alre era d'ella, morits tuit ab ella.» I el rei, amb una maça a la mà, començà a davallar, tot cridant: «— O traïdors, a nós, a nós». I la multitud que tenia les espases tretes esclatà en un gran crit de «Viva el rei! Viva el rei!» I quan el rei i la reina volien retirar-se a descansar vingué una multitud, ballant amb trompes i tabals, i calgué que el rei i la reina ballessin, mentre un barber, anomenat Gonçalvo, que era cap de colla, es posà entre el rei i la reina, tot cantant:

«Malhaja qui se n'irà
encara ni encara...»

«E nós llavors no hi responguem», comenta el rei.

La pesta que, al cap de poc temps, es propagà per València permeté al rei un pretext per a abandonar-la amb el permís de la Unió; i, amb molt acompanyament, i amb la reina, se n'anà a Terol. I de Terol estant pogué procedir contra la Unió. I amb les forces que li eren addictes, i tropes del rei de Castella, a la batalla d'Épila foren vençuts els de la Unió aragonesa. Executats els càstigs imposats pel rei, Pere va tenir Corts als aragonesos. Fet tot això, arriba el torn de València, on també foren vençuts els unionistes; llavors el rei volia condemnar la ciutat, de forma que mai més no pogués ésser habitada. Però, prestant l'orella a savis consells, decidí de perdonar-la, amb l'excepció de vint persones, entre ells aquell barber anomenat Gonçalvo, que havia fet ballar el rei i la reina, i li completà la cobla que els cantà en aquesta forma:

«E qui no us rossegarà
susara, susara.»

I fou arrossegat pels carrers de València i finalment penjat. Altres sofriren una sort similar, altres solament penjats, i altres, dels anomenats generosos, escapçats. I, amb la campana de la Unió, ideà un càstig horrible, fent beure als qui s'havien aplegat al seu so de la «licor d'aquella com fon fusa». Així finiren les Unions i els unionistes més destacats.

SOBRE EL CAPÍTOL CINQUÈ

«En aquest capítol és contengut com nós, rei En Pere, dessus dit, fem confederació e avinença ab lo duc e comú de Venècia contra lo duc e comú de Gènova, e de tots les afers qui es seguïren après la dita confederació. E conté-s'hi primerament com l'estol nostre de què fo capità lo noble En Ponç de Santa Pau, passà ensems ab l'estol de Venècia a les parts de Romania, e de la batalla que els dits dos estols hagueren ab l'estol de Gènova, qui era en les mars del lloc de Pera pres Costantinoble; e com, en l'any après sigüent, lo noble En Bernat de Cabrera, capità del nostre estol, ab vint galees del venecià, se combaté ab l'estol de Gènova en les mars de l'Alguer, e aquell ab la gràcia de Déu vencé e desbaratà e n'hac trenta-tres galees ab tota llur xurma, e encara pres lo lloc de l'Alguer, qui ens era rebel·le; e com, après, lo dit lloc de l'Alguer e el jutge d'Arborea se rebel·laren contra nós, e, durant la dita guerra, nós, per la dita rebel·lió, hauguem personalment a passar en la illa de Sardenya, feent nostra execució contra lo dit Jutge; e com, recobrat lo dit lloc de l'Alguer e posada la dita illa en estament de pau e concòrdia, nos en tornam en Catalunya.»

Vet aquí, abreujadament, un resum del contingut del capítol cinquè com no n'ha via presentat cap altre de tan complet en tot el que va de crònica. I descriu a continuació com l'any 1350, estant el rei a Perpinyà, se li presentaren missatgers del duc i comú de Venècia per tal de fer confederació contra el duc i comú de Gènova. I, tenint-ne notícia, el duc i comú de Gènova enviaren una missatgeria similar amb una finalitat semblant. I després d'un debat entre els consellers del rei Pere, que dubtaven cap a quina aliança decantar-se, triomfà la candidatura de Venècia.

Signada l'aliança, fou nomenat pel rei Pere com a capità de la seva armada En Ponç de Santa Pau, i li fou confiat un estol de vint-i-una galeres, que, fent la via de les illes (Maó, Càller, Millàs [Sicília], Messina) es trobaren amb vint galeres de Venècia i s'hi uniren formant un conjunt de quaranta-una galeres. Partint del cap de les Leuques, els sorprengué una gran tempestat, però es tornaren a aplegar al port de Corró, que era de Venècia; partiren fent la via de Constantinoble. Finalment, al Bòsfor, els aliats aconseguiren una victòria costosíssima (1352). Hi hagué tractes per arribar a la pau. Però l'orgull i les pretensions de Gènova ho impediren. I la lluita es traslladà a Sardenya, on l'estol català, comandat per Bernat de Cabrera, va aconseguir una brillant victòria (1353), que no va posar fi a la guerra. Ara prengué el caràcter d'una guerra catalano-sarda. L'estiu del 1354, Pere III hagué de passar personalment a l'illa amb un formidable estol, i va assetjar l'Alguer. Però el clima de l'illa delmava les tropes. Enmig de tantes adversitats encara fou un èxit la submissió dels assetjats, que van evacuar totalment la ciutat de l'Alguer. Aleshores fou poblada de catalans, i encara s'hi parla català. Pere III, després d'haver tingut Corts a Castell de Càller, va tornar a Catalunya. Al cap d'un cert temps hi va tornar En Bernat de Cabrera.

Les rebel·lions se succeïen a l'illa; però, com apareixerà clarament a mitjan segle xv, la qüestió en aquesta lluita era guanyar temps.

SOBRE EL CAPÍTOL SISÈ

«En aquest sisè capítol és contingut e declarat lo fet de la guerra, la qual lo rei de Castella iniquament e maliciosa s'esforçà de fer contra nós rei En Pere dessus dit e nostres sotsmeses. E aquella continuà nou anys, qui començaren en l'any de nostre senyor Déu 1356 e feniren en l'any de 1365, que cessà la dita guerra, per gran punició que Déus li tramès, així com aquell qui havia feta guerra injusta e contra tota raó, car nós en pau ferma érem ab lo rei N'Anfós, pare del dit rei qui era apellat Pere. E dix-se per alguns que aquest rei Pere no fo fill del rei N'Anfós, ans fo camiat, per dubte del pare, qui tenia contínuament una dona de Castella de nobles gents, la qual era apellada per tot son regne "la Rica Dona", de la qual hac molts fills mascles. E lo primer nat havia nom Enric, e, finida la dita guerra, fo rei de Castella ab ajuda de Déu e nostra, segons que per avant se recontarà».

En aquest breu resum, sembla com si el rei Pere es preocupés, sobretot, de fer res-

sortir la il·legitimitat del seu rival, que hauria estat canviat. I a continuació vénen unes paraules en descàndit del rei Ferran IV, que no feia sinó criticar l'obra de Déu, per la qual cosa Déu li envià una veu que li pronosticà que al cap de vint dies moriria i en la quarta generació finiria el seu regne, «car lo dit rei En Pere, mentre regnà, no féu sinó mal», i a continuació ve la llarga sèrie dels crims de Pere el Cruel. «E, a la fi, lo dit rei En Pere morí a mala mort e ab perdicíó de tots sos regnes.» I avui regna a Castella el rei Joan, que estigué casat amb la infanta Elionor, filla del Cerimoniós, i el succeirà l'infant Enric (el Doliente), fill d'aquell matrimoni.

I la guerra començà perquè mossèn Francesc de Perellós, com a capità del rei de França, manà unes galeres catalanes a les parts de Normandia, contra el rei d'Anglaterra, i quan fou en les mars de Sevilla s'apoderà d'alguns genovesos, que eren amb el rei de Castella, i no volgué deixar-los anar, per prec del rei castellà. S'encreuaren cartes entre els dos reis, i ací rau el motiu inicial de la guerra.

Pere el Cerimoniós, al començament de la lluita, va mantenir-se més aviat a la defensiva, però a continuació va llançar-se a procurar la substitució del rei de Castella, primer per l'infant Ferran, germanastre seu, després per Enric de Trastàmara, germà bord de Pere el Cruel. Va estipular amb ells la cessió d'una part del regne castellà, especialment del regne de Múrcia. Per la part de Pere el Cruel, era posada com a condició per a la pau la devolució a la corona castellana de totes les terres que havien passat, durant la minoritat de Ferran IV de Castella, a mans de Jaume II.

La guerra revestí caràcters de ferocitat. Les traïcions i els crims hi són abundosos. Cauen altes figures, com la reina Elionor, vídua d'Alfons el Benigne, i el seu fill l'infant Joan, fets occir pel seu nebot i cosí el rei de Castella (1359), com el seu altre fill l'infant Ferran, mort, amb voluntat del Cerimoniós, germanastre seu, pels homes d'Enric de Trastàmara; com Bernat de Cabrera, conseller fidel de Pere III, ajusticiat a Saragossa per manament del monarca (1364); com el mateix rei de Castella, Pere el Cruel, mort a Montiel, a mans del seu germà bord Enric de Trastàmara. Són trenca-des sense escrúpols pel rei castellà les paus i treves signades; així la pau de Deça (1361), ço que li permet, amb una guerra de terror, d'apoderar-se de moltes poblacions d'Aragó i València. En la guerra marítima, l'estol castellanogenovès va gosar presentar-se davant Barcelona. I l'estol enemic va fugir constantment davant l'estol català.

El Cerimoniós va passar a Mallorca per defensar-la i estigué a punt d'anar a Eivissa, però no calgué perquè, sabuda la proximitat del gran estol català, el castellà fugí abandonant el setge de la capital de l'illa.

Finalment, després de molts altres incidents, el Cerimoniós va decidir-se a soldejar les Companyies blanques de Bertrand Duguesclin, les quals a causa de la pau entre França i Anglaterra havien restat sense objectiu de lluita. Amb aquest reforç, Enric de Trastàmara va entrar a Castella i hi fou proclamat rei. El Cruel hagué de fugir. Tota la part ocupada dels regnes aragonesovalencians fou alliberada, i si, amb l'auxili anglès, el Cruel va tornar a senyorejar els seus regnes, vencedor d'Enric de Trastàmara, a Nájere-

ra (1367), Enric, ajudat pels francesos, va entrar de bell nou pels regnes de Castella. I a Montiel, amb les seves pròpies mans, va matar, com és sabut, el seu germanastre (1369).

No cal dir que tota aquesta part de la crònica, que hem presentat a grans trets, formigueja en detalls interessants, com ara aquell del rei de Castella, que estava sopant, i tenia un tros de pa a la mà; i com els seus li aconsellessin que l'endemà presentés batalla als seus enemics, Pere el Cruel respongué:

—¡Ah que bon consejo! —E pres un tros de pa en la mà, car sopava llavors, e dix—: Con esto pedaço de pan en la mà hartaria todos quantos leales ha en Castiella».

Això s'esdevingué, una altra vegada, després que Pere del Punyalet acudí en auxili de València i Pere el Cruel s'excusà de no haver-li donat batalla, perquè havia vingut a manera d'almogàver. I el Cerimoniós li envià a dir que el dissabte propvinent l'esperaria davant Morvedre. I hi anà. I, després d'esperar-lo vanament, se'n tornà a València, satisfet de la seva gesta.

Molt notable és també el discurs que, camí de València, per alliberar-la del rei de Castella, que la tenia amenaçada, adreçà el Cerimoniós als cavallers castellans que anaven en els seus rengles, invitant-los a passar als rengles castellans ans que comencés la batalla: ell els donava llicència de passar-se a l'adversari. «E val més que ara se'n vaja que si feia traïció com fóssem mesclats. E tots a una veu cridaren: —Com, senyor, anar! No plàcia a Déu que nosaltres vos lleixem; ans volem vui tots morir ab vós; e susara nos donam tots per vostres vassalls, e confessam davant Déu ésser traïdors, bares e heretges, si fem lo contrari».

»—Ara dic a vosaltres —tornà el rei—, que sots mos vassalls e naturals... E vull-vos fer uns prec, que jo sia lo primer qui ferrà en la batalla, e que els peus primers dels vostres cavalls sien ab los peus darrers del meu cavall, car jo n'he prou.» I llavors els comtes de Trastàmara i Dénia, germanastres del Cruel, digueren: «Senyor, no us entenem a fer aqueixa honor vui, ans farem nostre poder que sia vençuda, si plau a Déu, la batalla, com vós hi entrarets». I tots plegats van estar dues hores, esperant si l'exèrcit castellà volia combatre, molt més nombrós com era. Davant la seva inacció van decidir de continuar el seu camí cap a València. I, al pas d'un pont estret, es repetí la competició de generositats. Els comtes de Trastàmara i de Dénia, que anaven davant, digueren al Cerimoniós que ell passés el primer, el Cerimoniós els respongué que de punt d'honor en sabia tant com ells, i que mentre cent dels seus no haguessin passat, mai no passaria ell. El rei Pere III entrà a València i al cap de tres dies sabé allò que el rei de Castella havia dit sobre la manera com el rei d'Aragó havia entrat com a almogàver a València i és explicada la resposta que se'n seguí, com també els fets consegüents.

Per finir l'esment d'algunes anècdotes d'aquesta guerra, ens sembla que escaurà, després de veure amb quina gosadia i quin coratge la menà, davant d'un rival tan facinerós i tan cruel com el rei castellà, conegut per aquest sobrenom, que porta amb tota justícia, que escaurà, dic, de reproduir els mots finals de la crònica i del capítol sisè, o sigui el de la guerra amb Castella, la guerra dels dos Peres:

«E, la darrera vegada que perdé sos regnes, perdé la persona e fon escapçat per mà de son enemic, ço és, lo rei Enric, frare seu, així com aquell qui ho mereixia, per ço com tota la sua guerra fon injusta e maliciosa del primer dia que la començà tro a la fi, car tantes e tan diverses foren les sues crueltats e morts que donava e desmembraments que feïa a les gents nostres, com no es volien tantost retre a la sua senyoria, ocient e matant-los, car no perdonava cui sexui vel etati».

I amb això finia el que ha estat anomenat la crònica reial, en la redacció de la qual, ultra Bernat Descoll, intervingué el mateix rei Cerimoniós perquè l'apèndix que segueix està format per materials que no havien estat elaborats definitivament.

Pròleg

[OBJECTE I TÍTOL DEL LLIBRE]

1 *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Psalm. CXIII.*¹

Aquestes paraules nós, En Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, de València, de Mallorca, de Sardenya e de Còrsega, e comte de Barcelona, de Rosselló e de Cerdanya,² pròpiament podem prendre en lo començament d'aquest llibre, en lo qual se contenen moltes gràcies que el nostre Creador nos ha fetes per la sua infinita misericòrdia e bonea,³ e aportar les dites paraules a nostre propòsit.

Nós prenem tres proposicions, les quals aportaran les paraules a nostre propòsit per manera de conclusió; les quals proposicions són aquestes:

La divinal excel·lència per sa suficiència fa e mantén tot creat.

Gran és, doncs, congruència que a l'alta potència sia atribuït e dat.

1. El rei Pere estava tan imbuït de l'oratória parlamentària, que degué creure necessari seguir-ne la forma tradicional al començament del seu llibre. Per això l'obre amb aquesta cita dels salms en llatí. Per això distribueix les matèries en proposicions, que descabdella successivament. [El salm citat és el 113, 1 de la Vulgata, corresponent al 115 del text hebreu.]

2. Un moment, aquí, el rei talla el que podríem dir la marxa del discurs, per deixar pas a l'enunciació dels seus títols. L'orador cedeix al canceller, a l'home almenys avesat als documents cancellerescos; perquè en aquesta forma comencen els documents expedits per ell. La seva vanitat exigeix d'altra banda, que al començament de la seva crònica figurin tots els seus títols. [Entre els títols del rei no hi figuren els dels ducats d'Atenes i Neopàtria, cosa que indica una redacció anterior a 1380, en què pervingueren a les mans del Cerimoniós, com ha assenyalat J. N. Hillgarth a la traducció anglesa de la Crònica: *Pere III of Catalonia (Pedro IV of Aragon). Chronicle*, trad. de M. HILLGARTH; introducció i notes de J.N. HILLGARTH, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1980, p. 125, n. 2. M.T.F.].

3. La invocació piadosa que trobem en la crònica de Jaume I (o en la mateixa crònica de Muntaner, però no en la de Desclot) la retrobem aquí. I veiem un cop més confirmada la constatació de Muntaner: que els reis i súbdits del casal d'Aragó no deixen mai d'atribuir a la bondat de Déu llurs victòries i llurs prosperitats.

La reial presidència pel bé reebut ab clemència vol que Déu sia lloat.⁴

2 Diem primerament que la divinal excel·lència per sa suficiència fa e manté tot creat. Lo seny d'aquesta veritat és aquest: que la natura divinal, per sa infinita excel·lència e immensa suficiència e bondat, és principi primer de tota creatura e la governa e la sosté, e per la sua providència se fan totes les obres qui s'esdevenen en lo món. La raó de la veritat és, com Déus és omnipotent, *unde Gen. XVII°: Ego, inquit, Deus sum omnipotens*, e, per tal com ha infinit poder, ha ell creat lo món, *unde Genesis I^o: In principio creavit Deus coelum et terram*; e no solament nos ha creats, mas conservats; car, si no era la conservació sua, tots tornariem en no ésser, com tot ço qui és creat ha dependència del Creador. E pot-ne hom donar eximpli: com així com lo vaixell té la liquor, la qual és dintre, e aquí se conserva sens vessar, així la creatura se conserva per lo seu creador. E pus propi eximpli pot hom donar: en un segell estant en la cara o superfície de l'aigua, com aitant com lo segell estaria en la cara de l'aigua, aitant la imatge del segell seria e, ell llevat de l'aigua, defalliria ésser, així pròpiament és de la creatura, la qual ha dependència de son ésser de son Creador. E açò declara l'apòstol *I^o Corinthiorum, VII° cap.^o*,⁵ com diu: *Unus est Deus, Pater, ex quo omnia, et nos in illo, et unus Dominus, Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum*; un es Déu, Pare de les creatures, *ex quo omnia*, per creació, e nós en aquell, ço és, per conservació, *et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*, ço és, per redempció, *et nos per ipsum*, ço és, per regiment e endreçament en totes nostres bones obres e virtuts, com tot lo bé avalla de Déus. *Unde Jacobi primo: Omne datum optimum et omne donum perfectum descendens est a Patre luminum*; tot lo noble, així com és do de natura, do de dignitat reial, do de victòria d'enemics e do acabat, així com són los béns de virtuts e mèrits, tots vénen e davallen del Pare de les llums, de gràcies e de virtuts. Apar, doncs, la primera proposició o veritat.

4. Observem la manera com estan enunciades aquestes tres proposicions en la forma mateixa que en les proposicions reials a les Corts; fins i tot amb els consonants, interns i finals, que acostumen a aparèixer-hi per aquest temps, però amb una abundor excepcional: excel·lència, suficiència, creat; congruència, potència, dat; presidència, clemència, lloat. Cf., per exemple, amb la proposició del rei Martí a les Corts de Perpinyà de 1406. [F. GIMENO BLAY, *Escribir, leer y reinar. La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1337-1387)*, "Scrittura e Civiltà", xxii (1998), p. 119-233, concretament p. 195, afirma que d'algunes proposicions de corts el rei n'era tant l'autor intel·lectual com material, ja que se n'han conservat originals amb esmenes autògrafes; és natural, doncs, que usés el mateix model a la crònica. M.T.F.].

5. Observem, respecte a les altres cròniques, la manera com són fetes les citacions en aquesta, precisant el lloc d'on és tret la frase: en les altres ens ha calgut cercar-lo. Per a la comprovació d'algunes d'aquestes citacions cal tenir present que els i i i Llibres dels Reis [segons la Vulgata] corresponen als i i i de Samuel de les edicions modernes.

3 La segona és: Gran és, doncs, congruència que a l'alta potència sia atribuït e dat. Lo seny de la proposició és aquest, que fort és cosa covinent e de raó que a la potència del Creador sia, tot lo bé que hom ha, atribuït. — Primerament, per tal com ço qui és propi a Déus li deu éser per la creatura atribuït, com en altra manera li tolria hom sa perfecció; doncs, com lo primer principi, qui és Déus Omnipotent, faça do e ordén totes les coses creades, li deu ésser, doncs, tot atribuït.⁶ E per tal mossèn sent Pau diu *I^o Corinthiorum, IV° cap.^o*, per manera d'interrogació: *Quid habes quod non accepisti?* Què has, tu, creatura, jatsia que sia bé de natura o bé de ventura o bé de fortuna o saviesa en regir e governar o esquivament de pecats o evasió d'enemics o victòria, que tu no ho hages de la providència e bondat del Creador, com no ha hom res per si, mas per Déus? —La segona raó de la veritat de la proposició és, com negun hom se deu atribuir bé, lo qual ve d'Ell, com, doncs, tots los béns qui són en nós no sien en nós de part nostra, *unde apostolus, secundo Corinthiorum, tertio cap.^o*: *Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*; com, doncs, ne pensar bé obrar o acabar, sia de part de Déu en nós, e no de part nostra, per la nostra impotència, fragilitat e parvitat, a la potència, doncs, divinal, deu ésser tot atribuït. —La terça raó és com les paraules se deuen concordar ab lo fet, en altra manera seria mentida e falsa; doncs, com tot lo bé vinga de la providència divinal, concordant les paraules dels béns declaratives e narratives, a Aquell se deu atribuir qui fa e és fet e dóna lo bé. Aquest és lo Creador, perquè a la sua providència deu ésser tot atribuït. E per ço deïa aquella santa dona Judit, *cap.^o undecimo ejusdem libri*: *Tu solus bonus et potens es in omni regno*; tu, Senyor, sol est bo per essència, e, per tal, tots los béns vénen de tu, e tu est poderós en tots los regnes, celestial, terrenal e infernal, com tu sols ho regis, governes e ho proveis. E en açò apar la segona veritat e proposició.

4 La terça és: la reial presidència pel bé reebut ab clemència vol que Déu sia lloat. Lo seny de la veritat és aquest, que nós, dit rei En Pere d'Aragó, qui som posats presidents e regidors en lo dit regne per los dons diverses e gràcies multiplicades que havem reebudes en la nostra vida de la supernal clemència, pietat e bondat, volem tot atribuir a Déu e Ell lloar, com no hi ha res de part nostra, mas solament de la bondat divinal. E açò, si guardam los grans fets qui són estats en lo regne d'Aragó en temps nostre, com així com altre David, al qual estec dit *secundo Regum, XII°*: *Non recedet gladius de domo tua*, així, en lo temps del nostre regiment, quaix continuadament, coltell d'enemic o d'estrany o de vassall o privat no és partit de la nostra casa. E bé pròpiament les guerres e tribulacions nostres són estades figurades per les guerres e afanys de David: com ell no solament hac ab los reis, veïns seus, guerres, mas ab lo seu poble qui es llevà contra ell, ab Absalon, son fill,

6. Ací veiem amplament descabdellat el que dèiem en la n. 3.

així nós, no solament havem haüdes guerres ab los reis qui han veïnat ab nós e han los regnes contigus ab lo d'Aragó, mas encara ab lo nostre poble propi, qui faïen capitans de nostra sang, ço és, de nostres frares germans. E així com la bondat del Creador delliurà David de la mà de Saül, rei dels filisteus, e de la mà d'Absalon e del poble qui s'era llevat contra ell, així la misericòrdia del Senyor ha delliurats nós e nostres regnes de la mà de tots nostres desenemics.⁷ Perquè podem nós dir ab David aquella paraula que és escrita *I^o Regum, XVII°: Dominus eripuit me de ore leonis et de manu urci*, com Déu nos ha delliurat de la mà del rei de Castella,⁸ qui era lleó devorant per sa mala condició e propietat, e per son senyal, com en sa bandera fa lleó,⁹ e de la mà de l'ors, qui és animal immunde e significa persones envejoses e malicioses que per llur malícia se llevaren contra nós e nostre regne, dels quals la llarga bondat de Déu delliurà nós e a nostra casa. E així com altre lloc, contra lo qual cinc reis eren convenguts, e ell fon delliurat per Abraham e la sua substància, *sicut habetur Genesi, XIV° cap.^o*, així nós de la mà del rei de Castella e poder del rei de Portugal, de Navarra, Anglaterra e de Granada¹⁰ fom, per la mà e braç poderós d'Abraham, qui és interpretat pare de molta gent, ço és, lo Creador, qui és pare de tota creatura, fom delliurats ab tota nostra substància del regne, ço és, de nostres llocs, així com llargament se conté en lo procés del present llibre. Perquè podem nós dir al nostre Creador ço que deïa David *Ps.^o XVII°: Eripuit me de inimicis meis fortissimis et ab his qui oderunt me*.¹¹ Com, doncs, aquestes gràcies,

7. La crònica al·ludeix a les lluites amb el rei de Castella Pere el Cruel i amb el rei de Navarra Carles el Malvat, veïns del regne d'Aragó; i a les lluites per la successió dels regnes i contra la Unió aragonesa i la Unió valenciana, en les quals, com explica ell mateix més endavant, van intervenir l'infant Jaume, germà seu, i els infants Ferran i Joan, els seus germanastres. [Saül no era el rei dels filisteus sinó d'Israel; com ha assenyalat J.N. Hillgarth, la crònica ha unit dos enemics en un: *Chronicle*, p. 129, n. 5 i abans J. RIERA, *La personalitat eclesiàstica del redactor del "Libre dels Feys"*, a *Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 3-5, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1982, p. 575-589. concretament p. 580, n. 20. M.T.F.].

8. Pere el Cruel (1350-1369).

9. Es refereix als dos lleons que ocupen dos quarts de l'escut dels reis de Castella i de Lleó.

10. El rei de Portugal era també un Pere, cognomenat *el Cruel*, com el seu homònim castellà. El rei de Navarra era, com hem dit, Carles el Malvat. El rei d'Anglaterra era Eduard III; però fou el seu fill, Eduard, el príncep de Gal·les —el Príncep Negre— el qui va intervenir personalment en la lluita. Quant al rei de Granada era Iússuf I (1332-1354) amb el qual va estar en lluita el Cerimoniós al començament del regnat. [També es refereix a Muhammad V i a Ismail, que s'aliaren amb Pere el Cruel contra la Corona catalanoaragonesa: M.T. FERRER I MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals. CSIC, 1988, p. 152-154 i 158-160. Abans ha fet referència als que s'havien revoltat contra ell —els unionistes aragonesos i valencians i als sards— comparats amb l'ós, "animal immunde", que havia estat demonitzat a l'Edat Mitjana: St. PÉQUIGNOT, *Un chemin de roi: Pierre IV d'Aragon dans son "Livre"*, a P. MONNET-J.-CL. SCHMITT (dir.), *Les autobiographies souveraines. Actes du colloque autobiographies souveraines* (2008), París, Publications de la Sorbonne, 2012, p. 179-199, concretament p. 187, que envia a M. PASTOUREAUX, *L'ours: histoire d'un roi déchu*, Paris, Seuil, 2007, p. 153-180. M.T.F.].

11. [Salm 17, 18 de la Vulgata, corresponent a 18, 18 del text hebreu.]

e moltes e diverses d'altres hajam nós reebudes de la bondat divinal, pròpiament Ell ne devem lloar e a la sua misericòrdia tot apropiari, dient les paraules primeres del tema: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

5 En les quals paraules són mostrades dues coses, ço és, molt evident cognició d'humana fragilitat, com diu: *Non nobis, Domine, non nobis*; deguda exaltació a la supernal majestat, com diu: *sed nomini tuo da gloriam.* Deim primerament que es mostra molt evident cognició d'humana fragilitat, com diu *Non nobis, Domine, non nobis*, com nós, dit rei En Pere d'Aragó, havem aquesta coneixença clara e evident de nós e dels altres purs hòmens, que no som bastants, quant és de part nostra, a algun bé, perquè dien les paraules *Non nobis, Domine, non nobis*, ço és, no a nós per nostra pròpia prudència, no a nós per astúcia del nostre poble, no encara a nós per nostra subtilitat, no a nós per dictament dels nostres consellers, no així mateix a nós per nostra saviesa, no a nós per la multitud del poble a nós subjugat, no encara a nós tots del reial llinatge, no a nós per diversitat de nacions a nós subjugades, no a nós de l'orde dels cavallers qui porten la creu,¹² no a nós per les companyies dels peons, no encara a nós del regne d'Aragó nadius,¹³ no a aquells qui d'altres regnes e terres són venguts en ajuda nostra,¹⁴ sia donada e atribuïda glòria, com tots no som sinó pols e terra, e som poble del Senyor qui ens ha creats e ovelles del seu peiximent, *ut habetur Psalmo LXXVIII*.¹⁵ E per açò havem ésser per Ell guiats e endreçats, e, per tal, a Ell deu ésser donada la glòria e honor, perquè lo tema *sed nomini tuo da gloriam*, on se mostra deguda exaltació a la supernal majestat, com al Creador és deguda la glòria e honor, per tal com Ell sol és infinit en potència, perquè algun no li pot contrastar, sol immens en saviesa, per tal com Ell ha hom endreçar, sol bo sens terminació, perquè tot bé ha d'Ell davallar, e sol piadós e misericordiós sens mesura, perquè Ell ha de misèria, tribulació e afany l'hom delliurar, sol eternal, immortal e immutable, sens tot defalliment, perquè Ell devem molt honrar.¹⁶ Per açò diu l'apòstol *Prima ad Thim., I^o cap.º: Regi sec[u]lorum immortalis et invisibili, soli Deo, honor et gloria.* Nós, doncs, rei, per la sua gran e larga pietat, regnant en

12. Es refereix a l'Orde dels cavallers de Sant Jordi, fundat per Pere el Cerimoniós, que duien mantell blanc amb creu vermella (vegeu P. DE BOFARULL, *Documentos inéditos*, VI, pàg. 76-78). [Sobre aquest orde de cavalleria cf. l'apèndix del llibre de R. SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *La orden de San Jorge de Alfama. Aproximación a su historia*, Institución Milá y Fontanals. CSIC, Barcelona, 1990, p. 167-180 i doc. 43, p. 258-260. M.T.F.]

13. Sembla que hauria de dir: *per los del regne d'Aragó nadius.*

14. Principalment, Enric de Trastàmara, de Castella, amb alguns dels seus germans i partidaris, i Bertran Duguesclin, de França, amb les *Companyies Blanques*. Vegeu cap. VI.

15. [El salm 78, 13 de la Vulgata diu: *Nos autem populus tuus, et oves pascuae tuae, confitebimur tibi in saeculum; in generationem et generationem annuntiabimus laudem tuam.*]

16. Observem la repetició del consonant en -á, com assenyalàvem abans (n. 4); però ara amb un de sol: *contrastar, endreçar, davallar, delliurar, honrar.*

lo regne d'Aragó, qui havem reebudes diverses gràcies, e multiplicades en nostra vida, de la bondat infinita del nostre Creador, havem pensat e proposat que aquelles hajam o dejam en escrit posar e fer-ne llibre, no pas a jactància nostra ne llaor, mas per tal que els reis, succeïdors nostres, lligent en lo dit llibre, oint que diverses perills e multiplicades guerres de poderosos enemics nostres, per ferma esperança e fe, ab paciència ensems, que havem haüda en la gran bondat e misericòrdia del nostre Creador, havem passats e som-ne estats delliurats ab gran honor e victòria, prenguem eximpli, que, en llurs tribulacions, deuen esperar e confiar en lo llur Creador, de qui vénen tots béns, victòries e gràcies, e suportar e soferir les dites tribulacions ab gran paciència que fa, segons mossèn sent Jacme en la sua Canònica, l'obra acabada e perfeta.¹⁷ E Déus, qui a aquells qui en Ell confien no sap defallir, per la sua alta e infinita bondat e pietat, delliurar-los ha d'aquells, així com nós ha delliurats moltes e diverses vegades, segons que davall en lo present llibre se conté llargament, segons diverses edats, nostres afers e guerres, los quals són partits per capítols.

6 E aquest llibre volem que sia intitulat: LLIBRE EN QUÈ ES CONTENEN TOTS LOS GRANS FETS QUI SÓN ENTREVENGUTS EN NOSTRA CASA, DINS LO TEMPS DE LA NOSTRA VIDA, COMENÇANT-LOS A NOSTRA NATIVITAT.

Emperò volem que, ans que vingam a nostre tema, hic sia feta menció del senyor rei En Jacme, avi nostre,¹⁸ e dels fills que hac, e com l'infant En Jacme, primogènit seu, renuncià al regne, per la qual [cosa]¹⁹ lo senyor rei, nostre pare,²⁰ hac la primogenitura e fon rei.

Après hic serà feta menció com nostre pare, per successió de temps, pres per muller la senyora infanta Dona Teresa, mare nostra,²¹ per lo qual matrimoni hac lo

17. Aquest passatge en recorda alguns del prefaci del *Llibre dels Feits*. Fins hi ha aquesta invocació a l'autoritat de sant Jaume, que també hi és invocada, si bé amb una altra frase. Aquesta a què es refereix aquí és de l'*Epístola catholica beati Iacobi apostoli*, I, 4, com ja va fer observar R. D'ALÒS-MONER (ed. Pagès, pàg. 8, n. 1). Diu així: "Patientia autem opus perfectum habet..."

18. Jaume II el Just (1291-1323).

19. Hi hem afegit la paraula *cosa*, que hi manca evidentment i que no hem vist mai suprimida en aquesta expressió.

20. Alfons el Benigne, III de Catalunya, IV d'Aragó (1327-1334).

21. Teresa d'Entença, filla de Gombau d'Entença i de Constança d'Antilló, era, per la seva mare, hereva del combat d'Urgell i del vescomtat d'Àger. Perquè Constança era filla de Sanç d'Antilló i d'Elinor d'Urgell, germana del darrer comte d'Urgell Ermengol X, mort sense successió. Vegeu més avall, cap. I, MONFAR, *Condes de Urgel*, II. [A. J. SOBERANAS I LLEÓ, *Documents aragonesos medievals: el testament de Gombau d'Entença (1304)*, "Anuario de Filologia", 4 (1978), p. 429-457, publica el testament de Gombau d'Entença, en el qual fa hereva la seva filla Teresa, copiat al cartulari de Xestalgar; publica també un resum de la carta dotal de Teresa d'Entença, del 1314, per casar-se amb l'infant Alfons i el seu testament. Un resum del testament de Teresa també a R. ANDRÉS Y ALONSO, *Relación de testamentos reales existentes en el Archivo de la Corona de Aragón*, III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València, 1924, reedició de 2004, p. 57-64, concretament, p. 51-52. M.T.F.].

comdat d'Urgell e vescomdat d'Àger, e com après, per lo renunciament del dit infant En Jacme, fon fet primogènit d'Aragó.²²

Item hic és feta menció de la conquesta de Cerdenya que el dit pare nostre, estant infant, e vivint lo dit senyor rei En Jacme, pare seu, féu, la qual cosa és digne de recontar, majorment com lo dit senyor rei, pare nostre, no visqué sinó vuit anys après que fon rei, car partida del temps que visqué fon malalt e finalment fon hi-dròpic, del qual mal morí, e no es curà de fer menció alguna dels grans afers qui foren en la sua casa del temps del seu regiment.²³

Item hic és feta menció del fet de la coronació del dit senyor rei N'Anfós,²⁴ com fos una de les notables festes qui es faessen en la casa d'Aragó, e no deu ésser mes en oblit, car solament hic és feta menció del dit senyor rei, nostre pare, en aquests dos fets qui foren fort notables, ço és, de la conquesta de Sardenya e de la sua coronació.

CAPÍTOL PRIMER

[SUCESSIÓ DEL REI JAUME II D'ARAGÓ. EXPEDICIÓ A SARDENYA DEL FUTUR ALFONS III. LA SEVA CORONACIÓ I EL SEU REGNAT]

1 Lo senyor rei N'Anfós, pare nostre, fon fill del rei En Jacme e de la reina Dona Blanca, filla del rei Carles,²⁵ avi e àvia nostres. Aquests rei e reina, avis nostres, hagueren en llur vida deu fills, ço és, cinc mascles e els altres cinc dones.

Lo primer, qui fon primogènit, hac nom Jacme; lo segon, Alfonso, qui fon pare nostre; lo terç, En Joan, e fon patriarca d'Alexandria, arquebisbe de Tarragona; lo quart, En Pere, e fon comte de Ribagorça e d'Empúries; lo cinquè, En Ramon Berenguer, e fon comte de les muntanyes de Prades.²⁶

22. Vegeu més endavant, cap. I, § 2 i seg.

23. Ho considera, doncs, com una omissió que cal esmenar i l'en excusa davant de la posteritat per la seva malaltia.

24. Tracta de les festes de la coronació en el cap. I, § 36-39. Són les festes amb què es clou una altra de les grans cròniques; la de MUNTANER, caps. CCXCVI-CCXCVIII. Pagès fa observar, en les *Notes addicionals*, p. 411, la inclinació del rei Pere vers les solemnitats o cerimònies que li valgué el sobrenom.

25. Blanca, filla de Carles II d'Anjou, cognomenat *el Coix*, rei de Nàpols i comte de Provença. Sobre aquest matrimoni, que va tenir lloc al monestir de Vilabertran, a l'Empordà, el primer de novembre de 1295, vegeu MUNTANER, cap. CLXXXII. [Sobre la reina Blanca d'Anjou, morta el 1310, als vint-i-set anys, al part de la infanta Violant: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, I, p. 3-18 i F.A. MIQUEL, *La reina Blanca d'Anjou*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1975 (Episodis de la història, 197). M.T.F.].

26. [L'infant Jaume (vers 1396-1334), fou una mica desequilibrat; renuncià a la successió i volgué entrar en religió: J. MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1957, i J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 83-106. L'infant Alfons (1299-1336) esdevingué hereu i la crònica en parlarà força: *Jaime II* cit., p. 127-133. L'infant Joan (1301-1334) degué ser el que va néixer a Múrcia, on els monarques es veieren sorpresos per una incursió de l'exèrcit castellà, que arribà prop de la capital, però que no s'aventurà a assetjar-la. Fou destinat a la carrera eclesiàstica: *ibídem*, p. 141-151. R. AVEZOU, *Un prince aragonais archevêque de Tolède au xive*

De les dones, la primera hac nom Dona Constança, e fon muller de Don Joan, fill de l'infant En Manuel;²⁷ la segona hac nom Dona Maria, e fon muller de l'infant Don Pedro de Castella,²⁸ qui morí en la vega de Granada; la terça hac nom Dona Isabel, e fon muller del duc d'Àustria;²⁹ la quarta hac nom Dona Blanca, e fon priorressa de Seixena; la cinquena hac nom Dona Violant, e fon muller del dispòsit de Romania.³⁰

siècle, "Bulletin Hispanique", 32 (1930), p. 326-371 i diversos treballs de J. VINCKE. *Jaime II* cit., p. 141-151. M.T. FERRER I MALLOL, *Organització i defensa d'un territori fronterer. La governació d'Oriola en el segle XIV*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1990, p. 33. L'infant Pere (1305-1381) fou molt intelligent i culte i el conseller més respectat pel seu nebot, el rei Pere. Es casà amb Joana de Foix (1331) i després de la mort de la seva esposa es féu franciscà (1358) i es distingí pel seu misticisme: J. M. POU Y MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, 1930, p. 308-396 (n'hi ha reedició amb un estudi d'A. HAUF, Alacant, Gil Albert, 1996. *Jaime II* cit., p. 158-169. D. GENÍS I MAS, *Les profecies de l'infant Pere d'Aragó (1305-1381): El comtat d'Empúries en l'inici del joaquinisme a Catalunya*, "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 35 (2002), p. 119-140. A. BEAUCHAMP, *De l'accion à l'écriture: Le «De regimine principum» de l'infant Pierre d'Aragon (V. 1357-1358)*, "Anuario de Estudios Medievales", 35/1 (2005), p. 233-270. L'infant Ramon Berenguer (1308-1365) es casà en primeres núpces amb Blanca, filla del príncep de Tarent i, en segones amb Maria, filla de Jaume de Xèrica: *Jaime II* cit., p. 178-183. M.T.F.]

27. L'infant Manuel era fill de sant Ferran i estigué casat amb la infanta Constança, filla de Jaume I. Llur fill Joan Manuel és el cèlebre escriptor castellà. (Vegeu també el *Llibre dels Feits* i la Crònica de Muntaner). [Nascuda l'any 1300 a València, Constança no fou la primera filla de Jaume II sinó la segona; fou promesa el 1306 amb don Juan Manuel i lliurada a aquest; residí a Villena i al castell de Garcimuñoz fins al matrimoni, el 1312. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 133-141. M.T.F.]

28. Don Pedro era fill del rei Sanç IV de Castella. Va morir en lluita amb els granadins, a la vega de Granada, ensems amb el seu germà Joan (juny 1319). [Maria (1297-1347) fou la primera de les filles de Jaume II i no pas la segona; es casà el 1312 amb l'infant castellà Pere, germà de Ferran IV: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 107-127. J. BAUCELLS I REIG, *L'expansió peninsular en la política de Jaume II: el matrimoni de la seva filla gran Maria amb l'infant Pere de Castella*, "Anuario de Estudios Medievales", 12 (1982), p. 491-535. Sobre la mort de l'infant Pere de Castella a la vega de Granada: M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 114-117. M.T.F.]

29. Frederic el Bell, duc d'Àustria, fill de l'emperador d'Alemanya Albert I i d'Isabel de Caríntia. Vegeu HEINRICH ZEISSBERG, *Elisabeth von Aragonien, Gewählin Friedrichs das Schönen von Österreich*, Viena, 1898; J. SCHRÄDER, *Isabela von Aragonien*, Berlín, 1915; H. FINKE, *Acta aragonensia*; E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Els fills de Jaume II*, Barcelona, 1950, pàg. 137-147. [Havia nascut entre 1300 i 1302, es casà per poders el 1313 i marxà cap a Àustria a la fi d'aquell any. El matrimoni solemne s'efectuà el 1315. Morí el 1330. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 151-158. M.T.F.]

30. Estigué casada, en efecte, en primeres noces, amb Felip, despota de Romania. Després es va casar en segones noces amb Lope de Luna, senyor de Sogorb. Aquesta part de la crònica devia, doncs, haver estat redactada abans del segon matrimoni. [La infanta Blanca havia nascut vers 1302. El 1310 féu els vots per entrar al monestir de Sixena i el 1321 en fou priora, però renuncià al priorat el 1347, marxà del monestir amb la seva germana poc després i sembla que morí a Barcelona el 1348. Fou una mica desequilibrada: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 169-178. R. SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *El monasterio de Sijena. Catálogo de documentos del Archivo de la Corona de Aragón. I (1202-1348) i II. (1348-1451)*, Barcelona, Institución Milà y Fontanals. CSIC, 1994 i 1998, cf. l'índex de noms. La infanta Violant va néixer el 1310 i va provocar la mort de la mare. El primer matrimoni se celebrà el 1328 i el segon matrimoni amb Lope de Luna el 1339. Sembla que morí el 1353: *Jaime II* cit., p. 183-189. M.T.F.]

E per tal com nós no entenem a parlar sinó dels regismes com vingren a nostre pare, pus havem dit que l'infant Don Jaime era primogènit del rei en Jacme,³¹ nostre avi, volem tan solament parlar d'aquests dos, ço és, de l'infant En Jaime e de nostre pare, e lleixarem a parlar dels altres nostres avoncles e ties, per tal com no vendria a nostre propòsit.

E direm primerament de l'estament de nostre pare, entró que hac lo dret de la primogenitura per les raons que davall seguiran. Nostre pare, lo rei N'Anfós, nasc en la ciutat de Nàpols,³² on los damunt dits rei e reina, nostres avis, eren anats. E fon nodrit per los dits rei e reina entró fon en edat de sis a set anys. E no era de res heretat; mas, com fon en la dita edat, a la reina Dona Blanca, mare sua, pres-li'n pietat, així com se pertany de bona mare vers bon fill, e comprà-li Bunyol,³³ qui era de Don Pedro Ferràndiz d'Híxar; e aquest lloc fon lo primer que ell hac. E, a cap d'algun temps, tractà's matrimoni entre lo dit infant N'Anfós, pare nostre, ab la infanta Dona Teresa, mare nostra, la qual fon filla del noble En Gombald d'Entença. E llavors nostra mare havia en dot lo comdat d'Urgell e el vescomdat d'Àger e la baronia d'Alcoleja e d'Antilló, per successió de son pare, les quals heretats li pervengueren per la manera que ara us direm.

Lo comte N'Ermengou morí sens fills e lleixà a Dona Constança, neboda sua, filla de Dona Leonor, sa sor, e muller de Sanç d'Antilló, lo comdat d'Urgell e vescomdat d'Àger. E la dita Dona Constança fon muller d'En Gombald d'Entença,

31. Observem l'ús del nom en castellà (aragonès) i en català a tan poca distància: Jaime i Jacme; com també es fa la barreja de Pere i Pedro i d'Alfonso i Anfós. I el mateix podem dir del tractament: *En* i *don*, encara que aquí apareixen usats correctament *don* amb el nom castellà i *En* amb el català.

32. L'any 1297, Jaume II va anar a Roma, a rebre la investidura de Sardenya i Còrsega de mans de Bonifaci VIII. Aleshores degué anar també a Nàpols, i amb ell la seva muller la reina Blanca. I allí va néixer Alfons el Benigne. Observem que l'ed. PERE MIQUEL CARBONELL dins les *Cròniques d'Espanya* (1547, pàg. CIII v.), no diu *anats*, sinó *nats*, la qual cosa canviaria totalment el sentit. Però la bona lliçó és *anats*. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II, cap. VIII. [Alfons va néixer a Nàpols el mes de gener de 1299, segurament el 27 o el 28: cf. l'anunci del naixement fet per la reina Maria de Nàpols a Jaume II del 28 de gener: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, II, doc. 2, també I, p. 127. Durant el viatge a Roma de 1297 Jaume II no anà a Nàpols, estigué a Roma del 14 de gener al 7 d'abril, mentre que l'any 1298 arribà a Nàpols el 27 de juliol, amb la reina Blanca i s'hi estigué fins al 12 d'agost, però després emprengué la campanya marítima contra el seu germà Frederic i no tornà a Nàpols fins al 21 de març de 1299. Romangué a Nàpols fins al 6 de maig, després anà a Anagni a visitar el papa, tornà a Nàpols i el 26 de juny emprengué una nova campanya contra el seu germà, de la qual tornà a la fi d'agost, on degué recollir l'esposa en un port proper a Nàpols per tornar cap als seus regnes: Juan Manuel del ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2009, p. 145-149 i 174-193. M.T.F.]

33. Bunyol, en el regne de València, en l'actual província d'íd., partit judicial de Xiva. Centre de la contrada anomenada "la Foia de Bunyol", en el vessant esquerre de la conca del riu Magre. [Fou Jaume II qui comprà Bunyol, Iàtova, Setaigües, Macastre i Alboraig a Pere Ferrandis d'Íxar i qui els donà a l'infant Alfons en feu honorat sense servei, a costum de Catalunya, l'any 1304: C. LÓPEZ RODRÍGUEZ (ed.), *Liber Patrimonii Regii Valentiae*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2006 (Col·lecció fonts històriques valencianes, 24), docs. 570-574, p. 141-142. M.T.F.]

dels quals fon filla nostra mare, Dona Teresa. E així dels dessus nomenats li pervengren les dites heretats; e així, lo dit matrimoni venc a perfecció. E, fet lo dit matrimoni, lo dit infant N^o Anfós pare nostre, s'apellà comte d'Urgell e vescomte d'Àger; e així estec en son comdat entró sus que fo primogènit apellat, segons que davall direm.³⁴ Mas, en aquest endemig, contarem quants infants hagueren e com hagueren nom e com foren apellats e en què foren heretats. Los damunt dits pare e mare nostres, enfre tot lo temps de la llur vida, hagren d'aquell matrimoni set fills, és a saber, cinc mascles e dues dones.

Lo primer hac nom Alfonso e visqué un any tan solament e morí en Balaguer e fon soterrat en la dita vila, en l'esgleia de Santa Maria d'Almatà.³⁵ Aprés nasquem nós, e nasquem lo primer digmenge de setembre, ço és, a cinc dies de setembre en l'any que hom comptava mil e tres-cents dinou.³⁶ E nasquem en Balaguer, e nengú, segons que aprés havem oït contar, no es pensava que visquéssem.³⁷ E per ço lo dit dia nos batejaren en la cambra en una conca; e batejà'ns En Jai, capellà de nostra mare,³⁸ e fon nostre padrí En N^o Ot de Muntcada.³⁹ Lo terç hac nom Jacme: aquest fon comte d'Urgell e vescomte d'Àger. Aprés nasc Constança, germana nostra, e aquesta fon muller del rei de Mallorca.⁴⁰ Aprés nasc Frederic e visqué poc temps e fon soter-

34. [D. MONFAR, *Condes de Urgel*, II, p. 45-54 resumeix el testament del comte, del 1314, que no deixà el comtat a la seva neboda, com diu la crònica, sinó que disposà que fos venut al rei Jaume II per 100.000 lliures jaqueses, que havia de donar a la seva vídua, Faidida, juntament amb el seu dot, però el comtat havia de ser per a l'infant Alfons, que s'havia de casar amb la seva neboda, Teresa d'Entença, el patrimoni de la qual és indicat a les p. 69-70. Jaume II donà el comtat d'Urgell al seu fill el 10 de novembre de 1314, que es casà seguidament amb Teresa; l'infant tenia quinze anys: *ibidem*, p. 72-79 i 80. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 129-130. M.T.F.]

35. Cf. més endavant, cap. I, § 40, on la crònica mateixa diu que va viure dos anys. De l'església de Santa Maria d'Almatà ja n'han fet esment el *Llibre dels Feits*, § 38, i la Crònica de Desclot, ambdues amb motiu de setges de Balaguer. Però, segons MONFAR, *op. cit.*, pàg. 119, no fou soterrat en aquesta església, sinó en la de Sant Domènec.

36. La crònica dóna aquesta mateixa data de naixença en el cap. I, § 40. Però no coincideix el dia de la setmana amb el del mes; perquè, com ja va fer observar D. GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, "Estudis Univ. Catalans", XVIII, 1933, pàg. 336 n., el primer diumenge de setembre de 1319 no es va escaure el dia 5 sinó el 2.

37. En el cap. I, § 40, dóna més detalls i diu que era setmesó. Com a capital del comtat d'Urgell, Balaguer devia ésser el lloc de residència de l'infant i la infanta.

38. Més endavant (cap. I, § 40) la crònica ens diu que En Jai fou després rector d'Alcalà de Xivert.

39. Ot de Montcada fou un dels seus principals consellers al començament del regnat. Era germà de la que fou quarta muller de Jaume II, la reina Elisenda. [En aquest i en altres casos, pròpiament hauríem d'escriure *Not*, forma aglutinada, enregistrada al *Diccionari català-valencià-balear*.]

40. Jaume III de Mallorca, fill de Jaume II i d'Esclarmonda de Foix. [Jaume va néixer el 1320 i morí el 1347. Li fou atorgat el comtat d'Urgell i vescomtat d'Àger el 1328. Es casà amb Cecília de Comenge el 1335 i tingueren dos fills, Pere que heretà el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger, i Isabel, que es casà amb el vescomte Hug Folc (II) de Cardona. Se suposa que Constança va néixer el 1322 i morí a Montpeller el 1346. Es casà amb el rei de Mallorca Jaume III el 1336. Tingué dos fills, Jaume i Elisabet: S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Ed. Vicens-Vives, 1961, p. 154-155 i 183. J.E. MAR-

rat als frares menors de la ciutat de Barcelona.⁴¹ Aprés d'aquest nasc una filla e hac nom Dona Elisabet, e nasc en Saragossa e fon soterrada als frares menors de Saragossa. E puis nasc un fill, qui hac nom Sanxo, e per aquest morí nostra mare, e fo soterrat als frares menors de Saragossa, e així mateix hi fon soterrada nostra mare.⁴²

2 Damunt havem dit que parlarem en quina manera venc la primogenitura a nostre pare, el rei N'Anfós, e puis com hac los regnes. E així és cert que el dit infant En Jacme, oncle nostre, qui era primogènit del dit senyor rei En Jacme, avi nostre, era forts en justícia, e, estant primogènit, féu de grans justícies per tota la terra. E, segons que havem oït dir, lo dit infant Don Jaime fo en Daroca e faïa aquí inquisicions contra algunes persones generoses, de les quals deïa hom que entenia a fer justícia. E lo rei En Jacme, qui llavors era en Catalunya, tramès-li cartes fort expresses, que ell en tot cas se partís d'aquells processses que entenia a fer, per la qual cosa ell fon molt torbat e hac-se'n a jaquir. E llavors dien alguns que volc renunciar al regne. Emperò ja era tractat matrimoni d'ell e de la infanta Dona Elionor, filla del rei de Castella, Don Ferrando,⁴³ la qual depuis fon muller de nostre pare, segons que avant vos direm: per lo qual tractament lo dit infant Don Jaime esposà la dita Dona Elionor. E estegren per un temps esposats. Però, mentre l'infant En Jacme era a Terol, faent aquí enantaments de justícia, lo senyor rei En Jacme venc de les parts d'Aragó e anà-se'n vers València, e l'infant Don Jaime ixqué-li a carrera a Calamotxa. E, mentre se n'anaven per la plana de Celfa, contínuament, quaix pare e fill, anaven fora camí, parlant abdui solament, e llavors l'infant Don Jaime començà a dir a son pare com volia renunciar al regne. E d'açò lo rei En Jacme era molt despapat, així que tots dies se partia lo rei En Jacme fort mogut e torbat de son fill. E, finalment, cabé-hi en lo llur consell e parlament En Gonçalbo Garcia, qui molt reprès, e fort estretament, l'infant Don Jaime. E, finalment, lo senyor rei En Jacme tenc sa via vers València, e l'infant romàs a Terol, e, aprés algun temps, com lo rei partís de València e faés la via de Tortosa, l'infant En Jacme li isqué a carrera a la plana de Borriana, e altra vegada recapitulà son propòsit de renunciar.⁴⁴ E, final-

TÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca. Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. Jaume (IV). (Isabel)*, Barcelona, Aedos, 1960, p. 184-186, 190 i 234. M.T.F.]

41. Va morir el 31 de juliol de 1320, i fou soterrat a la capella de Santa Elisabet de l'església de framenors, segons constava en l'epitafi de la seva tomba. Vegeu C. BARRAQUER, *Las casas de religiosos en Cataluña*, I, pàg. 438; ALÒS-MONER, notes a l'ed. Pagès, pàg. 14.

42. Vegeu GIRONA LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, "Est. Univ. Cat.", XVIII (1933), pàg. 354. La infanta Teresa va morir a Saragossa, el 28 d'octubre de 1227. En temps de Zurita encara era visible la sepultura (llib. VI, capítol LXXV).

43. Ferran IV, cognomenat *el Emplazado* (1295-1312). Sobre les noces amb Alfons el Benigne, més endavant, cap. I, § 43.

44. Calamotxa, Calamocha, vegeu *Llibre dels Feits*, § 25. [Aquesta trobada entre pare i fill prop de Calamocha podria ser del 21 o 22 d'octubre de 1317, quan el rei anava efectivament cap a València des

ment, lo rei En Jacme li dix que en tota manera havia acabar son matrimoni en faç d'Esgleia. E és ver que ja en est temps fon atrobat en los cofres de la cambra de l'infant Don Jaime un hàbit de preïcadors, car en aquell orde se volia metre. E lo rei En Jacme se n'esquivà fort, e el confessor de l'infant, qui era preïcador, se n'hac a fugir, car era en sospita que ell no hi indugués l'infant a metre's en llur orde. Puis fon ordenat per lo dit rei En Jacme, avi nostre, que el matrimoni s'acabàs, per ço com ho havia jurat al rei de Castella, que faria acabar lo dit matrimoni. E fon emprès que en la vila de Gandesa lo dit matrimoni se faés; per què en lo dit lloc de Gandesa fon lo damunt dit rei En Jacme ab sos fills e ab prelats, rics hòmens e cavallers, honrats ciutadans e d'altres persones dels regnes e de Catalunya ab lo damunt dit infant Don Jaime e Dona Elionor per solemnitat del matrimoni qui es devia fer.

3 E lo dia que fon assignat que el dit matrimoni se devia complir, l'infant En Jaime damunt dit se n'anà al rei En Jacme, son pare, e anà-li dir secretament, recapitulant son propòsit, que ell volia renunciar al regne e no volia que el matrimoni se complís, e volia entrar en orde, e que no s'hi podia àls fer.

4 D'aquestes paraules lo damunt dit rei En Jacme fon torbat e mogut e pensà's que el dit infant En Jaime digués açò per qualque moviment, e va'l fortment reprendre. E, après la repressió, va'l pregar que ell no mesés en tan gran escàndel ell e tota la terra, car gran mal se'n poria seguir. E així pregà'l que, en tot cas, que ell que la prengués nupcialment e que oís missa ab ella, e que no volgués que en romangués perjur, car ell sabia que ell ho havia jurat al rei de Castella, quan se tractà lo matrimoni, que ell ho faria complir.

5 E així lo damunt dit infant En Jacme, irat e dolent en son cor, hac oir missa ab la infanta Dona Elionor per tal que el dit matrimoni s'acabàs en faç d'Esgleia; e N'Eixemèn de Luna, arquebisbe de Tarragona,⁴⁵ en l'esgleia major de Gandesa

de Terol, mentre que la segona entrevista tingué lloc quan tornava de València i anava a Tortosa pel març de 1318. Segons Miret, en el primer semestre de l'any 1318 l'infant ja manifestava per escrit la seva intenció de renunciar a la corona i al matrimoni: J. MIRET, *El forassenyat primogènit*. ID., *Un document històric del infant en Jaume, primogènit del rey en Jaume II*, a *Calendari Català*, 1905. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Una singular carta inèdita del primogènit de Jaime II de Aragón*, a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, Madrid, 1950, I, p. 477-488. J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 533 i 543. Sobre Gonçalvo García, cf. més endavant n. 197. A continuació, la crònica diu que el confessor de l'infant Jaume era predicador; en realitat, era el monjo de Santes Creus Pere de Déu i, per tant, cistercenc: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 87. M.T.F.].

45. Eixemèn de Luna era arquebisbe de Tarragona des del 1317. [Ximèn de Luna pertanyia a la branca dels Martínez de Luna, senyors d'Almonacid i Pola; quan era canonge i sagristà de la seu de Saragossa, acompanyà el bisbe Hug de Mataplana en una missió diplomàtica a Roma, on morí Mataplana; immediatament, el papa Bonifaci VIII nomenà Ximèn bisbe de Saragossa, seu que governà fins al 1317, quan fou nomenat arquebisbe de Tarragona. L'any 1328 passà a governar l'arquebisbat de Toledo, a

donà'ls la benedicció, e oïren la missa entró que foren al donar de la pau, e, quan lo dit infant En Jaime hac presa de la pau, no en volc donar a la dita infanta Dona Elionor, e lo dit senyor rei En Jacme donà-li'n. E, com la missa e la benedicció fon acabada, lo rei En Jacme, ab la infanta e los prelats e altres gents que hi eren, tornaren-se'n a casa, mas l'infant En Jacme romàs en l'esgleia e, com tots se'n foren anats, l'infant En Jacme anà-se'n tot dret al lloc d'Ezledo⁴⁶ a dinar, e així partí's d'aquèn, e lo rei En Jacme e altres romaseren quaix envergonyits e confusos.

6 Aprés, lo rei En Jacme venc al camp de Tarragona⁴⁷ e fon a Riudoms e aquí ell apellà lo vescomte de Cardona⁴⁸ e quaix tots los barons de Catalunya, e ab ells ensem moltes vegades pregà e requès l'infant En Jacme que per còpula carnal complís lo dit matrimoni e que es tolgués del propòsit de renunciar, e que regís la terra. E és ver que, jatsia que els barons e rics hòmens pregassen lo dit infant d'açò, no els era molt greu lo renunciar, car lo dit infant regia fort rigorosament e els tenia en gran temor. E, com lo rei En Jacme hagué son fill molt pregat que es gitàs de cor aquell renunciar, sí li dix per què ho faïa, car, si entenia que el seu regiment li fos envejós ne li contrastàs als enantaments que l'infant faïa o volia fer, que ell, ço és, lo rei En Jacme, desempararia tot lo regiment e es metria en lo monestir de Sentes Creus, e que l'infant li donàs solament aquella provisió que entengués que li bastàs e que desempararia tot lo regiment, car bé veïa que la terra seria mills regida per son fill, qui era jove e mills hi podia treballar, que per ell. Finalment, lo dit infant no es volc mudar de son enteniment, e lo rei En Jacme féu fer cartes testimonials d'aquestes coses als dits rics hòmens e barons que hi eren. Puis vengren a Tarragona, e aquí

causa de la permuta d'aquesta seu amb la de Tarragona, feta amb l'infant Joan, fill del rei Jaume II. Portà a terme una ambaixada a França el 1303 i fou un dels tres membres de la comissió arbitral que emeté la sentència arbitral de Torrellas (1304) que acabà la guerra entre Castella i la Corona catalanoaragonesa: F. de MOXÓ Y MONTOLIU, *La casa de Luna (1276-1348). Factor político y lazos de sangre en la ascensión de un linaje aragonés*, Madrid, Spanische Forschungen der Görresgesellschaft, 1990, p. 116, 131-132, 250-258, 263-279 i 283-289. J. VINCHE, *El trasllat de l'arquebisbe Joan d'Aragó de la seu de Toledo a la de Tarragona*, "Analecta Sacra Tarraconensia", 6 (1930), p. 127-130 i *Jacob II. und die Versorgung des Infanten Johann mit kirchlichen Pfünden*, "Römische Quartalschrift", 42 (1934), p. 71-146. M.T.F.].

46. El lloc d'Ezledo (forma donada pels manuscrits), on va a dinar l'infant partint de Gandesa, deu ésser Es Lledó. Ledón, diu Zurita, llib. VI, cap. xxxii, si bé en aquest punt també diu Ezledo, seguint la crònica.

47. El rei havia convocades a Tarragona Corts generals del Principat de Catalunya (ZURITA, llib. VI, cap. xxxii). [Efectivament, després de marxar de Gandesa i el 24 d'octubre era a Riudoms, a Falset i novament a Riudoms fins al 30 d'octubre i seguidament marxà a Tarragona, on romangué fins al 2 d'abril de 1320: J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 581-592. M.T.F.].

48. Ramon Folc V de Cardona, l'anomenat "Prohom vinculador", mort l'any següent 1320. [El vescomte de Cardona, en la seva joventut, s'havia revoltat, com molts altres nobles, contra el rei Pere el Gran, però després li fou molt fidel i defensà Girona contra els francesos l'any 1285, bé que hagué de capitular. Es casà amb Teresa Pérez d'Urrea i amb Maria Álvarez de Haro, però la seva veritable companya fou la seva amant Flor de Pontiac: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 113-115. M.T.F.].

l'infant En Jacme renuncià e pres l'hàbit de l'Espital,⁴⁹ per ço que de continent fos profés en l'orde. E de continent los prelats, barons e altres allí ajustats atorgaren l'infant N'Anfós en rei, après òbit del rei En Jacme. E, fet lo dit atorgament, en senyal de primogenitura, lo rei En Jacme manà a sos fills altres qui eren aquí que besaren la mà a l'infant N'Anfós, nostre pare, e així fo fet. Et après besaren-la-li los rics hòmens e altres, e, tantost, hac-li hom aparellades armes reials que eren vengudes de Barcelona, e jaquí les armes comdals e intitulà's "Infant N'Anfós, del molt alt senyor rei d'Aragó primogènit e d'ell procurador general,⁵⁰ e comte d'Urgell". E, com lo dit infant En Jacme hac tengut un temps l'hàbit de l'Espital, lleixà'l e pres l'hàbit de Montesa,⁵¹ e ab aquell estec e perseverà tro al dia de la sua fi.

7 Lo rei En Jacme, avi nostre, après algun temps, anà-se'n a Saragossa, on apellà prelats, rics hòmens e altres persones,⁵² segons que és acostumat, per cort general d'Aragó, e aquí apellà lo infant En Jaime, son fill, lo qual no volc venir. E llavors lo rei En Jacme preïcà e recontà la manera del renunciament de l'infant D. Jaime, segons que us havem recontat; e trasc a testimoni les dites cartes testimonials dels barons e rics hòmens. E així pregà en general los de la cort que, pus aquell fill era fora del segle e s'era mes en orde, que jurassen lo primogènit seu, lo qual era l'infant N'Anfós⁵³ en aquest cas. E, finalment, ans que la cort se partís, l'infant N'Anfós, nostre pare, fon jurat per los aragoneses.

8 La infanta Dona Elionor, muller del dit infant En Jacme, durant aquest temps, estec a Tortosa e aturà-hi bé un any. E puis lo rei En Jacme menà-la-se'n per Saragossa e per Calataiú e acompanyà-la tro a Teca,⁵⁴ aldea de Calataiú; e aquí foren

49. La renúncia va tenir lloc el 22 de desembre de 1319. Sobre tot aquest afer de la conducta i renúncia i fins vida ulterior de l'infant Jaume vegeu més endavant, § 42, i els capítols que hi dedica ZURITA (llib. VI, caps. XXXII i XLVII), els documents que publica FINKE, *Acta Aragonensia*, III, pàg. 366-376), l'estudi de MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II*, i el treball de MARTÍNEZ FERRANDO, *Una carta singular del infante Don Jaime, primogénito de Jaime II de Aragón*. [Cf. n. 44 i també E. FORT I COGUL, *La farsa de Gandesa*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1969 (Episodis de la història, 130). M.T.F.].

50. Sobre el càrrec de Procurador general, cal dir que anava lligat a la primogenitura. Vegeu també més avall, § 42. [Sobre aquest càrrec: J. LALINDE ABADÍA, *La gobernación general en la Corona de Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1963. M.T.F.].

51. Un document publicat per FINKE, *Acta Aragonensia*, III, pàg. 375, ens informa que l'acte va tenir lloc el 20 de maig de 1320. Vegeu més endavant, § 42, on la crònica torna a explicar aquests fets. [Cf. també J. MIRET, *El forassenyat primogènit*, p. 36-39. M.T.F.].

52. Les altres persones eren els cavallers i infançons i els procuradors de les ciutats i viles. Aquestes Corts, celebrades a l'església de Sant Salvador de Saragossa, van tenir lloc pels mesos de setembre-octubre de 1320.

53. L'infant Alfons fou jurat pels aragonesos el 15 de setembre de 1320. Ja ho havia estat pels catalans en les Corts de Tarragona abans esmentades (cf. n. 47).

54. Theca, diu el manuscrit, per Ateca, en l'actual província de Saragossa, diòcesi de Tarassona, a vora el riu Jalón.

cavallers e companyes de Castella qui la se'n menaren en Castella, on estec contínuament tro per temps avant que lo senyor rei N'Anfós, nostre pare, féu matrimoni ab ella en Tarassona, segons que per avant vos direm pus llargament.

9 Lo rei En Jacme après venc a Gerona e aquí tenc cort general als catalans.⁵⁵ E fo-hi lo rei En Sanxo de Mallorca,⁵⁶ e aquí es tractà lo viatge de Sardenya, e lo dit rei En Sanxo li proferí valença de galeres e de moneda, la qual féu molt bé;⁵⁷ e, continuant lo dit viatge e estant lo dit rei En Jacme a Tarragona, que pres per muller Dona Elisèn de Montcada,⁵⁸ sor del dit noble N'Ot de Montcada, lo dia de Nadal, aquell dia mateix l'infant N'Anfós, nostre pare, parà l'estendard a Barcelona⁵⁹ per lo dit viatge de Sardenya.

10 Ara recontem breument del viatge que el senyor infant N'Anfós féu en lo regne de Sardenya, així com a primogènit e general procurador del molt alt e poderós senyor rei En Jacme, pare seu.

En Barcelona, en lo mes de maig de l'any mil e tres-cents vint-e-tres, a reques-

55. Estiu de 1321. [El rei fou a Girona entre el 19 de juny i el 19 d'agost de 1321: J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 618-621. A la nota 1063 de l'edició de la crònica de R. Muntaner F. Soldevila deia que la cort s'havia celebrat el 1322 i no vàrem esmenar aquest error. M.T.F.].

56. Sanç (1311-1324), segon rei privatiu de Mallorca, fill de Jaume II de Mallorca i d'Esclarmonda de Foix i nét del Conqueridor. [Cf. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 155-170. *Història de les Illes Balears*, dirigida per E. BELENGUER, 2. *L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*, dirigit per M. DEYÀ, Barcelona, ed. 62, 2004, p. 66-69. M.T.F.].

57. Vegeu més avall, § 11.

58. Nadal de 1322. Elisenda de Montcada, la quarta muller de Jaume II, la reina de Pedralbes. [Sobre Elisenda de Montcada: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, 1, p. 277-280 i 283-284 i *Biografía de Elisenda de Montcada, "Regina de Pedralbes"*. Escrita para el acto de colocar su retrato en la Galería de Catalanes ilustres, Barcelona, 1953. J.F. CABESTANY, *Aportació a la biografia de la reina Elisenda de Montcada*, a Martínez Ferrando, *archivero. Miscelánea de Estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asoc. Nac. de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 107-115. *Elisenda de Montcada una reina lleidatana i la fundació del reial monestir de Pedralbes* a cura d'E. BALASCH i F. ESPAÑOL, Lleida, Amics de la Seu Vella, 1997; dins d'aquest volum, cf. F. ESPAÑOL, *Un cert perfil d'Elisenda de Montcada*, p. 11-37. M.T.F.].

59. Quan els reis o els infants prenen part en una empresa guerrera, paraven amb temps el seu estendard per a l'enrolament dels expedicionaris. [Sobre la conquesta de Sardenya: A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1952. Sobre la preparació política prèvia: V. SALAVERT Y ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón, 1297-1314*, Madrid, CSIC, 1956. Sobre el finançament de l'expedició: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Eumo Editorial/Universitat de Girona, 1995, p. 89-96 i Id., *Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista del regno di Sardegna e Corsica (1321-1326)*, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 20 (1996), p. 317-352. Sobre les peticions d'ajuda a l'Església per al finançament de l'empresa: À. FÀBREGA GRAU, *La dècima per a la conquesta de Sardenya en els pontificats de Bonifaci VIII i Benet XI*, a VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón, p. 461-475. Id., *Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II de Aragón para la conquista de Cerdeña*, "Anthologica Annua", 11 (1963), p. 11-46. M.T.F.].

ta del noble En Hugo, jutge⁶⁰ d'Arborea e vescomte de Bas, lo senyor rei En Jacme tramès a Oristany, en l'illa de Sardenya, ab tres coques,⁶¹ los nobles En Dalmau, vescomte de Rocabertí, En Guerau de Rocabertí, En Bertran de Castellet⁶² e N^oHuguet de Santa Pau,⁶³ ab cent vuitanta hòmens a cavall, per tal com lo comú de Pisa havia tramesa companya de cavall e de peu en l'illa en defeniment d'aquella.⁶⁴

60. El títol de *jutge* no ha d'ésser pres ací en el seu sentit habitual de magistrat que administra justícia, sinó que és un títol senyorial, propi, si no exclusiu, de l'illa de Sardenya, la qual estava dividida en quatre districtes o jutjats, cadascun governat per un jutge. Un dels districtes era el d'Arborea, on ja en temps d'Alfons I de Catalunya, II d'Aragó, s'havia instal·lat una casa nobiliària catalana: la casa vescomtal de Bas. Vegeu la monografia de MIRET I SANS, *Los vescomtes de Bas a l'illa de Sardenya*, Barcelona, 1901, pàg. 20-21, 67-69 i 72-91. El jutge de què parla aquí és Hug III. [Actualment tots els historiadors el coneixen com a Hug II; era fill natural del jutge Marià, a qui succeí el 1321. Sobre la família Bas-Serra, a la qual pertanyia: L.L. BROOK, F.C. CASULA, A.M. OLIVA, R. PAVONI, M. TANGHERONI, *Genealogie medioevali di Sardegna*, Cagliari-Sassari, Pubblicazioni della Diputazione di Storia Patria per la Sardegna i Due D Editrice Mediterranea, 1984, p. 60-61 i 388. Sobre el seu govern: F.C. CASULA, *La Sardegna aragonesa*, I, Sassari, Chiarella, 1990, p. 122, 134-138. B. ANATRA, *Dall'unificazione aragonesa ai Savoia*, a J. DAY, B. ANATRA, L. SCARAFFIA, *La Sardegna medioevale e moderna*, Torino, 1984, p. 202-203. *Diplomatario aragonés de Ugone II de Arborea*, a cura de R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Sassari, Fondazione Banco di Sardegna, 2005 (Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna, 6). Cf. també M.T. FERRER I MALLOL, *La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo*, a *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale*, Atti del I^o Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997), a cura di G. MELE, Oristano, ISTAR, 2000, p. 535-620, concretament p. 538-541. <http://hdl.handle.net/10261/23418>. M.T.F.]

61. Oristany, Oristano, capital del "giudicato" d'Arborea. A la vora esquerra del riu Tirso, a 5 km de la seva desembocadura en el golf d'Oristano, costa occidental de l'illa. Sobre les coques, embarcacions curtes i amples, vegeu *Llibre dels Feits*, § 104, n. 798.

62. [Dalmau de Rocabertí, fill de Jofre IV, havia succeït al seu pare en el vescomtat empordanès el 1309 i s'havia casat amb Beatriu de Cabrenys. Tant ell com el seu oncle Guerau, senyor de Navata, moriren a Sardenya, aquest darrer en el setge de Vila d'Esglésies el 1323, i Dalmau el 1324. Dalmau s'havia compromès a servir amb 30 cavalls armats i Guerau amb 10: S. SOBREQUÉS, *Els barons*, p. 123-124. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 167. Bertran de Castellet, senyor de Castellet, que s'havia compromès a servir amb 8 cavalls armats (*ibidem*), també morí el 1323 a Sardenya i reposa en un bell sepulcre de marbre a l'església de Sant Francesc de Vilafranca: *Els castells catalans*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1967-1979, III, p. 883 i 889. M.T.F.]

63. [Huguet de Santapau era senyor de Santa Pau, Finestres, Sant Aniol i Monells, estava casat amb Marquesa de Saguàrdia i tingué uns quants fills, Ponç, Guillem, Huguet, Ramon, Ademar i Orpai; s'ha dit equivocadament que morí abans del 1318, segons uns, i a primers del 1323 o el 1322 segons altres: *Els castells catalans*, III, p. 146-147 i p. 156-157, n. 16, 18 bis, també quadre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 13, p. 194. La primera data equivocada prové d'una mala lectura d'una concessió a Marquesa, que estava embarassada, perquè pogués continuar ocupant dues o tres cambres, i el celler, del castell de Santa Pau per parir-hi el seu fill. Jaume II havia exigit a Huguet que li lliurés la potestat dels castells de Santa Pau, Finestres i Sant Aniol, l'any 1318, i havien hagut d'abandonar els castells (ACA, C, reg. 216, f. 89 r. i 92 r.). És possible que el rei li hagués demanat la potestat d'aquests feus per alguna desobediència en qüestions de bàndols: el 1316 el rei li havia manat a ell i a Berenguer de Sant Vicenç que signessin treva amb Ramon de Vilamur. La defunció a primers de 1323 o el 1322 li hauria impedit anar a Sardenya; en aquest cas es tracta de l'oblit que la cronologia usada és la de l'any de l'Encarnació i que, per tant, de gener al 25 de març cal corregir 1323 en 1324. Una sèrie de documents de primers de gener de 1324 indiquen que Marquesa és vídua, és ajudada en diversos conflictes i és aprovada la seva

11 En lo dit mes de maig, lo senyor infant partí de la ciutat de Barcelona ab vint galees e ab altra navili de naus, coques e altres vaixells,⁶⁵ per venir a Portfangós, on havia assignat dia de recollir totes les companyes, on lo senyor rei En Jacme fon personalment, e los infants, fills seus, e molts prelats e rics hòmens de Catalunya e d'Aragó e de regne de València. E aquí venc lo noble En Francesc Carròs, almirall del senyor rei, ab vint galees qui s'eren armades a València. E, semblantment, hi venc N'Huguet de Totzó, almirall del rei En Sanxo de Mallorca, ab vint galees⁶⁶ que s'eren armades en les marítimes del dit rei. Encara hi vengren moltes naus e coques de Barcelo-

tutoria sobre els fills, establerta pel testament del marit, cosa que indica una mort recent (ACA, C, reg. 181, f. 87 r.-88 v. i 108 v.): J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 498. M.T.F.].

64. Recordem que els pisans dominaven l'illa abans de l'arribada dels catalans. Per a totes les qüestions relatives a la conquesta de Sardenya, vegeu també la Crònica de Muntaner, cap. CCLXXI i seg. Hug II d'Arborea era partidari de la intervenció catalana i aliat amb el rei Jaume II. Per això demanà al rei aquests reforços, avantguarda de la gran expedició, els quals sabem que van marxar cap a l'illa el 7 de maig de 1323. [Hug II d'Arborea hagué de menester un auxili urgent, demanat el 18 d'abril de 1323, perquè havia iniciat la lluita contra els pisans massa aviat: *Diplomatario aragonés de Ugone II*, a cura di R. CONDE, docs. 24-32, p. 39-54. Sobre els primers contactes entre la cort catalana i els Arborea: V. SALAVERT Y ROCA, *Jaime II de Aragón y Ugone II de Arborea y la conquista de Cerdeña (sobre un nuevo documento)*, XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona in Italia*, vol. secondo, II, p. 757-767. Sobre aquest primer atac i la tramesa d'auxili i en general sobre la conquesta: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 135-139. E. PUTZULU, *Cartulari de Arborea. Raccolta di documenti diplomatici inediti sulle relazioni tra il Giudicato di Arborea e i Re d'Aragona (1328-1430)*, "Archivio Storico Sardo", xxv (1957), p. 71-170, concretament p. 16-17. M.T.F.].

65. La partença de Barcelona, segons MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña, IV de Aragón*, "Bol. Ac. B. Lletres", v, pàg. 15, va tenir lloc el 8 o el 9 de maig de 1323. Observem —perquè ací en tenim una bona prova— que el mot *navili*, com el mot *vaixell*, no té significació específica (com coca o nau), sinó que s'aplica per designar tota mena d'embarcacions, i en el cas de *navili* àdhuc un conjunt d'embarcacions, com a equivalent del llatí *navigium*.

66. També MUNTANER (cap. CCLXXI) dóna la xifra de vint galeres armades pel rei de Mallorca. [Cf. la biografia de l'almirall Francesc Carròs a J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia Medieval del reino de Valencia*, València, Generalitat Valenciana, 2002 (Biblioteca Valenciana), p. 454-455. S'havia compromès a servir a Sardenya amb 20 cavalls armats i 10 a la geneta i hi tingué una participació decisiva; el 1325 fou nomenat governador de l'illa; la posterior baralla amb Ramon de Peralta pel govern de l'illa provocà la destitució d'ambdós: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 167. M.M. COSTA I PARETAS, *Un episodio de la vida de Ramon de Peralta*, a *Mediterraneo Medievale: scritti in onore di Francesco Giunta*, Centro di Studi Tardoantichi e medievali di Altomonte, Soveria Mannelli, Rubbetino, 1989, I, p. 313-327. Huguet de Totzó era un cavaller rossellonès que fou lloctinent reial a Mallorca (1316-1318); nomenat almirall el 1321, només estigué uns mesos al capdavant de la flota mallorquina; emmalaltí a Sardenya i hagué de retirar-se a Mallorca el 1323. Fou substituït per Bernat Guillem Destorrent ja el mes d'octubre de 1323; fou membre del consell de regència a la mort del rei Sanç, lloctinent reial a Montpeller (1329), conseller de Jaume III i novament lloctinent reial a Mallorca el 1339. Prestà homenatge a Pere el Cerimoniós el 1343 quan estava greument malalt: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 211. J. SASTRE MOLL, *Relaciones político-comerciales entre Mallorca y el Rosellón en el primer tercio del siglo XIV*, a Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon (Montpellier, 1985). *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc /1204-1349*, Montpellier, 1987, p. 217-239, concretament p. 222. H. BRESCH - Y. RAGIB, *Le sultan mérinide Abu l-Hasan Ali et Jacques III de Majorque. Du traité de paix au pacte secret*, El Caire, Institut français d'archéologie orientale, 2011, p. 24-25. M.T.F.].

na e de Mallorques, les quals lo dit senyor havia fetes noliejar per portar cavalls, cavallers e hòmens de peu e trabucs e arneses e altres aparellaments de combatre.

12 E, estant lo dit senyor rei En Jacme en lo dit lloc de Portfangós, per donar doctrina al dit senyor infant N' Anfós sobre los afers de la conquesta qui li era comanada, féu, en presència de tots los dits prelats, barons, rics hòmens, cavallers e altres, qui devien seguir lo dit viatge, sermó llarg e ben ordenat segons que es pertanyia,⁶⁷ informant lo dit senyor infant, fill seu, sobre ço que fer devia en los afers de la dita conquesta, e donant-li consell de moltes coses qui es podien esdevenir sobre los afers de la dita conquesta, entre els quals consells li manà tres coses següents:

La primera que li dix, que ell li comanava un privilegi, lo qual nostre Senyor Déus, per la sua gràcia e misericòrdia, havia fet a la casa d'Aragó, lo qual era bollat ab bolla d'aur, e era clar e net e no corromput ne viciat en res, ço és, que la bandera de la casa reial d'Aragó null temps fon vençuda ne arrencada de camp, salvant que fon ver que se'n perdé una per sa follia, e volc-ho dir per lo rei En Pere, rei d'Aragó e senyor de Montpeller, qui per sa follia fon mort a Morell.⁶⁸ E manà al dit fill seu que li era ben menester que el dit privilegi li tornàs e li retés així sencer e bo com lo hi havia comanat.

La segona, que era cert que en totes les conquestes qui s'eren fetes en temps passat per los grans senyors del món eren entrevingudes batalles, e, com lo dit fill seu faés la dita conquesta ab just títol de la santa Esgleia de Roma, devia presumir e pensar que ab la volentat de Déu aconseguiria victòria del dit regne de Sardenya⁶⁹ e que sobre aquella conquesta hauria batalla o batalles. E féu-li aital manament: "Fill, com serets en la batalla, ferits primer esforçadament e poderosa; o morir o vençre, o vençre o morir, o morir o vençre". E açò dix tres vegades.

La tercera fon, ço és, que li dix: "Fill, trobat s'és moltes vegades que, per seny d'un cavaller, se guanyava una batalla; perquè vós, com deurets venir a la batalla, hajats tots los vostres cavallers. E, si n'hi havia algun qui en fallís, esperats-lo per

67. El rei Martí, en la seva proposició cèlebre a les Corts de Perpinyà de 1405-1406, reprodueix en estil directe les paraules pronunciades pel seu besavi Jaume II en aquesta ocasió solemne: "Fill, jo us dó la bandera nostra, antiga, del Principat de Catalunya; la qual ha un singular privilegi, que és ops que guardets bé; lo qual privilegi no és ras, falsificat, ne improvat, ans és pur e net e sens falsia e màcula alcuna, e bullat amb bulla d'or; e és aquest: ço és que null temps, en camp on la nostra bandera reial sia estada, jamás no fo vençuda ni desbaratada; e açò per singular gràcia de nostre Senyor Déu e per la gran feeltat e naturalesa de nostres sotsmeses." Com veiem, el rei Martí suprimeix la part relativa a Pere el Catòlic. Però el judici de Jaume II, respecte a la batalla de Muret, repetit per Pere el Cerimoniós, ens mostra que aquesta era l'opinió tradicional dins la dinastia. (*Parlaments a les Corts Catalanes*, ed. R. ALBERT I J. GASSIOT, pàg. 71).

68. Ni aquesta frase ni cap altra de les contingudes en aquest paràgraf no es retroben en el citat discurs del rei Martí; però, en el *Llibre dels Feits*, al final del § 9, hi ha unes paraules comentant la mort de Pere el Catòlic que podrien haver inspirat aquesta frase de Jaume II.

69. El papa Bonifaci VIII li n'havia donat la investidura. Més amunt, nota 32. [Sobre la infeudació de Sardenya l'any 1297: V. SALAVERT, *Cerdeña y la expansión*, I, p. 117-126. M.T.F.].

dues raons: la primera, car per aquell poriets haver lo consell que dit és de guanyar la batalla; l'altra, que li fariets gran minva que no hagués glòria de la batalla vencedora, així com lo altres qui hi serien".⁷⁰

E, fet e complit lo dit sermó, lo senyor rei En Jacme senyà e beneí lo dit fill seu e li donà de part de Déu la sua gràcia e benedicció, e llicencià tot hom de recollirse e de partir del dit Portfangós per passar al dit regne de Sardenya.

13 Partí, doncs, lo senyor infant de Portfangós primer dia del mes de juny⁷¹ del dit any ab la senyora infanta Dona Teresa, muller sua, en la coca d'En Bernat e d'En Arnau Ballester, ciutadans de Barcelona, qui havia nom Santa Eulàlia, ensems ab seixanta galees, vint-e-quatre naus e d'altre navili menut, tant que bastava a tres-centes veles e pus.⁷² E, al cinquè dia,⁷³ fon al port de Maó, en l'illa de Menorca, on,

70. Tampoc aquest passatge no es retroba en el discurs del rei Martí; però potser hi trobem un altre eco del *Llibre dels Feits*, § 9, que explica com el rei Pere no havia volgut esperar En Nunyo Sanç i En Guillem de Montcada, que s'adreçaven amb les seves hosts cap a Muret i que li havien enviat missatge que els esperés.

71. Aquesta data ja va ésser contradita per ZURITA (llib. VI, cap. XLV), que dona la de 30 de maig, "aunque el rey don Pedro en su historia dice que fue el primero de junio". MIRET I SANS, en el seu *Itinerario del rey Alfonso III*, accepta la data de Zurita. [La data de partença de Salou fou el 31 de maig, segons A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 197. M.T.F.]

72. Aquestes són les xifres acceptades pels historiadors, àdhuc per ZURITA (*loc. cit.*). MUNTANER, cap. CCLXXI, no precisa sinó el nombre de galeres que van construir a Barcelona i diu que foren seixanta, nombre igual al de les que surten de Portfangós segons el Cerimoniós. MIRET I SANS (*Itinerario*, pàg. 56-57) va aportar moltes dades que il·lustren sobre les característiques i noms de diversos navilis de l'expedició, entre ells aquesta coca *Santa Eulàlia*. VILLANI, llib. IX, cap. CCX, precisa el nombre de galeres —setanta— i el nombre conjunt —dues-centes veles. [Els vaixells sortits de Salou foren: 53 galeres, 20 coques, 5 llenys armats i embarcacions diverses provinents de Barcelona, Tarragona, Tortosa i València, segons Arribas. Arnau Ballester fou escrivà de ració de Jaume II, des del 1313 almenys, i conseller del rei Alfons el Benigne; en l'expedició de 1323-1324 s'ocupà de l'administració de la flota i de l'exèrcit. Comprà la *domus* de Cornellà (1328) i el castell de Mataró (1339). Morí l'any 1348 i féu hereus la Pia Almoina i l'Hospital de Pere Desvil·lar: C. CUADRADA, *El Maresme medieval: Les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar, (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana - R. Dalmau ed., 1988, p. 415-417 i la bibliografia de final de nota. El seu germà Bernat, patró de la coca *Santa Eulàlia*, s'ocupà del transport de les tropes, de portar missatges de l'infant al rei i, el 1325, Bernat informava des de Nàpols sobre els preparatius de Pisa per reiniciar la guerra; el viatge de tornada de Castellammare di Stabia a Bonaire està documentat pel préstec a risc marítim que va prendre abans de salpar. Bernat ja era mort el 1344; els seus hereus moriren el 1348 i els béns que posseïa a Sardenya tornaren a la Corona. A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, doc. XIX, p. 377-379 i p. 145, 161, 163, 196, 315, 332. F.C. CASULA, *Carte reali diplomatiche di Alfonso III il Benigno, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua, Cedam, 1971, docs. 282, 297, 397, 508. L. D'ARIENZO, *Carte reali diplomatiche di Pietro IV il Cerimonioso, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Padova, Cedam, 1970, docs. 200, 214, 223, 247, 303. A. GARCIA I SANZ I M.T. FERRER I MALLOL, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1983, doc. 37. J. MUTGÉ I VIVES, *La guerra contra Gènova de 1330-1335. Documentació barcelonina*, "Miscel·lània de Textos Medievals", 6 (1992), p. 47-100, concretament doc. 13-14, 39, 42-43, 45. M.T.F.]

73. Sembla que vulgui dir al cinquè dia de navegació, però per les indicacions cronològiques que dona tot seguit es veu que vol dir el cinquè dia del mes de juny.

per contrari de temps, hac a entrar. E, per baralla qui es moc entre aragoneses et catalans, penjà-hi tres hòmens, als quals en nulla manera no volc perdonar, per precis que li fossen fets per rics hòmens ne per altres persones.⁷⁴ E aquí vengren En Pere Safont e En Francesc Safont, ciutadans de Mallorques, ab una galea armada, e foren en lo viatge ab lo dit senyor. En lo qual port de Maó estec lo senyor infant ab lo dit estol quatre dies, e hac acord que, per tal com havia ardit que el comú de Pisa trametia companya de cavall e de peu en l'illa de Sardenya, que es mudàs en la sua galea, la qual havia nom Santa Eulàlia, per ço que es cuitàs ab les galees e que abans fos en la dita illa, e així fon fet.⁷⁵

14 Partí lo senyor infant ab tot son estol de galees e de naus e altres vaixells del port de Maó a nou dies del mes de juny e, a tretze dies del dit mes tan solament,⁷⁶ ab les galees fo al cap de Sent Marc, qui és prop Oristany, en l'illa de Sardenya,⁷⁷ e aquí hac ardit del jutge d'Arborea que els nobles vescomte de Rocabertí e los altres, qui primer eren passats ab les tres naus, eren en un lloc qui ha nom Quart, a una llegua de Castell de Càller,⁷⁸ ab companya que el dit jutge los havia lliurada, per vedar que viandes no entrassen en lo dit castell. E aquí hac consell que se n'anàs al port de Palma de Sols,⁷⁹ e jaquí un lleny armat per denunciar a les naus e altre navili que fessen

74. ZURITA, llib. VI, cap. XLV, malgrat que va seguint de prop la crònica reial, omet aquest episodi; com abans, dins el mateix capítol, tot i reportar el discurs de Jaume II al seu fill, ha omès el lliurament de la bandera i el passatge relatiu a la seva glòria invencible.

75. Les galeres, com que podien anar a rem, anaven més de pressa que els altres navilis. Per això l'infant abandona la coca en què navega per passar a una galera, que també sembla anomenar-se "Santa Eulàlia".

76. Aquesta indicació cronològica, unida a la dels quatre dies que l'estol va estar al port de Maó, justifica el que hem dit en la n. 73. No oblidem, però, que el compte de la crònica reial parteix del primer de juny, no del 30 de maig, com sembla que hauria de partir. Va, doncs, dues dates avançat. Vegeu tot seguit. [Segons dos documents diferents, l'arribada a Sardenya fou el diumenge 12 de juny i el desembarcament el dilluns 13; la crònica es refereix, doncs, al desembarcament: J. MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña, IV en Aragón, el conquistador de Cerdeña*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", v (1909-1910), p. 3-15, 57-71, 114-123, concretament p. 59-60. M.E. CADEDDU, *Giacomo II d'Aragona e la conquista del regno di Sardegna e Corsica*, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 20 (1996), p. 251-316. Un comentari dels episodis de la conquesta de Sardenya segons aquesta crònica a: F. SOLDEVILA, *Sardegna nella cronaca di Pietro il Cerimonioso*, a *Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi*, Càller, 1957, p. 165-178. M.T.F.].

77. Existeix una lletra de l'infant Alfons al seu oncle el rei de Sicília Frederic III, explicant-li aquests fets, i per les dades que conté, cal deduir que l'arribada al cap de Sant Marc, punta septentrional del golf d'Oristany esmentat en la n. 61, degué ésser el dia 11 de juny de 1323. És a dir, dos dies abans del que diu la crònica reial. [La carta és la indicada a la n. 76: J. MIRET, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 60. M.T.F.]

78. Es refereix als reforços enviats primerament al Jutge, de què ha parlat en el § 10. Quart és Quarto de Santa Elena, a uns cinc quilòmetres de Càller.

79. El port de Palma de Sols (de l'antic *Sulcis*) ben arrecerat dins el golf de Palmas, format per l'illa de Sant Antioco, l'istme que la uneix a la terra ferma i la costa sud-occidental de Sardenya. [G. MELONI, *Canyelles: problemi di toponomastica medioevale igliesiente*, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 9 (1984), p. 43-55,

aquella via, e, vinent a l'estol de les galees, mes-se una gran fortuna de vent a la Proença envers hora de mitja nit,⁸⁰ e, passant lo freu qui és en l'illa de Sent Pere e l'illa major,⁸¹ perdé's una galea de Mallorques qui ferí en una roca, en la qual era lo noble En Ramon de Peralta, e moriren-hi un fill de cavaller e sis mariners.⁸²

15 Entrà lo senyor infant en lo dit port de Palma de Sols ab les dites galees a catorze dies del mes de juny en hora de migdia,⁸³ e aquell mateix dia en hora de vespres hi foren totes les naus e altres vaixells. E, al quinzen dia del dit mes, ell pres terra en lo dit lloc,⁸⁴ e foren meses en terra les companyes ab llurs cavalls e arneses, e hac d'acord que posàs setge a Vila d'Esgleies de Sigerro,⁸⁵ on lo comú havia més fet son

concretament p. 48 (reeditat a Id., *Studi su Iglesias medioevale*, Pisa, 1985, p. 39-51), assenyala que fou escollit aquest lloc per al desembarcament de les tropes perquè el litoral situat més al nord era controlat pels enemics. M.T.F.]

80. Recordem que el vent de Proença és el mestral.

81. És a dir, l'estret que hi ha entre l'illa de Sant Pere i la de Sardenya, com no sigui que per illa major designi la de Sant Antioco, que és més gran que la de Sant Pere, i entre les quals hi ha també un freu o estret pel qual va haver de passar l'estol després d'haver passat per l'anterior.

82. Malgrat que anés en una galera de Mallorca, Ramon de Peralta no era mallorquí. Més endavant, la crònica el col·loca en llista amb els barons aragonesos que no van morir en l'expedició (cap. 1, § 35). Però més endavant encara el considera com a català (cap. 11, § 6); era de la Llitera, comarca aragonesa de llengua catalana. [Ramon de Peralta era fill de Felip de Saluzzo i de Sibilla de Peralta, hereva del seu pare Guillem i de la casa de Peralta; per causa d'aquesta herència important prengué el cognom Peralta, en comptes del de Saluzzo, ja que el seu pare, malgrat que havia rebut donacions de Jaume II, no era tan ric com la seva esposa, bé que pertanyia a la família dels marquesos de Saluzzo, del nord d'Itàlia; era parent del rei Jaume II, ja que era fill de del marquès de Saluzzo, Tommaso, i d'Aluigia di Ceva i nét de Beatriu de Savoia, que es casà en segones noces amb el rei de Sicília Manfred de Hohenstaufen, pares de Constança de Sicília, la mare de Jaume II. Ramon de Peralta es casà en primeres núpcies amb Aldonça de Castre, néta del fill il·legítim de Jaume I, Ferran Sanxis de Castre, i en segones núpcies amb Elisabet, filla del rei Frederic III de Sicília. Es comprometé a servir a Sardenya amb 10 cavalls armats (primer fou inclòs entre els nobles catalans i després amb els aragonesos). El 1325 fou nomenat capità de guerra a Sardenya, càrrec que disminuïa el de governador de l'illa, concedit prèviament a Francisc Carròs; aquesta fou la causa de la baralla entre tots dos, a la qual ens hem referit a la n. 66. Fixà la seva residència a Sicília i fou el primer comte de Caltabellotta: L.L. BROOK i altres, *Genealogie medioevali di Sardegna*, quadre XVIII, p. 108-109 i p. 276. M.T. FERRER I MALLOL, *Los descendientes de Ferran Sanxis de Castre, hijo bastardo del rey Jaime I el Conquistador (siglos XIII-XIV)*, "Hidalguía", xxii (1974), p. 25-48, concretament p. 30-34 i 37-38 (traducció revisada de: *Die Nachfahren des Ferran Sanxis de Castre, unehelicher Sohn des Königs Jacob I. von Aragonien (XIII. bis XIV. Jahrhundert)*, "Archiv für Sippenforschung" (Archives of Genealogical Research), 38 Jahrgang, November, 1972, Heft 48, p. 599-612). <http://hdl.handle.net/10261/26560>. A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 167 i 170 i 383. M.M. COSTA, *Un episodi de la vida de Ramon de Peralta*. M.T.F.]

83. Persisteix la diferència de dos dies entre la data que dona la crònica i la que ens donen els documents. L'esmentada lletra de l'infant Alfons a Frederic de Sicília dona el 12 de juny, diumenge, com a data d'arribada a Palma de Sols. MIRET I SANS, *Itinerario de Alfonso III*, pàg. 59-60.

84. Degué ésser, doncs, el dia 13. [Efectivament, cf. n. 76. M.T.F.]

85. Esgleies o Esglésies, nom que fou suplantat després pel nom castellà Iglesias, que és el que perdura. Quant a Sigerro o Cixerri, és el nom de la vall on es troba la ciutat i del riu que la voreja.

esforç de companyes, les quals dubtava que correguessen l'illa.⁸⁶ E aquí foren alguns sards qui li feren homenatge per tots los altres sards de l'illa. E, après que els cavalls hagren reposat alguns dies, tramès a la dita vila d'Esgleies, per veure lo continent que aquells qui hi eren farien, lo noble Artal de Luna, fill del noble Don Artal de Luna,⁸⁷ ab tres-cents hòmens a cavall, lo qual estec un dia davant la dita vila, parant-los batalla que null hom no els eixí, e tornà-se'n.

16 Partí lo senyor infant del lloc de Palma de Sols per anar a Vila d'Esgleies⁸⁸ a vint-e-cinc dies del mes de juny e fon denant la dita vila a vint-e-vuit dies del dit mes, e ordenà que tot lo navili vingués en la plana de Canyelles⁸⁹ qui és a deu milles de la dita vila e que aquí posassen les viandes e trabucs e altres aparellaments de

86. Aquest comú és el Comú de Pisa. Cf. MUNTANER (cap. CCLXXIII), que atribueix a Hug d'Arborea la iniciativa d'assetjar Esglésies, en contradicció amb l'opinió de Muntaner, que creia que hauria calgut assetjar Càller (cap. CCLXXII).

87. Els dos Artals de Luna, pare i fill, havien de trobar la mort en aquesta expedició. Vegeu més endavant, § 35. [Artal de Luna era fill de Lope Ferrenc de Luna, fou procurador d'Aragó, és a dir, governador, de 1305 a 1312 i s'ocupà d'algunes de les operacions contra els templers quan l'orde fou suprimit pel papa; particularment dirigí el setge del castell de Montsó, de 1308 a 1309. Els seus matrimonis augmentaren la influència i el patrimoni dels Ferrenc de Luna: el primer matrimoni fou amb Constança Pere, filla de Jaume Pere, senyor de Sogorb i germanastre del rei Jaume II, matrimoni del qual era l'hereu aquest segon Artal de Luna mort a Sardenya; el segon matrimoni, cap al 1315, fou amb Constança d'Antillón, vídua de Gombau d'Entença i mare de Teresa d'Entença, que es casà amb l'infant Alfons, i el tercer matrimoni fou amb Martina, filla d'Artal de Huerta, matrimoni del qual nasqué el qui fou finalment l'hereu de la família, Lope de Luna, més endavant comte de Luna, ja que el fill del primogènit, Artal, casat amb Margarida de Montcada, morí pocs anys després que el seu pare. Es comprometé a servir amb 100 homes a cavall, la comitiva més poderosa de totes: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 131-142. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. M.T.F.].

88. La vila d'Esglésies es troba a una trentena de quilòmetres al nord de la Palma o les Palmas. L'infant va estar, doncs, tres dies per a recórrer-los. Però la data de partença, si bé molt aproximada, no és la mateixa que ens proporciona el primer document expedit per l'infant Alfons a l'illa de Sardenya, datat en el campament al costat del lloc de Sela, "in castris iuxta locum de Sels", probablement Sols, el dia 26 de juny. Això vol dir que no en degué partir fins al 27, o més tard. Abans, però, del 5 de juliol, data del primer document expedit per l'infant en el setge d'Esglésies (MIRET, *Itinerario de Alfonso III*, pàg. 61).

89. Ningú, que sapiguem, no ha pogut identificar aquesta plana, que, per la seva situació arran del mar i per la seva distància d'Esglésies, ha d'estar cap a la desembocadura del riu Cigerrí. Possiblement plana està per *plaja*. La crònica en torna a parlar en els § 21 i 22. [G. MELONI, *Canyelles: problemi di toponomastica*, p. 51, reporta que la Prof. Angela Terrossu Asole, en un treball sobre els pobles abandonats de Sardenya, trobà la localització de "Canyelles" en un document del s. XVI, que el situava entre el terme de Palmas de Sulcis i Gonnesa, més al nord, i per aquest motiu proposà la identificació de Canyelles amb Cannedas, dins el terme de Portoscuso; en tot cas, segons el document, havia de ser un lloc entre Portoscuso i Porto Vesme. G. Meloni accepta aquesta possibilitat, bé que assenyalava que podria ser alguna altra platja amb canyes, que n'hi ha en aquesta zona, entre Porto Paglia i Fontanamare, a la marina de Gonnesa, potser a prop de la desembocadura d'aquest riu; és un litoral baix, apte per al desembarcament de material i proper a Vila d'Esglésies. Quan hi foren desembarcats els ginys i els queviures, el lloc ja era segur perquè s'havia iniciat el setge d'aquesta vila. M.T.F.].

combatre, e així fon fet. E lo dit senyor posà setge a la vila ab los nobles e cavallers de casa sua en la partida de l'esgleia de Santa Maria de Vallverd,⁹⁰ e los nobles Don Artal e Artal de Luna, ab altres cavallers d'Aragó, en un puig qui és denant la Torra Pisana, e el noble En Ramon de Peralta, ab d'altres rics hòmens e cavallers de Catalunya e d'Aragó, en un puig qui és de sol ponent de la dita vila, e els nobles En Pere Queralt e En Bertran de Castellet en la vall denant la porta de Sent Antoni, e els nobles En Guillem d'Anglesola, En Joan Ximénez d'Urrea e d'altres cavallers denant la porta de Montebarlao.⁹¹ En la partida devers sol eixint eren los sards que lo jutge d'Arborea hi havia fets venir.

17 En lo setge de Vila d'Esgleies, a tres dies del mes de juliol, venc lo jutge d'Arborea ab companya de sards a cavall e de peu, e féu homenatge al senyor infant⁹² e

90. És l'església, encara existent, dels Caputxins, dita també de la "Madonna di Valverde". La façana, començada pels pisans, va ésser finida pels catalans.

91. [Pere de Queralt, senyor d'una baronia situada entre les comarques de l'Anoia i la Conca de Barberà, havia pres part a la guerra amb Castella de 1296-1304 i en l'expedició a Almeria de 1309, fou ambaixador de Jaume II al concili de Viena del Delfinat i procurador del regne de València del 1301-1302 i del 1320 a 1322, en què passà a exercir el mateix càrrec al regne de València dellà Xixona del 1322 al 1323. Prometé servir a Sardenya amb 15 cavalls armats i hi morí: M.M. COSTA I PARETAS, *La família de Queralt i Santes Creus*, a *I Col·loqui d'Història del monaquisme català*, 1, Santes Creus, 1967, p. 93-109. M.T. FERRER, *Organització*, p. 106-108. J.V. CABEZUELO PLIEGO, *Poder públic y administració territorial en el reino de Valencia 1239-1348. El oficio de la procuración*, València, Generalitat Valenciana, 1998, p. 170-176. A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 167. Guillem d'Anglesola, que havia promès servir amb 30 cavalls armats (*ibidem*), pertanyia a la família de la baronia d'Anglesola, entre l'Urgell i el Segrià, havia estat procurador del regne de València de 1302 a 1303 i havia participat a la croada contra Almeria de 1309: J.V. CABEZUELO, *op. cit.*, p. 110-113. Juan Ximénez d'Urrea era senyor de Tierga, Biota i el Bayo, germà del bisbe d'Osca Pere Ximénez d'Urrea, i casat amb Sibília d'Anglesola. S'havia compromès a servir a Sardenya amb 50 cavalls armats el 1323. El 1331 portà a terme una ambaixada a França, juntament amb l'infant Pere, per la qüestió de la croada contra Granada, i participà en les expedicions contra Mallorca i el Rosselló de 1343 i 1344. En el conflicte de la Unió fou unionista i morí a la batalla d'Épila: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. preparada per A. CANELLAS LÓPEZ, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986, 3, p. 345-346, 541, 546, 548. E. MAINÉ BURGUETE, *La carta de población concedida a Tierga por don Pedro de Urrea en 1334*, "Aragón en la Edad Media", x-xi. *Homenaje a la Prof. emérita María Luisa Ledesma Rubio*, Saragossa, Universidad, 1993, p. 527-551, especialment l'arbre genealògic de p. 551. A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 169. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 207. Sobre Bertran de Castellet, cf. n. 62. M.T.F.].

92. L'homenatge fou fet, segons ZURITA (llib. vi, cap. xlv), a costum d'Itàlia. Hug III d'Arborea fou sempre fidel a aquest lligam. [La infeudació del jutjat d'Arborea al jutge i el jurament d'aquest foren fets el 5 de juliol; *Diplomatario aragonés de Ugone II*, a cura de R. CONDE, doc. 60, p. 87-89. La mena de lligam que el jutge d'Arborea havia de tenir amb el rei havia estat llargament discutida a Avinyó pel cardenal Orsini, Vidal de Vilanova i Guido Cattaneo, arquebisbe d'Arborea, amb alguna intervenció també de Guillem Olomar. S'optà per la infeudació i a costum d'Itàlia perquè a Vidal de Vilanova li semblava que representava una major subjecció que la infeudació catalana: R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Guido Cattaneo, plenipotecionario de Hugo II en Aviñón*, a G. MELE (ed.), *Chiesa, potere politico e cultura in Sardegna dall'età giudiciale al Settecento* (Atti 2º Congresso internazionale di Studi), Oristany, ISTAR, 2005, p. 131-160. Cf. també O. SCHENA, *Guido Cattaneo, "Tyrenensis et Arborensis archie-*

regonec a tenir tota la sua terra en feu per lo senyor rei, a cens de tres mília florins d'aur pagadors cascun any en la festa de Sant Pere e de Sent Pau. Encara promès que pagaria vuitanta mília florins d'aur, los quals havia promeses al senyor rei en ajuda de les messions que havia a fer per la conquesta del regne de Sardenya.

18 En lo dit setge e en lo dit mes venc miser Barnabaó d'Àuria e altres barons d'Àuria,⁹³ los quals feren homenatge al senyor infant per los castells e llocs que havien en l'illa de Sardenya. E, semblantment, hi vengren los hòmens de la ciutat de Sàsser e lo marquès de Malespina, e tots feren homenatge al senyor infant;⁹⁴ e no fon lloc en tota l'illa que no l'obeïssen, salvant los llocs que el comú de Pisa havia establits, és a saber, Castell de Càller, Vila d'Esgleies, lo castell d'Aiguafreda, lo castell de Joiosa Guarda,⁹⁵ lo castell d'Ergullosu, lo castell d'Ullastre, lo castell de Quirra, lo castell Patres e Terranova.⁹⁶

19 En lo dit setge fo acordat que fos donada batalla a la vila e trameseren per los hòmens de la mar, e fo combatuda a vint dies del mes de juliol, e no poc ésser presa; moriren-hi algunes gents defora e dedins. E lladoncs fon ordenat que d'aquí

piscopus” tra regno d’Arborea e Corona d’Aragona, “Schede Medievali”, 41 (2003), p. 191-203. M.T.F.].

93. Els barons d'Àuria són els d'Òria, d'origen genovès, que després donaran molta feina als catalans amb les seves revoltes. Bernabó o Bernabeu d'Òria era fill de Brancaleó d'Òria. [Sobre els Dòria en els moments previs i immediatament posteriors a la conquesta: E. BASSO, *Alla conquista di un regno: L'azione di Brancaloneo Doria fra la Sardegna, Genova e l'Oltregiogo*, “Medioevo. Saggi e Rassegne”, 20 (1996), p. 135-160. Sobre els Malaspina: A. SODDU, *I Malaspina e la Sardegna. Documenti e testi dei secoli XII-XIV*, Càller, Centro di Studi Filologici/CUEC, 2005 i ID., *Nuovi studi sulla signoria dei Malaspina in Sardegna (1272-1316)*, “Archivio Storico Sardo”, XLIV (2005), p. 423-441. El pla de Jaume II era enquadrar tots els poders existents a Sardenya en un sistema feudal encapçalat pel monarca: M. TANGHERONI, *Il feudalesimo in Sardegna in età aragonese*, “Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa”, 3 (1973), p. 23-54, reed. a ID., *Sardegna Mediterranea*, Roma, Fonti e Studi del Corpus membranarum italicarum, 1983. M.T.F.].

94. Sàsser, al nord-est de l'illa, la ciutat més important després de Càller, la capital.

95. Castell d'Aiguafreda, avui Acquafredda, prop del lloc de Siliqua, del qual també pren el nom, entre Esglésies i Càller, a mig camí, a una trentena de quilòmetres. Encara es conserven les restes del castell, que va pertànyer als comtes de Gherardesca i que domina el curs del riu Cigerri. El castell de Joiosa Guarda —Gioiosa Guardia—, damunt del puig d'aquest nom, no lluny del castell d'Aiguafreda.

96. Castell d'Ergullosu o sia Castello Orguglioso, en la regió del Gerrei, sud-oest de l'illa. Quant al castell d'Ullastre, hom ha proposat d'identificar-lo amb el Castello della Rosa, que existia, segons es diu, en la regió d'Ogliastra, a l'est de l'illa. El castell de Quirra, en la regió d'aquest nom, regada pel riu Quirra, també a l'est de Sardenya. Castell Petrés, probablement Castello Pedreso, a no gaire distància de Terranova, port de desembarcament dels pisans (i encara avui de les principals línies de comunicació amb Itàlia), al nord-est de l'illa. Vegeu més endavant, § 33. Sobre la identificació d'aquests castells, vegeu RAMON D'ALÒS-MONER, notes a l'ed. Pagès, pàg. 28, i més amplament, R. CARTA RASPI, *Castelli medioevali di Sardegna*, Càller, 1933. [Terranova és l'actual Olbia. Segons G. MELONI, *L'Italia medioevale nella Cronaca di Pietro IV d'Aragona*, Càller, CNR. Centro di studi sui rapporti italo-iberici, 1980, p. 125-126, les restes del castell Pedrés es troben prop de l'aeroport d'Olbia i envia per a la localització precisa d'aquests castells a C. CASULA, *Castelli e Fortezze, a Atlante della Sardegna*, fasc II, Roma, 1980. M.T.F.].

avant no fos combatuda, mas que la tinguessen assetiada e que la trabucassen ab ginys. E així fon feit, que hi tiraven dos ginys.⁹⁷

20 En lo dit setge fon acordat que En Francesc Carròs, almirall, e els nobles En Ramon de Peralta e En Bernadí de Cabrera⁹⁸ ab vint galees anassen en les parts de Pisa per fer aquell dan que poguessen a les gents d'aquell comú, e foren al port d'Ullastre e preseren lo castell, e puis foren a Terranova⁹⁹ e combateren-la e, perquè era establida de bona gent e molta, no la pogren prendre. E, finalment, per contrari de temps, no pogren anar lla on era acordat e tornaren-se'n en lo golf denant lo castell de Càller.¹⁰⁰

97. Cf. MUNTANER, cap. CCLXXIV: “tots dies ell los feia combatre e els treia ab trabucs”. [Segons J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 169, el primer atac fallí perquè no havia estat prou ben calculada la capacitat defensiva de la vila i calgué mortificar-la prèviament amb el càstig constant dels ginys i amb la impossibilitat de proveir-se. M.T.F.].

98. Apareix per primera vegada en la crònica aquest nom que després hi apareixerà tantes vegades i que tant sonarà en el regnat de Pere el Cerimoniós, privat com serà d'aquest rei. Ara el nom està en diminutiu (una altra forma n'és Bernardó), a causa de la juvenesa seva. Assistim als seus començaments, que són sobre el mar (ell serà almirall temps a venir, entre altres moltes coses). [Bernat de Cabrera (1298-1364), fill segon de Bernat de Cabrera, senyor de Montclús, i d'Elionor Yáñez, senyora d'Aguilar de la Frontera (Còrdova), esdevingué hereu, per mort del primogènit, del vescomtat de Cabrera, pervingut al seu pare, que no pertanyia a la branca primogènita. Es casà vers 1321 amb Timbor de Fenollet, filla del vescomte d'Illa, que se'n separà el 1338. El 1323 participà en l'expedició a Sardenya i el 1336 ja figurava entre els consellers més íntims de Pere el Cerimoniós; el rei l'envià, amb altres consellers, a negociar amb Pere de Xèrica, enfrontat al rei i aliat amb la seva madrastra, la reina Elionor de Castella, però foren empresonats pel dit noble. El 1341 passà a Castella per participar en la guerra contra els benimerins del Marroc, dins de l'aliança que tots dos regnes havien lligat contra ells. Realitzà ambaixades entre tots dos reis sobre la guerra. Tornà després de la presa d'Algesires el 1344; pocs mesos després era novament a Castella per reclamar l'herència de la seva mare i obtingué del rei castellà un senyoriu en compensació, que donà al seu fill segon Bernadí; el 1347 cedí el vescomtat de Cabrera al seu fill Poncet (cf. n. 667), al qual ja havia concedit drets quan s'havia casat el 1341. Sembla que el pretès retir al monestir de Breda no és cert, malgrat que potser hi féu alguna estada ocasional, ja que era fundació dels Cabrera. El 1347 el rei Pere anà a cercar-lo perquè l'ajudés en l'enfrontament amb la Unió d'Aragó i des de llavors fou el seu conseller més influent i fou el curador del primogènit, l'infant Joan. Dirigí l'expedició a Sardenya el 1353 durant la guerra contra Gènova (1351-1362) i acompanyà el rei Pere en la de 1354; arran d'aquestes expedicions, redactà les “Ordinacions del fet de la mar”, en què organitzà la marina catalana. Durant la guerra amb Castella dels Dos Peres, negocià la treva de 1357 i la pau de Deza-Terrer (1361); l'evolució desastrosa de la guerra i les divisions en el si de la noblesa propiciaren la formació d'un bàndol molt fort contrari a Bernat de Cabrera, al qual s'afegí la reina, i això portà al seu processament per traïció, a l'execució el 1364 i a la confiscació dels seus béns: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 167. S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 119-120 i 163-170. E. CABRERA, *Bernat de Cabrera, Alfonso Fernández Coronel y la cuestión del Señorío de Aguilar*, “Anuario de Estudios Medievales”, 19 (1989), p. 345-367. A. MARTÍNEZ GIRALT, *L'agitat retir monàstic del vescomte Bernat II de Cabrera*, “Quaderns de la Selva”, 20 (2008), p. 43-59. M.T.F.].

99. Dos dels castells esmentats en el § 18.

100. Hi ha l'ample golf de Càller; però dins d'aquest, hi ha un petit golf davant Càller mateix, a l'oest del cap Sant Elia. En aquest lloc degué fondejar l'estol. [La flota arribà fins a Còrsega, romangué

21 Ítem fo acordat que totes les galees e altre navili, qui era en lo dit lloc de Canyelles, posassen les viandes que tenien de la cort,¹⁰¹ e que se n'anassen en lo dit golf de Càller, e açò per lo hivern qui ja començava; e que, ab lo noble En Guerau de Rocabertí e ab aquells qui ab aquell eren al lloc de Quart,¹⁰² porien posar setge al castell de Càller. E així fon fet, que es posaren denant lo dit castell, en un puig qui ha nom Bonaire, lo qual muraren e enfortiren.¹⁰³

22 E, estant lo senyor infant en lo setge de Vila d'Esgleies, se mes tan gran malaltia en la sua host, que totes les gents foren malaltes e hi moriren molts nobles, cavallers e ciutadans honrats e hòmens de peu a tan gran nombre, que a penes trobaven qui els volgués soterrar, ne es trobava qui faés conguaita ni hagués cura sinó de pensar si mateix com porien viure. E açò durà aitant com lo dit setge se tenc. E lo dit senyor infant emmalaltí tan fortment, que null temps, aitant com en Sardènyia estec, no fo sens febre. Semblantment hi fon malalta la senyora infanta, e hi moriren totes les donzelles qui ab ella hi eren anades, que no en romàs viva més una, ans hac haver a son servei fembres sardes e d'altra nació, així que, segons que es pot arbitrar, la meitat de les gents moriren en lo dit setge, e dels altres romangueren fort pocs que no fossen malalts e a la mort venguts moltes vegades per malaltia. E açò esdevenc per l'hivern, qui fon molt pluviós, e les fangues eren grans en la host, e molt fred e gran pudor e infecció.¹⁰⁴ E dins aquest temps venc frare Martí Pérez d'Orós, castellà d'Amposta,¹⁰⁵ que el rei tramès a l'infant ab companya de cavall e

uns dies a Porto Vecchio i renuncià a anar cap a Pisa per les pèrdues humanes, per malaltia, que havia tingut (700 homes), i també per l'escassetat de queviures (només per quinze dies) i pel mal temps de l'hivern: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 204. M.T.F.].

101. La platja de Canyelles esmentada abans, § 16. No es veu ben bé a què pot referir-se el mot *cort*.

102. El lloc de què ha parlat abans, § 14.

103. Cf. MUNTANER, cap. CLXXIV, que també explica com l'infant edificà aquest castell i una vila. Nota corresponent. [Sobre l'edificació de Bonaire: M.M. COSTA, *El santuari de Bonaire*, Càller, E. Gasperini ed., p. 5-11 i també M.B. URBAN, *Cagliari aragonesa. Topografia e insediamento*, Càller, CNR. Istituto sui rapporti italo-iberici, 2000, p. 21-43, treballs ja indicats a la nota 1088 de la crònica de Ramon Muntaner. M.T.F.]

104. Sobre aquestes malalties i mortaldats, vegeu MUNTANER, cap. CCLXXIV i les notes corresponents. [Segons una notícia documental, els assetjants eren llavors només de 700 a 800 homes a peu sans i 500 homes a cavall; a part dels morts per malaltia o ferides, alguns havien obtingut llicència per marxar i algun altre havia marxat sense llicència, com Gilabert de Cruïlles. L'infant demanà reforços al rei Jaume II. Afortunadament, el mes d'octubre de 1323 havien arribat reforços de Mallorca amb Bernat Guillem Destorrent, que hi portà almenys tres galeres grosses amb 700 homes entre gent d'armes, ballesters i remers: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 211 i 216-217. M.T.F.]

105. Com ja va fer observar R. D'ALÒS-MONER (notes a l'ed. Pagès, pàg. 30), aquest castellà d'Amposta —de l'orde de l'Hospital— no figura en la llista dels castellans que dona MIRET I SANS, *Les cases dels Templers i Hospitalers a Catalunya*. Jaume II recomanava a l'infant Alfons que tingués molt en compte els consells d'aquest personatge (ZURITA, llib. VI, cap. XLVI). [Fra Martín Pérez d'Orós portava

de peu, lo qual fo mort a una bastida que havia feta, per un cairell, de què fo gran tala, car era bon hom. E dins aquest temps foren vint galees de pisans a Canyelles, qui cremaren totes les viandes qui hi eren del dit senyor.¹⁰⁶

23 En l'entrada del mes de gener¹⁰⁷ foren tractats parlaments entre lo senyor infant e els capitans de Vila d'Esglésies per raó de grans morts e malalties dins la vila e tan gran fam que els cavalls qui hi morien e àsens, cans, gats, rates, herbes de totes maneres menjaven. E gitaren de la dita vila les dones, hòmens vells e infants pocs, per tal que més se poguessen tenir. E totavia les hi féu tornar lo senyor infant. E, finalment, fo així avengut entre el senyor infant e els dits capitans que, si ells, dins un mes qui seria complit a tretze dies del mes de febrer après següent, no havien haüda tal ajuda per què poguessen llevar per força lo dit senyor del dit setge, que ells li lliurarien la vila ab condició que aquells qui anar se'n volrien se n'anassen lla on se volguessen ab tot ço del llur. E així fo fet e fermat.

24 E per la gran fam e destret, que aquells de la dita vila soferien, no pogueren esperar lo dit terme, ans lo setè dia del mes de febrer lliuraren la vila al senyor

un contingent de gent a cavall i un miler de peons; entre ells hi devia haver el seu nét, Garcia d'Orós, que hi participà amb dos cavalls armats: Havia estat almirall de l'orde de l'Hospital (i per això es pensà en ell com a possible substitut de l'almirall Carròs), i havia encapçalat una missió diplomàtica, el 1314-1315, a Xipre per ultimar les negociacions per al casament del rei amb Maria de Xipre; representà el rei en el casament per procuració i acompanyà la núvia en el seu viatge fins a Barcelona: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 212 i 382. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Negociaciones matrimoniales de Jaime II con Maria de Chipre*, Conferencia leída en el "Aula Magna" de la Universidad de Barcelona el día 4 de abril de 1946, con motivo de la festividad de San Isidoro, CSIC, Delegación de Barcelona, Barcelona, 1946, p. 25-30. ID. *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 220-223, 225-226, 230 i 267-268, II, p. 109, 118, 127, 137, 289, 290. Cf. també J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 498, 500, 553, 556, 567, 598, 628 (a vegades li diu "Docos" en comptes de "d'Orós". M.T.F.).

106. Aquestes galeres pisanas havien arribat a Terranova pocs dies abans de Nadal de 1323. Es va considerar negligent l'almirall Francesc Carròs, i es va parlar de substituir-lo pel castellà d'Amposta. Però Pérez d'Orós va morir, tal com acaba de dir la crònica. ZURITA, llib. VI, cap. XLVIII. [Carròs havia presentat batalla a Càller a l'estol pisà, que no l'acceptà perquè es considerà en inferioritat de condicions; els pisans anaren, per contra, a atacar la platja de Canyelles, on els vaixells estaven mig desguarnits. Carròs fou processat i es preveïa la seva substitució primer per Martín Pérez d'Orós i després per Guillem Ramon de Cardona, que era a Sicília, però finalment prevalgué la idea que no podia fer altra cosa que el que havia fet; també l'infant havia tingut males informacions de Miquel Marquet, que governava l'estol a les ordres de l'almirall i també hagué de rectificar: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 205-207, doc. XL, p. 403-404 i doc. XLIV, p. 410. M.T.F.).

107. Gener de 1324. [La documentació pisana també es fa ressò de la necessitat d'abastar Vila d'Esglésies, ja que el 24 d'octubre de 1323 només hi quedava menjar per a vuit dies: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 213. M.E. CADEDDU, *Giacomo II d'Aragona e la conquista del regno*, p. 281, n. 94, recull notícies sobre la fam i les malalties que hi havia a l'interior de Vila d'Esglésies i també les ajudes que arribaven des de Barcelona als assetjadors. M.T.F.).

infant,¹⁰⁸ e tots los soldats qui hi eren se n'anaren ab tot ço del llur en Castell de Càller, ab companya d'hòmens a cavall que el senyor infant los lliurà qui els guiaran entró al dit Castell. E, com lo dit senyor fo en la dita vila, trobà que no hi havia vianda a aquell dia.

25 E així fo lo temps que el senyor infant estec en lo setge de la Vila d'Esgleies, del temps que hi posà lo dit setge entró que la dita vila li fo restituïda o li fo retuda, set meses e deu dies.¹⁰⁹ En lo qual setge soferí molts treballs de malalties de son cors e morts de vassalls e afrontes dels seus, que els donàs ço que no havia, e assalts e batalles dels enemics. E tot açò soferí perquè pogués venir a fi de ço que lo senyor rei, pare seu, lo havia tramès, pacientment e benigne e ab gran confiança de la misericòrdia de Déu.¹¹⁰

26 Aprés que hac estat dins la dita vila set dies, partí d'aquí per venir al setge del Castell de Càller¹¹¹ e jaquí la senyora infanta e tro a dos-cents hòmens a cavall, qui sans, qui malalts, per guardar la vila. Emperò los rics hòmens no el volien seguir, si no els faïa paga, e promès-los que no entraria en lo dit setge entró paga los hagués feta, si doncs gents estranyes no hi venien per què hagués a socórrer a aquells qui hi eren. Per què el covenc romanir a un lloc qui ha nom Selico, qui és a quatre llegües del dit Castell.¹¹² E aquí estec vuit dies e hac ardit del jutge d'Arborea que

108. VILLANI (cap. CCXXXVII) dóna aquesta mateixa data de rendició; i, segons explica, l'armada pisana que venia en ajut de la plaça havia hagut d'aturar-se a l'illa d'Elba, a causa de les tempestats, i hi va estar fins al 13 de febrer, data fixada per a la rendició d'Esglésies. [Hug II d'Arborea també dóna aquesta data de rendició en una carta a Jaume II del mateix 7 de febrer a Vila d'Esglésies: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, doc. XLIII, p. 405 i p. 220-225; *Diplomatario aragonés de Ugone II*, a cura di R. CONDE, doc. 84, p. 116-117. El 24 de febrer, Jaume II, que encara no sabia res de la rendició, aconsellava al seu fill de deixar el setge de Vila d'Esglésies i concentrar els seus esforços a Càller i en la lluita amb la flota de 40 o 50 galeres pisanas, que es deïa que hi anaven: M.E. CADEDDU, *Giacomo II d'Aragona e la conquista del regno*, p. 280, n. 92. Guillem Oulomar, o Olomar, jutge de la cort de Jaume II (cf. n. 152), fou el responsable principal de les negociacions entre l'infant Alfons i els defensors de Vila d'Esglésies i l'artífex de l'èxit d'una rendició molt convenient: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 221-225. M.T.F.].

109. El cronista compta —i compta exactament— del dia 28 de juny de 1323 inclusivament, en què l'infant, segons ha dit, ja era davant de la vila d'Esglésies, al dia 7 de febrer de 1324 (§ 16), que té lloc la rendició. Recordem, però, que cal retardar d'algun dia el començament del setge.

110. Aquí apareix el qualificatiu que haurà de servir de sobrenom al rei Alfons.

111. Fóra el dia 14 de febrer, si hi va entrar el mateix dia de la rendició. [En realitat sortí el 13 de febrer cap a Càller, segons l'infant n'informà el seu pare. La carta és datada a Domusnovas: *Diplomatario aragonés de Ugone II*, a cura di R. CONDE, doc. 85, p. 117-118. M.T.F.].

112. Selico és el lloc de Siliqua de què hem parlat abans, n. 95. La distància de quatre llegües que dóna la crònica curteja una mica per a la trentena de quilòmetres que hi ha en realitat, respecte a Castell de Càller. [A. Arribas sostingué que Selico ha de ser "Cerargio", és a dir Selargius, pel fet que l'itinerari de l'infant, publicat per Miret, situa a "Cerargio" la signatura d'un document per part de l'infant el 18 de febrer: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 235, n. 35. D'altra banda, la distància de Selargius seria més consonant amb el que diu la crònica, ja que dista cinc km. de Càller. M.T.F.].

quaranta-tres galees e d'altre navili molt de pisans havien estat a Terranova ab moltes gents de cavall e de peu, tudescs e altra gent, de què era cap e major lo noble En Manfré, fill del comte de Guido de Donoratico, lo qual era cosin germà del senyor rei En Jacme, fill de sa tia, e que les dites galees e altres vaixells havien llevats dos-cents hòmens a cavall d'aquells qui eren a Terranova, per tal que pus poderosamente se pogués combatre e llevar del setge de Càller lo senyor infant.¹¹³ E per aquesta raó los dits rics hòmens e cavallers consentiren que el dit senyor se n'anàs en lo dit setge. E fo a vint-e-quatre dies del mes de febrer que ell hi entrà.¹¹⁴ E tramès a Vila d'Esgleies als rics hòmens e cavallers manament, sots fe de naturalesa, que no lleixassen la vila, ans la guardassen, e que els comanava la senyora infanta; de què hac gran dol entre ells, com se pensaven que lo senyor infant se combatés, que ells no hi fossen.

27 Aprés que el senyor infant fo en lo dit setge de Càller, acordà que es combatés en la mar ab los enemics, si soferir ho volien,¹¹⁵ e féu aparellar vint galees, car les gents no bastaren a més, que entre les galees del rei de Mallorques qui se n'eren tornades e les gents qui eren mortes no se'n pogren más armar. E, lo vint-e-cinquè dia del dit mes,¹¹⁶ per què hac ardit que les galees dels pisans eren a cap de Carbonaire,¹¹⁷ pujà en la sua galea e partí les altres galees per rics hòmens e cavallers, e ab

113. Fóra el dia 22 de febrer. Existeix, en efecte, una lletra del jutge d'Arborea Hug II a Jaume II, datada el 19 de febrer de 1324, en què li anuncia l'arribada a Terranova, tres dies abans, de 36 galeres pisanes i molts altres llenys, amb 1.200 cavalls i 5.000 peons (publ. ToLA, *Codex diplomaticus Sardiniae*, I, pàg. 873). Cf. MUNTANER, cap. CCLXXV i la nota corresponent. Quant a Manfré, *ibídem*. [Carta publicada també a *Diplomatario aragonés de Ugone II*, a cura di R. CONDE, doc. 87, p. 119-120. Però el dia abans, 18 de febrer, l'infant Alfons ja donava instruccions al jutge Hug II per tal d'oposar-se a l'exèrcit pisà acabat d'arribar, si, com suposava, es dirigien de Vila d'Esglésies a Càller: doc. 86, p. 118. Era la flota pisana, formada per trenta galeres, 12 uixers armats i 60 barques de Piombino, enviada per socórrer Vila d'Esglésies, que havia trobat mal temps i s'havia aturat a l'illa d'Elba fins al 13 de febrer. El capità d'aquest exèrcit pisà era Manfred, fill de Ranieri o Neri (no Guido com diu la *Crònica*) della Gherardesca, comte de Donoratico, i era efectivament cosí de Jaume II perquè la seva mare era Beatriu de Hohenstaufen, germana de Constança, mare de Jaume II: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 232-236. L.L. BROOK i altres, *Genealogie medioevali di Sardegna*, quadre XII, p. 96-97. M.T.F.].

114. Fóra dos dies després d'haver rebut la lletra del jutge d'Arborea. La datació s'enllaça bé. [Segons la documentació, l'infant no arribà al setge de Càller fins al 27 de febrer i el 25 encara era a Selargius; A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 234, n. 29, seguint un doc. indicat per J. MIRET, *Itinerari*, p. 64. M.T.F.].

115. Vegeu el que hem dit en nota 1092 al capítol CCLXXV de *Muntaner*, sobre aquesta batalla que no va arribar a donar-se. [A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 236-237. M.T.F.].

116. El 25 de febrer de 1224. [Mentre que la crònica del rei Pere diu que armà 20 galeres, Muntaner diu que foren 30 (*Crònica*, cap. 275, p. 460); és més fiable el que diu el mateix infant, en carta al seu pare Jaume II, que armà 35 galeres amb 400 cavallers, mentre que els altres es quedaren en el setge; els pisans defugiren la batalla naval després d'haver enviat unes galeres a inspeccionar quants vaixells enemics hi havia: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, doc. XLIII, p. 406-407. M.T.F.].

117. Es tracta del Capo Carbonara, on comença, a Llevant, el golf de Càller.

totes les altres vint galees venc denant lo cap de Sent Elia aparellat de batalla,¹¹⁸ e les galees dels enemics vengren semblantment aparellades. E, com foren a dos trets de ballesta, no es volgren més acostar, e perquè les galees del senyor infant eren mal armades de gents del rem no les podien seguir, mas totavia estigren ferm. E l'endemà, que fo a vint-e-sis dies del dit mes, les dites galees e vaixells dels dits enemics se n'anaren a Santa Magdalena,¹¹⁹ e aquí preseren terra e posaren llurs cavalls e altres companyes. E lo dit senyor infant eixí de les galees e hac son consell sobre ço que havia a fer, e fo acordat que tramesés vint-e-cinc hòmens a cavall de la gineta¹²⁰ qui contínuament estiguessen entorn los enemics per saber ço que faïen e llur capteniment, e que dues en dues a tres hores del dia e a tres tantes de nit venguessen ab ardit cert al senyor infant. E, finalment, hac ardit que ells se'n venien a Decimo,¹²¹ qui és vila, e aquí foren lo dia de Carnestoltes, a vint-e-vuit dies del dit mes de febrer.

28 E lo senyor infant, veent que els enemics eren tan prop, car no hi havia sinó quinze milles,¹²² hac acord ab sos rics hòmens, cavallers e altres persones, que millor era que els paràs batalla e que es combatés ab ells que si se n'entraven en Castell de Càller. Confiant més en la justícia de Déu que en lo poder de les companyes qui li eren romases, car la major partida eren morts per malalties, volc estar a aquell juí.

29 E lo dimercres, a vint-e-nou dies del mes de febrer e primer dia de Quaresma, per ço com hi havia beixest, lo senyor infant, reebut a reverència de Déu l'ofici de la cendra, e sabent clarament que els enemics venien e eren de mil e dos-cents hòmens a cavall en sus e dos milia ballesters e altra gent de peu,¹²³ dels quals a algú

118. Es tracta del cap Sant Elia de què hem parlat en la n. 100.

119. Maddalena, al nivell de Capoterra, en la part occidental del golf de Càller (vegeu crònica de DESCLOT, n. 787).

120. A cavall a la gineta, és a dir, sense armadura ni el cavaller ni el cavall, a fi de poder córrer més.

121. Decimo, en el camí de Càller a Esglésies, a 17 km. de la capital, avui Decimomannu, embrancament del ferrocarril per a Esglésies.

122. Hi ha, a vol d'ocell, entre Decimo i Maddalena, una vintena de quilòmetres.

123. Sobre aquestes xifres, vegeu la crònica de MUNTANER, cap. CCLXXV i les notes corresponents. [Segons la carta de l'infant al rei Jaume II, els pisans eren més de mil cavallers, la major part alemanys, i 2.000 peons, mentre que Muntaner diu que eren 1.200 a cavall, dels quals 800 alemanys, més 400 que s'hi afegiren quan desembarcaren. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, doc. XLIII, p. 406-407 i MUNTANER, *Crònica*, cap. 275, p. 461. Pel que fa a la data de la batalla de Lutocisterna, malgrat que Arribas (*ibidem*, p. 238) diu que fou el primer de març, confós per aquest document, que informa el seu pare de la batalla esdevinguda "hodie die mercurio predicta", datat el primer de març; possiblement la carta fou iniciada el dimecres i acabada el dia següent, com diu G. MELONI, *L'Italia medioevale nella Cronaca*, p. 130, nota 1 del cap. 129; potser el secretari inicià les cartes el dimecres i les acabà a la matinada; la carta de notificació de la victòria al jutge d'Arborea té el mateix error: *Diplomatario aragonés de Ugone II*, a cura di R. CONDE, doc. 90. La crònica és exacta: ha dit abans que les tropes pisanes arribaren a Decimo el dia de Carnestoltes, 28 de febrer; la batalla tingué lloc l'endemà, el dimecres de cendra, quan començava la Quaresma. El dimecres de cendra s'escaigué realment, aquell any 1324, el dia 29 de febrer, com

d'aquells qui eren entorn de si no ho volc revelar, ordenà que el noble En Francesc Carròs romangués per guardar ab les galees les naus e altres vaixells e, semblantment, la host qui era gran e tenia molt, e aquells qui eren dins lo castell fort poderosos. E romaseren ab lo dit noble, entre malalts e sans, entorn dos-cents hòmens a cavall e tota la gent de peu o la major partida. E, en hora de mitja tèrcia,¹²⁴ lo dit senyor partí del dit setge ab quatre-cents noranta quatre hòmens a cavall entre armats, alforrats e en rocins sards e entró a mil hòmens de peu, dels quals la major partida eren fort flacs per les malalties que havien haüdes.¹²⁵

E, travessant pel camí qui va de Decimo a Castell de Càller per encontrar-se ab los enemics, vengueren los genets, qui li dixeren que los enemics eren aquí e encontinent que els nobles e els cavallers qui eren en la davantera se cuitassen, e que ell los seguiria ab la rereguarda. E fo així fet, que en la travessa del camí qui va del dit lloc de Decimo al dit Castell de Càller, en lo camp qui és dit Lucisterna, appellat "l'ajutori de nostre Senyor Déus",¹²⁶ la davantera ferí en los enemics qui havien fetes tres es-

es pot comprovar al calendari perpetu: A. CAPPELLI, *Cronologia, Cronografia, Calendario perpetuo*, Milà, Hoepli, 1960 (reed. anastàtica de la de 1930), p. 84. M.T.F.].

124. Hora de mitja tèrcia, això és, dos quarts de nou del matí, puix que l'hora de tèrcia era de vuit a nou.

125. També sobre aquestes xifres, MUNTANER, *loc. cit.* [Anaven amb l'infant, segons la carta d'aquest: 500 cavallers i 1.000 peons. Segons Muntaner, eren 400 cavalls armats i 50 alforrats, és a dir, lleugers, i 2.000 homes a peu; la resta de les tropes es quedaren en el setge per evitar que les forces pisanes que eren al castell poguessin fer una sortida i encerclar l'infant: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, doc. XLIII, p. 406-407 i p. 238. R. MUNTANER, *Crònica*, cap. 275, p. 461. La crònica del rei Pere assenyalava que part dels homes a cavall anaven en rossins sards, cosa que significa que anaven armats molt lleugerament, ja que els cavalls autòctons de l'illa no eren resistents per suportar l'armadura del cavaller i la del cavall: C. CRABOT, *Les feudataris catalans et la Sardaigne (1323-1420). Noblesse et expansion de la Couronne d'Aragon*, Tesi doctoral llegida a la Universitat de París-Nanterre el 2 de desembre de 2000 i dirigida pel Prof. H. Bresc, p. 148. Comentat a M.T. FERRER, *La organización militar en Cataluña. Siglos XII a XV*, "Revista de Historia Militar", XLV (Instituto de Historia y Cultura militar 2001), núm. extra. *Conquistar y defender. Los recursos militares en la Edad Media Hispánica*, p. 119-222. <http://hdl.handle.net/10261/24290>, p. 194. M.T.F.]

126. Sembla que el nom devia ésser Luceisterna o Lutocisterna, que ambdues formes es troben en diversos autors. Una lletra d'Hug III d'Arborea a Jaume II (publ. per TOLA, *Codex diplomaticus Sardiniae*, pàg. 482) l'anomena Luto de Cisterna. Però el fet és que avui no s'ha trobat cap rastre d'aquest nom en la toponímia de la regió on va tenir lloc la batalla, malgrat l'enquesta feta minuciosament, a requesta de Ramon d'Alòs-Moner pel professor de la Universitat de Sàsser Antoni Era. Vegeu la llarga nota que Alòs dedica a la qüestió en les seves notes a l'ed. Pagès, pàg. 36-38. El nom de Lutocisterna estaria justificat pel llot de l'estany de Càller que voreja el camp de batalla, la situació del qual ha pogut ésser fixada, perquè s'han descobert les restes de la capella dedicada a sant Jordi de què parla ZURITA (llib. VI, cap. CDIX), edificada per ordre de l'infant, en acció de gràcies per la victòria, en el mateix lloc on va caure de cavall. És el lloc que el cadastre anomena "Perda Santu Giorgi" (Pedra de Sant Jordi), entre Villa Asquer i Elmas. Per a més detalls remetem a la citada nota d'Alòs. [Sobre el lloc de la batalla de Lucocisterna o Lutocisterna cf. G. MELONI, *L'Italia medioevale nella Cronaca*, p. 130, apartat 29, n. 4; la nota de Ramon d'Alòs a: A. PAGÈS, *Chronique*, p. 36-38 i un aclariment d'A. Pagès a p. 412, p. 37. J.N. Hillgarth diu, a les notes de l'edició anglesa de la crònica (*Chronicle*, p. 159, n. 68), que el Prof. F.C.

queres de batalles, e ells los reberen tan fortment que totes les senyeres dels rics hòmens, qui eren ab lo senyor infant, foren derrocades, salvant una d'En Guillem de Cervelló, e fo'ls ops que el senyor infant los fos prop, qui quaix ensem ab la davantera ferí. E per colpa d'un cavaller del noble En Joan Ximénez d'Urrea, senyaler lla-doncs del senyor infant, qui portava la senyera del senyor infant e cavalcava un cavall mal enfrenat, e ell, qui era guarnit de lloriga e no podia soferir los colps, lleixà caure la dita senyera, e un cavaller de la part dels enemics pres-la. E, sobre lo cobrar, hac grans afers d'armes, e assenyalamment lo senyor infant cobrà-la ab l'ajuda del noble En Joan Ximénez d'Urrea e d'En Bernat de Boixadors e d'En Garcia Biscarre e d'En Roïç Sànxez d'Aivar e d'altres pocs, e lliurà-la al dit En Bernat de Boixadors. E, no guardant la batalla, qui era tan gran, car ja eren morts dels enemics més de trescents hòmens a cavall, tornà en la batalla e altra vegada ferí lo dit senyor infant, primer e davant tots, e mes-se tant enmig dels enemics, que nengú dels seus no li podien acórrer; e ell, així com a lleó e a bon cavaller, après que hac trencada una llança que portava, no guardant que els enemics lo tenien en mig, qui eren molts e el ferien d'espases, car solament en la gorgera havia dinou colps d'espasa, e l'havien derrocat del cavall arrere, e la sua senyera jaïa en terra als seus peus, mes mans a la sua espà, qui ha nom Vilardell,¹²⁷ e encontinent los enemics se venceren e començaren a fugir.

Casula li digué que Lutocisterna podia identificar-se amb l'actual Via Fangario, a la perifèria de Càller. Sobre la creu commemorativa que Pere el Cerimoniós manà posar al lloc on el seu pare havia caigut del cavall i havia estat voltat d'enemics que el feriren i colpejaren, amb gran perill de la seva vida, i sobre la capella que manà construir al camp de la batalla: A.M. ARAGÓ CABANAS, *Un monumento commemorativo de la batalla de Lucocisterna, a Studi Storici e giuridici in onore di Antonio Era*, Pàdua, CEDAM, 1963, p. 1-10. M.T.F.].

127. Espasa famosa, que és també esmentada en una carta de Guillem Oulomar, ambaixador (publ. per FINKE, *Acta Aragonensia*, III, pàg. 452-457). Confirma que l'infant duia aquesta espasa. Sobre la seva història, vegeu F. CARRERAS CANDI, *Espases meravelloses en lo regnat de Jaume el Conqueridor*, "Rev. Hispanique", xv, 1906, pàg. 652-667. Recordem que Muntaner no parla d'aquesta espasa, ans diu que es va trencar en dos trossos (cap. CCLXXV). [Encara el 1409, Martí el Jove, rei de Sicília i primogènit del rei Martí, portava l'espasa Vilardell a la batalla de Sanluri, segons la *Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona (1334-1417)*, editada amb la col·laboració de Mn. Pere PUJOL i TUBAU, *Recull de documents i Estudis*, I, fasc. II, Barcelona, Arxiu Municipal d'Història, Ajuntament de Barcelona, 1921, p. 170. Guillem de Cervelló era fill de Guillem (III), senyor de la baronia de la Llacuna, de Vilademàger i Pontils, i de Blanca de Banyeres; es casà amb Sibilla de Cardona. Pare i fill havien participat a l'expedició a Sardenya, bé que el pare hi morí immediatament, el 1323. L'infant volgué premiar els serveis del fill i pel març de 1324 el nomenà procurador seu, és a dir, governador, al regne de València del·la Xixona. Jaume II no acceptà el nomenament perquè, essent un territori fronterer, amb perill d'atacs des de Granada, calia residir-hi. Esdevingut rei, Alfons li concedí el càrrec el 1328, però pocs mesos després el nomenà governador de Sardenya, càrrec que li canvià pel de procurador de Catalunya, que exercí gairebé set anys, i el 1337 fou designat procurador del regne de València, del qual gaudí fins al 1340; el 1339 ja havia estat nomenat governador de Sardenya, però no passà a l'illa fins al 1341, després de la mort de Bernat de Boixadors, i amb el càrrec, a més, de reformador; morí a Sardenya, l'any 1347, de les ferides rebudes a la batalla d'Aidu de Turdu, on fou sorprès i derrotat pels Dòria: M.T. FERRER, *Organització*, p. 109, 115-116. J.V. CABEZUELO, *Poder públic*, p. 228-235 i M.M. COSTA, *Oficials de la Corona d'Aragó a Sardenya*

E fon feta gran mortaldat entre aquells qui moriren ab armes e altres qui negaren en l'estany del castell¹²⁸ en què es meteren moltes gents, així que fon estimat que en moriren dels enemics entorn mil e dues-centes persones entre de cavall e de peu, e aquells qui escaparen fugent meteren-se dins lo castell de Càller ab àvol continent, com a gent vençuda, e foren-se més morts, si no fos lo caure de l'infant, car aquells qui el veeren caure s'aturaren ab ell.

Lo senyor infant, en la vençó dels enemics, se llevà, e fo-li lliurat lo cavall d'En Bernat de Boixadors, qui l'aidà a pujar, e llevà la sua senyera,¹²⁹ e ajustaren-se los cavallers e, ab alegria de victòria lloant nostre Senyor Déus, acostaren-se al senyor

(segle XIV). *Notes biogràfiques*, "Archivio Storico Sardo", XXIX (1964), p. 325-377, concretament p. 327-333. Vegeu l'arbre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 5, Barcelona, 1973, p. 34. De Juan Ximénez d'Urrea n'hem parlat a la n. 91 i de Bernat de Boixadors en parlem a la n. 129. Pel que fa a Garcia Biscarra i a Roís Sánchez d'Aivar, eren cavallers procedents de les comarques pirinenques però que vivien a les terres meridionals del regne de València; figuren entre la gent que hi servia amb cavall armat el 1303. Garcia Biscarra fou alcaid del castell de Callosa el 1306: M.T. FERRER, *Organització*, p. 179 i doc. 32 i 48. Rui o Roís Sánchez d'Aivar s'havia compromès a servir a Sardenya amb dos cavalls armats i figura en el grup de nobles valencians participants: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. Era cunyat de Bernat de Boixadors i tots dos foren tutors dels fills de Berenguer de Boixadors el 1318 (ACA, C, reg. 167, f. 3 r.). El 1324 ostentava algun càrrec a Vila d'Esglésies, que gestionà malament i provocà la reducció dels forns de fusió de les mines d'argent: M.E. CADEDDU, *Giacomo II d'Aragona e la conquesta del regno*, p. 282, n. 102. Segons la mateixa crònica, morí a Sardenya: n. 162. M.T.F.].

128. L'estany del Castell, o sia del Castell de Càller, no és altre que l'anomenat correntment Estany de Càller a la desembocadura del riu Manau, que ve a formar com el fons del golf de Càller.

129. La gesta de Bernat de Boixadors no és cap recurs èpic. Vegeu les notes al capítol CCLXXV de MUNTANER. [Bernat de Boixadors era fill de Berenguer i de Blanca i es casà amb Peregrina [Escrivà]. Fou majordom de l'infant Alfons almenys des de 1317 i li foren confiades diverses missions: una ambaixada al papa (1325), una altra a Hug II d'Arborea, amb Felip de Boil, com a reformadors de Sardenya, per la confirmació de la pau amb Pisa i pel pagament del cens al papa (1326); la recepció, en nom del rei, de l'homenatge dels habitants de Càller; l'ambaixada a Pisa, amb Guillem Oulomar o Olomar, per ratificar el tractat de pau; l'acompanyament del marquès de Malaspina a Catalunya per signar un acord sobre Sàsser i Osilo; una ambaixada a Avinyó, amb Pere de Clasquerí i Francesc Gruny per tractar la pau amb els genovesos i per demanar que l'infant Joan, patriarca d'Alexandria, pogués absoldre les excomunionis dels mercaders catalans que comerciaven amb Alexandria (1334). El 1326 Jaume II l'havia nomenat almirall dels seus regnes i, poc després, governador general de Sardenya; després d'una breu interrupció en què ocupà el càrrec Guillem de Cervelló, el 1328, tornà a ser governador general, però no evità el saqueig de Sàsser pels catalans després d'una revolta de la ciutat i fou acusat de connivència amb els saquejadors. Això li costà el càrrec i un procés del qual foren absolts ell i la seva muller el 1331, però Ramon de Cardona l'havia substituït en el càrrec de governador de Sardenya i Bernat de Sarrià en el d'almirall. Tenia possessions a València, per les quals havia topat amb Bernat de Sarrià, i moltes altres a Sardenya i també n'adquirí alguna a Catalunya. El 1335 fou nomenat procurador de Catalunya, però ben poc després fou enviat novament a Sardenya com a reformador, bé que el 1336 havia recuperat el càrrec de Catalunya. El 1340 fou nomenat governador de Sardenya i Còrsega i poc després morí a Sardenya, el 1341. El rei Pere el Cerimoniós ordenà que fos soterrat a la catedral de Lleida, al costat de la tomba del seu pare, tot recordant l'episodi de la cessió del seu cavall a l'infant a Lucocisterna: M.M. COSTA, *Oficials*, p. 333-339. *Diplomatario aragonés de Ugone II*, a cura di R. CONDE, doc. 150, 151, 156, 157, 160, 168, 174, 179-182, 206-209, 220, 289. M.T.F.].

infant, qui era estat fort colpejat e havia perduda molta sang d'una nafra que havia en lo pols, prop l'orella dreta.¹³⁰

E foren regonegudes les companyes e trobaren que de les gents sues hi havia morts sis hòmens de paratge, entre los quals era lo noble N'Alemaný de Luna e Forçan de Vinyec e Gonzalvo Sacorbella e En Sanaüja e sis hòmens de peu.¹³¹

30 E après que la batalla fon feita, lo senyor infant se'n tornà en lo setge de Càller, on fon reebut molt honradament e alegre, e trobà que el noble En Francesc Carrós, ab los hòmens de la mar, havia barrejada la Lapola e la palissada¹³² e n'havia trets vaixells que hi havia, e hac penjat un hom de la geneta qui era fuit de la batalla, qui havia contat en Vila d'Esgleies, on era la infanta, que el senyor infant era estat vençut e mort. E les galees e altre navili dels pisans, com veeren llur host desbaratada, fugiren, salvant tro a deu galees qui hi romangueren, qui assajaren de metre viandes en lo castell e no ho pogren fer, car tota via los fo vedat.¹³³

31 Lo senyor infant, après que açò fon estat, féu dreçar dos ginys e féu murar e vallejar tota la host, dins lo qual mur e vall mes l'esgleia e monestir de Sent Sador-

130. Aquesta ferida també en MUNTANER, cap. CCLXXV, però no en altres relacions coetànies de la batalla. Vegeu més avall. [Sobre la batalla i les pèrdues catalanoaragoneses, que foren de 300 cavallers i 500 peons: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 239-241, doc. XLIII. M.T.F.].

131. Alamaný de Luna era segons ZURITA (llib. VI, cap. XLIX), fill de Pere Martínez de Luna i nebot de l'arquebisbe de Tarragona Eixemèn de Luna. I aragonès com ell era, també segons ZURITA, Forçan (ell diu Fortaner) de Vinyecs (ell diu Vinyeig). — Per a tota aquesta batalla, vegeu les fonts que ja hem assenyalat amb motiu de la relació de MUNTANER (notes al cap. CCLXXV). [Alemaný de Luna pertanyia a la branca dels Martínez de Luna senyors d'Almonacid i era efectivament fill de Pero Martínez de Luna i de Violant d'Aragó i nebot de l'arquebisbe. No era l'hereu. Ell i el seu pare s'havien compromès a servir a Sardenya amb 15 cavalls armats. Fou enterrat a l'església del Pilar, de Saragossa, a la capella de Santa Llúcia: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 63, 165 i 166. Forteran o Fortaner de Vinyecs s'havia compromès a servir amb 2 homes a cavall a l'expedició: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 170. M.T.F.].

132. La Lapola i la Palissada eren suburbis marítims de Càller. Es parla de la palissada i es parla d'aquesta acció que esmenta la crònica en una lletra de l'infant Alfons a Bernabó d'Òria: l'almirall català havia atacat l'estol enemic en el mar "prope paliçadam de Stainpaxe", i les galeres havien fugit i havien deixat dins la palissada disset barques (vegeu les notes al cap. CCLXXV de MUNTANER, on parlem de les fonts de la batalla). [Lapola i Stampace eren efectivament barris marítims, fora de la muralla del castell de Càller, però la palissada, situada en forma de semicercle davant la platja de Càller, consistia en troncs de fusta clavats al fons del mar, enllaçats amb travesses de fusta; servia per defensar els vaixells ancorats en aquest espai marítim i tenia uns passos ben guardats perquè els vaixells poguessin entrar-hi i sortir-ne: M.B. URBAN, *Cagliari aragonese*, p. 25, 76 i 89-91 sobre la palissada, 231-246 sobre Stampace i 257-274 sobre Lapola. M.T.F.].

133. VILLANI (cap. CCXXXVII) afegeix que els pisans van deixar els seus llenys grossos carregats de vitualles i d'arnesos. [La victòria terrestre i la victòria marítima causaren disgust i preocupació a Avinyó, tant pel que fa al papa com al rei Robert de Nàpols, mentre que el cardenal Napoleone Orsini, partidari de Jaume II, li demanava que enviés la flota contra Pisa per esdevenir senyor de la Toscana: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 246-247. M.T.F.].

ní.¹³⁴ E trabucà lo dit castell, dins lo qual havia molts ginys qui tiraven a la host; e tots dies, de matí a vespre, era palatis o batalla entre les gents de la host, així de cavall com de peu, de què es seguien moltes nafres e morts. E, per tal com los sards de tot lo regne de Càller¹³⁵ aportaven viandes a la host, e per ço que no poguessen ésser barrejats, ordenà lo senyor infant que cent hòmens a cavall estiguessen a la vila de Palma.¹³⁶ E, com aquells del Castell veeren que en la partida de Campitan¹³⁷ no podien res fer, faeren un pont ab gran verdesca e fores en lo passatge de l'aigua qui entra de l'estany en la mar;¹³⁸ e puis, a cavall e a peu, e aitanes hores com se volien, anaven en les viles de la curatoria de Nures, e açò no els podia estar vedat, car ells no havien a anar sinó deu milles, e les gents del senyor infant havien-ne anar més de trenta-cinc milles, car havien a vogir tot l'estany;¹³⁹ perquè lo senyor infant féu fer una verdesca en lo mitjà qui era de la mar a l'estany, a dues milles de Sancta Maria Magdalena,¹⁴⁰ en la qual contínuament féu estar deu galees e vuitanta hòmens a cavall e cinc-cents hòmens de peu; e d'aquí avant null hom del castell no poc anar ne venir en la dita partida de Nures, de què foren fort destrets.

32 Aprés, lo senyor infant ordenà que fos tramesa companya d'hòmens a cavall a Vila d'Esgleies, que traguessen la senyora infanta Dona Teresa de la dita vila e la menassen al castell de Montreial, qui era del jutge d'Arborea.¹⁴¹ E açò perquè les gents del senyor infant eren poques en la dita vila e les gents del castell de Càller

134. Segons RAMON D'ALÒS (notes a l'ed. Pagès, pàg. 41), es tracta de l'antiga basílica de Sant Sadurní, avui església de Sant Cosme i Sant Damià, a la part baixa de la ciutat. [G. MELONI, *L'Italia medioevale nella Cronaca*, p. 131, I-31, fa notar que l'església estava dedicada a sant Saturn, sant de Sardènyia, que cal no confondre amb sant Sadurní de Tolosa, com fa la crònica. M.T.F.].

135. El districte de Càller no era pròpiament un regne, sinó un dels quatre jutjats (*iudicati*) en què estava dividida l'illa. Però era anomenat sovint regne, i en tenim altres exemples.

136. Palma de Sols, cal pensar, vila de la qual ja ha parlat abans, § 14. Semblaria massa allunyat del teatre d'operacions, si no fos que la finalitat d'aquesta força devia ésser de poder acudir també a rebutjar la ràtzia d'un sobtat desembarcament.

137. Campitan, o sia el Campidano o regió que s'estén a banda i banda del riu Mannu, entre Càller i Oristany.

138. Com hem dit, l'estany està separat de la mar per un estret braç de terra per on s'escola l'aigua del riu Mannu.

139. R. D'ALÒS-MONER (notes a l'ed. Pagès, pàg. 42) suposa que Nures és Nora, prop del vilatge de Pula, a l'extrem sud-occidental del golf de Càller. L'inconvenient és que les distàncies que dona la crònica semblen no lligar amb la realitat. Perquè de Càller a Pula (i Nora és a tocar) hi ha 29 km, que són prop del doble de 10 milles. Però tot pot explicar-se perquè la curatoria devia arribar fins molt més al nord. La importància de Nora, en l'antiguitat colònia fenícia, considerada com a mare de totes les viles sardes, explica que una vila caiguda donés nom a una ampla contrada.

140. Aquest "mitjà que era de la mar a l'estany" és la llenca o braç de terra de què hem parlat en la n. 138. Santa Maria Magdalena és el lloc de què ha parlat en el § 27, n. 119. De manera que el que fa l'infant és ocupar el dit braç de terra en un punt cap a la banda de ponent i impedir així el pas dels enemics.

141. Castell de Monreale, situat al bell mig de la planura de Campidano de què la crònica ha parlat en el § 31.

eren moltes e que ab aquells de la vila no faessen algun pati. E foren-hi trameses cent cinquanta hòmens a cavall, qui la dita senyora menaren al dit castell. E lo dit En Manfré de Donoratico¹⁴² sabent, per espies que tenia en la host, que totes aquestes companyes ne fallien, un dissabte, en lo mes d'abril,¹⁴³ ab tot lo poder del castell de Càller, d'hòmens a cavall e de peu, en hora de migdia, mentre les gents de la host eren pus assegurades, ferí en la host, ço és que els hòmens a cavall vengren a la porta que es deïa "de l'Almirall",¹⁴⁴ e els hòmens de peu a la partida jussana, devers Sent Sadurni, tan sobtosament, que abans foren als murs de la host, que null hom pogués ésser muntat a cavall, salvant que alguns trencaren la dita porta e la tengren tant que hi foren justats tro a vint hòmens a cavall de les gents de l'infant. E lladoncs fon oberta la dita porta e, ab molt bon hom qui hi era a peu, feriren en los enemics e vengren-los. E, siguent-los en la fuita, aucieren-los més de trescents hòmens a cavall. E moriren de la part de l'infant dos cavallers, En Bernardí Centelles e En Guillem de Na Montaguda.¹⁴⁵ E l'endemà aquells del Castell demanaren treva per soterrar los llurs morts, e fo'ls donada; e soterraren aquells que

142. N'ha parlat en el § 26. Era el cap de l'exèrcit pisà vençut a Lucocisterna. [Les tropes pisanas a Càller eren de 700 cavallers i de 2.000 a 3.000 peons: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 247. M.T.F.].

143. ZURITA, llib. vi, cap. llii, tot i que no té en aquest punt altra font que la crònica, precisa que era un dissabte "en fin del mes d'abril". Això fixaria la data en 28 d'abril de 1334.

144. Porta del campament de Bonaire, construït per ordre de l'infant. [Hi ha documentació que concorda amb el que diu la crònica sobre aquest atac dels pisans: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 250. G. MELONI, *L'Italia medioevale*, p. 132, opina que les pèrdues pisanas són exagerades en contraposició amb les catalanoaragoneses, però en les pèrdues pisanas concorden les nostres cròniques, la documentació catalana i la crònica de Villani. M.T.F.].

145. Aquí diu Bernardí; però en el § 35, en donar la llista dels cavallers morts, diu Gilabert. I també MUNTANER, cap. cclxxvi, diu Gilabert. Cf. també Muntaner per a altres detalls d'aquest fet d'armes i de la mort de Gilabert de Centelles. [Potser no és un error perquè una carta d'un informant anònim a Jaume II explica l'episodi i esmenta que Bernardí de Centelles i Guillem de Na Montaguda foren presos pels pisans. No diu exactament què els passà, però menciona que foren tornats, se sobreentén els cossos, a canvi que el pisans poguessin recollir llurs morts. El document fa menció també del foc del campament de què parla el cap. 33, calat també pels pisans per destruir els ginyes, incident en el qual haurien mort trenta pisans més: M. SCARLATA, *Carte reali diplomatiche di Giacomo II d'Aragona (1291-1327) riguardanti l'Italia*, Palermo, Societá Siciliana per la Storia Patria, 1993, p. 370-372. Bernardí i Gilabert de Centelles, fills de Bernat de Centelles i de Bearnesa de Montcada, de la branca troncal dels Centelles, senyors de Centelles, Manlleu, Sentfores, Bellpuig i Saderra, devien ser tots dos a l'expedició de Sardenya, malgrat que, si no fos per aquest document, només hauríem conegut la de Gilabert, a qui, per aquest motiu, li havia estat concedida moratòria de deutes i de plets el 1322 i el 1323 (reg. 176, f. 177 v., f. 118 v.); després de la mort de Bernardí i de Gilabert, el germà menor, Eimeric, reuní novament les possessions de la família: cf. el quadre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 4, 1973, p. 817 i l'article sobre la família, p. 814-816. És poc el que sabem de Guillem de Na Montaguda: fou castlà del castell de Mineo, a Sicília, entre 1285 i 1287. El 1297 era conseller de Jaume, que l'envià, juntament amb el bisbe de València, com a ambaixador al seu germà Frederic de Sicília per anunciar-li que li faria la guerra, obligat per l'Església: G. LA MANTIA, *Codice diplomatico dei re aragonesi in Sicilia*, 1, Palermo, Societá Siciliana per la Storia Patria, 19902, p. 596. V. SALAVERT, *Cerdeña y la expansión*, II, p. 33. M.T.F.].

pogren, e dels altres foren omplits dos pous ab terra que hi fon gitada, per tal que no donassen pudor en la host.

33 Enaprés, lo dit En Manfré demanà que es pogués veure ab lo senyor infant, car era son oncle, cosí germà del senyor rei En Jacme.¹⁴⁶ E lo dit senyor infant respòs-li que ab ell no es veuria sens batalla. E puis seguí's que al dit Manfré venc malaltia, de la qual morí.¹⁴⁷ E en aquest temps pres-se foc en la host, tan gran, que tota cremà, e molt hom hi pres gran dan.

34 En la fi del mes de juny vengren en lo dit setge vint galees que el senyor rei En Jacme hi tramès,¹⁴⁸ de la qual cosa los enemics foren molt esmaiats, e començaren a parlar tractaments. E, finalment, fo així avengut, que ells lliurarien totes les forces que té lo comú en l'illa de Sardenya e que tendrien lo castell de Càller en feu per lo senyor rei e d'açò farien homenatge los ancians de Pisa per lo comú.¹⁴⁹ E fo fet, que, a dotze dies del mes de juliol de l'any mil e tres-cents vint-e-quatre,¹⁵⁰ lo senyor infant, ab alguns rics hòmens e cavallers, tramès la sua senyera al dit castell, la qual entrà honradament e fon pujada e posada en la torre sobre la porta de l'Orifant. E altra senyera fo posada en lo campanar de l'esgleia major del dit castell.¹⁵¹ E fon feta tan gran amistat entre les unes gents e les altres, que tots foren fets així com a frares. E lo dit senyor infant ordenà que En Bernat de Boixadors, cavaller, e En Gui-

146. Vegeu, abans, § 26, n. 113, i MUNTANER, cap. CCLXXV.

147. Segons MUNTANER (cap. CCLXXV), va morir de les ferides rebudes a la batalla de Lucocisterna. Segons VILLANI (c. CCXXXVII), a la batalla mateixa.

148. Vegeu, sobre aquestes galeres, les notes corresponents al capítol CCLXXVII de MUNTANER, que en parla amb més detall. Quant a la data, deu ésser força aproximada la de final de juny de 1324 que dóna la crònica del Cerimoniós. [El mes de març de 1324 el jutge d'Arborea s'havia incorporat al setge i també a la fi d'aquest mes s'havia preparat la flota de socors que Jaume II enviava a Sardenya, comandada per Pere de Bell-lloc, un noble hisendat al Vallès. La crònica diu que la flota arribà a Càller a la fi de juny, però potser més aviat fou a mitjan juny. El 6 de maig havia arribat a Maó, però potser esperà en aquest port els vaixells del regne de Mallorca: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 249-251 i 261-263. M.T.F.].

149. Sobre els tractes i el tractat de pau, vegeu MUNTANER (cap. CCLXXVIII) i les notes corresponents, on n'hem tractat amb detall. Recordem només que les condicions foren en essència les que diu ací la crònica. El tractat fou signat el 19 de juny de 1324. [El tractat amb Pisa fou publicat per A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, doc. XLVI, p. 415-420, amb error de datació: 20 de juliol en comptes de 19; sobre la negociació de la pau: *ibidem*, p. 251-257. M.T.F.].

150. Aquesta data deu ésser equivocada, perquè l'infant Alfons datava singularment una lletra al seu pare, el 19 de juny, en el setge del castell de Càller, "mentre —diu en llatí— ens lliuraven poderosament el castell i hi posaven la nostra senyera". FINKE, *Acta Aragonensia*, III, i Arx. Cor. Aragó, reg. 342, f. 240, cit. per R. D'ALÒS, notes a l'ed. Pagès, pàg. 45. També consta aquesta data en l'acta de lliurament del castell (ALÒS, *loc. cit.*). I ZURITA, llib. VI, cap. LIV, ja l'havia fixada.

151. Segons consta en la citada acta, les senyeres foren col·locades en la torre del Lleó, en la de Sant Pancraç i en el campanar de l'església major (ALÒS, *loc. cit.*).

llem Oulomar, canceller,¹⁵² anassen a Pisa per reebre lo dit homenatge dels ancians del comú, e que el noble En Felip de Soluça, qui era vengut de Sicília, romangués governador en l'illa ab dos-cents hòmens a cavall e ab cinc-cents servents.¹⁵³

35 E, a divuit dies del mes de juliol del dit any mil e tres-cents vint-e-quatre, lo senyor infant partí del lloc de Bonaire¹⁵⁴ ab tot son estol per tornar-se'n en Catalunya, e fo al lloc de Sent Macari on féu recollir los cavalls e les companyes e estec-hi

152. Bernat de Boixadors veu així premiada la seva gesta d'haver cedit el cavall a l'infant. També MUNTANER (cap. CCLXXVIII) l'esmenta com a missatger a Pisa. Quant a Guillem Oulomar, és l'ambaixador que ja hem esmentat a causa de les seves lletres al rei (notes a la Crònica de MUNTANER, capítols CCLXXV i CCLXXVIII [De Bernat de Boixadors n'hem parlat a la n. 129. Guillem Oulomar o Olomar era un ciutadà de Barcelona i jutge de la cort. Jaume II i el seu fill Alfons li confiaren diverses missions diplomàtiques: a Tunis el 1292 i el 1313-1314, al concili de Viena del Delfinat (1311-1312), amb Pere Boil i Pere de Queralt, per tractar de la destinació dels béns del Temple i de la croada que el rei volia per a Granada, i a la Santa Seu en diverses ocasions: el 1316 per la qüestió de la possible conversió d'Al-Lihyani de Tunis, però també per parlar de Sardenya; el 1322 per lligar el pacte amb el jutge d'Arborea. Durant l'expedició a Sardenya negocià, com hem vist, la rendició de Vila d'Esglésies i la de Càller (cf. n. 108). Amb Bernat de Boixadors anà a Pisa per ratificar el tractat de pau el 1324 (cf. n. 129): A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 95, 135, 137, 147, 211-212, 221, 224, 239-241, 248, 250-252, 254-255. F. GIUNTA, *Sulla politica tunisina di Giacomo II*, a *Id.*, *Uomini e cose del Medioevo mediterraneo*, Palermo, Manfredi, 1964, p. 130-165. Ch. E. DUFOURCO, *L'Espagne catalane et le Maghrib, aux XIIIe et XIVe siècles*, París, PUF, 1966, p. 300-302, 304-307, 489-490, 492 (Trad. catalana: *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental, segles XIII i XIV*, ed. Vicens Vives, Barcelona, 1969). St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi. Pratique diplomatique et pouvoir durant le règne de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2009, annex en cd., p. 120-121. M.T.F.].

153. Felip de Saluça o Saluzzo, de la família dels marquesos de Saluzzo. Estava al servei de Frederic de Sicília, i per això ve d'aquesta illa. Ja va assistir a la signatura del tractat de pau. ZURITA (llib. VI, c. LIII) ja va assenyalar que era parent "muy propincuo" de Jaume II. I ALòs (notes a l'ed. Pagès, pàg. 46) recorda que Manfré de Saluzzo estigué casat amb una filla del rei Manfré de Sicília, Beatriu. El càrrec de governador és el mateix que el de procurador general que hem trobat en altres ocasions. MUNTANER (cap. CCLXXIX) li dona aquest títol. Quant al nombre de gent amb què va restar, cf. MUNTANER (cap. CCLXXIX), que diu 300 de cavall i 1.000 de peu. [En el moment de l'expedició a Sardenya, Felip de Saluzzo era a Sicília en servei del rei Frederic III i passà a Sardenya amb dues galeres i gent d'armes el 27 de juliol de 1324; fou nomenat governador de l'illa, però morí a Sardenya el mes d'octubre d'aquell mateix any: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 218, 225 i 258. Cf. més informació sobre Felip de Saluzzo a la n. 1112 de la crònica de Muntaner i també en aquesta crònica del rei Pere les n. 82 i 159. M.T.F.]

154. VILLANI cap. 259 diu que la partida fou el dia 16. MIRET (*op. cit.*, pàg. 67s) el troba encara a Bonaire el 19 i a Sardenya el 24. [Segons la documentació, el 19 de juliol de 1324 l'infant es trobava efectivament encara a Càller i el 25 era a Palma de Sulcis, d'on sembla que sortí la flota cap a Catalunya: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 257-258. A partir de la marxa de l'infant, la crònica deixa d'ocupar-se de Sardenya, llevat del record dels nobles que hi moriren i dels que se salvaren, i omet les revoltes: de Sàsser, dels genovesos i dels pisans de l'illa, ajudats per Gènova i Pisa, respectivament, contra els quals calgué enviar un nou estol comandat per l'almirall Francesc Carròs, que vencé la flota conjunta pisanogenovesa. Un nou tractat, signat el 1326, significà la pèrdua de Càller per a Pisa: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 286-324. M.E. CADEDDU, *Giacomo II d'Aragona e la conquista del regno*, p. 282-316. M.T.F.].

dos dies.¹⁵⁵ E puis ne partí e fo en Barcelona lo segon dia del mes d'agost après si-güent, on fo reebut per lo senyor rei En Jacme, pare seu, e per los altres qui aquí eren honradament. *Deo gratias.*¹⁵⁶

E és ver que el senyor infant, pare nostre dessús dit, se'n venc tan i vaçosament e féu los dits patis per tal com hac ardit de la part deçà, que el dit infant En Pere, frare seu, tractava, que, si nostre pare morís dellà, en Sardenya, que ell s'apoderàs de la terra e fos rei après nostre dit avi, e que nós fóssem desheretats.¹⁵⁷

Molts afers d'armes e d'altres coses foren fetes en lo dit viatge, e moltes tribulacions hi soferí lo senyor infant e les sues gents, qui no es porien o serien llongues massa de recontar.

Los nobles e barons d'Aragó qui anaren ab lo dit senyor infant e los quals hi moriren són aquests: N'Artal de Luna, N'Alamany de Luna, En Gombau de Benivent, N'Artal de Luna. Los que no hi moriren: En Pedro de Luna, Ramon de Peralta, Joan Ximénez d'Urrea, Ato de Foces, Pero Sant Vicent, Ramon Cornell,¹⁵⁸ Llop Fer-

155. Sent Macari és San Macario, illot situat prop de la costa occidental del golf de Càller. [Resulta molt estrany que els cavalls fossin embarcats en un illot petit; podria ser que el lloc d'embarcament fos la platja propera a aquest illot. M.T.F.]

156. El 2 d'agost és la sola data que ens hagi pervingut de l'arribada dels expedicionaris a Barcelona. Però més endavant, § 42, diu que fou el dia primer. MUNTANER, com hem vist, no en dóna cap (cap. CCLXXIX) i fa una formulària descripció de la rebuda. [Segons la documentació, l'arribada a Barcelona fou el dia primer d'agost i el Consell de la ciutat organitzà festes que duraren dos dies: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 258. M.T.F.]

157. És certa la pretensió de l'infant Pere, comte de Ribagorça i Empúries, germà de l'infant Alfons, a succeir-lo en el regne, i n'hi ha notícies documentals. Vegeu més avall, § 42.

158. Observem com aquí Ramon de Peralta és considerat com a aragonès. Cf. més endavant, cap. II, § 6. [Els dos Artal de Luna morts eren pare i fill, cf. n. 87; sobre Alemany de Luna, cf. n. 131. Gombau de Benavent era un noble ribagorçà; en la convocatòria d'exèrcit de 1304 fou convocat amb els nobles de Pallars i Ribagorça, com també Felip de Saluzzo i els hereus dels Peralta i Pero Sant Vicent, en un subgrup dins la convocatòria de Catalunya. Prometé servir amb 15 homes a cavall a la conquesta de Sardenya: M.T. FERRER I MALLOL, *La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304 pel regne de València i l'atac a Cocentaina*, "Alberri", 15 (2002[2005]), p. 53-150, concretament p. 111. <http://hdl.handle.net/10261/23443>. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. Entre els vius destaquen Pedro de Luna, fill primogènit de Pedro Martínez de Luna i germà d'Alemany, un dels morts; es casà amb Marquesa de Saluzzo, filla de Felip. S'havia compromès a servir amb 15 homes a cavall en l'expedició a Sardenya: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 65 i 241-242. Pel que fa a Ramon de Peralta i Juan Ximénez d'Urrea, cf. n. 82 i 91. Ato de Foces era el fill segon de Ximèn; els Foces eren originaris del Somontano d'Osca, senyors de Foces, Sarinyena, Tramaced, Bespén i Usón; Ato fou senyor de la Almunia; tingué una filla anomenada Godina; amb Lope Ferrenc de Luna i Ruy Ximénez de Luna, s'encarregà de tornar la infanta Isabel a Castella quan Jaume II trencà el seu prometatge a causa del matrimoni pactat a la pau d'Anagni amb Blanca d'Anjou el 1295. Participà en l'exèrcit per ocupar el regne de Múrcia el 1296 i a la conquesta de Sardenya amb sis homes a cavall el 1323. Pere el Cerimoniós el nomenà administrador de la Vall d'Aran i castlà de Castell-lléó (1339). El 1344 causà greus alteracions a Aragó a causa de l'enfrontament amb Juan de Azlor i després s'integrà a la Unió: A. PAGÈS, notes a l'edició de la crònica, p. 413. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 170, 383. M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra. La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institución

ràndez de Lucenic, Jacme d'Aragó, Felip de Saluça.¹⁵⁹ Los de Catalunya qui hi moriren són aquests: En Dalmau de Castellnou, En Guerau de Rocabertí, En Gilabert de Centelles, En Pere de Queralt, En Ramon Berenguer de Cervelló, En Ramon Alamy, En Galceran de Sancta Pau, En Ramon de Cardona.¹⁶⁰ Los que no hi moriren:

Milà y Fontanals. CSIC, 2005, p. 59-60. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 352. S. BROTO APARICIO, *Los Foces, nobles caballeros altoaragoneses*, "Hidalguía", XLIX (2001), p. 553. Pero Sant Vicent era un noble ribagorçà, com acabem de dir, i fou sobrejunter de Ribagorça i les valls aragoneses (1315-1317): J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 493, 504, 525. Ramon Cornell també era ribagorçà, conseller de l'infant, fou enviat a Navarra per a reclutar gent per a l'expedició a Sardenya. Havia de servir amb 15 homes a cavall. Hagué de tornar, malalt, del setge de Vila d'Esglésies: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 163, 169, 215; cf. n. 190 i 197. M.T.F.].

159. Lope Fernández de Luna, senyor de Lucenic, pare de l'arquebisbe de Saragossa del mateix nom, no va morir a Sardenya, sinó a Barcelona, com altres expedicionaris, de la malaltia contreta a l'illa. Vegeu ZURITA, llib. VI, cap. LV. Jaume d'Aragó és un fill bastard de Jaume II (vegeu E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Els fills de Jaume II*, Barcelona, 1950, pàg. 215-219). I sabem que més endavant residia a Càller (1338) (ZURITA, llibre VII, cap. XLV). Fou armat cavaller per Pere el Cerimoniós (vegeu més endavant) i formà part del consell reial. Felip de Saluzzo, el personatge que l'infant Alfons va deixar com a governador de Sardenya, va morir poc temps després, de malaltia. Vegeu ZURITA, llib. VI, cap. LVII. [Sobre Lope Fernández de Luna de Lucenic cal assenyalar que estava casat amb Constança de Vidaurre i que fou succeït pel seu fill Juan. Havia de servir a Sardenya amb 10 homes a cavall: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 66. A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 170. Jaume d'Aragó, després de la conquesta de Sardenya, serví un temps com a mercenari el sultà de Tremissèn, fins cap a 1330. Fou veguer de Càller (1337-1339 i 1340-1346); el 1347 fou lloctinent del governador de Sardenya Guillem de Cervelló i actuà com a governador quan aquest morí i fins que arribà el substitut; posseï un patrimoni important a Sardenya. Sembla que no és cert que s'hagués casat amb Violant, filla de Lope de Luna i de la infanta Violant, com havia dit Bofarull, bé que s'havia negociat un casament amb una filla d'Artal de Luna, que no arribà a terme: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 194-196. M.M. COSTA, *Oficiales*, p. 305-369. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 205-206 i n. 174. Sobre Ramon de Peralta, cf. n. 82. Sobre Felip de Saluzzo, cf. n. 153. M.T.F.].

160. [Dalmau (III) de Castellnou, noble de la branca valenciana d'aquesta família rossellonesa, participà en l'ocupació del regne de Múrcia el 1296, en l'expedició a Almeria el 1309-1310; el 1313 passà a Sicília amb Bernat de Sarrià per ajudar el rei Frederic i fou capità de Calàbria. Heretà el títol de vescomte de Castellnou del seu cosí Jaspert (V), mort el 1321, i del seu pare Dalmau (II), mort el 1323. Es casà amb Beatriu de Castellselló i tingué dos fills, Pere, que morí el 1323, i Dalmau, que el succeí a la seva mort el 1342: M.T. FERRER, *Organització*, p. 77 i J.V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 149-151. H. BRESC - Y. RAGIB, *Le sultan méríde Abu l-Hasan Ali et Jacques III*, p. 23-24. Sobre els Rocabertí, Guerau i Dalmau, cf. n. 62. La crònica només dóna per mort Guerau de Rocabertí, però també degué morir el vescomte Dalmau. Mentre que abans ens ha dit que havia mort Bernadí de Centelles al setge de Càller, ara ens diu que hi morí Gilabert de Centelles; creiem que hi moriren tots dos germans: cf. abans n. 145. Ja hem parlat de Pere de Queralt a la n. 91. Ramon Berenguer de Cervelló era fill de d'Alemany de Cervelló i d'Elisenda d'Anglesola, de la branca dels Cervelló senyors de Querol i de Montagut. S'havia compromès a passar a Sardenya amb 4 cavalls armats: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 167. Ramon Alemany sembla que hauria de ser un membre de la família de Cervelló, de la branca dels senyors de Guimerà; el 1291 havia jurat fidelitat a Jaume II pels feus que tenia per ell i havia pres part en l'expedició a Múrcia de 1296: *Els castells catalans*, I, p. 308; M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 59. Galceran de Santapau era un germà d'Hug de Santapau, senyor de Santa Pau, Finestres, Sant Aniol i Monells; cf. quadre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 13, p. 194. Ramon de Cardona era fill de Bernat Amat de Cardona, senyor de Torà, i de Constança de Pinós i era nebot del vescomte de Cardona.

En Dalmau, vescomte de Rocabertí, En Guillem d'Anglesola, En Bernadí de Cabrera, En Berenguer Arnau d'Anglesola, En Guillemó de Queralt, En Guillem de Cervelló, En Ramon de Ribelles, N'Huguet de Santa Pau.¹⁶¹ Los de València qui no hi moriren són aquests: En Francesc Carròs, En Berenguer Carròs. Los qui hi moriren són aquests: En Bernat de Vilaragut, En Ramon de Vilanova, En Pero Boil, En Ramon Rui Sànxex d'Aivar.¹⁶²

Senyor de Torà i dels castells de Fornils i de Savassona, el 1313 encara era menor d'edat. S'incorporà a l'expedició a Sardenya amb els reforços enviats per Jaume II el 1324 i el mateix any hi morí. El seu sepulcre es conserva al monestir de Montserrat. Tingué un fill anomenat Ramon: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 175 i 184. J. SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, Barcelona, 1930, p. 125. S. SOBREQUÉS, *Els barons*, p. 116. Fotografia del sepulcre a M. DE RIQUER, *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, Ed. Ariel, 1968, làmina 87. M.T.F.].

161. [Sobre Dalmau de Rocabertí, cf. n. 62; la crònica diu que sobrevisqué, però no n'hi ha constància; potser morí just al retorn, com altres. Sobre Guillem d'Anglesola, cf. n. 91; sobre Bernardí de Cabrera, cf. n. 98. Berenguer Arnau d'Anglesola era fill de Berenguer Arnau I d'Anglesola, senyor de Butsènit i Utxafava, però a ell li correspongué només la senyoria de Butsènit perquè la d'Utxafava fou atribuïda al seu germà Ramon; figura com a mort vers 1320, però evidentment fou posterior. S'havia compromès a participar en l'expedició a Sardenya amb 5 cavalls armats: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 167 i doc. XL, p. 380. Guillemó de Queralt era fill i hereu de Pere de Queralt, mort a Sardenya, i de Francesca de Castellnou. Morí de mort violenta el 1327 sense fills; la culpabilitat o la incitació al crim fou atribuïda a Arnau Roger de Pallars. El succeí el seu germà Pere: M.M. COSTA, *La família de Queralt*, p. 106 i el quadre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 12, p. 234. Sobre Guillem de Cervelló, cf. n. 127. Ramon de Ribelles era un noble de la comarca d'Urgell, senyor d'Artesa. Fou governador de Sardenya (1337-1340), fins a la seva mort. Era conseller de l'infant Alfons: M.M. COSTA, *Oficials*, p. 325-327. Pel que fa a Huguet de Santapau, cf. n. 63. Sembla que havia estat ferit i per això s'ha cregut que havia mort a Sardenya. També pot ser que tornés a Catalunya i morís poc després; el 9 de gener de 1324 ja era mort: R. GRABOLOSÀ, *Santa Pau i la seva baronia*, Granollers, Montblanc, 1971, p. 84, M.T.F.].

162. [Sobre Francesc Carròs, cf. n. 66 i 106. Berenguer Carròs, fill segon de Francesc, fou capità de Bonaire, governador de Sardenya (1324) i vicealmirall (1329); obtingué nombrosos feus a Sardenya i el 1349 el rei li donà el castell de Quirra, possessió que fou erigida en comtat (1369), com a premi als serveis prestats durant la guerra amb Castella (1356-1369); es casà amb Constança d'Entença, germanastra de la infanta Teresa, i després amb Geraldona de Ribelles, de la qual tingué un fill, Berenguer II. Morí el 1372: M.M. COSTA, *Un episodi de la vida*, p. 326 i M.M. COSTA, *Violant Carroç, una comtessa dissortada*, Barcelona, Dalmau, 1973, p. 6-7 (Episodis de la Història, 172); també: J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, I, p. 455. Morts a Sardenya: Bernat de Vilaragut fou conseller de Jaume II i participà en l'ocupació del regne de Múrcia; fou premiat amb la vila d'Albaida i amb els llocs de Conrad Llança. Posseí, doncs, Ontinyent, Bocairent, Biar, Albaida, Olocau, Corbera, Carrícola i Alaquàs. Es comprometé a servir a l'expedició a Sardenya amb 4 cavalls armats: J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, IV, p. 384-385. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. Ramon de Vilanova era el fill segon d'Elvira de Montagut i de Vidal de Vilanova, famós conseller reial, de Jaume II a Pere el Cerimoniós, i comanador de Montalban, de l'orde de Sant Jaume. Es casà amb Maria Lladró, senyora de Manzanera, de la qual tingué dos fills, Vidal i Ramon. S'havia compromès a servir amb 4 cavalls armats a Sardenya: R. SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *La orden de Santiago en la Corona de Aragón. II. La encomienda de Montalbán bajo Vidal de Vilanova (1327-1357)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1988, p. 43. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. Pere Boil i d'Aragó, senyor de Manises, fou conseller, tresorer (1302-1306) i mestre racional de Jaume II (1306-1320). Portà a terme diverses ambaixades: el 1308 i el 1318 a Nàpols per a negociar la pau entre Sicília i els angevins; el 1309-1310 a Granada i el 1311-1312 al concili de Vienna del Delfinat per demanar la fundació de l'orde de Montesa amb els béns de l'orde del Temple, supri-

36 Lo fet de la coronació del senyor rei N'Anfós, nostre pare, de la qual ja atrás és feta menció, se féu e es seguí en tal manera, ço és, que, mort lo dit senyor rei En Jacme, avi nostre, qui passà d'esta vida en lo segon dia del mes de noembre de l'any de la incarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents vint-e-set, que és *Comemoracio defunctorum*, en la ciutat de Barcelona, e fo soterrat en l'esgleia dels frares menors de la dita ciutat.¹⁶³ Venc lo dit senyor rei, nostre pare, de les parts d'Aragó per fer soterrar lo cors del dit senyor rei En Jacme. E fo portat e soterrat en lo monestir de Santes Creus,¹⁶⁴ on fo personalment lo dit senyor rei N'Anfós e gran res dels prelats e nobles e moltes altres gents notables de nostres regnes. E après la dita sepultura tornà-se'n a Barcelona e féu als catalans ço que fer los devia, jurant llurs privilegis, constitucions e usatges e altres franqueses, e fo regonegut per rei e per comte de Barcelona.¹⁶⁵ E, fet açò, anà-se'n en Aragó per coronar-se rei, a la qual coronació assignà lo dia de Pasqua en què corria l'any de l'encarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents vint-e-vuit.¹⁶⁶

37 La qual coronació se féu en la ciutat de Saragossa en aital manera, ço és, que el dit senyor féu de la sua mà divuit cavallers novells, tots nobles de sos regnes, dels quals fon lo primer Don Jaime, senyor d'Eixèrica;¹⁶⁷ lo segon fo lo fill del jutge

mit llavors. Es casà amb Altadona della Scala i tingueren nou fills: BARÓN DE SAN PETRILLO, *El doble sepulcro de los Boil*, València, 1920 i l'article de M.T. FERRER, "Boil, Pere", *Gran Enciclopèdia Catalana*, 3, p. 668 i el quadre genealògic de p. 667. St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd., p. 20-21. Sobre Rui Sánchez d'Aivar (el Ramon inicial sobra), cf. n. 127. M.T.F.].

163. De la coronació n'ha parlat al final del pròleg; la sepultura de Jaume II és la provisional, segons es desprèn del que diu tot seguit. [Sobre la mort del rei cf. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 281. El 25 de novembre de 1327 el rei Alfons el Benigne notificà al papa Joan XXII que Jaume II havia mort el capvespre del 2 de novembre, després de llargs dies de patiment: J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 745. El papa respongué amb una carta de condol, H. FINKE, *Acta Aragonensia*, III, p. 519. M.T.F.]. [El dia de difunts continua celebrant-se el 2 de novembre. En llatí hauria de dir *Commemoratio*].

164. Havia fet vot, davant l'altar de nostra Dona, de l'església del dit monestir, d'ésser-hi sepultat, i les seves restes van jeure al costat de les de la reina Blanca, en el sepulcre parió del sepulcre del seu pare, el rei Pere el Gran. [Segons C. MARTINELL, *El monestir de Santes Creus*, p. 70 i 189, el cos de Jaume II no fou traslladat a Santes Creus fins al 1410, opinió que recull J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II*, I, p. 281. M.T.F.].

165. Fou un dels casos més notables de jurament pels catalans abans que pels aragonesos, perquè, com acaba de dir, quan va morir Jaume II, l'infant es trobava a Aragó, a Saragossa mateix. De manera que ell era el tercer rei que era jurat abans pels catalans que pels aragonesos: Alfons el Liberal, Jaume II i Alfons el Benigne. Aquesta tradició que anava establint-se donarà lloc a incidents al començament del regnat de Pere el Cerimoniós, com ell explica en la crònica més endavant, cap. II, § 3-6. Per això posem el fet de relleu. Vegeu també MUNTANER, cap. CCXCHII, i ZURITA, llib. VI, cap. LXXVIII.

166. El dia de Pasqua de 1328 va escaure's el 3 d'abril.

167. Jaume de Xèrica, el terç d'aquest nom i llinatge, fill de Jaume II de Xèrica i de Beatriu de Llúria, era nét del baró del mateix nom, fill de Jaume i Teresa Gil de Vidaure. Vegeu P. DE BOFARULL,

d'Arborea, lo qual jutge havia nom Hug, e lo fill havia nom Pere.¹⁶⁸ Los altres setze rics hòmens foren ordenats en aquell nombre segons llur honor e valor;¹⁶⁹ los quals barons faeren tants cavallers novells, que entre tots muntaren en nombre de cent vuitanta cavallers novells. E lo dit senyor rei N' Anfós tenc festa general a tothom tres dies arreu, ço és, lo dissabte que fo vigília de Pasqua e lo digmenge e el dilluns après següent.¹⁷⁰

38 E lo dissabte vespre,¹⁷¹ en hora foscant, lo dit senyor rei partí de la Aljaferia de Saragossa¹⁷² ab tots los dits cent vuitanta cavallers novells, ab gran llums qui estigueren cremant mentre ell passava, tro que fo a l'esgleia de Sent Salvador,¹⁷³ on los reis d'Aragó s'acostumaven de coronar. Denant lo dit senyor anà un carro ab cinc brandons molt grans, tro que fon en la dita esgleia. E estec lo dit senyor tota la nit en l'esgleia, així com és acostumat, e l'endemà maití, que era dia de Pasqua, partí de la dita esgleia e fo menat a l'Aljaferia, així com és acostumat de rei coronat. E null hom aquell dia cavalcà, sinó ell e lo noble En Ramon Cornell, qui li cavalcava denant, portant-li la sua espaa.¹⁷⁴ E après del dit senyor rei cavalcaven tots los dits cent vuitanta cavallers novells, ço és, los vint-e-vuit nobles primers e los altres après, tots de dos en dos, vestits e aparellats així com és acostumat de cavallers novells.

39 E, com lo dit senyor fo en l'Aljaferia, fo-li aquí feta gran festa e fort solemne, car allí eren molts prelats, nobles e cavallers e missatgers de ciutats e viles notables dels dits regnes. E el senyor infant En Pere, germà del dit senyor, serví en aquell dia d'ofici de majordom a la taula reial. E durà la dita festa tro per tot lo dilluns après

Condes de Barcelona, II, pàg. 237. També MUNTANER l'esmenta com el primer dels cavallers fets pel rei Alfons el Benigne (cap. CCXCVI). [Sobre Jaume de Xèrica, cf. M.M. COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 97-141. M.T.F.].

168. Hug II d'Arborea i el seu fill Pere, esmentat també en segon lloc per Muntaner (*ibidem*).

169. Vegeu MUNTANER (*loc. cit.*) que esmenta els noms de la major part, i precisa el nombre de cavallers que en va fer cadascun i en compta fins a 256, afirmant que n'hi va haver molts més.

170. Per a totes les festes de la coronació d'Alfons el Benigne, cal veure els capítols CCXCVI-CCXC-VIII de MUNTANER, molt més detallats i vivids que els del Cerimoniós.

171. El dissabte de Glòria, 2 d'abril de 1328. Vegeu MUNTANER, cap. CCXCVII.

172. Sobre l'Aljaferia, vegeu crònica de MUNTANER, cap. CCXCVI. [Sobre l'Aljaferia, cf. A. BELTRÁN MARTÍNEZ, dir., G.M. BORRÁS GUALIS et alii, *La Aljafería*, Saragossa, Cortes de Aragón, 1998, 2 vol. P.I. SOBRADIEL VALENZUELA, *La arquitectura de la Aljafería: estudio histórico documental*, Saragossa, Diputación General de Aragón. Departamento de Educación y Cultura, 1998. E. PAULINO, *La Aljafería: 1198-1583, el palacio de los reyes de Aragón*, Saragossa, Instituto de Estudios Islámicos y del Oriente Próximo, 2010. M.T.F.].

173. L'església de Sant Salvador, que, com diu MUNTANER, cap. CCXCVII, "és la seu de Saragossa".

174. Detall que també dona MUNTANER, *loc. cit.*

sigüent. E foren-hi fets grans dons e grans balls e grans alegries, així com se pertany a bon senyor e a rei novell.¹⁷⁵

E ací han fi totes aquelles raons que s'hi són recontades dels dits senyors reis En Jacme e N' Anfós, avi e pare nostres. E tornarem a nostre tema, ço és, dels grans fets qui es són estats seguits en nostra casa en tots los temps de nostra vida.

40 E primerament deïm que nostre pare, lo senyor infant N' Anfós, comte d' Urgell, qui despuís fo rei, après la mort del senyor rei En Jacme, pare seu e avi nostre, segons que ja dessús en altra part és tocat,¹⁷⁶ hac un bell infant, e aquest hac nom Anfós, e fo feta gran festa e gran alegria en Balaguer, e no visc sinó dos anys.¹⁷⁷ E no gaire après nasquem nós, e fom nats, complits los set mesos que fom engenrats, e nasquem tan feble e tan eixequiós, que no es pensaven les madrines ne aquells qui foren a la nostra naixença, que poguéssim viure. E nasquem en Balaguer a cinc dies de setembre de l' any de l' encarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents dinou. E fo padrí nostre mossèn N' Ot de Montcada e un clergue apellat Jai, capellà de nostra mare, qui despuís fon rector d' Alcalà de Xivert.¹⁷⁸ E per ço, així com damunt havem dit, cuidaven-se que no fóssem nats a dies. E cuitaren-nos, en la cambra mateixa on fom nats, de batejar.

E lo dit mossèn N' Ot dix:

—Haja nom aquest infant Pere, per tal que mossèn sent Pere lo faça viure e li recapte de Déu gràcia, que, pus haja nom Pere, que haja les bones ventures que hac son besavi, lo rei En Pere.¹⁷⁹

E veus la raó per què haguem nom Pere. E aquestes paraules nos dix mossèn N' Ot de Montcada per avant. E fom nats en la casa baixa del castell de Balaguer, qui és al cap del gran palau.¹⁸⁰ E encontinent hàgrem nós dides, e alletaren-nos així que en menys d' un any nós encombrírem set dides.¹⁸¹

175. Cf. aquests paràgrafs tan breus amb l' abundor dels caps. CCXCV-CCXCVII de MUNTANER, tan rics d' entusiasme i de detalls de tota mena.

176. En aquest mateix cap. primer, § 1.

177. Abans, § 1, ha dit un any.

178. [Ot de Montcada pertanyia a la branca dita dels senescals o d' Aitona-Serós d' aquesta gran família noble; era fill de Pere II de Montcada i d' Elisenda de Pinós. Es casà amb Jofredina, filla de l' almirall Roger de Llúria; formà part del consell reial i fou majordom del rei Jaume II i persona molt influent, especialment des que la seva gemana Elisenda es casà amb el rei. Fou armat cavaller pel rei Alfons en la festa de la seva coronació, però s' apartà del sobirà quan es negà a jurar les donacions que el rei feia als fills del segon matrimoni amb Elionor de Castella i ajudà l' infant Pere, futur rei, en l' enfrontament amb la madrastra i, quan Pere arribà al tron, tornà a recuperar la seva influència. El seu hereu Ot morí abans que ell i l' herència passà al seu nét Ot. Morí el 1341: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 128-129. St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd., p. 109. M.T.F.].

179. Pere el Gran, II de Catalunya, III d' Aragó (1276-1285).

180. Aquesta casa baixa del castell de Balaguer s' ha d' entendre en el sentit de *cambra*, que també té la paraula *casa*.

181. Sens dubte, el rei Pere devia considerar aquesta desfeta de set dides com la seva primera

41 E jatsia que, en lo procés qui es segueix en lo present llibre, sien contengudes algunes coses de les quals ja dessús és llargament feta menció, emperò, per continuar lo temps següent, són-hi tocadés algunes coses d'aquelles que ja dessús són declarades, no per vici d'escriptura, mas per alguna superfluïtat que s'és haüda a continuar en lo present procés, lo qual no en deu ésser viciat, si alguna raó hi és recontada altra vegada, car és-se fet per continuació d'escriptura del present procés, e trobar-s'han cascuna continuada en la sua veritat.¹⁸²

42 En lo qual temps de la nostra nativitat, lo dit senyor rei N'Anfós, pare nostre, era infant e comte d'Urgell, segons que dessús és dit. E l'infant En Jacme, frare seu e avoncle nostre, era primogènit del senyor rei En Jacme e, per dret de primogenitura, devia succeir en lo reialme d'Aragó e usava com a primogènit e general procurador¹⁸³ per tots los regnes e terres e, per tractaments de matrimoni, devia prendre per muller la infanta Dona Elienor, filla del rei En Ferrando de Castella,¹⁸⁴ la qual per temps qui es seguí fo muller del rei N'Anfós, pare nostre.¹⁸⁵ E, com lo matrimoni se degués solemnitzar en faç d'Esgleia entre lo dit infant En Jacme e la dita infanta de Castella en la vila de Gandesa, en la qual fo personalment lo dit senyor rei En Jacme, avi nostre, e missatgers solemnes del rei de Castella e encara molts e diverses prelats e barons, cavallers e missatgers de ciutats e viles notables de regnes nostres, lo dit matrimoni fo complidament acabat en faç d'Esgleia, així com era estat promès per lo dit senyor rei En Jacme, que res no en fallí, sinó en aitant com lo dit infant En Jacme no volc que el dit matrimoni fos per carnal còpula consumat, ans allí mateix, fetes e complides totes aquelles coses que promeses eren estades per lo dit senyor rei En Jacme al dit rei de Castella, renuncià de fet als dits regnes d'Aragó, de València, de Sardenya e de Còrsega e al comtat de Barcelona e a tots drets que haugués per dret de primogenitura.¹⁸⁶ E aquí de continent pres l'hàbit de l'orde de

gesta, perquè volgués que constés en la seva història. Vegeu GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, "Est. Univ. Cat.", XVIII, pàg. 81-82, docs. 9 i 12, on és qüestió d'una *nutrix*, i de Toda Martínez, "nutrix incliti infantis Petri". Però si *nutrix* pot significar *dida*, també pot significar *aia*, i aquest deu ésser el cas de Toda Martínez. [L'any 1333, Alfons el Benigne concedí pensions a tres d'aquestes dides: J. MIRET I SANS, *Sempre han tingut béch les oques*, segona sèrie, II, Barcelona, 1906, p. 18; cf. la nova edició, amb introducció d'E. Pujol, ed. a cura d'A. Dedeu, Martorell, Adesiara, 2012, p. 176. M.T.F.].

182. Una mica confús, però és l'explicació de les repeticions que hem trobat i anirem trobant. [L'any 1333, Alfons el Benigne concedí pensions a tres d'aquestes dides: J. MIRET I SANS, *Sempre han tingut béch les oques*, segona sèrie, II, Barcelona, 1906, p. 18; cf. la nova edició, amb introducció d'E. Pujol, ed. a cura d'A. Dedeu, Martorell, Adesiara, 2012, p. 176. M.T.F.].

183. Aquí trobem units aquests dos títols que en aquest temps ja són inseparables. Cf. § 6.

184. Ferran IV, l'*Emplazado*.

185. Ja n'ha parlat, §§ 2-6.

186. Sardenya encara no havia estat conquerida; però Jaume II ja n'ostentava el títol de rei, així com el de rei de Còrsega. Aquests títols no figuraven en la primera redacció i foren afegits després. [J. MIRET, *El forassenyat primogènit*, publicà la carta del rei a la reina Maria de Castella, àvia de la núvia, en la qual

l'Espital, lo qual reebé de mà del castellà d'Amposta, frare Sanxo d'Orós,¹⁸⁷ jatsia que ell demanà l'hàbit dels frares de l'orde de Montesa; mas lo dit senyor rei En Jacme, avi nostre, veent que aquell hàbit havia espai d'un any a fer professió e que se'n pogra penedir e, si ho faés, fóra gran escàndel del regne, volc que presés l'hàbit de l'orde de l'Espital, per tal com lo dia que els frares lo reeben se fan professos e no se'n poden d'allí avant penedir. Mas, per ço com tantost reebut l'hàbit de l'Espital, lleixà aquell, e reebé lo dit hàbit de Montesa, com a fer açò ja n'havia obtenguda lo dit senyor rei, nostre avi, bolla del papa, encontinent nostre pare succeí en lo dret de la primogenitura e, per la dita renunciació, fo rei d'Aragó, e nós aiximateix rei per aquella raó mateixa; com si la dita renunciació no fos, lo dit pare nostre fóra romàs en títol d'infant e comte d'Urgell. E, après, lo dit senyor rei En Jacme visqué algun temps, e lo dit senyor rei N'Anfós, pare nostre, per ordinació e manament de son pare, passà a l'illa de Sardenya ab gran navili e ab gran gent de cavall e de peu e féu la conquesta del regne de Sardenya en setze meses que hi estec. E, tornant de la dita conquesta, pres terra en Barcelona, lo primer dia d'agost de l'any de nostre Senyor Déu mil e tres-cents vint-e-quatre,¹⁸⁸ on era lo dit senyor rei En Jacme. E, après, lo dit nostre pare, estant infant, anà per los seus reialmes e terres, e fo-li feta gran honor per tots los llocs on entrava; e, per fer-li major honor per esguard de la conquesta que novellament havia feta, les gents de cascun lloc eixien-li a carrera ab armes e dansant, segons que la gent de cascun lloc era a la cosa pus sufficient. E, après poc de temps, lo senyor rei, nostre pare, lladoncs infant, a instigació de la senyora infanta, nostra mare, suplicà al senyor rei En Jacme, pare seu, que nós fóssem jurats per senyor en lo regne d'Aragó, après dies llurs. E en açò la senyora infanta, nostra mare, instava ab la reina madona Elisèn, muller del dit senyor rei En Jacme, que açò se degués complir e venir a acabament, la qual nós hi fo bona e, finalment, venc a acabament. E, açò atorgat, lo dit senyor rei En Jacme manà corts en Aragó e, en aquelles corts, demanà que nós fóssem jurats per primogènit, segons que damunt havem dit.¹⁸⁹ E, en atorgar açò, contrastants-hi l'infant En Pere, comte de Ribagorça, e mossèn Eiximèn Cornell, senyor d'Alfajarí, e finalment N'Eiximèn Cornell atorgà-ho, per ço com la infanta, nostra mare, li promès que li seria

li explicava exactament com havien anat les coses: el matrimoni, la decisió del seu fill d'entrar en religió i tot el que havia fet per treure-li la idea del cap. Cf. abans, n. 44-51. M.T.F.]

187. Abans (§ 22) ha parlat del castellà d'Amposta Martí Pérez d'Orós, ara l'anomena Sanxo d'Orós. Difícilment pot tractar-se de dos personatges diferents. MIRET, *Les cases dels Templers i Hospitalers a Catalunya*, no n'esmenta cap dels dos entre els castellans d'Amposta. [Cf. abans, n. 105; Sanxo d'Orós és un error per Pérez d'Orós que, com hem vist, està prou ben documentat. M.T.F.]

188. Recordem que abans, § 35, ha donat com a data d'arribada el dia dos d'agost. [Cf. n. 156, on diem que està documentada l'arribada el primer d'agost. M.T.F.]

189. Es tracta de les Corts de Saragossa de 1325. El jurament va tenir lloc el 15 de setembre. Vegeu el llarg document (núm. 1) que publica GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, "E.U.C.", pàg. 346-350.

dada la governació d'Aragó; e així es féu, però a poc de temps fo-li tolt. E encontinent lo dit infant En Pere se n'anà e no ens jurà, per ço com, si donava dret per primogenitura, com si morís lo senyor rei, nostre pare, a ell pervenia la primogenitura. Mas, après un any, lo dit senyor, nostre pare, tractant lo dit senyor rei En Jacme, féu a nós jurar per lo dit infant En Pere per primogènit.¹⁹⁰ E, après poc temps, la senyora infanta Dona Teresa, mare nostra, finà sos dies en la ciutat de Saragossa, on morí de part en lo vint-e-quatre dia d'octubre de l'any de nostre Senyor Déu mil e tres-cents vint-e-set, e fo soterrada en lo monestir dels frares menors de la dita ciutat. En lo segon dia de noembre après següent, que és la commemoració dels defunts, lo senyor rei En Jacme, avi nostre, qui era fort vell, finà sos dies en la ciutat de Barcelona.¹⁹¹

43 E, après mort del dit senyor rei En Jacme, lo dit senyor rei, pare nostre, succeí en lo reialme d'Aragó e venc-se'n encontinent de Saragossa, on era, a Barcelona per ésser a la sepultura de son pare, qui fo soterrat en lo monestir de Santes Creus, on jau honorablement.¹⁹² E, de continent, feta la dita sepultura, tornà-se'n del dit monestir a Barcelona e féu als catalans ço que fer-los devia, com a senyor novell, e pres d'ells sacrament de feultat e homenatge de tots los feus de Catalunya.¹⁹³ E, après pocs dies, anà-se'n en Aragó e féu així mateix als aragoneses ço que fer-los devia, així com a novell senyor. E fo coronat rei en la ciutat de Saragossa e en l'esgleia de Sent Salvador, així com és acostumat, pus honradament que algú de sos predecessors. E fé cavallers novells divuit rics hòmens de sa senyoria, e fo lo primer Don Jaime d'Eixèrica, e lo segon fon lo fill del jutge d'Arborea apellat Pere, e deïen-li "Domicello" per ço com lo pare era viu. E aquells barons faeren tants cavallers novells que foren en nombre cent vuitanta.¹⁹⁴ E, en lo següent mes de febrer de l'any de la incarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents vint-e-vuit, lo dit pare

190. Sobre l'actitud de l'infant Pere, comte de Ribagorça, vegeu GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, el document cit. en la nota anterior, on no apareix per a res, i el doc. 3 (pàg. 350-352), que és el jurament fet al seu nebot com a hereu i successor. [Pel que fa a Ximèn Cornell obtingué efectivament el càrrec de procurador d'Aragó i ho era a la fi de l'any 1325. Era fill de Pere Cornell (que havia prestat homenatge a Carles de Valois el 1287) i d'Urraca Artal de Luna; s'havia casat amb Berenguera d'Anglesola, després amb Constança Pérez de Ayerbe i finalment amb Violant de Pallars. Més tard es mostrà partidari de la reina Elionor de Castella. Tenia feus a Sardenya i potser per aquesta causa volgué ésser veguer de Càller, nomenament que Ramon de Cardona, governador de Sardenya, trobà inadequat; finalment vengué els seus feus sards a Ramon Cornell: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 105, 113, 148, 257, docs. 55 i 117 i arbre genealògic XI. F.C. CASULA, *Carte reali diplomatiche di Alfonso III il Benigno*, p. 84 i 146. J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 701 i 702. M.T.F.].

191. Ja ho ha dit en el § 36. [La data de la mort de la infanta Teresa fou el 28 d'octubre, segons J. MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso III*, p. 116. M.T.F.].

192. Vegeu abans, § 36.

193. *Ibidem*.

194. Abans, § 37.

nostre pres per muller, en la ciutat de Tarassona, la infanta de Castella, Dona Elinor, de què dessús és feta menció,¹⁹⁵ car fon esposada de l'infant En Jacme qui renuncià. E de continent, partint de Tarragona, fet lo dit matrimoni, venc-se'n a Saragossa, e despuis avallà-se'n en regne de València, on estec contínuament tro en lo mes de deembre après sigüent, e allí la dita reina hac l'infant En Ferrando.¹⁹⁶ E de continent la dita reina, madrastra nostra, ab aquells qui li ho consellaven, tractà moltes e diverses persecucions nostres segons que es segueix.

44 Primerament, la dita reina, ab consell de Dona Sanxa de Velasco, qui era ama sua e era dona qui cabia molt en lo consell de nostre pare, e de mossèn Ramon Cornell e de mossèn Gonzalvo Garcia e d'alguns altres qui s'esforçaven complaure a la dita reina, e encara En Bernat de Sarrià,¹⁹⁷ a qui fo comanat l'infant Don Ferrando, tractaren e meteren en obra, e encara se féu de fet que el dit infant fo heretat de la ciutat de Tortosa per donació perpetual que li fon feta. E fo-li donat títol de marquès. E a fer aquesta donació donà favor l'infant En Joan, oncle nostre, qui era patriarca d'Alexandria e arquebisbe de Tarragona;¹⁹⁸ e la ciutat de Tortosa defès

195. Abans, §§ 2-8 i 42. El rei Alfons, amb el rei de Castella Alfons XI, era a Ágreda el darrer dia de gener de 1329. Després van passar a Tarassona, per celebrar les noces (ZURITA, llib. VI, cap. VII; MIRET I SANS, *Itinerario de Alfonso III*, "Bol. Ac. B. Letras", v, pàg. 119).

196. Sobre l'itinerari del rei en aquest desplaçament, vegeu MIRET, *loc. cit.*

197. Es tracta de Sanxa Carrillo, muller que fou de Sanxo Sánchez de Velasco, raó per la qual la crònica li diu Sanxa de Velasco. El seu marit havia estat gran privat del rei de Castella Ferran IV, i ella ja s'havia distingit a Castella com a intrigant i ambiciosa (vegeu la *Crònica de Alfonso XI*) i havia donat lloc a alteracions i escàndols (ZURITA, llib. VII, cap. XVII). El fet que en algunes edicions (vegeu ed. Pagès, pàg. 57) aparegui com a *avia* de la reina Elinor no es deu sinó a una mala lectura d'*ama*. [Sobre Ramon Cornell, cf. n. 158. Gonçalvo Garcia era un cavaller aragonès que esdevingué un dels consellers més importants de Jaume II durant alguns anys. Tingué una part molt important en la negociació de la pau amb Castella de 1304, en la del pacte de delimitació d'Elx de 1305 i en la seva aplicació després de la partició del regne de Múrcia. El rei li concedí Monòver i Xinosa amb caràcter vitalici i el rei Alfons la convertí en donació en franc alou el 1328. La compra dels llocs de Jumella i la Daia completà el seu patrimoni a les terres meridionals valencianes. Portà a terme moltes ambaixades: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 116-117, 119, 150, 154, 160, 165, 198 i 302-303. St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd. p. 67-69. Bernat de Sarrià fou tresorer de Jaume II, almirall (1292; 1307-1313), procurador del regne de Múrcia (1300-1303) i del regne de València, imprescindible en nombroses missions militars i diplomàtiques com ja diguérem a la nota 652 de la crònica de Desclot. Remetem a M.T. FERRER, *Organització*, p. 23-48. J.V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 178-198 i R. GALLOFRÉ; J. TRENCHS, *Almirantes y vicealmirantes en la Corona de Aragón*, "Miscel·lània de Textos Medievals", 5 (1989), p. 117-194, concretament p. 121 i docs. 25-26, 30-31 i 34-39 i 45. St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd., p. 149-152. M.T.F.].

198. L'infant Joan, tercer fill de Jaume II, havia estat, des de 1320, arquebisbe de Toledo, i, malgrat que, en aquest càrrec, havia sostingut la primacia de Toledo, amb protesta de l'arquebisbe de Tarragona Eixemèn de Luna i del de Saragossa Pere de Luna (ZURITA, llib. VI, cap. XXXVII), el rei de Castella Alfons XI va llevar-li el càrrec de canceller major de Castella que ostentava. Aleshores (1326), l'infant Joan se'n va tornar a Catalunya i va resignar l'església de Toledo. En compensació fou nomenat patriarca d'Alexandria i administrador de l'arquebisbat de Tarragona, perquè Eixemèn de Luna va passar a

tant com poc que no fos separada de la casa d'Aragó. E, finalment, per grans esparordiments qui foren fets al poble de la dita ciutat e per corrupció d'alguns majorals e regidors d'aquella que en prengueren dons e serveis, consentiren a la dita donació e preseren lo dit infant per senyor natural, e, d'allí avant, senyorejà la dita ciutat tro al dia de la sua mort.

45 E, après, lo dit senyor rei, pare nostre, féu donació al dit infant Don Ferrando de la vila d'Alacant et de la Vall d'Etra¹⁹⁹ e de Novella e d'Oriola e de Guardamar, qui són en regne de Múrcia,²⁰⁰ en prejuí o perjudici propi nostre, qui havíem les rendes de la dita vall, per donació del senyor rei, nostre pare, a la provisió de nostre menjar e dels de la nostra casa, e de la ciutat d'Albarrasí ab totes ses aldees.²⁰¹

l'arquebisbat de Toledo (ZURITA, llib. VI, cap. LXIV). Fou arquebisbe de Tarragona del 17 d'agost de 1328 fins a la seva mort. Jeu en un sepulcre de la catedral, i una bellíssima estàtua jacent el representa, amb el somriure de la mort perpetuat en el seu rostre. [Sobre l'infant Joan cf. també n. 26 i 45 i M. R. MANOTE CLIVILLES, *El sepulcre de Joan d'Aragó*, "Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi", XVII (2003), p. 11-20. L'infant signà la concessió del marquesat de Tortosa i de la ciutat i molts altres llocs, però també la signaren els infants Pere i Ramon Berenguer, Bernat de Sarrià, Pere de Xèrica, Ramon Cornell, Ramon de Ribelles i Berenguer de Vilaragut. A una nova redacció de la concessió, signaren Gonçalvo Garcia i el seu fill del mateix nom, Guillem Olomar, vicecanceller, Andreu Martínez de Zorita, Jaume Calbet i Ramon Vinader, doctors en lleis (ACA, C, reg. 551, f. 16 v.-18 r. i 23 r.-24 v.). L'any 1334, l'infant Pere temia que a les vistes que havien de tenir el rei de Castella i el seu pare el rei Alfons, a les quals hi havia d'assistir el seu oncle, l'infant Joan, potser acordarien que ell ratifiqués les donacions a la seva madrastra i al seu germà Ferran, cosa que era molt perjudicial per a ell, i demanà consell a l'arquebisbe de Saragossa, Pere de Luna, sobre què havia de fer i si convenia que anés a trobar el seu oncle, l'infant Joan, quan passés per Lleida, per parlar-li de l'afer o era millor escriure-li: F. de Moxó, *La casa de Luna*, doc. 251, p. 488-489. M.T.F.]

199. Elda, en la comarca d'Elx, actual província d'Alacant, diòcesi d'Oriola, partit judicial de Novelda, a la vora esquerra del Vinalopó. [Ara pertany a la diòcesi d'Oriola, però en aquella època no existia i tots els llocs del regne de València dellà Xixona depenien de la diòcesi de Cartagena. M.T.F.]

200. No oblidem que tota aquesta regió que té per centre Alacant formava part del regne de Múrcia, i, pel que es veu, teòricament hom encara la considerava com a pertanyent-hi, malgrat que, administrativament, formés part del regne de València dellà Xúquer. [Per la força del costum, perdurà un temps la denominació de Múrcia per a la meitat del regne de Múrcia agregada al regne de València com a conseqüència de la partició acordada a la sentència de Torrellas de 1304, que acabà la guerra entre la Corona catalanoaragonesa i Castella: M.T. FERRER, *Organització*, p. 4-9. M.T.F.]

201. Albarrasí també formava part de les donacions. El que hi ha és que el llarg incís de la crònica deixa massa lluny aquest final i pot donar lloc a confusió. Així Antoni de Bofarull, en la seva traducció castellana de la crònica, que acompanya el text català, exclou Albarrasí de les donacions. En canvi, ZURITA (llib. VII, cap. XVII) l'hi enclou. [El document de creació del marquesat de Tortosa per a l'infant Ferran, el 29 de desembre de 1329, comprenia la donació de la ciutat de Tortosa a Catalunya, de Santa Maria d'Albarrasí i també els castells d'Alòs i Mediano, a Aragó i dels castells, viles i llocs d'Oriola, Callosa, Guardamar, Alacant, Nompot, Elda, la Mola, Novelda i Asp al regne de València. Aquest document fou publicat per E. ABAD NAVARRO, *El castillo de la Mola en la ciudad de Novelda. Trabajo histórico y arqueológico*, Múrcia, 1928, reed. 1984, doc. 16. També Oriola protestà per aquesta donació, cf. M.T. FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola (segle XIV)*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1988, p. 34-36, i *Causas i antecedents de la guerra dels dos Peres*, "Boletín de la

46 E, fetes les dites donacions de tots los dits llocs, qui són claus de tots nostres reialmes,²⁰² lo dit senyor, nostre pare, per aquelles maneres que li parec, féu fer sagrament e homenatge a tots los barons de sos regnes, d'ajudar a mantenir lo dit infant En Ferrando en les donacions dessús dites. E tots hi fermaren, salvant mos-sèn N'Ot de Montcada, qui per prec ne per menaces consentir no hi volc, veent que allò era en gran perjudici nostre, qui esperàvem ésser rei après mort de nostre pare, així com per la gràcia de Déu som estats.²⁰³

47 E, fetes aquestes coses, après algun temps, lo dit senyor rei, nostre pare, a gran inducció de la dita reina e altres dessús dits, atorgà de fer donació perpetual al dit infant En Ferrando de les viles de Xàtiva, que ara és ciutat,²⁰⁴ d'Algesira, de Morvedre, de Maella,²⁰⁵ de Borriana e de Castelló, e per tots los dits llocs tramès sos missatges especials induent la gent dels dits llocs que jurassen per senyor llur lo dit infant. E a ço no prengueren paciència los dits llocs ne ho volgueren atorgar ne consentir, ans hi hac alguns llocs qui volgueren lapidar los missatgers. E d'açò hagueren recorrimet a la ciutat de València que els n'ajudàs, com en altra manera se tenien tots per perduts.

Sociedad Castellonense de Cultura”, 63-4 (1987), p. 445-508, concretament p. 446-447. <http://hdl.handle.net/10261/24619>. (Trad. al castellà, a: M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 331). És veritat que l'infant Pere tenia concedides les rendes de les valls d'Elda i Novelda, almenys el 1329 (ACA, C, reg. 551, f. 2 r.-v.), però també és cert que el rei substituï aquesta assignació per la concessió al primogènit de les rendes de les aljames de jueus de Barcelona, Girona i Terol el 1330 (*ibidem*, f. 4 v.- 5 r.). El primer de juny de 1330 el rei amplia la donació a l'infant Ferran amb els castells de Santa Linya, Llorenç, Camarasa, Cubells, Liminyana i Montgai (*ibidem*, f. 26 r. i 32 v.-34 v.) i més endavant hi afegí el peatge d'Albarrasí: *ibidem*, f. 38 v.-39 r. M.T.F.]

202. Ho són, en efecte, de cara a Castella, i segurament en l'ànim de la reina la intenció fou de poder-se ajudar del rei de Castella en cas que un dia el primogènit, esdevingut rei, volgués disputar als seus germanastres la possessió d'aquestes viles. [Donar a l'infant Ferran gairebé totes les terres meridionals del regne de València, llevat d'Elx i Crevillent i alguns petits senyoriis nobiliaris (Monòver, Xinosà i Jumella), terres frontereres amb Castella, era efectivament molt perillós, com es demostrà durant la guerra amb Castella; ja ho veurem més endavant. M.T.F.]

203. Recordem que Ot de Montcada era padrí de Pere (§ 40).

204. Si sabéssim la data en què Xàtiva fou batejada ciutat, tindriem aquí un terme *post quem* per a la datació d'aquesta part de la crònica. [Xàtiva obtingué el títol de ciutat l'any 1347, com a premi per la seva fidelitat a la causa monàrquica durant el conflicte de la Unió valenciana contra el rei: *Història del País Valencià, II. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, ed. 62, 1989, p. 216. M.T.F.]

205. [Algesira és el nom antic d'Alzira.] La segona redacció substitueix Morella per Maella. Ja ZURITA (llib. VII, cap. XVII) va decantar-se per Morella. Observem que tota aquesta nova tongada de donacions és en el regne de València. Com les anteriors, excepte Tortosa i Albarrasí. [Hem comprovat que aquesta donació no és al registre 551 de concessions als infants, ni tan sols cancel·lada. Tampoc no se'n troba menció al *Liber Patrimonii Regii Valentiae*, ed. a cura de C. LÓPEZ RODRÍGUEZ, València, Universitat de València, 2006, cosa que permet suposar que tampoc no es troba als registres de *Gratiarum* del rei Alfons. Sembla que hi hagué voluntat de fer-ne desaparèixer el rastre, que només es pot seguir per la correspondència o per altres fonts. M.T.F.]

48 E com lo dit senyor rei, nostre pare, véu que els dits llocs açò consentir no volien, esforçà's que ho faés fer a mà de la ciutat, e açò proposà lo dit senyor, nostre pare, a la dita ciutat, e tengueren-se acord. E llur acord fo aital, que no ho faessen, car si ho faïen, llurs privilegis ne valdrien menys, e romangueren traïdors, e que seria perdició e destrucció llur. E tengueren-ne molts e diverses consells en la casa de la confraria de Sent Jacme. E, après final acord llur, ordenaren que tota la ciutat estigués aparellada a les armes e que la gent fos partida per deenes e centenars e millers, e, al primer hom que el dit senyor rei forçàs per presó o per mort, si consentir no volien a la dita donació, que tantost un hom, qui, per ordinació llur, estava a la porta de la cambra del dit senyor, e altre al cap de l'escala, e altre al portal, e altre al pont, e altres en les cases de Montesa, e altre a la carneseria nova, e altre a la porta de la seu, e altre en lo campanil,²⁰⁶ metessen sengles crits e al cop repicasen les campanes e isquessen tota la gent de la ciutat e anassen a cascuna posada dels consellers del dit senyor mil hòmens e que els occiïssen ab totes llurs companyes; e tota l'altra gent de la ciutat anassen al real del senyor rei, e que morís tota persona que s'hi trobàs de casa del dit senyor, sinó tan solament lo senyor rei e la reina e l'infant Don Ferrando. E, haüt aquest acord e consell, hac-n'hi algun d'ells qui digueren:

—Qui ho diria, açò?

E En Guillem de Vinatea, qui era home esforçat e hom assenyalat en la ciutat, dix:

—Anem, que, pus que són fetes les ordinacions, jo m'ho aventuraré de dir, que no hi planyeré la mia vida, e, si em mata lo senyor rei, morré per llealtat, e, així, pus que jo m'aventur de dir-ho, bé us podets vosaltres aventurar d'anar-hi.

E així es féu, que hi anaren lo dit En Guillem de Vinatea e los jurats e consellers. E, com foren denant lo senyor rei, nostre pare, e la reina, madastra nostra, e tot llur consell, En Guillem de Vinatea proposà e dix: Que molt se meravellava del senyor rei e de tot son consell que aitals donacions faés ne consentís, com havia; car allò no volia àls dir sinó tolre e separar lo regne de València de la corona d'Aragó,²⁰⁷ car,

206. Aquests enllaços, que anaven del palau reial fins a dalt del Miquelet, passaven, doncs, pel pont damunt del Guadalaviar, les cases de Montesa, que deuen ésser les que Jaume I va donar als templers, la carnisseria nova i la Seu.

207. Un estatut, jurat pel rei Jaume II a Tarragona, en 14 de desembre de 1319, establia la indivisibilitat dels regnes (ZURITA, llib. VII, cap. v). [També disposava la integritat del Patrimoni reial. Aquest compromís s'amplià a la cort de 1336, celebrada a València pel rei Pere, amb la prohibició d'alienar Xàtiva, Morella, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Borriana, Vila-real, Llíria, Alpont, Ademús, Castellfàbiv, Cullera, Corbera, Penàguila, Guadalest, Castalla, Xixona i totes les terres dellà Xixona. Cf. *Aureum Opus*, Jaume II, doc. CIII, i Vicent BAYDAL SALA, *Els orígens de la revolta de la Unió al regne de València (1330-1348)*, Publicacions de la Universitat de València, 2013, p. 141-142. La pragmàtica de la unitat dels regnes fou ampliada pel rei Martí l'Humà, que hi afegí la prohibició d'alienar el Patrimoni de la Corona sota penes molt greus: M.T. FERRER I MALLOL, *El patrimoni reial i la recuperació dels senyo-*

separats les viles e llocs tan apropiats com aquells eren de la ciutat de València, València no seria res; per què ells no consentien en les dites donacions, ans hi contradirien; e que es meravellaven fort d'ell e de son consell, que en tal punt los passassen davant, car posaven-los en punt d'ésser traïdors.

—E alre, senyor, no hi mudarien, si a mi, senyor, sabiéts tolre lo cap del coll ne si ens sabiéts a tots matar. Mas certific-vos, senyor, que, si nós morim, que no escaparà algú d'aquests qui són ací, que no muiren tots a tall d'espasa, sinó vós, senyor, e la reina e l'infant Don Ferrando.

E, oint aquestes paraules, lo senyor rei, nostre pare, dix a la reina:

—Ah, reina, açò volíets vós oir!²⁰⁸

E ella, tota irada, plorant, dix:

—Senyor, *esto no consentiria el rey Don Alfonso de Castella, hermano nuestro, que ell no los degollase todos.*

E lo senyor rei respòs:

rius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV, “Anuario de Estudios Medievales”, 7 (1970-1971 [1973]), p. 351-491, concretament p. 355-356. <http://hdl.handle.net/10261/24686>. Cal assenyalar que la reacció de València era molt més forta que la de Catalunya en casos d'alienació del Patrimoni reial, especialment en la creació de la cambra d'una reina, ja que en aquest cas les localitats que sortien del Patrimoni reial ho feien de manera temporal, ja que hi tornaven indefectiblement a la mort de la reina. M.T.F.]

208. És curiós com interpreta ZURITA (llibre VII, cap. XVII) aquestes paraules: “Pareció al rey, como era gobernado por su mujer, que era bastante disculpa decir que la culpa la tenía la reina”. [Vinatea no es deia Guillem sinó Francesc; és un petit error de la crònica: V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, p. 50-65, que ha analitzat l'oposició de València i altres viles valencianes al rei, de la qual l'episodi de Vinatea fou només una part, a través de la documentació de cancelleria. El conflicte s'inicià el 1329 a causa de les donacions del rei a la reina Elionor pel dot i cambra, que comprenien, a més d'Oscà, Calataiud, Montblanc i Tàrraga, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Castelló de la Plana, les viles més importants del regne de València, fora de la capital; una disminució tan greu de l'estament de ciutats i viles reials provocà la protesta de la capital i de les viles afectades i la violenta reacció del rei i de la reina a aquesta protesta, no mencionada per la crònica, segurament per no fer quedar malament el rei. Les amenaces i les cavalcades d'Alfons el Benigne contra algunes de les viles protestatàries aconseguiren l'acceptació de les donacions, però el conflicte es revifà per l'ampliació de la donació a la reina amb la concessió de la jurisdicció i el mer i mixt imperi; caldria situar entre la fi de 1331 i inicis de 1332 l'episodi de Francesc de Vinatea, llavors jurat de València; aquesta vegada el rei hagué de cedir perquè necessitava l'ajut de les ciutats i viles reials per a l'armada contra Gènova, que la crònica no esmenta. Cf. més endavant n. 895. Sembla que aquesta darrera donació no tingué efecte i la reina perdé poder (cf. n. 223): *ibídem*, p. 51-64 i especialment el procés obert pel rei contra la reina Elionor a la mort del rei, p. 368-370. Cf. també: M. MILIÁN BOIX, *Francesc de Vinatea l'heroi defensor dels Furs del Reialme de València*, inclòs a *Homenaje a Mosén Milián*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló, 1987, p. 403-409. M. FERRANDIS i J. MORENO, *Francesc de Vinatea*, València, 1993. P. VICIANO, *Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: la figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana*, “Revista d'Història Medieval”, 4 (1993), p. 263-274. J.A. GÓMEZ SANJUAN, *Vindicación de Francesc de Vinatea*, “Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura”, LXXIII (1997), p. 507-517. X. RENEDO, *Francesc de Vinatea, el ciutadà ideal segons el 'Dotzè del Crestià' de Francesc Eiximenis*, a *Utopies i alternatives de vida a l'Edat Mitjana*, Reunió Científica. XII Curs d'estiu Comtat d'Urgell (2007), Lleida, Pagès ed., 2009, p. 215-252. M.T.F.]

—Reina, reina, el nostre poble és franc, e no és així subjugat com és lo poble de Castella, car ells tenen a nós com a senyor, e nós a ells com a bons vassalls e companyons.²⁰⁹

E, estants en aquestes paraules e departiment, llevà's lo senyor rei e tots los altres del consell, que no s'hi féu alre pus. Però los de la ciutat no faeren ells aquell consell tan secret que no ho sentís lo senyor rei e la reina e los altres de son consell, e, per dubte de morir, així com eren bons en consellar que es faessen les dites donacions, tractaren e s'esforçaren que es revocàs tot, e així es féu. E lo senyor rei ho féu durament, car volgra que tots aquells qui açò consellaven fossen castigats bé per lo mal consell que li daven, qui era destrucció e perdió del dit regne de València e, per consegüent, de la corona d'Aragó.²¹⁰

49 E és cert que, ans que el matrimoni del senyor rei, nostre pare, se faés ab la dita infanta de Castella, lo consell de nostre pare e tots los seus pobles se pensaven que per aquell matrimoni pervengués a la casa d'Aragó e a tots sos regnes gran profit, pensant que la casa de Castella seria unida de gran amor ab la casa d'Aragó, així que mals ne guerres d'aquell regne no es seguirien ab los nostres. E, tantost que el dit matrimoni fo fet e hagué hom vist lo moviment de la dita reina e de Dona Sanxa e dels altres qui l'aconsellaven, aquells qui amaven la nostra honor, per ço com la dita reina anhelava ja com heretaria sos infants quant que els hagués, estrenyeren-se fort ab lo senyor rei, nostre pare, e suplicaren e li consellaren que faés carta, així com de fet la féu, en què prometia e jurava que, de deu anys lladoncs primers vinents, ell no faria donació alguna perpetua sinó als fills seus,²¹¹ de la qual carta la

209. Aquest passatge ha estat reproduït moltes vegades per mostrar els sentiments de llibertat que nodria el nostre poble i com sabia mantenir-los davant la reialesa; i per mostrar també la divergent concepció de la reialesa que existia entre ambdós pobles. També ha estat posat de manifest el relleu de tràgica exemplaritat que pren aquesta escena, quan considerem que aquesta reina forastera, ara enyorosa de la sagnant repressió que hauria fet el rei de Castella, estava cridada a morir, en presó castellana, per ordre despòtica d'un rei de Castella (SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, pàg. 340). [Ha estat destacat el paper de la ciutat de València com a element aglutinador del poder del regne contra el poder del rei i l'aparició d'un heroi popular, Vinatea: A. RUBIO VELA, *El segle XIV, a Història del País Valencià*, II, p. 200. També A. FURIÓ, *Història del País Valencià*, València, Tres i Quatre, 2001, p. 79-80, que destaca la limitació del poder reial que denota l'escena i el lideratge de la ciutat de València. La diferència entre el poder dels reis de Castella, per exemple per mobilitzar el regne i obtenir diners, ja fou posada de manifest per J.L. MARTÍN, *Las Cortes catalanas en la guerra castellano-aragonesa (1356-1365)*, a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, vol. II, València, 1973, p. 79-90. No em sembla que calgui dubtar d'aquesta escena com fa J.N. Hillgarth, a les notes de l'edició anglesa de la crònica, p. 179, ja que la crònica és molt exacta, com hem pogut veure. M.T.F.]

210. Això produeix la impressió d'un afegit del Cerimoniós, que es creia així disculpar el seu pare.

211. Es refereix a l'estatut secret datat a Daroca, el 20 d'agost de 1328. Es reservava, però, per al cas d'evident necessitat, la facultat d'alienar el que li semblés i fer donacions, dins els deu anys, als infants fills seus (ZURITA, llib. VII, cap. v).

dita reina hac sentiment, tant no s'era fet secret, per la qual raó se seguiren molts e diverses afrontes, los quals serien llongs de recontar. Emperò les dites donacions se feren al dit infant Don Ferrando, per la manera dessus declarada, no contrastants qualssevulla privilegis contraris a fer aquelles.

50 E, après d'açò, lo senyor rei, nostre pare, anà-se'n a Tarragona,²¹² e la reina punyia a perseguir nostres oficials e tots aquells qui vetllaven en l'honor e bé nostre. E, en especial, donaren comiat a mossèn Miquel Pérez Sabata, qui era hom molt amat per lo senyor rei, nostre pare, e a mossèn Garcia de Lorís, qui era tresorer del senyor rei, e a En Llop de Conclud, sotstresorer.²¹³ E partiren-se del senyor rei, tantost com fo en Barcelona,²¹⁴ car la dita reina los perseguia e els havia ja començades de fer inquisicions, e vengueren-se'n a nós, qui érem en Aragó, on estigueren tota vegada e foren defeses.

212. Vegeu MIRET I SANS, *Itinerario de Alfonso III*, "Bol. Ac. B. Letras", v, pàg. 119. El rei va estar a València del 20 de març de 1229 al 16 de gener de 1330, i a Tarragona del 10 al 27 de febrer.

213. Llop de Conçut o potser millor Conclud, com l'anomena sempre ZURITA (llib. VII, caps. v i xvii). Hi ha a Aragó un vilatge d'aquest nom. Zurita no el fa sotstresorer, sinó secretari del rei. "Scrip-tor" l'anomena el doc. 23, i com a "escriptor" actua en el doc. 22 de l'estudi de GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, "Est. Univ. Cat.", xviii, pàg. 86-87. Són de l'any 1326. [Miguel Pérez Zapata, senyor de Cadrete, era un dels capitans, amb Lope de Luna, de les companyies aragoneses, dirigides per Miguel de Gurrea que el 1335 l'infant Pere havia enviat al seu futur sogre, el rei de Navarra, per tal d'ajudar-lo a defensar-se de l'atac del rei de Castella a causa de la disputa per la possessió de Fitero i de Tudején (o Tudején), operació en la qual caigué presoner. Durant el regnat de Pere el Cerimoniós ocupà el càrrec de governador d'Aragó (1339 i 1346-1347). El 1340 el rei li confià la majordomia de la seva casa (ACA, C, reg. 951, f. 75 r.), el 1345, juntament amb Joan Ferràndez Munyoz i el tresorer Bernat d'Olzinelles, formà part d'una ambaixada destinada al papa (cf. n. 511). El 1347 fou destituït dels seus càrrecs pels caps de la Unió aragonesa, que sabien que era molt addicte al rei: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 70-71: R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de Santiago*, II, p. 55 i 218-221. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 179 i 202 i ID., *La relación epistolar entre Alfonso XI y Alfonso IV en el ACA*, "En la España Medieval", III (1982). *Estudios en memoria del profesor don Salvador de Moxó*, II, p. 173-195, concretament doc. 136, p. 195. Garcia de Lorís, originari d'Aragó i senyor de Torrellas i de Conchillos, ja havia estat servidor del rei Alfons, quan era infant, en la conquesta de Sardenya; llavors era el seu camarlenc i després fou el seu tresorer, però aviat es situà al costat del primogènit en l'enfrontament amb la madrastra, la reina Elionor de Castella; més endavant, el 1344, fou governador de Saragossa, el 1348 era majordom de la reina Elionor i serví el rei en la lluita contra les Unions, el rei el premià amb la donació del lloc d'Almussafes i el 1349 fou nomenat governador de València, càrrec que ocupà fins a la seva mort l'any 1370: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 225. F.C. CASULA, *Carte reali*, doc. 27 (*Docum. inéd.*, XLIV). J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, II, p. 323-324 i ACA, C, reg. 959, f. 62 r.-v. (1349, març, 1) i reg 972, f. 144 r.-v. (1370, octubre, 31). Lope de Conclud era fill de Juan Sánchez Muñoz i d'Elvira López de Conclud i senyor de la baronia d'Escriche; els seus fills tornaren a reprendre el cognom Sánchez Muñoz: Germán NAVARRO ESPINACH, *Muñoces, Marcillas y otras familias dominantes en la ciudad de Teruel (1435-1500)*, "Anuario de Estudios Medievales", 33/2 (2002), p. 723-775, concretament p. 736-737. M.T.F.].

214. Vegeu MIRET, *op. cit.*, pàg. 119-120. El rei Alfons va estar a Barcelona bona part del mes de març i tot l'abril de 1330.

51 E lo dit senyor rei, nostre pare, après algun temps, anà-se'n en Aragó e pujà-se'n a Terol,²¹⁵ e havia citats los dits Miquel Pérez Sabata e mossèn Garcia de Lorís e En Llop de Conclud, que personalment venguessen a ell; e algun no hi volc venir, sabent la persecució de la reina, sinó lo dit En Llop de Conclud, qui aconseguí lo senyor rei en una aldea de Terol apelada Codos. E lo dit senyor rei dix-li:

—Llop, no hi aturs, car la reina te persegueix; torna-te'n.

E ell dix que no havia fet res per què degués ésser perseguit, car en si havia llealtat e veritat. E, com foren a Terol, la dita reina ab lo senyor rei, nostre pare, obtenc que el féu prendre. E, après alguns dies, lo dit senyor rei davallà-se en regne de València. E allí proceïren contra lo dit En Llop e li faeren turments. E fo-li, finalment, dada sentència de mort, ço és, que fon rossegat e penjat, com se deïa que ell havia fetes fetilles a la dita reina que no pogués jamés infants concebre. E, fet açò, lo senyor rei tramès comissaris en Aragó contra los dits mossèn Miquel Pérez Sabata e mossèn Garcia de Lorís. E encara s'esforçava lo dit senyor que nós fóssem trets de poder de mossèn Miquel Pérez, senyor de Gurrea, e mes en mà de N'Eiximèn Cornell, senyor d'Alfajari;²¹⁶ la qual cosa l'arquebisbe de Saragossa, qui havia nom mossèn Pero López de Luna, e los dits mossèn Miquel Pérez Sabata e mossèn Garcia de Lorís defeneren e estaven tots per a morir per nostra vida e per nostra honor.²¹⁷ E mossèn Vidal de Vilanova, comanador de Montalbà, amant nostre bé,

215. Codos, en la província de Saragossa, partit judicial de Daroca.

216. Miquel Pérez de Gurrea, o Miquel de Gurrea, era nodris de l'infant Pere, i regia per ell l'ofici de la governació general del regne. Ric hom aragonès (ZURITA, llib. VII, cap. XVII). [Miguel Pérez de Gurrea tenia cura dels infants Pere i Jaume sota la superior supervisió de l'arquebisbe de Saragossa, Pedro de Luna, i al mateix temps era procurador d'Aragó com a lloctinent del primogènit. Havia participat en la conquesta de Sardenya (1323-1324) i el 1335 encapçalà el contingent militar enviat en ajuda de Navarra, com acabem de dir, i morí en aquesta expedició; sembla que ja era una persona d'edat: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 153, 179. M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 91. Pel que fa a Ximèn Cornell, cf. n. 190 i 216. M.T.F.]

217. [Pedro López de Luna era fill segon de Lope Ferrenc de Luna i germà d'Artal fou canonge a Saragossa i el 1306 esdevingué abat de Montearagón en competència amb l'infant Joan, que només tenia quatre anys. El 1317 fou nomenat bisbe de Saragossa i l'any següent esdevingué arquebisbe, per la conversió de la diòcesi en arquebisbat, en una maniobra per buscar un càrrec per a l'infant Joan. Fou canceller d'Alfons el Benigne des de 1327 i li fou confiada la cura dels infants Pere i Jaume durant l'absència a Sardenya dels infants Alfons i Teresa, i continuà en el càrrec fins que Pere assolí el tron. Protegí els infants dels possibles danys que els pogués procurar la madrastra i fins i tot, com explicà el rei Pere al papa, avançà els diners necessaris per a mantenir el primogènit i el seu seguici ja que no tenia cap renda, mentre que la reina i el seu fill tenien de 60.000 a 70.000 lliures anuals; molts documents mostren com l'infant li demanava consell, especialment en els darrers anys de vida del seu pare. Quan Pere esdevingué rei, li confirmà el càrrec de canceller amb caràcter vitalici (1336), però l'arquebisbe fou qüestionat en l'exercici del càrrec pel papa i obligat a residir a Avinyó durant un any. Benet XII l'amonestà per haver confiat tots els càrrecs als seus partidaris i per haver fomentat l'odi del jove rei contra la seva madrastra; malgrat la defensa del rei Pere, les queixes de la reina Elionor i de l'infant Pere, que temia que els portaria a la guerra amb Castella, foren decisives i el 1338 el papa li prohibí continuar exercint el càrrec de canceller; el rei el substituï el seu oncle l'infant Pere, comte de Ribagorça i d'Empúries, cosa

venc a Saragossa, on era l'arquebisbe de Saragossa, per dar-li a sentir com lo senyor rei volia cobrar nós e nostre frare, l'infant En Jacme, comte d'Urgell, e traure-nos de poder dels dits arquebisbe e cavallers, dient que, si en tot cas nos volia cobrar, que li ho poria vedar, com de dret null hom no poria tenir los fills contra volentat del pare, ni de poder menys ho podien contrastar, així que veessen quin remei porien prendre que no fóssem lliurats nós e nostre frare, lo dit infant, al senyor rei, nostre pare, car, si ho érem, encontinent seríem morts, no per lo dit senyor, nostre pare, mas per la reina, nostra madastra, qui ens metzinarien, pus nós fóssem en poder del senyor rei, nostre pare.²¹⁸ Sobre açò haüt consell, los dits arquebisbe, comanador e cavallers, ordenaren que els dits cavallers nos menassen prop la frontera del regne de França, si tant se fos que per força nos volgués tolre de llur poder. E per ço los dits mossèn Miquel de Gurrea, Miquel Pérez Sabata e mossèn Garcia de Lorís empararen-se de nós, e, per fugir a aquella persecució, faeren-nos anar a Eixea.²¹⁹ E après pujam-nos en les muntanyes de Jaca²²⁰ a fi que, si el senyor rei, nostre pare, continuàs contra nós, ne ens volgués àls fer, que ens en passàssem en lo reialme de França. Mas lo dit senyor rei cessà per tal com aquells qui ens ho tractaven veïen que llurs mals tractaments no havien lloc. E romanguem d'aquí

que provocà malestar entre tots dos durant un temps. El papa Climent VI el rehabilità, el 1342, per a l'exercici del càrrec de canceller. Gaudi de l'amistat i confiança del rei fins a la seva mort el 22 de febrer de 1345: J. RIUS SERRA, *L'arquebisbe de Saragossa, canceller de Pere III*, "Analecta Sacra Tarraconensia", VIII (1932), p. 1-62. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 144-148, 151-156, 177-185, 195, 259-261, 263-267, 271, docs. 213, 227, 228, 251-253, 255, 261, 262, 267, 270, 276, 278. M.T.F.]

218. L'acusació no pot ésser feta més cruament. Vidal de Vilanova havia estat notable ambaixador de Jaume II prop del papa Bonifaci VIII. Vegeu FINKE, *Acta Aragonensia*, I. [Vidal de Vilanova era fill del cavaller Ramon de Vilanova i de Sibília; el seu pare fou conseller d'Alfons el Franc i de Jaume II i Vidal continuà en bones relacions amb la cort; fou conseller de Jaume II, majordom i conseller de la reina Blanca i majordom també de la reina Maria de Xipre, matrimoni que ell havia aconsellat al rei. El 1309 participà en l'expedició contra Almeria i li fou confiada l'alcaidia vitalícia del castell de Xàtiva; rebé, a més, la concessió vitalícia del lloc de Montcada, a València. La seva activitat principal fou la diplomàtica: l'any 1304 portà a terme una ambaixada a França, però foren les ambaixades a la cort pontifícia la seva especialitat: el 1303, 1309, 1311, 1316, 1318, 1322-1323, i s'ocupà de la preparació de l'expedició a Sardenya, de la pacificació entre Sicília i Nàpols, de la carrera eclesiàstica de l'infant Joan, dels béns de l'orde extingit del Temple, que aconseguí finalment que fossin destinats a la creació de l'orde de Montesa. Havia estat casat amb Elvira de Montagut de la qual tingué, almenys, sis fills: Pere, Toda, Vidal, Ramon, Agneta i Sibília. El 1327 entrà a l'orde de Sant Jaume i tot seguit li fou concedida la comanda major de Montalbán per decisió papal, malgrat l'oposició del mestre de l'orde. Es dedicà des de llavors als afers de l'orde, entre els quals la defensa de la frontera meridional valenciana el 1333, durant la croada contra Granada. Encara, ocasionalment, com veiem, donà consells a Pere el Cerimoniós. Morí l'any 1357: R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de Santiago*, p. 41-44, 60, 67, 69-71. St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd., p. 166-168. M.T.F.]

219. Sabem que l'infant Pere era a Eixea del 23 al 26 de març de 1330 (GIRONA LLAGOSTERA, *op. cit.*, pàg. 120), i que també hi va ésser pel març del 1331 (*ibíd.*, pàg. 133). Creiem que aquesta és l'estada a què es refereix ací la crònica.

220. Sabem que l'infant Pere era a Jaca pel juliol-agost 1331 (GIRONA LLAGOSTERA, *op. cit.*, pàg. 136).

avant sens persecució, emperò no gosàvem eixir d'Aragó, bé que fóssem primogènit e jurat.²²¹ E tota la terra d'Aragó nos amava e ens volia gran bé. E els desplaïa fort la persecució e greuges que ens faïa nostra madastra, així que, algunes vegades, nosaltres e alguns de nostre consell trametien al senyor rei, nostre pare, per significar-li algunes coses, e aquells qui per nós hi anaven no li gosaven ne li podien parlar, tant era tengut a prop. Mas lo dit senyor rei prenia excusa que volia anar a caça, e així ho faïa, e així, com era en la caça, en lloc ja emprès, aquell qui per nós li era tramès parlava ab ell llargament dels afers nostres e tornava ns tota vegada tal resposta, que nós e tot nostre consell n'estàvem alegres e pagats.²²²

52 E, com lo senyor rei, nostre pare, hac estat algun temps en regne de València, ja totes les gents de la terra murmuraven contra Dona Sanxa,²²³ car no tractava sinó mal. E lo patriarca²²⁴ e d'altres del dit senyor tractaven que isqués de la terra o del regne. E lo dit patriarca convocà concili a Tarragona als prelats e clergues de sa província.²²⁵ E lo senyor rei, nostre pare, e el patriarca anaren a Tarragona e, com hi foren, tantost fo dada paraula a Dona Sanxa que se'n tornàs en Castella, de què la reina hac gran torbació, mas no s'hi poc àls fer. E En Ramon Cornell acompanyà-la fins en Castella. E, com foren en l'horta de Saragossa, los hortolans e altres qui són apellats terrenets²²⁶ faeren tant de tabustol e de crits contra la dita Dona Sanxa, dients: "Fora, fora d'Aragó, la *viella mala!*, que no gosà entrar en Saragossa, ans, per la part forana passà e anà al lloc d'Alagó.²²⁷ E, com fon fora del regne aquesta dona, la cort romàs en repòs, e el senyor rei, nostre pare, fo aministrat en

221. Això no obstant, el trobem a Gandesa i altres llocs de Catalunya en 1332. Vegeu GIRONA I LLAGOSTERA, *op. cit.*, pàg. 160. Evidentment, el Cerimoniós va accentuar tant com va poder la relació de les persecucions sofertes per justificar més la seva acció ulterior.

222. El rei Pere no va estalviar gaire la memòria del seu pare, que apareix aquí com un bondadós infeliç.

223. Dona Sanxa de Velasco, de qui ha parlat en el § 44. [Alfons XI atribuï el comiat de dona Sanxa a manipulacions i pregà el rei Alfons el Benigne que proveís al servei de la reina: F. de MOXÓ, *La relació epistolar*, p. 187, doc. 83 (1332, març, 29. Vitoria). Segons V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, p. 63-64, l'expulsió fou conseqüència de l'enfrontament del rei i la reina amb Francesc de Vina-tea (cf. n. 208) i significà una pèrdua de poder de la reina. M.T.F.]

224. L'infant Joan, patriarca d'Alexandria (vegeu n. 26, 45 i 98). Abans l'ha presentat com a favorable a la donació de Tortosa a l'infant Ferran.

225. Havia d'ésser abans del 19 d'agost del 1334, data de la mort del Patriarca. [J. M. PONS I GURI, *Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)*, "Analecta Sacra Tarraconensia", XLVII i XLVIII, reed. a ID., *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, II, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, p. 223-387, publica el concili provincial convocat per l'infant el 1330 (p. 341-387), on efectuà la primera compilació de les constitucions tarraconenses; no diu res, però, d'aquesta convocatòria; ofereix més bibliografia sobre l'infant. M.T.F.]

226. *terrenets*: ms. B: *terretenets*; ms. A: *terre tenents*. [J. B.]

227. És notable que Zurita, que segueix sovint la crònica i que parla de l'expulsió de dona Sanxa, suprimeixi aquesta anècdota (llib. VII, cap. XVII).

son consell de savis hòmens e de gran consell, foragitats d'aquèn alguns qui tenien en los mals afers passats.

53 E, alguns dies après, lo rei de Castella moc guerra contra lo rei de Navarra, e nós, estant infant, per tal com érem en tractament de matrimoni ab la filla del dit rei de Navarra, lo qual après algun temps venc a perfecció,²²⁸ faem valença al dit rei de Navarra e li trametem en ajuda cinc-cents hòmens de cavall de la gent nostra d'Aragó. E fo capità lo dit mossèn Miquel de Gurrea, e anà ab la dita companya a Tudela, e los castellans, per ço com eren quatre milia hòmens a cavall, soberguejaren als navarros. Esdevenç-se que els navarros anaren fornir un castell qui és apellat...²²⁹ E per ço com lo dit mossèn Miquel era ja hom vell e era malalt, e d'aquella malaltia morí allí, que no podia molt treballar, ordenaren que el dit mossèn Miquel Pérez Sabata hi anàs ab dos-cents de cavall de la companya dels aragoneses. E, açò sabents, los castellans isqueren-los a l'encontre, però lo dit mossèn Miquel Pérez Sabata, no cuidant que tants fossen, esperà'ls e, tant los esperà, que no fo a ell de tornar atràs. E feriren los castellans en ells, finalment, que foren preses mossèn Miquel Pérez Sabata e alguns altres e moriren-n'hi d'alguns e així mateix alguns domèstics nostres.²³⁰

54 E, après aquestes coses, lo senyor rei, nostre pare, anà-se'n a Barcelona e aquí estec algun temps,²³¹ administrant com a bon senyor sos regnes; mas, per accident de la malaltia, com fos hitròpic, agrevià-li la malaltia e finà sos dies en Barcelona en lo vint-e-cinquè dia de gener de l'any de la incarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents trenta-cinc.²³² E de dos meses abans que el dit senyor rei, nostre pare, finàs, la reina, nostra madastra, dubtant-se dels mals que ens havia procurats e veent

228. En aquesta hora la promesa de l'infant Pere era la filla gran del rei de Navarra Felip d'Evreux i de Joana, filla del rei de França Lluís le Hutin; però, en definitiva, a l'hora del matrimoni, fou la filla segona Maria qui fou reina d'Aragó. Vegeu més endavant, cap. II, § 31. [El casament amb Joana, la filla gran dels reis de Navarra, sembla que havia començat a negociar-se l'any 1331 i encara a l'inici del regnat de Pere el Cerimoniós faltava cloure l'acord; el 10 de febrer de 1336, el rei concedí procuració a l'arquebisbe de Saragossa perquè anés a Navarra a tancar el tracte i fixar els castells que es donarien en reenes; però no es portà finalment a terme perquè Joana es féu religiosa; per aquest motiu el compromís matrimonial fou traslladat a la seva germana Maria: J. CASTRO, *El matrimonio de Pedro IV de Aragón y María de Navarra*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", III (1947-48), p. 55-156. F. de Moxó, *La casa de Luna*, doc. 261, p. 497. M.T.F.].

229. En blanc en tots els manuscrits i en l'ed. de Carbonell. Segons ZURITA (llib. VII, cap. XXIV), es tracta d'"un cierto castillo, que habían tomado dentro en la frontera de Castilla, junto al monasterio de Fitero". [Suposem que el castell era el de Tudején, molt proper a Fitero, ja que eren els llocs disputats entre Navarra i Castella: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 179. M.T.F.].

230. L'episodi també és descrit en la *Crònica de Alfonso XI*.

231. Es refereix a l'estada que el rei va fer a Barcelona des de mitjan juny 1335. MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso III*, "Bol. Ac. B. Letras", v, pàg. 123.

232. El 24, segons dada documental aportada per GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, "Est. Univ. Cat.", XVIII, pàgs. 260-261, i segons la mateixa crònica, cap. II, § 1.

que nós devíem succeir en ésser rei d'Aragó e que no fos mal menada, isqué's del regne d'Aragó e anà-se'n en Castella.²³³ Emperò, com nós e nostre consell ho sentim, car ella ho féu com pus secretament poc, proveim al pas de les barques d'Ebro per embargar son camí. E, com hi foren, trobaren que ella fo ja passada e eixida del regne. E en açò donà favor Don Pedro de Eixèrica qui l'acompanyà e se n'anà ab ella en Castella.²³⁴ La qual cosa fo gran damnatge del regne d'Aragó, com, si la reina e sos fills no fossen eixits, no es seguiren tants de mals com feren a la casa d'Aragó.²³⁵

55 E per tal com ço que es segueix fo do e gràcia especial que nostre Senyor Déus nos féu ans que el dit senyor rei, nostre pare, passàs d'esta vida, volem que en sia feta menció en lo present llibre, ço és, que com lo dit senyor, nostre pare, hagués donada a la reina, nostra madastra, lo castell e vila de Xàtiva, ab tota juridicció alta e baixa, fo comanat lo dit castell a En Bernat de Sarrià,²³⁶ qui el tenia com a alcaid, e era'n sotsalcaid En Bernat de Materó. E esdevenc-se que, vivent lo dit senyor rei, nostre pare, En Bernat de Sarrià dessús dit finà sos dies en lo dit castell de Xàtiva en

233. Això no fou dos mesos abans, com diu la crònica, sinó arran de la mort del rei Alfons. Sabem que el dia 26 de gener la reina Elionor era a Fraga.

234. Sobre aquests fets, vegeu el document que publica J. RIUS I SERRA, *L'arquebisbe de Saragossa, conseller de Pere III* ("Analecta Sacra Tarrac.", 1932, ap. doc. 3). L'infant Pere, amb data de 27 de gener, de Saragossa estant, donava ordre a Ferrer d'Abella, nodris de l'infant Jaume, de sortir al pas de la rècula que s'enduia les coses de la reina, la qual cosa no va poder aconseguir, perquè la reina i el seu seguici ja havien passat l'Ebre per Tortosa. També hi havia ordre de retenir-la en alguns llocs del regne de València, però ella va passar per la serra, camí de Terol i Albarrasí (ZURITA, llib. VII, cap. XXVII). [M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 150-151. M.T.F.].

235. Vegeu les lluites a què va donar lloc l'animadversió entre el nou rei d'una banda i la reina Elionor i els seus fills Ferran i Joan de l'altra (caps. IV i VI).

236. Bernat de Sarrià podria ésser un d'aquells dos germans de qui parla MUNTANER, cap. CXLVIII, que hem vist començar a distingir-se en les lluites per Sicília i que ara veiem aquí arribar a la seva fi, cinquanta anys després. Muntaner, quan residia a València, fou procurador de Bernat de Sarrià almenys des de 1316 a 1220. [Sobre Bernat de Sarrià, cf. n. 197. Bernat de Sarrià tenia el castell a costum d'Espanya, que obligava l'alcaid a tornar la fortalesa al senyor que la hi havia encomanat, el qual l'havia de deslliurar del jurament i homenatge. Si la reina li havia encomanat l'alcaid del castell, era a la reina que l'havia de tornar. Bernat de Sarrià solucionà el problema de manera incorrecta segons el costum, però amb seny polític, com es pot veure a continuació. Cf. M.T. FERRER I MALLOL, *La tinença a costum d'Espanya en els castells de la frontera meridional valenciana*, "Miscel·lània de Textos Medievals", 4 (1988), p. 1-102, concretament p. 10-13. <http://hdl.handle.net/10261/25217>. J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 416 i 430, anomena el sotsalcaid de Bernat de Sarrià primer Bernat de Materó, seguint la crònica, i després Francesc de Materó; una nota de la seva mà al volum de la crònica que pertanyia a Pere Miquel Carbonell deia que no era Bernat sinó Francesc i enviava al registre 51.72, segons nota d'A. Pagès, p. 413 de la seva edició de la crònica; he intentat comprovar el foli 72 de cada registre 51 de les sèries llargues de registres de cancelleria del rei Pere el Cerimoniós i no ha sortit res; estan documentats un Bernat de Mataró, que el 1338 era alcaid del castell de Penacadell, i també un Francesc de Mataró casat el 1296 amb Ramoneta Sacoma, una pubilla d'Alacant amb un notable patrimoni, M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, doc. 60, p. 281, i *Entre la paz y la guerra*, p. 58 n. 122, i 207. M.T.F.].

lo darrer dia de deembre de l'any de la incarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents trenta-cinc, així que el senyor rei, nostre pare, no visqué après del dit En Bernat de Sarrià sinó vint-e-cinc dies. E estant lo dit En Bernat de Sarrià a la mort en lo dit castell de Xàtiva, lo dit En Bernat de Materó, sotsalcaid seu, dix-li tres vegades altament:

—Senyor En Bernat, si Déus fa ses volentats de vós, a qui manats que do lo castell?

E lo dit Bernat de Sarrià li respòs:

—Al rei —per tres vegades.

E, dit açò, ell traspassà aquesta present vida. E, com fo mort, lo dit sostalcaid venia al senyor rei, nostre pare, per retre-li lo castell e, com fo a Tortosa, ell sabé que el senyor rei, nostre pare, era mort e, oïda la sua mort, encontinent girà e anà-se'n a València. E, com fo en València, ell féu ajustar tots sos parents e amics e alguns savis e demanà'ls de consell què faria ne a qui retria lo castell de Xàtiva. E dix-los tot ço que ell havia dit a En Bernat de Sarrià, estant a la mort, e la resposta que ell li féu, ço és, que el retés al rei, segons que dit és. E tots los dits parents e amics del dit En Bernat de Materó e los savis, oïnt que En Bernat de Sarrià li dix que el retés al rei, que ell era tengut de donar-lo a nós, qui érem son rei, pus nostre pare era mort, e, haüt aquest consell, tantost partí's de València e venc-se'n a nós qui érem en Aragó e, com fos ab nós, reté'ns lo castell. E de continent nós lo reebem ab gran plaer que n'haguem, e aquell comanam al dit En Bernat de Materó, jatsia no fos tan honrat hom com eren estats los alcaids de Xàtiva, mas açò faem que, pus per gràcia e do de Déu lo havem haüt, e lo dit Bernat de Materó n'era causa, comanam-lo a ell; e per ço ho fem escriure, que, si lo dit sotsalcaid en aquell punt no hagués feta aquella demanda a En Bernat de Sarrià, lo castell e la vila de Xàtiva fóra romasa a la dita reina, nostra madastra, de què es fóra gran dan seguit a tot lo regne de València, e nós qui n'hàgrem passat enuig e afany, car ja per aquella raó los havia ella fet dar al senyor rei, nostre pare, com era quaix en frontera de Castella.

E ací feneixen tots los fets del dit primer capítol e comencen los afers del segon capítol, en què es tracta de molts afers qui es seguiren depuis que fom muntats a dignitat reial tro al tercer capítol, en què es tractat en quina manera fo proceït e feta per nós execució contra lo rei de Mallorques.

CAPÍTOL SEGON

[CORONACIÓ DE PERE III. ELS SEUS PRIMERS ACTES]

1 Sabuda per nós la mort de nostre pare, lo rei N'Anfós, estiguem en acord si iríem a Barcelona per fer soterrar lo cors e per fer-li aquella honor que bon fill deu fer a son pare. E haguem de consell de l'honrat pare en Crist, arquebisbe de Sara-

gossa,²³⁷ e d'altres prelats e rics hòmens qui eren ab nós en la dita ciutat de Saragossa, que nós anàssem a Lleida, que el testament de nostre pare deïa que fos soterrat en Lleida,²³⁸ e així que li anàssem fer honor al soterrar. Per què, haüt nostre consell, escrivim als infants En Pere, de Ribagorça e d'Empúries comte, e En Ramon Berenguer, comte de Prades, oncles nostres, qui eren en Barcelona, ab d'altres prelats e rics hòmens qui eren aquí ab lo cors de nostre pare, que deguessen portar lo dit cors a la ciutat de Lleida. E ells respongueren-nos que ja l'havien soterrat al monestir dels frares menors de Barcelona. Per què nós no hi poguem ésser. E morí nostre pare en la dita ciutat de Barcelona en dimercres, a hora de mitjanit, tèrcia vigília de Sent Pau, que hom comptava nono calendes de febrer, *anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo quinto*.²³⁹

2 E, fet per nós lo dit manament, ordenam que faéssem dol de la mort de nostre pare e que li faéssem dir misses en l'esgleia major de Sent Salvador,²⁴⁰ així com és acostumat. Per què tantost partim de l'esgleia dels frares menors, on posàvem, e, ab gran dol, segons que és acostumat, anam a la dita esgleia de Sent Salvador, e aquí fem cantar misses e fer sermó, lo qual sermó féu lo nostre confessor, frare menor, per nom frare Sanxo d'Ayerbe,²⁴¹ qui puis fo bisbe de Tarassona e, enaprés, arquebisbe de Tarragona. E faem e retem aquell deute que poguem fer a l'ànima de nostre pare aquell dia e, puis, acabat lo dit ofici, tornam-nos-en a la dita casa dels frares menors, on posàvem.

3 E, per tal com los rics hòmens e algunes gents honrades de ciutats e de viles d'Aragó devien venir a nós, partim-nos de la dita casa dels frares menors e mu-

237. Pere de Luna, esmentat abans, cap. I, § 44. Vegeu l'estudi de J. RIUS I SERRA esmentat més amunt, n. 234.

238. El testament d'Alfons el Benigne figura a l'Arx. Cor. Aragó, reg. 1525, f. 1 i seg. A continuació, dos codicils. El testament és datat en el monestir de Poblet, el dia 22 d'agost de 1333. [El testament i els dos codicils són publicats a: A. UDINA ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, doc. 34, 35 i 36. M.T.F.].

239. Observem com aquí la crònica dóna la data de 24 de gener de 1336, no la de 25 que ha donat abans (cap. I, § 54). La reducció de 9 calendes de febrer havia estat mal feta, i aquí ho és correctament. [Sobre l'enterrament del rei Alfons: R. del ARCO, *Sepulcros de la Casa Real de Aragón*, Madrid, 1945, p.258-261 i J. RIUS SERRA, *Més documents sobre la cultura catalana medieval*, "Estudis Universitaris Catalans", XIII (1928, p. 150-151 i 161. M.T.F.)

240. Església de Sant Salvador, o sia la Seu.

241. Sanxo López d'Ayerbe, de l'orde dels frares menors, fou nomenat bisbe de Tarassona el 5 de desembre de 1343, i arquebisbe de Tarragona de 1346 a 1357, data en què va morir. Sembla parlar-ne de manera que ja no ho és al moment que l'autor escriu. Aquest pot ésser un *terminus post quem* per a la redacció d'aquesta part de la crònica.

dam-nos a l'Aljaferia nostra.²⁴² E, a cap de pocs dies, vengren davant nós los damunt dits infants En Pere e En Ramon Berenguer e l'arquebisbe de Tarragona e el bisbe de Barcelona e N'Arnau Roger, comte de Pallars, N'Ot de Montcada, En Ramon de Cardona, En Guillem de Cervelló e d'altres molts nobles e cavallers de Catalunya,²⁴³ car ja gran res d'aquells d'Aragó eren ja ab nós, és a saber, l'arquebisbe de Saragossa, l'abat de Montaragó, En Llop de Luna, En Joan Ximénez d'Urrea, Don Eiximèn Cornell, En Pero Cornell e En Ramon Cornell, fills del dit Don Eiximénez Cornell, En Joan Eiximénez d'Urrea, fill del dit Joan Ximénez, Blasco d'Alagó, En Joan Ximénez d'Urrea, germà seu, e d'altres molts d'Aragó. E hi vengueren així mateix prohòmens de Barcelona e síndics e procuradors de ciutats e viles de Catalunya e suplicaren-nos e ens requiriren ab cartes públiques que nós,

242. Recordem que l'Aljaferia era el palau reial. [A part de les històries de Catalunya, cf. sobre el rei Pere el Cerimoniós: R. TASIS, *La vida del rei en Pere III*, Barcelona, ed. Aedos, 1961. ID., *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Ed. Teide-Vicens Vives, 1962. R. D'ABADAL I DE VINYALS, *Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña, a Historia de España*, dir. R. MENÉNDEZ PIDAL, Madrid, Espasa Calpe, 1966, p. VII-CCIII. En català: *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1972. *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1989. M.T.F.].

243. Observem com tots els infants —Pere i Ramon Berenguer— són considerats com a catalans i ells se'n consideren. L'arquebisbe de Tarragona era Arnau Sescomes, que havia estat bisbe de Lleida fins al 7 d'octubre de 1334, i fou arquebisbe fins al 30 d'octubre de 1346. [El bisbe de Barcelona era el dominic fra Ferrer d'Abella (1334-1344), que havia estat ambaixador de Jaume II a la cort papal, arquebisbe de Neopàtria (1323-1330), bé que no hi anà, i després de Mazzara a Sicília (1330): S. PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, p. 243-249. R.J. LOENERTZ, *Athènes et Néopatras, a Byzantina et Franco-Greca*, Roma, Ed. di Storia e Letteratura, 1978, II, p. 317 i 325. St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd., p. 5. Arnau Roger II, comte de Pallars, de la dinastia de Mataplana, estigué casat amb Alamanda de Rocabertí, amb Urraca d'Entença i amb Elionor de Comenge; pel segon casament fou cunyat del rei Alfons el Benigne, que l'ajudà quan els Comenge i els Foix envaïren Pallars; morí sense fills i el succeí el seu germà Ramon Roger. Sobre Ot de Montcada, cf. n. 178. Ramon de Cardona podria ser un fill del vescomte Hug I de Cardona, però és més probable que fos el que s'havia casat amb una filla de Pere el Gran anomenada Beatriu, que estigué al servei del rei Dionís de Portugal (1305-1315), al servei de Castella (1315-1319), que el 1320 passà al servei del papa, del rei Robert i dels güelfs a Itàlia i fou el capità de la flota angevina, comandà l'exèrcit güelf a Llombardia i a Toscana, fou derrotat a Altopascio i caigué presoner; fou alliberat, amb rescate, el 1328 i, retornat a Catalunya, el 1330 fou nomenat governador de Sardenya, càrrec que ocupà fins al començament de 1337; el nomenament d'un reformador de Sardenya el 1335, Bernat de Boixadors, potser li aconsellà de visitar la cort el 1336: M.T. FERRER I MALLOL, *Ramon de Cardona, capità general de l'exèrcit güelf i governador de Sardenya (+1338)*, a *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo*. Atti del VI Congresso (III internazionale) di Studi Catalani, a cura di P. Maninchedda, Cagliari, CUEC, 1998, I, p. 57-82, <http://hdl.handle.net/10261/24616>, *Ramon de Cardona, militar y diplomático al servicio de cuatro reinos*, "Revista da Faculdade de Letras-História", II série, xv (1998 [2000]). IV Jornadas Luso-Espanholas de Historia Medieval *As relações de fronteira no seculo de Alcanices*, p. 1433-1451, <http://hdl.handle.net/10261/23806> i *La circulation des élites militaires: les chefs de guerre catalans en Italie (XIVe s.)*, a Colloque International *La Circulation des élites européennes. Entre histoire des idées et histoire sociale*, Paris, Seli Arslan, 2002, p. 38-55. <http://hdl.handle.net/10261/25703>. Sobre Guillem de Cervelló, cf. n. 127. M.T.F.].

ans que ens coronàssem en rei, deguéssim personalment anar a la ciutat de Barcelona, e aquí que els juràssem llurs usatges e llurs constitucions, e ells que ens farien sacrament de feultat per raó del comdat de Barcelona, així com deïen que era acostumat en tots los reis passats, antecessors nostres.²⁴⁴ E sobre açò nós demanam nostre acord.

4 Sobre aquest acord, nós, veents la gran fadrinea nostra²⁴⁵ e que, per nostre cap, no podíem bonament conèixer qual nos era pus profitós, ço és, l'anada o l'aturada, pensant-nos en molts perills e en molts escàndels qui es podien esdevenir en nostra coronació, diguem al dit arquebisbe de Saragossa que nós, per la poquea de nostres dies, no podíem determenar qual carrera nos era mellor, ço és, l'anar o el romanir, e així que ens consellàs lo mellor. E llavors haguem de consell per molts dies per nostres consellers, entre los quals fo lo damunt dit arquebisbe, e, ab nostres consellers, cavallers e ciutadans del dit regne, que nós, en negun cas del món no anàssem a Barcelona ne partíssem de Saragossa tro que ens fóssem coronats en

244. Ja hem esmentat els tres casos —els dels tres predecessors immediats— amb els quals això havia tingut lloc: Alfons el Liberal, Jaume II i Alfons el Benigne. Vegeu més amunt, cap. I, § 36, n. 165. [Sobre l'arquebisbe de Saragossa, cf. n. 217. L'abat de Montearagón era Ximèn de Gurra: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 401. Lope de Luna era fill d'Artal de Luna (cf. n. 87) i de Martina de Huerta. Fou criat per l'arquebisbe Pere de Luna, juntament amb els infants Pere i Jaume, perquè era orfe. Es casà amb la infanta Violant, vídua de Felip de Tarent, el 1339 i per tant esdevingué parent del rei. En segones noces es casà amb Brianda d'Agout, de la qual tingué dues filles, Maria i Brianda, la primera de les quals, casada amb Martí l'Humà, esdevingué reina. Participà en la campanya contra el rei de Mallorca, però la seva aportació més important fou la guerra contra els nobles de la Unió aragonesa. A l'inici, acceptà de ser conservador de la Unió, però el rei, amb l'ajut de Bernat de Cabrera, aconseguí atreure'l al seu bàndol amb la promesa de concedir-li la governació d'Aragó amb caràcter vitalici, cosa que complí el mateix any 1347. Lope de Luna aconseguí tropes a Navarra i a Castella, a través dels seus parents els Alborno, i derrotà els unionistes a Èpila, en una batalla decisiva (1348). El rei Pere el premià amb la creació del comtat de Luna al seu favor (1348). També capitanejà les tropes que anaren a València a ajudar els reialistes i el seu senyoriu de Sogorb es convertí en el centre d'operacions. Participà en l'expedició del rei a Sardenya (1354) i en la guerra amb Castella iniciada el 1356. Testà el 1358 i morí a la fi de març o primers d'abril de 1360. F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 191, 197, 200-210. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 374. Sobre Juan Ximénez d'Urrea cf. n. 91, i del seu fill se sap que morí després d'Èpila, en circumstàncies poc clares quan era presoner: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 207; sobre Ximèn Cornell, cf. n. 190, i sobre Ramon Cornell, n. 158, 190 i 197. Pero Cornell, senyor d'Alfajarín, germà de Ramon i de Tomàs, es casà amb Maria Pérez de Ayerbe i no tingué fills. A diferència dels seus germans, fou de la Unió i després de la batalla d'Èpila, com altres unionistes, es refugià a Castella amb l'infant Ferran; es reconcilià amb el rei Pere i tornà quan ho féu l'infant Ferran el 1357: *ibidem*, p. 200 i taula XI i J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 131-132, 322. Blasco d'Alagón i Juan Ximénez d'Urrea eren fills d'Artal d'Alagón i de Toda Pérez d'Urrea; l'un portava el cognom del pare, que havia estat procurador de València, i l'altre el de l'avi matern, també procurador de València; Blasco d'Alagón lluità a favor del rei contra la Unió i participà a la batalla d'Èpila: J.V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 169. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 568. M.T.F.].

245. Pere tenia aleshores quinze anys.

rei per moltes raons e condicions, de les quals no volem parlar, car serien llongues d'escriure.²⁴⁶

5 Haüt lo damunt dit consell e acord, fem nostra resposta als damunt dits infants En Pere e En Ramon Berenguer²⁴⁷ e als rics hòmens, cavallers e altres honrades persones de ciutats e de viles de Catalunya, que aquí eren vengudes, segons que ens havien dat de consell, ço és, que en negun cas del món nós no partiríem de Saragossa tro que fóssem coronats en rei; mas, presa la corona reial, nós iríem a Barcelona e els faríem ço que deguéssim e encara, part açò, moltes gràcies, e que, en nenguna manera, altre consell no en prendríem, car aquell enteníem que ens era pus profitós.

6 E a aquest consell nos respongueren los dits infants En Pere e En Ramon Berenguer e l'arquebisbe de Tarragona e digueren-nos que mal consell havíem haüt en tant com volien mudar la manera dels altres reis,²⁴⁸ antecessors nostres; car nengun d'ells no havien tal o semblant cosa assajada. Perquè no aperia que hi haguéssem haüt bon acord, que féssim estatut novell, e van-hi moltes raons allegar. Emperò nós, tements-nos de molts accidents contraris qui es pogren esdevenir, diguem-los que així volíem que fos e que no se'n podia àls fer. Per què ells, irats e fellons, partiren-se de nós e tornaren-se'n a Barcelona. Així que nengú de Catalunya no romàs ab nós salvant En N'Ot de Montcada e En Ramon de Peralta.²⁴⁹ E, segons que havem oït retraure, alguns havien emprès que fessen parlament general

246. Sembla clar que el rei vol evitar de parlar-ne. És també evident que la seva situació era molt difícil, no havent partit immediatament que va tenir notícia de la mort del seu pare i havent estat ara requerit pels catalans a Saragossa mateix. Essent aragonesos en aquella hora la major part dels consellers, no era difícil de comprendre quin seria el consell. D'altra banda, els aragonesos van requerir-lo (17 març 1336) perquè jurés primer els seus furs i es coronés (ZURITA, llib. VII, cap. XXVI).

247. Observem que ací la crònica suprimeix l'arquebisbe de Tarragona, que ha esmentat abans, § 3.

248. L'ed. Carbonell, en lloc d'aquests "altres reis", diu "els tres reis". És, sens dubte, una esmena erudita introduïda per Carbonell, perquè tots els manuscrits diuen *altres* i, com acabem de dir (§ 3, n. 244), els reis havien estat tres. Rectifiquem, doncs, el que dèiem en la nostra *Hist. de Catalunya*, I, pàg. 344, n. 5, quan creïem que l'esmena erudita era l'*altres* introduït per Antoni de Bofarull en la seva edició i la seva traducció. [Sobre aquest incident amb els catalans, que trencava una tradició: R. NARBONA VIZCAINO, *Ritos y gestos de la realeza en las cuatro grandes crónicas*, a Á. SESMA MUÑOZ (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458. La Monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, 2010, p. 285-326, concretament p. 318. M.T.F.].

249. Recordem que abans (cap. I, § 35) ha col·locat Ramon de Peralta entre els aragonesos. Probablement, el nom li venia de Peralta de la Sal, i per les seves possessions tant podia considerar-se català com aragonès, i en aquesta ocasió més li convenia que aparegués com a català. [Sobre Ot de Montcada, cf. n. 178. Sobre Ramon de Peralta, cf. n. 82. Efectivament hi ha aquesta oscil·lació a la crònica i a la documentació entre considerar-lo català o aragonès. M.T.F.].

en Barcelona,²⁵⁰ mas no venc a perfecció, per tal com algunes ciutats e viles de Catalunya, tements que a nós no sabés greu, no hi volgren comparar.²⁵¹

7 ²⁵² E, estants nós en la dita ciutat de Saragossa, vengren-nos tots o la major part d'aquells oficials e curials de nostre pare, per tal que els reebésem de casa o que els féssim qualque bé. E nós veem que açò era justa cosa e raonable; haguem-hi nostre acord e prenguem de casa aquells que veem que ens eren ops; als altres proveim d'oficis de nostres regnes e de Catalunya²⁵³ o els donam violaris. E açò fo en Quaresma, e nós devíem-nos coronar a la Pasqua florida²⁵⁴ e no ho poguem fer, car nós érem vedats²⁵⁵ e ja havíem tramès un correu a papa Benet XI que ell que donàs poder a l'arquebisbe de Saragossa que ens absolvés.²⁵⁶ E aquesta lletra no poc ésser

250. El Parlament general consistia en la reunió de les Corts sense el rei. [No era obligatori que fos presidit pel rei; podia ser-ho per representants seus. Un Parlament era similar a les Corts, però els assistents hi actuaven a títol individual, no podien aprovar lleis paccionades i l'assistència no era obligatòria. No s'hi votava un donatiu, però els braços podien acordar fer un servei pecuniari al rei: V. FERRO, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo Editorial, 1987, p. 188-191 i 238-240. M.T.F.].

251. Remarquem el contrast d'aquests començaments amb la resta de les relacions de Pere el Cerimoniós amb els catalans, que culminaran en la frase famosa del rei sobre la lleialtat de Catalunya, que coneixem, precisament, per la crònica (cap. iv, § 33).

252. Cal dir que en l'ed. Carbonell, sota aquest número, hi ha un paràgraf que també trobem en el manuscrit de la Biblioteca Universitària de València (ms. C), copiat per la sol·licitud del mateix Carbonell. Es tracta, evidentment, d'una interpolació deguda al mateix Carbonell, sota la suggestió, creu A. Pagès, de la *Crònica de Aragó* de fra Gauberto Frabricio de Vagad. Diu així el passatge del manuscrit C, tal com el transcriu A. Pagès, pàg. xxxi, però amb l'ortografia modernitzada: "Abans que el dit senyor rei se coronàs, vengueren missatgers del rei Robert de Nàpols, los quals missatgers menaren ab si dos astròlegs dels grans del món. E jatsia los dits missatgers demostrassen que venien a visitar lo dit senyor e saber son bon estat, però és ver que ells venien per veure e saber en quin signe seria coronat; e açò per tal com lo dit rei Robert se tenia per fort agreujat de la Casa d'Aragó e volia fer contra aquella certa empresa; la qual, segons hac de consell dels dits astròlegs, no volia metre en execució tro fins per aquells hagués sabut lo signe en què lo dit rei d'Aragó seria coronat. Per la qual cosa los dits missatgers, sabut lo dit signe e vista la dita coronació, tornaren-se'n a llur senyor e feren-li relació de les dites coses. E, en conclusió, los dits astròlegs li consellaren que, per nengun partit del món, a tort ne a dret, no es prengués ab lo dit senyor rei d'Aragó, car la sua nativitat e coronació era feta en tal signe, que, de tots quants haurien què fer ab ell se honoraria. Per què lo dit rei Robert se tenc per dit de no haver guerra ni debat jamés ab lo dit rei; ans, com morí, manà expressament a sa néta qui romangué hereva del regne, que per nengun partit del món no hagués debat ni qüestió jamés ab lo rei d'Aragó." [Un text amb contingut similar es troba efectivament a G.F. de VAGAD, *Coronica de Aragon*, Saragossa, 1499, ed. facsímil, amb Introducció de M.C. ORCÁSTEGUI GROS, Saragossa, Cortes de Aragon, 1996, f. cxxxv r. M.T.F.].

253. Observem la precisió, perquè Catalunya no era regne.

254. Pasqua florida, de Resurrecció, va escaure's el 24 de març.

255. És a dir, sotmès a entredit papal, perquè no havia fet efectiu el cens de 2.000 marcs d'argent que estava obligat a pagar anualment a la Santa Seu pel vassallatge de Sardenya i Còrsega.

256. En realitat Benet XII (1334-1342). Hi ha un Benet —el cinquè— que no figura sempre en la llista dels papes perquè morí el mateix any de l'elecció (964). [Hi havia precedents de delegacions d'aquesta mena. L'any 1328 Joan XXXIII autoritzà l'infant Joan, patriarca d'Alexandria, per rebre la

al dia ordenat a la nostra coronació. Per què nós haguem allongar la nostra coronació vuit dies, així que nós fom coronat per rei lo digmenge après Pasqua en l'any de mil e tres-cents trenta-sis.²⁵⁷

8 E lo dissabte següent, que fo après la dita festa de Pasqua,²⁵⁸ nós nos fom aparel·lats de reebre nostra coronació en l'endemà següent, que devia ésser digmenge. Per què lo dit dissabte, envers hora de vespres, partim de l'Aljaferia nostra, qui és en Saragossa, així com dit és, e anam a l'esgleia de Sent Salvador. E anaren ab nós los quals eren aquí presents, és a saber, lo honrat pare en Crist En Pere, arquebisbe de Saragossa, e el bisbe de Lleida,²⁵⁹ e el bisbe de Santa Justa,²⁶⁰ e el bisbe de Tarassona,²⁶¹ l'abat de Montaragó, En N'Ot de Montcada, En Joan Ximénez d'Urrea, Don Eiximèn Cornell, En Blasco d'Alagó, En Ramon de Peralta, En Joan Ximénez d'Urrea, fill d'En Joan Ximénez d'Urrea, Pero Cornell, Ramon Cornell, Tomàs Cornell, fills de N'Eiximèn Cornell,²⁶² e ab molt gran honrament qui ens fo fet per tots los damunt dits e per tota la ciutat de Saragossa. E entram-nos en la dita esgleia de Sent Salvador e acostam-nos a l'altar, e aquí fem primerament reverència a nostre Senyor Déu Jesucrist e a la benaurada Mare sua, de l'honor que ens havia feta tro aquell dia. E ab gran devoció diguem aquelles oracions que nostre Senyor Déu nos hac meses en nostre cor, ab tota aquella humilitat que fer poguem. E nós, estants en aquella oració, fom requests per nostres vassalls damunt dits que reposàssem e que dormíssem en la sagrestia, on nos havien fet llit, per tal que mills en l'endemà pogéssem complir la festa ab gran alegria. E nós, veents que els dits vassalls nostres

prestació de fidelitat i vassallatge pel regne de Sardènia i Còrsega del seu germà, el rei Alfons, en nom del papa; una altra vegada el prestà al papa Benet XII per mitjà de Ferrer de Canet el 1335: J. TRENCHS; R. SÁINZ DE LA MAZA, *Documentos pontificios sobre Cerdeña en la época de Alfonso el Benigno (1327-1336)*, Barcelona, CSIC, 1983, doc. 21 i 22 i 83-84, p. 56-60 i 91 i 280 i 283, p. 196-197 i 199. M.T.F.].

257. Doncs, el dia 7 d'abril de 1336.

258. El dia 13 d'abril de 1336.

259. Ferrer Colom (1334-1340). [Ferrer Colom, abans prior de Fraga, havia estat un home addicte al rei Pere i conseller seu en els temps difícils quan era infant: F. de Moxó, *La casa de Luna*, doc. 252 B, p. 490. M.T.F.].

260. Es tracta de Santa Giusta, a Sardènia, antiga seu del bisbat d'aquest nom, a dos quilòmetres d'Oristany. N'era bisbe Pere de Déu, monjo de Santes Creus (1330-1340). [Cf. el seu nomenament a J. TRENCHS; R. SÁINZ DE LA MAZA, *Documentos pontificios sobre Cerdeña*, doc. 86, p. 92 i docs 87-92 i 100, p. 92-95 i 98. Alfons el Benigne ja havia demanat un càrrec per a ell el 1327, *ibídem*, doc. 2, p. 47. M.T.F.].

261. Bertran de Cornudella (1324-1343).

262. [Ja hem donat dades d'aquests personatges a les n. 244 (3), 178, 91, 190, 244, 82; hem parlat dels germans Pere Cornell, n. 244, i Ramon Cornell, n. 158, 190 i 197. L'altre germà, Tomàs Cornell, senyor d'Alfamén i Altamira, és la primera vegada que surt: casat el 1334 amb Maria Martínez de Luna, es significà en la guerra de la Unió a favor del rei, com la família de la seva esposa, mentre que Pere era unionista. La seva filla Maria fou presa en reenes pels unionistes. Morí el 1357: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 117, n. 221, 168, 170, 200, 202, 206. M.T.F.].

nos consellaven bé per la tendrea d'anys qui era en nós, volguem-los creure e reposam així aquella nit entró en l'endemà en hora d'alba. Emperò tota aquella nit nostres vassalls, ab grans alegries, cants e deports, passaren tota aquella nit.

9 E, l'endemà matí que fo digmenge, nós fom aparellats, hora de sol eixit, ab nostra daumàtica e ab aquell arreament qui es pertany a rei qui deu prendre coronació. E començaren-se de revestir, és a saber, los honrats arquebisbe de Saragossa e lo bisbe de Lleida, lo bisbe de Tarassona e lo bisbe de Santa Justa, qui és en Sardeña, e l'abat de Montaragó e, après, molts priors e canonges e hòmens religioses. E nós estiguem encara en la dita sagrestia tro fo hora que l'ofici se començàs.

10 E, quan l'ofici se dec començar, venc-nos lo arquebisbe e dix-nos e ens pregà que ell nos posàs la corona al cap denant tot lo poble, allegant raons algunes denant nós, que així es devia fer. Sobre açò En N'Ot de Montcada tan solament respòs-li per nós e dix que no ho devia fer, car seria perjudici de la corona que nós fóssem coronats per má de prelat. E nós atorgam ço que En N'Ot de Montcada dix. Emperò neguns dels nostres consellers no hi contrastaren a açò que dix l'arquebisbe, ans ho atorgaven, e així mateix los prohòmens de la ciutat de Saragossa. E nós, veents açò, fom fort torbats en nostre cor e no sabíem què ens hi responguéssim. Mas emperò nós responguem que nós mateis nos volíem posar la corona.²⁶³

11 E, quan l'arquebisbe véu que nós no ho volíem atorgar e llaguia's l'ofici tant com pogué's, ab gran pruixòvol va'ns pregar que al demenys nos plagués consentir que ens adobàs la corona, com seriém davant l'altar de Sent Salvador denant tot lo poble. E nós llavors veem-nos en tan gran perill, ço és, per lo dia qui ens era lo pus honrat que null altre que nós esperàssem en aquest segle, e que aquell que teníem per pare quant en aquest món nos digués aitals paraules en honrar la sua esgleia e son arquebisbat en gran detriment o subjugació de nostre regne, e, consellant-nos-ho encara los damunt dits prohòmens de Saragossa e consellers nostres que ho consentíssem, nós emperò coneixents lo contrari, fom torbats fortment dins nostre cor e, si bé ens érem de pocs dies, tantost haguem acord entre nós mateis que lo hi atorgàssem, mas, emperò, que no en féssem res, per ço com era ja gran dia, e lo dit ofici e festa qui es pogra llaguiar, per tal com per mà del dit arquebisbe, qui era ja revestit, havíem a prendre nostra benedicció.²⁶⁴

263. Es veu l'adolescent decidit, però no ben format encara, que es troba en una situació difícil, enfrontat amb els qui l'han aconsellat fins ara, amb aquells en qui ha cregut i que ara se li mostren poc curiosos de les seves prerrogatives i del seu prestigi. Sols el seu vell padrí li parla com ell creu que han de parlar-li.

264. Comença l'evolució en l'ànim del rei envers els aragonesos, als quals acaba de donar la preferència en el jurament de les institucions i privilegis. També apareix l'home arter, que sap fer veure que

12 E, tantost, fet lo dit atorgament, nós isquem de la dita sagrestia ab los damunt dits prelats, rics hòmens, cavallers e d'altres persones honrades qui eren dedins ab nós. E acostam-nos a l'altar per reebre ab devoció nostra coronació. E nós diguem-li que prou bastava e que no ens adobàs ne ens tocàs nostra corona, que nós la'ns adobaríem.²⁶⁵ E així no li'n donam llicència, de la qual cosa ell fo molt mogut e no en gosà fer res aparès e dix la missa bé e solemnement e complida e tot son ofici. E aquí juram-los llurs furs e ordenaments del regne d'Aragó, segons que es pertany de fer.

13 La qual missa dita e tot l'ofici fet e complit bé e bastantment, nós fom reebuts aquí en palmes per nostres vassalls dins la dita esgleia e, cavalcats en nostre cavall, qui era aquí, van-nos metre en nostra man dreita lo *ceptrum*, qui era molt bell, d'una rica verga d'aur, e en la mà senestra un pom d'aur. E van posar entorn del dit cavall, ço és, de cada part, sengles cadenetes llongues d'argent per destrarr-nos, així com era acostumat. E van prendre les regnes del cavall los rics hòmens d'Aragó e anaven pus prop de nós, après, los prohòmens de Saragossa; après, les ciutats e viles d'Aragó. E com Mariano e Joan, son frare, germans del jutge d'Arborea,²⁶⁶ volguessen tenir llurs mans en les dites regnes, los rics hòmens d'Aragó van-nos dir que, en les dites regnes, no devien tocar sinó ells e les ciutats e viles d'Aragó. E nós responguem-los que els hi lleixassen tenir o prendre, que bo ens sabia que hi tenguessen, per tal com eren nobles persones e notables, e tantost jaquiren-los-hi tenir e no hi contrastaren.²⁶⁷ E en les cadenes se van prendre per destrarr prohò-

accepta, tot estant decidit a no complir, i l'home segur del seu dret a obrar així, que encara se'n fa un mèrit precoç.

265. Apareix, encara, l'home que sap imposar la seva autoritat als poderosos. El moment és decisiu, de gran emoció, i observem amb quina simplicitat ho explica el rei, tot i que se'l sent complagut d'haver sabut obrar així. [Sobre la coronació del rei Pere el Cerimoniós: R. NARBONA, *Ritos y gestos*. M.T.F.].

266. El jutge d'Arborea Hug II acabava de morir. El va succeir el seu primogènit Pere, que és el jutge de qui parla aquí. Ja n'ha parlat abans (cap. I, § 43) perquè Alfons el Benigne va armar-lo cavaller. Els seus germans Marià, senyor de Goceano, i Joan, senyor de Monteacuto, també estaven a Catalunya i hi foren nodrits per mestres catalans i encomanats a dos cavallers catalans i van contraure matrimoni amb catalanes. Marià, el quart d'aquest nom, va succeir el seu germà Pere en el judicat d'Arborea i vescomtat de Bas. Vegeu MIRET I SANS, *Los vescomtes de Bas en l'Illa de Sardenya*, pàg. 105-106; i discurs de Pere el Cerimoniós a les Corts de Sant Mateu, *Parlaments a les Corts Catalanes*, pàg. 38-39; i la crònica més endavant, cap. v, § 27 i seg. [Cf. l'arbre genealògic dels Arborea i una petita biografia d'aquests dos germans a L.L. BROOK i altres, *Genealogie medioevali di Sardegna*, quadre xxxiii, p. 138-139 i 388-389 i 390. Marià fou armat cavaller pel rei Alfons el 1333; es casà vers 1336 amb Timbors de Rocabertí, filla del vescomte Dalmau, i el 1339 li fou creat el comtat de Goceano; Marià morí el 1376. Joan es casà amb Sibília de Montcada, filla d'Ot, senyor d'Aitona, entre 1336 i 1337; fou senyor de Monteacuto i Bosa. Fou empresonat pel seu germà Marià el 1349 i morí a la presó, amb el seu fill Pere, abans de 1376. M.T.F.].

267. També aquí es manifesta el sobirà que sap afalagar els seus súbdits i sap menar els altres a permetre l'afalac i encara a contribuir-hi; el polític, que comprèn el que no semblen comprendre els rics homes gelosos de llur exclusivitat.

mens de Saragossa e del regne d'Aragó d'una part, e los prohòmens del regne de València de l'altra, ab alguns altres de Catalunya qui aquí eren venguts per raó de nostra festa. E així partim d'aquèn molt honradament e ab gran solemnitat, e ab gran festa de bornadors e de taules redones e de balls qui es faïen en diverses llocs de la ciutat, e tornam-nos-en a l'Aljaferia.

14 E, com fom intrats dins l'Aljaferia, qui era encortinada e empaliada d'alt e de baix de molts rics draps d'aur e de seda e d'altres, e les taules foren aparellades e meses, posam-nos a menjar ab tots los damunt dits infant En Jacme, nostre frare, prelats, rics hòmens, cavallers e altres. E aquí estiguem ab grans cants e melodies de diverses joglars de nostra terra e de diverses parts.²⁶⁸ E foren ordenats a servir a la nostra taula aquell dia, és a saber: l'infant Don Jaime, frare nostre, qui aquell dia nos calçà los esperons; En Llop de Luna, que fos majordom; En Joan Xeménez d'Urrea, que ens portà l'espaa davant; En Pedro de Luna e En Pero Cornell, que l'acompanyassen; En Gonzalvo Díez d'Arenós, que ens aportàs nostres armes; En Ramon de Peralta e N'Ato de Foces, que l'acompanyassen; Joan Ferràndez de Luna, que ens portàs les viandes; Alfonso de Lòria o de Xèrica, que ens donàs del vi;²⁶⁹ Pericó de Montcada, que ens servís de pitxer; Gombau de Tramacet, que ens

268. Observem que el seu germà és anomenat aquí *Jacme*, en català, i unes quantes ratlles més avall li dirà *Jaime*, en aragonès. En parla com si ja n'hagués parlat, però el cert és que encara no l'ha esmentat com a assistent a les festes de la coronació. Cf. amb les festes de la coronació d'Alfons el Benigne, segons la descripció de MUNTANER (cap. CCXCVIII), on tanta part tenen els joglars.

269. Aquest Lòria és una errada de transcripció dels manuscrits: es tracta d'Alfons de Luna i de Xèrica, germà de Pere de Xèrica. Vegeu ZURITA, llib. VII, cap. XXVIII. [F. de Moxó ja féu notar que Soldevila s'havia equivocat en aquesta correcció, seguint l'errada de Zurita en la primera edició dels *Anales*: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 155 n. 138. "Alfons de Lòria i Xèrica" o Alfons Roger de Llòria era el tercer fill mascle de Jaume (II) de Xèrica i de Beatriu de Llòria, filla de l'almirall, la qual li deixà la part d'herència de l'almirall que li havia correspost, la baronia de Cocentaina, amb la condició que afegís el nom de l'avi al seu. Del seu pare també rebé els llocs de Tormón, Mora, Vallbona, Quesa, Bicornb, Benerdrís i Sanxet, mentre que el rei li lliurava rendes per diverses cavalleries; participà en la defensa del litoral valencià quan es temia l'atac dels benimerins del Marroc i fou autoritzat a ajudar el rei Alfons XI de Castella a l'estret de Gibraltar; participà en la campanya de Mallorca, col·laborà amb el rei en la lluita contra els de la Unió i en l'expedició a Sardenya de 1354, on emmalaltí, retornà a València i morí poc després, el 1355. Es casà amb Maria de Cardona, filla del vescomte Hug I i de Beatriu d'Anglesola, i no tingué fills legítims, només un d'il·legítim, Joan Alfons de Llòria: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 232-241. Pel que fa als altres magnats esmentats, cf. per als quatre primers n. 244, 91, 158 i 244 respectivament. Gonçalvo Díez d'Arenós, senyor de la baronia d'Arenós, a la zona de l'alt Millars, al regne de València, es casà amb Joana Cornell, filla de Ximèn Cornell. Participà en la primera campanya del regne de Mallorca el 1343, en la qual fou armat cavaller, i en la del Rosselló. Combaté contra la Unió valenciana i morí a la batalla de Bétera el 1347. Tingué només una filla, Violant, que es casà amb Alfons d'Aragó (1352) de manera que la baronia quedà integrada en el ducat de Gandia: J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, I, p. 226-227 i J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 131-132. Per a Peralta i Foces: n. 82 i 158. Juan Fernández de Luna pertanyia a la branca dels Luna dita de Lurcenic, però que ja no eren senyors del lloc. Era fill de Lope Fernández de Luna, que morí a la tornada de l'expedició a Sardenya, i de Constança Gil de Vidau-

servís dels bacins;²⁷⁰ Blasco d'Alagó, que ens tallàs dels coltells davant; En Felip de Castro, que ens servís de ventall.²⁷¹ E tots aquests rics hòmens foren en especial deputats aquell dia a fer-nos lo dit servei. E, part los damunt dits ordenaments, n'haviem fets fer d'altres aquell dia que, quant és ara, no fan a propòsit.²⁷²

15 E aquell dia e los dos següents tenguem casa a tot hom qui volgués menjar, e, segons que fom certificats per escrivà de ració e altres oficials nostres, menjaren-hi lo primer dia pres de deu milia persones.²⁷³

re. Era d'una família de mesnaders, però ell apareix ja com a ric home. Participà en l'expedició a Mallorca, on fou armat cavaller el 1343 i en la campanya del Rosselló, en el setge d'Argelers segons uns i segons Zurita davant de Perpinyà, el 1344. Morí sense fills del seu matrimoni amb Constança Ximénez d'Arenós. L'hereva fou la germana Toda, casada amb Fernán Gómez de Albornoz, que també morí sense fills i, finalment, l'herència passà al seu nebot Lope Ximénez d'Urrea: F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 66, 70, 155, 174-175, 201, 244-246, quadre genealògic vi. M.T.F.].

270. *bacins*: lliçó preferible del ms. C; ms. A: *bassics*. [J. B.]

271. [Pere de Montcada pertanyia a la branca dels Montcada d'Aitona-Seròs; era el fill petit d'Ot I de Montcada (el padri del rei Pere) i de Jofredina de Llòria i per tant nét de l'almirall, i es casà amb Sibília de Llòria. Heretà les possessions empordaneses de la família: Llagostera, Vilobí, Caldes de Malavella, Caçà, Lloret i Tossa. Fou nomenat almirall el 1340 i aquest any comandà la flota que ajudà Alfons XI de Castella a l'Estret, en la guerra contra els benimerins, i el 1343 la que portà el rei Pere a Mallorca per a l'ocupació de l'illa; el 1344 tornava a ser a l'Estret, però retornà abans de la caiguda d'Algesires per tal de capitanejar la flota que col·laborà en la campanya decisiva de 1344 per ocupar el Rosselló. El 1349 conduí la flota a Mallorca per lluitar contra el desembarcament de Jaume III de Mallorca, que fou derrotat i mort a la batalla de Lluçmajor; el mateix any portà la flota a Sicília per ajudar la branca siciliana de la dinastia de Barcelona contra els barons revoltats, i hi continuà el 1350 com a ambaixador i administrador reial, bé que el rei Lluís de Sicília es queixà d'alguns excessos. Sembla que renuncià a l'almirallat el 1350. El 1351 fou nomenat procurador general de Catalunya, càrrec que exercí fins al 1357; testà el 1358 i degué morir poc després. Tingué dos fills, Roger i Gastó: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 245-246. R. GALLOFRÉ; J. TRENCHS, *Almirantes*, p. 122 i docs. 64, 66-70, 78-79, 80-82 i 86-87. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 350, 638. M.T. FERRER I MALLOL, *Una família de navegants: els Marquet*, a C. BATLLE, M.T. FERRER, M.C. MAÑÉ, J. MUTGÉ, S. RIERA, M. ROVIRA, *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona. s. XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2007, p. 135-267, concretament p. 201-204, 217 i 295 i, al mateix volum, docs. 209-210, <http://hdl.handle.net/10261/25701>, i *Gran Enciclopèdia Catalana*, 10, p. 234. Gombau de Tramacet era considerat a vegades cavaller mesnader i altres vegades ric home. Fou membre de la Unió fins al final i morí a la batalla d'Épila (1348). Li foren confiscats els llocs de Bleucia i Vicién, al Somontano d'Osca: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 66, 87, 114, 140, 145, 150. Sobre Blasco d'Alagón, cf. n. 244. Felip de Castre era besnét de Ferran Sanxis de Castro, fill natural de Jaume I, fill de Felip i d'Elionor de Saluzzo; tenia possessions a la Ribagorça i a diferents llocs d'Aragó. Es casà amb Francesca Alemany, filla de Guerau Alemany, senyora de Guimerà. Participà tant en la guerra contra Jaume de Mallorca com a la del Rosselló (1343-1344). Simpatitzà amb la Unió d'Aragó, però se'n retirà abans de la batalla d'Épila, per la qual cosa no sofrí confiscacions. Adquirí la baronia de Peralta del seu parent Ramon de Peralta, comte de Caltabellotta. Participà en l'expedició a Sardenya de 1354 i morí en el setge de l'Alguer: M.T. FERRER, *Los descendientes de Ferran Sanxis*, p. 34-39. M.T.F.].

272. La primera redacció diu: "n'havien fets fer d'altres"; però en la segona, tractant-se d'ordenaments, el rei ha d'aparèixer cerimoniós, com si fos ell qui els hagués fets fer.

273. L'escrivà de ració, com aquell que s'ocupava de les racions distribuïdores en la casa reial, era qui millor podia saber-ho. De totes maneres, el nombre de deu mil sembla a primera vista exagerat.

16 E, tenguda la dita festa bé e solemnement, així com és dit, nós, estants en la dita ciutat de Saragossa, trametem nostres oficials que havíem ordenats novellament als oficis de Catalunya, a les ciutats e viles de Catalunya, ab les cartes que els fem, segons que és acostumat. En alguns llocs no els volgren obeir per tal com deïen que ans havíem ésser comte que rei e que no els havíem jurats llurs privilegis e costums e, així, que no ens eren tenguts d'observar nostres manaments. E nós altra vegada trametem-los cartes molt expresses ab fort gran reprensió. E ells, veents nostra reprensió e tements nostra indignació, obeïren a nostres oficials, així com eren veguers e batlles, sotsveguers e sotsbatlles e altres oficials.²⁷⁴

17 Aprés d'açò vengren davant nós en la dita ciutat de Saragossa prohòmens de Barcelona, de Lleida e de Gerona e d'altres ciutats e viles de Catalunya e excusaren-se fortment denant nós e ens suplicaren que, si en res havien errat, que els perdonàssem, car deïen que ço que fet havien, faïen e havien fet a profit nostre e per tal que nós anàssem a Barcelona. E llavors enteníem que ens deïen raó, e perdonam-los.

18 Aprés aquestes coses, los prohòmens de València e síndics e procuradors de tot lo regne suplicaren-nos e ens requiriren, ab carta pública, que fos nostra mercè que, pus havíem reebuda la corona, que deguéssim anar a València, car, segons llurs privilegis a ells atorgats per nostres predecessors, segons que deïen, dins trenta dies primervinents, devíem ésser personalment en la dita ciutat de València.²⁷⁵ E nós sobre açò volguem haver nostre acord.

19 Així mateix los consellers e prohòmens e síndics de Barcelona, de Lleida e de Gerona e de les altres ciutats e viles de Catalunya suplicaren a nós, ab gran humilitat, que ens plagués que anàssem a Barcelona e que els confirmàssem llurs usatges e constitucions, e que ells faessen a nós ço que deguessen. E aquesta suplicació o requesta nos feren ab carta pública a excusació d'ells e de llurs privilegis. E nós volguem haver sobre açò nostre acord e, haüt aquell, los diguem que els respondríem breument.

274. Sobre aquests oficials, vegeu abans *Llibre dels Feits* i Crònica de Desclot. [Sobre aquests oficials, cf. J. LALINDE, *La jurisdicción real inferior en Cataluña* ("corts, veguers, batlles"), Barcelona, 1966. El. SABATÉ I CURULL, *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1997, p. 172-202. M.T.F.].

275. No recordem haver vist invocat en cap altra ocasió aquest privilegi de València. [El privilegi esmentat és el concedit per Pere el Gran el 1283: L. ALANYÀ, *Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valencie*, València 1515, reimpressió de 1972, f. xxxii v. M.T.F.].

20 Sobre aquests dos acords, d'anar a València o a Barcelona, estiguem per alguns dies. E, finalment, fo'ns així consellat que proveíssem a tot,²⁷⁶ en guisa que cascú ne fos pagat e que partissen alegres e pagats denant nós, és a saber, que els atorgàssem que nós iríem, partent de Saragossa, primerament a Lleida, e que aquí hagués procuradors e síndics bastants de les dites ciutats e viles de Catalunya e que hi fossen prelats, rics hòmens e cavallers, e nós aquí fer-los híem ço que deguésem, e ells així mateix a nós; e puis, partent de Lleida, que anàssem a València e que regoneguéssim nostre regne en quin estament era, per tal com hi havíem molt a fer, e que el posàssem en bon estament. E així nós tenguem-nos per ben aconsellats e publicam nostra resposta a aquells de Catalunya e de València.

21 La qual resposta, feta e publicada per nós a aquells de Catalunya e de regne de València, plac molt a cascuns, salvant als prohòmens de Barcelona, qui ens digueren tantost que Barcelona cap era de Catalunya e que aquí era en tots temps acostumat de jurar e de confermar los dits usatges e constitucions,²⁷⁷ e que, si en altre cas ho faíem, que la dita ciutat de Barcelona ne seria fort injuriada e privada de son privilegi, e que fos nostra mercè que en tot cas deguéssim anar a Barcelona. E d'açò protestaren los dits prohòmens de Barcelona e feren-ne fer cartes públiques.

22 En açò van respondre prohòmens de Lleida e van dir que nós podíem jurar e confermar, en qual lloc de Catalunya a nós fos mills vist, los dits usatges e constitucions,²⁷⁸ e que no en faíem ne en fariem dengun perjudici a la dita ciutat de Barcelona e que Lleida era en lloc cominal al camí que nós enteníem a fer d'aquí partint. E, per la raó damunt dita e d'altres, volguem que així es fes e donam e assignam lloc a aquells de Catalunya, ço és a saber, a Lleida, e a aquells del regne de València, a València. E així fo determenat nostre acord. Emperò, ans que partíssem de Saragossa, tinguem corts als aragoneses, en la qual cort fon l'arquebisbe de Saragossa e el bisbe d'Osca,²⁷⁹ l'abat de Montaragó e procurador del bisbe de Tarassona, dels rics hòmens En Llop de Luna, En Joan Ximénez d'Urrea, En Blasco d'Alagó, N'Alfonso de Lúria,²⁸⁰ N'Eiximèn Cornell, Pere Cornell, Ramon Cornell, fills de N'Eiximèn Cornell, Joan Ximénez d'Urrea, frare d'En Blasco d'Alagó, En Gonzalvo

276. La crònica no especifica qui aconsellava el rei; però, de totes maneres, entreveiem bé el funcionament constant de la cúria règia en la seva funció de Consell reial, molt poderós en aquests començaments, a causa de la juvenesa del rei.

277. És un fet que, de Pere el Gran en avall, tots els sobirans havien jurat a Barcelona els Usatges i Constitucions.

278. Des del punt de vista legal els lleidatans tenen raó, perquè cap text legal no establia l'exclusivitat de Barcelona.

279. El bisbe d'Osca era Pere d'Urrea (1328-1337). Abans havia estat bisbe de Girona.

280. Repetim el que hem dit més amunt, § 14, n. 269. [Ja hem parlat de tots aquests personatges, i també dels que segueixen, a les n. 244 i 269 i a la n. 262, on hi ha referències a n. anteriors. M.T.F.].

Díez d'Arenós, la ciutat de Saragossa, d'Osca e de Tarassona e de Jaca e de Barbastre, la vila de Calataiú, de Terol e de Daroca e d'altres viles del dit regne.

23 E nós depuis, a cap d'alguns dies, partim de la dita ciutat de Saragossa e venquem-nos-en a Lleida²⁸¹ e, com entram en la dita ciutat de Lleida, fom aquí reebuts ab gran alegria e gran festa e gran honor qui ens fo feta per tots aquells qui eren en la dita ciutat. E van-nos eixir a reebre, defora de la ciutat, ab armes, cent hòmens de cavall, tots guarnits e ab gran gent de peu ab armes, bé e honradament. E entram-nos-en en la dita ciutat e descavalcam a la seu e aquí fem reverència a nostre Senyor Déu e creador nostre Jesucrist e a nostra Dona santa Maria. E, feta reverència, pujam-nos-en a nostre castell, on era nostra posada.²⁸²

24 E, estants nós en la dita ciutat, fo assignat cert dia per nós a tots los prelats, rics hòmens, cavallers, ciutats e viles de Catalunya, que compareguessen denant nós en lo dit castell per fer-nos sacrament de feultat e per oir algunes paraules per nós ordenades de dir dins nostre cor.²⁸³

25 E, com los dits prelats, rics hòmens, cavallers e síndics de ciutats e viles de Catalunya foren aquí justats, fom per ells en plenera cort jurats per comte de Barcelona. E nós confermam-los llurs constitucions, privilegis e usatges segons que és acostumat de fer per lo rei d'Aragó e comte de Barcelona. E açò fo en lo mes de juny següent.²⁸⁴

26 E, après, partim d'aquí e anam a la ciutat de València e, de continent que fom en la dita ciutat, tenguem cort als valencians e aquí nos juraren per llur rei.²⁸⁵ E en aquella cort no hi venc Don Pedro d'Eixèrica; per què nós lo citam, e ell no hi volc

281. El rei va anar a Lleida a les acaballes de maig de 1336 (ZURITA, llib. VII, capítol XXXI).

282. El castell de Lleida, o sia l'antiga Suda al costat de la Seu vella.

283. Observem l'aparició de l'orador. Malgrat la seva juvenesa, vol adreçar la paraula als catalans aplegats en Corts. I aquí diu ben clar que ell havia preparat —ordenat— el discurs, en el seu cor.

284. El rei va estar a la ciutat de Lleida tot el mes de juny i encara una part del mes de juliol (ZURITA, llib. VII, c. XXXII). El jurament va tenir lloc a començaments de juny.

285. El rei va estar a la ciutat de València des de mitjan juliol a octubre de 1336 (ZURITA, llib. VII, caps. XXXII i XXXIV). [En aquesta Cort de València s'inicià el procés contra la reina vídua, Elionor; el rei Pere hi revocà les donacions que el seu pare havia fet a la reina i ell mateix i les viles afectades presentaren demanda contra la reina precisament per impugnar la donació per via judicial. Del procés se n'han conservat dos fragments, un a València, resumit per S. ROMEU ALFARO, *El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336*, a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano* (València, 1971), II, València, Universidad de Valencia, 1980, p. 599-604. V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, n'ha trobat un altre exemplar, més llarg a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del qual ha publicat alguns fragments; cf. 143-144 i doc. 14, p. 368-370. La Cort raonà que les donacions fetes a la reina representaven el 90% del patrimoni reial a València en rendes i homes i, globalment, les donaciona a la reina i als in-

comparar, dubtant-se que no fóssem agreviats contra ell per lo fet de la reina, nostra madastra, la qual, segons que dessús és dit, trasc ab sos fills lo dit Don Pedro del reialme d'Aragó e la mis dins Castella.²⁸⁶ E, en contumàcia sua, fem-li processos justs e raonables e, per complir los processos, trametem l'infant En Jacme, comte d'Urgell, frare nostre, ab los rics hòmens e ab los cavallers de nostra mesnada, per combatre, assetiar e talar Eixèrica. E, estant lo dit infant en lo setge, en aquell instant, Nunyo López de Taust,²⁸⁷ qui era jurista, protestà al dit infant que ço que faïa, faïa injustament, allegant los furs d'Aragó, com lo dit Don Pedro era poblat a fur d'Aragó; e aquesta protestació tengren per justa los dits rics hòmens d'Aragó que hi eren. E per ço no volgren d'allí avant anar a combatre lo dit lloc d'Eixèrica ne a fer-hi dan algun per molt que els ho manàs lo dit infant En Jacme; ans, quaix a manera d'escarn, anaven, quan lo dit infant faïa tala, en una andana, a manera de qui caça conill o llebre, dients: "que, pus que lo fur no era servat a Don Pedro, que bastava que acompanyassen la persona de l'infant, que no reebés algun dan per enemics".²⁸⁸ E totes aquestes coses nos féu saber l'infant dessús dit a València, car encara no n'érem partits. E nós, veent açò, acordam de partir de la dita ciutat ab les hosts, per anar assetiar la vila d'Eixèrica; e, partint de València, tenent nostre camí, anam jaure a Morvedre e, partint de Morvedre, anam-nos-en jaure a les Alcubles,²⁸⁹ cremant e talant la terra del dit Don Pedro. E trobam-les desemparades e cremam-ho tot; e, partint de les Alcubles, anam-nos-en jaure al lloc de Pina,²⁹⁰ e los del lloc reteren-se a nós, e fo-nos lliurada la força; e l'endemà anam-nos-en al Toro²⁹¹ e lliuraren-nos lo lloc e força encontinent. E allí venc a nós de part de Don Pedro, ab lletres sues de creença, Pero Ximénez de Lomberre, e portà lo seu segell per ço que ens faés totes aquelles cartes e seguretats que fossen mester entre nós e ell sobre lo

fants a tots els estats de la Corona representaven també el 90% del total del patrimoni reial; moltes de les localitats donades eren, a més, de gran valor estratègic: *ibidem*, p. 149. M.T.F.].

286. Vegeu abans, cap. I, § 54. Sobre l'actitud de Pere de Xèrica, vegeu ZURITA, llibre VII, cap. xxxiv. [M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 150-151. M.T.F.].

287. Més endavant (cap. III, § 187), li diu Munyo i no Nunyo, i ZURITA (llib. VII, cap. xxxiv) li diu Muñon. [El fur d'Aragó, al qual estava subjecte també a les seves terres valencianes, no l'obligava a anar a prestar jurament al rei: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 152. Munio o Munyo López de Taust era alcaid de Cocentaina i marmessor de Beatriu de Llòria, l'esposa de Jaume II de Xèrica, per tant persona lligada a la família: *ibidem*, p. 109, 153, 196, etc. M.T.F.].

288. Veiem com van acumulant-se en el cor del rei els greuges contra els aragonesos, al cap de poc temps d'haver-los mostrat tanta preferència.

289. Pere de Xèrica tenia part de les seves possessions en el regne de València i part en el regne d'Aragó. Les Alcubles són en l'actual província de València, partit judicial de Lliria. [Està documentat aquest atac del rei durant la suspensió de la Cort, des de la fi d'octubre fins al 14 de novembre: V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, 147. M.T.F.].

290. Pina en l'actual província de Castelló, partit judicial de Viver, prop de Xèrica.

291. El Toro, població de l'actual província de Castelló, partit judicial de Viver, prop del riu Palància, a 1.109 m. d'altitud.

tractament.²⁹² E nós, confiant que vengués lo dit Pero Ximénez ab veritat, aturamos aquell dia al Toro e l'endemà per ordenar ço que Don Pedro d'Eixèrica devia fer e complir a nós e la seguretat que faria a aquells que demanava, ço és, En Bernat, vescomte de Cabrera, Jofre Gilabert de Cruïlles, nostre almirall, mossèn Llop de Gurrea, nostre porter major, mossèn Ferrer d'Abella, qui era nodris de l'infant En Jacme, nostre frare, Bertran Desvall, escrivà de manament de nostra casa, e Pere d'Antist, porter nostre, qui era estat maestre nostre d'esgrima.²⁹³ E nós, trameses

292. Zurita, que disposa d'una font més detallada, diu (llib. VII, cap. XXXIV), a més a més de la crònica, que aleshores el rei es trobava a Vivel, i que Roger de Sanvicente anava amb Jiménez de Lumbierre. Explica tots els tractaments i seguretats que va donar el de Xèrica, d'on ressurt més clarament la seva traïció i la malícia amb què fou preparada. [Pero Ximénez de Lumbierre era alcaid de Xelva: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 152-153 i doc. 166. M.T.F.].

293. Pere de Xèrica demanava tots aquests perquè creia que era per ells que el rei es regia. El vescomte de Cabrera és el cèlebre privat, la privadesa del qual ara comença; Jofre Gilabert de Cruïlles, que la crònica anomena almirall, i ho fou realment després, era aleshores procurador general del regne de València i regent de l'ofici de governador per l'infant Jaume, comte d'Urgell, que, com a presumpte hereu dels reialmes, ostentava el títol de governador general (ZURITA, llib. VII, caps. XXXII i XXXIV). Ferrer d'Abella, esmentat en les notes de la conquesta de Sardenya. El càrrec de nodris que ostenta era el que els aragonesos en deien *ayo*. I el càrrec d'escrivà de manament, que trobem no sols en la casa reial sinó també en altres institucions, com el consell municipal o la Diputació. La condició de mestre d'esgrima de Pere d'Antist és comprovada per un document publicat per GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Pere*, "Est. Univ. Cat.", XIX, pàg. 236. ZURITA (llib. VII, cap. XXXIV) hi afegeix Rodrigo Díaz, canceller. [Sobre Bernat de Cabrera, cf. n. 98. Jofre Gilabert de Cruïlles era el fill segon de Bernat de Cruïlles, senyor de Cruïlles i Peratallada, que havia estat almirall de Jaume II. Participà a la conquesta de Sardenya amb la flota i rebé possessions a l'illa; el 1328 fou nomenat procurador general del regne de València dellà Xixona. Era persona de confiança de l'infant Pere, que el nomenà procurador general del regne de València el 1335, poc abans que el seu pare morís, per tenir-hi algú fiable, i el 1338 el nomenà almirall; com a tal participà en la guerra a l'Estret contra els benimerins del Marroc i morí a conseqüència de les ferides rebudes a Algesires, abans del 4 de febrer de 1340: M.T. FERRER, *Organització*, p. 116-120. J.V. CABEZUELO, *Poder públic*, p. 217-223. Lope de Gurrea era el cambrer major de l'infant Pere el 1331 i més tard cambrer i reboster major. Quan Pere esdevingué rei, fou cambrer, cambrer major i conseller. Formà part de diverses ambaixades al papa el 1348, el 1349 a Sicília per al casament del rei amb Elionor de Sicília; el 1351 una missió a França per al casament de l'infant Joan; el 1353 intervingué en les negociacions de pau amb els genovesos a la cort papal, i prestà jurament i homenatge al papa per Sardenya en nom del rei; hi tornà el 1354 i el 1355 negocià, amb Francesc de Perellós, la pau amb el jutge d'Arborea; el juliol de 1357 ja era mort: D. GIRONA, *Itinerari de l'infant Pere (després rei Pere III) 1319-1336*, "Estudis Universitaris Catalans", 18 (1933), p. 336-356 i 19 (1934), p. 81-262. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 119, 271, 282, 305-309, 311-312, 319-321, 324, 371, 429, 432-433, 462-475 i 511, 568 i 665. Ferrer d'Abella, que no hem de confondre amb l'eclesiàstic del mateix nom, era, el 1315, escuder de Jaume II i participà en l'expedició a Sardenya el 1323; fou conseller del rei Alfons el Benigne i de l'infant Pere des de 1333 almenys; fou pres per Pere de Xèrica en aquesta ambaixada i morí a la presó a Utiel; probablement formava part de la família dels senyors d'Abella, al Pallars Jussà: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II*, II, p. 198. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 174. M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 150, 158, 163. Pere d'Antist fou també, més endavant, mestre d'esgrima dels infants Joan i Martí: Rafael Tasis, *Joan I. El rei caçador i músic*, Barcelona, ed. Aedos, 1959, p. 28. Bertran Desvall fou escrivà d'Alfons el Benigne i secretari i regent de la cancelleria de Pere el Cerimoniós. Havia mort abans del 18 d'abril de 1344, data en què fou substituït a la batllia de Montcada, que també usufructuava (ACA,

los dessús dits, anam-nos-en a Vivers, qui és prop dues milles d'Eixèrica,²⁹⁴ per ço que, si Don Pedro no complia les coses així com eren empreses, nós poguéssim estrènyer per setge la vila d'Eixèrica. E nós estant aquí, així com nos deportàvem, cavalcant per la host, encontram lo dit porter Pere d'Antist, en un mul cavalcant, qui era fuit dels dessús dits, portant un dard en la mà, qui dix cridant:

—Senyor, senyor, traït sots, que veus Don Pedro d'Eixèrica, qui ha preses vostres barons e cavallers que li havets trameses al lloc d'Otiell!²⁹⁵

E, així com nós ho oïm, estiguem entre nós mateis, car paria'ns cosa no creadora.²⁹⁶ E encontinent se mes veu en la host que ens n'anàssim, e nós tornam-nos-

C, reg. 954, f. 154 r.). Hagué de redimir-se per 22.702 s.: F.C. CASULA, *La Cancelleria di Alfonso il Benigno, re d'Aragona (1327-1336)*, Pàdua, Cedam, 1967, p. 43. J. TRENCHS; A. M. ARAGÓ, *Las Cancellierías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II*, a *Folia Parisiensia*, 1, 1983, p. 45. M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 161. Rodrigo Díaz, o Díez, cavaller, doctor en lleis i vicecanceller, participà efectivament en l'ambaixada i hagué de redimir-se per 120.000 s.; havia estat canceller de l'infant Pere des de 1326 fins arribar al tron i vicecanceller del rei Alfons (1328-1331) i del Cerimoniós (1336-1340); fou governador del regne de València de 1345 a 1348; donà suport al rei contra la Unió i el 1347 fou un dels ostatges lliurats als caps de la Unió aragonesa; participà en la guerra contra Castella: F.C. CASULA, *Carte reali diplomatique di Alfonso III*, doc. 10, 15, 21-24, 27, 29-30, 32, 35, 41, 45-50, 52-54. J. TRENCHS; A.M. ARAGÓ, *Las cancellierías*, p. 55. M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 152, 160, 163, 180. J.V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 258-264. M.T.F.].

294. Vivers es troba a alguns km. de Xèrica, en la província de Castelló de la Plana, cap del partit judicial del seu nom. Tot això s'esdevenia al començament de novembre de 1336.

295. Pere de Xèrica era a Xelva i havia donat tota mena de seguretats als personatges que el rei d'Aragó li enviava a petició seva, i els havia fet creure que anava a sotmetre's al rei Pere i que acceptava totes les condicions que el rei li posava. Amb totes aquestes seguretats els dits personatges van anar al seu encontre; però, voltats tot d'una per un gran nombre de cavallers de don Pere de Xèrica, castellans molts d'ells, foren fets presoners i emmenats a Castella, a Requena, on van restar com a presoners del rei Alfons XI. És notable que Zurita, que es mostra favorable a la reina Elionor, vídua d'Alfons el Benigne, i que arriba a ponderar la seva causa "siendo tan justa", i a dir que "don Pedro era tan principal y tan buen caballero y de tanto valor, que lo aventuraría todo por su fe y verdad", no tingui cap paraula de blasme per a aquesta traïció que ell mateix ens explica detalladament (llib. VII, cap. xxxiv). — Otiell o Utiel, lloc de l'actual província de València i que llavors pertanyia a Castella. [Pere de Xèrica creia que aquests consellers impedièn que el rei confirmés les donacions fetes a la reina i els infants pel rei Alfons. Pere de Xèrica era el fill segon de Jaume (II) de Xèrica i besnét del rei Jaume I. Succeí en el patrimoni familiar el seu germà Jaume (III), mort l'any 1335 sense fills, i es casà amb Bonaventura d'Arborea el 1332. Pere fou processat pel rei Pere el Cerimoniós pel suport a la seva madrastra la reina Elionor de Castella i per haver-se revoltat, però fou perdonat, finalment, el 1337; fou procurador del regne de València (1333-1335, 1340-1344 i 1347-1361); participà en la campanya contra el rei de Mallorca, donà suport al rei contra la Unió a València, bé que en els moments de més perill hagué de jurar-la amb l'autorització del monarca, que acabada la revolta el premià amb el títol de comte; participà en l'expedició a Sardenya de 1354 i en la guerra contra Castella (1356-1369). Morí el 1361: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 141-231. J.V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 211-215, 237-240, 270-281 p. M.T.F.].

296. El rei adolescent acaba de topa amb la traïció refinada. No s'ho pot acabar de creure. Però la lliçó no serà perduda. Del conjunt de traïcions que caracteritzen l'època i els personatges aquesta és la primera que registra la crònica.

en a la mesquita on nós posàvem.²⁹⁷ E aquí fo ab nós frare Pere de Tous, mestre de Montesa, qui era lo principal conseller nostre entre aquells que eren llavors ab nós, dient-nos:

—Senyor, llevats-vos d'ací, car ja cremen vostres gents les barraques e meten ja foc a la vila, car, si pus hi aturats, no serà a vós d'eixir-vos-en.²⁹⁸ E nós no el ne creïem, però guarníem-nos, pus havíem a cavalcar. E, mentre nós nos guarníem, lo foc entrà en la mesquita on teníem lo cap de llit, així que cuitam-nos de guarnir. E tant nos cuitam de guarnir e de cavalcar, que ja era lo foc e tan encès per tota la vila, que, a l'eixir que fem de la vila, les flames nos cuidaven socarrar los sobresenyals.²⁹⁹ E havíem tant de fum, que no gosàvem obrir los ulls, però nós n'eixim sens algun afollament de la nostra persona. E aquella nit anam-nos-en jaure a Sogorb. E l'endemà alguns cavallers catalans, esguardants que nós érem partits del setge no així com devíem, digueren-nos que per colorar nostre llevar del setge anàssem a combatre Eixèrica e que hi féssim aquell mal que fer-hi poguéssim.³⁰⁰ E, dit açò per los dits catalans, acordam que hi anàssem, e així es féu, e combatérem la dita vila d'Eixèrica, e fo-hi ferit ab una treta per l'ull N'Eimeric, senyor de Centelles, lo qual per aquell colp morí en Sogorb e fo soterrat allí. E totes aquestes coses foren en lo mes d'octubre de l'any damunt dit mil e tres-cents trenta-sis.³⁰¹

297. Observem com era corrent que els reis s'alberguessin en els temples. Vegeu abans, cap. II, § 2 i 8.

298. ZURITA, llib. VII, cap. XXXIV, parla aquí del "lugar de las Barracas", com si es tractés d'un vilatge d'aquest nom. Observem, però, que la crònica fa la distinció entre les barraques i la vila, i que aquesta vila no és altra que la de Vivers, segons acaba de dir. Observem també que era costum de les hosts construir barraques per albergar-se (vegeu cap. III, § 85). Aquestes degueren ésser les barraques que van cremar. [Pere de Tous era fill de Bernat, senyor d'Orpesa, Sollana i Massalavés i germà de Bernat i Galceran, tots consellers de Pere el Cerimoniós, i Arbert, que el succeí en el càrrec. Havia estat nomenat mestre de Montesa el 13 de novembre de 1327 i tingué un mandat molt llarg, ja que morí el mes d'agost de 1374. Fou molt fidel al rei Pere el Cerimoniós, l'ajudà en l'armament de la flota contra Marroc el 1340, en la lluita contra la Unió i en la guerra contra Castella, durant la qual caigué presoner, bé que fou canviat per un hospitaler castellà; fins i tot estava disposat a acceptar l'annexió de l'orde de Montesa a la de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem que el rei propugnà i que finalment abandonà: Á. JAVIERRE MUR, *Pedro IV el Ceremonioso y la orden de Montesa*, a *Martínez Ferrando archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 197-216. M.T.F.].

299. *Sobresenyals*, els draps o teles que duïen cobrint els cavalls.

300. Observem com els catalans, vetllant pel poder i el prestigi del rei, tant en la qüestió de les donacions, com ara en aquest episodi, van guanyant en l'ànim del rei, i si d'una banda són ja en el seu consell, d'altra banda hi són també en la lluita.

301. Mes d'octubre i començament de novembre, segons hem indicat en la nota 294, i segons precisa ZURITA (llib. VII, c. XXXIV). [Eimeric de Centelles havia quedat hereu de tot el patrimoni familiar en morir els seus germans més grans a l'expedició a Sardenya de 1323-1324; cf. n. 145 i 160. Estava casat amb Sibilla de Montcada i tenia un fill, Ramon, que heretà la baronia, tal com consta en el testament esmentat en un procés posterior de la família Centelles, sentenciat el 1600: ACA, C, reg. 5222, f. 34 r.-69 v. Havia fet testament el 24 de novembre de 1336, és a dir, immediatament després de ser ferit. M.T.F.].

27 E, après alguns dies, partim de Sogorb e anam-nos-en a València, e allí tenguem les festes de Nadal e d'Aparici,³⁰² e hi aturam tro a les Carnestoltes,³⁰³ e aquí fo l'infant En Pere ab nós³⁰⁴ per tractar que no fos feta guerra entre nós e lo rei de Castella e que així mateix no féssim guerra ab Don Pedro d'Eixèrica. E, estants nós en València, acordam ab lo dit infant En Pere e altres de nostre consell que tenguéssem consell e parlament a Castelló de Borriana,³⁰⁵ a les dites Carnestoltes, on foren apellats diverses prelats, barons e cavallers assenyalats e síndics de ciutats assenyalades del regne d'Aragó, de València e del principat de Catalunya,³⁰⁶ per acordar què fariem dels afers damunt dits e per finir ab la reina, nostra madastra e ab nostres frares, sos fills, de la qüestió que havíem ab ella e ab ells de son dotari³⁰⁷ e de llur heretat. E així ho complim, ço és, que nós fom, a les dites Carnestoltes, a Castelló de Borriana, on foren los arquebisbes mossèn A. de Tarragona e mossèn Pere de Saragossa,³⁰⁸ e altres molts. E hi fo lo dit infant En Pere, nostre oncle, qui ja, segons que dit és, era ab nós a València ans que en partíssem, e mossèn N'Ot de Montcada, qui era dels savis barons que lladoncs fossen en nostre regne,³⁰⁹ e altres barons e cavallers de nostres regnes qui a nós no membren, e síndics de les ciutats de Saragossa, de Barcelona e de València, de Lleida e d'altres ciutats e viles qui a nós no membren. E encara hi foren dos llegats del papa, dels quals la un era bisbe d'Acetinus e havia nom Bertraminus, e l'altre no era bisbe e havia nom misser Enric d'Ast.³¹⁰ Los quals hi eren venguts per inducció del dit infant En Pere, qui zelava

302. La festa d'Aparici o sia de l'Epifania de l'any 1337.

303. Fins a mitjan gener, diu ZURITA (llib. VII, cap. XXXVII).

304. L'infant Pere, oncle del rei, comte de Ribagorça i Empúries.

305. Observem la distinció que fa aquí: Consell i Parlament. Formen el primer solament els consellers del rei; el segon, els representants dels estaments.

306. Es tractava, doncs, d'un Parlament general dels regnes. [No s'ha conservat el procés d'aquest parlament general, però n'està documentada la celebració a mitjan febrer; fou continuat després a Gandesa i a Daroca: V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, p. 150. El rei, al Parlament, declarà una treva a favor de Pere de Xèrica, si aquest no atacava, que fou prorrogada mentre els legats papals busquen la concòrdia entre les parts; el rei confia la resolució de les diferències amb Pere de Xèrica a l'arbitratge de l'infant Pere i de don Juan Manuel: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 159-161. M.T.F.].

307. *dotari*: llició preferible del ms. C; ms. A: *dodari*. [J. B.]

308. Arnau Sescomes i Pere López de Luna, oncle de Llop de Luna, segons ja hem dit. [Arnau Sescomes, ardiaca de Santa Maria del Mar a Barcelona almenys des de 1310 i canonge i vicari general de la seu de Barcelona el 1312, fou bisbe de Lleida (1327-1334) i finalment arquebisbe de Tarragona (1334-1346). El 1339 acompanyà el rei Pere en el viatge a Avinyó per tal de prestar homenatge al papa pel regne de Sardenya i Còrsega: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 476. Sobre l'arquebisbe de Saragossa Pere López de Luna, cf. abans n. 217. M.T.F.].

309. Observem la redundància —Mossèn i En— que altres vegades es manifesta en la forma: “En N'Ot”. L'elogi que en fa aquí la crònica lliga amb la seva actuació, presentada per la mateixa crònica. [Sobre Ot de Montcada, cf. abans n. 178. M.T.F.].

310. Es tracta de Beltraminus Paravicini, bisbe de Chieti, i Enric d'Asti, canonge de Reims. El primer, que va regir aquella seu de 1336 a 1339 i que després fou bisbe de Bolonya, era anomenat en els documents “episcopus Theatinus” (de Theate, “Chieti”) i, com fa observar A. PAGÈS (pàg. 414, nota a

fort per lo bon estament del regne nostre e que per res guerra no fos entre nós e el rei de Castella, així com per alguns de nostre consell se tractava. E, durant lo dit parlament, com s'hi tractàs que la tutela nostra qui era comanada al dit infant, nostre oncle, En Pere, segons lo testament del rei, pare nostre, usàs lo dit infant,³¹¹ e açò sabés greu a l'arquebisbe de Saragossa, tramès lo dit arquebisbe a mossèn Llop de Luna, son nebot, que vengués al dit parlament per ço com era el mills heretat baró d'Aragó. Lo qual venc ab tres-cents hòmens de cavall ab tots sos aparellaments, així com si deguessen entrar en terra d'enemics. E açò féu ell per destorbar lo dit parlament e que al dit infant En Pere no fos donat lloc que usàs de la dita tutela. E jatsefós que el dit mossèn Llop fos fadri de nostres dies, e emperò per ço com era tan assenyalat hom en lo regne d'Aragó, havia a caber en los afers e tractaments que en lo dit parlament se faïen. E per ço com s'hi tractava que l'arquebisbe de Saragossa fos llunyat de nós a man dels dits legats del papa, e açò no poc obtenir lo dit infant En Pere en lo dit parlament. Mas los dits legats, per lo poder que havien del papa, veents que el dit arquebisbe volia ésser senyor major en la nostra cort e no donava lloc al dit infant En Pere, citaren lo dit arquebisbe de Saragossa que, dins seixanta dies primervinents, comparegués denant lo papa, la qual cosa ell féu.³¹²

E en aquell parlament altres coses no s'hi definiren; mas fo acordat que es mudàs lo dit parlament a la vila de Gandesa. Emperò, ans que el dit parlament se departís, Don Joan Manuel, qui era vengut en la nostra cort per haver de nós valença contra lo rei de Castella, proposà denant nós e tot lo nostre consell, qui lladoncs hi era ajustat per raó del dit parlament,³¹³ e ens suplicà e ens pregà, que li féssem valença contra lo rei de Castella, com ell per algunes raons justes li entenés a fer guerra. E nós, oïdes aquestes paraules, dubtam e no diguem res, ne algun de tot lo consell hi deïa res, mas guardam lo dit infant En Pere, així com aquell qui era antic de la casa d'Aragó, esperant que d'ell isqués la resposta a açò necessària. E lo dit infant conec-ho e respòs e dix:

—Don Joan Manuel, vós sots mon cunyat e mon amic,³¹⁴ mas per tot açò no estaré que no consell a mon senyor lo rei ço que sia honor de la sua corona, guar-

la pàg. 86), aquesta fou la causa de l'expressió errònia de la crònica, "bisbe d'Acetinus", en què l'adjectiu és pres pel substantiu. [Cf. la comissió papal a Beltramino Paravicini i a Enric d'Asti, canonge d'Amiens, capellà i auditor de la Seu Apostòlica, per portar a terme aquesta missió: F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de letras pontificias del Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, 1948, doc. 580, p. 290. M.T.F.].

311. Sobre el testament d'Alfons el Benigne, vegeu n. 238.

312. Vegeu el citat treball de J. RIUS I SERRA, *L'arquebisbe de Saragossa, canceller de Pere III*, "Analeccta Sacra Tarr.", 1932. [Sobre Lope de Luna, cf. n. 244. Ja hem dit a la n. 217 que l'arquebisbe de Saragossa fou qüestionat pel papa i que fou cridat a Avinyó, on hagué de residir un any. M.T.F.].

313. Sembla deduir-se que, quan el Parlament està aplegat, ho ha d'estar també el Consell; i es comprèn, perquè cal que aconselli el rei en els problemes que puguin presentar-se.

314. Don Joan Manuel havia estat casat en segones noces amb Constança, filla de Jaume II. Sobre el personatge, vegeu A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel*, Saragossa, 1932. [Cf. també A. PRETEL MA-

dant de tot damnatge ell e sos regnes, e dic-vos que, si a mi en creu, no us farà valença alguna ne metrà ne farà guerra per vós ab lo rei de Castella, e aquell consell que vós dariets al rei de Castella, vostre senyor, vull jo dar al dit rei, mon senyor.

E, dites aquestes paraules, lo dit consell se llevà e res no s'hi parlà pus. E lo dit Joan Manuel, veent que son fet no havia lloc, partí's de nós e tornà-se'n en Castella.³¹⁵

28 E nós, així com era acordat, anam al parlament de Gandesa,³¹⁶ on fo lo dit infant En Pere e tots los altres barons e prelats e diverses altres persones de nostre regne. E jatsia que al dit infant En Pere fos consellat per los dits legats del papa que no fos al dit parlament, dients-li que la sua anada seria gran perill de sa persona per los aragoneses qui hi serien, per lo greuge que havien de la citació feta a man sua per los dits legats al dit arquebisbe, emperò lo dit infant gens per allò no se n'estec, ans fo personalment en lo dit parlament de Gandesa e aquí fo concordat e finat que els dits legats, així com se seguí de fet, anassen al rei de Castella personalment, e que certes persones fossen assignades, per part del dit rei, per ésser a Daroca, on fo mudat lo dit parlament,³¹⁷ per finir los afers de la dita reina, nostra madastra, e de sos fills. E nós, partent del dit parlament de Gandesa, anam-nos-en a Daroca,³¹⁸ e aquí lo dit infant En Pere e diverses prelats e rics hòmens de nostres regnes foren. E així mateix hi fo lo dit Don Joan Manuel, lo qual lo dit rei de Castella ordenà per part de la dita reina, nostra madastra,³¹⁹ e lo dit infant En Pere era ordenat per part nostra, e los dits legats caberen en los dits afers així com a persones comunes. E, après molts tractaments e raonaments, los afers finaren en açò que la dita reina, nostra madastra, tornà en Aragó e hac possessió de totes les coses que li eren estades assignades per la dot e per sa cambra per lo senyor rei, nostre pare, e la manera, però, que fon concordat, que solament hagués les rendes planes, e a nós roman-guessen les jurediccions altes e baixes. E a l'infant En Joan fo promès que nós lo metriem en possessió dels llocs de Borriana e de Castelló e de Lliria, per tal com li

rín, *Don Juan Manuel, señor de la llanura (Repoblación y gobierno de la Mancha albacetense en la primera mitad del siglo XIV)*, Albacete, Instituto de Estudios Albacetenses, 1982. M.T.F.].

315. Cal dir que, mentre procurava obtenir que el rei d'Aragó l'ajudés en la lluita contra el rei de Castella, don Joan Manuel, per intercessió de la seva sogra, Joana de Lara, procurava concordar-se amb Alfons XI de Castella, i ho va aconseguir (ZURITA, llibre VII, cap. XXXVII; GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel*, pàg. 109-110).

316. El rei Pere estigué a Castelló, segons ZURITA (llib. VII, cap. XXXVIII), fins a la festa de l'Anunciació de 1337, i després d'haver anat a Aragó, va estar a Gandesa tot el mes de juny i el començament de juliol (*ibid.*, cap. XL).

317. Observem la fórmula "mudar lo Parlament", ja usada en el paràgraf anterior, per expressar la decisió de continuar el Parlament en una altra població.

318. Segons ZURITA (llib. VII, cap. XL), a mitjan juliol de 1337, el rei, partint de Gandesa, se'n va anar a Montalban i d'aquí a Daroca, on va arribar a finals de mes.

319. Don Joan Manuel ja s'havia concordat, doncs, amb el rei de Castella, segons ja es podia pre-veure; cf. n. 314 i 315.

eren estats lleixats per lo dit nostre pare en son testament. Encara fo promès a Don Pedro d'Eixèrica e feta difinició de tots excesses passats contra nós comeses per les raons dessús dites; e ell soltà de la presó tots aquells dessús nomenats de nostre consell que havia presos e retenguts lladoncs com nós érem sobre Eixèrica per raó del procés que li faïem, exceptat mossèn Ferrer d'Abella, qui era mort en la dita presó.³²⁰

E lo dit parlament durà del mes de juliol de l'any mil e tres-cents trenta-set que entram en la vila de Daroca tro en lo mes de noembre après sigüent. E en aquell mateix mes partim de Daroca e anam-nos-en a València.³²¹

29 E, com fom en València,³²² la reina, nostra madastra, cobrà ço que havia acostumat d'haver en temps de nostre pare, segons que en lo dit parlament de Daroca fo concordat, e l'infant En Ferrando així mateix; e tengren-ho pacíficament sens tot contrast, car a l'infant En Ferrando no li tolguem res, perquè no calc que li ho tornàssem.

30 Quant és de l'infant En Joan, qui devia haver, segons que dit és, per lleixa del testament de nostre pare,³²³ Borriana, Castelló e Lliria, per complir la promissió que havíem feta als procuradors de la dita reina e infant En Joan, que fariem nostre poder que els metriem en possessió dels dits llocs, anam a Borriana per lliurar-los lo dit lloc. E així nós cuidàvem entrar en lo dit lloc com solíem. Los primers cavalcadors nostres dixeren-nos que les portes eren tancades e que no ens responien a res que hom los digués, sinó que, si algú s'acostava a la porta de la torre, que li gitarien pedres tro que se n'era llunyat. E nós, oïdes aquestes paraules que no jaquien acostar algun, acostam-nos a la porta e cridam altament tres vegades als qui eren en la torre del portal, e no hi respòs algun tro a la tercera vegada, que dixeren:

—Qui sots vós?

E nós responem-los:

—Nós som vostre rei e vostre senyor, lo rei En Pere d'Aragó, e fets-vos als merlets e veurets si som nós.

320. La declaració de l'infant Pere i de don Joan Manuel posant terme al conflicte fou feta en el monestir dels frares menors de Daroca, el 29 d'octubre de 1337, i és, en essència, tal com la resumeix la crònica. Vegeu-les més extensament en ZURITA, llib. VII, cap. XL. [Cf. ara els termes de l'acord, documentats, a M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 162-164. M.T.F.].

321. El rei Pere va estar a Daroca fins al 19 de novembre de 1337 (ZURITA, *loc. cit.*).

322. ZURITA (llib. VII, caps. XL i XLI) diu que el rei, partint de Daroca, l'endemà era a Barrachina, i d'allí va anar a Terol, i d'allí a les parts de València, i a la capital, on va passar les festes de Nadal i Cap d'Any de 1338.

323. La veritat és que la crònica no ha parlat encara d'aquesta deixa a l'infant Joan. Ha parlat, sí, de la deixa de Borriana i Castelló a l'infant Ferran, abans que nasqués l'infant Joan (cap. I, § 47).

E, oïdes aquelles paraules, feren-se als merlets e conegueren-nos, e nós dixem-los:

—Prohòmens, no sabets, vosaltres, que aquest lloc és nostre, e nós som vostre senyor? Per què no ens obrits, pus veets que nós volem entrar aquí e volem parlar ab vosaltres algunes coses necessàries?

E ells respongueren-nos:

—Senyor, vós siats benvengut; e no us meravellets com no us havem obert e com no havets trobat lo portal obert, car si sabéssem que vós, senyor, venguéssets així com soliets, no hàgrem fet ço que havem fet, mas com sabem que venits ab cor de donar-nos a castellans, qui seran per temps e són hui vostres desservidors,³²⁴ no ens volem retre ne donar sinó a vós, de qui som, e no volem estar traïdors e, així mateix, que volem salvar nostra fe e defendre nostres privilegis que havem, que no ens podets separar de la vostra corona. Per què, senyor, si a vós plau d'entrar benignantment, nós vos obrirem la porta, que entrets tot sol.

E nós los responguem que ens obrissen, que ab ells volíem de tot en tot parlar. E, açò dit, ells nos obriren la portella de la porta del portal major. E nós descavalcam e volguem entrar, e ells nos digueren:

—Senyor, vós, entrats tot sol.

E nós los diguem que almenys nos jaquissen entrar ab dos o ab tres. E ells ho atorgaren. E entram lladoncs nós en la vila; e entrà ab nós mossèn Llop de Gurrea, porter nostre major, e Nicolau de Caiça, cambrer nostre. E nós, anant a l'esgleia, trobam tot lo poble per les carreres, los uns deçà, los altres dellà, qui hagué de nós gran goig, plorant e faent-nos reverència ab los colzes en terra, dient-nos:

—Senyor, no ens vullats oblidar!

E anam-nos-en dret a l'esgleia, e, com fom dins l'esgleia, plorà tot lo poble, e nós ab ell ensems, e aquells qui ab nós eren entrats. E, estants així, ploram e estiguem per espai d'una hora que no fem sinó plorar, e ells ab nós.³²⁵ E sobre açò haguem nostre acord que ens en tornàssem a València per deliberar ço que en açò fer se devia, lo qual acord fo aital que, en esmena dels dits llocs de Borriana, de Castelló e de Lliria, fossen donats al dit infant Don Joan los llocs d'Elx e de Crivillent³²⁶

324. Un dels pocs textos catalans relatius als castellans, manifestació, tanmateix, d'un sentiment d'hostilitat, que, fronterera com era, sembla haver sentit més aviat València que Catalunya. Vegeu també més endavant, cap. iv, § 42.

325. Això pot semblar una exageració, i potser ho és; però cal tenir en compte que aquelles gents ploraven amb facilitat, com es desprèn de molts textos, i no consideraven el plor com una feblesa i no l'amagaven ni se n'averkonyien.

326. Crivillent o Crevillent, en l'actual província d'Alacant, partit judicial d'Elx, no lluny d'aquesta població. [Les coses anaren més lentes del que diu el rei: el 6 de març de 1339 signà a Russafa la confirmació de les donacions fetes pel seu pare a la reina i als seus germanastres i féu donar possessió de Castelló de la Plana, de Borriana i de Lliria a la seva madrastra en nom de l'infant Joan, però protestant que desitjava retenir Lliria i Castelló de la Plana per a la Corona. Els infants Pere i Ramon Berenguer foren designats àrbitres per resoldre aquesta qüestió i dictaminaren el 30 d'agost que l'infant Joan re-

que tenia l'infant En Ramon Berenguer, e que al dit infant fos mes en penyora lo dit lloc de Lliria e que li fos donat lo castell de Corbera.³²⁷ E així es seguí de fet, e romangueren a nós los dits llocs de Borriana e de Castelló e Lliria, com l'haguessen treta de penyora. E foren acabades totes les coses e qüestions que eren entre nós e la dita reina, nostra madastra, e sos fills. E, après, l'infant En Pere anà en Castella a refermar les covinences que eren entre nós e la casa de Castella. E lo dit rei tenc per bé feta l'avinença de la reina e de sos fills en la forma que era feta. E d'allí avant romanguem pacíficament en l'administració de nostres regnes.³²⁸

31 E, fetes e acabades totes les coses propdites, entrant l'any de la incarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents trenta-vuit, segons que és acostumat per los reis passats, fem demandes en los regnes e terres nostres per les despeses que devíem fer per raó del nostre matrimoni ab la filla del rei de Navarra, que fo primera muller nostra, e hac nom Dona Maria, e fon dona de santa vida e de gran honestat.³²⁹ E anam-nos-en en Aragó,³³⁰ e, en lo mes de juliol del dit any, la dita reina devia venir a nós, qui érem en Saragossa e, com fo en lo lloc d'Alagó, emmalaltí aquí, e nós esperam tant la sua malaltia tro que fo mellorada. E, ella mellorada, en lo dit lloc d'Alagó prenguem-la nupcialment per muller lo dia de Sent Jacme.³³¹ E donà'ns la benedicció lo bisbe de Xalons, qui era parent de la dita infanta.³³² E, après, partint del dit lloc d'Alagó, venc-se'n a la ciutat de Saragossa, on li fo feta honor, així com pertany a reina, e venc acompanyada de barons e de prelats e d'altres gents, les quals, pus hi hagren retut llur deute, en les parts de Navarra e de França se'n tornaren. E, après, fet lo dit matrimoni, anam-nos-en en regne de València e, per temps

nunciés al llegat del seu pare i que li fos donat Elx i Crevillent, que pertanyien a l'infant Ramon Berenguer, que fou compensat amb els castells i llocs de Corbera i d'Uixó al regne de València i d'Almenar, a Catalunya, a més de 41.500 lliures perquè Elx i Crevillent valien molt més que el que obtenia en canvi. La permuta es realitzà l'any 1340 i l'infant Joan renuncià al llegat del seu pare el 1341: M. T. FERRER, *Causes i antecedents*, p. 449-450 i docs. 1-3, p. 468-473, i *Entre la paz y la guerra*, p. 334-335. Cf. també M.T. FERRER, *Les aljames*, p. 36-37. Sobre la reincorporació de Borriana a la Corona: V. GARCIA EDO, *La reincorporación de Burriana a la corona real (1336-1341)*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", 63 (1987), p. 541-559. M.T.F.].

327. Aquest castell de Corbera és el de la població d'aquest nom, situada a la comarca de la Ribera del Xúquer, concretament a la Ribera Baixa.

328. Es veu clarament l'èxit, així interior com exterior, de la política pacificadora de l'infant Pere, comte de Ribagorça, en contrast amb la política bel·licosa que menaven els anteriors consellers, entre els quals, com hem vist, ja es trobava Bernat de Cabrera.

329. Filla, com hem dit, de Felip d'Evreux (n. 228). [Sobre el matrimoni amb Maria de Navarra: J. CASTRO, *El matrimonio de Pedro IV*. Fl. IDOATE, *Inventario de los bienes de la reina Dª Maria, esposa de Pedro IV, rey de Aragón*, "Príncipe de Viana", VIII (1947), p. 417-435. M.T.F.].

330. El rei Pere, pel mes de març, se n'havia anat a Barcelona, i després, anant cap a Aragó, va aturar-se a Balaguer i Lleida el mes de maig (ZURITA, llib. VII, cap. XLIII).

331. Doncs, el 25 de juliol.

332. Felip, bisbe de Chalons, era oncle de Maria.

qui es seguí, haguem de la dita reina quatre infants, ço és, tres filles e un fill. E les dues filles majors foren maridades, ço és, la una ab lo rei Frederic segon de Sicília,³³³ e morí en Sicília, car no hi visc molt la reina, e l'altra filla, que hac nom Dona Joana, fo col·locada de matrimoni ab lo comte d'Empúries, cosí germà nostre,³³⁴ e la filla menor morí en edat d'infantea. E lo fill mascle que hac fo lo darrer infant, qui morí, que no visc sinó un dia que fo nat. E la dita reina morí, après pocs dies, d'aquell part, en la ciutat de València, en lo setzè dia d'abril de l'any de nostre Senyor Déu mil e tres-cents quaranta-sis.

32 E és cert que, com haguem fet lo dit nostre matrimoni e érem en regne de València, nós, a consell del dit infant En Pere, citam lo rei de Mallorca,³³⁵ car fort desplaïa al dit infant com tant se llaguiava l'homenatge que ens devia fer lo dit rei, lo qual s'era molt perllongat per favor que li dava l'arquebisbe de Saragossa.³³⁶ E açò procurava lo dit rei de Mallorca, per tal com se pensava que, si en nostra cort l'estrenyíem de fer-nos lo dit homenatge, e que ell lo'ns negàs, que per avant n'hauríem afers. Per què requerim e citam lo dit rei a consell del dit infant En Pere, qui féu ordenar la carta de la citació e requesta segons la forma de les covinences e infeudacions fetes antigament entre la casa d'Aragó e de Mallorca,³³⁷ que dins temps cert fos vengut a nós per fer-nos lo dit homenatge per lo feu del reialme de Mallorca e dels comdats de Rosselló e de Cerdanya. E, après alguns dies que fo feta la dita citació, lo dit rei de Mallorca tramès a nós, qui érem en València,

333. Constança, casada amb Frederic el Feble (*il Semplice*), fill de Pere II de Sicília. Frederic era el segon, si considerem només els de la dinastia catalana, com fa la crònica; tercer si considerem els Frederics que van regnar a Sicília, quart si considerem tots els Frederics de la dinastia imperial, i tenim en compte que el fill de Pere el Gran s'anomenava ell mateix Frederic terç. Vegeu SOLDEVILA, *Hist. de Catalunya*, 2ª ed., I, pàg. 356, n. 93. [València també preparà una entrada solemne a la reina Maria: S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308—1644)*, València, 1930, p. 24. M.T.F.].

334. Joan, comte d'Empúries, era fill de l'infant Ramon Berenguer, que va canviar (1343), segons havem dit, el comtat de Prades pel d'Empúries que ostentava el seu germà l'infant Pere, comte de Ribagorça. [Sobre la infanta Joana: M.M. COSTA, *Joana d'Aragó (1344-1384)*, "Estudis d'Història Medieval", VI (1973). *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, 6, p. 137-209. M.T.F.].

335. Jaume III, fill de l'infant Ferran, el de Morea, que era germà de Sanç, anterior monarca mallorquí, mort sense successió. [Sobre el rei Jaume III cf. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 178-244. G. ENSENYAT PUJOL, *La reintegració de la corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Mallorca, Moll, 1997. M.T.F.].

336. Observem, encara, la contraposició entre la política de l'infant Pere i la de Pere López de Luna, arquebisbe de Saragossa.

337. El 12 de gener de 1279, Jaume II de Mallorca, en instrument públic, havia reconegut al seu germà Pere el Gran que ell i els seus successors tenien el regne en feu dels reis d'Aragó. Vegeu ZURITA, llib. IV, cap. VII; BOFARULL, *Crònica de Pedro IV*, pàg. 412-414. El tractat d'Anagni va refermar i reconèixer aquest vassallatge, malgrat la protesta secreta formulada per Jaume II de Mallorca (publicada per LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, I, pàg. 462).

mossèn Asmar de Mosset³³⁸ per obtenir allongament del dit homenatge, la qual cosa nós atorgar no li volguem, com no ho trobàssim de consell del dit infant En Pere, qui lladoncs tenia lo regiment de la nostra cort.³³⁹

E, partint de nós lo dit mossèn Asmar de Mosset, lo dit infant En Pere anà en Castella, segons que dit és,³⁴⁰ e, com fo tornat de Castella, nós haguem ardit que el rei de Marrocs faïa gran pertret e aparell de passar en Espanya contra los reis de cristians. Per la qual raó nós anam regonèixer diverses llocs e forces de regne de València e especialment lo port de Dénia, com se porien enfortir lo dit lloc e lo port.³⁴¹

E, après, tornant-nos-en en València, fom en lo lloc d'Oliva, on nos convidà En Francesc Carròs.³⁴² E aquí venc a nós mossèn Pere de Codolet per missatgeria del dit rei de Mallorca,³⁴³ pregant-nos de part sua que li volguéssim allongar lo

338. Un dels principals consellers del rei de Mallorca, acusat de beguinisme en 1332 (vegeu J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, pàg. 387-389). [Quan Jaume III accedí al tron prescindí del grup d'heterodoxos que voltaven el regent, l'infant Felip, menys d'Ademar o Asmar de Mosset. Abans d'iniciar-se la guerra, Jaume III desconfià d'ell i d'altres consellers i els empresonà a Mallorca. El rei Pere els deslliurà quan arribà a Mallorca i els féu incorporar a l'expedició per ocupar el Rosselló. Des del 1344 figurà constantment en el consell reial, com altres nobles rossellonesos, malvistos pels membres de la Unió perquè eren partidaris de l'autoritarisme reial: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 101, 203, 212, 242, 341, 407. M.T.F.]

339. Observem la insistència del cronista, en aquest paràgraf, a fer recaure íntegrament sobre l'infant Pere la iniciativa de la política de cara al rei de Mallorca.

340. Més amunt, § 30. L'anada va tenir lloc a mitjan octubre 1339 (ZURITA, llib. VII, cap. XLVI).

341. És l'amenaça dels benimerins: l'emperador Albuhaçèn, sobirà de Marroc i Tlemecèn. Es temia que l'atac principal seria pel regne de València, on tindria lloc un gran desembarcament. D'on aquesta inspecció del rei a les places i ports del regne de València, especialment al de Dénia. Sobre la reacció i aparellament per a la defensa, vegeu ZURITA, llib. VII, caps. XL, XLII i XLVI. La segona redacció diu *e lo port*. Però l'esmena és injustificada, perquè el *dit* hauria d'anar, precisament, amb *port*, que és del que ha parlat. [Els preparatius per a la defensa de les costes contra la flota d'Abu-l-Hassan ja havien començat el 1337, any en què galeres benimerines havien atacat Benissa, al terme de Calp, amb l'ajut, segons el rei, de sarraïns valencians; el rei intentà també la negociació amb el sultà marroquí: F. SEVILLANO COLOM, *Crisi hispano-musulmana: un decenni crucial en la reconquesta (1330-1340)*, "Estudis d'Història Medieval" III. *Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1970, p. 53-74, especialment p. 57-66. M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 139-144 i docs. 59-65. El rei també ordenà a diverses ciutats i viles marítimes dels seus regnes que preparessin galeres armades i també ho demanà a Mallorca: *ibidem*, p. 141 i M. Rosa MUÑOZ POMER, *Las cortes de 1339 paso previo en la alianza peninsular contra los benimerines*, a *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, Universidad de Valencia, 1982, III, p. 51-64, concretament p. 59. M.T.F.]

342. Oliva, en l'actual província de València. Francesc Carròs, l'antic almirall de Jaume II, el de la conquesta de Sardenya. Vegeu cap. I. [Sobre Francesc Carròs, cf. abans n. 66. Oliva pertanyia al terme del castell de Rebollet, senyoriu dels Carròs des de la conquesta del regne de València. M.T.F.]

343. Pere Ramon de Codolet, senyor de Pontellà, era majordom del rei de Mallorca. Apareixerà relativament sovint en la crònica amb motiu de les lluites entre Pere i Jaume. [Pere Ramon de Codolet dirigí, durant la guerra, la defensa de Cotlliure i quan es reté obtingué autorització per sortir-ne i anà a Perpinyà, d'on també hagué de sortir quan es reté. Es negà a prestar homenatge a Pere el Cerimoniós i fugí del Rosselló; els seus béns foren confiscats: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 231, 354, 356-357. M.T.F.]

temps de la citació de l'homenatge que fer nos devia, e era ab nós lo dit infant En Pere. E fem-li resposta semblant d'aquella que havíem feta al dit mossèn Asmar de Mosset, ço és, que per res allongament algú no li faríem, com la retardació del seu homenatge fos perjudi a la nostra corona. Per què tornà-se'n lo dit mossèn Pere Ramon de Codolet, e nós entram-nos en València.

33 E, estant nós en València, veents que el passatge que el dit rei de Marrocs entenia a fer en Espanya era a nós molt perillós, haüt sobre açò nostre consell, tramestem al rei de Castella nostres missatgers, ço és, mossèn Gonzalvo Garcia, lo jove,³⁴⁴ e lo degà de València, apellat Diego López de Fonteio, qui despuis fon bisbe de Burgos, qui era de casa de la reina, nostra madastra, lo qual la dita reina hi féu anar en favor nostre.³⁴⁵ Los quals missatgers tractaren e feren ab lo dit rei de Castella que ell valgués a nós, e nós a ell, e fóssem una cosa contra los dits moros. E entre les altres coses prometeren-li de nostra part de fer-li ajuda de deu galees, que estiguesen en les mars de l'Estret ab l'estol del dit rei de Castella, per contrastar lo passatge del dit rei de Marrocs.³⁴⁶

34 E, après alguns dies, estants nós en la ciutat de València e pensants que el dit rei de Mallorca havia poc temps del citament que fet li havíem per lo dit homenatge e que no lleixaria encórrer lo dit temps, concordam d'anar a Barcelona per lo dit fet.³⁴⁷ E lo dit rei de Mallorca, qui era en la vila de Perpenyà, veent que ell son fet de fer lo dit homenatge pus enant perllongar no podia, féu-nos pregar que

344. Es tracta d'Alonso Gonzalo García, fill de Gonzalo García, que havia estat gran privat del rei Jaume II (ZURITA, llib. VII, capítol XLVI). [Hem parlat ja del seu pare, Gonçalvo Garcia, a la n. 197. En aquesta ambaixada a Castella negocià el tractat de Madrid, del primer de maig de 1339, que suposava l'aliança contra el Marroc, però no incloïa Granada, amb la qual el rei Pere tenia pau vigent: M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 142. M.T.F.].

345. Lope Pérez de Fontecha, que fou bisbe de Calahorra i després bisbe de Burgos (1351-1352). Que anés enviat per la madrastra vol dir que la pau era completa entre ella i el rei Pere. Hom va enviar aquests missatgers el 3 d'abril de 1339 (ZURITA, *loc. cit.*). [En realitat, Lope Pérez de Fontecha, que en aquest moment, a més de degà de València, ja era ardiaca de Burgos, no negocià el tractat; apareix entre els testimonis. La seva missió era la d'explicar al rei de Castella l'acord del rei Pere amb la seva madrastra, mentre els infants oncles del rei preparaven la seva sentència arbitral que havia de resoldre definitivament l'heretatge de l'infant Joan; cf. n. 326 i *Docs. inéd.*, VII, doc. 9, p. 99-100. Cf. sobre aquestes negociacions: M.T. FERRER, *Causes i antecedents*, p. 449-450 i docs. 1-3, p. 468-473 (traduït al castellà a *Entre la paz y la guerra*, p. 334-335 i 542-549). M.T.F.].

346. Vegeu les condicions de l'aliança i la col·laboració en ZURITA (*loc. cit.*). Eren realment deu galeres les que el rei d'Aragó es comprometia a enviar a l'Estret, però durant els mesos d'octubre a abril, inclusivament, sols quatre, proporcionalment a les del rei de Castella. [El tractat es troba publicat a *Docs. inéd.*, VII, Barcelona, 1850, p. 87-96; cf. també cartes sobre el mateix afer, docs. 6-8., p. 96-99. El rei de Castella havia de tenir a l'Estret 20 galeres d'abril a la fi de setembre i vuit la resta de l'any. M.T.F.].

347. El rei Pere va arribar a Barcelona a finals del mes de maig (ZURITA llib. VII, cap. XLVII).

li féssim anar a Perpenyà lo dit infant En Pere, e nós atorgar no ho volíem, pensant-nos que seria minva nostra e, encara, del dit infant. E lo dit infant dix-nos:

—Vós, senyor, no estigats vós per mi, que, ab que sia fet a vós ço qui és honor de la vostra corona reial, jo no em cur d'als.

E lladoncs lo dit infant En Pere anà a Perpenyà, e lo dit rei s'acordà ab ell e promès-li que vendria a nós per l'homenatge, e lo dit infant En Pere tornà-se'n. E, après pocs dies, lo rei de Mallorques venc-se'n en Barcelona³⁴⁸ e, com hi fo e hac acordat en si mateix de fer-nos lo dit homenatge, suplicà'ns que ens plagués que l'homenatge no ens fes denant tot lo poble de Barcelona, qui ja per allò era justat en lo nostre tinell major de nostre palau, mas que el nos faés en la capella del dit palau. E nós, moguts de benignitat, atorgam-li-ho. Per què en la dita capella féu-nos lo dit homenatge.³⁴⁹ Emperò, com lo dit homenatge nos féu, ell estec de peus una gran estona, que no es volc asseure, demanant-nos coixí en què s'assegués, allegant que així és acostumat de tot príncep, e nós, sabents ja que ell havia en cor d'allegar-nos allò, fem-nos fer coixins de major forma e pus nobles dels altres coixins de la nostra cambra, e no lo hi volíem atorgar. Però ell, estant així de peus, demanant-nos coixí, haguérem nostre consell sobre açò, e consellaren-nos que li donàssem coixí, mas no pas d'aquells de la major forma, mas un dels altres de la nostra cambra, e fem-li'n posar un.³⁵⁰ E lladoncs ell s'assec e féu-nos lo dit homenatge. E, açò fet, ell nos demanà llicència que se'n tornàs, e nós atorgam-la-li; e ell tornà-se'n als comdats de Rosselló. E nós romanguem en Barcelona per raó del concili general que l'arquebisbe de Tarragona, ab tots los bisbes e prelats de la sua província, tenia en Barcelona, a instància e requesta nostra, per alguna ajuda que volíem d'ells.³⁵¹

35 E, ans que lo dit rei de Mallorques partís de Barcelona, fon feta translació de la verge santa Eulàlia, cos sant de Barcelona. E fo feta en lo segon digmenge de juliol de

348. Això fou el mes de juliol.

349. El tinell, la gran sala gòtica del palau; la capella, la de Santa Àgata. La cerimònia va tenir lloc, en efecte, "in capella maiori palatii regii civitatis", el 17 d'agost de 1339. Text publicat per A. de Bofarull, nota a la seva ed. de la Crònica, pàg. 407.

350. Aquesta escena, amb la preparació refinada de la humiliació i de l'espera, innecessàries, retrata bé el caràcter de Pere el Cerimoniós i ens mostra com s'havia proposat exacerbar, ja de bon començament, l'amor propi i l'orgull del seu cunyat. La seva personalitat ens apareixia formada. [S'interpreta també aquest gest com una de les moltes manifestacions de la obsessió del Cerimoniós per la precedència i la jerarquia que li corresponien en els actes protocol·laris, que tornà a mostrar en l'entrada conjunta amb el rei de Mallorca a Perpinyà i a Avinyó l'any 1339 (cap. II, 37): R. NARBONA, *Ritos y gestos*, p. 320. M.T.F.].

351. Aquest concili provincial va coincidir amb la translació del cos de santa Eulàlia. Hi van assistir tots els prelats de la província tarraconense i el legat papal, cardenal de Rodés. [Sobre la translació del cos de santa Eulàlia: S. PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, p. 245-249. M.T.F.].

l'any de nostre Senyor mil e tres-cents trenta-nou.³⁵² E foren-hi presents nós e lo dit rei de Mallorca e un cardenal apellat lo cardenal de Rodés, qui era vengut d'Espanya per legat del pare sant,³⁵³ e los infants En Pere e En Ramon Berenguer, oncles nostres, e l'infant En Jacme, frare nostre, e la reina Dona Maria, muller nostra, e la reina Dona Elicsèn, relictada del senyor rei En Jacme, avi nostre, e la reina de Mallorca, germana nostra, e l'arquebisbe de Tarragona, e gran res dels bisbes e prelatos de nostres regnes, e molts e diverses barons, cavallers e altres, qui eren justats en Barcelona per raó del dit concili. La qual festa fo feta molt solemnement; e fo feta la dita translació en aital forma que nós e lo dit rei de Mallorca e lo dit cardenal e arquebisbe e bisbes portam lo dit cors sant en nostres mans, e dessus estava un pali, lo qual portaven diverses prelatos e barons e altres. E, eixints de la seu, anam a la processó tro a l'esgleia de nostra Dona Santa Maria de la Mar e, après, tornam a la seu, e lo dit cors sant fon mes en la tomba de la sua capella dejús l'altar de Santa Creu, on hui està, la qual translació e processó fo així meravellosa e solemne que quaix creure no es poria.³⁵⁴ E convidam aquell dia tot hom honrat que fos en nostra cort, e menjaren ab nós lo dit cardenal, rei e reines e comtes e comtesses e altres de la nostra casa reial e arquebisbes e bisbes, així que fom en una solemne taula justats en nombre vint-e-un.³⁵⁵ E en les altres taules foren molts en nombre de comtes, vescomtes, nobles e cavallers, car en aquell temps encara no s'usava de menjar cavaller algú ab nós.³⁵⁶

36 E, après algun temps, feta la dita translació, nós, estants en Barcelona, acordam d'anar a la ciutat de Lleida, on foren l'arquebisbe de Saragossa e l'infant En Pere e altres diverses barons e cavallers, e aquí fon fet e tractat lo matrimoni de la infanta Dona Joana, filla del senyor rei En Jacme, avi nostre, e sor del dit infant En

352. O sia el dia 11 de juliol.

353. Bernat d'Albià, cardenal-prevere de Sant Ciriàc in *Thermis*, anomenat el cardenal de Rodés, perquè n'havia estat bisbe de 1336 a 1338. Ara venia de Castella, on havia servit de mitjancer entre els reis de Castella i Portugal. El tornarem a trobar en la crònica, cap. III, § 56. Allí ens diu el cronista que el pare del cardenal era català, del vescomtat de Cardona. [El cardenal de Rodés, Bernat d'Albià, era llavors cardenal prevere de Sant Ciriàc in *Thermis*, però era conegut pel primer nom. Havia nascut a Saverdun (Arieja), com el papa Benet XII, d'un pare català, originari del vescomtat de Cardona. Fou canonge de Beauvais, després bisbe de Rodés (1336-1338), i cardenal. Fou mediador entre els reis de Castella i Portugal i d'allà passà a Barcelona pel juliol de 1339 prop de Pere el Cerimoniós, del qual era amic, per representar el papa en la translació de les cendres de santa Eulàlia. Hi tornà el 1343, com veurem (n. 578) per sostenir la causa del rei de Mallorca. Fou nomenat cardenal-bisbe de Porto el 1348 i morí el 1350: nota d'A. Pagès a la seva edició de la *Crònica*, p. 415. M.T.F.].

354. En contrast amb Muntaner, el rei Pere és rarament hiperbòlic. Aquí, per excepció, en trobem un cas.

355. Remarquem l'ús de l'adjectiu solemne: "una processó solemne", una "solemne taula", "un solemne convit" (§ 37), "solemnes missatgers" (§ 37).

356. Encara en temps de Jaume I el rei menjava sol a la seva taula, o amb la reina, si era amb ella. Els comensals de la taula reial han anat, doncs, augmentant, i ara en aquest regnat, en un moment que no podem precisar, comencen a poder-hi menjar els cavallers.

Pere, ab En Llop de Luna.³⁵⁷ E així mateix fo feta avinença e concòrdia entre lo dit infant En Pere e lo dit arquebisbe de Saragossa, per raó d'alguna ingritud e discòrdia que havia entre ells.³⁵⁸ E, après, tornam-nos-en en Barcelona.

37 E, estants nós en la ciutat de Barcelona, pensants e veents que papa Benet, qui lladoncs era, no ens volia pus allargar de l'homenatge que fer-li deviem per lo regne de Sardenya e de Còrsega, haguem anar en Avinyó. E partim de Barcelona e anaren ab nós lo dit infant En Pere, qui lladoncs era comte d'Empúries e de Ribagorça, e l'arquebisbe de Tarragona, mossèn Arnau Sescomes, e mossèn Joan Ximénez d'Urrea, senyor de Biota e del Bayo, e En Pere de Queralt e molta altra gent.³⁵⁹ E tenguem nostre camí per manera que, la vespra de Tots Sants, fom a Perpenyà. E lo dit rei de Mallorca, ans que fóssem a Perpenyà, isqué'ns a carrera al Voló, e allí aturà tot lo dia ab nós, e lo sendemà, vespre de Tots Sants, lo dit rei de Mallorca féu traure un pali e així anà ab nós sots lo pali, de la porta de la vila que és apel·lada de Sent Martí, anant per lo mellor carrer de Perpenyà, tro al castell, on era nostra sor. Així, emperò, anam, que nós anàvem a la part dreta e ell a part esquerra, e nós anàvem primer que ell, e ell prop nós, així mig cors de cavall. E allí ell nos retenc tot aquell dia a menjar e a jaure; e l'endemà, que fo dia de Tots Sants, així mateix nos retenc e ens féu solemne convit. E l'endemà, que fo lo jorn apellat la Commemoració dels defunts, tenguem nostre camí per anar en Avinyó e anam jaure al lloc de Salses. E lo dit rei contínuament acompanyà'ns a son cost e messió ab alguns barons de sa terra e ab lo bisbe de Lavour, qui era frare del comte de Foix e havia nom mossèn Robert,³⁶⁰ e ab lo senyor d'Apcher³⁶¹ e ab altres barons de Llenguadoc, nós e lo dit rei posants tota

357. El nom està equivocac: ha d'ésser Iolanda o Violant, no pas Joana. Una errada de transcripció no és difícil tractant-se d'aquests noms. Però tots els manuscrits diuen *Johana*. En tot cas, fou la infanta Violant la filla de Jaume II que, després d'haver estat casada, com diu la mateixa crònica (cap. 1, § 1), amb el dèspota de Romania Felip, fill del príncep de Tàranto, va casar-se amb don Llop de Luna, el personatge de qui ja ha parlat la crònica (vegeu, per exemple, més amunt, § 27). [Sobre Lope de Luna i aquest casament, cf. n. 244. M.T.F.]

358. El dit matrimoni els emparentava, ja que l'arquebisbe, Pere López de Luna, era oncle del marit, i l'infant Pere, comte de Ribagorça, era germà de la muller.

359. El papa és Benet XII. [Sobre Arnau Sescomes, cf. n. 308, i sobre Joan Ximénez d'Urrea, cf. n. 91. Pere de Queralt era fill del que havia participat en la conquesta de Sardenya (cf. n. 91), on morí, i de Francesca de Castellnou, senyora de Ceret. Participà en la guerra contra el rei de Mallorca, almenys en la campanya del Rosselló, on s'ocupà de negociar la rendició d'Elna i posteriorment en l'expedició urgent, el 1347 per expulsar del Conflent Jaume de Mallorca, que hi havia entrat novament (cf. n. 828). Fou senyor de la baronia de Queralt i de Ceret; es casà amb Alamanda de Rocabertí i morí el 1348; el succeí el seu fill Dalmau. El seu sepulcre es troba a l'església de Santa Maria de Bell-lloc. M.M. COSTA, *La família de Queralt*, p. 106-197. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 226. Cf. el quadre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 12, p. 234. M.T.F.]

360. Robert de Bearn, bisbe de Lavour (1338-1348), germà del comte de Foix Gastó.

361. Garí de Castelnou, sire d'Apchier o Apcher, camarlenc del rei de Mallorca (A. PAGÈS, nota a la seva ed. de la Crònica, pàg. 416). [Segons A. Pagès, passà al servei del rei Pere i participà a la guerra a

vegada en una vila. E continuam així nostre camí, e, en cascuna ciutat que posàvem, eren-nos fets molts presents de confits et de brandons. E, com fom en la vila de Lunell,³⁶² lo papa tramès-nos a dir, per sos solemnes missatgers o ambaixadors, que ell nos pregava que anàssem passar a la barca de Bellcaire e a Tarascó,³⁶³ per tal com lo pont d'Avinyó era lladoncs trencat e passaven ab barca. E açò ens tramès a dir lo dit papa, per ço que els dits cardenals nos fessen aquella honor que a rei se pertanyia, e atorgam-los-ho. Per què anam passar lo Roine a la barca de Bellcaire. E, com fom a Tarascó, lo dit pare sant no volc que entràssem encontinent en Avinyó, per ço que faés son aparell per mills honrar-nos. E així estiguem en Tarascó tres dies per ço que ens fos feta aquella festa que a rei se pertanyia e així com s'acostuma de fer. E, passats los dits tres dies, que fo lo sendemà de Sent Martí,³⁶⁴ partim de Tarascó per entrar en Avinyó e anam passar la barca al riu de Durença.³⁶⁵ E, passada la dita barca, trobam allí vint-e-dos cardenals, e lladoncs no hi havia sinó vint-e-quatre cardenals. E los dos cardenals, çó és, lo d'Espanya e lo de Montfavenc,³⁶⁶ eren anats per legats del dit pare sant en Nàpols. E allí tots d'u en u nos reeberen molt honradament, cascun llevant-se lo capell e tot l'àls que tenia sobre el cap e besant-nos, e nós així mateix, llevant-nos nostre caperó e faent-los aquella honor que es pertany de fer. E dels dits vint-e-dos cardenals anaren-se'n primers los divuit, e los quatre roman-gueren ab nós per acompanyar-nos, ço és, lo cardenal de Comenge, qui era bisbe e cardenal,³⁶⁷ e lo cardenal Napolió, qui era diaca cardenal e era lo prior, qui era del llinatge dels Orsins, qui es donava deute ab nós,³⁶⁸ e los altres dos cardenals roman-gueren ab lo rei de Mallorca per acompanyar-lo. E continuam així nostre camí tro a la ciutat d'Avinyó, e los prohòmens de la dita ciutat traguieren-nos dos palis, la un per a nós e l'altre per al dit rei de Mallorca. E nós ab lo dit pali entram primers, e, après nós, los dits dos cardenals qui ens acompanyaven; e, après, venc lo dit rei de Mallorca ab son pali, e, après, venien los dos cardenals qui l'acompanyaven. E,

Sardenya el 1354. El 1360 el rei de França l'envià com a ambaixador prop del rei Pere amb Jean Souvain, senescal de Beaucaire, per treballar per mantenir l'aliança conclosa abans amb ell. M.T.F.].

362. Lunell o Lunel, en el Llenguadoc, a 23 Km. de Montpeller.

363. Bellcaire i Tarascó a una i altra banda del Roine.

364. Doncs, el dia 11 de novembre de 1339.

365. La Durença, el cabalós riu de Provença, afluent del Roine.

366. El cardenal d'Espanya era Pedro Gómez de Barroso, que havia estat bisbe de Cartagena (1326-1327), cardenal del títol de Santa Pràxedes des de 1327 i després cardenal-bisbe de Santa Sabina (1341); morí el 1348 conegut amb aquell nom. Quant al cardenal Montfavenc, es tracta de Bertrand de Montfavence, cardenal-diaque de Santa Maria d'Aquiro (1316-1343). Tots dos havien estat enviats pel papa el 1337 com a nuncis a Anglaterra i a França per tal d'evitar la guerra dels Cent Anys.

367. Joan Ramon de Comenge, que havia estat bisbe de Magalona i arquebisbe de Tolosa (1317-1327), des de 1327 cardenal del títol de Sant Vital i després cardenal-bisbe de Porto el 1331.

368. Napoleó Orsini, cardenal-diaque de Sant Adrià des del 1288, prior dels cardenals, com diu la crònica, i molt devot dels reis d'Aragó, especialment de Jaume II (vegeu C. A. WILLEMSSEN, *El cardenal Napoleó Orsini i Jaume II d'Aragó*, trad. J. Rubió, "Est. Univ. Cat.", xi, 1926, pàg. 89 i seg.).

així anants, anam fer reverència al sant pare, lo qual trobam en lo consistori ab cadira e vestiments pontificals; e, així entrants per lo dit consistori, fem-li reverència, ço és, que li besam los peus, e ell a nós en la boca. E foren-nos aparellades sengles cadires pus baixes que la sua, mas eren pus altes que els sitis dels cardenals. E la nostra cadira estava a la part dreta e la del rei de Mallorca a la part esquerra. E allí nós demanam al dit pare sant de son estament, e així mateix que li érem venguts fer reverència e que érem aparellats de fer-li homenatge; e ell reebé'ns totes les dites coses ab gran plaer e així mateix demanà'ns del nostre estament e que havia haüt gran plaer de la nostra venguda, e que ens assignava a l'endemà a reebre de nós lo dit homenatge. E de continent prenguem comiat d'ell e anam a la nostra posada, que era l'orde dels agustins. E l'endemà, que nós érem aparellats de fer lo dit homenatge, partim de la nostra posada, ensems ab lo dit rei de Mallorca e ab grans gents nostres e sues que ens seguien. E, anants així ensems per la ciutat d'Avinyó, nós e el dit rei de Mallorca, en un equal, manants dos cavalls denant nós en destre, la un nostre, e l'altre del dit rei de Mallorca, un cavaller de casa sua, appellat Gastó de Levis, frare del menescal de Miralpeix,³⁶⁹ veent que el nostre cavall se dava major avantatge que aquell del dit rei, son senyor, donà bastonades al nostre cavall e a aquell qui el nos destrava. E nós, veents aquella minva que es faïa a nós, e en nostra presència, majorment que el dit rei de Mallorca no faïa semblant ne mostrava que li desplaqués ço qui fet s'era, moguts de gran ira, metem la mà a la nostra espaa per dar-ne e ferir lo dit rei de Mallorca, e nostre Senyor Déus, qui ordena totes les coses e sap qual és mellor, no volc que nostre cor fos complit d'açò que fer volíem, e parec bé en açò que nós portàvem una espaa de nostra coronació, que era fort rica e molt noble, guarnida de diverses pedres fines e de perles, e no fo regoneguda de febrir e, per lo guarniment que era estret, estava tan dura de traure del foure, que no la poguem traure, e sí hi fem nostre poder tres vegades, que ens hi anagam. E en açò tota la gent se mis quaix en rumor, e l'infant En Pere, qui no ens anava molt lluny, venc tantost a nós e suplicà'ns e ens pregà que allò romangués, dient:

—Senyor, no sia per res. Bé sabets vós, senyor, que el rei de Mallorca és molt amat en aquesta cort de Roma, e per lo papa e per los cardenals e per tota l'altra gent. Per què hic poriets prendre vostre pesar o encara morir per ventura.

E nós dixem-li que puis, ab que haguéssem mort lo rei de Mallorca, no ens presàvem gaire, si moríem. Finalment, tant nos dix lo dit infant, que nós assuaujam nostra ira e tenguem nostre camí vers lo palau del papa, qui havia fet aparellar lo seu consistori per ço que denant molta gent li faéssem lo dit homenatge.³⁷⁰ E

369. Gastó de Levis era germà de Joan II de Levis, senyor de Miralpeix, fills ambdós de Joan I de Levis (de la nota d'A. PAGÈS, ed. de la Crònica, pàg. 417).

370. La personalitat i el caràcter del rei, que ja se'ns han manifestat agudament en l'episodi de l'homenatge del rei de Mallorca, ara tornen a manifestar-se aquí, més agudament encara, i ens donen una neta visió de l'home; dels terribles impulsos que el menen, i de la mancaça d'un veritable discer-

nostre Senyor Déu, veent la sua vanaglòria, volc que aquella nit se pres foc al seu palau e al dit consistori, així que, per raó d'aquell foc, no li poguem fer lo dit homenatge allí, mas fem-lo-li en la capella que ara és vella, e llavors era la major, e ara és la menor.³⁷¹ E gràcia alguna no poguem obtenir ni recaptar d'ell tant era avari-ciós e desgraciat.³⁷² E nós, veent la sua desconeixença, aquell dia mateix partim-nos d'ell e anam-nos-ne a jaure e a sopar a Vilanova,³⁷³ on lo cardenal Napolió nos convidà, e fo ab nós lo dit infant En Pere. E lo dit rei de Mallorca aturà tot aquell dia ab lo pare sant per fer sos afers e aitampoc s'hi féu res que volgués. E, tenents nós així nostre camí vers Montpeller, lo dit rei de Mallorca atès-nos ans que entràssem en Montpeller. E féu-nos eixir a reebre tots los bons hòmens de la terra e, dansants denant nós diverses hòmens e dones, anam així tro al palau; e aquí lo dit rei nos féu gran festa e bell acolliment e ens féu solemne convit. E, après, partim de Montpeller e venguem-nos-en a Perpenyà, e aquí lo dit rei nos féu així mateix gran festa e bell acolliment. E puis partim de la dita vila de Perpenyà e venguem-nos-en al Voló, e lo dit rei acompanyà'ns; e eren tantes aigües, que no poguem pasar la barca e haguem anar al pont de Ceret,³⁷⁴ e tenguem nostre camí per lo coll de Panissars e fom a la Jonquera, e aquí romàs lo dit rei de Mallorca, e nós en-tram-nos-en a Barcelona. E l'infant En Pere així mateix romàs en ço del seu³⁷⁵ e no es curà de seguir nostra cort, com ja començava a renunciar als afers del món. E el comte de Terranova, mossèn Nicolau de Janvilla, qui era savi hom e de gran consell, emparà's de seguir nostra cort e de tenir lo regiment d'aquella.³⁷⁶

niment moral, que li permet d'exposar com una cosa normal i justa la seva terrible ira, i tot seguit de veure la intervenció divina en càstig de la vanaglòria del papa, perquè ha volgut que li fes homenatge davant molta gent. La sospita de si l'incendi no fou casual no pot menys d'insinuar-se. Concretament, aquest passatge ens revela com, sense una gran habilitat i una gran mansuetud, qualitats que no tenia, Jaume III de Mallorca estava abocat a perdicció. Contrasta, en canvi, amb la del seu nebot la digna figura de l'infant Pere.

371. No podem precisar quines són aquestes capelles. Si fos possible precisar-les i datar la segona, tindriem un altre terme *post quem* per a datar la redacció d'aquest passatge. [La capella on es celebrà la cerimònia fou, potser, la de Sant Joan, edificada per Benet XII i consagrada el 1336; una altra capella més gran, dedicada als sants Pere i Pau, fou construïda més tard i acabada el 1352, segons J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 224, n. 63. M.T.F.].

372. El ressentiment fa parlar el rei. Ja ha fet observar A. Pagès (notes a la seva ed. de la Crònica, pàg. 417) que la història no ha confirmat aquest judici sever.

373. Vilanova d'Avinyó o Villeneuve-Lès-Avignon, davant Avinyó, a l'altra banda del Roine.

374. La barca i el pont sobre el riu Tec.

375. És a dir, en el comtat d'Empúries, que encara no havia bescanviat amb el de Prades. És possible que ara comencin les manifestacions de les seves tendències contemplatives; però trigarà encara molt a apartar-se del món.

376. Nicolau de Janvilla, comte de Terranova (Terranova de Sicília, en la costa Sud), que havia vingut a Catalunya en temps d'Alfons el Liberal. ZURITA diu que era natural de França i que tenia el seu Estat a Calàbria (llib. VII, cap. XLVIII). Era casat amb Margarida de Llúria, filla del gran almirall, la qual, per mort dels seus germans i nebot, havia succeït en bona part de l'Estat del seu pare. [Nicolau de Janvi-

38 E, après, anam-nos-en en Aragó e, estants allí, fom requests per lo rei de Castella, qui ens tramès sos missatgers, que li faéssem valença e ajuda per raó de la covinença que era entre nós e ell contra lo rei de Marrocs, qui passava ab gran poder en Espanya. E nós, veents que açò eren grans fets e a nós molt perillosos, tenguem nostre camí vers Barcelona e manam-hi corts e faem-hi armar deu galees, les quals trametem encontinent al dit rei de Castella per En Pere de Montcada, almirall nostre.³⁷⁷ E, com lo dit nostre almirall fo junt e plegat a l'estol del rei de Castella, lo rei de Marrocs era ja passat deçà en Espanya ab infinit poder. E lo dit rei de Castella venc-li ab gran poder e combaté's ab ell e vencé'l.³⁷⁸ E lo dit rei de Marrocs fugí e tornà-se'n en son regne. E d'açò haguem tantost nós ardit, estants en la ciutat de Barcelona, e fo en l'any de nostre Senyor Déu mil e tres-cents quaranta.

E ací feneixen tots los fets del dit segon capítol e comença lo terç capítol en què es tracta dels afers del rei de Mallorques, ço és, en quina manera fon proceït e feta per nós l'execució contra ell segons que es segueix.

lla o Joinville, comte de Terranova, fou un dels principals barons del regne de València gràcies al seu casament; amplià el seu patrimoni amb la compra al rei d'Alcoi i de les alqueries de Barxell i Xirillent, les alqueries de la vall de Seta i els castells i llocs d'Altea, Calp i Guadalest. Fou un dels consellers més notables del rei i durant la campanya del Rosselló, en la guerra contra el rei Jaume III de Mallorca, romangué a Barcelona amb altres membres del consell reial per resoldre els afers que es presentessin; cf. una carta del rei del 29 de juny de 1344 informant-lo de la campanya: R. GUBERN, *Epistolari de Pere III*, Barcelona, Ed. Barcino, 1955, doc. 1, p. 71-74. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, II, p. 523-524. M.T.F.].

377. El seu antecessor, l'almirall Jofre Gilabert de Cruïlles, havia mort desastradament, prop d'Algesires, per haver sortit de les galeres a terra, a combatre els moros. Aleshores el rei va nomenar almirall el noble Pere de Montcada, fill d'Ot de Montcada i de Jofredina de Llúria, filla del gran almirall Roger. El nou almirall, amb un estol de dotze galeres i un lleny, va acudir a l'Estret i, per ordre del rei de Castella Alfons XI, va col·locar-se en vigilància prop de Tarifa. [Sobre J. G. de Cruïlles, cf. n. 293, i sobre Pere de Montcada, cf. n. 271. La petició d'ajuda urgent del rei de Castella es produí perquè després de la mort del fill d'Abu-l-Hasan, Abu Malik, a Alcalá de los Gazules, el sultà reuní moltes més tropes i una flota amb les quals passà a la Península, on derrotà els vaixells cristians que es trobaven a Algesires el 8 d'abril de 1340: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i S. GASSIOT PINTORI, *La "Cort general" de Barcelona (1340) y la contribución catalana a la guerra del Estrecho a Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, 1991, p. 222-240. A València, la Cort de 1339 també havia preparat el terreny per a la guerra: M.R. MUÑOZ POMER, *Las Cortes de 1339, paso previo en la alianza peninsular contra los benimerines*, a *Estudios dedicados a J. Peset Aleixandre*, València, 1982, III, p. 51-64; la mateixa autora a *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1987, p. 47-52 informa dels recursos reunits per als armaments marítims; cf. els treballs esmentats a la n. 341. M.T.F.].

378. És la famosa batalla del Salado, en què els reis de Castella i Portugal van vèncer el sultà del Marroc i el rei de Granada (30 octubre 1340). [Cf. sobre l'expedició d'Abu-l-Hasan a la península ibèrica i la batalla del Salado: M. Á. MANZANO RODRÍGUEZ, *La intervención de los Benimerines en la Península Ibérica*, Madrid, CSIC, 1992, p. 249-266. M.T.F.].

TERCER CAPÍTOL

[ACTUACIONS CONTRA JAUME III DE MALLORCA. GUERRA I ANNEXIONS DE MALLORCA, EL ROSSELLÓ I LA CERDANYA]

1 En aquest tercer capítol és declarat en qual manera lo rei de Mallorca, qui era vassall e hom nostre lige, tractà e s'esforçà en denegar la senyoria alodial e la feultat de què ens era tengut per lo regne de Mallorca e comdats e terres que tenia per nós en feu nostre. Per la qual raó nós proceïm contra ell, e lo dit regne, comdats e terres confiscam, e aplicam-les a la nostra corona reial d'Aragó. E, per tal que pus complidament sia vista la raó per la qual nós proceïm a confiscació dels regnes, comdats e terres dessús dits, declaram ací los afers del dit reialme de Mallorca, en quina manera fon donat per lo rei En Jacme, tresavi nostre, ne les obres que els reis de Mallorca passats faeren tro al temps de la confiscació dessús dita.³⁷⁹

2 Certa cosa és que el dit rei En Jacme, tresavi nostre, qui conquistà la ciutat e illa de Mallorca de la mà de sarraïns, e així mateix conquistà la ciutat e regne de València de la mà de sarraïns, en lo temps de la sua mort lleixà tres fills; e la un, qui fo rei d'Aragó, hac nom Pere, e l'altre fill, après nat, hac nom Jacme, e lo terç hac nom Sanxo, qui fo arquebisbe de Toledo.³⁸⁰ E lo dit rei, tresavi nostre, heretà lo primogènit del reialme d'Aragó e de València e comdat de Barcelona, e no es volc intitular sinó rei d'Aragó.³⁸¹ E heretà l'altre fill, per donació que li'n féu entre vius, e après li ho confirmà en son testament, del reialme de Mallorca ab los comdats de Rosselló e de Cerdanya e de la baronia de Montpeller, e intitulà's d'aquells.³⁸² E calcun d'aquests dos reis estec, après mort del dit pare llur, en plena possessió de llurs regnes, comdats, baronia e terres.

379. No amaga, doncs, que la seva finalitat és justificar la seva acció. El rei tresavi seu és Jaume el Conqueridor

380. Pere el Gran i Jaume II de Mallorca. Quant a l'infant Sanç, ja era mort, quan va morir Jaume I. Vegeu DESCLOT, capítol LXVI.

381. No es veu clar què vol dir aquí la crònica. Probablement, vol dir que, un cop va haver abdicat en els seus fills, Jaume I no va voler conservar sinó el títol de rei d'Aragó. Alguns historiadors ho interpreten fàcilment en el sentit que Jaume I només hauria volgut intitular-se rei d'Aragó, que és el sentit que gramaticalment caldria donar-hi. Però això és tan contrari als fets, que costa de creure que Pere el Cerimoniós i els seus col·laboradors ho haguessin ignorat. El rei Jaume I va prendre, molt abans de la conquesta total, els títols de rei de Mallorca i de València, que, per aquest mateix ordre, va posar en els seus diplomes després del de rei d'Aragó i abans del de comte de Barcelona. És, doncs, injustificada la creença, sostinguda per alguns historiadors ultrapirinencs (Lecoy de la Marche, A. Pagès mateix, en les seves notes a la seva ed. de la Crònica, pàg. 417), que Jaume I d'Aragó no va intitular-se ni fou rei de Mallorca i que cal considerar com el primer dels Jaumes d'aquest regne el seu fill i successor. —Per al testament de Jaume I, vegeu *Llibre dels Feits*, § 563 seg. [Cf. el testament a A. UDINA, *Els testaments dels reis*, doc. 21, p. 142-153. M.T.F.].

382. Fa la impressió que aquí manca alguna cosa com: "e intitulà's rei e comte d'aquells", o potser ho sobreentén.

3 E, après algun temps, lo dit rei En Pere, ab deliberació de son consell, atrobà e regonec que la donació e heretament al dit rei de Mallorca, frare seu, feta, no valia de dret, car era donació immensa e la qual tollia major o gran partida del patrimoni de la casa d'Aragó, e, com a bon rei que fo e qui no volia que de tal regalia fos la casa d'Aragó despullada, per diverses tractaments continuats exequí son desheret contra lo dit rei de Mallorca estretament e ab gran esforç, en tal manera que abdosos los reis, qui eren germans, se concordaren, per via de perpetual transacció, en aital manera que el dit rei de Mallorca romangués rei e comte de Rosselló e de Cerdanya e senyor de Montpeller e tengués e posseís son regne, comdats e terres ab tota juredicció alta e baixa, així emperò que, per tot lo dit regne, comdats e terres, romangués lo dit rei e los seus successors vassall e hom propi e lige de rei d'Aragó qui lladoncs era e per temps seria, e que tengués lo dit reialme, comdats e terres en feu per lo dit rei d'Aragó, e que li fos tengut de totes coses que vassall és tengut a senyor de fer e, en especial, que fos tengut de ser e de venir a corts de Catalunya tota vegada que per rei d'Aragó fossen manades e que li donàs postats dels mellors e majors llocs de la terra.³⁸³ E fo encara covengut que els dits reis d'Aragó e de Mallorca fossen tenguts de fer valença la un a l'altre contra tots hòmens; e en aquesta transacció o covinença fermaren tots los barons e rics hòmens qui eren poblats dins lo reialme de Mallorca e comdats de Rosselló e de Cerdanya, e encara los síndics de les universitats del regne de Mallorca e los síndics de la universitat de Perpenya per tot lo comtat de Rosselló e els síndics de Puigcerdà per tot lo comtat de Cerdanya. E tots los rics hòmens e universitats prometeren ab sacrament e ab homenatge al dit rei En Pere e als seus successors que, si per null temps rei de Mallorca o els seus successors venien contra les dites covinences e infeudacions, que ells no fossen tenguts de fer ajuda ne valença al dit rei de Mallorca. E lo dit rei de Mallorca en aquest cas los ne dava per quitis e per absolts.³⁸⁴

4 Après algun temps que les dites coses foren fetes, esdevenc-se que, per tal com lo dit rei En Pere se fo emparat de l'illa de Sicília contra lo rei Carles, per ço com ell e totes ses companyes la tractaven mal ab aquells de l'illa, e per ço ells lliuraren la dita illa al dit rei En Pere, e d'açò no havem més a parlar, lo dit rei En Pere, besavi

383. [Com ja s'indicà a la n. 220 del *Llibre dels Feits*, quan el rei demanava la *postat* del castell, el vassall havia de sortir del castell i del terme amb tots els seus homes i coses i no hi podia tornar fins que el sobirà li havia tornat la *postat*, cosa que solia fer-se al cap de deu dies, excepte si el vassall, requerit, es negava a fer homenatge al sobirà o es negava a estar a dret: *Constitucions de Catalunya*, llib. iv, tit. xxx. M.T.F.].

384. Vegeu més amunt, cap. ii, § 32, n. 337. [El tractat d'infeudació fou signat el mes de gener de 1279 i es troba publicat a *Docs. inéd.*, xxix, p. 119-124. Comentat a G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 90-92. M.T.F.].

nostre, hac guerra ab lo rei Carles, de qui era la dita illa,³⁸⁵ e ab lo rei de França, son frare, per tal com deïen que el dit rei En Pere havia ací ocupada, en prejuí llur, la dita illa de Sicília, qui era patrimoni de l'Esgleia de Roma. E sobre açò lo rei de França, ab favor de l'Esgleia de Roma, venc ab tot son poder contra lo rei En Pere e féu entrada per Catalunya, passant per lo coll de Panissars³⁸⁶ e posà son setge a Gerona e pres-la. E, après que l'hagué³⁸⁷ presa, volia anar a Barcelona per conquistar-la, e pres-lo febre e, desbaratat, llevà's del setge e morí a Perpenyà.³⁸⁸ E fon desbaratat per mar e per terra, e les sues gents. E lo dit rei En Jacme de Mallorca, no considerant la feultat de què era tengut al rei d'Aragó, donà al dit rei de França favor e passatge per la sua terra, per fer sa entrada en Catalunya, e pres sou del dit rei de França d'un gran nombre d'hòmens a cavall e de peu. E per ço comès un crim de lesa majestat, segons forma de covinences dessus dites.

5 E, com les gents del rei de França se'n foren tornades, lo dit rei En Pere, sentint-se agreujat de ço que el dit rei de Mallorca, frare, hom e vassall seu, li havia fet, començà de proceir contra ell e anà-se'n personalment a Perpenyà. E entrà en lo castell, qui no era acabat d'obrar, on era son frare, ab sa muller e sos infants, e com lo dit rei de Mallorca sentí aquí lo dit rei En Pere, frare seu, fugí per una claveguera e isqué's de la terra e anà-se'n en cort de Roma.³⁸⁹ E el dit rei En Pere amenà-se'n la reina de Mallorca e sos fills e venc-se'n en Barcelona,³⁹⁰ e aquí aparellà son estol e tramès-lo a Portfangós ab son fill primogènit, l'infant N'Anfós.³⁹¹ E del dit Portfangós lo dit infant sabé que al dit rei En Pere anava mal per febre qui el pres en Vilafranca de Penedès, e cavalcà cuitadament e anà veure lo dit rei. E lo rei En Pere dix-li:

—Mon fill, a què sots vengut?

E ell li respòs:

—Senyor, jo he sabut lo vostre mal e son-vos vengut veure e fer-vos reverència.

385. És notable que el cronista consideri que l'illa de Sicília fos del rei Carles, i que sembli voler passar sobre el cas dient que no n'ha de parlar més.

386. No van entrar pel coll de Panissars sinó pel de la Maçana (vegeu DESCLOT, n. 1108 i 1109). [La Crònica diu erradament que el rei de França —Felip III— era el germà de Carles d'Anjou; era el seu nebot. M.T.F.].

387. En general, la segona redacció es decanta per les fomes arcaïques. Aquí, en canvi, modernitza el llenguatge. La primera diu *hac*, no *hagué*.

388. El setge del qual es lleva, tot i haver-la presa, és el de Girona. Cf. DESCLOT, cap. CLXVIII i seg.

389. Pere el Cerimoniós i els seus col·laboradors no coneixien la crònica de Desclot; si no, haurien parlat amb més precisió de tota aquesta lluita i no incorrerien en el gros error de creure que l'anada de Pere el Gran a Perpinyà fos posterior a la Croada de Felip l'Ardit. Tampoc no dirien que el rei de Mallorca se n'hagués anat a la Cort de Roma. Vegeu DESCLOT, caps. CXXXIV-CXXXV.

390. Tampoc no diria que s'havia emmenat la reina de Mallorca i els seus fills a Barcelona. Vegeu DESCLOT, cap. CXXXV, notes 9-12.

391. Alfons el Liberal.

E ell dix-li:

—Fill, tornats-vos-en en bona hora e fets vostre viatge, car vós no sots metge per guarir-nos, car Déus nos ha a guarir l'ànima, e los metges, lo cors. E, així, partits-vos-hi tantost e fets vostre viatge, e no us és ops que ens vingats denant.³⁹²

E, encontinent, lo dit infant cavalcà e se'n tornà a l'estol e ab tot lo dit estol anà a Mallorca e assetjà la ciutat e, per via de tractament, hac-la, e, tantost que l'hac haüda, lo dit rei En Pere passà d'esta present vida en lo damunt lloc dit, on era lo dia de Sent Martí.³⁹³ E lo dit infant N'Anfós romàs rei d'Aragó e pres títol del reialme de Mallorca e regnà tro a sis anys,³⁹⁴ e hac guerra ab la casa de França e ab l'Esgleia e ab la casa de Castella e ab los moros, e finà sos dies en Barcelona en l'any que comptava hom mil e dos-cents noranta-u, segons que llargament és notat en les cròniques de temps passat.³⁹⁵

6 Aprés mort lo dit rei N'Anfós, regnà lo rei En Jacme, avi nostre, e venc-se'n de Sicília, d'on era rei. E, aprés algun temps que hac regnat en Aragó e hac pacificada la guerra que era dins sos regnes,³⁹⁶ féu pau ab l'Esgleia de Roma e ab lo rei de França e renuncià al reialme de Sicília e fo-li donada la conquesta del reialme de Sardènyia. Renuncià encara al reialme de Mallorca, lo qual, per contemplació del rei de França e del pare sant, restituí al dit rei En Jacme de Mallorca. E lladoncs lo dit rei de Mallorca renovellà al dit rei d'Aragó la infeudació e totes les altres coses a les quals era estret, segons forma de les covinences dessus dites.³⁹⁷ E pres per

392. Aquesta anècdota no es troba en la crònica de Desclot; però sí en la de Muntaner (cap. cx-liii). Difereixen, però, en les paraules.

393. Les petites inexactituds persisteixen: el rei Pere va morir abans que l'infant Alfons hagués la ciutat de Mallorca; la data de la mort fou la vetlla de Sant Martí. Vegeu DESCLOT, cap. clxviii.

394. 1285-1291.

395. Pot referir-se a la crònica de Muntaner; potser als *Gesta Comitum*, que parlen d'aquell regnat; a la crònica dita de Sant Joan de la Penya, o a les cròniques i compilacions derivades de Muntaner, o d'aquella segona crònica.

396. No es pot dir que hi hagués tal guerra. [Hi havia hagut guerra amb Castella i atacs de francesos i navarresos contra els regnes d'Alfons el Franc: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 22-23; a l'interior, hi hagué revoltes a causa de les pretensions de la Unió aragonesa, però no guerra, i el rei hagué de concedir privilegis a la Unió: S. SOBREQÜÉS, *Alfons el Franc*, a J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, S. SOBREQÜÉS, E. BAGUÉ, *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Ed. Teide, 1954, p. 24 i 31-32. M.T.F.].

397. Tractat d'Anagni i derivacions. Vegeu MUNTANER, cap. clxxxii, nota. Els pactes entre Jaume II de Catalunya-Aragó, d'una banda, i Jaume II de Mallorca i el seu fill l'infant Sanç de l'altra en BOFARULL, *Crònica de Pedro IV*, pàg. 415. [El tractat d'Anagni fou publicat i estudiat per V. SALAVERT Y ROCA, *El Tratado de Anagni y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", v (1952), p. 290-360. Jaume II restituí Mallorca al seu oncle Jaume II de Mallorca el 1298, però amb la condició que aquest darrer reconegués el vassallatge envers la Corona d'Aragó, cosa que féu al tractat d'Argelers (1298): J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 110-111. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 94-96. El 1302 l'infant Sanç, l'hereu del regne de Mallorca després de l'entrada en religió del primogènit Jaume, prestà homenatge a Jaume II com estava previst pel

muller la infanta Dona Blanca, filla del rei Carles, en lo monestir de Vilabertran, que fo mare del senyor rei N'Anfós, pare nostre, e dels altres fills.³⁹⁸

7 E, après algun temps, lo dit rei de Mallorca, en sa vellea, estant en la ciutat de Mallorca, passà d'esta vida,³⁹⁹ e romangueren quatre fills seus; e lo primogènit hac nom Jacme, qui, en vida del pare, renuncià al regne, e lo segon hac nom Sanxo e fo rei de Mallorca, e l'altre hac nom Felip e fo hom de santa religió sots lo hàbit de la terça regla de sent Francesc, e l'altre hac nom Ferrando.⁴⁰⁰ E lo dit rei En Sanxo regnà algun temps e continuà de fer al rei d'Aragó, son senyor, ço que fer li devia, e venia a corts de Catalunya tota vegada que n'era request, així com per les dites covinences hi era costret e, encara, per los usatges e constitucions de Catalunya.⁴⁰¹ E, ans que finàs sos dies, alguns nobles e grans senyors de la terra francesa, per los quals ell se regia molt, torbaren-li l'enteniment e meteren-li en son cap que denegàs al rei d'Aragó la senyoria e lo vassallatge de què li era tengut, donant-li entendre que ell no hi era tengut, car la terra era estada donada antigament per franc alou, e que el rei En Pere, per son poder e per força, l'havia subjugada a fer-la infeudar, e que de dret no valia. E lo rei En Jacme, avi nostre, sabent açò, apellà En Pere Marc, tresorer seu, e dix-li:

—En Pere Marc, lo rei de Mallorca vol fer aital obra e vol-se perdre ab nós, la qual cosa nos és molt greu. Per què volem que vós, de vostra mà, secretament, en nostra presència, façats una lletra de part vostra al dit rei En Sanxo, amic vostre, la qual lletra nós dictarem.

La forma de la qual fo aital:

“Molt alt senyor: entès he, per monsenyor lo rei d'Aragó, que vós, per consell d'alguns qui no us volen gran bé, venits acordat de denegar al rei, monsenyor, les postats

tractat d'Argelers, però a l'entrevista dels reis no es pogué solucionar el conflicte per la creació a Mallorca de noves taxes de duanes que afectaven els barcelonins, que hi tenien franquícia; les negociacions diplomàtiques i els intents d'arbitratge fracassaren i Barcelona imposà un boicot a Mallorca, que finalment obligà Jaume II de Mallorca a suprimir l'impost origen del litigi (1308): A. RIERA MELIS, *La Corona de Aragó i el reino de Mallorca a principios del siglo XIV. Las repercusiones de la autonomía balear en el comercio exterior catalán*, Madrid-Barcelona, 1986, p. 181-250. M.T.F.].

398. Per a les noces de Vilabertran, vegeu MUNTANER, cap. CLXXXII. [Sobre la reina Blanca, cf. n. 25. M.T.F.].

399. Jaume II de Mallorca va morir en 1311. [Sobre Jaume II de Mallorca: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 45-117. M.T.F.].

400. En la casa mallorquina hi hagué una onada de misticisme franciscà, en la qual foren embolcats l'infant Jaume, primogènit, l'infant Felip, que fou regent de Jaume III durant la seva minoritat, i la infanta Sança, que fou reina de Nàpols, muller de Robert rei. Vegeu POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos*. L'infant Ferran (1278-1316) era molt diferent; vegeu MUNTANER, caps. CCLXI, CCLXIII, CCLXVII i CCLXX, i RUBIÓ I LLUCH, *Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca*, “Est. Univ. Cat.”, VII, 291 i seg. [Sobre els fills del rei Jaume II de Mallorca: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 121-153. M.T.F.].

401. És clar, des del moment que era vassall, ja que els Usatges i Constitucions en fixen els deures.

que li devets dar com a vassall seu e tota la senyoria que ha sobre vós per les covinences antigues, de què, senyor, son molt dolent, com vos veig tant errar, car cert sia a vós que el primer procés que el dit monsenyor farà, contra vós és, que us entén a reptar de traïció e que us darà per par o per contrasemble l'infant N'Anfós, fill primogènit seu, lo qual rebutjar no li porets. Per què, senyor, clam-vos mercè e us consell, així com aquell qui am vostra honor e la vostra corona, que vós aquesta obra per res no assagets, mas punyats e tractats que siats en amor e en gràcia de monsenyor lo rei d'Aragó, e que esquivets en tota manera lo dan qui d'aquest fet seguir vos poria."⁴⁰²

E lo dit En Pere Marc, per un hom seu, tramès la dita lletra al dit rei En Sanxo, e trobà'l en lo castell de Perpenyà. E, com li hac donada la dita lletra, e lo dit rei l'hac llesta, per gran desplaer que hac no poc sopar, e dix a les companyes que so-passen. E ell mes-se en una cambra e tota aquella capvesprada anà de l'un cap de la cambra a l'altre dient:

—Eu hai haüt mal consell! Eu sui en mal punt nats! Eu hai perduda ma terra!⁴⁰³

E l'endemà matí lo dit rei En Sanxo féu resposta al dit En Pere Marc e féu-li saber que era ver que ell havia proposat de fer ço que ell li havia escrit, mas que el pregava que ell li tingués sobre aquests afers totes aquelles bones maneres e obres que pogués, car ell faria tal cosa al rei, que se'n tendria per pagat. E sobre açò, mitjançant lo dit En Pere Marc, lo dit rei En Sanxo tramès al dit rei En Jacme, qui era en València, sos missatgers qui partiren de Coblliure en una galea. E foren los dits missatgers lo noble En Guillem de Canet e En Nicolau de Sent Just, tresorer seu. E avengueren tots llurs afers benignament ab lo dit rei En Jacme, per la qual avinença lo rei d'Aragó manà corts a Gerona. E aquí venc personalment lo dit rei En

402. Aquesta lletra no sabem que hagi estat trobada en el seu original o en cap altra còpia. Però crida l'atenció que, en la segona redacció, hom hagi gosat fer-hi esmenes: així, en lloc de "per par e per semblant", "per par o per contrasemble"; en lloc de "punyits", "punyats"; en lloc de "vos poria seguir", "seguir-vos poria". Tot plegat fa néixer un punt d'escepticisme respecte a la seva autenticitat. [És cert, però, que Pere Marc era amic del rei Sanç; havia anat prop d'ell el 1318 com a ambaixador i n'havia esdevingut conseller; almenys ho era el 1323, de manera que la carta pot haver existit. Pere Marc era un notari barceloní que entrà a la cancelleria reial com escrivà (1296-1300), després fou escrivà de ració (1300-1308), tresorer de Jaume II (1312-1325), al qual a vegades deixava diners, i mestre racional d'Alfons el Benigne (1329-1336) i conseller d'aquests reis, que li encarregaren diverses missions diplomàtiques. Adquirí el castell d'Eramprunyà, amb el seu terme, que permeté als seus passar a ser cavallers. També tingué altres propietats a Barcelona, a València i a Sardenya, on acompanyà l'infant Alfons el 1323. Morí l'any 1338: M.T. FERRER, *Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina*, a El "Llibre del Consell" cit., p. 269-346, concretament p. 301-304 i la bibliografia que hi és citada <http://hdl.handle.net/10261/25426>. Cf. també St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd., p. 96-97. M.T.F.].

403. Recordem que els reis de Mallorca on menys residien era a les illes. Llur residència era, sobretot, a Perpinyà i a Montpeller. Ací llur idioma podia rebre influències llenguadocianes i provençals no sols per l'idioma que s'hi parlava, sinó també per les relacions amb magnats i cortesans de les contrades veïnes. En realitat, els reis de Mallorca eren encara uns reis del Migdia de França, dels països d'Oc. Per això no és estrany que en el seu llenguatge es trobin reminiscències de llur parla: com aquest *eu hai, eu sui* de la frase del rei Sanç.

Sanxo, e lo dit rei En Jacme emprà'l d'ajuda que li faés per raó de la conquesta de Sardenya que es devia fer, en la qual entenia trametre l'infant N'Anfós, fill primogènit seu e pare nostre. E lo dit rei En Sanxo promès-li ajuda de vint galees e que hi iria ab l'infant N'Anfós personalment, si a ell plaïa.⁴⁰⁴ E lo dit rei En Jacme acceptà-li la proferta de les dites vint galeres, la qual entregament fon complida; mas no acceptà, com dix que personalment hi volia anar. E, com lo dit infant N'Anfós, pare nostre, hac feta la dita conquesta de Sardenya e se'n fon tornat a Barcelona, après algun bon temps, lo dit rei En Sanxo, detengut de malaltia, finà sos dies en lo castell de Perpenyà.⁴⁰⁵

8 E romàs en Perpenyà un infant apellat Jacme, qui fo fill del dit infant En Ferrando e d'una noble dona de l'Arta e de Clarença que havia per muller, lo qual dit infant En Ferrando era ja passat d'aquesta vida.⁴⁰⁶ Lo qual infant En Jacme, En Ramon Muntaner, de València, aportà de les parts de Romania e menà'l a Perpenyà.⁴⁰⁷ E les gents de la terra tenien-lo per ver succeïdor en lo reialme de Mallorca, així com aquell qui era descendent dels reis passats.

9 E lo dit rei En Jacme, avi nostre, tantost que el dit rei En Sanxo fon mort, manà corts a Lleida, e allí féu disputar lo dret que havia sobre la successió del reialme de Mallorca,⁴⁰⁸ car alguns deien que el dit infant En Jacme, fill del dit infant En Ferrando, no era ver succeïdor. E, après, lo dit rei En Jacme partí de Lleida e anà a

404. Sobre aquestes Corts i la col·laboració mallorquina a l'empresa de Sardenya, vegeu més amunt, cap. I, § 9. [Cf. n. 55-56. M.T.F.].

405. El rei Sanç va morir al lloc de Formiguera, a la Cerdanya, el 4 de setembre de 1324. [Cf. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 168. M.T.F.].

406. L'infant Ferran de Mallorca va casar-se en primeres noces amb Isabel de Sabran, hereva de Matagrifó, de la qual havia tingut aquest fill. La seva mare va morir en infantar-lo (5 abril 1315), el seu pare va morir defensant la seva herència, a la Morea (1316). A. RUBÍ I LLUCH, *Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca*, "Est. Univ. Cat.", VII, 1913, pàg. 291-379. Arta és el nom que es donava a l'Acaia; Clarença és la ciutat i port de Killene, en la costa oriental de la Morea.

407. Esment del cèlebre cronista, probablement no conegut com a tal per Pere el Cerimoniós, sinó solament com a ciutadà de València. Per al commovedor episodi del trasllat de l'infant de Sicília a Perpinyà, no de Romania, com erradament diu aquí la crònica (prova que el cronista desconeixia la relació de Muntaner), vegeu MUNTANER mateix, caps. CCLXVI, CCLXVIII i CCLXIX.

408. La convocatòria d'aquestes Corts està datada el 16 de setembre de 1324, pocs dies després de la mort del rei Sanç. Vegeu en ZURITA (llib. VI, cap. LVII) la llista dels assistents. [Jaume II allegava que li pertocava la successió perquè el rei Sanç havia mort sense descendència directa, malgrat que el nebot del rei difunt havia estat designat hereu al seu testament i acceptat pels seus súbdits. La reivindicació dels seus drets successoris no tingué èxit, ni tan sols quan l'acompanyà d'una acció armada, la invasió del Rosselló per tropes capitanejades per l'infant Alfons, que ocupà Perpinyà. La intervenció del papa Joan XXII i de la reina Sança de Nàpols, tia del petit Jaume III, féu desistir Jaume II de continuar defensant els seus drets: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 178-181. M.T.F.].

Saragossa, e foren ab ell lo dit mossèn Felip de Mallorca⁴⁰⁹ e alguns altres missatgers de la terra de Mallorca e de Rosselló. E finaren ab lo dit rei, avi nostre, que matrimoni fos fet, així com per avant se seguí, del dit infant En Jacme e de la dita infanta Dona Constança, germana nostra e filla del dit senyor rei N' Anfós, pare nostre, qui lladoncs era infant. E fo confirmada la terra al dit infant En Jacme, sots les covinences antigues, e que fos rei de Mallorca, e que la dita infanta Dona Constança, sor nostra, fos reina;⁴¹⁰ lo qual matrimoni, per temps qui après se seguí, com lladoncs no haguessen complida edat, fo acabat e consumat. E hac de nostra sor infants, ço és, l'infant En Jacme, qui per avant hac per muller la reina de Nàpols e és apellat infant de Mallorca,⁴¹¹ e la infanta Dona Isabel, muller del marquès de Montferrat.⁴¹²

10 E, tornant al nostre propòsit e continuant los afers qui es seguiren de la confiscació del dit reialme de Mallorca, és cert que, après que nós fom tornats de cort de Roma,⁴¹³ on érem anats, segons que llargament se conté atrás, a la fi del segon capítol, per fer lo homenatge al dit pare sant per lo feu del regne de Sarde-

409. Esmentat més amunt, § 7. Era, com hem dit, tutor de Jaume III i governador del regne, i aleshores ja era prevere. [L'infant Felip anà a trobar el rei Jaume II per demanar-li que retirés les tropes que havien envaït el Rosselló. L'infant Felip havia acceptat la responsabilitat de la tutoria i de la regència del seu nebot, de només deu anys, però era una persona de tendències místiques i molt rígid, que topà immediatament amb el rei infant, que volia educar amb massa severitat, i amb els súbdits, que es revoltaren contra la seva autoritat i s'apoderaren de la persona del petit rei durant la seva absència i fou necessària una nova intervenció armada catalana, capitanejada ara per Ot de Montcada, que obligà els rebels a desistir i a obeir l'infant Felip. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 181-187. M.T.F.].

410. Sobre tota aquesta qüestió i les negociacions consegüents, vegeu G. MOLLAT, *Jean XXII et la succession de Sanche, roi de Majorque*, "Rev. d'Hist. et d'Arq. du Roussillon", 1905, pàg. 65-83 i 97-108; i LECOY DE LA MARCHE, *op. cit.*, II, pàg. 3 i seg. [El 1327 Jaume III de Mallorca, que ara tenia ja dotze anys, es traslladà a Barcelona, acompanyat pel seu oncle l'infant Felip, per ratificar els acords anteriors sobre la dependència feudal del regne de Mallorca respecte al rei de la Corona catalanoaragonesa i pres-tà homenatge a Jaume II, que poc després morí. Jaume III de Mallorca es casà amb Constança, germana de Pere el Cerimoniós, el 1336: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 187-190. M.T.F.].

411. L'infant Jaume, fill de Jaume III de Mallorca, és anomenat també Jaume IV, encara que no va arribar a regnar, i va casar-se amb la reina Joana I de Nàpols, de la qual no va tenir successió. Vegeu LECOY, *op. cit.*, II, pàg. 179 i seg. [Sobre l'infant Jaume, cf. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 247-273. M.T.F.].

412. La infanta Isabel, que acabà concentrant en ella els drets a la corona mallorquina, els quals va acabar cedint a Lluís d'Anjou (vegeu LECOY, *op. cit.*, II, pàg. 373-389). El marquès de Montferrat era Joan Paleòleg, vidu en primeres noces de Cecília de Comenge. El matrimoni amb Isabel va tenir lloc l'any 1358 (LECOY, II, pàg. 205). [La infanta Isabel morí el mes d'agost de 1407 (ACA, C, reg. 2251, f. 62 v.): J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 273-281. G. ALOMAR I ESTEVE, *Sobre l'estatge final i la sepultura d'Isabel, darrera Reina titular de les Mallorques*, "Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana", 49 (1993), p. 65-74. M.T.F.].

413. La cort papal d'Avinyó continuava anomenant-se Cort de Roma.

nya e de Còrsega, nós partim de Barcelona ed anam al lloc de Montblanc per tenir-hi l'estiu.⁴¹⁴

11 E, après alguns dies que hi fom, lo rei de Mallorques venc a nós e proposà'ns que el rei de França li faia alguns greuges e coses importables en la vila de Montpeller, e que no n'havia poguda obtenir justícia ne dret de moltes vegades que la li havia demanada;⁴¹⁵ les quals coses ell més avant soferir no podia ne devia, de d'aquelles se pensava venir jamés a son enteniment sinó per via de guerra. Per què demanà'ns de consell què tendríem per bé que s'hi faés, dient-nos que el major e el mellor consell que ell esperava sobre los dits afers de persona del món era de nós, qui érem son senyor e son frare, per raó del deute de parentesc que havia ab nós e per raó del matrimoni de nostra sor que havia per muller e, encara, que érem de sa valença, per ço com li érem tenguts de valer.⁴¹⁶ E sobre açò nós haguem nostre acord ab l'infant En Pere, oncle nostre, e ab l'infant En Jacme, frare nostre, e ab lo comte de Terranova, ab mossèn N'Ot de Montcada e ab moltes assenyalades persones de nostre consell⁴¹⁷ e, haüt lo dit acord, fem-li resposta que nós pregaríem e requerriem lo dit rei de França ab ell ensems, que li faés dret e justícia e, en cas que no la li volgués fer, que nós érem prests e aparellats de tenir-li les dites covinences, en cas que ell començàs la guerra contra lo dit rei de França. E, entesa per ell aquesta

414. No és de Barcelona, sinó de Tarragona, que el rei Pere va traslladar-se a Montblanc per passar-hi l'estiu. Això fou pel mes de juny de 1341 (ZURITA, llib. VII, capítol LIV). Observem com l'estiueig ja sembla un costum establert: en el § 11 hi trobem confirmació. Recordem que per ordinació reial, els reis havien de passar a Catalunya els mesos de juliol, agost, setembre i octubre (vegeu P. BOFARULL, *Documentos inéditos*, v).

415. El rei de França Felip VI pretenia que Jaume III li fes homenatge pel feu de Montpelleret: l'homenatge que els reis d'Aragó i després els de Mallorca feien al bisbe de Magalona, que havia traspassat els seus drets als monarques francesos. D'altra banda, Felip VI acabava d'apoderar-se dels comtats d'Omèladès i Carladès. Vegeu ZURITA, llib. VII, cap. LV; LECOY, *Relations politiques*, II, cap. II. [El rei de Mallorca, aprofitant la guerra dels Cent Anys, canvià la política dels seus predecessors d'aliança amb França i negocià una aliança matrimonial amb el rei d'Anglaterra; prengué algunes mesures a Montpeller, com la negativa a prestar homenatge al rei de França per Montpeller, entre altres, que foren interpretades com una provocació a la cort francesa; esperava que tindria el suport del rei Pere el Cerimoniós, del qual era vassall. Per evitar que el Cerimoniós intervingués en el conflicte, el rei de França desautoritzà l'ocupació dels vescomtats d'Omèladès i Carladès, feudataris del rei Pere, per part de les tropes que havia situat a la frontera del Rosselló: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 106-110. M.T.F.]

416. El cronista concentra així diverses negociacions que ja havien tingut lloc. Fins i tot, els dos reis —Pere i Jaume— ja s'havien entrevistat per parlar d'aquesta qüestió a Sant Celoni (quaresma de 1341). L'entrevista de Montblanc, de què parla aquí la crònica, hauria d'haver tingut lloc el mes de juny. [Abans, el rei de Mallorca havia enviat en ambaixada a Pere el Cerimoniós el seu conseller Jaspert de Tregurà: *Docs. inéd.*, XXIX, p. 335-336. M.T.F.]

417. Observem com el Consell, en les seves figures principals ha esdevingut predominantment català. Sols el comte de Terranova, Nicolau de Janvilla, no ho és. Observem també com, malgrat el que ha dit abans (capítol II, § 37), l'infant Pere continua intervenint en els afers dels regnes. Això és degut al fet que el Consell té lloc a Catalunya.

resposta, no se'n tenc gens per pagat, car ell volia que nós de continent nos desisquéssem del dit rei de França, sens que ell no se n'era encara deseixit, e volia que nós començássem los deseiximents. Mas, si lo dit rei de Mallorca hagués començada la guerra, nós li haguérem feta valença e li haguérem tenguda la dita covinença.⁴¹⁸ Per què ell se partí mal per pagat de nós e, partit lo dit rei de nós, partim nós així mateix de Montblanc e anam-nos-en per tenir tot l'estiu al monestir de Poblet.⁴¹⁹

12 E, après algun temps, en la fi de l'estiu, anam-nos-en a València, e, com hi fom, venc a nós per missatger del dit rei de Mallorca mossèn Pere Ramon de Codolet, majordom seu.⁴²⁰ E volia'ns fer relació de la missatgeria per què era vengut, e dixem-li que nós havíem ja ordonat d'anar a caça de porc en les partides del monestir de Valldigna, car en aquell temps no havia encara, en nostra senyoria, caça de porc senglar, sinó en les muntanyes de Jaca e al peu de Montcayo e en les marjals de les muntanyes del dit monestir de Valldigna, d'Oliva e de Dénia, e açò per tal com la terra era lladoncs pus poblada de gents que ara no és, per raó de les mortaldats e guerres que es són après seguides; per què lladoncs escoltar no el poríem; mas, com seríem tornats de caça, l'escoltaríem.⁴²¹ E, com haguem feta nostra

418. La resposta era raonable, com ho era el desig de pau. És, però, dubtós que el rei estigués realment disposat a fer la guerra a favor del seu cunyat. [De fet, Pere el Cerimoniós havia escrit al rei de França que, en cas de conflicte entre França i Mallorca, no ajudaria Jaume III: *Docs. inéd.*, xxix, p. 59-60. Pere el Cerimoniós aconsellà al seu cunyat d'evitar la guerra amb França, de manera que Jaume III hagué d'humiliar-se i prestar homenatge al rei de França per Montpeller: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 110-111. M.T.F.].

419. Sabem que el rei Pere era a Poblet (vegeu LECOY, *op. cit.*, II, pàg. 50). Es veu que l'estiueig a Montblanc no li plaia prou o no li convenia, i passa a estiuejar al monestir de Poblet, tot mostrant-nos que també en això el Cerimoniós sabia escollir.

420. Sabem que el rei era a València pel mes de novembre de 1341. Com sabem que, abans d'aquesta ambaixada, el rei de Mallorca n'havia enviades dues més per mitjà de Ramon Roig, l'una a finals de novembre de 1341 i l'altra, essent el rei encara a València, a mitjan febrer i començament de març de 1342. La resposta del rei a la segona ja era molt desfavorable al rei de Mallorca. Vegeu-ne un resum en ZURITA, llibre VII, cap. LV, el qual fa observar, amb raó, que el rei no en diu res en la seva crònica, i en canvi explica aquesta ambaixada de Pere de Codolet, personatge del qual ja ha parlat (cap. II, § 32). Vegeu també LECOY, II, pàg. 54-56.

421. És curiós de veure com, en una obra que ell escriu i fa escriure per a defensa seva, no pugui estar-se d'incloure anècdotes com aquesta, que tan poc diuen a favor seu. I és que en el fons, ell creu tot el contrari: això és, que les gents admiraran els seus artificis, Zurita, hostil al rei, escriu tanmateix en aquest punt: "Y mostró bien el rey en su respuesta con cuánta maña y cautela se regía con su cuñado, pues en negocio que tanto importaba se defirió de oír su embajada" (llib. VII, cap. LV). És notable també en aquest passatge la notícia relativa al despoblament del país, a causa de la pesta i de les guerres. Aquestes deuen ésser les de la Unió (1347-1348) i les guerres amb Castella (1352-1375); aquella ha d'ésser la pesta negra de 1348. Això podria constituir un terme *post quem* per a la redacció d'aquesta part de la crònica. Però de grans epidèmies també n'hi hagué en 1362, 1371 i 1375. Quant a la caça del senglar, el rei no es refereix sinó a Aragó i València, No pot ésser que a Catalunya, on encara n'hi ha en una muntanya tan pròxima a Barcelona com el Montseny, no n'hi hagués aleshores.

caça e fom tornats en València, lo dit mossèn Pere Ramon de Codolet explicà'ns la sua missatgeria e dix-nos que el rei de Mallorca havia proposat de fer guerra palesa al rei de França, e açò per los torts que li faïa en la vila de Montpeller, e que nós d'açò li haguéssem d'ajudar e valer. E lliurà'ns lletres del dit rei de Mallorca en què ens notificava com ell, per los dits torts que li eren fets en la vila de Montpeller, los quals lo dit rei de França esmenar ne tornar a degut estament no volia, entenia a fer guerra contra lo dit rei e demanar e haver per armes satisfacció dels dits torts, pus que per dret ne per justícia aconseguir no ho podia, e que havia proposat de valer al rei d'Anglaterra per ço que pus poderosament pogués guerrear contra lo dit rei de França.⁴²² Per què nos requiria, per virtut de la dita covinença, que ab tot nostre poder fóssem en la dita ajuda al vintèn dia d'abril lladoncs primer vinent.

13 E nós, llestes les dites lletres e oïda la creença del dit mossèn Pere Ramon de Codolet, tenguem nostre consell, en lo qual foren los damunt dits de nostre consell, Don Pedro d'Eixèrica e molts d'altres nobles e barons e doctors solemnes⁴²³ de nostre regne, qui, oïdes les coses per les quals lo dit mossèn Pere Ramon de Codolet era a nós vengut, estigueren en gran pensament, car veïen que, si ho atorgaven, era gran perill de nostres regnes e terres metre'ns en guerra ab tan poderós rei com és de França, e, si li ho denegàvem, trencaríem-li la dita covinença feta entre los nostres predecessors e los seus, e no li tendríem bona fe, car tot lo fet del feu del regne de Mallorca e els comdats de Rosselló e de Cerdanya e la covinença de la valença tota era en una carta, així que, com los reis de Mallorca havien fet lo sagrament e homenatge del dit feu e valença, los reis d'Aragó los juraven de tenir e servir la dita covinença.⁴²⁴ E, quan nós e nostre consell haguem molt pensat, nós, veents que tots los del dit consell estaven encondobiats, que no sabien quin consell nos donassen, nós dixem-los així:

—Vosaltres tots estats empensats sobre aquest fet, e açò com puixats trobar manera que nós raonablement e deguda poguéssem excusar al dit rei de Mallorca que la requesta per ell a nós feta, e deïm-vos que vosaltres acordàssets e trobàssets alguna manera o cas per lo qual nós llegudament e raonable poguéssem excusar la dita requesta, ço que no ens pensam se puixés res fer ne nós no ho consentríem, majorment que res tocàs contra la dita covinença, nós entenem e sabem bé que ell ha consellers e savis ab si que tendrien lo contrari. E, estants en aquest debat, lo termini passaria de la dita requesta que ens ha feta, nós tenents a consell de vosal-

422. El rei d'Anglaterra era Eduard III; el rei de França, Felip VI. Ens trobem en els començaments de la guerra dels Cent Anys. Jaume III de Mallorca, posant-se al costat de l'anglès, va creure poder plantar cara a Felip de Valois. Vegeu LECOY, *loc. cit.*

423. Doctors solemnes: solemnitat a afegir a les que hem anat assenyalant en passatges anteriors.

424. El document a què hem fet referència abans, n. 337. [Sobre Pere Ramon de Codolet, cf. abans n. 343. M.T.F.].

tres que no la li deguéssim fer, e ell que sí, e sobre aquest contrast mouria's tabus-tol e guerra entre nós e ell. Veent que se'n mouria guerra, lligar-s'hia per ventura ab lo rei de França e no ens seria bo ne sa haver semblant guerra, majorment per aital raó. Mas nós, segons nostre vejares, hi havíem pensada e trobada una bona manera, e veus quina. Nós, així com sabets, havem anar a Barcelona per convocar corts als catalans. Per què anem-nos-en lla e convoquem les dites corts e, aquelles convocades, apellem-hi lo dit rei, que al vint-e-cinquè dia de març sia a Barcelona a les dites corts, car tengut nos hi és de venir, així com qualsevulla baró de la terra. Així que nós som requests lo vintè dia d'abril, e ell serà apellat al dit vint-e-cinquè dia de març; així que ell haurà ésser abans a nós que nós a ell e seguir-se n'ha açò: o ell hi serà o no. E, si hi és, farà ço a què és tengut, e, en aquell cas, nós així mateix li complirem tot ço en què li siam tenguts e haurem consell de nostres sotsmeses que tendran per mellor què hi façam; e, si no hi ve, haurà'ns trencada la covinença, car, així com nós li som tenguts valer, ell nos és tengut de tres coses. La primera, d'ésser nostre hom feudater per tot quant ell ha en lo món, exceptat per sola la vila de Montpeller;⁴²⁵ e açò ja ho ha complit, quan nos féu lo homenatge per los dits feus. La segona, que ens és tengut valer, així com nós a ell. La terça, que ens és tengut de venir personalment a corts com les convoquem en Catalunya. E, en lo dit cas, no li serem tenguts de valer ni mesclar-nos en guerra per ell ab lo rei de França; car podem dir que ell nos ha trencada la covinença ans del dia que ens ha assignat d'ésser ab ell. E ab aitant nós romandrem quiti de la dita requesta que ens ha feta.⁴²⁶

E nós, dit aquest pensament, tots los del dit nostre consell lo tengueren per bo. Per què de continent fem convocar les dites corts a Barcelona, on nós fom lo dit dia, e citam lo dit rei que fos ab nós a les dites corts als dits lloc e dia. E, feta la dita citació, nós fom en Barcelona e tenguem nostres corts. E lo dit rei no hi comparegué ne hi tramès procurador ne altra persona qui per ell dixés res. E encara l'esperam de gràcia tres dies, dins los quals, si ell fos vengut, lo hi hàgrem recollit.⁴²⁷ E, com dit és, no

425. Montpeller era considerat com un alou, i Pere el Gran no l'havia inclòs en la infeudació del seu germà. Allí la qüestió del vassallatge es debatia ara, si de cas, amb el rei de França. Per això Montpeller fou el sol domini del qual Pere el Cerimoniós no volgué desposseir, més endavant, Jaume de Mallorca.

426. L'artifici provoca també la condemnaió de Zurita: "La invención fue una sutileza muy indigna de príncipe..." "Con esta ocasión que ni era justa ni honesta, el rey se quiso excusar de cumplir la verdad y fe como lo debía, aunque fuera una persona muy estraña, y fue muy más grave la culpa faltar a un príncipe que era de su misma casa y sangre y con quien tenía tanto parentesco y en lo que era de su propio derecho". Potser en aquest punt Zurita, hostil a Pere el Cerimoniós, peca per excés de rigor. El rei, abans d'acudir en auxili del seu vassall, vol provar si el vassall està disposat a complir els deures que li imposa el vassallatge, i això abans de la data en què ha d'ajudar-lo. Això no sembla blasmable, si realment el monarca estava disposat, com diu, a complir el seu deure de protecció a Jaume de Mallorca, si el mallorquí complia el seu deure d'acudir a les Corts catalanes.

427. No trobem notícies d'aquestes Corts. Quant a l'espera del rei d'Aragó durant tres dies, vegeu-ne la forma, descrita en *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 112 i seg., bé que no es refereix a aquest cas, sinó a un de posterior.

hi fo dins lo terme de la dita citació ne dins los dits tres dies que li donam de gràcia ne hom per ell. Per què nós haguem d'acord que nós no fóssem a ell al dit vintè dia d'abril que ens havia assignat a Perpenyà, car no hi érem tenguts per les raons damunt dites. E ab aitant nós romanguem quitis de la dita citació que ens havia feta.⁴²⁸

14 E, nós, per la dita raó, veents que el dit rei se llunyava d'açò que fer devia, e que era denegació de feultat e de covinences, citam-lo que a dia cert fos en la ciutat de Barcelona, personalment denant nós, aparellat de respondre al crim qui li era estat posat e a nós denunciat, que, dins los comdats de Rosselló e de Cerdanya, qui són dins lo principat de Catalunya,⁴²⁹ faia fondre les monedes e fer altres monedes e fer-hi córrer diverses monedes de la terra francesa.⁴³⁰ La qual cosa lo dit rei fer no devia, ans era contra nostres regalies, com no sia llegut a algú sinó a nós solament batre moneda en Catalunya, e que sia moneda barcelonesa e que es bata dins la ciutat de Barcelona, la qual moneda és apellada de tern e és perpetual per concessió e privilegi dels reis passats, e encara nós aquella fer batre no podem sens consentiment e voler de la dita ciutat, a la qual és comanat per tot lo dit principat de Catalunya e per avinences antigues.⁴³¹ La qual citació lo dit rei menyspreà e res per aquella no volc complir.⁴³² E, en contumàcia sua, fem nostres processess justs e raonables segons que fer se devien per forma dels Usatges de Barcelona e de les Constitucions de Catalunya, les quals són lleis de la terra e del principat dessús dit.⁴³³

428. Traspua un cop més la satisfacció del rei Pere pel triomf d'un seu artífici i pel goig d'explicar-ho.

429. És interessant aquesta frase; perquè, si bé és veritat que els comtats de Rosselló i Cerdanya formaven part de Catalunya, acostumava a dir-se: "Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya".

430. Al començament del procés que, per aquest motiu, va fer incoar-li, el 31 de desembre de 1341, es parla del "gravi et crebo rumore" i d'una certa informació sobre aquests fets: això és que Jaume III permetia en aquells comtats "currere aliam monetam preter quam Barchinone" i, cosa encara més greu, "cudebat seu cudi faciebat patenter et publice monetam in villa Perpiniani" (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 103-104). Quant a la citació, fou feta, en efecte, en aquella data de València estant: el rei Pere pregava i requeria Jaume III que "veniatis ad civitatem Barchinone et sitis ibidem medio mensis february proxime nunc instantis". *Ibid.*, pàg. 104-105. [Sobre l'encunyació de moneda a Perpinyà: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 124-131, que declara que està provat que Jaume III fabricà moneda francesa a Perpinyà i moneda pròpia: el florí d'or: M. CRUSAFONT I SABATER, *Jaume III de Mallorca (1324-1343), veritable creador del florí català*, "Acta Numismatica", 15 (1985), p. 203-217. M.T.F.].

431. En privilegi de Jaume I, confirmat per l'infant Pere (el Gran) i datat a Barcelona el 13 de febrer de 1254, es troba ja, si fa no fa, contingut tot això. Publicat per HUICI, *Colección diplomática de Jaime I*, II, pàg. 32-33, doc. CDXC.

432. El rei de Mallorca, en efecte, no va acudir a Barcelona, ans va respondre al seu cunyat que no estava obligat en el més mínim a tals requeriments: "Ut bene scitis, non tenemur minime ad talia requisita". Lletra datada a Perpinyà el 18 de gener de 1342. *Docs. inéd.*, pàg. 105. El rei Pere va esperar el seu cunyat i no va comparèixer: és l'espera esmentada en la n. 427. [Sobre la incompareixença del rei de Mallorca: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 116-117. M.T.F.].

433. Aquests processos se'ns han conservat i han estat publicats per MANUEL DE BOFARULL, en *Docs. inéd.*, xxix-xxxii, reproduïts de l'original que es conserva a l'Arx. de la Cor. d'Aragó. Als Arxius

15 E, après poc temps, lo dit rei de Mallorca, dubtant-se del dit nostre procés, procurà missatgeria ab lletres del pare sant,⁴³⁴ qui ens pregà que li volguéssim dar guiatge, car ell vendria a nós personalment e es convendria ab nós per tal manera que nós ne seríem contents. La qual cosa nós, per reverència del dit pare sant, atorgam; e, acordat per nós lo dit guiatge, el dit rei de Mallorca s'aparellà de venir a nós. E nós, sabents que ell devia venir ab quatre galees que faïa armar, volents que ell no ens trobàs sens armada e pensants que, lladoncs, tan prestament nós no podíem haver galees armades com de València, on n'haviem ja fetes armar deu per trametre-les a l'estret de Gibraltar en ajuda del rei de Castella,⁴³⁵ fem aparellar en Barcelona dos bons llenys armats, e ab aquells partim de Barcelona e començam nostre camí vers València. E, com fom en les mars de Tarragona, per fortuna haquem eixir en terra e fem nostre camí per terra passants per Amposta e per Ulldecona e, com fom al lloc de Peníscola, trobam aquí los dits dos llenys armats; e muntam en aquells e anam per mar entró a Benicàssim,⁴³⁶ e, com hi fom, venc lo llebeig qui ens dava per proa, e, pus tan prop era de València, anam per terra e trobam aquí mossèn Gilibert de Centelles, senyor de Nules,⁴³⁷ e prestà'ns son mul,

Nacionals de França (JJ 270) n'existeix un altre exemplar, més complet, segons afirma LECOY DE LA MARCHE, *Relations*, II, pàg. 63, n. 2, perquè fou executat, en 1353, per ordre expressa de Pere el Cerimoniós, a fi de trametre'l al rei Joan el Bo de França per convèncer-lo de la justícia de la seva causa. Lecoy l'utilitza constantment. [Un document d'aquest procés més ampli, conservat a l'Arxiu Nacional de França, fou publicat per C.A. WILLEMSSEN, *El procés de Pere IV d'Aragó contra Jaume II de Mallorca*. Contingut en el Còdex 270 dels Arxius Nacionals de París, "Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana", XXIII (1930), p. 225-232, 303-306 i 317-323. Sobre l'inici i el desenvolupament del procés: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 117-125, M.T.F.].

434. El sant Pare era Benet XII. El mallorquí en cerca la protecció.

435. Cf. més amunt, cap. II, § 38.

436. Benicàssim, lloc de l'actual província de València.

437. Gilibert de Centelles, ric home valencià, va merèixer la confiança del rei Pere en les seves lluites amb Jaume III de Mallorca, fins al punt que va deixar-lo com a governador de l'illa, i ho era quan el mallorquí va desembarcar-hi en 1349. I fou Gilibert el vencedor de la batalla de Lluçmajor. Vegeu LECOY, *op. cit.*, II, pàg. 163. [Gilibert de Centelles era el fill de Gilibert de Centelles, el secundogènit dels barons de Centelles, que féu fortuna amb els serveis militars i diplomàtics prestats al rei Robert d'Anjou i als güelfs a Itàlia i que, quan tornà a Catalunya, comprà la baronia de Nules a Ramon de Montcada i es casà amb la seva filla Blanca. El fill tornà a reunir a les seves possessions valencianes la baronia de Centelles, que li fou donada pel seu cosí Ramon de Centelles perquè no tenia fills, poc abans de morir. Es casà amb Toda, filla de Vidal de Vilanova. Participà en la guerra de Pere III contra Jaume III de Mallorca (1343-1344), tant a Mallorca, on romangué un temps per ordre del rei, com al Rosselló, on li fou confiada l'alcaidia del castell de Canet el 1344. També li lliurà l'alcaidia del castell de Xàtiva, important durant les lluites de la Unió de València; es mantingué al costat del rei i prengué part en la batalla de Bétera, on els reialistes foren derrotats. Fou governador de Mallorca de 1348 a 1356 i de 1358 a 1359 i afrontà el desembarcament de Jaume III de Mallorca a Pollença el 1349; amb les tropes de reforç de Riambau de Corbera, el derrotà a Lluçmajor, on el rei morí. El 1353 acompanyà Bernat de Cabrera en l'expedició a Sardenya, i el 1354 hi tornà novament acompanyant el rei Pere, i encara hi anà novament el 1358 al cap d'un estol per dominar la rebel·lió de Mateu Dòria. Prengué part en la guerra contra Castella, especialment des del consell del rei, a qui deixà diners; dins del consell formà part del grup contra-

e als altres qui eren ab nós en los llenys fem-los lliurar sengles àsens. E, per ço com era vespre, entram-nos-en a Castelló⁴³⁸ e l'endemà matí entram-nos-en en València cavalcant, on fom quan l'esquella de vespres tocava.⁴³⁹ E, com hi fom, tractam ab los administradors de l'Almoïna, que lladoncs se collia per tot lo dit regne de València, per fer armada contra moros en ajuda del dit rei de Castella, que ens consentissen algunes galees que nós havíem necessàries. E obtinguem que ens consentiren quatre galees a Barcelona, de les quals quatre galees fon capità mossèn Mateu Mercer.⁴⁴⁰

16 E, com fom a Barcelona, no passaren pocs dies que el rei de Mallorca, ab la reina, sa muller, germana nostra, e ab tota sa cort, venia ab quatre galees.⁴⁴¹ Lo qual dit rei hac fet fer un pont de fusta en la mar en dret del monestir de frares menors

ri a Bernat de Cabrera i a l'aliança amb França; declarà contra Cabrera en el procés de 1364. Morí l'any 1368 i deixà al seu fill Eimeric la baronia de Centelles, mentre que Pere heretà el senyoriu de Nules i Galceran havia de substituir Eimeric, si aquest moria (Procés de la família Centelles, sentenciat el 1600: ACA, C, reg. 5222, f. 34 r.-69 v.), *Docs. inéd.*, xxxiii, p. 307-308. M.T. FERRER I MALLOL, *Cavalliers catalans i aragonesis al servizio dei guelfi in Italia*, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 20 (1996), p. 161-194, concretament p. 178-186. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 394-395, 402-403; *Corts, Parlaments i Fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, a cura de M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ; P. ORTÍ GOST, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1997, p. 260. M.T.F.].

438. La redacció definitiva corregeix "entrar en Castelló" per "entrar a Castelló"; deixa, en canvi, tot seguit, "entrar en València".

439. El rei va estar a València pel mes de març de 1342.

440. Famós almirall, Mateu Mercer va distingir-se a l'Estret, en lluita contra Pere el Cruel de Castella, del qual va caure presoner, i fou executat. [Mateu Mercer havia estat guardant l'estret de Gibraltar el 1342; més endavant, el 1349, portà a terme una ambaixada a Sicília, juntament amb Lope de Gurree, per negociar el casament del rei amb la infanta Elionor. Morí el 1360 a conseqüència d'un combat amb vaixells castellans, no se sap si a la costa barbaresca o executat a Sevilla per ordre de Pere el Cruel: F. ALMELA VIVES, *El almirante Mateo Mercer*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", xxix (1953), p. 312-339; xxx (1954), p. 47-69 i extret de 1954. A. DÍAZ BORRÁS, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva musulmana y la reacción cristiana*, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 1993, p. 47-55. M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo xiv (1331-1410)*, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 1995, p. 76-79, i *De nuevo sobre la "guerra del Estrecho": la contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1332-1344)*, "Anales de la Universidad de Alicante, II. Historia Medieval", 11. Actas del Congreso Internacional Jaime II 700 años después, Alacant, 1996-1997, p. 405-416. La confraria de l'Almoïna havia estat creada l'any 1315 pel rei Jaume II per tal de recollir almoines de les persones privades a fi d'organitzar petites flotes per lluitar contra el cors islàmic i defensar el litoral català-valencià-balear i les mars properes fins a la fi del segle XIV: M.T. FERRER I MALLOL, *La guerra marítima contra l'Islam a la Corona catalanoaragonesa en el segle XIV. Els armaments no reials*, en curs de publicació a D. BALOUP, M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (eds.), *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logistique*, Casa de Velázquez. M.T.F.].

441. El rei Pere es trobava a Barcelona el 30 de juny de 1342. La seva germana era Constança, filla com ell de Teresa d'Entença. De València a Barcelona, Pere va fer el viatge per mar. Vegeu *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 175-177. Les galeres mallorquines van arribar a Barcelona cap al 23 de juliol (LECOY, II, pàg. 76).

de la dita ciutat, on ell posava.⁴⁴² Lo qual pont partia de la mar e travessava lo dit monestir fins a la cambra on lo dit rei de Mallorques estava; així que de la mar fins a la dita cambra era lo dit pont ben clos deçà e dellà de fusta tan alta, que no podia hom veure les persones que en passaven; així que, de la dita cambra fins al cap del dit pont, qui era un bon tros dins la mar, podia hom entrar secretament en les galees del dit rei de Mallorques.⁴⁴³

17 E nós, així com promès havíem al dit pare sant, reebem lo dit rei honorablement, e érem aparellats, per reverència del dit pare sant, oir benignament les raons que el dit rei proposar-nos volgués, per raó dels processos e enantaments que havíem començats de fer contra ell. Mas la sua venguda ne el seu enteniment no era per allò, ans era per tal que ens faés la malvestat e tració que es segueix, ço és, que es devia fer malalt ell e la reina, sa muller, nostra sor, a fi que l'uixer qui guardava la porta de la dita cambra, on ella devia jaure, dixés a nós e als infants En Pere, nostre oncle, e En Jacme, nostre frare, que entrassen tots sols, car gran mal li faérem, si més n'hi entrassen. E havia així deliberat que, de continent que fóssem en la cambra sua, que a dotze persones de la sua cort per ell deputades, que devien entrar guarnides e aparellades, faés prendre a nós e los dits infants e, si cridàvem, ne era sentit, que ens occiessen tots de continent e, si no, que ens metessen preses, per lo dit pont, en les dites sues quatre galees e ab aquelles nos menàs a l'illa de Mallorques, e que fóssem meses en lo castell d'Alaró, qui és en la dita illa, e que aquí nos tengués preses tant e tan llongament tro que li haguéssem enfrandida tota sa terra e dada tan gran part en Catalunya, que no fos a nós de fer-li mal ne damnatge.⁴⁴⁴

442. El monestir de Sant Francesc o de framenors a un extrem de la ciutat, a Llevant, era davant de la mar, en l'anomenat Pla de Framenors. L'absis de la seva església donava a la muralla de mar.

443. En el procés contra el rei de Mallorca, el rei Pere el Cerimoniós parla d'aquest pont de fusta. En lletra adreçada a Jaume III, datada a Barcelona el 12 de febrer de 1344, el rei Pere, entre les acusacions que formula contra el seu cunyat, inclou la d'haver fet "fer un pont de fusta de la mar entró a una cambra del dit monestir on vós jaíets, per lo qual pont cobertament podia hom anar tro a la mar a les vostres galees". Sobre la intenció que el rei li atribueix, vegeu tot seguit. [Les negociacions polítiques ja havien fracassat el 26 de juliol, quan Jaume III es negà a signar les condicions que li eren exigides, es considerà desvinculat dels lligams envers el rei Pere el Cerimoniós i negà validesa al tractat de 1279: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 132-133. M.T.F.].

444. La lletra esmentada en la nota anterior continua: "Ab què vengués a Barcelona, e tractàs ab dotze persones de vostre Consell e de vostra Casa que convidàssets a nós e als alts infants En Jacme, nostre frare, e En Pere, nostre oncle, a que jaguéssim de nit aquí per janglar e solaçar, e que de nit e de dia, si avinentesa s'hi aparellàs, prenguéssets en persona nós et los dits infants, si aquells o la un d'aquells poguéssets haver al convit. E que presos nos menàssets en les galees per lo dit pont et que ens ociéssets o ens menàssets preses al castell d'Alaró de Mallorques e que aquí ens tenguéssets tant e tan llongament preses entró vos haguéssim difinits los feus et senyoria que havem sobre vós, et que d'açò haguéssets tal seguretat que bastàs tots temps a vós et als vostres". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 274-275. El rei de Mallorca, en la seva resposta, va rebutjar l'acusació. Vegeu més avall. Per a l'enquesta feta i les respostes dels testimonis, vegeu LECOY, II, pàg. 94 i seg.

18 E nostre Senyor Déus, qui no sap defallir a aquells qui en ell han fe e bona esperança, ne vol que justícia sia empatxada, ne los mals romanguen impunits, per la sua gran misericòrdia e pietat perprès lo tractament dessus dit per lo rei de Mallorca contra nós. Entre nona e vespres, car llavors no dormíem de dia,⁴⁴⁵ a nós venc un fraire preïcador, de santa vida, qui era familiar nostre, de qui no ens membra lo nom,⁴⁴⁶ ab lo qual un hom, qui en la dita traïció devia caber, se'n descobrí e li dix que ens degué dir, en secret e en confessió, que per res nós no anàssem veure la reina, nostra sor, car, si ho faïem, sens algun dubte que nós seríem morts, e que d'aquesta raó no ens podia més avant dir.

E, oïdes aquestes paraules, nós fom fort torbats, però faem-li aquesta resposta, que, puis aitals noves nos deïa, que aquella nit no la iríem veure, però que el pregàvem que, si fer se podia, que entretant nos hagués llicència d'aquell qui dit lo hi havia que ens pogué dir son nom e tot lo tracte llargament; car, si no ens havia la dita llicència, no ens estaríem, si sabíem morir, que nostra sor fos malalta, que no l'anàssem veure, pus que era venguda en nostra terra e era reina. E lo dit frare nos respòs e ens dix:

—Senyor, prou vos he dit, e us dic aitant com en mi és. Però, senyor, jo us suplic que, per amor de Déu, vós no hi anets tro que jo torn, e jo, senyor, faré mon poder que us ho pusca dir bé clarament.

E, partit de nós lo dit frare, l'infant En Pere e l'infant En Jacme, l'endemà, no sabents res d'açò, digueren-nos que fort nos estava mal com no érem anats a veure nostra sor, majorment com fos malalta, e que havia dos dies que era en nostre regne e en lo lloc on nós érem, e que no l'haguéssim anada veure, que mal nos estava, e que més nos hi cabia deshonor que honor. Per què ens suplicaven que la deguéssim anar veure, e que en volguéssim nostre cor forçar, en què no devíem guardar la follia ne l'ergull del rei, son marit. Així que, esguardants les raons que els dits infants nos deïen e per ço que entenguessen que en nós no eren totes aquelles opinions que es cuidaven que en nós fossen, e imaginants que ell ne altre no ens gosàs assajar ne fer alguna cosa contra nós, atorgam-los-ho que nós la iríem veure l'endemà, jatsesia fos que nós sabéssim bé que la malaltia de nostra sor no fos vera, ans era fenta. E açò féu ell per tal que nós l'anàssem veure e sabéssim la traïció que ens havia tractada; però, no contrastant açò, nós ho volíem aventurar, mas fem-ho sàviament, car nós haviem ja ordenat que, com nós fóssem en la cambra de la dita reina, que certs servidors

445. Si sabéssim quan va començar el rei a prendre el costum de fer migdiada, tindriem un altre terme *post quem* per a la redacció d'aquest capítol.

446. Prou es troben en la crònica altres casos en què el rei indica que no recorda el nom d'algú; però en aquest cas l'amnèsia fa de mal explicar, perquè diu que es tracta d'un familiar seu i perquè va intervenir amb un paper tan destacat en un afer tan transcendental i dramàtic. D'això se n'ha fet un dels arguments contra la realitat d'aquest complot. El rei podria haver inventat un nom: degué semblar-li més senzill escudar-se en l'oblit. Sense que vulguem considerar l'oblit com a impossible, malgrat ésser poc probable. ¿O és que, per algun altre motiu, volgué callar el nom?

especials nostres estiguessen a les portes de la cambra e que no donassen lleer de tancar la cambra; e que, així mateix, les quatre galees nostres, de les quals era capità mossèn Mateu Mercer, no es partissen d'aquelles del dit rei de Mallorques. E ordenam-ho per tal manera que no fos a ell de fer ço que havia ordenat. E nostre senyor Déus, esguardant la nostra llealtat e nostre bon enteniment, volent-nos tolre e llunyar de tot mal e perill, aquella nit que ho havíem atorgat que hi iríem en l'endemà, se féu en la cara nostra, prop l'ull, una eixidura fort àvol e de mala natura e que ens n'haguem a sagnar; per la qual cosa fom excusats de no anar veure la dita reina, nostra sor, e n'estiguem per alguns jorns en la nostra cambra tro que en fom millorats.

19 E l'endemà que fom mellorats dels ulls e ens fom sagnats per lo dit mal, après menjar, tornà a nós lo dit frare preïcador qui ens deixellà la dita tració, segons que dessús havem dit, la qual cosa li dix la reina, nostra sor, e dix-nos:

—Senyor, e jo us faç tal resposta, que vós encontinent trametats per la senyora reina, vostra sor, que vinga a vós per veure-us, e, si lo rei, son marit, no ho vol que vinga a vós, que la'n façats venir o per força o per grat, car, com ella, senyor, serà ab vós, ella us dirà lo fet de la veritat.

E, oïdes les noves del dit frare, encontinent fem venir l'infant En Jacme, nostre frare, e diguem-li que anàs a la dita reina, quaix per manera de visitar, e que li digués que bé li estaria que ens vengués veure per lo accident que havíem; e, si lo rei, son marit, no ho volia, que per força la'ns fes venir. E, oït lo manament nostre, lo dit infant se n'anà a la posada del dit rei e, com fo ab nostra sor, ell li dix que bé estaria que ens vengués veure. E ella li respòs que molt li plaïa, ab què al senyor rei, son marit, plagués, qui allí era present. E lo dit rei respòs:

—No ho volem, que hi vaja.

E lo dit infant En Jacme dix, que volgués ell o no, que sí iria, car nós ho volíem e ho manàvem, e així mateix, jo, dix lo dit infant, qui son procurador general de sos regnes, qui ho pusc forçar.⁴⁴⁷ Per què manà a la dita reina, nostra sor, que es llevàs e que el seguís. E lo dit rei, tot furiós, respòs e dix que allò era força, e que força li era feta sobre guiatge.⁴⁴⁸ E lo dit infant li respòs que, pus nós lo hi havíem manat, que així s'havia a fer. E encontinent nostra sor seguí e venc a nós al nostre palau, la qual a nós abdui deixellà la dita tració.⁴⁴⁹ E, a poc instant, l'infant En Pere, sabent açò, venc a nós tot felló e ens dix:

447. Com a presumpte hereu dels reialmes, l'infant Jaume, germà de Pere el Cerimoniós, tenia el títol i el càrrec de procurador general dels regnes.

448. El rei de Mallorca, en efecte, havia demanat guiatge al rei Pere abans d'aventurar-se a acudir a Barcelona i el rei l'hi havia atorgat i encara, a requesta seva, jurat. Vegeu *Docs. inéd.*, xxxix, pàg. 172-180

449. Aquest és un altre punt que sembla girar-se contra l'autenticitat de les males intencions del rei de Mallorca. No sembla probable que la seva muller Constança el delatés així. Però a això cal oposar que, com veurem tot seguit, Constança se sentia més prop del seu germà que del seu marit.

—Què és açò, senyor, que la reina, vostra sor, vós n'havets feta venir per força, sens volentat de son marit? Mal és fet que ells sien venguts guiats e, en fe vostra, los sien fetes novitats; no està bé açò.⁴⁵⁰

E nós li responguem:

—No us mogats ne en siats felló tro que sapiats la raó per què s'és fet.

E, encontinent, nós e los dits infants En Pere e En Jacme, tots tres, davallam-nos-en a la dita reina, car en l'hostal baix de nostre palau, la fem posar a manera qui la va veure. E, com fom ab ella, fem jurar al dit infant En Pere de tenir-ho secret tot ço que oiria de la dita nostra sor. E, com ell hac jurat, ella contà tota la tració de llarg a llarg. E, entesa aquella, lo dit infant se senyà e ens dix que ara creïa que no era orgull nostre, e que jamès no oí tan gran tració, e que, pus que ell havia tractada e feta tal tració, que entenia que no li devia valer guiatge, e que fos pres. E tantost fem ajustar los savis de nostre consell, e tots tengueren que devia ésser pres e que no li devia valer guiatge. E nós, veents que tots concordantment tenien que no li devia ésser tengut lo guiatge, responguem que per res no lo hi trencaríem, car les gents se pensarien que no fos sinó eixaquia que ens trobàvem, per avarícia d'haver lo regne de Mallorques e los comdats de Rosselló e de Cerdanya, e que no ho faïem per àls.⁴⁵¹ Així que per res no volguem donar lloc que li fos feta novitat alguna, ans diguem que s'estigués així com s'estava, però que, si entenien que hi degués estar molt, que li fos donat comiat. E aquell dia passà així. E lo dit rei, sentint que ell era deixellat, l'endemà, mentre que ens dinàvem, venc a nós sobre taula, e dix-nos:

—Senyor, jo era vengut ací, en fe vostra, ab guiatge,⁴⁵² e és m'hic estada feta força, que ma muller vos n'havets feta venir forcívolment, e sé que no m'hic tracten negunes bones obres. Per què jo vinc prendre comiat de vós e, pus que no ens tenits lo guiatge, jo m'hic partesc e prenc comiat vostre e nec-vos tots los feus que tenia per vós.

E nós li diguem que se n'anàs en bona hora. E tots aquells qui eren allí murmuraven com no el fem prendre; e nós diguem-los que ens jaquissen estar, que al camp de la veritat vendríem tots, e que en lloc seríem que nós li faríem atorgar que tot quant ell té, té per nós. E, de continent, ell se'n partí ab les sues quatre galeres e manà a totes les dones e donzelles, qui ab nostra sor eren vengudes, que es recollis-

450. Aquestes paraules i actitud de l'infant Pere ens mostren l'ascendent i franquesa que l'oncle tenia damunt el nebot, el qual gosava amonestar en aquesta forma.

451. Si tot és ficció, la ficció està hàbilment menada; de manera que un home de tanta autoritat i gravetat com l'infant Pere aparegui com donant fe a l'acusació, la qual parteix no menys que de la pròpia muller de l'inculpat, que anteposa la lleialtat al seu llinatge a l'amor al seu marit. I encara el rei apareix com el més benigne i el més fidel complidor de la paraula donada.

452. El guiatge comprenia no sols la persona del rei de Mallorca, sinó també "cum familiis, arneisiis et aliis rebus vestris quas vobiscum adducetis in veniendo ad nos apud civitatem Barchinone, stando ac etiam redeundo ad terras vestras per totum mensem iulii proximo nunc instantem". Lletra datada a Barcelona 30 de juny de 1342. *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 174.

sen e se n'anassen ab ell. E així es féu, exceptat una cambrera que romàs ab ella, la qual havia nom Vicenta, que era nadiua de Mallorca, que no se'n volc anar ab ell.⁴⁵³ E així ens jaquí la nostra sor en poder nostre.⁴⁵⁴

20 E de continent lo dit rei, ab aquella furor que de nós se partí,⁴⁵⁵ no guardant ne tement Déus ne la fe de què ens era tengut, pres, sens desafiament algun, e ocupà totes les gents nostres e béns d'aquelles que trobà dins la sua senyoria, les quals en fe sua estaven e negociaven en ço del seu.⁴⁵⁶ Per la qual raó, nós, veents la dita sua gran malvestat, haguem a continuar los processos que ja havíem començats e aquells complidament acabam per sentència definitiva e, lo primer, lo regne, comdats e terres del dit rei, en contumàcia sua, a la nostra cort ajutjam.⁴⁵⁷

21 E de continent, acabats los dits processos, procuram e emparam tots los barons e rics hòmens de la nostra terra e diverses altres persones que passassen ab nós

453. Fa estrany que no hagi recordat el nom del frare predicador i tanmateix recordi el nom d'aquesta cambrera. Observem, però, que una cosa no és incompatible amb l'altra, i que, si el rei hagués temut que aquest contrast podia perjudicar la confiança en la seva narració, no hauria fet gala de memòria en aquest punt concret. Sia com sia, el cert és que els historiadors en general no han concedit crèdit a la imputació feta pel Cerimoniós al seu cunyat. Ja ZURITA, llibre VII, cap. LXI, sentenciava: "Si fue sospecha, se le dio más crédito del que debiera para justificar el rey su proceso: y si fue invención, no pudo ser cosa más infame ni deshonesta de nuestra parte". Vegeu també l'argumentació de PIFERRER, *Islas Baleares*, pàg. 163 i seg. Tanmateix, com ja feiem observar en la nostra *Història de Catalunya*, I, pàg. 353, n. 3, hem hagut de pensar algun cop si no s'ha procedit amb excessiva facilitat a negar tota versemblança al projecte atribuït a Jaume III. El mallorquí, en la resposta al seu cunyat, va rebutjar l'acusació en aquesta forma: "Cant a açò, que deïts de vostra presó et dels altres, vos fem cert que null temps no fo en nostre cor ni tractat ni parlat, car jatsesia que depuis, així com a enemic, per defensió nostra e de nostra terra, damnatge vos percaçàrem, pur la branca d'on nós som, ni la raó, ni nós mateis, per aital manera no havem acostumat d'usar, si bé en nostres predecessors et vós mateix, per alguns qui bé se degueren et pogren estar, n'és estat usat." Afegeix que, si hagués volgut fer-li mal, hauria pogut fer-li'n quan, diverses vegades, ha estat en la seva terra, i pel pont mateix, si hagués volgut, hauria pogut emmenar-se'n els infants Pere i Jaume. Vegeu *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 288-289, lletra de Jaume III, datada a Perpinyà el 20 de febrer de 1343. [No es pot saber si el complot existí o no. No hi ha documentació que demostrí la invenció; només el rebuig, previsible, del rei de Mallorca: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 133-135. M.T.F.].

454. Com hem indicat (n. 449), la reina Constança es decantava cap al seu germà; de manera que el rei de Mallorca, en lletra adreçada als jurats de Mallorca i datada a Perpinyà el 24 d'agost de 1342, explica que la reina Constança, abans que el seu germà donés ordre que passés a entrevistar-se amb ell, havia enviat secretament, durant sis dies, totes les seves joies de valor i les seves corones, sense que el rei de Mallorca en sabés res, i havia dit "clarament" al seu marit "que ella amava més lo dret de son frare lo dit rey que de nós". *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 84.

455. El dia 2 d'agost de 1342 el rei de Mallorca ja expedia una lletra datada a Blanes, i el dia 4 ja datava les seves cartes a Perpinyà. *Docs. inéd.*, xxix, 67-69.

456. El rei Pere, de la seva banda, va prendre represàlies. *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 138-149, i 164 i seg.

457. El 21 de febrer de 1343, a requesta del procurador Arnau d'Erill, el rei, amb l'aparell de la justícia suprema, va declarar Jaume de Mallorca convicte de crims enormes i segregats tots els seus béns (LECOY, II, pàg. 108; doc. 74, pàgs. 332-334; ZURITA, llib. VII, cap. LXIII).

a l'illa de Mallorca,⁴⁵⁸ on havíem acordat de passar per aplicar lo dit regne a la nostra corona, així com aquell qui ens era, segons que dit és, confiscat. E encara empram totes nostres gents de fer-nos ajuda en la dita execució, la qual ajuda nos fo feta per les dites nostres gents en grans quantitats de diners. E fem fer nostre gran estol per fer lo dit passatge e, ab la gràcia de Déu, recollim-nos en lo dit nostre benaventurat estol en lo mes de maig de l'any de nostre Senyor Déu mil e tres-cents quaranta-tres. E, per guardar nostres terres e que en especial fossen guardades les fronteres d'Empordà e de Besuldú e de Camprodon, jaquim per capità nostre frare, l'infant En Jacme⁴⁵⁹ e, per acompanyar a ell, mossèn Lope de Luna, al qual per avant donam e el ne fem comte, ab cinc-cents hòmens de cavall.⁴⁶⁰

22 E, com nós fom recollits en la platja de Barcelona ab nostres barons, cavallers e altres persones, de les quals en lo present llibre per avant és feta menció,⁴⁶¹ trobam que el nostre estol fo en nombre de cent setze veles, de les quals hi havia vint-e-dues galees, e eren-ne les set uixeres grosses qui portaven cavalls,⁴⁶² e vint naus grosses, apellades naus de covent, que són de tres e de dues cobertes. E tot l'altre navili era mitjançer e menut, així com al dit nostre passatge era necessari. E, ab tot

458. El dissabte 10 de maig de 1343, segons indica la relació que se'ns ha conservat en el procés contra Jaume III de Mallorca (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 241).

459. Tenim la impressió que el càrrec de capità general s'enllaçava, en certa manera, amb el de procurador general, i que és per això que l'infant Jaume és nomenat capità, com diu la crònica, o capità general, com diu ZURITA (llib. VII, cap. LXVI), bé que ell afegeix de la frontera, que era, realment, la sola zona de guerra terrestre eventual. [L'ajuda de "nostres gents" fou la proferta concedida el 27 de març de 1344 pels síndics de les ciutats i viles reials, 70.000 lliures barcelonines: *Corts, Parlaments i Fiscalitat*, ed. M. SÁNCHEZ; P. ORTÍ, p. 81-87. Sobre l'ajuda concreta de la ciutat de Barcelona: J. SOBREQÜÉS CALLICÓ, *Contribució econòmica del municipi de Barcelona a l'empresa de recuperació del regne de Mallorca per Pere el Cerimoniós*, a VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, II. *La Corona de Aragón en el siglo XIV*, 3, València, 1973, p. 291-302. M.T.F.].

460. Aquest Llop o Lope de Luna era el nebot de l'arquebisbe de Saragossa de qui parla la crònica en el cap. II, § 27, i en altres llocs. Havia estat majordom del rei, llavors de la coronació (cap. II, § 14). Ell fou, en efecte, el primer comte de Luna. El rei Pere guardonava així la seva fidelitat durant la guerra contra els unionistes aragonesos, dels quals s'havia separat don Lope per sostenir la causa reial. Era, d'altra banda, la seva, la casa nobiliària principal d'Aragó, i el seu pare i el seu germà havien mort en la conquesta de Sardenya. Estava, en fi, enllaçat amb la família reial per la seva muller la infanta Violant, tia del Cerimoniós. La cerimònia d'atorgació del títol comtal va tenir lloc a Saragossa, en el palau de l'Aljaferia, el 21 de setembre de 1348. Vegeu ZURITA, llib. VIII, cap. xxxi. [Cf. la semblança de Lope de Luna a la n. 244. M.T.F.]

461. Vegeu especialment, §§ 30, 31 i 53.

462. Els *uixeres* o *uixeres* eren una forma de galeres amb menor nombre de remes i amb castells de proa i popa, i, si es tractava del vaixell almirall, també al mig. Aquí, però, pel que es veu, es tracta de naus de transport. En el nombre de galeres, ja ZURITA (llib. VII, cap. LXVI) va assenyalar que devia haver-hi error, i que més endavant (§ 25) dona la xifra de trenta-nou. [L'uixer tenia, a més, una porta lateral per poder entrar-hi cavalls: A. GARCIA SANZ, *Història de la Marina catalana*, Barcelona, ed. Aedos, 1977, p. 70. M.T.F.]

lo dit estol, estiguem bé cinc o sis jorns al cap Vell,⁴⁶³ per contraris de vents, car no eren sinó eixalocs, migjorns e llebeigs. E, estant així, desperà un grop al vent al maestre, e nós dixem que hi partíssem, e los consellers qui ens eren dats per regirnos en la mar, que eren persones assenyalades en l'art de la mar, digueren-nos:

—Senyor, no s'ha a partir d'ací, car aquest vent no és d'aturada, car no passa sinó vint o trenta milles dins mar e, com nos haurà en lo golf, per ventura poran venir altres vents que ens gitaran en altres parts e destorbar-vos han vostre estol. Per què, senyor, val més esperar ací lo vent que no en lo golf.

E nós, que ens enutjam d'estar allí, diguem:

—Anem en nom de Déu, car nós havem bona fe en ell que ens guiarà.⁴⁶⁴

E de continent fem dar vela, e tot l'estol nos seguí.⁴⁶⁵ Però així es seguí com los dits consellers nos ho havien dit, car lo dit vent no ens mes sinó qualche quaranta o cinquanta milles dins mar, e, quan venc lo vespre, lo grop fo passat e lo vent no es balcà. E així tota aquella nit anam pampolejant e en l'endemà altre grop de pluja fo al dit vent, e ens mes altres quaranta milles, així que plenerament veïem les muntanyes de Mallorca e la Dragonera.⁴⁶⁶ E, en l'altre dia, espenguem-nos més avant per semblant pluja e vent que haguem, car tota vegada nos venia lo vent hora de vespres e no ens tenia sinó hora del vespre o tro al vespre. Així, que estiguem en aquelles mars tres dies. E, al quart dia, nós ordenam que nós, primers, e després tots los altres qui eren en les dites galees, remolcassen cascun una nau, e així es féu. E nós començam a remolcar la nau en què eren los nostres cavalls e les nostres viandes, e per semblant manera ho feren los altres, així que tant no avançàvem de dia que aitant nos desavençàssim de nits per los contraris dels vents que faïen. E, anant així, al sisè jorn, mogué's vent al ponent, e encontinent fem arborar e metre veles e, ab les veles alçades, ab tot l'estol justat, fom denant la Palomera ab les dites galeres de nostre estol a hora de vespres⁴⁶⁷ e fermam les àncores e trametem a l'infant En Pere, qui era senescal de Catalunya e, per son ofici, regidor de la nostra

463. El cap Vell o sia el cap del Llobregat. “Viam suam tenendo usque ad caput vetus Lupricati, ubi expectare proposuerat totam classem”, diu el citat document, *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 241. [Els comptes dels vaixells dels estols rarament coincideixen: 30 galeres i un lleny, 7 naus grosses, 37 coques petites i molts vaixells: *Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona (1334-1417)*, p. 118. M.T.F.].

464. Tot això recorda passatges del *Llibre dels Feits*, i segurament vol recordar-los. Malgrat la diferència de situació respectiva, Pere pensa en el seu rebesavi, Jaume I. El Cerimoniós se sent Conqueridor, i, com ell, vol creure's protegit per Déu en la seva empresa. Potser, en redactar o fer redactar aquests passatges, tenia a la vista la crònica de Jaume I, com de fet la té en alguna altra ocasió, mentre es descabellava la lluita contra Jaume de Mallorca (vegeu més endavant, § 193).

465. El diumenge 18 de maig (ZURITA, llibre VII, cap. LXVI). [*Docs. inéd.*, xxix, p. 241. M.T.F.].

466. No fem cap indicació o comentari de caràcter geogràfic mentre es tracti, com en el cas de la Dragonera, de noms geogràfics que ja hagin aparegut a les cròniques.

467. El divendres, dia 23 de maig (ZURITA, *loc. cit.*). [*Docs. inéd.*, xxix, p. 242, que equivocadament diu que era dissabte. M.T.F.].

host,⁴⁶⁸ e mossèn Pere de Montcada, qui era nostre almirall, a Don Pedro d'Eixèrica e a Don Blasco d'Alagó, qui era nostre senyaler,⁴⁶⁹ e a Don Joan Xeménez d'Urrea e a En Felip de Castre e a mossèn Joan d'Arborea, Alfonso de Llòria, Galvany d'Anglesola, Acardic de Mur⁴⁷⁰ e Arnau d'Erill, mossèn Gonçalvo Garcia e mossèn Gonçalvo Díez d'Arenoso.⁴⁷¹ E, quan foren tots en la nostra galea, demanam-los

468. El càrrec de senescal tenia un doble caràcter civil i militar. En aquest aspecte, que és el que ara ens interessa, era capità general o regidor, com diu aquí, de la host reial o de tot l'exèrcit, com diu Zurita, i en les batalles campals duia l'avantguarda.

469. *Senyaler*, el qui porta el senyal, l'ensenya, el penó reial. [Sobre Pere de Montcada, cf. n. 271. Sobre Pere de Xèrica, n. 295. Sobre Blasco d'Alagó, cf. n. 244. M.T.F.].

470. Acardic, diminutiu d'Acard, nom tradicional en la família de Mur. [Sobre Joan Ximénez d'Urrea, senyor de Tierga, Biota i el Bayo, cf. n. 91. Sobre Felip de Castre, cf. n. 271. Sobre Joan d'Arborea, cf. n. 266. Sobre Alfons de Llòria i Xèrica, cf. n. 269. Galvany d'Anglesola era fill de Berenguer d'Anglesola, senyor de la baronia d'Anglesola, i d'Elionor de Cabrera, però l'hereu era el seu germà Ramon; era conseller del rei i l'acompanyà en les expedicions a Mallorca i al Rosselló el 1343; morí a la batalla d'Épila el 1348; tingué un fill anomenat Berenguer: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 359, 541, 554, 557, 560, 562-563; 4, p. 145. A. ALTISENT, *La disputada herència de Constança d'Anglesola (m. 1405)*, a *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 1, p. 383-390, concretament p. 384 i 386-387. Acardic de Mur era fill de l'Acard de Mur que fou procurador del regne de València delà Xixona (1316-1321) i d'Elvira. Els Mur tenien senyoriu a la Ribagorça i al Pallars. L'hereu era Simonet de Mur, que, representat per la seva mare Elvira, prestà homenatge al rei pel castell de Mur, el 1327, mentre que Acard, l'any següent, prestà homenatge per Vilanova de Meià i el 1338 per Talarn. També li havien correspost les alqueries de Coix, Albatera i Beniamor, dins el terme d'Oriola, que Jaume II havia donat al seu pare; el 1338 el rei Pere l'autoritza a vendre-les (ACA, C, reg. 866, f. 83 v.). Prengué part en l'expedició a Mallorca i en la del Rosselló el 1343; en aquesta època formava part del consell del rei, però en el conflicte de la Unió (1347-1348) ell i el seu germà Simó es trobaven en el bàndol unionista, ja que eren servidors de l'infant Ferran: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 541, 548, 554, 560, i 4, p. 53 i 127. A. COX, *Sort y comarca Noguera Pallaresa*, Barcelona, 1906, reed. 1974, p. 323. M.T. FERRER, *Organització*, p. 92-101. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, p. 185. M.T.F.].

471. La redacció definitiva canvia l'ordre de dos dels personatges aquí esmentats; de manera que Joan Ximénez d'Urrea, que ocupava el darrer lloc, ha passat a ocupar el primer després del senyaler, en lloc de Gonçal Díez d'Arenós, que ara ocupa el darrer. Tot per qüestió de jerarquia. D'aquests personatges, el d'Urrea era senyor de Biota i del Bayo; Joan d'Arborea era germà dels jutges d'Arborea Pere i Marià IV; Alfons de Llòria era germà de Pere d'Eixèrica, com Joan d'Arborea n'era cunyat. [Arnau d'Erill era fill de Guillem (IV) i de Sibilla de Mur; es casà amb Beatriu de Pallars i tingué molts fills, entre els quals Bernat Roger i Arnau, que el succeïren a la baronia d'Erill, a la Ribagorça, que comprenia llocs com Lavaix i Erill la Vall. Prengué part en la conquesta de Sardenya (1323-1324) i capitanejà les tropes que assetjaren Vila d'Esglésies. Fou veguer de Barcelona (1338, 1341) i s'encarregà d'instruir el procés contra el rei de Mallorca. Acabada l'ocupació de Mallorca, el 1343, el rei li confià el càrrec de governador de l'illa, que exercí fins al 1345, data en la qual li fou obert un procés, per afavorir els partidaris de Jaume III, que acabà favorablement perquè després ocupà el càrrec de governador de Rosselló i Cerdeña (1347-1349). Morí a causa de la pesta el 1349. J. MIRET I SANS, *La casa senyorial d'Erill*, "Anuari de la Societat Catalana d'Heràldica", 1 (1917), p. 131-195, concretament p. 150-151. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 217. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 6, p. 704-705 (arbre genealògic), i 706 (article de M.M. COSTA, *Erill i de Mur, Arnau d'*). G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 395-400, 409 i doc. 343. Gonçalvo Garcia era fill del conseller de Jaume II del mateix nom (cf. n. 197). Fou conseller del rei rei Alfons el Benigne i majordom de la reina Elionor i posteriorment conseller del rei Pere el Cerimoniós; portà a

què els paria de prendre de la terra ne en qual manera. E parlà primerament l'infant En Pere e dix que d'açò més ne sabien los hòmens de mar que els cavallers. Per què li aparia que deguésem haver nostre acord ab ells. E tots los altres dixeren que bé deïa. E nós, sempre, fem-nos venir tots los còmits e tots los dits consellers que ens eren dats per regir-nos en la mar, e dixem-los què els paria de prendre terra. E parlà un d'ells qui era ben antic e dix que li paria que a Santa Ponça deguésem prendre terra, on ja lo rei En Jacme, nostre tresavi l'havia presa. E parlà un altre e dix que més valia a la Porrassa. E en aquest consell no hi havia sinó nós e lo dit infant En Pere e En Miquel Pérez Sabata e los dits còmits e consellers. Així, que acordam que més valia prendre terra a Peguera que en lloc algú de l'illa, e la raó era aquesta: que la platja era mellor a traure los cavalls de les naus e dels uixers que nengunes de les altres.

23 E, après, haüt lo dit acord, nós veem algunes gents ab armes, de cavall e de peu denant nós en la Palomera. E trametem mossèn Gilabert de Corbera e En Francesc de Finestres, ciutadà de Barcelona, per ço com eren assats aptes en los fets de la mar, que els dixessen que nós nos meravellàvem d'ells, perquè estaven així ab armes e faïen continent de defendre la terra, e així si entenien a defendre o no. E los dits mossèn Gilabert e mossèn Francesc s'acostaren a les dites gents d'armes ab una galea lleugera⁴⁷² e digueren-los les dites paraules, reebut d'ells abans assegura-

terme una ambaixada important a la cort castellana durant la qual negocià el tractat de Madrid de 1339 per lluitar conjuntament contra el Marroc. Participà en l'expedició per ocupar Mallorca (1343), però no a la del Rosselló. Posseïa Albalat, Segairén, Llombai, Moixent, Xinosa, Monòver, la Daia i Jumella al regne de València. Vivia encara el 1344, però el 1348 ja era mort. Sembla que repartí les possessions entre els seus fills Pere Maça i Joan Gonçalvez, senyor de Moixent i de Jumella, bé que sembla que, finalment tot pervingué a mans de Pere Maça: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 357, 398, 470-471, 541, 556, 604, 4, p. 115, 132. M.T. FERRER, *Les aljames*, p. 22-23. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, p. 106-107, 263, 337, 344-345. Sobre Gonçalvo Díez d'Arenós, cf. n. 269. Pel que fa a Miguel Pérez Zapata, que apareix seguidament, n'hem parlat a n. 213. M.T.F.]

472. Galeres lleugeres, anomenades també sotils per contrast amb les grosses. [Gilabert de Corbera posseïa el castell de Corbera, al Baix Llobregat. S'havia casat amb Violant Marquet, filla de Miquel Marquet, i això explica el seu interès per la mar. El 1343 era capità de dues galeres armades i s'incorporà a la flota que ocupà Mallorca (1343). El mateix any el rei Pere li encomanà que ocupés Menorca, amb cinc galeres, i seguidament el nomenà governador d'aquesta illa, com a lloctinent del de Mallorca, càrrec que ocupà fins a la seva mort el 1348. També li confià alguna missió política rellevant: el 1348, l'envià, juntament amb Garcia Fernández de Castro, justícia d'Aragó, a proposar als membres de la Unió aragonesa una treva per tal de poder negociar. Jaume Marc, senyor del castell d'Eramprunyà, fou el tutor del seu fill i hereu Bernardí, ja que era oncle seu (AHPB, 23/5, f. 69v i 23/7, f. 8v): J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 552-553, 4, p. 131 i 173. M.T. FERRER, *Una família de navegants*, p. 248. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 180, 184, 190, 352 i 395. Francesc de Finestres havia portat a terme alguna acció corsària, juntament amb Ramon de Papiol, contra un pisà, en els mars de Sardenya l'any 1335, en el marc de la guerra contra Gènova; l'any 1338 fou elegit jurat del Consell de Cent i membre del Consell de Vint-i-cinc de Barcelona: F.C. CASULA, *Carte reali diplomatique di Alfonso III*, doc. 295. *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona*, doc. 144, p. 452. M.T.F.]

ment. E respòs un d'ells que manament havien del rei de Mallorca de defendre la terra contra nós e tothom. E, après, fo'ls demanat si el rei de Mallorca era en l'illa, e dix un que hoc, e tantost, a poc instant, respòs un altre e dix:

—Lo rei de Mallorca és lla on Déus vol.⁴⁷³

E, com los fossen fetes altres interrogacions, los dits hòmens d'armes tiraren ab ballestes tres tretes, la una de les quals ferí en la popa de la dita galea, e les dues, en los remes. E dix un d'ells als altres qui eren aquí:

—No responats pus avant.

E ab tant lo dit mossèn Gilabert e En Francesc de Finestres tornaren-se'n a nós.

24 E, après, en la nit escura, venc a nós En Pere de Montcada, almirall nostre,⁴⁷⁴ qui menava pres un hom de l'illa; lo qual hom dix que el rei de Mallorca era en l'illa. E nós, sobre açò, haguem nostre acord e, lo dissabte après, tenguem nostre camí e partim ab nostre estol de la Palomera. E, com fom defora, venc En Bertrellans, ciutadà de Barcelona,⁴⁷⁵ que nós havíem tramès primer, ans que partíssem del cap Vell de Llobregat, per vogir tota l'illa de Mallorca e per haver llengua e saber tots los ardots de l'illa, e contà'ns en qual manera eren establits tots los ports e les cales e les platges de l'illa de Mallorca de gent de cavall e de peu, per contrastar a nós de prendre terra, e que el rei de Mallorca era a Santa Ponça ab gent d'armes e de peu. E, après, com fom dinats, nós haguem nostre acord, altra vegada ab alguns ciutadans de Barcelona, destres de mar, e ab alguns dels dessus dits, en qual lloc prendriem terra. E acordam d'anar ab tot nostre estol a la Porrassa. E, com nós féssim la via de la Porrassa, venc l'almirall nostre, ab una galea, la qual havíem tramesa a Santa Ponça, ab sis galees, per descobrir la host e per regonèixer altra vegada lo port de Santa Ponça e la gent que hi era. En les quals galees eren

473. Segons explica ell mateix en lletra als jurats de Mallorca, Jaume III havia acudit amb sols dues galeres, sense poder esperar les altres que feia armar. Tenim també lletres seves expedides a Santa Ponça, el 23 de maig de 1343, en què demana armes, queviures i homes (vegeu *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 90-93). El 7 de maig encara el sabem a Perpinyà (*ibid.*, pàg. 90).

474. L'almirall Pere de Montcada, que es distingeix en aquesta empresa, havia estat cridat pel rei, quan es trobava amb vint galeres en la guarda de l'Estret, per ajudar el rei de Castella Alfons XI que assetjava Algesires (ZURITA, llib. vii, c. lxii). [Sobre Pere de Montcada, cf. n. 271. M.T.F.].

475. Com en la segona conquesta de Mallorca, la de Jaume I, en aquesta que és la quarta (la tercera és la d'Alfons el Liberal contra Jaume II), els ciutadans de Barcelona, interessats en el domini de les Balears, van aportar-hi llur concurs decidit. Vegeu més avall. [Pere de Bertrallans era un patró experimentat; el 1334, amb Pere Desvalls, conduí una coca de tres cobertes que portà tropes i cavalls a Sardenya, durant la guerra amb Gènova; el 1351, quan s'inicià una altra guerra amb Gènova, es comprometé amb altres armadors barcelonins a mantenir dues galeres armades al servei del rei a la Mediterrània; el rei premià els seus serveis amb el càrrec d'administrador de les salines de Càller, que podia regir mitjançant un substitut: J. MUTGÉ, *La guerra contra Gènova*, doc. 45, p. 93. A. M. ARAGÓ-M. COSTA, *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1971, doc. 174 (CODOIN, XLIII). L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 392. M.T.F.].

Don Pedro d'Eixèrica e mossèn Joan d'Arborea, frare del jutge d'Arborea, En Joan de Ximénez d'Urrea, e N'Alfonso de Llòria e En Felip de Castre e molts d'altres nobles e cavallers. E feren-nos senyal ab un penó. E nós, tantost, faem la llur via e parlam ab lo dit almirall, lo qual nos dix que a Santa Ponça no havia molta gent e que hi poríem bé prendre terra.⁴⁷⁶

25 E encontinent nós, oït açò, faem amatar e fer senyals a totes les galees e a les naus e a tot l'altre navili de nostre estol que ens seguissen. E, a hora de vespres, entram en lo dit port de Santa Ponça,⁴⁷⁷ e aquí faem sorgir tot l'estol e ordenam la manera de prendre terra e cascuna galea en qual lloc daria la proa en terra e quina forma s'hi tendria. E tota aquella vesprada entenguem en açò e, tantost, així com les llums encenien, faem cantar ab altes veus, ab molts brandons enceses, la *Salve Regina*. E fem les preces acostumades per los hòmens de mar.⁴⁷⁸ E foren-hi presents lo dit infant En Pere, qui dix que, pus lo rei de Mallorca era allí, que hi prenguéssim terra, e tots los altres rics hòmens, qui dixeren que bé deïa. E acordam que es partissen les galees per prendre terra en quatre partides. E en la una, ço és, en la sobirana, e a mà esquerra, a l'entrant del dit port, devers la mola d'Andratx, en lo puig major, anam nós ab quatre galees. E lo dit infant, ab Don Pedro d'Eixèrica, en l'altra part, ço és, en la platja devers lo puig que és en lo port de Peguera e de Santa Ponça, ab disset galees. E, en l'altra part, era l'almirall, ço és, entre lo puig on nós entram prendre terra e la platja on la pres lo dit infant, ab catorze galees. E mossèn Felip Boïl e En Bernat de Ripoll e En Joan de Boïl e d'altres de nostre estol, ab quatre galees, anaren dret a Santa Ponça, en dret de la major flota de la host del rei de Mallorca, e aquí acostaren les popes en terra e faeren parvent de prendre terra per tenir-los a noves e empatxats.⁴⁷⁹

476. La redacció definitiva corregeix "prendre bé terra" per "bé prendre terra", delatant una preocupació estètica, d'estil; perquè cap altre motiu no pot explicar el canvi. [Ja hem parlat dels personatges esmentats a les n. 91, 269 i 271. M.T.F.].

477. La relació inclosa en el procés diu que el dissabte dia 9 de les calendes de juny, o sia el 24, "dominus rex, cum toto suo felici stoleo, applicuit in portu de Peguera et de Sancta Ponça insule Maiorice". [*Docs. inéd.* xxix, p. 242. M.T.F.].

478. Si, com hem observat, la crònica recorda constantment, al llarg d'aquests passatges, el *Llibre dels Feits*, ara de sobte, l'evocació ens transporta a la crònica de Muntaner, al capítol de la Gran Companyia catalana en què En Berenguer Ventaiol, mariner, canta els llaus del benaventurat sant Pere (cap. ccxx). Això, malgrat que, com hem indicat, segurament el rei Pere desconeixia la crònica de Muntaner (més amunt, n. 407).

479. Observem com l'infant Pere continua essent el personatge principal després del rei, i encara, en certa manera, per damunt del rei, que no té sinó vint-i-tres anys. [Felip de Boïl, senyor de la baronia de Manises, era fill de Pere Boïl (cf. n. 162) i d'Altadona della Scala. Fou conseller i mestre racional (1320-1330) i tresorer (1330-1336). Prengué part en la conquesta de Sardenya, de la qual fou designat reformador, juntament amb Bernat de Boixadors, el 1326 i hagué d'afrontar les revoltes successives i negociar acords. Participà en l'expedició a Mallorca, com veiem, i a les campanyes del Rosselló (1343-1344). Fou

26 E, en lo digmenge après següent, que fo lo vint-e-cinquè dia del dit mes de maig, en hora d'alba, mossèn Llop de Gurrea, nostre cambrer major, despertà'ns e dix-nos que ens llevàssem e ens guarníssem.⁴⁸⁰ E, de continent, faem-ho. E l'almirall havia ja feta la crida que tothom s'aparellàs a la batalla reial, la qual hac dada per manament nostre. E totes les nostres gents s'embarbotaren, e nós e totes nostres companyes nos guarnim e ens aparellam. E tothom almorzà un poc. E lo rei de Mallorques ab dos-cents cinquanta tro a tres-cents hòmens a cavall e ab quinze mília tro a vint mília hòmens de peu tenia establida tota la riba de la mar, del cap de Santa Ponça tro a un puig davant Peguera, qui ha nom Andrajol, prop de la mola d'Andratx. Mas lo dit rei estava a Santa Ponça, on era pus avinent de prendre terra.⁴⁸¹ E nós faem metre partida dels servents nostres e almogàvers,⁴⁸² car tots no hi podien caber, en les galees e en les barques de penescal de les naus, per metre'ls en terra. E los qui romangueren en naus tiraren-se los cabells e les barbes e faien gran dol per tal com no podien venir als afers ab nós.⁴⁸³ E, hora de prima, totes les nostres galees faeren llur via, cascuna al lloc on eren ordenades. E la nostra galea, en-

governador de Perpinyà el 1344 i reformador de Mallorca (1345-1348), on organitzà la repressió dels fidels de Jaume III. Morí l'any 1348 a conseqüència de la Pesta Negra. Casat amb Teresa de Bellví, el succeïren els seus fills Pere i Felip. Pel que fa a Joan de Boil és el germà de Felip, casat amb Sibilla, senyor de Mislata i de Benilloba, que participà en la conquesta de Sardenya, bé que hagué de tornar-ne per malaltia, el mateix any 1323. El 1336 donà suport a Pere de Xèrica en la seva revolta, bé que aviat volgué tornar a l'obediència reial i el 1337 fou enviat pel rei prop de Pere de Xèrica perquè tornés al servei del rei i abandonés el partit de la reina. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 147, 154, 169, 206, 215, 226, 300-301, 304, 322-323, 333, 342. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 3, p. 668 (article de M.T. Ferrer, "Boil i de la Scala, Felip"), p. 667 (quadre genealògic). T. de MONTAGUT i ESTRAGUÉS, *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1987, p. 173 i 176-177. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 189-190, 252-253, 258, 351-352, 365, 373-374, 384, 394. Bernat de Ripoll fou després vicealmirall de València; entre 1350 i 1351 havia portat a terme una incursió contra el Rif (Magrib) i durant la guerra contra Gènova de 1351-1362, participà en la batalla naval del Bòsfor (1352) en la qual morí, com veurem: R. GALLOFRÉ; J. TRENCHS, *Almirantes y vicealmirantes*, p. 123 i 164. M.D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb*, p. 793. M.T.F.].

480. "Sic quod die dominica proxime sequenti hora prime VIII kalendas iunii..." *Docs. inéd.*, XXIX, pàg. 242. [Sobre Lope de Gurrea, cf. n. 293. M.T.F.].

481. Andrajol, diminutiu d'Andratx, *Llibre dels Feits*, § 59: "E trobaren un lloc qui havia nom Santa Ponça, e estimaren que allí era bon lloc d'arribar, e que hi havia un puig e era prop de la mar..." La relació inclosa en el procés parla de la multitud de gents de peu i de cavall que hi havia en terra (*Docs. inéd.*, XXIX, pàg. 242).

482. La intervenció dels almogàvers en aquesta lluita és una de les darreres. Se'n parla encara algun cop en aquest regnat: en els següents ja no. Degueren desaparèixer, extingir-se, per manca de lluita amb els sarraïns. [La presència dels almogàvers era cada vegada més reduïda, però van participar encara en l'expedició a Sardenya de 1353-1354, en la guerra contra Castella (1356-1369), en la guerra contra el comte d'Empúries (1384-1385) i contra la invasió del comte d'Armanyac (1389-1390), contra la invasió del comte de Foix (1396) i encara en guerres del s. XV: M.T. FERRER, *Organització*, capítol sobre els almogàvers, p. 237-284, especialment des de p. 268. M.T.F.].

483. Acostem aquesta desesperació dels qui resten amb l'alegria amb què, segons explica Muntañer, van al combat els súbdits dels reis d'Aragó.

sems ab tres altres, faeren la via de la muntanya qui és denant Peguera. E, aquí donà l'escala en la roca de la dita muntanya, primerament la galea de l'almirall e, après, totes les altres donaren així mateix les proes, salvant la nostra galea, qui acostà la popa en la dita roca. E los hòmens tots, així de peu com de cavall, tots eixiren de les dites galeres, combatent-se a peu ab los hòmens de peu e de cavall qui eren en la muntanya, qui ens combatien ab llances, dards e ballestes e ab pedres e grans cantals.⁴⁸⁴ E nós, ab la companya de la nostra galea, saltam de la proa en la roca e pujam en la dita muntanya, e de continent cells qui la defenien foren vençuts e desbaratats.⁴⁸⁵ E fo la major meravella del món, que tan fort e tan rosta era la roca de la muntanya, que a penes ne podia hom pujar ne ens hi podiem tenir, que, com fom al cap dessus, totes les sabates nos foren esquinçades.⁴⁸⁶ E haguem set e beguem aquí d'un vi que es trobà en un odre que hi havien lleixat los de Mallorques, qui eren fuits, però enans n'havíem fet fer tast que en beguésem.⁴⁸⁷

27 De l'altra part, en lo dit port de Peguera pres terra e donà les proes lo dit infant En Pere, senescal nostre, ab una partida de les galees e uixers del nostre estol, ço és, lla on la riba de la mar era plana e arenosa. E aquí los hòmens a cavall e a peu del dit rei de Mallorques esforçaren d'esvair lo dit infant ab los rics hòmens, cavallers e gent de peu qui prengueren terra. E, finalment, lo dit rei de Mallorques, qui viu tota la sua gent desconfita, començà a fugir ab tota sa gent, e tots, fort descabdelladament e desbaratada, fugiren tro a Mallorques,⁴⁸⁸ així que de set hi moriren cinc hòmens, segons que despuis sabem.⁴⁸⁹ E alguns hòmens a cavall nostres, qui

484. "...prohicientes lapides, iacula et quadrellos et alias debellando..." diu la citada relació (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 243).

485. Aquí la crònica no ho explica; però en record —“en reverència”, dirà el rei— de la victòria d'aquest desembarcament a Mallorca, el rei ofereix a Nostra Dona de Montserrat una galera amb les eixàrcies d'argent (vegeu § 99).

486. L'episodi recorda el de l'assalt de la mola de Montesa per Pere el Gran (DESCLOT, cap. LXXIV). Detalls com aquests de les sabates, tan personals, recorden els de la crònica de Jaume I. Les sabates eren aleshores poc sòlides i de molt poca durada.

487. Un altre detall, que emparenta les dues cròniques reials. La diferència rau en el fet que el Conqueridor no hauria fet el tast del vi. Recordem que el Cerimoniós és el monarca que estableix com una norma el tast dels aliments abans de menjar-los el rei. Vegeu les seves *Ordinacions* (vegeu més avall, § 49, n. 4, i *Docs. inéd.*, v, pàg. 13 i 21).

488. "...equites et pedites in terra existentes, ut premitur, pro resistendo predicto domino regi et eius felici stoleo, ut devicti et superati, fugierunt versus civitatem Maiorice, gentibus dicti domini regis Aragonum insequentibus et fugantibus." De la tantes vegades citada relació (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 243).

489. La frase es presta a confusió. La interpretació que cinc homes hi van morir de set, que és la interpretació de ZURITA (llib. VII, cap. LXVII) i que és la que sembla més lògica, no sembla, en canvi, enllaçar lògicament amb la ponderació del desordre produït en la retirada. Una altra possible interpretació fóra que, de cada set homes en moriren cinc. Però, si la interpretació és possible gramaticalment, no ho és des del punt de vista de la versemblança. A més a més, si el set fos xifra, estaria escrit amb xifres romanes.

hagueren primerament trets los cavalls dels uixers, seguiren-los tro a mitja llegua. E alguns servents e almogàvers nostres los seguiren e els encalçaren bé dues llegües e els tolgueren moltes armes, arneses e robes. E, tantost que el dit infant En Pere hac presa terra e viu que nós així mateix tenguem lo dit puig e viu lo dit rei de Mallorca, dix a N'Arnau Ballester, ciutadà de Barcelona:⁴⁹⁰

—Digats al senyor rei que ara veig e conec que ell ha complidament e plena la virtut que Déus ha donada als reis d'Aragó passats, predecessors seus, ço és, de vençre los enemics e ésser victoriosos.⁴⁹¹

E les dites quatre galees nostres faeren semblant, al prendre de la terra, de donar les proes en terra vers Santa Ponça, on lo rei de Mallorca tenia ses tendes e sos arneses, e estigueren aquí denant Santa Ponça, mentre nós nos combatiem a Peguera. E, com la companya de les tres galees dessús dites veeren fugir lo dit rei de Mallorca ab totes les sues gents, eixiren en terra cuitosament e trobaren la tenda del dit rei e una altra ab taules meses e vianda aparellada de menjar e los cofres ab la sua capella e alguna vaixela e joies e diverses arneses, e preseren-s'ho tot. E és ver, segons que despuis nos fon retret per lo noble En Bertran de Fenollet⁴⁹² e per d'altres, qui en aquella hora eren ab lo dit rei de Mallorca, que, aquell digmenge matí, ell volc oir missa en la sua capella que tenia allí e, tant no cercaren los capellans que no s'hi trobàs hòstia ab què poguessen sacrificar, e no poc oir missa.⁴⁹³ Car lo dit En Bertran de Fenollet, en aquell encalç, fo pres per los nostres.

28 E, de continent que la batalla fo vençuda, hagueren-nos aparellat lo nostre cavall, e, ensems, ab lo dit almirall, qui fo vengut a nós, ab companya de cavalls

490. Segueixen apareixent amb relleu els ciutadans de Barcelona, barrejats amb els nobles, al costat dels prínceps, en aquesta lluita. Arnau Ballester ja ha aparegut en la crònica (cap. i, § 13), ensems amb Bernat Ballester, que devia ésser germà seu, en la coca dels quals, anomenada *Santa Eulàlia*, viatjava Teresa d'Entença, muller d'Alfons el Benigne. [Sobre els germans Ballester, cf. n. 72. Arnau s'ocupà de fer construir ginys a Barcelona per a aquesta guerra: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 216. M.T.F.].

491. Recorda la frase de Jaume II en el discurs de Portfangós, adreçant-se al seu fill, que partia cap a la conquesta de Sardenya (cap. i, § 12).

492. De la família dels vescomtes d'Illa, addicte de primer al rei de Mallorca, però després, empresonat pel mallorquí, favorable al Cerimoniós, al costat del qual combat contra el rei de Mallorca. Vegeu, p. e., § 116, on apareixen, al costat de Pere III, el vescomte d'Illa Pere de Fenollet, el Bertran de Fenollet aquí esmentat, i Hug de Fenollet, doctor en lleis, més tard canceller del rei i bisbe de València. [Bertran de Fenollet era germà del vescomte d'Illa; el 1342, abans de començar la guerra, li foren confiscats els béns que ell i la seva esposa Robertona posseïen a Catalunya, però el 1343 els foren retornats, quan es posà al servei del rei Pere, i a més li fou concedida una cavalleria a Mallorca de les confiscades als partidaris de Jaume III: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 165, 243, 331-332, 345, 373 i doc. 105. M.T.F.].

493. Aquest episodi és reportat pel rei com per mostrar que Déu no era amb el seu rival. Al marge d'aquest passatge, en el manuscrit A (Ac. de la Història), un anotador anònim va escriure: "Mirum, mirabile". A. PAGÈS, pàg. 419, n. a la pàg. 134.

armats, que hac treta dels uixers, ab la sua senyera, car la nostra no la hi havien treta encara, e ab mossèn Galceran de Bellpuig, majordom nostre, qui fo ab nós tantost ab son cavall armat, cavalcam, e dixem als barons e cavallers que ens seguissen a peu, e que ens perdonassen perquè nós cavalcàvem, car no érem bon peó,⁴⁹⁴ però que nós los esperaríem en la platja cavalcant, e jamés no partíriem d'aquí tro fossen tots ells ab nós. E tots nos respongueren que els plaïa e que ells nos seguirien a peu. E nós anam tan suau, que ab ells ensems nos n'anam tro al puig, on nos atendam. E atendam-nos en un puig aquí mateix denant Peguera e aquí faem cavallers lo noble En Joan Ferràndez de Luna ed En Gonçalvo Ximénez d'Arenós, N'Artal de Foces e En Jacme d'Esplugues.⁴⁹⁵ E, tot aquell dia, reposam aquí ab nostres gents e fem traure aïtants cavalls com poguem. E los almogàvers corregeren per la terra e amenaren molt bestiar, gros e menut, de que les nostres hosts hagueren compliment de carns. E l'alegria fo gran de la victòria que Déu nos havia donada. E no hi

494. Aquesta anècdota té un doble valor: confirma la companyonia dels prínceps del casal de Barcelona amb els seus sotmesos i la poca força física de Pere el Cerimoniós. [Galceran de Bellpuig era senyor de Torres Torres i de Serra, al regne de València. El 1348 portà a terme una ambaixada al papa, juntament amb Llop de Gurrea, per resoldre diversos afers entre els quals la dispensa per al casament amb una infanta siciliana, que el papa no volia atorgar. El 1349 tots dos, amb Ponç de Santapau, havien de dur a terme una ambaixada a Sicília per al casament del rei amb la infanta Elionor de Sicília i portar-la prop del rei Pere, l'ambaixada experimentà un retard perquè es deia que l'infant de Mallorca la volia segrestar i calgué preparar un estol de seguretat. Estava casat amb Ramoneta, senyora d'Alfama: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 120, 305, 307-309, 311, 317, 320-321, 324. M.T. FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1987, p. 49. M.T.F.].

495. "...dictus dominus Aragonum et gentes sue fixerunt tentoria in loco de Pegaria" (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 243). [Sobre Juan Fernández de Luna, cf. n. 269. Gonçalvo Ximenis d'Arenós era fill i hereu de Ximèn Pérez d'Arenós, senyor d'Assuévar, Xest, Soneja, Mosquera i Pollinos, al regne de València. Entre 1332 i 1338, com a mínim, estigué sota la tutoria de Gonçalvo Garcia. A més de participar a la campanya de Mallorca, ho féu també a la del Rosselló i es situà al costat del rei a la guerra de la Unió. Morí abans de 1351, els seus hereus foren convocats a la defensa de València: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 546; 4, p. 52 i 195. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, docs. 211, 213, p. 89-81. i ACA, C, reg. 863, f. 180 r.-181 r. (1338, març, 8. València). Artal de Foces, conegut també com a Artal de Cabrera, era fill de Martín Ruiz de Foces i de Sibilla, néta de Sibilla de Saga, de la qual heretà la castlania del castell de Cabrera i de Voltregà, la Bastida de l'Infern, la vall d'Osor i la vall de Sau i la casa de Soler, possessions que vengué a Bernat de Cabrera el 1352. Abans, el 1347, havia comprat una casa amb propietat a Sants (Barcelona) a Pere Desplà. Es casà en primeres núpcies amb Esclarmunda de Mallorca, neboda del rei Jaume III, i, en segones núpcies (1371), amb Sibilla de Fortià, més endavant esposa de Pere el Cerimoniós i reina. Participà, com veiem, a la campanya de Mallorca, on el rei li donà una cavalleria a Beniatzar (Bunyola) el 1344. Fou governador de Mallorca (1356-1358), conseller del rei i camarlenc de la reina Elionor de Sicília: J.M. ROCA, *La reina empordanesa, a Sobiranes de Catalunya*, "Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", x, Barcelona, 1928, p. 14. A. BOSCOLO, *La reina Sibilla de Fortià*, Barcelona, Rafael Dalmau ed., 1971, p. 17-18 i 31. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 370. *Els castells catalans*, iv, p. 778-780. ACA, Generalitat perg. 49. Jaume d'Esplugues era un cavaller valencià, senyor de la Pobra Llarga. Participà en l'expedició per ocupar Mallorca el 1343 i es distingí en el conflicte de la Unió a València com a realista (1347-1348): J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 546 i 546; 4, p. 52, 74, 93, 117, 119, 132. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, II, p. 176. M.T.F.].

perdem sinó un hom de peu e nafres que alguns de les nostres hosts, mas fort pocs, prengueren, e a pocs dies eren o foren guarits.

E, aquest dia, foren acabats de traure tots los cavalls e los arneses; mas no faem traure viandes sinó les que havíem mester.

E lo dit jorn mateix venc a nós En Francesc Carròs, ric hom de València, ab una galea, en la qual vengren missatgers del rei de Castella.⁴⁹⁶ E havia-la armada a son cost e messió per servir-nos en los afers e, com no poc ésser aconseguit, a la batalla, de prendre terra, fon molt despagat, e aturà's aquí ab nós.

E és cert que nós érem en edat de vint-e-tres anys e mig.⁴⁹⁷

29 Lo dilluns après, que fo lo vint-e-sisè dia del dit mes de maig, aturam aquí mateix per reposar los cavalls del maltret que havien passat en la mar e replegam nostre estol e nostres companyes e acordam sobre la manera que devíem tenir en los afers. E, vers hora de migdia vengren a nós frare Nicolau de Sobirats e frare Jacme Pasqual, de l'orde dels preïcadors de Mallorca, per missatgeria dels jurats de Mallorca, ab lletra llur, ab la qual nos suplicaren que nós deguésem guiar e assegurar los missatgers llurs, los quals nos volien trametre. E nós, haüt nostre acord sobre açò ab l'infant En Pere solament,⁴⁹⁸ atorgam lo dit guiatge, lo qual fem fer a En Ramon Sicard, escrivà, secretari nostre.⁴⁹⁹ E los dits preïcadors, ab la lletra del guiatge, tornaren-se'n, aquell dia mateix, a Mallorca, e nós romanguem al dit lloc de Peguera, segons que dit és.

496. Ignorem qui eren aquests missatgers d'Alfons XI de Castella ni si s'adreçaven solament al rei Pere o a ambdós rivals. Francesc Carròs era descendent d'aquell baró alemany, Carròs també anomenat, que va prendre part al costat de Jaume I, en la conquesta de Mallorca. Francesc havia estat l'almirall de l'estol per a la conquesta de Sardenya (n. 66). [Un d'aquests missatgers castellans podria ser Pero González, tresorer de l'església de Cartagena, ja que el rei s'hi referí en la resposta al rei de Castella per a la tramesa de deu galeres a l'estret de Gibraltar (26 de maig de 1343): J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 264, n. 71. M.T.F.].

497. Recordem que havia nascut el dia 2 de setembre de 1319 (més amunt, cap. 1, § 1). També en això el Cerimoniós segueix les petjades del seu tresavi Jaume I, que, en la seva crònica, donava de tant en tant la seva edat per ponderar la seva juvenesa.

498. La reunió del Consell era potestativa per part del rei. Per això pot, en aquest cas, limitar-se al consell del seu conseller màxim l'infant Pere, com podia haver obrat sense cap consulta prèvia.

499. Ramon Sicard apareix constantment en la documentació del rei en aquesta època. No gaire temps després d'aquests esdeveniments, encarregat oficialment amb el canceller i l'algutzir reials d'informar contra el rei de Mallorca, apareix amb el títol de *scriptor sigilli secreti*, escrivà del segell secret (LECOY DE LA MARCHE, *op. cit.*, II, pàg. 94). [Cf. el guiatge a *Col. Doc. Inéd.*, xxxi, p. 285-286. Ramon Sicard o Sicart està documentat com a escrivà del rei Pere, primer com a escrivà i després com a secretari: L. D'ARIENZO, *Gli scrivani della cancelleria aragonese all'epoca di Pietro IV il Cerimonioso (1336-1387)*, a *Studi di paleografia e diplomatica*, Pàdua, Cedam, 1974, p. 137-198, concretament p. 170 i 188. M.T.F.].

30 E, dimarts matí, a vint-e-set del dit mes de maig, partim d'aquí e anam-nos-en ab nostres batalles ordenades.⁵⁰⁰ E, en la davantera, anaven l'infant En Pere, Don Pedro d'Eixèrica, l'almirall, En Ramon d'Anglesola, mossèn N'Arnau d'Erill e la companya del dit infant Don Ferrando, nostre frare;⁵⁰¹ e, en l'altra, mossèn Miquel Pérez Sabata ab cent cavallers de la nostra mainada; e, en la reeguarda, nós e mossèn Blasco d'Alagó, senyaler nostre, e En Joan Ximénez d'Urrea, mossèn Joan d'Arborea, En Felip de Castre, Alfonso de Llòria, mossèn Joan Ferràndez de Luna, mossèn Gonçalvo Ximénez d'Arenós e mossèn N'Artal de Foces.⁵⁰² E anam-nos-en a Santa Ponça, e aquí reposam tot aquell dia, e, tantost que fom davallats, mentre la nostra tenda se parava, vengren a nós sis prohòmens per la ciutat e regne de Mallorca, ab carta de la ciutat, de creença, los quals havien nom així: N'Ambert de Fenollar, donzell; Guillem Miquel, savi en dret; Guillem Sacosta, Jacme Roig, Arnau Saquintana, Pere Mosqueroles.⁵⁰³ E parlaren ab nós tots sols denant

500. "Postmodum die martis immediate sequenti, intitulata VI kalendas iunii anno predicto, cum dominus rex, cum exercitibus sui felicis stolii supradicti, accessisset ad locum Sancta Ponça et paraverat tentoria sua" (*Docs. inéd.*, pàg. 244).

501. Observem que, malgrat que parla del "dit infant", fins ara no havia parlat, amb motiu d'aquesta expedició, ni de l'infant Ferran, germanastre seu, ni de la seva companyia de gent de guerra. Més endavant, llavors de l'entrada al Rosselló (§ 68), tornarà a parlar de "la companya de l'infant En Ferrando, nostre frare", però no sembla que, ni en un cas ni en l'altre, l'infant prengui part en l'empresa. Es tracta solament dels seus homes. [Sobre Pere de Xèrica, cf. n. 295. L'almirall era Pere de Montcada; cf. n. 271. Ramon d'Anglesola era fill de Berenguer d'Anglesola i d'Elionor de Cabrera i germà de Sibilla, casada amb Arnau Roger d'Erill, i de Galvany d'Anglesola (cf. n. 470). Heretà la baronia d'Anglesola del seu pare i la baronia de Cabrera, a la Ribagorça (Calassanç, Camporrells, Valldellou, Fet, Finestres etc.) de part de la seva mare. Participà en la guerra contra el rei de Mallorca i en la guerra contra Castella. Es casà amb Elvira López i tingué filles, Constança, Elionor i Elvira, i un fill, Berenguer, que degué morir infant o jove perquè Constança heretà, finalment el patrimoni i es casà amb Pere de Benviure: A. ALTISENT, *La disputada herència*, p. 384-375 i ACA, reg. 908, f. 68 v.-69 r. i 70 r. (1363, gener 10 i 11). Sobre Arnau d'Erill, cf. n. 471. M.T.F.]

502. Tampoc fins ara no havia parlat de la mainada reial en aquesta expedició. N'havia parlat abans, amb motiu de la lluita contra Pere de Xèrica (cap. II, § 25). La mainada no sembla tenir ara el caràcter que tenia abans (cf. *Llibre dels Feits*, § 30) i no es nodria a través dels rics homes de mainada, sinó que, segons diu ZURITA (llibre VII, cap. LXVII), aquests cent cavallers "eran continuos de la casa del rey, que se decian de su mesnada". [Sobre Míguel Pérez Zapata, cf. n. 213. Sobre Blasco de Alagón, cf. n. 244. Sobre Joan Ximénez d'Urrea, senyor de Tierga, Biota i el Bayo, cf. n. 91. Sobre Felip de Castre, cf. n. 271. Sobre Joan d'Arborea, cf. n. 266. Sobre Alfons de Llòria i Xèrica, cf. n. 269. Sobre Joan Ferràndez de Luna, cf. n. 269. Sobre Gonçalvo Ximénez d'Arenós i Artal de Foces o de Cabrera, cf. n. 495. M.T.F.]

503. L'arribada d'aquests sis missatgers, amb els noms corresponents i amb la lletra de creença íntegrament transcrita, figura en la dita relació del procés (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 244). [Ambert de Fenollar és Humbert de Fonollar, que tenia béns a Catalunya, el castell i la castlania de Tivissa, que li foren confiscats perquè residia a Mallorca, però li foren tornats el 1343; a més, li fou concedit el càrrec de veguer de la ciutat de Mallorca: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 358 i 404 i doc. 116. Tots procuraren situar-se després de l'ocupació: Guillem Miquel i Jaume Roig foren els instigadors del procés contra el governador Arnau d'Erill, perquè es consideraven discriminats per ell, que els suspengué de llurs càrrecs i els féu nombroses acusacions de traïció, corrupció i altres. Guillem Sacosta era un burgès de Mallorca,

l'infant En Pere. E començà a parlar lo savi e dix que els prohòmens de la ciutat e illa de Mallorca se meravellaven fort de la manera de la nostra venguda, car no entenien que ells haguessen fer res per què nós los deguésem donar lo don que els donariem. E nós diguem-los que açò fariem per tal com lo rei de Mallorca nos havia fets diverses greuges e molts desplaers despuis que nós començam a regnar tro al dia d'hui. E lo primer sí era que ell havia fet tot son poder, ans que l'home natge nos fes, de fer avinences contra nós ab lo rei de França e ab lo rei de Castella e ab lo rei Robert; e, com no poc trobar ço que ell volia ab los dits reis, tramès lo vescomte de Narbona e mossèn Dalmau de Castellnou al rei de Marrocs per aquesta raó mateixa e no hi acabà tampoc res.⁵⁰⁴ L'altressí és que ell ha fetes o gitades diverses talles e exaccions en la ciutat de Mallorca a les nostres gents e les estranyes, així com a genoveses e pisans, n'eren franques.⁵⁰⁵ Lo terç, que havia feta o batuda moneda d'aur e d'argent e fusa en Perpenyà, e sabien bé ells que açò lo dit rei no podia fer, segons les covinences que són entre nós e ell, e nostres predecessors e los seus.⁵⁰⁶ E per aquesta raó nós lo citam que fermàs de dret en nostre poder,

com Jaume Roig i probablement Arnau Saquintana i Pere Mosqueroles: *ibidem*, p. 187, 202, 333, 397-399. M.T.F.].

504. Jaume III havia, en efecte, negociat un tractat de pau i de comerç amb Abul-Hassan, soldà de Marroc, en 1339. A aquest tractat es refereix, sens dubte, el Cerimoniós, aquí i en altres documents, perquè els negociadors havien estat els mateixos que aquí indica: el vescomte Eimeric de Narbona i Dalmau de Castellnou, més Huguet de Totzó. Però el text se'ns ha conservat, en català i en àrab (publ. per MAS LATRIE, *Traité avec les arabes*, pàg. 177), i no s'hi parla d'ajut a prestar al rei de Mallorca contra el d'Aragó, com se'n parla en la declaració d'algun testimoni de càrrec contra Jaume III en el procés instruït. Vegeu la declaració de Pere de Fenollet (LECOY, II, pàg. 99). Però, en la relació inclosa en el procés, no consta que el rei hagués parlat d'això als missatgers mallorquins (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 245). [El tractat signat amb Marroc el 1339 no fou el que Jaume III demanava: un tractat d'aliança que garantís l'ajut d'una flota marroquina, si Pere el Cerimoniós envaïa el seu regne, i l'auxili mallorquí al sultà si les seves terres eren envaïdes per Pere el Cerimoniós. Sembla que el sultà demanà alguna garantia, probablement alguna fortalesa a les Illes, que Jaume III no volgué concedir, per la qual cosa el tractat s'ocupà només dels afers tradicionals de seguretat dels súbdits respectius, comerç i prohibició del cors, però potser hi hagué una promesa oral, que el sultà no respectà. Els ambaixadors foren en realitat cinc: Amalric, vescomte de Narbona (1336-1341), fill d'Eimeric VI, que ja li havia cedit el vescomtat el 1334, i Dalmau (III) de Castellnou (cf. n. 160), però a més un altre membre de la família vescomtal narbonesa, Eimeric (III) de Narbona, senyor de Talairan (+1341), el cavaller Perrí de la Illa, potser un cavaller mallorquí, i finalment el cavaller rossellonès Huguet de Totzó (cf. n. 66). El tractat ha estat publicat i estudiat per H. BRESCH - Y. RAGIB, *Le sultan méridien Abu l-Hasan Ali et Jacques III*, sobre els ambaixadors, *ibidem*, p. 23-25. M.T.F.].

505. Aquí podem trobar una causa de caràcter mercantil, que afectava el comerç català, ja que afavoria el comerç dels rivals de Catalunya i perjudicava el propi. Aquest i les perspectives de predomini comercial a les Balears podien ésser motius de la forta col·laboració que observem dels barcelonins a l'empresa. Però tampoc no consta, en la relació inclosa en el procés, que el rei hagués adduït aquesta causa.

506. De totes les causes fins ara enumerades aquesta és la sola que apareix, en la citada relació, com havent estat adduïda pel rei Pere davant els missatgers mallorquins. Després invoca el refús del rei de Mallorca a la firma de dret (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 245).

e no ho féu, ans nos demanà guiatge, e atorgam-lo-hi; e, durant lo guiatge, no en volc res fer, ans a nós demanà altre guiatge de quinze dies, e nós lo li atorgam. E l'endemà que el guiatge li haguem atorgat, partí's de nós sens que no fermà de dret e recollí-se'n en la galea on era vengut. E, quan fo recollit, féu-se venir un nostre escrivà, e dix que no tenia de nós en feu cosa alguna, ans era rei e príncep en son regne, així com nós en lo nostre.⁵⁰⁷ E açò sabien bé ells que era contra l'homenatge que ell havia fet tres vegades, una a nostre avi, altre a nostre pare e altre a nós.⁵⁰⁸ Per què nós faïem contra ell aquesta execució, e que ens pesava, car l'haviem a fer per aquestes raons. La primera raó per què ens pesava si era, car era de nostra casa proceït; la segona, que era casat ab nostra sor; la terça, per ells, qui eren catalans e naturals nostres,⁵⁰⁹ car bé e mercè los havíem en cor de fer, e no dan ne greuge, per què ells, així com a lleals, servassen e guardassen lo homenatge que havien fet a nostre avi, quan los tornà al rei de Mallorca, que, si jamás rei de Mallorca vingués contra les covinences, que tinguessen per senyor llur lo rei d'Aragó.⁵¹⁰

E, quan açò haguem dit, respòs-nos lo dit Guillem Miquel e dix que els donàssem espai e que s'acordassen. E nós atorgam-los-ho, però que es llunyassen e tost s'acordassen en ço que volguessen fer. E, mentre ells s'acordaven, fem-nos venir nostres savis, ço és, misser Joan Ferràndez Munyoz e misser Rodrigo Díez, qui era doctor e cavaller, e En Blasco d'Aïsa⁵¹¹ e misser Francesc Despuig, qui era per los

507. Observem que, en aquest resum dels greuges que havia rebut de Jaume III, Pere el Cerimoniós omet totalment de parlar de la temptativa de rapte per part del mallorquí, llavors de la seva estada a Barcelona, a través del pont cobert. I és que, segurament, havia pogut comprovar que les gents no hi donaven fe i que l'acusació es girava contra ell.

508. A Jaume II, a Alfons el Benigne i a Pere III.

509. Aquest passatge i el que trobem una mica més avall en aquest mateix paràgraf són adduïts, entre els més eloqüents, per mostrar com els mallorquins eren aleshores correntment considerats com a catalans.

510. Es refereix a la restitució de les Balears feta per Jaume II de Catalunya-Aragó al seu oncle Jaume II de Mallorca en 1298 (LECOY, I, pàg. 338-364). Sobre l'obligació dels mallorquins, vegeu més avall, n. 529.

511. Joan Ferràndez Munyoz apareix en el procés contra Jaume de Mallorca, en el qual intervé, amb els títols de doctor en lleis i mestre racional; Roderic Díaz, amb el de doctor en lleis (vegeu *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 201). Díaz era cavaller (vegeu més endavant, § 183). Quant a Blasco d'Aïsa, apareix també altres vegades amb els precedents en el Consell reial (vegeu §§ 183 i 185). [Joan Ferràndez o Fernández Munyoz, doctor en lleis i cavaller valencià, havia estat vicecanceller entre 1339 i 1340 i seguidament fou mestre racional (1340-1348); formà part del consell del rei i el seguí a Mallorca i al Rosselló; el 1345 formà part d'una ambaixada, amb Miguel Pérez Zapata i el tresorer Bernat d'Olzinelles, destinada al papa, per desenganyar-lo de qualsevol possibilitat de tornar al rei de Mallorca els seus estats i per demanar-li les dècimes de sis anys dels regnes del rei Pere a fi de sufragar les despeses de les armades contra Marroc a l'Estret, la remissió de la meitat del delme de Sardenya durant deu anys i demandes eclesiàstiques; el 1347 fou un dels ostatges lliurats als caps de la Unió aragonesa i un dels consellers que demanaren al rei que anés a València, el mateix any, per aturar la Unió: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 501, 533, 548, 559, 597, 607, 4, p. 12-13, 72, 105, 119. J. TRENCHS; A.M. ARAGÓ, *Las cancellerías*, p. 55. T. de MONTAGUT, *El Mestre Racional*, p. 188 i 189. Sobre Rodrigo Díez o Díaz, cf. n. 293. Blasco d'Aïsa era un

prohòmens de Barcelona, e un altre savi qui havia nom Jacme.⁵¹² E a aquests diguem ço que ells nos havien dit e la nostra resposta, e digueren que bé els havíem respost. E los barons, per ço com hi havíem apellats los savis e no ells, foren-ne agreujats.⁵¹³ E, mentre nós parlàvem ab los nostres savis, los prohòmens de Mallorca isqueren de la nostra tenda, acordats sobre les nostres paraules, e tantost nos tornaren resposta. E parlà lo savi e dix que el rei de Mallorca era llur senyor e que era rei; per què no venia a ells de creure que ell hagués fetes aitals coses com nós los havíem dites. E en aquesta resposta no hi havia sinó nós e l'infant En Pere. E respòs-los per nós l'infant En Pere e dix que el fet del rei de Mallorca era tan connex al fet d'ells que convenia que ells sabessen lo nostre dret e que no fossen negligents, pus que ho podien saber e els ho volíem mostrar, e que nós veníem ab aital cor, e tots los barons e cavallers nostres, que primerament nos menjàssem los regnes d'Aragó, de València e comdat de Barcelona, e ell los comdats de Ribagorça e de Prades, e mullers e fills, e quan tot nos fallís, cascun que es menjàs la sua carn e la sua sang, ans que no soferir que la nostra corona fos desheretada als nostres dies.⁵¹⁴ E puis parlam nós e dixem que catalans eren, e que catalans totstemp foren lleals,⁵¹⁵ e que no començassen ells a fer cosa que sia contra llealtat, e que N'Arnau Samorera, nostre vicicanciller, los informaria llargament de nostre dret. E ab tant se n'anaren a la tenda de N'Arnau Samorera, vicicanciller, qui era

jurisperit de Saragossa, que el 1336 fou enviat, amb un jurat de la ciutat al rei per protestar contra un acord amb la reina vídua Elionor; el 1339 fou nomenat procurador general de les causes sobre moneda a Aragó (ACA, C, reg. 951, f. 6 r.-v.), esdevingué després conseller i promovedor de la cort. Figurà sempre en el consell del rei entre 1341 i 1344 i seguí el monarca a Mallorca i al Rosselló; a la fi del 1345 ja era mort (ACA, C, reg. 879, f. 17 r.-v.): J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 469-470, 501, 533, 548, 559, 607. M.T.F.].

512. La presència de Francesc Despuig en aquest consell constitueix una nova manifestació del relleu que prenen Barcelona i els seus prohòmens en aquesta empresa. Els Despuig eren una de les principals famílies de la capital catalana. En fi, el darrer savi, anomenat Jaume, pot ésser Jaume Desfar, savi en dret, que és esmentat més endavant, § 65, en un d'aquests Consells que reuneix el rei. [Francesc Despuig era doctor en decrets, el 1345 s'havia ocupat de fer venir de Bolonya dos llibres de dret canònic per al canonge de Barcelona Gilabert de Canet: J. HERNANDO DELGADO, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Barcelona, Fundació Noguera, 1995, I, doc. 95, p. 164-166. M.T.F.]

513. Tractant-se de la qüestió de què es tracta, es comprèn que els juristes prenguessin un gran relleu prop del Cerimoniós, que havia de recalcar-se en llurs arguments jurídics per justificar i menar el seu procés o la seva acció contra el rei de Mallorca. Ja veurem com, malgrat el disgust dels barons, apuntat aquí, el rei segueix aconsellant-se amb els seus "savis".

514. Les paraules de l'infant Pere, oncle del rei, que tenen l'aire d'ésser autèntiques i que ens mostren com l'oncle era sempre al costat del seu nebot en els moments difícils, i com duia la paraula per ell, eren, sens dubte, adreçades a espaordir els mallorquins; però responien també a un autèntic sentiment: al desig d'acabar d'una vegada amb la separació de les Balears, desheret per a la corona i esquinç per a les terres catalanes: sentiment compartit pels súbdits, com pot deduir-se de la participació de Barcelona i d'altres passatges de la crònica.

515. La insistència del rei a parlar de la catalanitat dels mallorquins respon no sols al que era una realitat persistent, sinó al sentiment d'esquinç de què parlem en la nota anterior i al desig del rei Pere de fer sentir la unitat de Catalunya i Mallorca.

malalt, lo qual los ensenyà los onze greuges que el dit rei nos havia fets, los quals oirets per avant.⁵¹⁶

31 E sempre apellam los rics hòmens, los quals foren Don Pedro, senyor d'Eixèrica, mossèn Blasco d'Alagó, mossèn Ramon d'Anglesola, mossèn Joan d'Arborea, mossèn Pere de Montcada, almirall, mossèn Joan Ximènez d'Urrea, Felip de Castre, Alfonso de Llària, mossèn Galvany d'Anglesola e mossèn N'Arnau de Mur, mossèn Gonçalvo Díez d'Arenós, mossèn Gonçalvo Ximénez d'Arenós, mossèn Joan Ferràndez de Luna, mossèn Artal de Foces, mossèn Galceran de Bellpuig, mossèn Arnau d'Erill, mossèn Gilabert de Centelles, mossèn Olfo de Pròixida e En Sanxo Pérez de Pomar, e diguem-los que no els fos greu com no els havíem apellats sobre lo parlament dels missatgers de Mallorques, car ells ho requiriren que no hi hagués algun, e, après, que havíem apellats solament los savis e doctors per alguns punts de dret que tocaven sobre açò de què havien parlat ab los dits missatgers, los quals punts volíem secretament veure ab los dits savis.⁵¹⁷ E, après, recontam als dits

516. "Arnaldus de Moraria", vicecanceller, intervé en el procés contra Jaume de Mallorca i és un dels savis que aconsellen el rei. Ell serà encarregat, en unió de Ramon Sicard, ja esmentat, i d'altres, de procedir a la informació contra el rei de Mallorca (LECOY, II, pàg. 94). Ara aquí el rei li encomana la difícil tasca de convèncer de la seva justícia els missatgers mallorquins. "Dixit tamen et voluit idem dominus rex quod Arnaldus de Moraria, vicecancellarius suus et alii sapientes de consilio suo predictorum causas ipsis nunciis latius explicarent. Ad quod faciendum prefatis nunciis horam diei eiusdem post prandium assignavit" (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 246). [Arnau Samorera havia participat a la cort de València de 1329 i havia format part d'una comissió d'àrbitres per solucionar amb el rei la qüestió de l'aplicació del Fur de València a tot el regne o continuar amb el Fur d'Aragó en alguns llocs. Fou batlle general del regne de València (1337-1355) i vicecanceller des de 1339 fins a 1357, segons alguns autors, o fins a 1352 segons altres. Defensà els drets de la successió masculina al tron en contra del voler de Pere el Cerimoniós el 1347 i per això el rei el destituí del càrrec de vicecanceller; milità en el bàndol de la Unió i assistí als seus consells en la confrontació amb el monarca, però fou perdonat quan acabà el conflicte: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 329, 548, 607, 4, p. 130-132. J. TRENCHS; A.M. ARAGÓ, *Las cancellerías*, p. 55. R. GUBERN, *Epistolari de Pere III*, doc. 22, n. 1, p. 161. M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión valenciana y sus protagonistas*, "Ligarzas", 7 (1975), p. 133-166, concretament p. 159. M.T.F.].

517. Veiem com el rei, hàbilment, dóna una completa explicació als barons, en desgreuge de l'ofensa que han cregut rebre, i que no és sinó manifestació de la pugna existent sovint entre els nobles i els juristes. [De la major part dels rics homes ja n'hem parlat a les n. 295, 244, 501, 266, 271, 91, 269, 470, 495, 494, 471, 437 (per l'ordre com són esmentats, llevat de si la nota ja ha estat citada). Apareixen per primera vegada: Arnau de Mur, que caldria identificar amb Acard de Mur (cf. n. 269) ja que no hi ha cap Arnau a la família Mur aquests anys i la mateixa crònica ha esmentat abans Acard (Arnau seria un error del copista). Olf de Pròixida, senyor dels llocs d'Almenara, Llutxent i Alcosser, pertanyia a una família d'origen italià que s'havia establert a València el 1292. A més de participar en l'ocupació de Mallorca, passà a Sardenya el 1353 com a capità de l'armada, sota la capitania general de comte de Quirra, per combatre els sards revoltats. El 1354 acompanyà el rei en l'expedició a l'Alguer i s'hi quedà per mantenir la situació militar. El 1355 fou designat governador de Sardenya, càrrec que exercí fins al 1360. Després capitanejà una flota que portà la infanta Constança a Sicília, per casar-se amb el rei Frederic IV (1360-1361). Seguidament participà en la defensa de València contra Pere el Cruel i el 1364 fou enviat a Portugal per negociar una aliança. El 1365 fou nomenat governador de Mallorca, càrrec que exercí fins

rics hòmens totes les coses a nós dites per los dits misatgers e tot ço que nós los responguem. E tantost finam que els dits savis, ensem ab los prohòmens de la ciutat de Barcelona e de València que eren ab nós, e los missatgers de Mallorca, fossen en la tenda de N'Arnau Samorera,⁵¹⁸ vicicanceller, qui no era sa, e que ell informàs los dits missatgers de nostre dret e dels torts, greuges e injúries e fellonies que el rei de Mallorca nos havia fetes, e encara de les transgressions de les covinences que són entre nós e ell. E lo dit vicicanceller nostre recontà'ls e declarà'ls totes les dites coses per orde e, a major declaració de totes les dites coses, los donà transllat d'una informació que, sobre tot lo enantament e el dret dels dits afers, havíem tramesa al sant pare apostoli.⁵¹⁹ E, fet açò, fon vespre, e los dits missatgers, per paor dels nostres almogàvers, no se'n gosaren anar aquella nit e romangueren ab l'almirall nostre en la sua tenda.

32 E, dimercres après, vint-e-vuitè dia de maig, per lo matí, los missatgers de Mallorca se n'anaren a la ciutat e fem-los acompanyar a la companya de l'almirall, per tal que els almogàvers nostres no els fessen dan.⁵²⁰ E nós romanguem tot aquell dia ab nostres hosts al dit lloc de Santa Ponça, e fem cessar que null hom no fes mal en la terra. E haguem molts acords sobre açò que es convenia a fer en lo setge que volíem posar a Mallorca.

33 En lo dia après següent llevam-nos gran matí, e totes les gents de nostres hosts almorzaren un poc, e partim ab totes nostres batalles ordenades, segons que dessús és dit, ço és, davantera e l'ala e saguera e reguarda de trenta hòmens de cavall. E fem nostra via vers la ciutat de Mallorca per assetjar-la. E, com fom tro a mitja

al 1375, malgrat que portà a terme diverses missions a Sardenya i a Sicília. El 1374 fou nomenat governador del regne de València, que exercí fins a la seva mort l'any 1381. Casat amb Estefania Carròs, tingué tres fills, Joan, Nicolau i Constança: M.M. COSTA, *Oficials*, p. 343-348. A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, *El gobierno de Olfo de Prócida. Una década de la historia de Mallorca (1365-1375)*, "Hispania", xxv (1965), p. 184-218, 367-412. Sancho Pérez de Pomar, un cavaller de les comarques d'Osca, participà tant en la campanya de Mallorca com en la del Rosselló: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 402, 548, 557, 560, 562; 4, p. 215. M.T.F.]

518. Aquesta participació dels prohoms de les dues ciutats marítimes dels seus regnes, al costat dels prohoms de la ciutat de Mallorca, és una nova manifestació de la destresa política del rei i de la importància que concedia a la burgesia catalana. En el paràgraf anterior ha omès aquesta participació, més destacada perquè cap noble ni cavaller no és invitat a anar a la tenda del vicecanceller.

519. En efecte, també en la predita relació consta que el rei va fer lliurar als missatgers mallorquins, amb les seves lletres responsives, una informació tramesa al papa Climent VI: "Sed cum suis literis responsivis quendam informationem super eodem processu dudum missam apostolice Sanctitati prefatis iuratis sub suo sigilio per eos dum nuntios destinaret ex quibus cause predictorum possent ipsis iuratis apertius apparere" (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 246). L'extensíssima informació al sant Pare es troba a continuació, pàg. 248 i seg., i talla la relació dels esdeveniments.

520. Es desprèn d'aquests passatges el terror que els almogàvers devien causar damunt els pacífics mallorquins, i és possible que llur presència contribuís molt a llur submissió. Vegeu més avall, § 34.

llegua ans de Portopí, en un lloc que és en dret de les Illetes⁵²¹ e ha-hi una platjola e un pou, vengren denant nós, ensems ab l'almirall e mossèn N'Arnau d'Erill, que hi trobaren primers, los dits missatgers de Mallorca, en lo camí. E nós fem desar tota la gent sinó los barons e alguns cavallers de nostre consell. E, estant així cavalcant armats, suplicaren-nos que encara no entràssem en l'horta de Mallorca per tal que no fos talada ne malmenada, car ells acordarien breument sobre ço que els covenia fer. E nós, haüt nostre acord sobre açò, anam-nos-en atendar a Portopí e metem tot nostre estol en lo dit port e fem tornar algunes companyes que eren pus avant de Portopí, ço és, a la Torre d'En Carròs.⁵²² E los dits missatgers presentaren-nos alguns capítols, e raonam ab ells la manera que es devia tenir, que ells nos lliurassen la ciutat de Mallorca e ens fessen homenatge, e llur fe romangués salva. E, tantost com fo hora de dinar o abans, lo dit infant En Pere nos tramès de belles cireres que li eren vengudes de la ciutat de Mallorca.

E dix-nos lo missatger qui les portà:

—Senyor, aquestes cireres vos tramet lo senyor infant, que en mengets en tal punt que dins breus dies siats en la ciutat de Mallorca e senyor d'aquella.

E nós haguem-ne gran plaer e tantost prenguem-nos a menjar de les cireres e diguem:

—E nós ab aquesta condició ne menjam.⁵²³

E tot aquell dia nós romanguem aquí sobre aquests tractaments.

34 Aprés, en lo divendres següent, trentè dia de maig, durant los dits tractaments, romanguem en lo dit lloc de Portopí e avenguem-nos ab los missatgers e prohòmens de la ciutat de Mallorca e juristes, ço és, misser Ramon de Capcir e d'altres, qui, sobre la informació del nostre dret que nós los havíem tramesa, segons que dit és, feren algunes raons e arguments en contrari. A les quals raons e arguments los fo clarament respost per nós e per lo dit infant e per los savis de nostre consell dessus nomenats. E, finalment, haüda gran collació aquí de paraula e disputació sobre l'homenatge que els dits jurats nos devien fer e com devien dar paciència al nostre enantament e execució de justícia, e, com los dits jurats e prohòmens e juristes de Mallorca hagren clarament entès nostre dret e que ens eren tenguts a les dites coses,⁵²⁴ acordam-nos ab ells de la manera de l'homenatge que

521. Les Illetes, petits illots davant Bendinat.

522. Abans (n. 496) hem parlat d'En Carròs, avantpassat de Francesc Carròs, que havia pres part en la conquesta de Jaume I. Aquesta torre en duu el nom. En torna a parlar en el § 35.

523. Una altra anècdota a la manera de les que trobem en el *Llibre dels Feits*.

524. El rei no vol per res que sembli cap violència injustificada el que fa. Els prohoms i juristes mallorquins degueren creure o no en la justícia del seu procedir, però no degueren tenir altre remei que fer com si hi creguessin. Perquè, si no, el rei va anunciar-los que es proposava “viriliter et potenter continuare processum contra dictam universitatem Maiorice et singulares eiusdem in personis et bonis, si

ens havien a fer e del lliurament de la ciutat. E manam recollir en les nostres naus los hòmens de peu e almogàvers nostres a gran instància e suplicació dels missatgers de la dita ciutat, car tan esglaiada era la gent d'aquella, que per manera alguna no es tenien per segurs, que, si los almogàvers hi entrassen, que no fossen destruïts e robats. E així nós volguem-los-ne complaure.⁵²⁵

35 E, en lo dissabte après sigüent, trenta-unè dia de maig, que fo lo vespre de Cinquagesma, per ço com nós e les nostres gents enviàvem a Portopí, volguem saber de la ciutat llur enteniment clar sobre el retiment de la ciutat, car havíem alguna sospita, com nos digueren que per la ciutat estava la gent armada e embarbotada e establida per los portells e per albergs. E trametem l'infant En Pere e Don Pedro, senyor d'Eixèrica, ab los prohòmens de Barcelona e alguns altres de nostre consell, que es fessen prop la ciutat e parlassen ab los prohòmens d'aquella.⁵²⁶ E l'infant ab los altres dessús dits anaren vers la ciutat tro a una torre derrocada antiga que s'apella la Torre d'En Carròs, davant lo castell de Bellver.⁵²⁷ E d'aquí trameteren En Ramon Sicart, secretari nostre, als prohòmens, e trobà los dessús dits missatgers e los jurats e alguns missatgers de la dita ciutat qui venien ja vers nós. E parlaren molt ab l'infant e altres dessús dits sobre la manera del nostre entrar e de l'homenatge que ens havia a fer. E, finalment, après moltes paraules, tots ensems tornaren-se'n a nós, qui faïem hora nona en l'esglèia de Sent Nicolau de Portopí.⁵²⁸ E, tantost que digueren que venien e eren aquí per fer-nos homenatge, llevam-nos de taula e isquem en un porxe de l'esglèia e assiguem-nos en un pedrís. E los jurats de la dita ciutat, ço és, N'Arnau de Santa Cecília, cavaller, Ponç Guillem Sorní, Arnau Burguès, Ramon de Salelles, Pere d'Arbúcies, Guillem Descalç, ciutadans, per nom de la ciutat e del regne de Mallorques, feren-nos homenatge e sagrament de feultat.⁵²⁹ E nós confirmam-los llurs privilegis e llibertats antigues e els n'ator-

se ulterius defenderent aut rebellionem quamvis amodo comiterent contra ipsum". *Documentos inéditos*, xxix, pàg. 247. [Ramon de Capcir era el jurista del Consell de Mallorca, però malgrat això li fou assignada també una tasca militar de defensa pel governador de Mallorca, Roger de Rovenac. Més endavant formà part d'una comissió que protestà per les confiscacions de béns fetes als partidaris de Jaume III de Mallorca: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 174, 333, 373. M.T.F.]

525. El terror, abans alludit, dels almogàvers esclata aquí sense palliatius.

526. Els prohoms de Barcelona continuen intervenint en lloc capdavanter, al costat dels principals de la host; el rei devia esperar de l'eficiència de llur intervenció prop dels col·legues mallorquins.

527. La torre d'En Carròs era, doncs, molt a prop de la ciutat [, a s'Aigo Dolça, a la badia de Palma]. Ja aleshores era enrunada [, bé que fou refeta més tard diverses vegades]. Ara no en resta res.

528. El rei, com indica tot seguit, en aquella hora estava dinant, i dinava en una església, com altres vegades hi dormia.

529. Escena de gran simplicitat. El rei, que deixa el dinar, s'asseu en un pedrís i rep l'homenatge dels representants d'una ciutat, i els confirma les llibertats i privilegis. ZURITA (llib. vii, cap. lxxv) explica el tractament i intel·ligència que, ja abans de passar a Mallorca, havia tingut el rei Pere amb els ciutadans de Mallorca, per intermedi d'un ciutadà mallorquí anomenat Bertran Roig. Entre les condicions

gam de novells ab sagrament. E, tantost los dits jurats e los altres missatgers e prohòmens de la ciutat se partiren d'aquí e nós tornam a nostre dinar, e, tantost que fom dinats, sens armes, segons que era ordenat e acordat e atorgat a ells, a gran instància e suplicació llur, per tal que el poble no s'esglaiàs ne s'espantàs, e ab totes nostres gents, exceptats los almogàvers, que havíem fets recollir en les naus, segons que dit és,⁵³⁰ cavalcam en nostres cavalls e entram en la dita ciutat. E nós, a l'entrada de la ciutat, érem vestits, a la manera tiesa,⁵³¹ de drap meitadat, ço és, l'una part de vellut vermell e l'altra de drap d'aur, així que érem fort prim vestits per la calor de l'estiu. E anàvem ab lo cap descobert; emperò, ans que nós entràssem, tramestem primera la nostra senyera per mossèn Blasco d'Alagó, senyaler nostre, ab alguna companya de cavall qui l'acompanyava, e mes-la en la ciutat, e puis muntà-la en lo castell e posà-la en la pus alta torre que hi és, la qual és apel·lada de l'Àngel.⁵³² E, com nós fom en lo castell de la ciutat entram fer reverència a santa Anna en la ca-

per a la submissió hi havia la confirmació de privilegis i llibertats que aquí els fa el rei. Ara bé, dels documents inclosos en el procés sorgeix que, realment, el 29 de maig, quan el rei, amb tot el seu exèrcit, avançava cap a la ciutat de Mallorca, abans que arribés al lloc de Portopí, els nuncis i ambaixadors de la ciutat van sortir a l'encontre del rei i van presentar-li les lletres de creença de part dels jurats. Llegida la lletra, el rei amb els ambaixadors va anar a l'església de Sant Nicolau de Portopí, i allí els ambaixadors van explicar-li com havien presentat les lletres reials i la informació als jurats, en presència del rei de Mallorca. Després els jurats havien fet examinar la informació i una carta del rei de Mallorca datada a Barcelona el 22 de juliol de 1329, en què els comunicava haver renovat la transacció dels seus avantpassats amb els reis d'Aragó. I, tenint en compte les obligacions conretes per la universitat de Mallorca envers els predecessors del rei d'Aragó, de manament de Jaume II de Mallorca, en virtut de les quals restaven absolts de tota fidelitat en cas d'incompliment per part del rei de Mallorca, després d'haver-lo cercat vanament per requerir-lo que complís les convencions i l'instrument d'infuedació, altrament ells observarien les obligacions conretes; finalment, no trobant enlloc el rei de Mallorca, que s'havia absentat, els jurats havien decidit respondre al rei d'Aragó, pels seus nuncis, i oferir-li servar les obligacions de la universitat de Mallorca. No es tracta, doncs, de l'homenatge dels jurats, sinó d'aquest oferiment previ. L'homenatge no va tenir lloc sinó quan el rei va haver entrat a la ciutat, el mateix dia de l'entrada, 31 de maig de 1343. Els noms dels jurats són donats pel mateix ordre, amb alguna petita diferència de transcripció: Santa Cília, no Santa Cecília; Soriu, no Sorní; Burguet, no Burguès. Vegeu *Docs. inéd.* xxix, pàg. 342-347. [Arnau de Santacília es comportà lleialment envers el rei Pere, però els seus fills foren acusats de conspirar contra seu el 1345, bé que no foren executats com altres. Arnau Burguès fou nomenat el 1347 procurador del patrimoni reial a Mallorca, amb Bertran Roig, i morí el 1348. Ramon de Salelles havia casat una filla amb l'infant Pagà, germà natural del rei de Mallorca, i en un primer moment li foren confiscats el dot, una pensió i béns de la filla, que foren restituïts després: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 196, 363-364, 371, 403. M.T.F.].

530. Final del § 34.

531. La *manera tiesa* o moda alemanya. Comp. amb el francès *thioise*.

532. La torre de l'Àngel és la torre major de l'Almudaina. [El palau de l'Almudaina, "castell" com l'anomena correctament la crònica, va ésser construït sobre nivells d'ocupació romans i prengué la seva fesomia actual durant el període islàmic. Residència dels valis de Mallorca, després de la conquesta de Jaume I passà a ésser palau dels reis de Mallorca i fou remodelat durant el segle XIV, a imitació del palau gòtic que aquests reis tenien a Perpinyà. La capella, a la qual fa al·lusió la crònica, era i és dedicada a santa Anna. Més endavant hi residiren els virreis i els governadors de l'illa.]

PELLA DEL DIT CASTELL. E aquí fem cavallers lo noble En Gonçalvo Díez, senyor d'Arenós.⁵³³ E, après, totes les nostres gents se n'anaren per llurs posades segons que els eren assignades e compartides per la ciutat, e reposaren tot aquell dia.

36 E, lo digmenge après sigüent, primer dia de juny, que fon festa de Cinquagesma, oïm nostre ofici solemniat en la seu de la ciutat de Mallorca, e, tot aquest dia, entenguem en alegria, e convidam los barons e moltes persones notables e los jurats e prohòmens de la ciutat. E fem crides e manaments per la ciutat e metem en nostre títol lo regne de Mallorca. E manam fer segells nous en què fos intitulat e nomenat lo regne de Mallorca ab lo títol dels altres regnes, lo qual ordenam en aquesta forma: *En Pere, per la gràcia de Déu, rei d'Aragó, de València, de Mallorca, de Sardenya e de Còrsega, e comte de Barcelona*.⁵³⁴ E d'aquí avant lo rei qui fo de Mallorca no fo apellat ne intitulat rei.⁵³⁵ És ver que els de Mallorca conceberen algun desplaer com nós metem València en nostre títol ans de Mallorca e ho proposaren denant nós, e nós responguem un dia en la nostra cambra que, jatsia que antigament Mallorca fos ans de València en lo títol, en temps d'alguns nostres predecessors, però lo regne de València és molt ennoblit e mellorat.⁵³⁶ E puis diguem-los rient que en aquell lloc segon del títol no havia haüda ventura Mallorca de romanir a la corona d'Aragó, ans era estada donada e retuda dues vegades i ara volíem assajar si melloraria la ventura en lo tercer lloc del títol. E ells així mateix rigueren-se'n e no ens en parlaren pus enant.

37 Dilluns après, nós fem delliurar de la presó, on eren tenguts algun temps per lo dit que fo rei de Mallorca, e amenats de Perpnyà e meses en lo castell de Bellver,

533. Estant *cavallers* en plural sembla que degui faltar algun nom més dels cavallers fets pel rei. Però també podria ésser que la falta provingués d'haver posat cavallers en plural i no en singular. Ja havia fet cavallers pocs dies abans. Vegeu § 28. [Sobre Gonçalvo Díez d'Arenós, cf. n. 269. M.T.F.]

534. El dia 4 de juny encara no tenia el segell nou, perquè feia escriure en una lletra seva: "quia sigilla nova nondum fieri feceramus, presentem sigillo nostro antiquo pendentem fecimus sigillari". El nou segell en FERRAN DE SAGARRA, *Sigillografia catalana*.

535. El nom que, de moment, va donar-li fou el de Jaume de Mallorca, "inclitus Iacobus de Maioricis" (LECOY, II, pàg. 774); per acabar donant-li només el de Jaume de Montpeller. [La reincorporació de les Illes Balears i del Rosselló no fou celebrada com una victòria sobre l'enemic. Hi hagué una entrada del monarca sense armes i cerimònies protocol·làries, amb la prestació de jurament de fidelitat al rei i confirmació de privilegis: R. NARBONA, *Ritos y gestos*, p. 320-321. M.T.F.]

536. Observem que mai no és usat el nom de mallorquins per designar els habitants de Mallorca. Són "els de Mallorca", i són catalans, com els ha recordat el rei. I ells mateixos s'hi consideren. En els tractes, esmentats en la nota precedent, s'estableix a petició llur, que els oficis de governador i procurador general siguin proveïts lliurement pel rei, amb la sola condició que recaiguin en persones de nació catalana. ZURITA, *loc. cit.* Per contra, el fet d'anteposar València no hauria plagut al Conqueridor, que preferia Mallorca a València, i que fou tot somogut perquè en presència seva elogiaven aquest regne en rebaixament de l'altre. *Llibre dels Feits*, § 130.

on los havia jaquits, com fugí de l'illa de Mallorques, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn N'Asmar de Mosset, ric hom, mossèn Ramon Tatzó, mossèn Francesc de Bellcastell, cavallers,⁵³⁷ e En Pauquet de Bellcastell, donzell, qui après fon fet cavaller, e En Guillem Albert e En Pere Borró, burguès de Perpenyà.⁵³⁸ E, tantost com foren delliurats de la presó, vengren denant nós e feren-nos reverència.

537. Aquests personatges, rossellonesos tots, havien estat empresonats pel rei de Mallorques, perquè els considerava poc segurs. Si haguéssim de creure llurs declaracions, el comportament d'alguns d'ells en l'afer del complot del pont hauria irritat el rei Jaume III. Vegeu les declaracions de Pere de Fenollet, que va declarar-se home del rei d'Aragó a preguntes del mallorquí (LECOY, II, pàg. 95). Tots els esmentats per la crònica són personatges importants, i ja hem trobat Asmar de Mosset com a ambaixador de Jaume III amb una missió prop de Pere III (cap. II, § 32). Pere de Fenollet era vescomte d'Illa des del 1316 i cap a la fi de la seva vida († 1353) va heretar el vescomtat de Canet. Francesc de Bellcastell era senyor de Vilallonga de la Salanca i va esdevenir conseller de Pere III († 1368). J. CAPELLE, *Dictionnaire de biographies roussillonaises*, pàg. 203 i 50. A. PAGÈS, ed. de la *Crònica*, pàg. 419. [Pere de Fenollet era fill de Pere (VI), primer vescomte d'Illa, i d'Esclarmunda de Canet. Es casà el 1329 amb Marquesa de Saportella, hereva de les baronies de Lluçà i Saportella, i el succeí el seu fill Andreu, mentre que una de les filles, Marquesa, es casà amb Pere Galceran de Pinós i l'altra, Beatriu, es feia monja. Fou lloctinent pel rei Sanç als comtats de Rosselló i Cerdanya i gran camarlenc i conseller de Jaume III de Mallorca. Expulsa del Conflent l'exrei de Mallorca l'any 1347, amb el governador Arnau d'Erill. Donà suport al rei durant la guerra de la Unió. El 1350 fou enviat a Felip VI de Valois per anul·lar la venda de la senyoria de Montpeller i dels vescomtats d'Omeladès i Carladès feta per l'exrei de Mallorca a França, cosa que no s'aconseguí, només un enllaç matrimonial que es continuà negociant a Perpinyà amb els ambaixadors francesos: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 46-47, 49, 89, 110, 184, 197-198. M.T. FERRER, *Organització*, p. 110. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 7, p. 363 (arbre genealògic) i p. 366 (article "Fenollet i de Canet, Pere de", de P. Ponsich). Sobre Ademar de Mosset, cf. n. 338. Ramon de Totzó, o de Tatzó, obtingué de Pere el Cerimoniós la senyoria de Tatzó d'Avall. Fou nomenat, el 1344, lloctinent de governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya (cf. § 165), però degué ser una cosa temporal perquè el mateix any li fou concedida la governació de Girona, dins de la nova estructura del govern de Catalunya implantada pel rei Pere, que ja no era unitària com abans; també era conseller del rei (nota de la concessió a ACA, C, reg. 951, f. 169 r. i també reg. 955, f. 14 v.-15 r.): J. CAPELLE, *Dictionnaire*, p. 610. Francesc de Bellcastell participà en l'expedició a Sardenya de Bernat de Cabrera del 1353, portà a terme una ambaixada a la Santa Seu el 1354; el 1359 participà a la Cort de Cervera de 1359: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 408, 448, 495. *Corts, Parlaments*, a cura de M. SÁNCHEZ - P. ORTÍ, p. 207, 212, 225, 227. M.T.F.]

538. Quan esmenta Pauquet de Bellcastell trobem una definició implícita del *donzell*, que no cal interpretar en el sentit de *fadrí*, sinó en el sentit de gentilhome que encara no ha estat armat cavaller. Guillem Albert era burgès i cònsol de Perpinyà i en fou nomenat batlle en 1344 pel rei Pere (cf. § 165); així i tot sembla que secretament continuà afavorint les empreses de Jaume de Mallorca (J. CAPELLE, *Dictionnaire*, p. 6). [Pauquet de Bellcastell era germà de Francesc; el 1347 dirigí el setge del castell de Rià, ocupat per Jaume III de Mallorca en la seva invasió del Conflent; el 1349 el rei l'envià a Mallorca per armar vaixells contra el possible atac de Jaume III i el 1351 l'envià a Menorca per defensar-la contra els genovesos com a lloctinent del governador de Mallorca; el nomenà governador de Menorca (1352-1354) i portantveus de governador a Mallorca el 1355. L'any 1356 portà a terme una ambaixada a França amb l'abat d'Eroles i el 1363 una altra a Avinyó, amb Francesc Roma, per negociar la pau amb Gènova sota l'arbitratge del papa, però els genovesos no s'hi presentaren. Fou molt actiu a les Corts entre 1365 i 1369. L'any 1370 formà part de la "Convivença dels cavallers de Catalunya", hostil als grans barons. L'any 1375 heretà les senyories de Pontellà i de Vilallonga de la Salanca, per mort dels seus nebots. J. CAPELLE,

38 Lo dimarts après, tercer dia de juny, nós trametem a requerir En Nicolau de Marí, castellà, e les guardes del castell de Bellver, per lo dit qui fo rei de Mallorca, que ens retessen e ens delliurassen lo castell sots pena de mort. E lo dit castellà demanà acord, e les guardes així mateix. Finalment, aquest dia, no poguem haver lo dit castell.⁵³⁹ E, lo dit dia, los damunt dits rics hòmens, cavallers e burgueses, per nós delliurats de presó, ensems ab En Ramon, vescomte de Canet, e mossèn Dalmau Tatzó, feren-nos homenatge d'èsser nostres presoners e no eixir de nostra senyoria de terra ferma, sens nostra volentat.⁵⁴⁰ E, a pocs dies après, donam-los llicència de partir de Mallorca, e anaren-se'n en Catalunya.

39 E, lo dimecres après, com nos fos dat a entendre que alguns barons, cavallers, hòmens de paratge e altres persones notables, habitants de la ciutat de Ma-

Dictionnaire, p. 50. G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, Pàdua, 1971-1982, I, p. 70; II, p. 50-52. A.M. ARAGÓ i R. CONDE, *El Llibre Vermell de Ciutadella. Catàleg dels seus documents*, Barcelona, 1977, p. 88. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 256, 336. M.T. FERRER i MALLOL, *Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General o Generalitat en el marc de la guerra amb Castella (1359-1369)*, "Anuario de Estudios Medievales", 34/2 (2004), p. 875-938, concretament p. 915-917 i 934-935. <http://hdl.handle.net/10261/23532>. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 362 n. 12. Pere Borró havia estat mestre racional de Jaume III de Mallorca. Com altres d'aquests presos, fou enviat amb unes galeres a la costa del Rosselló perquè negociés amb diversos llocs a fi que es declarassin pel rei Pere. El 1347 Pere el Cerimoniós li confià una enquesta contra els oficials reials que havien exercit en els anys anteriors a la vegueria de Rosselló i Cerdanya. Fou cònsol de Perpinyà (1356-57, 1367-68, 1379-1380) i síndic d'aquesta ciutat a Corts entre 1356 i 1370), cosa que facilità la seva elecció com a diputat a la primera diputació del General de Catalunya o Generalitat escollida a la Cort de Cervera de 1359: M.T. FERRER i MALLOL, *Els diputats del braç de les ciutats i viles reials de 1359 a 1413. Perfils biogràfics*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 26 (2005). *Homenatge a la Professora Dra. Carme Batlle i Gallart*, p. 515-549. <http://hdl.handle.net/10261/25956>, i *Els orígens de la Diputació del General o Generalitat de Catalunya i els primers diputats escollits a Cervera, a la Generalitat de Catalunya a través dels segles. Commemoració dels 650 anys de la Generalitat*. Sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica. Cervera, 28 de maig de 2009, a cura de M.T. Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 11-67, concretament p. 65-66. Altres notícies a T. de MONTAGUT, *El Mestre Racional*, p. 195. M.T.F.].

539. El castell de Bellver, dalt del turó que domina la ciutat, fort de la seva posició i la seva construcció, podia resistir llargament. Però no va resistir gens. Se'n ha conservat —dins el procés— la nominació de Bernat de Sort i la relació del seu requeriment a Nicolau de Marí i als altres defensors del castell de Bellver; un darrere l'altre van anar rendint-se després del requeriment, fins a restar tot sol el castellà, que també, entre gemecs i plors, va acabar rendint-se. Tot, contra el que diu la crònica, va passar en un sol dia, que no fou el dimarts, sinó el dimecres (vegeu *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 364-368).

540. Ramon, vescomte de Canet, en el Rosselló, va sostenir-hi després de la lluita contra Pere; però hagué de rendir-se (vegeu més endavant, § 70; LECOY DE LA MARCHE, II, pàg. 120-121). [Dalmau de Tatzó o Totzó havia estat capità de l'armada de Jaume III en el període prebèl·lic i capturà alguns vaixells catalans; després de l'ocupació de Mallorca, prengué part en la primera campanya del Rosselló al costat del rei Pere. Després de la pau precària acordada amb Jaume III de Mallorca no es quedà al Rosselló, s'establí a Catalunya i exercí el càrrec de veguer de Girona i Besalú; l'octubre d'aquell any, el rei li manà que convoqués exèrcit a la seva vegueria i anés a socórrer el vescomte d'Illa, assetjat pel rei de Mallorca. Participà en la segona campanya del Rosselló i capitanejà, amb Ramon de Riu-sec, l'atac contra Cotlliure: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 143, 215. *Docs. inéd.*, xxx, p. 207-208 i xxi, p. 427-428. M.T.F.].

llorques, encara tenien part ab aquell que solia ésser rei de Mallorca e deien algunes paraules perilloses e que pogren metre remor en la ciutat, apellam-los denant nós, e feren-nos homenatge e sacrament de feltat. E, après, vers hora de migdia, trametem mossèn Bernat Sort e En Francesc Foix, escrivà nostre, al castell de Bellver per reebre lo castell d'En Nicolau de Marí e de les guardes; e, com lo dit mossèn Bernat Sort condemnàs a mort los dits castellà e guardes, si contradèien de lliurar lo castell, eixiren-se'n tots, e los dits mossèn Bernat Sort e l'escrivà reeberen per nós lo dit castell e establiren-lo de companya d'almogàvers.⁵⁴¹ E, com los desús nomenats rics hòmens, cavallers e burgueses, que el rei qui solia ésser de Mallorca tenia preses en Bellver, proposaren denant nós que havien oït que el rei qui solia ésser de Mallorca, lo vint-e-sisè dia del mes de maig, havia dit e preïcat, en la plaça de Sent Andreu de la ciutat de Mallorca, que ells lo volien lliurar a carnatge, ell e sos infants e sa terra, e sobre açò escondissen llur fe e fermassen batalles,⁵⁴² nós comanam lo fet a l'infant En Pere, senescal nostre, qui el dia sigüent los assignà temps a aquests afers tro nós fóssem en Catalunya.

40 Dijous, a cinc dies del dit mes de juny, per la raó que dessus és tocada, reebem homenatge e sacrament de feltat d'algunes singlars persones de la ciutat. E, après, nós personalment, per dies següents, cascun dia nós continuam de reebre homenatges de tots los cavallers e hòmens de paratge de la ciutat e del regne de Mallorca e dels ciutadans, notaris, mercaders e hòmens de compte e caps de mesters. E, puis, constituïm nostres procuradors a reebre generalment homenatges de tots los hòmens de la ciutat, singularment per les parròquies. Així mateix reebem homenatges dels síndics de tots los llocs de la dita illa de Mallorca e de tots fem fer

541. Vegeu el que hem dit en la n. 539. Observem com, de totes maneres, malgrat alguna contradicció, crònica i document coincideixen en la data de rendició del castell de Bellver. Quant a l'escrivà Francesc Foix, si bé no apareix en el document concernent la rendició, apareix sovint en la documentació d'aquesta època com a escrivà del rei i com a notari públic reial. [Més endavant, el 1345, Nicolau Marí figurà entre els acusats de conspiració a favor de Jaume III: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 364. Francesc Foix fou escrivà de manament (1337-1354) i persona de confiança del monarca; l'any 1346 li encomanà, juntament amb Francesc Estaper, de Barcelona, la missió de comprar l'Alguer i altres llocs als Dòria: El 1352 el rei li manà que deixés el llibre del procés contra Jaume III de Mallorca a Ramon de Salgues i a Guillem Dran, degà i canonge, respectivament, de la catedral de París, que el volien examinar, i un any després li manà que hi posés el segell reial de plom i el seu signe notarial al final del volum. Degué morir el 1355: L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 188. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 250-257, 267, 269-270 etc. J. TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval*, coordinació M.T. Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, doc. 934, 954, 988. M.T.F.].

542. Fets com aquest, d'una tal publicitat, demostren que, de totes maneres, contra el que sosté constantment Lecoy de la Marche, Pere el Cerimoniós comptava amb importants partidaris entre els súbdits de Jaume de Mallorca. [La societat de Mallorca estava dividida; alguns partidaris del rei Pere havien estat exiliats pel rei Jaume III. Després de l'ocupació de l'illa pel rei fou feta enquesta contra els Brondo i els Puigdorfila, sospitosos de ser jaumistes: G. LLOMPART, *Rei de Mallorches, mal regnats... Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1344*, "Randa", 29 (1991), p. 51-62. M.T.F.].

cartes públiques.⁵⁴³ E açò continuam bé vuit jorns contínuament de reebre los dits homenatges, així que n'èrem enutjats de continuar-los de reebre.

41 Aprés trametem ab cinc galees mossèn Gilabert de Corbera a l'illa de Menorca per requirir que ens lliurassen la terra e ens fessen homenatge.⁵⁴⁴ E, d'altra part, trametem ab altres tantes galees mossèn Jofre de Treballs a l'illa d'Evissa, que semblantment nos retessen la terra e ens fessen homenatge.⁵⁴⁵ E, aprés, los dessus nomenats prohòmens dels llocs de Menorca ed d'Evissa trameteren a nós llurs síndics, qui foren denant nós e ens feren homenatge e sagrament de feeltat.

42 D'altra part, trametem ab companya d'hòmens de cavall de casa nostra e ab almogàvers als castells d'Alaró, de Montuèri e de Pollença, los quals se tenien encara per lo dit rei qui fo de Mallorques. E anà-hi mossèn Felip Boil, de regne de València.⁵⁴⁶ E primerament anà al castell d'Alaró, del qual era castellà per mossèn Jacme de Mallorques N'Assalt de Galiana. E, aprés alguns tractaments e requisicions fetes per lo dit mossèn Felip de Boil, lo dit N'Assalt li lliurà en nom nostre lo dit castell d'Alaró, ço és, dissabte, lo setè dia del dit mes de juny, hora de migdia. E lo dit mossèn Felip lleixà lo dit castell d'Alaró, que el guardassen per nom nostre, a En Ferrando Sabata et a En Bernat de Moriello, de casa nostra.⁵⁴⁷

43 E, lo dimercres aprés, onzè dia del dit mes, lo dit mossèn Felip de Boil anà al castell de Montuèri e presentà una carta nostra a En Guillem Durfort e a mossèn Berenguer Tornamira, qui eren castellans,⁵⁴⁸ e requerí-los que li lliurassen lo dit castell per nom nostre, e ells retengren-se acord sobre la requesta.

543. Aquestes cartes públiques es troben incloses en el procés i figuren en els volums xxix (pàg. 368 i seg.) i xxx (pàg. 5 i seg.) dels *Documentos inéditos*.

544. Gilabert de Corbera, que abans (§ 23) ha estat presentat com a "assats apte en los fets de la mar", ara és nomenat procurador per rebre la submissió dels menorquins (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 352). Després va restar a Menorca per "lloctinent de governador" (§ 49). [Sobre Gilabert de Corbera, cf. n. 472. M.T.F.].

545. La procuració a mossèn Jofre de Treballs, igual a la de mossèn Gilabert de Corbera per a Menorca, i datada com aquella el dilluns, 2 de juny de 1343 és a *Docs. inéd.*, xxix, pàg. 253-354. Semblantment les instruccions a l'un i a l'altre (pàg. 354-355).

546. S'han conservat dins el procés la nominació i les instruccions de Felip de Boil per anar a requerir la rendició dels castells de Santuèri (no Montuèri, com diu aquí la crònica), Alaró i Pollença; i la lletra adreçada als castellans i defensors dels dits castells perquè els lliurin a Felip de Boil (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 359-364). [Sobre Felip de Boil, cf. n. 479. M.T.F.].

547. Sembla que el castell d'Alaró ja havia estat un dels pocs que havien resistit, llavors de la conquesta de l'illa per Alfons el Liberal (vegeu PIFERRER i QUADRADO, *Islas Baleares*, Barcelona, 1888, pàg. 145, n. c). Ara no sembla que resistís poc ni molt. El requeriment "a N'Assalt de Galiana, cavaller, castellà d'Alaró, e a quals que altres tinents lo dit castell" és del dia 3 de juny de 1343 (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 360-361).

548. La redacció definitiva corregeix Santuèri per Montuèri. Amb tot, el document corresponent (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 361) diu Sentuèri, o sia Santuèri, prop de Felanitx. Els dos personatges semblen

44 Lo dijous après sigüent, los dits Guillem Durfort e mossèn Berenguer de Tornamira lliuraren al dit mossèn Felip Boil en nom nostre lo dit castell de Montuïri.⁵⁴⁹ E el dit mossèn Felip comanà'l a En Bernat Sebastià e a En Pelegrí de la Figuera, de casa nostra. E nós, dins aquest temps, contínuament entenguem en prendre homenatges e sacraments de feultat de les gents de la ciutat e de les illes de Mallorca e de Menorca e d'Evissa, e en proveir de justícia a les gents que es clamaven e ens suplicaven sobre diverses fets, e en atorgar diverses privilegis e gràcies, e en ordenar nostres oficials per la ciutat e per los altres llocs del regne, e en fornir los castells d'alcaids e d'altres coses necessàries.

45 Digmenge, a quinze dies del dit mes de juny, lo dit mossèn Felip de Boil fo al castell de Pollença⁵⁵⁰ e requerí los alcaids, qui eren dos, e la un era de Llenguadoc e havia nom Guillem de So, e l'altre era aragonès, que li lliurassen lo castell. E, finalment, no el volgren lliurar.⁵⁵¹ E nós haguem sobre lo dit castell nostre acord. E, finalment, acordam que hi trametéssem ginys e companya de cavall e de peu e que el féssim assetjar, però lo batlle e los hòmens de la vila de Pollença nos havien ja fet homenatge e ens eren obedients.

46 E, durant aquest temps, estants en la ciutat de Mallorca, enteníem en lo bon regiment de la terra e, a les festes, nos deportàvem ab nostres cavallers, que els uns bornaven, los altres tiraven a taulat,⁵⁵² los altres junyien, guarnits ab escuts llongs e capells de ferre, los altres junyien en gonella, que solament portaven escut

descendir de famílies del Llenguadoc instalhades a Mallorca. A ambdós és adreçat el requeriment pel rei perquè es rendeixin. Relativa al segon i a la seva filla, hi ha una butlla de Climent VI (10 maig 1350), que els anomena *Maioricensibus* (A. PAGÈS, ed. *Crònica*, pàg. 419-420). [Sobre els castellans de Santuiri o Santueri: R. ROSSELLÓ, *Els castellans de Santueri. Segle XIV*, Felanitx, 1971. Berenguer de Tornamira participà, més endavant, en la conspiració de 1345 a favor de Jaume III de Mallorca i fou executat i els seus béns confiscats; finalment, una part d'aquests béns fou retornada a la vídua: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 363 i 377. M.T.F.].

549. La capitulació fou requerida amb una carta similar a la de la capitulació del castell de Bellver (vegeu n. 539).

550. El castell de Pollença [o castell del Rei, al massís de Ternelles], fou el darrer refugi de Jaume III a l'illa. D'allí estant s'adreçava, el 29 de maig, als seus fidels de Mallorca, perquè resistissin al seu enemic, tot playent-se de la poca defensa que han fet. *Docs. inéd.* xxix, pàg. 91-93. Se'ns han conservat les lletres del rei Pere "als feels seus castellà o castellans, o qualsevol altres tinentes lo castell de Pollensa". Llur nom no apareix en cap dels documents, senyal que l'ignoraven. Els commina a rendir el castell, "sots pena de baia e de cors e d'haver", a Felip de Boil, cavaller. Datada a la ciutat de Mallorca el 3 de juny de 1343. Les cartes als castellans dels altres castells són similars. *Docs. inéd.*, 360-361.

551. Guillem de So, de la família dels So, vescomtes d'Évol, era, en efecte, originari del Llenguadoc, ja que el castell de So o d'Ussó era a l'Arieja, comtat de Foix. [El setge del castell de Pollença començà el 19 de juny i se'n negocià la rendició el 29 d'agost; cf. n. 564: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 199-202. M.T.F.].

552. Sobre el joc de taulat, vegeu crònica de MUNTANER, cap. clv.

e capell de ferre e gorgera, los altres anaven ab armes. E en aquesta manera menàvem nostre solaç.

47 Aprés, digmenge a vint-e-dos dies del mes de juny,⁵⁵³ com nós haguésem acordat de portar la corona per la ciutat de Mallorques e anar coronat solemnalment, los jurats e prohòmens de la ciutat volien-ne fer gran festa e grans messions. Mas nós ho haguem sabut e haguem-los fet venir denant nós en la cambra on dormíem e diguem-los que havíem entès que de la nostra festa volien ells fer grans messions e que no ho volíem per negun cas, ans nos en farien pesar, si ho faïen, car no érem venguts per destruir ne per fer-los messionejar, mas així com lo metge qui sana e guareix les nafres dels malalts nafrats e consumats. E, ells, jatsia que els desplagués com no els donàvem lleer de fer la solemnitat que volien fer, però, entenant lo bon zel que nós havíem al profit comú de la ciutat, hagren gran plaer d'aquestes paraules que nós los diguem e besaren-nos en les mans. Així que, nós, lo dissabte vespre a vint-e-un del dit mes, nós anam a la seu e, aquí, nós vetllam e jaguem en l'esgleia de la seu. E lo dit digmenge per lo matí, nós isquem de la sagrestia de la seu, vestits e aparellats *in sede Maiestatis*, ço és, ab una camisa romana d'un drap de seda prim verd ab alguns fullatges, sens totes obres, e après una dalmàtica de drap vermell hestoriat, amb obres d'aur e ab fullatges, mas no hi havia perles ne altres obres, per ço com s'aparellà cuitadament; e d'aquest drap mateix una estola que començà en lo muscle esquerre e travessà al costat dret e, puis, era cinta entorn; e eren igualats los caps de l'estola e penjaven, segons que és acostumat que els reis s'aparellen en semblant cas, e un maniple e calces del dit drap, sens sabates; e ab nostra corona d'aur ab pedres precioses e perles en lo cap, e ab lo ceptre d'aur e un robís al cap en la mà dreta, e ab lo pom d'aur ab una creu al cap de perles e de pedres precioses en la mà esquerra, e ab l'espasa tota coberta de perles e de pedres precioses que portàvem cinta. E aquí eren tots los barons nostres dessús nomenats ab les nostres altres gents que hi havíem amenades, e los altres barons e cavallers poblats en lo regne de Mallorques, e los jurats e prohòmens e tota la gent de la terra. Així que, en la seu, no hi podien pus caber. E oïm missa en l'altar major de Santa Maria. E com la missa fo acabada, nós siguem denant l'altar en una cadira e, estant girats denant lo poble, diguem ab veu ben alta, que tots ho podien bé oir, que nós, faents llaors e gràcies a nostre Senyor Déus e a la sua beneita mare, nostra Dona sancta Maria, als quals ha plagut veure nostra justícia, e, esguardant aquella, nos havíem mesa la ciutat e regne de Mallorques en nostre poder e per ço havíem ordenats de fer quatre coses. La primera, sí és de portar la corona e les altres insig-

553. El rei, en efecte, era a la Seu de Mallorca el diumenge 22 de juny, segons consta en el procés: "Sepefatus... rex... existens personaliter in ecclesia beate Marie Sedis Maiorice..." (*Docs. inéds.*, xxx, pàg. 85).

nies reials per donar honor a la ciutat e regne de Mallorca, car fom dignes de reebre aquesta honor e d'altres majors. La segona, per mostrar e dar honor e noblea a la ciutat, la qual és molt honrada e poblada e plena de molta noble gent, lleial e digna de tot honrament e d'haver aitals insígnies. La terça, per explicar e declarar a ells nostre dret e los torts, greuges, rebellions e fellonies que En Jacme, qui fo rei de Mallorca, nos havia fetes. La quarta, per publicar algunes covinences que eren fetes a nós e nostres sotsmeses. E aquestes coses vos dirà llargament lo nostre canceller.⁵⁵⁴

E, dites aquestes paraules, manam a N'Arnau Samorera, vic canceller, qui ens estava de prop, que ell digués totes les coses tocants les dites dues o tres raons. E lo dit vic canceller llevà's de peus e començà a la primera donació que el senyor rei En Jacme, de bona memòria, tresavi nostre, féu al dit rei En Jacme de Mallorca, fill seu,⁵⁵⁵ del regne de Mallorca e les altres terres sues, e, arreu, per graus, tot lo fet e el fundament e la justícia del nostre procés e los torts, excesses, fellonies, ingrituds, rebellions e altres coses que el dit qui fo rei nos havia fetes, per les quals devia perdre tota la terra e la sua persona estar a nostra mercè, segons que dessús vos diguem pus llargament.

48 E, dites aquestes paraules, llevà's En Ramon Sicart, escrivà, nostre secretari,⁵⁵⁶ e llegí les covinences per nós fetes ab tots nostres sotsmeses de les ciutats e viles reials de Catalunya en parlament general e encara ab tots los habitants del regne de València ab cort general, ço és, que el regne de Mallorca e les illes a aquell adjacents, ab les terres de Rosselló e de Cerdanya, jamés no es puxen separar de la corona nostra ne dels regnes d'Aragó e de València e del comdat de Barcelona per nenguna manera, ne jamés per null temps nós ne nostres successors no ens en puxam deseixir ne alienar en manera alguna.⁵⁵⁷ E, fet açò, nos llevam d'aquí en la manera

554. La redacció definitiva corregeix *diria* per *dirà*, quan en realitat el que escau és *diria*, perquè el que precedeix no està en estil directe. —En tot aquest paràgraf sorgeix bé el rei Cerimoniós, que es complau en la pompa reial, en tots els seus aspectes, i en l'oratòria de cara als seus sotmesos, i en la fonamentació legalista dels seus drets, més que més en un cas d'espoliació com el present.

555. En realitat, sobra el mot *dit*, perquè no ha parlat per res del fill de Jaume I el Conqueridor, Jaume II de Mallorca; però per habitud contreta en tot aquest capítol de la crònica, deu haver-se produït el lapsus. [Sobre Arnau Samorera, cf. n. 516. M.T.F.].

556. Ja ha parlat abans d'aquest seu secretari Ramon Sicard (§ 29), que signa moltes de les cartes expedides pel rei en aquest temps.

557. Remarquem la diferència: Parlament general i Cort general. A Catalunya —a Barcelona— no s'havia aplegat sinó Parlament, en aquest cas el rei amb els síndics representants de les ciutats i viles reials del Principat: això és, de Barcelona, Lleida, Girona, Manresa, Vic, Cervera, Vilafranca, Montblanc, Tàrraga, Berga, Besalú, Camprodon, Piera, Arbúcies, Igualada, Cambrils i Caldes de Montbui. Aquest Parlament, el 20 de setembre de 1332, havia declarat la unió perpètua dels dominis del rei de Mallorca als regnes d'Aragó, València, Catalunya i comtat de Barcelona, indissolublement (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 88-106). A València, en canvi, van aplegar-se Corts generals d'aquell regne, amb assistència

dessús dita coronat. E los barons e rics hòmens qui eren ab nós portaren-nos dessorbre un pavelló de drap d'aur, lo qual havien aparellat los jurats e prohòmens de la ciutat de Mallorca, tro fom a la porta de la seu. E aquí fo aparellat un bell cavall ab son ensellament cobert d'or e de perles, e nós cavalcam tot sols. E los jurats de Mallorca, ab los barons nostres qui hi eren, portaven lo pavelló sobre nós, e cavallers, ciutadans e altres gents notables de casa nostra destraven-nos lo cavall ab unes regnes de seda blanca bé llongues. E nós, ab la corona en lo cap e la verga d'or en la mà dreta e lo pom en la mà sinestra, e vestit segons que dit és, e ab l'espaa cinta, cavalcam del portal de la seu, girant dret al portal de Valldigna e, puis, per lo carrer dret qui va a la Portella, tornam a la plaça de Sent Andreu, puis entram per lo portal de l'Almudaina e tornam-nos-en dret al castell nostre.⁵⁵⁸ E per tot lla on passam era tot dalt e de cascun part encortinat e ben empalliat e cobert de draps d'aur e de seda e d'altres maneres. E totes les dones e altra gent de la ciutat ajustades, e los jurats e molts ciutadans e mercaders foren aquí. E fem convit als barons e cavallers e a tots los de casa nostra, e a totes les dites persones de la dita ciutat, així hòmens com dones. E tot aquest dia feren tuit generalment festa fort gran e solemne.⁵⁵⁹

49 Aprés, lo dilluns e lo dimarts qui es seguiren, ordenam e fem fer la comissió al noble mossèn N'Arnau d'Erill que romangués governador general del regne de Mallorca e de les illes,⁵⁶⁰ e lleixam-li compliment, entre de casa nostra e d'altres, cent hòmens a cavall, per guardar la ciutat e la terra, entre los quals hi fem romanir

dels procuradors dels infants Pere, Jaume i Ramon Berenguer, i els prelats, barons, cavallers i síndics de les ciutats i viles reials del regne de València, i, examinat el privilegi de la unió de les terres del rei de Mallorca així insulars com cismarines, l'aproven també, el 31 de desembre de 1342 (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 86-117). Aquesta unió fou publicada i llegida en la Seu de Mallorca, el dit diumenge, “circa horam tertiarum”. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 86). I és tot el que sabem, per la relació documental, de la cerimònia de la Seu.

558. L'itinerari que segueix el rei és un bon recorregut de la ciutat, que encara podria recórrer-se avui. PIFERRER i QUADRADO, *Islas Baleares*, pàg. 174, n. a (nota de Quadrado) fan observar que el recorregut és el mateix que segueixen les processons ordinàries de la Seu: és a dir, de la porta de l'*Almoina*, probablement encara no treballada, pel carrer [actual] de Sant Pere Nolasc, on hi havia la *volta de N'Olesa* o sia el *portal de Valldigna* de la crònica, pel carrer de Morei, per la plaça de Cort [aleshores anomenada de Sant Andreu; cf. abans, p. 165] i pel carrer del Palau [Reial], a l'entrada del qual hi havia l'arc que la crònica anomena de l'*Almudaina*, per l'altre nom *la Volta Pintada*, entre el modern edifici de la Diputació [actual Consell Insular de Mallorca] i la vorera del davant.

559. Una altra solemnitat a afegir a les coses *solemnes* que ja hem anat destacant. Vegeu més amunt.

560. La nominació d'Arnau d'Erill com a governador general del regne de Mallorca data del dia mateix de l'entrada de Pere III a la ciutat de Mallorca, com diu el procés (*Docs. inéd.*, xxix, pàg. 346): “... dominus rex Aragonum cum equitibus et familia peditum et equitum predictorum intravit civitatem Maiorice, eam ad manus suas realiter apprehendendo, nec minus creavit in gubernatorem regni Maiorice et in adiacentium insularum nobilem A. de Erillo”. Això fou, recordem-ho, el dia 31 de maig de 1343. [Sobre Arnau d'Erill, cf. n. 471. M.T.F.].

lo noble mossèn Gilabert de Centelles, qui era hom savi, jatsia lladoncs fos jove.⁵⁶¹ E a Menorca lleixam per lloctinent de governador mossèn Gilabert de Corbera ab deu hòmens a cavall.⁵⁶² E en Eivissa lleixam Miquel Martínez d'Arbe, boteller major nostre, ab altres deu hòmens a cavall.⁵⁶³ Així mateix lleixam alcaids en los dits castells que teníem a nostra mà e oficials a la ciutat e a tota la terra, així com eren acostumats. E ordenam que anassen dos ginys a Pollença e companya de cavall e de peu, e que lla assetiassen, e així es féu.⁵⁶⁴

50 E lo dimarts, a vint-e-quatre dies del mes de juny, que fo la festa de Sent Joan, nós fem venir denant nós per lo matí los jurats e síndics de Mallorques ab poder bastant, e, per nom llur e de tot lo regne e de llurs successors, feren-nos homenatge e sacrament de feultat.⁵⁶⁵ E, lo dimercres sigüent, finalment acordam de fer la via de Barcelona e que partíssem de Mallorques, jatsia que sobre açò molts consells haguéssem tenguts e nós volguéssem fer la via de Coblliure; però, per algunes rasons que ens digueren en lo consell, fo finat que anàssem prendre terra en Barcelona e que, puis, per terra de continent anàssem a Perpenyà.

51 Dijous, a vint-e-sis de juny, nós prenguem comiat dels ciutadans e prohòmens de Mallorques e els pregam que fossen diligents en lo bé comú de la terra e

561. És el Gilabert de Centelles, senyor de Nules, en el regne de València, que hem trobat en els §§ 15 i 31. El retrobarem encara, relativament sovint. [Sobre Gilabert de Centelles, cf. n. 437. M.T.F.].

562. Recordem que Gilabert de Corbera ja havia estat tramès a Menorca per requerir la submissió dels menorquins (§ 41). [Sobre Gilabert de Corbera, cf. n. 472. M.T.F.].

563. Els botellers majors, que eren dos, segons les Ordinacions del mateix Pere el Cerimoniós, havien d'ésser "dues bones generoses persones per honestat de bones costums e per feultat enclarides", "qui de l'aigua e del vin de la nostra bocca custòdia hagen diligent, e la dita aigua e vin nèdeament e en posts e tovalles e tovalloles entires et nèdees ministren a nostre coper destinat lo vin a nós ministrar." Havien de fer també tast de tot el que el rei anés a beure d'aigua o vi. Vegeu les dites Ordinacions en *Docs. inéd.*, v, pàg. 20-23. [Miguel Martínez de Arbe era parent de Sancho Aznárez de Arbe, que havia tingut diversos càrrecs a Sardenya i, abans de morir, fou un dels dos administradors de Sardenya (1335-1336); tenia béns a Sàsser (T. de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *El mestre racional i Sardenya. La fiscalització de Sancho Aznárez de Arbe (1335-1342)*, XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona in Italia*, vol. secondo, I, 1995, p. 329-350). Fou castellà de Pedrés, però perdé béns per l'ocupació genovesa i fou indemnitzat el 1336. Aquell mateix any li fou concedit el càrrec de batlle de Sàsser i duaner del port de Torres, però no l'exercí i el 1338 ja ocupava aquests càrrecs una altra persona. El càrrec de governador d'Eivissa, concedit el 1343, fou acompanyat del de tinent del castell. El rei li concedí, el 1346, el càrrec de veguer de Càller; una mica abans, potser el 1344, li havia concedit els llocs de Baratuli, Bangiargia i Sibilessí a Sigerro, Sardenya, llocs que el 1348 havien tornat al patrimoni reial: M.M. COSTA, *Oficials de Pere el Cerimoniós a Sàsser (1336-1387)*, a *La Sardegna nel mondo mediterraneo*, Convegno Internazionale di studi geografico-storici (Sassari, 1978), p. 291-314, especialment p. 297 i 309. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 199-202. C. CRABOT, *Les feudataires catalans et la Sardaigne*, II, p. 170 i 262. M.T.F.].

564. Atacat per terra i mar, el castell de Pollença hagué de rendir-se al governador Arnau d'Erill el 29 d'agost de 1343. LECOY, *op. cit.*, II, pàg. 114.

565. Els documents relatius a aquest homenatge en *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 117-122.

faessen llurs afers com a sàvia gent e lleial, car nós los amàvem molt entre los altres sotsmesos nostres e els fariem tota vegada molt volenterosament aquelles honors, privilegis e gràcies que poguésem. E ells foren d'açò molt pagats e partiren-se d'aquí. E nós dinam-nos un poc lleugerament⁵⁶⁶ e, puis, vers hora de migdia, recollim-nos en nostres galees ab nostres gents al peu del nostre castell, a la porta que ix a la mar, que és al peu de la torre que és apel·lada dels Sames.⁵⁶⁷ E alguns dels jurats e prohòmens seguiren-nos tro a la porta del castell que ix a la dita torre del nostre castell de Mallorques. E aquí altra vegada digueren-nos los dits jurats e prohòmens que ens plagués d'haver per recomanada la ciutat, e nós responguem que sí ens hauríem e que els fariem aquelles honors e gràcies que poríem. E tantost recollim-nos e, així, partint de la ciutat de Mallorques, guardàvem la ciutat e la terra, e prenia'ns-en un enyorament.⁵⁶⁸ E, aquella nit, anam solament tro a les Illetes e a la Porrassa damunt Portopí, car esperàvem les galees algunes que eren romases per Don Pedro d'Eixèrica, qui, jatsia fos lo pus valent e acabat hom d'armes qui tan notable persona fos qui fos en nostra senyoria, emperò era fort llaguiós, e los barons e altres gents qui no eren recollides.⁵⁶⁹

52 Divendres a vint-e-set de juny fom, vers hora de tèrcia, a la Palomera, e aturam-nos aquí un poc e menjam-hi figures que haguem fetes metre en la galea, e eren-hi un poc escalfades, e féu-nos mal la mar, que nós no les poguem gitar. E durà'ns molt lo mal de la mar, ço és, tro al dissabte sigüent, entró a migdia.⁵⁷⁰ E, puis, fem donar de remes e navegar com més poguem e, per les albaïnes que hi eren, estiguem en mar tro lo digmenge sigüent.⁵⁷¹

566. Precaució que devia prendre a causa de l'eventual mareig; detall personal, del tipus de les memòries íntimes, a la manera dels que trobem en el *Llibre dels Feits*.

567. En el procés consta la partença en aquesta forma: "Die iovis intitula VI kalendas iulii anno prefato Domini .MCCCXL. tertio. Recolegit se in mari in loco vocato lo Moll, iuxta civitate Maiorice et ascendit galeam in qua Barchinona ad ipsam Maiorice insulam transfretavit" (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 123). [El nom de *torre dels Sames* no és documentat a F. ESTABÉN RUIZ, *La Almudaina, castillo real de la ciudad de Mallorca*, Palma, 1975.]

568. Imitació de la crònica de Jaume I o sentiment real experimentat pel monarca, com per tants altres que han vist allunyar-se l'illa Daurada, és un toc delicat que ens mostra quina mena de barreja estranya era l'ànima d'aquell rei que acaba de consumir l'espoliació d'un col·lega seu, de la seva mateixa sang, per procediments més aviat expeditius.

569. Notable semblança de Pere d'Eixèrica, en pocs trets, que completen els que ens ha donat la crònica en passatges anteriors, especialment en els §§ 26 i 27 del cap. II. [Sobre Pere de Xèrica, cf. n. 295. M.T.F.]

570. Detall realístic al qual descendeix el narrador —el rei— pel goig de perpetuar el record de coses viscudes i perquè tot per al narrador pren valor, majorment perquè és a ell a qui tot allò esdevé, i ell és el rei i acaba de realitzar la gesta de sotmetre en pocs dies un reialme. El rei sentia predilecció per les figures (vegeu § 76).

571. El dia 29 de juny de 1343.

53 Digmenge a vint-e-nou de juny, hora de tèrcia, nós fom al cap de Llobregat e aquí ordenam nostres galees que anassen per escala a l'entrant de la platja de Barcelona,⁵⁷² ço és, primerament nós e, après, la galea de l'infant En Pere e, après, la galea de mossèn Pere de Montcada e, après, la galea de Don Pedro, senyor d'Eixèrica, e, après, la de mossèn Joan d'Arborea e, après, la de mossèn Blasco d'Alagó, après, la de mossèn Joan Ximénez d'Urrea e d'En Felip de Castre, après, la de mossèn Ramon d'Anglesola, après la de mossèn Ramon Cornell, après, la de mossèn Galvany d'Anglesola e de mossèn Acart de Mur e, après, totes les altres per orde.⁵⁷³ E, així, com nós entram en la platja e fom davant la ciutat de Barcelona, fem la volta ab les galees, e vengren a nós En Francesc Grony e En Bernat Sent Climent e en Galceran Carbó ab d'altres prohòmens de la ciutat de Barcelona, e digueren-nos que ells e tota la ciutat havien gran alegria de la nostra venguda, però que no es cuidaven, per nenguna manera del món, que nós venguéssim ne deguéssim venir a adés en la ciutat de Barcelona, mas tot dret que haguéssim feta la via de Coblliure ab tot nostre estol, car, si nós llavors entràvem en Barcelona, tots nostres afers anaven a perill de perdre e de torbar.⁵⁷⁴ E, així, suplicaren-nos humilment e ab gran instància per part llur e, encara, que ens digueren que a la reina, muller nos-

572. "Demum die dominica intitulata .III. kalendas iulii, anno predicto, circa horam meridiei, idem dominus rex apulit in plagia Barchinone". Així s'expressa l'anotació inclosa en el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 123).

573. Aquest ordre és l'ordre d'importància del personatge: el rei, l'infant, l'almirall, etc. Observem com en aquesta època ja alguns noms aragonesos s'han catalanitzat, com els Castro, els Cornel, que han esdevingut Castre i Cornell. [Hem fet ja breus biografies d'aquests nobles: n. 271, 295, 244, 91, 271, 501, 269. M.T.F.].

574. Aquesta és una altra prova de l'interès que els barcelonins, i especialment l'alta burgesia, mostaven per l'empresa. Haurien volgut que el rei, ara que tenia estol i exercit, se n'anés directament al Rosselló i sotmetés els comtats com havia sotmès el regne. Els tres prohoms esmentats pertanyen a les grans famílies barcelonines de l'oligarquia que governava la ciutat. Francesc Grony figura entre els síndics de la ciutat assistents al Parlament en què fou decidida la unió indissoluble del regne de Mallorca i comtats de Rosselló i Cerdanya a Catalunya i altres terres de la Corona. Un Francesc de Sant-Climent hi figura també (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 89). [Dels tres personatges, Galceran Carbó era conseller tercer aquell any i Bernat Santcliment era conseller quart, mentre que Francesc Grony havia estat conseller en cap dos anys abans, però llavors ja no ho era. Segurament van anar a rebre el rei els cinc consellers i altres prohoms, però al cap dels anys el rei es recordà del nom d'aquests i no es compromet a dir si eren consellers o no. Francesc Grony, fill de Tomàs, havia estat elegit conseller primer l'any 1330, conseller segon l'any 1332, novament conseller primer l'any 1340, el 1343 i el 1346. La família, que tenia moltes propietats, desaparegué a l'entorn de 1348. Bernat de Santcliment pertanyia a una altra família coneguda; fou conseller, a més del 1342-1343, el 1346 com a conseller segon; el 1363 vivia en l'illa de cases que donava al Born i als c. de Flassaders i de Corretgers; pertanyia al grup de gent rica de Barcelona, però posseïa una fortuna mitjana. Galceran Carbó havia ocupat molts càrrecs municipals i havia estat elegit conseller els anys 1331, 1342 i 1345; vivia a la mateixa illa de cases que B. Santcliment i també tenia una fortuna mitjana. C. BATLLE, À. BUSQUETS, I. NAVARRO, *Aproximació a l'estudi d'una família barcelonina els segles XIII i XIV: els Grony*, "Anuario de Estudios Medievales", 19 (1989), p. 285-310. E. PIQUER FERRER, *Censos de población del territorio de Barcelona en la década de 1360*, Tübingen, Niemeyer, 2005, p. 80 i 147. El "Libre del Consell" de la ciutat de Barcelona, doc. 160 i p. 350-352. Sobre els Santcliment: M.T. FERRER, *Altres famílies*, p. 328-338. M.T.F.].

tra, plaïa molt, jatsia que hagués desig gran de nós a veure e ens en suplicava. E, puis, lo comte de Terranova e els altres de nostre consell qui eren romases en Barcelona digueren-nos que nós, en tot cas, partíssem d'aquí de continent e que no hi prenguéssem terra, mas que féssim la via de Coblliure.⁵⁷⁵ E sobre açò digueren moltes raons, e nós responguem-los que segurament ells deïen molt bé e havien bé acordat, e nós mateix en Mallorques ho havíem acordat e es fóra fet, mas no es podia fer, per ço com no havíem diners de què poguéssim pagar los cavallers e les companyes que eren ab nós, als quals era ja degut de llur sou, e afrontaven-nos-en tan fort que no sabíem que hi féssim; e per ço com nós havíem perduts molts cavalls en la mar, e molts cavallers e altres eren descavalcats, los quals podíem lleixar en Barcelona e no ho fariem en altre lloc, e ells no ens lleixarien, si sabien morir e seria gran alleujament, e així mateix que aquí es forniria hom de moltes coses necessàries de què ara havíem fretura; per què, en tot cas, convenia d'entrar en la ciutat de Barcelona. Sobre açò hac molts raonaments de cascuna part. A la fi, digueren-nos que per nulla manera no es pensaven que aquí prenguéssem terra, pus que així érem venguts en descuit e que ens tenguéssem una peça defora, que aparellassen de fer solemnitat e festa gran de nostra venguda e que ens reebessen així com se pertanyia. E nós diguem-los que no calia ne volíem que a adés nos en fessen altra solemnitat ne festa, car no la mereixíem tro de tot haguéssem acabada l'execució de les terres de Rosselló e de Cerdanya. E ells d'açò foren molt pagats.⁵⁷⁶ E nós, en una barca, isquem en terra e anam-nos-en al palau, sens que altra solemnitat no se'n féu.

54 Aprés, com fom en Barcelona, los barons e els cavallers e les altres companyes nostres nos demanaren paga del sou; aprés, nos demanaren que els pagássem les estimes dels cavalls que havien perduts e, encara, que els donássem acorriment; en altra manera, que no ens seguirien pus avant, car grans messions havien fetes e no ho podien pus soferir. E nós responguem-los que, quant al sou, que nós los fariem covinent paga, mas acorriment ne paga de les estimes dels cavalls no els poríem fer, jatsia que demanassen raó, car no ho havíem aparellat, e ells sabien-ho bé, e, així, que els faïem gràcies del servei que ens havien fet, e, si se'n volien tornar, que ho fessen, que no hi poríem als fer. Sobre açò foren molts contrasts e moltes paraules entre nós e los rics hòmens e cavallers.⁵⁷⁷

575. La reina era Maria de Navarra († 1347). [El comte de Terranova és Nicolau de Joinville o Janvilla; cf. n. 376. M.T.F.].

576. Al desig dels barcelonins perquè el rei emprengués tot seguit l'acció contra el rei de Mallorca en els comtats de Rosselló i Cerdanya, cal afegir el desig del rei Pere de justificar la seva acció contra Jaume III. Per això cal pensar que, possiblement, degué engruixir, en la crònica, els trets de la pressió popular, manera de justificar la seva pròpia conducta.

577. Sempre les angúnies pecuniàries dificultant l'actuació del monarca. Observem que, malgrat

55 Però nós mantinent fem convocar les hosts nostres per tota Catalunya que ens seguissen a les parts de Rosselló. E fem nostre pertret de nostres aparellaments per entrar en les terres de Rosselló e de Cerdanya.

56 Após, divendres, a onze dies de juliol, venc a nós lo cardenal de Rodés, que s'intitulava Bernat, per la divinal Providència *tituli Sancti Ciriaci in Thermis presbiter cardinalis*, e era gran especial amic nostre e devot a la nostra honor per tal com son pare fon català, del vescomdat de Cardona.⁵⁷⁸ Lo qual cardenal fo a nós tramès, ensems ab frare Bernat Oliver, de l'orde dels agustins, mestre en teologia e bisbe d'Osca e, après, fo bisbe de Barcelona e de Tortosa, e era un dels mellors mestres en teologia qui llavors fos en lo món e natural de la ciutat de València,⁵⁷⁹ per lo sant pare, per tractar e fer avinença entre nós e aquell qui fon rei de Mallorca. E nós isquem-li a carrera per lo matí, com entrà en la ciutat de Barcelona e presentà'ns una bolla del sant pare en què ens significava que ens trametia lo dit cardenal per tractar pau, ab moltes altres raons. E, après, aquell dia mateix, com hom hagué dormit, lo cardenal, ensems ab lo dit bisbe e altres prelats e clergues, doctors e savis, se'ns venc denant nós en nostre consell e proposà, entre les altres coses, les primeres paraules, que són escrites en la Bíblia: *Sufficit, nunc contine manum tuam*.⁵⁸⁰ E sobre aquestes paraules ell fundà moltes raons a inducció de concòrdia, pregant-nos molt afectuosament, de part del sant pare e de la santa Esgleia de Roma, que nós haguéssem clemència al dit En Jacme qui fo rei de Mallorca, e bastava que li haguéssem llevat lo regne de Mallorca e vençut. E dix moltes raons e moltes induccions.⁵⁸¹ E nós responguem de continent en breus paraules, re-

tractar-se d'un rei tan autoritari com Pere el Cerimoniós, es veu obligat a debatre les qüestions amb els seus súbdits i a plegar-se a les seves raons.

578. Recordem que la crònica ja ha parlat d'aquest personatge, l'any 1339, quan va venir com a legat del sant Pare (cap. II, § 35). [Sobre el cardenal de Rodés, cf. n. 353. M.T.F.].

579. Bernat Oliver, l'autor de l'*Excitatorium mentis ad Deum* (ed. P. BOHIGAS, "Els Nostres Clàssics", Barcelona, 1929), havia estudiat a la Universitat de París, s'hi va doctorar i fins es diu que durant alguns anys va ensenyar-hi teologia. Després va ensenyar a València (DENIFLE i CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, pàg. 425). Va ocupar càrrecs importants en el seu orde. En 1336 fou nomenat bisbe d'Osca, en 1345 de Barcelona, i en 1346 de Tortosa. Aquest parèntesi podria ésser una interpolació. En cas que no ho sigui, tindriem aquí un terme *post quem* per a la datació d'aquests passatges. [Sobre Bernat Oliver: S. PUIG, *Episcopologio*, p. 251-254. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, III, p. 280. M.T.F.].

580. [2 Samuel 24, 16.] La compareixença del legat davant del rei és explicada així en el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 123-124): "Postmodum die veneris, intitulata V idus iulii, anno predicto, reverendus in Christo pater Bernardus, divina providentia tituli Sancti Ciriaci in Termis, presbiter cardinalis, missus ad presentiam dicti domini regis per dominum Papam, comparuit coram ipse domino rege in palatio regio Barchinone".

581. La seva principal missió, pel que es dedueix de la nota citada, era de presentar al rei "quandam cartam pergameneam bulla domini Pape munitam": una carta del papa Climent VI, que insereix a continuació (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 124-126). I, segurament, en aquesta sessió de què parla la crònica

contant en general los excesses del dit qui fo rei de Mallorques e, finalment, diguem que seria llong de contar. E, com lo dit cardenal nos pregàs que sobresiguéssem en los enantaments nostres, mentre tractaria de la concòrdia, e que ell que fo rei en certa forma fermava de dret en nostre poder, nós diguem que hi acordariem, e partim així.⁵⁸²

57 Dissabte, a dotze dies de juliol, nós convidam primerament lo cardenal e menjam ensems e ab l'infant En Pere, oncle nostre. E, après menjar, partim d'aquí e anam jaure a Granollers, faent la via devers Gerona, e fem apellar les hosts de Catalunya⁵⁸³ e menam-nos-en tots los rics hòmens e cavallers que havíem menats de Mallorques, exceptats mossèn Ramon d'Anglesola, mossèn Joan d'Arborea, N'Alfonso de Llòria, mossèn Gonçalvo Díez d'Arenós, mossèn Gonçalvo Garcia, mossèn Jacme d'Esplugues e alguns altres que se'n tornaren e mossèn Ramon Cornell, mossèn Elfo de Pròixida, mossèn Gonçalvez Ximénez d'Arenós, que se'n tornaren en ço del seu ab llicència e voluntat nostra.⁵⁸⁴

58 Digmenge, a tretze de juliol del dit any mil e tres-cents quaranta-tres, venquem a Sent Celoni, e lo cardenal, per altra part, venc-se'n de Barcelona a Vilabertran, que és en lo vescomdat de Rocabertí.

degué començar per presentar la carta. Després van venir les amonestacions, els consells i les exhortacions del legat, que el sant Pare invita el rei a escoltar benignament.

582. A continuació de la carta pontificia, trobem en el procés una nota, en efecte, en què es diu: "Qua quidem carta papali presentata, prefato domino regi, idem dominus cardenalis exponendo legationem suam in presentia dicti domini regis verbotenus congregato honorabili consilio dicti domini regis, proposuit plures rationes inductivas ut idem dominus rex supersederet in executione incepta per eum contra inclitum Iacobum de Maioricis memorandum et quod dignaretur eidem Iacobo de Maioricis misereri Dei intuitu et ob reverentiam domini summi Pontificis et amore ipsius domini cardinalis, cum ipse dominus intenderet, ut dicebat, tractare concordiam inter ipsum dominum regem et ipsum inclitum Iacobum de Maioricis ita quod idem inclitus Iacobus firmaret sub certa forma in posse eiusdem domni regis Aragonum de directo; quibus expositis per dictum cardinalem, memoratus illustrissimus dominus rex sibi deliberationem retinuit super eis". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 126. Observem les coincidències entre el text de la crònica i el del document, que semblen demostrar que el redactor d'aquella tenia el document a la vista.

583. El procés no dóna la notícia del convit al cardenal, però sí la de la partença del rei: "Ceterum die sabbati, intitulata quarto idus iulii anno predicto, iam dictus rex, cum comitiva equitum et peditum et peditum exercituum quos fecerat convocari, recessit a civitate Barchinone, continuando executionem iustitie antedictam et dirigendo apud Rossilionem recto itinere gressus suos". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 127.

584. Els noms a partir de Ramon Cornell, que en la redacció primitiva estaven entre Díez d'Arenós i Gonçalvo Garcia, han estat desplaçats en la redacció definitiva. Sembla com si ells fossin els únics que se'n'haguessin anat amb llicència del rei. Però també podria ésser que el copista hagués oblidat de suprimir les paraules "o alguns altres que se'n tornaren". Com també sembla que ha d'ésser una errada el Gonçalvez Ximénez, que hauria de dir Gonçalvo. [Sobre aquests nobles, cf. n. 501, 266, 269, 471, 495, 158, 517. M.T.F.].

59 Dilluns, a catorze de juliol, venguem jaure a l'hostal de la Bella Dona⁵⁸⁵ e aquí fem parar algunes tendes a les companyes de nostra casa, car no cabien en lo dit hostal.

60 Dimarts, a quinze de juliol, entram en la ciutat de Gerona,⁵⁸⁶ e trobam aquí l'infant En Jacme, comte d'Urgell, frare nostre, lo comte de Luna, que hi era ab cent hòmens a cavall, ab gran res de rics hòmens e cavallers, tro a tres-cents, que eren romases per frontalers en la terra, quan nós passam a Mallorca,⁵⁸⁷ que eren venguts de Cerdanya, on eren entrats, e eren estats pres de la vila de Puigcerdà e en un lloc que ha nom Aja;⁵⁸⁸ et, per minva de viandes, tornaren-se'n sens que no hi feren tala ni res de mal, sinó que prengueren ço que havien ops dels blats e de les plantes a ops de les hosts.

61 E estiguem en la ciutat de Gerona en les cases del bisbe, on posam sis dies,⁵⁸⁹ esperant les hosts de Catalunya, e percaçam atzembles e viandes e altres coses necessàries a la nostra entrada que volièm fer en Rosselló. E alguna gent de cavall que eren ab nós a Gerona, per ço com no els fem allí compliment de paga, tornaren-se'n, los quals eren tro a cent cinquanta.

62 E és ver que els cavallers e rics hòmens qui eren romases deçà, com nós anam a Mallorca, nos afrontaren fort de la paga del sou, especialment los dits infant En Jacme e lo dit comte de Luna, qui ho faïa per pruixèvol de llurs cavallers, car deïen que el sou era degut als cavallers d'Aragó bé de quinze dies e als de Catalunya qui eren ab ells de deu dies, e de més e de menys. E nós fom moguts d'açò e diguem que, pus nos metien en açò, que se'n pensassen d'anar, que ab los que havíem conquesta Mallorca iríem en Rosselló. Emperò, après, dubtam-nos que no se'n partissen, començam a parlar a part ab cascú e, finalment, prometem-los, a fe de rei, que els pagariem dins Rosselló lo sou d'un mes qui els era degut per anar en Rosselló e per tornar en llurs cases. E ells foren pagats d'açò e seguirem-nos tots.

585. L'hostal de la "Bella Dona" era un lloc de parada en l'itinerari de Barcelona a Girona.

586. El 15 de juliol era la data fixada pel rei per a l'aplec de les seves tropes. Vegeu *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 191-192.

587. Vegeu abans, § 21, la crònica dóna a don Lope el títol de comte de Luna, però no ho era encara, n. 460. [Cf. la semblança de Lope de Luna a la n. 244. M.T.F.].

588. Aja figura en la llista de llocs de la Cerdanya i el Conflent, dreçada pel procurador fiscal de tots els béns que el rei de Mallorca té en feu del rei d'Aragó. És un poblet situat tres quilòmetres al sud de Puigcerdà.

589. Sis dies, és a dir, del 15 al 21 de juliol. Les cases del bisbe eren i són al costat de la Seu.

63 Dilluns, a vint-e-un de juliol del dit any mil e tres-cents quaranta-tres, partim de Gerona ab los dits infants e ab rics hòmens e cavallers e ab totes nostres companyes. E nós, ab les companyes de casa nostra, anam dret a Figueres⁵⁹⁰ e posam aquí, e fem compartir los dits infants En Pere, qui era ab cent hòmens de cavall, e assignam-li lo lloc de Peralada, e a l'infant En Jacme, qui era ab dos-cents cinquanta cavallers, e los nobles Don Pedro, senyor d'Eixèrica, lo comte de Luna, En Blasco d'Alagó, mossèn Joan Ximénez d'Urrea, En Felip de Castre, mossèn Joan Ferràndez de Luna e dels altres barons e cavallers, per los llocs entorn una llegua de Figueres, e les hosts de Catalunya que esperam aquí. E estiguem aquí esperant les hosts e les atzembles e les viandes necessàries, sis dies.⁵⁹¹

64 E dimarts, a vint-e-dos dies de juliol, venc a nós frare Antoni Nicolau, de l'orde de Sent Agustí, e presentà una lletra del dit cardenal e altra dels cònsols de Perpenyà en què ens pregaven e ens suplicaven que guiàssem llurs missatgers que ens volien trametre. E nós tantost faem-los fer lo guiatge que demanaven, e el dit frare tornà-se'n. Mas los missatgers que nós havíem guiats no vengren.⁵⁹²

65 Divendres, a vint-e-cinc dies de juliol, estants nós en Figueres, en un verger, que havia en l'alberg on posàvem, venc a nós N'Hug d'Arpaió, capellà e companyó del dit cardenal, ab lletra de creença sua, e presentà'ns una altra lletra del dit qui fo rei de Mallorca. La tenor de la qual és aital, e lo sobrescrit és aquest:

A son molt car e reverend frare, lo senyor rei d'Aragó.

E après se segueix la lletra en aquesta forma:

Reverend frare e molt car cosí:

No contrastant qualsque coses passades, gran plaer hauríem que ab vós nos poguéssim veure, ab que nos fos segur. Per què vos pregam que, no creent qualsque quals qui no per bona intenció ho destorbassen, així com nós no farem, nos vullats donar aital seguretat com lo portador de la present vos demanarà, car no dubtam que bé de

590. "Subsequenter vero die lune, intitulata duodecimo kalendas augusti anno pretacto, memoratus dominus rex Aragonum, per eum dictis exercitibus in civitate Gerunde per dies aliquos expectatis, recessit ab ipsa civitate et accessit itinerando ad villam de Figueriis." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 127.

591. "Et ibidem per aliquos dies similiter ipsos exercitus expectavit", continua l'anotació de la nota anterior.

592. "Deinde die martis, intitulata undecimo kalendas augusti anno iamdicto, constituto ipso domino rege personaliter in dicta villa de Figueriis, frater Anthonius Nicholai, ordinis Sancti Augustini, venit ante conspectum dicti domini regis et presentavit eidem duas litteras, alteram dicti domini cardinalis rogatoriam et alteram consulum ville Perpiniiani." Examinat el contingut de les cartes i un cop tinguda deliberació, el rei "concessit consulibus ipsis guidaticum in forma subscripta". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 127-128. A continuació s'insereixen la lletra de guiatge als cònsols i la lletra responsiva al cardenal de Sant Ciríac, Bernat d'Albià. [Segons la nota d'A. Pagès a la *Crònica*, p. 420, frare Antoni Nicolau havia nascut a Perpinyà i havia ensenyat teologia al convent dels grans agustins i degué morir el 1346. El cardenal que li encarregà la missió és el de Rodés. M.T.F.].

*la vista no se'n segueasca. Escrita de nostra mà a Perpenyà, la vespra de Sent Jacme, l'any mil e tres-cents quaranta-tres.*⁵⁹³

E dejús l'escriptura de la lletra era escrit lo seu nom en esta forma:

*Vostre frare, lo rei de Mallorques.*⁵⁹⁴

E dix-nos de paraula lo dit N'Hug que el dit qui fo rei de Mallorques vendria a nós e que el guiàssem, ço és, que li asseguràssem vida e membres, e que es metria en nostre poder. E en açò, primerament, solament caberen l'infant En Pere, N'Arnau Samorera, vicanceller, misser Rodrigo Díez, misser Joan Ferràndez Munyoz e En Blasco d'Aïsa e mossèn Jacme Desfar, savis en dret,⁵⁹⁵ per haver llur consell sobre el guiatge que ens era demanat. E donaren-nos de consell que no féssem lo dit guiatge, car seria perjudicial a nostre dret e perdiment de tots nostres afers, per moltes raons que serien llongues d'escriure.⁵⁹⁶ E ja havíem tramès per l'infant En Jacme e per los nobles Don Pedro d'Eixèrica e lo comte de Luna, qui no hi foren

593. "Preterea, die veneris intitulato VIII kalendas augusti anno predicto, serenissimo domino rege Aragonum antedicto, existente personaliter in dicta villa de Figueriis, expectando exercitus memoratus, Hugo d'Arpago, capellanus et sotius dicti domini cardinalis, veniens ante presentiam ipsius domini regis, obtulit et presentavit ipsi domino regi Aragonum quandam litteram cuius suprascriptio erat talis." Reprodueix a continuació el sobrescrit i després el contingut, tal com en la crònica. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 130-131. [Segons la nota d'A. Pagès a la *Crònica*, p. 420, Hug d'Arpaió, o Hugues d'Arpajon, pertanyia a una família de la Roerga. Nebot del cardenal Guillem de Mandagot, fou canonge de Rodés, ardiaca de Pithiviers i bisbe de Marsella fins a la seva mort (1359-1361). M.T.F.].

594. El text de la lletra és igual en la crònica i en el procés, amb unes quantes minúscules diferències de lèxic: *plaer* per *plaser*, *veure* per *veser*, *creent* per *cresent*, *seguretat* per *segurtat*, *com* per *con*. És notable que la redacció primitiva, en lloc de "qualsque quals" que diu la lletra, havia escrit "qualsque coses", i la redacció definitiva restableix el text original. [Sobre els quatre primers juristes, cf. n. 516, 293 i 511. Jaume Desfar era un jurisperit de Manresa; no tenim constància que tingués títols universitaris, però fou un gran coneixedor del dret comú, els Usatges i les Constitucions de Catalunya i el dret feudal. Redactà unes glosses sobre les Constitucions i una compilació sobre el dret del rei de demanar la postat dels feus. Fou auditor de la cúria reial, almenys des de 1343, i conseller del rei; participà en el procés contra Jaume de Mallorca i, després de l'ocupació del Rosselló, fou nomenat assessor del governador. Fou procurador dels feus reials de Catalunya (1347-1350) i advocat fiscal i li fou encarregada la investigació de les alienacions dels feus i dels contractes emfitèutics i censals, juntament amb el batlle general de Catalunya, Pere Sacosta. Fou canceller de l'infant Joan (1365-1374). Aquest darrer any el rei li encarregà la redacció d'un inventari del patrimoni reial, per tal de recuperar els béns alienats. El 1350-51 fou tractador del rei a la Cort de Perpinyà i portà a terme algunes ambaixades, per exemple a Burgos i a Ariza per negociar amb el Príncep Negre (1367). El 1357 el rei l'ascendí a l'estament militar. Posseí els castells i llocs de Sant Martí de Torroella i Coaner, el de Vacarisses, que comprà al rei (1358), i els de Castellfollit de la Roca, Montagut i Mont-ros, que comprà al comte d'Empúries (1368): M.T. FERRER I MALLOL, *Les recopilacions documentals dels arxivers del rei per a la recuperació del Patrimoni Reial a la Corona catalano-aragonesa a l'Edat Mitjana*, a J.A. BARRIO (ed.), *Los cimientos del Estado en la Edad Media: Cancillerías, Notariado y privilegios reales en la construcción del Estado en la Edad Media*, Alacant, Ed. Marfil, 2004, p. 13-37, concretament, p. 19. <http://hdl.handle.net/10261/24609> M.T.F.].

595. Tots aquests savis en dret ja han aparegut en les pàgines precedents.

596. El rei evita, evidentment, de donar-les, perquè serien poc favorables a ell. Si hagués atorgat el guiatge i el rei de Mallorca hagués pogut venir i posar-se a la seva mercè, hauria estat difícil a Pere de persistir en la seva actitud. I aquesta situació és la que volia evitar. "Tamen idem dominus rex, conside-

tro a la darrera de l'acord, per ço com posaven lluny. E, com foren venguts, diguem-los l'acord que havíem hagut, e digueren que era bo.

66 Dilluns, a vint-e-vuit de juliol, partim de Figueres⁵⁹⁷ ab los dits infants e ab los nobles Don Pedro, senyor d'Eixèrica, ab lo comte de Luna, mossèn Blasco d'Alagó, mossèn Joan Ximénez d'Urrea, En Felip de Castre, mossèn Joan Ferràndez de Luna, mossèn Guillem de Bellera, En Pere, vescomte de Vilamur, Simon de Mur, mossèn Galvany d'Anglesola, En Ramon d'Abella, mossèn N'Acart de Mur e mossèn Galceran de Bellpuig, mossèn N'Artal de Foces, mossèn Gilabert de Centelles, En Sanxo Pérez de Pomar, En Pere Dalmau, Miquel Pérez Sabata e gran res d'altres cavallers, així que érem en nombre tro a mil e dos-cents hòmens a cavall; e ab nos-tres hosts de Gerona, de Manresa, de Caules, d'Apiera, de Besaldú, de Sent Pere d'Or, de Figueres e d'alguns altres llocs nostres e ab moltes atzembles, que fórem quatre milia e pus. E tots prengueren viandes a compliment de vuit dies e anam jaure a la Jonquera e atendam-nos defora per los camps.⁵⁹⁸ E aquí venc a nós frare

rando huiusmodi guidaticum ipso domino regi esse periudiciale plurimum iuri suo, recusavit guidaticum ipsum Iacobo de Maioricis concedere atque dare." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 131.

597. No s'indica en el procés el dia de la sortida de Figueres.

598. "Postea idem dominus rex Aragonum, existendo in loco de la Jonquera, ad quem accesserat cum dictis exercitibus..." diu el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 131); però no indica el dia de l'arribada. Tanmateix els documents que expedeix són datats el dia 29 de juliol de 1343 (*ibíd.*, pàg. 133-134). [Sobre els sis primers nobles, cf. n. 295, 244, 91, 271, 269. Guillem de Bellera, senyor de la baronia de Bellera, havia estat designat veguer de Barcelona el 1336 i el 1338; amb Arnau d'Erill s'encarregà d'iniciar operacions contra el rei de Mallorca a Cerdanya el 1342; participà en l'expedició contra el Rosselló el 1344; fou designat governador de Rosselló i Cerdanya (1344-1347) i castellà del castell de Perpinyà (1345), que podia confiar a Guillem de Pervés. Perseguí els partidaris del rei de Mallorca. El 1349 el rei el nomenà tutor dels fills del difunt rei de Mallorca (ACA, C, reg. 890, f. 126 v.-127 r.). Advertí el rei d'un possible acord entre Gènova i el marquès de Monferrato, el casament del qual amb la infanta Isabel, filla de l'exrei de Mallorca, s'estava negociant el 1358, per tal d'apoderar-se de l'illa. Participà en la lluita contra els unionistes valencians al camp de Borriana (1348). Tornà a exercir el càrrec de governador de Rosselló i Cerdanya almenys entre 1353 i 1359, any en què potser morí: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 175, 532, 584, 603, 608, 614, 616; 4, p. 164, 215, 246. A. PAGÈS, *Crònica*, nota de p. 420. J. SERRA ROSSELLÓ, *Cronología de los veguers de Barcelona*, "Documentos y Estudios", v, Barcelona, 1961, p. 12. G. MELONI, *Giovanni II marchese di Monferrato e le Baleari*, "Anuario de Estudios Medievales", 10 (1980), p. 841-851. G. MELONI, *Genova e Aragona*, II, p. 24, 110, 187, 196-197. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 409. El vescomte de Vilamur era un noble del Pallars Sobirà, senyor del castell de Vilamur, de la Pobla de Segur i de Basturs; participà en les campanyes del Rosselló (1343-1344), en la de Sardenya de 1353 (reg. 896, f. 65 v.-66 v.) i en la guerra contra Castella. Casat amb Agnès i pare d'un fill anomenat també Pere, havia mort abans de 1372 (AHPB, 23/21, f. 135 r.-139 r.): J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 560, 562, 587 i 4, p. 459. Sobre Simó de Mur i Galvany d'Anglesola, cf. n. 470. Ramon d'Abella era, sembla, un altre noble del Pallars, que participà en l'expedició al Rosselló; comprà al rei la jurisdicció del castell de Sant Bartomeu: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 560 i 562; *Els castells catalans*, 6, p. 1275. Sobre Acart de Mur, cf. n. 269; sobre Galceran de Bellpuig, cf. n. 494; sobre Artal de Foces, cf. n. 495; sobre Gilabert de Centelles, cf. n. 437; sobre Sancho Pérez de Pomar, cf. n. 517. De Pere Dalmau només sabem que participà en l'expedició al Rosselló: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 560. Sobre Miquel Pérez Zapata, cf. n. 213. M.T.F.]

Antoni Nicolau dessús dit, de l'orde de Sent Agustí, e presentà'ns altra lletra del dit qui fo rei de Mallorca del tenor següent.

E lo sobrescrit fo aquest:

A son molt car e reverend frare, lo senyor rei d'Aragó.

E la tenor de la lletra és aquesta:

Molt alt e excel·lent Príncep e Senyor e molt car e reverend frare:

No contrastant la duresa que en la vista nostra, alguns, més per llur profit que per lo vostre, vos fan haver, vos plàcia encara ad aquella consentir e creure a frare Antoni e ço que us dirà bé entendre e secret per vostre profit tenir. Car, frare e reverend, vullats guardar que, en nostra vista, res no perdriets e poriets-hi guanyar.

Escrita de nostra mà lo sendemà de Santa Anna, l'any mil e tres-cents quaranta-tres.

*Vullats al frare donar audiència secreta, per causa.*⁵⁹⁹

E dejús la lletra era escrit lo seu nom en esta forma:

Vostre frare, lo rei de Mallorca.

E nós tiram-nos ab lo dit frare a part en la nostra tenda, que no hi hac altra persona, ans ne fem llunyar l'infant En Pere e tots los altres, e dix-nos que nós féssem guiatge al dit qui fo rei de Mallorca perquè pogués venir segur a la vista. E encara ens dix que el dit qui fon rei de Mallorca era aparellat de reebre un cardenal, qual que nós nomenàssem, qui jutjàs lo fet de Mallorca, si pertanyia a nós o a ell, e que nós haguéssim a seguir ço que el dit cardenal jutjaria, car fort li estava a cor lo fet de Mallorca, així com lo cap de son nom. E del fet de Rosselló e de Cerdanya, que seria a nostre juí, però no ens metria en possessió de la terra, e que nós, com haguéssim jutjat sobre açò, que, [per] juí o per sentència, li haguéssim a tornar la dita terra de Rosselló e de Cerdanya.⁶⁰⁰

E nós, sens que no hi haguem altre acord dels infants ne d'altre, mantinent responguem-li que ens meravellàvem molt com lo dit frare, qui era tan savi home, nos aportava aital creença e, encara, del dit qui fo rei, com nos podia trametre aital missatgeria, e paria que ens tengués per fadrí. Car Déus sabia que nós no havíem cobejança de res del seu, que per pagat nos ne teníem del regne que Déus nos havia comanat, e nós havíem fetes a ell moltes honors, no aitals com de senyor a vassall se devien fer, mas com a companyó, car nós li havíem feta tanta d'honor que més no en poríem fer al rei de França, e ell, no estant content d'açò, denegà'ns lo feu, e nós haguem a enantar per la dita raó a prendre Mallorca. E, pus nostre Senyor nos havia endreçat en nostra execució,⁶⁰¹ seria gran errada de metre lo fet de Mallorca en poder de persona estranya, per dues coses, car aquell poria jutjar que li

599. Aquesta lletra no figura en el procés, ni res que s'hi refereixi.

600. Per les propostes del rei de Mallorca, es veu que no havia arribat a fer-se ben bé càrrec de la seva veritable situació, ni de la irreductibilitat del rei Pere.

601. Sempre la tendència a excusar-se amb la voluntat i el favor diví àdhuc en les seves més cruels decisions.

tornàssem Mallorques, e, per lo consentiment de juí, perdriem nostra regalia, com nós siam son jutge e son senyor del crim per ell fet e no nengun altre.⁶⁰²

Al fet de Rosselló e de Cerdanya responguem-li que el dit que fo rei se metés soltament en nostre poder ab la terra, segons l'usatge, e nós li faríem justícia.

E el dit frare demanà'ns si voliém respondre ab lletra de nostra mà, e nós diguem-li que aquesta resposta no faíem al dit que fo rei, mas al dit frare, e que la li digués, si es volia. E, après açò, pres comiat lo frare e anà-se'n, e, après, nós apellam l'infant En Pere e Don Pedro d'Eixèrica e mossèn Galceran de Bellpuig, mossèn Miquel Pérez Sabata, e diguem-los ço que ens havia dit lo frare e la nostra resposta. E dix l'infant que bé haviem fet o respost, mas la resposta de Rosselló e de Cerdanya li semblava massa crua.⁶⁰³ E los altres digueren que molt bé e complidament haviem respost.

D'altra part, lo dit frare nos aportà dues lletres, una del cardenal, altra dels cònsols e prohòmens de Perpinyà, les quals nos presentà davant tot nostre consell.⁶⁰⁴ En les quals, entre les altres coses, nos feren saber que no podien trametre a nós llurs missatgers, segons que ens havien fet saber, mas nós los trametésem lo procés que haviem fet en forma pública. E nós responguem als cònsols per nostra lletra un poc asprament, car ells se faïen ignorants de nostre procés, que era molt clar e notori a tota gent. E fem-los comminació que, si no venjança, que a llurs successors ne romandria plorosa memòria. E lo dit frare tornà-se'n ab la resposta.⁶⁰⁵

67 Dimarts, a vint-e-nou de juliol, ordenam nostres batalles, per ço com cuidàvem que ens fos feta resistència o defensió en l'entrada del coll de Panissars, ço és, que els dits infants, ab los nobles En Pere, vescomte de Vilamur, En Simon de Mur, En Ramon d'Abella, mossèn Guillem de Bellera, Pere de Malan e ab llurs companyes, a compliment de tres-cents cinquanta hòmens de cavall, anaren ab la davantera ab les hosts de Manresa e de Piera e algunes altres hosts. E les hosts altres e les altres atzembles anaren entre nós e la davantera enmig.⁶⁰⁶ Nós, ab los nobles lo

602. El senyor feudal era jutge del seu vassall i ningú més. En això es fa fort Pere el Cerimoniós per refusar tot arbitratge o judici extern.

603. Remarquem la franquesa i la superioritat de l'infant Pere. Ell gosa dir el que pensa: els altres es conformen en tot amb la voluntat i l'actitud del rei.

604. En el procés no es reproduïxen aquestes lletres del cardenal i dels cònsols de Perpinyà, però es dona la notícia de llur lliurament al rei per fra Antoni Nicolau. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 131.

605. Aquesta resposta del rei als cònsols de Perpinyà ha arribat fins a nosaltres (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 132-133). S'hi troba la frase relativa a la notorietat del procés; "apud remotos notissime non veremini fingere vos ignaros". I també l'expressió "plorosa memòria": "alioquin talis ulcio de tanto et tam enormi subsequitur excessu, que vestris perpetuo posteris lugubris memoria relinquatur". La lletra és datada el 29 de juliol de 1343.

606. "... Et recedendo a dicto loco de la Jonquera et transitum faciendo per collum de Paniçars ingressus fuit terram Rossilionis", diu el text del procés referint-se al dia 29 de juliol de 1343. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 134. [Tots aquests personatges han estat esmentats ja i n'hem traçat uns breus perfils biogràfics, llevat de Pere de Melany, que surt per primera vegada. Era fill de Ramon de Melany o Milany i de

comte de Luna, mossèn Blasco d'Alagó, mossèn Joan Ximénez d'Urrea, mossèn Felip de Castre, mossèn Joan Ferràndez de Luna, mossèn Galceran de Bellpuig, mossèn Galvany d'Anglesola, mossèn N'Acard de Mur, mossèn Miquel Pérez Sabata, En Sanxo Pérez de Pomar, anam, après, ab les hosts de Gerona, de Besuldú, de Figueres e de la vegueria teniem la rereguarda. E, per tal com romanien algunes atzembles que venien darreres, ordenam que Don Pedro d'Eixèrica anàs ab cent cavallers detràs totes les batalles. E passam per lo coll de Panissars sens nengun contrast, saul que alguns de nostres servents, ço és, alguns almogàvers, que hi havia un escuder de casa nostra, Exemeno d'Esparça, pres d'ell, ab alguns hòmens a cavall que no es volien cabdellar, se'n pujaren al castell de Bellaguarda, e aquí hac algun fet d'armes, e moriren-hi alguns hòmens del castell e prengueren moltes nafres. E anam-nos-en jaure en la ribera de Tec, davant un lloc que ha nom Sent Joan, prop lo Voló, e aquí posam nostres tendes e reposam aquella nit.⁶⁰⁷

68 Dimercres, a trenta dies de juliol, partim d'aquí e, ab nostres batalles ordenades, continuam nostre camí,⁶⁰⁸ ço és, la davantera segons que dit és, e les atzembles totes a man dreta, e les hosts e les gents de peu a la mà esquerra. E nós, ab los dessus dits e ab Don Pedro d'Eixèrica, anam en la rereguarda. E mossèn Joan Ferràndez de Luna cabdellava los peons. E mossèn Galvany d'Anglesola, ab la companya de l'infant En Ferrando, nostre frare, e ab N'Artal de Cabrera, tenien la rereguarda per algunes atzembles que romanien detràs.⁶⁰⁹ E, així anant a prendre nostra jornada, alguns hòmens de cavall e de peu, sens voler nostre, apartaren-se e anaren comba-

Constança, heretà el castell de Milany i el lloc de Vallfogona de Ripollès. Participà en l'expedició al Rosselló el 1344. El rei li confià primerament la capitania del lloc de Sant Joan, juntament amb Arnau Guillem de Besora, i després la capitania d'Elna. Recompensà els seus serveis ascendint-lo a baró i atorgant privilegis als seus vassalls de Vallfogona el mateix any 1344, en què també el nomenà veguer de Barcelona i Vallès (ACA, C, reg. 877, f. 65 r.-v i 67 v. i reg. 954, f. 188 r.). El 1347 comprà al rei el castell de Torelló, feu de la baronia de Montcada, en el moment que el rei venia patrimoni a causa de la revolta sarda. Participà en la lluita contra la Unió valenciana l'any 1348 i, més endavant, en la guerra contra Castella. Ajudà Bernat de Cabrera, comte d'Osona, l'any 1367, quan intentà recuperar el vescomtat de Cabrera i el comtat d'Osona, confiscats pel rei: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 589; 4, p. 110 i 459; *Docs. inéd.*, xxx, p. 453-454. S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 171. *Els castells catalans*, 5, p. 122. Pel que fa als almogàvers, cf. la seva actuació durant la guerra a: M.T. FERRER, *Organització*, p. 268-270. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Después de Aïdu de Turdu (1347): las repercusiones de los sucesos de Cerdeña en el patrimonio real, a XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Sassari-Alghero, vol. II, t. 2, 1990, p. 110-135, concretament p. 794. M.T.F.]

607. "... et cum fuisset prope locum Sancti Iohanni citra rivum del Tech, fecit ibidem in campis, tentoria afigi, ita quod tota nocte sequenti ibi requieverunt exercitus antedicti". *Loc. cit.* Es tracta de Sant Joan Pla de Corts a 4 km del Voló i a 30 de Perpinyà.

608. "Denique in crastinum quo intitulabatur tertio kalendas augusti anno iam dicto, prefatus dominus rex recessit ab inde cum dictis suis agminibus." *Ibidem*.

609. L'infant Ferran no assisteix personalment a l'expedició, però sí els seus homes. [Recordem que Artal de Cabrera és el segon nom —per raons d'herència— d'Artal de Foces. M.T.F.]

tre la torre de Nidoleres, qui era fora de nostre camí, la qual era establida. E, sens que no es foren regoneguts los de l'establida, les nostres companyes la combateren tan fort, que, ans que nós hi fóssem a temps, que hi anàvem per destolre lo combatiment, ja hagueren presa e cremada la torre, e moriren tots aquells qui hi eren establits, que no els volgren prendre a mercè algun, de la qual cosa a nós fo fort greu. Però, no contrastants los fets de les armes que eren estats, anam-nos aturar a tendar en la dita vila sus pres Elna, en una gran verneda e pradal entre l'aigua, e aquí reposam aquella nit.⁶¹⁰ E venc a nós lo dit bisbe d'Osca,⁶¹¹ ab N'Hug d'Arpaió, sobre la dita vista, si la volríem consentir. E nós, veent que no mudaven forma ne deïen sinó ço que ja ens era estat dit, fem semblant resposta que ja havíem feta.⁶¹²

69 Dijous, a trenta-u de juliol, partim d'aquí e, ab les batalles ordenades, segons la manera pus prop dita, anam dret a Canet e atendam-nos pres l'aigua, on ha una gran verneda e pradal davant lo castell.⁶¹³ E les companyes de les hosts anaren-se'n tantost a percaçar e trobaren assats fe e palla e altres refrescaments a ells e a les bèsties; car les gents de la terra cuidaven que nós anàssem dret a Perpenyà e no ho havien desat. E, aquest dia, venc a nós lo cardenal dessus dit⁶¹⁴ per tractar concòrdia entre nós e lo dit qui fo rei de Mallorques. E, per ço com no deïa res de novell, no li fem altra resposta, sinó així com havíem acostumat, salvant que li diguem que ens meravellàvem molt de la favor que el dit qui fo rei de Mallorques trobava en cort de Roma, que nós jamés, o, per nós, lo dit infant En Pere no poc traure un cardenal de cort de Roma per la qüestió que era entre nós e l'infant En Ferrando, nostre frare, e aquell que fo rei de Mallorques, per aquest fet, n'havia trets dos, e que açò era gran favor, e la santa Esgleia de Roma no havia raó.⁶¹⁵ Car no era estat algun rei d'Aragó tro a nós que no hagués escampada de la sua sang per l'Esgleia o per Déu, e no ha rei al món a qui pus tenguda sia l'Esgleia que a nós.⁶¹⁶ Si volia fer retret per

610. "... et continuando iter suum accessit apud civitatem Elnensem et prope ipsam ídem dominus rex mandavit et fecit tentoria afigi et ibidem nocte sequenti cum dictos agminibus requievit." *Ibidem*.

611. El bisbe d'Osca és Bernat Oliver. Cf. abans, § 55.

612. Més amunt, § 66.

613. "Item sequenti die iovis, intitulata pridie kalendas augusti anno pretacto, sepefatus dominus rex recessit ab ipso loco cum suis exercitibus antefatis et iter suum continuando versus castrum de Caneto, prope ipsum castrum prefatus dominus rex mandavit et fecit tentoria afigi et ibidem in campis per dies aliquos requievit". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 135.

614. Es tracta del cardenal de Rodés, ja esmentat.

615. D'aquests dos cardenals, el primer no és anomenat per la crònica. Es tracta d'Andrea Ghini Malpighi, cardenal de Santa Susanna. El segon és el cardenal de Rodés. Vegeu E. DÉPREZ, *Clément VI, Lettres*, números 167-168, 219, 256, 295, 342, 352, 356-8, 374; A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 420-421. Les gestions papals havien encara de continuar.

616. És cert que els reis de Mallorca van trobar suport prop dels papes avinyonesos, gairebé veïns per la senyoria de Montpeller. Però observem com per al rei Pere sembla no comptar per res la justícia o la injustícia de la seva causa.

Sardenya,⁶¹⁷ no ho pot fer, ans nós li ho podem fer, que la hi havem guanyada, que sent Pere no en⁶¹⁸ donà un tros de pergami escrit, ço és dit per la bolla de la donació, e nostre pare l'havia tolta a la comuna qui n'era desobedient a l'Esgleia e la li havia dada, e ara n'havia un rei e vassall. E lo dit cardenal, veent que àls no podia fer, anà-se'n a Pià e aquí estec per alguns dies.

70 Divendres, primer dia d'agost, nós trametem mossèn Ramon de Vilafranca, alguazir nostre, e En Francesc Foix, escrivà nostre, ab lletres de requisició, al noble En Ramon, vescomte de Canet, que ens obeís e vengués en nostre poder e que ens fes ço que ens devia fer, segons la promissió que a nós havia feta a Mallorca,⁶¹⁹ e aquella que son pare, ab d'altres barons havien feta al senyor rei En Jacme, de bona memòria, avi nostre.⁶²⁰ E, com les requestes foren fetes, retenc-se acord,⁶²¹ e, finalment, haüt tractament ab En Felip de Castre, cunyat seu, regonec ço que devia fer e començà a despatxar lo castell de Canet, e venc a la nostra tenda denant nós e dix-nos aquestes paraules: que la persona li havíem nós presa, com fom a Mallorca, la qual nos devia tornar, e així que metia la sua persona en nostre poder e que li assignàssem lloc on se metés. E nós assignam-li que estigués en lo bisbat de Gerona, on se volgués.⁶²² E, après, mes-se divisió entre los de Canet, En Guillot Sesfontes e En

617. Recordem que Pere havia estat *vedat* pel papa, a causa del cens pagador a l'Església pel regne de Sardenya. Vegeu més amunt, cap. II, § 7.

618. *no en*: lliçó preferible del ms. C. ms. A: *ne'n*. [J. B.]

619. Vegeu més amunt, cap. III, § 38. [Ramon de Vilafranca deu ser el cavaller català Ramonet de Vilafranca, que havia d'anar a l'expedició de Sardenya de 1323 amb un cavall armat; llavors devia ser molt jove; intervingué en el procés contra Jaume de Mallorca, com a saig; el 1347, després de la derrota d'Aidu de Turdu, a Sardenya, el rei Pere li encomanà la venda de béns del patrimoni reial per tal d'enviar tropes a Sardenya i redreçar la situació i també s'ocupà, juntament amb el tresorer, de pagar aquestes tropes. El 1359 exercia el càrrec de veguer reial a Tarragona: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 168. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 37 i 39; II, p. 225. M. SÁNCHEZ, *Después de Aidu de Turdu*, p. 790-791. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 124, 208. Sobre Francesc Foix, cf. n. 541. M.T.F.]

620. El pare de Ramon de Canet, del mateix nom que el seu fill, havia, en efecte, de servir les convencions entre Jaume II d'Aragó i Jaume II de Mallorca. El document és inclòs en el procés, dins una lletra adreçada precisament, en la present ocasió, per Pere el Cerimoniós al vescomte de Canet. Vegeu *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 137. [Segons l'arbre genealògic dels vescomtes de Canet, d'Armand de Fluvià i Pere Ponsich, publicat a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, 4, p. 275, Ramon de Canet no era fill del Ramon de Canet que havia fet el jurament sinó el seu nebot. El pare de Ramon era Guillem (III), germà petit de l'altre Ramon. El rei, doncs, es confon. M.T.F.]

621. En el procés es troba llargament explicat tot el tractament amb el vescomte de Canet. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 135 i seg. Hi intervenen, en efecte, com diu la crònica, Ramon de Vilafranca i Francesc Foix.

622. La submissió del vescomte de Canet va tenir lloc "die dominica, circa horam prandii, intitulata tertio nonas augusti", o sia el dia 3, segons consta en el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 151). També consta que el rei li assigna "locum et incolatum intra episcopatum Gerunde". [Una germana de Felip de Castre s'havia casat amb el vescomte Ramon de Canet. Sobre Felip de Castre, cf. n. 271. El 5 d'agost de 1343 el vescomte i la seva esposa s'embarcaren cap a les costes del bisbat de Girona, com havia manat el rei: *Docs. inéd.*, xxx, p. 154. M.T.F.]

Francesc d'Olms, que el dit qui fo rei de Mallorques ab alguna companya hi havia meses per capitans.⁶²³

71 Dissabte, a dos d'agost, les hosts de Manresa, ab algunes altres companyes que ixiren de les nostres hosts, combatièn un castell pres de la mar e de Canet, que s'apella Santa Maria de la Mar, e prengueren-lo així mateix, lo qual establím e retinguem.⁶²⁴ Eximèn d'Esparça, escuder de casa nostra, ab alguna companya d'almogàvers que tenia, combateren Castell-rosselló e, finalment, ab alguna altra companya que s'hi mesclà, hac-lo per força d'armes. E algunes altres companyes, que s'eixien de les hosts, prengueren altre castell, que ha nom Castellarnau Sobirà, e cremaren-ho tot, los quals castells són assats pres de Perpenyà.⁶²⁵

72 Digmenge, a tres d'agost, lo vescomte de Canet venc a nós e féu lliurar a nós lo castell de Canet, per nom nostre, al dit En Felip de Castre, e lo vescomte, ab sa muller e sa companya, trametem-lo en una galea nostra a Gerona, que estigués on se volgués dins lo bisbat de Gerona, lo qual li assignam per presó, segons que dit és.⁶²⁶

73 Dilluns, a quatre d'agost, fem establir lo castell de Canet e metre allí les viandes que venien per mar e acordam de qual part posariem lo setge a Perpenyà. E, lo dimarts après, continuam de metre les viandes en lo dit castell de Canet e fornir-nos d'açò que havíem ops per anar a Perpenyà.

74 Dimecres, a sis d'agost, ab nostres batalles ordenades en la forma dessus dita e ab les atzembles a la part dreta, e la gent de peu a la part esquerra, e anam-nos atendar prop Perpenyà, ço és entre Bajoles, que és una casa de l'Hospital de Sent Joan, e la vila de Perpenyà.⁶²⁷ E, com fom atendats, algunes gents d'armes a cavall e

623. "Et eadem die sabbati (és a dir el 2 d'agost) cum insurrexit inter capitaneos et homines dicti castri, seditio et discordia magna..." diu el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 145). I es tracta, en efecte, de Guillem de Fonts i Francesc d'Olms. [Finalment fou atorgat salconduit a aquests dos capitans perquè amb la seva família, armes i béns anessin a Perpinyà. El 1345 Francesc d'Oms fou un dels caps de la conspiració a favor de l'exrei Jaume de Mallorca i fou executat: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 208 i 382. M.T.F.].

624. "Nichilominus etiam dicta die sabbati aliqui ex regiis exercitibus antedictis ceperunt vi armorum quemdam locum vocatum Sancta Maria la Mar." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 146.

625. La presa de Castell-rosselló no consta en el procés. Però sí la de Castellarnau Sobirà (*ibidem*).

626. Repetició, amb alguna precisió més, de la notícia donada en el § 70. La intervenció de Felip de Castre és demostrada per una lletra del rei en què li mana lliurar el castell de Canet a fra Guillem de Guimerà (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 152). També consta el fet de la galera que s'enduu el vescomte (*ibid.*, 154).

627. "Subsequenter die mercurii, intitulata octavi idus augusti... recessit ab orta de Caneto..." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 154. Bajoles (no Basoles, com diu la primera redacció) es troba en el municipi de

de peu de la vila eixiren fora del mur e faïen picadetes⁶²⁸ a les hosts nostres. E, al capvespre, com se devia ponre lo sol que dava a les nostres gents en la cara, vengren ferir en una partida de la nostra host companya de cavall e de peu de la vila e eixiren per lo portal de Canet. E, tantost, mossèn Joan Ximénez d'Urrea, ab sa companya, e mossèn Jacme de Romaní,⁶²⁹ d'altra part, pujaren cuitosament a cavall, que no esperaren que fossen guarnits, sinó fort pocs, e, ab d'altres, qui tantost los seguiren, feriren en ells e vengren-los e els desbarataren e els ne meteren tro dins lo portal, així que Martí de Sales, qui era de la companya de mossèn Joan Ximénez d'Urrea, se n'entrà ab ells e romàs pres de la vila. E, dels hòmens a cavall de la vila n'hi hac molts de nafrats e de ferits, e romàs pres e nafrat Guillot de Fontes, e moriren-hi dels llurs cinc hòmens. E, finalment, d'aquí avant, foren tan esglaiats, que no eixiren a mescla ne a torneig, així com faïen.

75 Dijous après següent romanguem en lo dit lloc atendats e requirim altra vegada los hòmens de Perpenyà, trametent-hi mossèn Ramon de Copons, portant-veus de procurador en Catalunya e En Francesc Foix, escrivà nostre, manant-los al mur, ab crida pública, que ens fessen ço en què ens eren tenguts, e ells no feren resposta alguna.⁶³⁰

Cabestany. "Accessit ad locum de Baniols —diu el procés—, et ibi prope locum eundem, in campis et vineis sistentibus inter dictam villam Perpiniani et ipsum locum de Baniols, sua et aliorum de dictis agminibus tentoria figi fecit". *Ibidem*.

628. *picadetes*: ms. C: *picaderes*. [J. B.]

629. [Jaume de Romaní encara no havia aparegut a la *Crònica*: fill de Jaume de Romaní i d'Elisenda Ximenis de Montornès, era senyor d'Alberic i tenia en feu el castell d'Albaida. Era justícia criminal de València el 1344. Participà en l'expedició per ocupar el Rosselló el 1344 i aquest mateix any fou nomenat governador de Morella, càrrec que exercí fins al 1347. Aquest any s'alià amb els unionistes i, quan foren derrotats el 1348, fou pres i ajusticiat. La seva vídua, Eyrona (o Eirovis), es casà novament amb Ramon de Riu-sec, mentre que la filla, Elicsèn, quedava sota la custòdia dels seus oncles, la comtessa de Terranova i Joan Ximenis de Montornès. L'any 1355, el rei es volia ocupar personalment del seu matrimoni, però al mateix temps reclamava llocs que heretava del seu avi Arnau Samorera (cf. n. 516), que havia estat vicecanceller del rei Pere (ACA, C, reg. 980, f. 11 r. i 981, f. 25 v.): J.V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 252-258. S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, p. p. 33. M.T.F.].

630. "Deinde die iovis, intitulata septimo kalendas augusti..." Així comença l'anotació del procés corresponent a aquest passatge de la crònica. S'hi esmenta Ramon de Copons, "gerentem vices procuratoris in Cathalonia", però no Francesc Foix. S'hi especifica el lloc i la forma en què fou feta la crida pública i les paraules de la crida. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 154 i seg. [Els Copons eren una família noble de la comarca de l'Anoia, senyors de Jorba, però Ramon de Copons segurament no era cap hereu. El 1334 féu de mediador en la disputa entre Igualada i Copons per les fires de totes dues poblacions, que es feien la competència. Com veiem, participà en l'expedició al Rosselló i el 1344 el rei el nomenà governador de Lleida, en el moment de la reestructuració governativa propiciada pel rei, que dividí l'anterior governació de Catalunya. Li corresponien els territoris de les vegueries de Lleida, Pallars, Cervera, Tàrraga i Montblanc (ACA, C, reg. 954, f. 175 r.). La reforma no durà gaire temps i el 1347 el rei tornà a la governació unificada. El 1352 portà a terme una ambaixada al papa, juntament amb el jurista Francesc Roma, per tal de tractar la pau amb Gènova, amb la mediació papal; però Gènova no acceptà les condi-

76 Divendres, a vuit d'agost, partim del dit lloc ab nostres batalles ordenades segons que dit és, exceptat que les atzembles anaven a la part esquerra, e manam tothom talar.⁶³¹ E tota la gent de peu anaven escampats, talant vinyes, oliveres e altres arbres, sinó figueres, per tal com les figues nos sabien mellors que altra fruita.⁶³² E cremam tro pres del mur tot lo terme e venguem-nos-en ab nostres gents, talant e faent mal, atendar dejús la vila de Perpenyà, en les vinyes, en un lloc que és nomenat Vernet.⁶³³ E, per tal com alguns eixien de la barrera, dels de la vila moriren-n'hi set o vuit e altres tants que n'hi hac preses.

77 Dissabte, a nou d'agost, romanguem atendats aquí mateix e manam que les gents de peu, ab destrals e altres aparellaments, continuassen la tala. E trametem lo noble Don Pedro d'Eixèrica ab dos-cents hòmens de cavall e ab alguna altra companya de peu, ensems ab lo vescomte d'Illa, e per eixir a carrera a mil e cinc-cents hòmens de peu e dotze hòmens a cavall qui venien de Cerdanya en ajuda a Perpenyà al dit qui fo rei de Mallorques. Mas, ans que se n'encontrassen la dita companya de Cerdanya ab lo dit noble Don Pedro, qui s'era mes en aguait, hagren-ne sentida e vista, e fugí la dita companya e recollí's a Roders e, puis, après alguns dies, secretament venc a Perpenyà.⁶³⁴

78 Diumenge, a deu d'agost, aturam aquí mateix e esperam lo dit noble Don Pedro e fem aturar la tala.

79 Dilluns, a onze d'agost, partim d'aquí e anam a Solers, e retés's tantost, e fem-ne prendre homenatge. E puis, tantost, tornam en la ribera e, per la ribera avall, venguem-nos atendar prop un lloc que li dien Sant Esteve, lo qual les nostres gents cremaren e destroviren tot ab los molins que hi són e continuaren la tala. E aquí

cions catalanes i les negociacions es trencaren. El 1354 fou nomenat veguer de Barcelona, però fou destituït el 1355 perquè no dominà uns tumults que es produïren a Barcelona l'any 1355, mentre el rei era absent a Sardenya: J. SERRA, *Cronologia de los veguers*, p. 12. *Els castells catalans*, 5, p. 237. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 143, II, p. 83. M.T.F.]

631. "In crastino vero, qui fuit dies veneris, intitulata vi idus augusti anno iam dicto", així comença el passatge del procés corresponent a aquests fets, i a continuació trobem, entre altres coses, l'ordre de talar ("talare et incendio ponere"). *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 160.

632. Aquest detall no consta en el procés. Sobre la predilecció del rei per les figues, vegeu més amunt, cap. III, § 52.

633. Les anotacions al procés diuen: "accessit... prope ortam dicte ville Perpiniiani apud quendam locum vocatum Malloles" (*loc. cit.*). El Vernet, al peu del Canigó, resta massa allunyat de Perpinyà (a una cinquantena de quilòmetres).

634. En termes força semblants i amb la mateixa data en el procés. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 161. Sols el final discrepa: El procés diu que "ipsa familia apud Ceritaniam redierunt".

tornà a nós lo dit noble Don Pedro d'Eixèrica.⁶³⁵

80 Dimars, a dotze d'agost, romanguem aquí mateix , continuant lo procés e la tala.⁶³⁶

81 Dimerces, a tretze d'agost, partim d'aquí e, alt per unes vinyes, prenguem lo camí, ab nostres batalles ordenades, segons que dit és, e puis calam-nos en la ribera e, per unes marjals, travessam a Canet, e posam nostres tendes entre el castell de Canet e la mar. E romanguem aquí per reebre viandes e per dar-ne a les hosts e per coure pa e per esperar lo navili que ens aportava refrescament de viandes, lo dijous e el divendres que fo festa de madona Santa Maria d'agost.⁶³⁷

82 Dissabte, a setze d'agost, partim de prop Canet e venguem a Clairà.⁶³⁸ E lo digmenge après manam talar les vinyes e l'horta de Clairà. Però, après dormir, veng a nós lo cardenal per continuar lo tractament entre lo dit que fo rei e nós. E, per honor sua, manam cessar la tala e que null hom no fes mal als de la vila de Clairà. E, com lo cardenal fo ab nós, sí ens dix moltes paraules e, entre les altres, que per honor e reverència de l'Esgleia santa de Roma e per amor del cardenal, que era tot nostre, volguéssem dar algun sobreseïment al procés que faïem contra lo dit que fo rei e sa terra. E nós, après moltes paraules, retenguem-nos acord, e lo dit cardenal tornà-se'n al lloc de Pià. E nós, sobre l'acord, apellam tots los rics hòmens que eren ab nós e alguns bons cavallers e antics e aquells de nostre consell e els prohòmens de Barcelona e de València, e romàs així tot aquest dia.⁶³⁹

83 Dilluns, a divuit d'agost, romanguem aquí mateix prop Clairà, e tractaven ab nós lo dit cardenal e frere Bernat Oliver, bisbe d'Osca, mestre en teologia, e altres que hi eren ab lo dit cardenal.⁶⁴⁰ E, a la fi, a gran instància del dit cardenal, haüt

635. El procés col·loca el diumenge, 10 d'agost, la presa d'una torre "prope locum del Soler". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 162. I el mateix dia l'arribada de l'exèrcit al lloc de Sant Esteve: "quem quidem locum exercitus ipso destruxerunt ponendo ipsum incendio et fere per omnia diruendo". En canvi, la tornada de Pere de Xèrica és col·locada pel procés el dilluns, com a la crònica.

636. Segons el procés, el dia 12 rei i exèrcit van anar al lloc de Canet. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 163.

637. El procés no dona notícies d'aquests dies (dimecres, dijous i divendres); però, com acabem de dir, l'anada a Canet és del 12.

638. "... idem dominus rex, recedendo ab ipso loco prope Canetum, accessit cum toto dicto exercitu suo apud locum de Clayrano". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 163.

639. Consta en el procés la vinguda del cardenal de Rodés, "Bernardus, divina Providentia tituli Sancti Ciriaci in Termis presbiter cardinalis"; i els tractes per a una amigable composició, i el consell tingut amb els infants Pere i Jaume i altres nobles cavallers i els nuncis de Barcelona i València. *Ibidem*.

640. Sobre Bernat Oliver, vegeu abans, § 55. Allí afegeix que fou bisbe de Barcelona i Tortosa; però es tracta evidentment d'un afegit; quan la crònica fou redactada només havia estat —era— bisbe d'Osca. Això permet de datar per terme *ante quem* la primera redacció. [Cf. n. 579. M.T.F.].

acord ab los dits infants e ab los barons, cavallers e ciutats dessús dites, e ab aquells de nostre consell, nós, per reverència de Déu e de la seu apostolical e del sant pare apostoli, e per honor del cardenal, atorgam que sobreseiríem en l'execució. E, ab tant, lo cardenal fo molt alegre d'açò e entrà tantost a Perpenyà per parlar ab aquell qui fo rei de Mallorca.

84 Dimarts, a dinou d'agost, lo cardenal fo ab nós, e nós, per les raons dessús dites e per ço, a veritat dir, com no havíem aparellaments d'aturar molt en la terra, així com de viandes e altres coses necessàries, ne encara ginys ne altres aparellaments de combatre e tenir setge, après moltes paraules e tractaments, atorgam al cardenal que, sens prejudici nostre, sobresiuríem en l'execució tro per tot lo mes d'abril primer vinent,⁶⁴¹ ab condició que el que fo rei de Mallorca no fes mal ne dan a nostres sotsmeses deçà mar, ne al vescomte de Canet, ne als seus llocs que nós teníem, ço és, Canet e Santa Maria de la Mar, ne al vescomte d'Illa ne al lloc d'Illa ne a alguns altres cavallers de Rosselló que ens havien fet homenatge. E d'açò manam fer carta e fem cridar per les nostres hosts que null hom no fes tala ne dan.⁶⁴²

85 Dimercre, a vint d'agost, partim⁶⁴³ de Clairà e prenguem la via avall per Sent Hipòlit e anam passar a la mar, e ben pres de Salses e ora mar venguem a Canet e atendam-nos sus en aquell lloc d'on érem partits, que trobam cascun los llocs e les barraques e tot l'als, així com s'ho havia cascun lleixat, e aquí fem recollir les viandes a Canet e fem-hi fer obra de valls e adobar los murs e ordenam-hi per capità o procurador frare Guillem de Guimerà, de l'orde de l'Hospital, ab alguna companya de cavall e de peu.⁶⁴⁴

641. Observem el contrast entre el que diu en aquest paràgraf i el que diu en el paràgraf precedent. És una de les mostres més eloqüents del cinisme de Pere el Cerimoniós. Un cinisme *sui generis*, perquè aquí, al mateix temps, sembla voler sortir al pas de possibles crítiques per haver abandonat l'empresa.

642. La carta aquesta, adreçada al cardenal, se'ns ha conservat i hi consten tots aquests extrems. Vegeu *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 164. Està datada "in castris prope Clayrano", el 23 d'agost de 1343.

643. El ms. A, entre *agost* i *partim*, deia: "ab nostres batalles ordenades, ço és, nós ab los dessús nomenats que anaven d'abans ab la rerassaga, anam primers; e els infants, ab los altres dessús dits que anaven en la davantera, anaren darrers, e les asembles e les hosts en la forma dessús dita". La segona redacció va suprimir tot això.

644. Consta en el procés la partença del rei i el seu exèrcit el dia 20 d'agost, i la seva anada a Canet, i el nomenament de procurador seu en els castells, viles i llocs que tenia en el Rosselló en la persona de Guillem de Guimerà, de l'orde de Sant Joan de Jerusalem. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 167. [Guillem de Guimerà era el fill segon de Gispertó de Guimerà i de Beatriu d'Abella, senyors de Ciutadilla. De molt jove entrà a l'orde de l'Hospital, que li confià el 1333 la batllia d'Amposta i el 1335 l'administració de la comanda de Villel per sis anys. El 1340 féu una estada a l'illa de Rodes, seu dels Hospitalers, i el gran mestre li concedí la comanda de Montsó. El 1341 tornava a ser a Catalunya, on el suport que donà a Juan

86 Dijous, a vint-e-u d'agost, partim d'aquí⁶⁴⁵ e venguem-nos atendar sus pres del Voló, en la ribera, de la part de Jesús; e, com fom atendats, en la nit, partiren-se de nós, sens llicència e volentat nostra, les companyes nostres de peu, que solament romanguem ab los hòmens a cavall.

87 Divendres, a vint-e-dos d'agost, venguem a Figueres e nós e les demás gents d'armes passam per lo coll de Panissars, on érem entrats; mas les atzembles quaix totes passaren ab algunes gents d'armes per la Clusa e per lo Pertús. E, com fom a la Jonquera, refrescam aquí ab nostra gent e entram-nos-en Figueres. E los infants e els barons e els cavallers cascuns se n'anaren per los llocs on d'abans posaven a l'entrada, mentre nós aturam a Figueres e, aquí, donam comiat a tothom.⁶⁴⁶

88 Dissabte, a vint-e-tres d'agost, vinguem a Gerona e aturam aquí lo digmenge.

89 Dilluns, a vint-e-cinc d'agost, venguem jaure a Hostalric, e aquest dia l'infant En Pere pres comiat de nós e anà-se'n dret camí al comdat de Prades. E dimarts aprés, jaguem a Granollers.

90 Dimerces, a vint-e-set d'agost, entram en Barcelona,⁶⁴⁷ e les gents no ens feren dengun acolliment, ans paria que es retessen per mal pagats, com tornàvem,

Fernández de Heredia per al govern de la castellania d'Amposta contra Sanç d'Aragó, fill il·legítim de Pere el Gran, ajudat pel rei, els enemistà amb el monarca, que aconseguí fer-los desposseir de les comandes. Finalment es reconciliaren tots dos amb el rei i Guimerà col·laborà en l'expedició al Rosselló. Obtingué les comandes de Montsó, Sant Celoni i Barberà, amb la intervenció del rei, i més endavant la d'Horta, temporalment; finalment consolidà la comanda de Barberà. Era un bon coneixedor de l'enginyeria militar i dirigí la construcció de les muralles de Lleida, Montblanc i Poblet. Fou vicegerent de governador a Catalunya (1369-1373). Participà activament a les Corts catalanes entre 1362 i 1377, i el 1376 fou elegit diputat del General o Generalitat de Catalunya pel braç eclesiàstic. A causa dels rumors sobre les irregularitats en l'administració de les finances de la Generalitat per part de Guimerà, ell i tots els altres diputats, oïdors i oficials foren destituïts. Restablerts en els seus càrrecs per la pressió reial, hi renunciaren seguidament. S'allunyà de la política i es dedicà a l'orde. Administrà el Gran Priorat de Catalunya primer com a lloctinent de Juan Fernández de Heredia i després com a prior des de 1380 fins a la seva mort el 1396: J.M. SANS I TRAVÉ, *Guillem de Guimerà, gran prior de Catalunya de l'orde de l'Hospital*, a *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, dir. J.M. Solé i Sabaté, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Enciclopèdia Catalana, 2003, t. 1359-1518, p. 76-80. M.T.F.]

645. "... et recta via accessit versus locum seu villam de Volono, iuxta quem in campis videlicet fecit sua castra parari", diu l'anotació del procés relativa al dijous dia 21 (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 169). No hi diu res, però, de la deserció de les companyies de peu. La redacció definitiva ha suprimit aquí els mots: "ab les batalles ordenades, segons que dit és", que figuren en la primera redacció.

646. "... dominus rex accessit cum suis agminibus ad locum de Figueriis, ubi omnes predicti exercitus equitum et peditum fuerunt licenciatu ad propria redeundi", diu l'anotació del procés relativa al 22 d'agost de 1343. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 169. Els infants a què fa referència són el seu oncle Pere i el seu germà Jaume.

647. L'itinerari que dóna ací la crònica ja no consta en les anotacions al procés.

que no haguéssem pres Perpenyà e Rosselló. E aquí nós fem pagar als infants, barons e cavallers e altres gents d'armes ço que poguem d'açò que els era degut del sou, així que els romanía fort poc a pagar.⁶⁴⁸

91 Nós, estants en la ciutat de Barcelona, tantost entenguem a fer nostre pertret e nostre aparellament de totes coses necessàries per tornar poderosament de Barcelona en Rosselló, passat lo temps del sobreseïment, e aturam en Barcelona alguns dies.

92 Aprés, partim de Barcelona e anam vers la ciutat de València⁶⁴⁹ per haver-ne ajuda e, apellats los síndics de les ciutats e viles reials del regne de València, per haver la dita ajuda, e per l'execució d'En Jacme de Mallorca; e, així mateix, demanam ajuda als prelats contra lo rei de Marrocs en ajuda del rei de Castella per al setge que tenia sobre Algesira d'Alfadre.⁶⁵⁰

93 La ciutat de València nos donà la imposició de la ciutat e del terme per un any, aprés que fos finada la que ja hi era ops de l'execució de Rosselló e de Cerdanya, e fem ab ells certes covinences. Los prelats e els clergues no ens volgren de res ajudar, e nós fem alguns enantaments contra lo temporal del bisbe de València e del mestre de Montesa; mas, finalment, feren-nos ajuda covinent e ens avenguem ab ells.⁶⁵¹ E, com haguem estat en València los mesos d'octubre e de novembre, en lo mes de deembre, partim d'aquí e acordam d'anar en Aragó per demanar ajuda a la dita execució e per visitar lo dit regne, en lo qual havia gran temps que no hi érem estats.⁶⁵²

94 En lo mes de deembre partim de València e anam a Terol, on aturam alguns dies, e ajudaren-nos a la dita execució de certa quantitat de moneda jaquesa entre

648. El ms. A, afegia: “mas encara se'n clamaven, e en murmuraven, e no feïen semblant que es tenguessen per pagats de nós”. El rei degué creure preferible de suprimir-ho.

649. El rei era a Barcelona encara el 16 de setembre; i el sabem a València el 2 d'octubre de 1343 (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 200-201).

650. El rei de Castella Alfons XI assetjava Algesires, i el Cerimoniós hi havia enviat un estol, comandat per Pere de Montcada i Mateu Mercer, per ajudar a la lluita contra el soldà de Marroc (la primera redacció diu “rei de Mallorca”), que posseïa aquella plaça (vegeu GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, “Bol. Ac. B. Letras”, iv, 1907-1908, pàg. 274-276; també la Crònica, més endavant, § 97).

651. El 31 d'agost de 1343, el rei Pere havia convocat el regne de València a Parlament, i és aquest de què parla ací la crònica. Ultra les notícies que dóna la crònica, tenim els acords presos, en virtut dels quals la ciutat va fer-li un donatiu voluntari del producte de la contribució municipal anomenada “l'import de la Ciutat”, durant dos anys, no un com diu la crònica, per atendre les despeses de la guerra contra “el pèrfid rei de Marrocs i l'inclit Jaume de Mallorca”. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, València, 1930, pàg. 137-139.

652. La redacció primitiva deia: “e per ço com molt havia que no hi érem estats e la gent ne murmurava”.

la vila e aldees. Aprés, anam a Daroca, e semblantment la vila e les aldees ajudaren-nos. E, continuant, venguem a Calataiú, on nos ajudaren la vila e les aldees de certa quantitat de moneda jaquesa.⁶⁵³ De les quals ajudes nos tenguem bé per pagats. Aprés, venguem a Saragossa, on fom reebuts ab gran honor, e aquí tenguem festes de Nadal, e demanam-los ajuda e fom ab los jurats e prohòmens a la casa del pont de Saragossa,⁶⁵⁴ e, en públic, faeren-nos resposta que no ens darien ne ens ajudarien de res, com fossen francs, però, no contrastant allò, nos donaren mil cafisses de forment.

95 Aprés, partim de Saragossa e passam per terres d'Osca e venguem-nos-en a Lleida, on aturam pocs dies. E, partint d'aquí, tornam a Barcelona, on entram la darrera setmana de carnal, e aquí tenguem Carnestoltes e Quaresma. E empram los rics hòmens e cavallers qui ens devien seguir en lo viatge de Rosselló, e fem fer ginys en València e en Barcelona e mantellets e gates per combatre, e fem fer perret de viandes e d'altres coses per a setges e combatiments. E en açò entenguem quaix tota la quaresma, dins la qual vengren a nós missatgers de Mallorques, ço és, En Guillem Sacosta, En Francesc Ombert, En Guillem Saquintana e En Joan Reboll per fer unió del regne de Mallorques ab los altres regnes e terres nostres, que jamés no es poguessen partir ne separar de la corona d'Aragó, la qual unió fem ab gran solemnitat. E fermaren-la los dits missatgers e volgren que fos fermada per tots los infants, comtes, vescomtes, rics hòmens, barons, cavallers, ciutadans e hòmens de viles d'Aragó, de València e de Catalunya. La qual cosa nós atorgam e fem fer.⁶⁵⁵

96 En lo dit temps mateix, venc a nós lo noble En Ramon Roger de Pallars e oferí's de servir-nos a la dita execució. E mostrà'ns lo dret que li pertanyia en lo comdat de Pallars. E regonec-nos lo feu del comdat de Pallars e de la baronia de Cervejelló, lo qual a nós e a nostres predecessors era estat denegat. E féu-nos homenatge de feultat dels dits feus, e nós l'investim d'aquells. E encara li donam de gràcia e li faem cessió del dret que ens pertanyia en los dits comdats e baronia per raó del comís. E ell nos relaxà totes quantitats que en temps passat per nós e nostres predecessors se deguessen a comte de Pallars.⁶⁵⁶

653. Tant Terol, com Daroca, com Calataiud, tenien, ultra la ciutat, algunes aldees, que prenién el nom de la ciutat i que formaven una comunitat municipal a part.

654. La "casa del Puente" era la casa de la Ciutat (ZURITA, llib. VII, cap. LXXIII).

655. Aquesta unió va tenir lloc a la capella reial del palau de Barcelona, el dilluns, 29 de març de 1344 (ZURITA, llib. VII, capítol LXXIV. Vegeu també *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 372-373. [D'alguns d'aquests representants ja n'hem parlat a la n. 503. Joan Reboll era un cavaller d'Inca que pocs anys després fou acusat de crim de lesa majestat i executat: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 282. M.T.F.].

656. Ramon Roger de Pallars pretenia el dret a la successió del comtat de Pallars, per mort sense fills del comte Hug de Pallars i de la comtessa Urraca d'Entença, muller seva. El rei, reconeguda la justícia de la seva pretensió, va donar-li la investidura del comtat. ZURITA, llib. VII, cap. LXXVI. [S. SOBREQUÉS,

97 Aprés, estants nós en la dita ciutat de Barcelona, aprés festes de Pasqua, haguem ardit cert del rei de Castella que havia presa a pati la ciutat d'Algesira d'Alfadre,⁶⁵⁷ e nós haguem-ne gran plaer fort, e totes nostres gents. E, aprés, de continent, venc mossèn Mateu Mercer, nostre vicealmirall, ab cinc galees de València, que havia molt temps estat en lo setge d'Algesira,⁶⁵⁸ e nós trametem-lo per encaçar galees de Mòneg⁶⁵⁹ e de Coblliure... e damnificaven nostres gents. E féu la via de Mallorques, puis tornà-se'n per desarmar en València. E nós cuitam nostre aparellament per entrar en Rosselló.

98 E, estant així en Barcelona, haguem lletra de frare Guillem de Guimerà, capità de Canet, que tro a quaranta hòmens de cavall de Perpenyà, ab companya de peu, eren venguts a trencar una resclosa prop de Canet. E, com foren davant Canet, isqueren-hi tro a vint-e-tres hòmens a cavall, e puis venc frare Guillem per cabdellar que els ne tornàs, e, abans que ell hi aconseguís, ja els foren tan prop los seus als de Perpenyà, que no fo bé a ells de tornar sens vergonya. E, tantost, fra Guillem de Guimerà, quan fo prop d'ells, cridà a grans veus:

—Aragó!

E, al ferir, los de Perpenyà se venceren. E los de frare Guillem aucieren-ne tres de cavall e prengueren-ne un e ocieren-ne vuit de peu, e encaçaren-los tro pres de Perpenyà. E sovent havien d'altres fets d'armes ab ells.⁶⁶⁰

Els barons, p. 201, diu que el rei reconegué tot seguit els drets de Ramon Roger de Pallars, germà del comte difunt, perquè no desitjava que el seu germà Jaume, comte d'Urgell, que també aspirava a la successió en nom de la seva esposa, Cecília de Comenge, pogués reunir tots dos comtats. Ramon Roger renuncià a favor del seu germà Roger Bernat l'herència rebuda del seu pare: les baronies de Mataplana, Vall de Toses, Cervelló i Arbeca-Castellans-les Borges. Morí el 1350, al cap de poc de tornar d'una expedició a Mallorca el 1349, per rebutjar l'intent d'ocupació de l'exrei de Mallorca. M.T.F.].

657. La presa d'Algesires havia tingut lloc el 26 de març de 1344. Per a les festes que se celebraren a Barcelona, vegeu la *Crònica del racional de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1921, pàg. 122.

658. Vegeu més amunt, § 15. [Sobre Mateu Mercer, cf. n. 440. Hi ha una carta del rei a Mateu Mercer en la qual li agraeix la notícia de la presa d'Algesires i li mana que, com que la presència de l'estol ja no hi és necessària, s'acomodi del rei de Castella i torni per la ruta de Barbaria i Mallorca, on creu que trobarà una galera de genovesos (la de Mònaco de la *Crònica*) i dues de Cotlliure, li mana que les prengui o els faci tant de mal com pugui i, seguidament, vagi cap a Cotlliure, on anirà el monarca; la presència de la flota, diu, espantarà els partidaris de Jaume de Mallorca. Si no ho pot fer, aprova que de Mallorca torni a València a desarmar. Una carta a fra Guillem de Guimerà, capità de Canet, que inclou la de Mateu Mercer, mana que celebri i publiqui la victòria d'Algesires a fi que la notícia arribi fins a la ribera de Gènova i es mostra satisfet del final de la guerra, que li permetrà gastar en l'expedició al Rosselló i Cerdanya el que hauria hagut de despendre en aquella guerra i disposarà de les galeres: ACA, C, reg. 1059, f. 109 r.-v (1344, 5 i 6 d'abril. Barcelona). M.T.F.].

659. Mòneg, que deu ésser Mònaco.

660. Recordem que la treva no expirava fins el mes de maig de 1344. Havia, doncs, estat trencada la treva. El rei des de València ja havia pres les seves providències (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 237-240).

99 E aquí les companyes, així de cavall com de peu, acordades, e gran partida d'aquelles ja a Gerona anades, fom de propòsit que, ans que dret camí féssem l'entrada de Rosselló, anàssem fer reverència a nostra Dona de Montserrat.⁶⁶¹

E així, dimercres matí, a vint-e-vuit d'abril, partim de la dita ciutat ab fort poca companya⁶⁶² e anam-nos dinar a Martorell e a sopar a Collbató. E, aquí donaren-nos de consell que trametéssem lletres nostres de pregàries a tots los arquebisbes, bisbes e a totes les órdenes dins nostra senyoria situats, que, per tal com, per raó d'execució de justícia, nos convengués a enantar a ocupació reial contra lo dit Jacme de Mallorques e les terres e béns seus, los quals encara senyorejava de fet, fessen especial oració a Déu per nós e per les dites nostres companyes. Nós acceptam lo dit consell, manam que ell fos menat a execució, e, açò fet, reposam aquí la nit.

E dijous matí, a vint-e-nou d'abril, partint d'aquí cavalcant, anam entró al peu de la costa de Montserrat e aquí descavalcam e manam que les bèsties anassen per lo camí pla a Monistrol e que aquí ens esperassen; e nós, ab nostres companyes, muntam la dita costa a peu⁶⁶³ e, aquella pujada, fórem a una esglèia apellada Sent Miquel. En vista del monestir de Montserrat isqué'ns a carrera lo prior de Montserrat e reebé'ns reverentment⁶⁶⁴ e convidà'ns aquell dia, e ensems anam fer reverència a nostra Dona santa Maria e, feta aquella, entram dinar e, après menjar, ab lo prior ensems, anam presentar a la dita Verge una galea ab totes ses eixàrcies d'argent en reverència de la victòria que ens donà lo dia que prenguem terra a Ma-

661. La redacció definitiva ha suprimit "Santa Maria" davant "de Montserrat", que és el que deia la redacció del ms. A primitiva. També deia "a fer", en lloc de "fer". Aquesta visita a la Mare de Déu recorda la que, en altres ocasions difícils o importants havien fet els seus predecessors i tendeix a cobrir de religiositat l'empresa. [F. CARRERAS Y CANDI, *Visites de nostres reis a Montserrat*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", II (1903-1904), p. 339-388, a p. 342-344 fa referència a la visita del rei Pere a Montserrat, però només a partir de la *Crònica*. M.T.F.].

662. Després de "companya", la redacció primitiva deia "forta ab .XV. cavalcadors". En el procés consta la partença: "Die mercurii, intitulata .IIII. kalendas madii, anno Domini .MCCCXLIII. a dicta civitate Barchinone recessit huiusmodi ratione". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 378.

663. Recordem el que havia dit als seus homes, llavors del seu desembarcament a Mallorca, a propòsit de les seves deficiències com a peó (§ 28), i comprendrem el que representava per al rei la seva pujada a Montserrat. "Et transitum faciendo per monasterium Beate Marie Montisserrati, cui laudem et gloriam sui nominis et virtutis volebat, ut proposuerat et debebat, reverentiam debitam exhibere..." diu el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 378).

664. El prior de Montserrat era el monjo de Ripoll Ramon de Vilaragut, nomenat per Joan XXII el 18 de setembre de 1334 ("Analecta Montserratensia", IV, pàg. 213, *Cronologia dels darrers priors de Montserrat*, pel R. P. Arxiver del Monestir [Anselm M. Albareda]). [Cf. notícies sobre els temps inicials del priorat de Ramon de Vilaragut a: J. MUTGÉ VIVES, *Alfonso el Benigno y el santuario de Montserrat (Barcelona) en el siglo XIV*, a *Culti, santuari, pellegrinaggi in Sardegna e nella penisola iberica tra medioevo ed età contemporanea*, a cura de M. G. MELONI i O. SCHENA, Cagliari-Genova-Torino, Istituto di Storia per l'Europa mediterranea. CNR, 2006, p. 409-433, especialment p. 430-432. M.T.F.]. [Sobre el prior Vilaragut i sobre les relacions de Pere III amb Montserrat hi ha nombroses informacions a B. RIBAS I CALAF, *Annals de Montserrat (1258-1485)*, a cura de F.-X. Altés i Aguiló, amb la col·laboració de J. Galobart i Soler, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, amb índex de noms].

llorques, la qual hi havíem feta portar ans de dos dies que nós hi fóssem. E, presentada la dita galea, fem-nos venir los ermites de Montserrat, los quals dels seus ermitatges havia fets al monestir davallar lo dit prior, als quals diguem e pregam que per ells fos constituïda especial oració, la qual diguessen a certes hores de dia e de nit per nós e per les nostres companyes per la raó que dessus havem dita. E, après, partim d'aquí e avallam les escales de Montserrat e anam sopar e jaure a Monistrol, on lo dit prior així mateix nos havia convidats.⁶⁶⁵

E, divendres matí, anam-nos dinar a Terrassa e sopar a Sabadell.

E, dissabte après, primer dia de maig, anam-nos dinar a Cardedeu.⁶⁶⁶ E, après dinar, fon ab nós l'infant En Jacme e seguí'ns entró a Sent Celoni, on anam sopar.

E, digmenge matí, a dos de maig, partim d'aquí, e seguí'ns lo dit infant entró un tret o dos de ballesta lluny del dit lloc e d'aquí partí's de nós e tornà-se'n al dit prop lloc on devia esperar e ajustar sa companya. E nós continuam lo camí, e féu-se a carrera a nós Poncet, vescomte de Cabrera, fill de mossèn Bernat de Cabrera, e ensems entram-nos dinar en lo seu lloc d'Hostalric.⁶⁶⁷ E, après dinar, anam sopar a Caules de Malaveia.

E, dilluns matí següent, foren ab nós los nobles En Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, e mossèn N'Aïmar de Mosset ab alguns altres. E, partent d'aquí, faent lo camí de la ciutat de Gerona, isqueren a nós lo bisbe de Gerona⁶⁶⁸ e l'abat d'Amer e los ciutadans de la dita ciutat, e, feta per ell a nós reverència deguda, entram-nos dinar en la ciutat e, aquí, rebem lletres de frare Guillem de Guimerà, capità de Canet, en què ens significava que l'adalill nostre, ab tres servents, qui era anat a des-

665. Sabem que el rei era a Monistrol el dia 29 d'abril de 1344, la qual cosa concorda amb la data que acaba de donar la crònica. Vegeu *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 387. [Cal tenir present que el prior de Montserrat tenia un petit palau a Monistrol.]

666. Segueix concordant amb la documentació expedida pel rei. Vegeu documents expedits en aquestes dates, a Terrassa i Cardedeu. *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 390-391.

667. Hi ha documentació expedida pel rei a Hostalric, en aquesta data. *Ibid.*, pàg. 391-392. [Poncet de Cabrera era el fill gran de Bernat de Cabrera i de Timbor de Fenollet, filla del vescomte d'Illa. El pare li cedí el vescomtat el 1347, malgrat que el 1341 ja li havia concedit un heretament quan s'havia casat amb Beatriu de Cardona, germana d'Hug Folc II. Veiem que l'any 1344, en l'expedició al Rosselló, el rei el qualifica ja de vescomte, avançant un esdeveniment que es produí pocs anys després. Poncet morí el 1349, sense fills, i el succeí el seu germà Bernat: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 119-120 i 171. A. MARTÍNEZ GIRALT, *L'agitació retir monàstica*, p. 43-59. M.T.F.]

668. El bisbe de Girona era Arnau de Mont-rodon (1335-1348). [Sobre Pere de Fenollet, cf. n. 537; sobre Aïmar o Ademar de Mosset, cf. n. 338. Sobre la carrera d'Arnau de Mont-rodon cf. A. PLADEVALL I FONT, *Arnau i Bertran de Mont-rodon, dos grans bisbes gironins del segle XIV*, "Annals. Institut d'Estudis Gironins", xxxiv (1994), p. 395-425. *Lletres del bisbe de Girona, segle XIV*, 1 (n. 1-620), a cura de J. DE PUIG I OLIVER i J. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Barcelona, I.E.C., Facultat de Teologia de Catalunya, Ajuntament de Girona, 2007, p. 92-95, n. 55, i lletres: p. 224-683. L'abat d'Amer era Guiu de Causac (1343-1348), conseller del rei, capellà pontifici, segurament occità, nunci a la península per butlla de 30 juny 1347: A. PAGÈS, ed. de la *Crònica*, p. 429. *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya*, 1, Barcelona, Claret, 1998, p. 71-72. M.T.F.]

cobrir un aguait que hòmens d'En Jacme de Mallorca havien fet en un lloc prop Santa Maria de la Mar, en Rosselló situat, era afangat ab lo cavall en una séquia e aquí per los hòmens del dit aguait mort ab los dits tres servents, e quatre servents morts de la part del dit aguait.

E estiguem en la dita ciutat lo dimarts.⁶⁶⁹

E, lo dimercres, nós estant en l'hort del monestir dels frares menors on posàvem e a hora del seny del lladre, reebem una lletra de l'infant En Pere en què ens faia saber que En Jacme de Mallorca devia entrar córrer les nostres terres ab certa companya d'hòmens a cavall e de peu. E nós de continent fem-li saber que l'endemà partiríem de la dita ciutat.

E lo dijous llevam-nos bon matí per cor d'anar a Figueres.

E, estant així en dos cors, si partiríem o no, finalment aquella nit anam a Figueres, que fo divendres, a set dies de maig, e no hi entraren ab nós a Figueres pus de setanta hòmens a cavall.⁶⁷⁰

100 En Figueres aturam per esperar nostres companyes que venien de cavall e de peu de Catalunya, d'Aragó e de regne de València, tro al divendres següent, a catorze dies de maig.⁶⁷¹ E estant aquí, a pregàries de l'infant En Pere e d'alguns altres, perdonam a l'infant En Ramon Berenguer e a la comtessa, muller sua, e als altres, que ens havien dat a entendre que n'havien lleixats anar los nobles En Berenguer de Vilaragut e En Bernat de So e alguns hòmens de paratge e de peu que havien preses per part nostra N'Arnau de Lladrera e mossèn Berenguer de Palau, ab alguns companys llurs, prop de Llançà, e puis los dits comte e comtessa havien-los ocupats e, segons que es dix, lleixats anar.⁶⁷²

669. En efecte, tenim lletres del rei datades a Girona el 4 de maig, que era dimarts. *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 392-393.

670. El rei expedí lletres a Figueres el dia 7 de maig. *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 395. Havia estat tres dies a Girona, tal com diu també el procés: "... salvo quod stent in civitate Gerunde per triduum, direxit apud Figuerias gressus suos". *Loc. cit.* [*Docs inéd.*, xxx, p. 378. M.T.F.].

671. No hem trobat lletres datades a Figueres, sinó fins al dia 12 de maig de 1344. *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 403. Però el procés continua: "... ubi cum nondum essent omnes ab equo familie et pede congregate, opportuit eum octo diebus vel circa ibidem expectando easdem familias remanere", *ibid.*, xxx, pàg. 378. Mentre el rei és a Figueres s'afanya per disposar l'aplec de les forces i l'entrada al Rosselló.

672. Berenguer de Vilaragut era lloctinent del rei de Mallorca; Bernat de So era el poeta d'aquest nom, autor del poema *Vesió* (vegeu l'estudi d'A. PAGÈS, "Romania", LIV). [Berenguer de Vilaragut, era fill de Berenguer de Vilaragut, senyor d'Albaida, i de Gueraua de Sarrià; fou senyor de Subirats i de Sant Martí Sarroca, a l'Alt Penedès, i es casà amb Sança, filla bastarda del rei Sanç de Mallorca, quan enviudà de Pere Galceran de Pinós; després de la mort de Sança, es casà amb Francesca. Prengué part en la campanya d'Almeria (1309), ajudà Frederic III de Sicília el 1314 i participà en la conquesta de Sardenya (1323-1324) i fou reformador de l'illa, juntament amb Bernat Gomir (1326-28 i 1330-34). Alternà els serveis a la Corona d'Aragó amb el servei a Jaume III de Mallorca, de qui fou procurador general i l'acompanyà en les seves entrevistes amb el reis Alfons el Benigne i Pere el Cerimoniós; el 1345 el rei Pere confiscà les seves baronies de Subirats i Sant Martí perquè el seu fill Berengueró se li havia enfron-

101 E, per tal com nós perdonam als dits comte d'Empúries e comtessa,⁶⁷³ lo dit comte tramès deseiximents al dit En Jacme de Mallorca per si e per sos valedors e ens féu lliurar lo vall de Banyuls e alguns altres castells e ens féu aquella valença que poc contra lo dit En Jacme de Mallorca.

102 Lo dit divendres, a catorze del dit mes de maig, partim de Figueres e manam que tothom ne vengués a la Jonquera.⁶⁷⁴ E los demás vengren armats, e aquella nit jaguem en nostres tendes a la Jonquera e esperam, aquella nit e l'endemà, tro a tèrcia, les nostres gents d'armes.

103 Dissabte, a quinze dies de maig, ordenades nostres batalles, ço és, los dits infants En Pere e En Jacme, ab los nobles En Ramon, vescomte de Canet, e ab mossèn Guillem de Bellera e mossèn Berenguer de Ribelles en la davantera, e nós, ab los nobles d'Huguet, vescomte de Cardona, En Ramon Roger de Pallars, En Felip de Castre, a qui comanam la senyera, mossèn Pere de Montcada, almirall,⁶⁷⁵ mos-

tat en batalla campal i havia participat en l'ocupació de Puigcerdà en l'atac de Jaume III; Berenguer de Vilaragut havia cedit les seves baronies en heretament al seu fill, però se n'havia reservat l'usdefruit i algunes quantitats i el rei l'hagué de compensar amb l'usdefruit vitalici d'Ontinyent, com a baronia, Bocairent i Biar (ACA, C, reg. 879, f. 23 r.-24 r. i 24 r.-25 v.). La seva filla Violant es casà amb Jaume III de Mallorca el 1347: A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 45, 167, 303, 334. F.C. CASULA, *Carte reali diplomatique di Alfonso III*, doc. 8, 17, 59, 63, 69, 258 etc. *Els castells catalans*, III, p. 701 i 712. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 15 (article "Vilaragut i de Sarrià, Berenguer de", de M.M. Costa). Bernat de So era senyor de Millars i germà del vescomte d'Évol. Es sotmeté al rei Pere per mediació del vescomte d'Illa, el 1343. Participà en l'expedició a Sardenya de 1354, amb el rei Pere i el 1368 regia l'ofici de senescal de Catalunya i a més defensava el comtat d'Osona pel rei quan fou confiscat: *Docs. inéd.*, xxx, p. 225-227 i xxxiii, p. 57-58. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 13, p. 673 (quadre genealògic) i 674 (article M. de Riquer). Arnau de Lladrera havia servit a Sardenya, on el governador Ramon de Cardona li havia confiat la capitania de Gallura el 1332: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 352. Berenguer de Palau, que havia pres tots dos personatges, devia ser el senyor del castell de Palau-surroca, a Terrades: *Els castells catalans*, II, p. 532. M.T.F.]. [Sobre Bernat de So, vegeu també *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, I, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Editorial Barcino-Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 330-332].

673. Recordem que l'infant Ramon Berenguer havia permutat amb l'infant Pere, comte de Ribagorça i d'Empúries, el seu comtat de Prades pel d'Empúries.

674. "Postea die veneris, intitulata .II. idus madii anno proxime dicto, congregatis in loco seu villa de Figueriis antedicta familiis memoratis, idem dominus rex, notificato voce preconia omnibus ipsis familiis quod ipsum dominum regem apud locum de la Jonqueria... sequerentur, recessit ab ipsa villa de Figueriis et accessit ad locum Jonquarie..." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 378-379.

675. L'almirall Pere de Montcada no figura en la primera redacció. [Sobre el vescomte de Canet, cf. n. 620-622 i sobre Guillem de Bellera, n. 598. Berenguer de Ribelles era senyor de Bellestar (Nogueira). Es casà amb Sança i foren pares de Berenguer i de Beatriu. Participà a la conquesta de Sardenya (1323-1324) i en l'expedició de 1344 per ocupar el Rosselló el 1344. El 1335 hagué d'ocupar-se de la redempció del seu germà Gombau, que havia caigut presoner dels genovesos durant la guerra de 1331-1336 (ACA, C, reg. 488, f. 98 r.) i el 1352 es féu càrrec de la tutoria del seu nebot Pere, fill de Gombau, que havia mort a Sardenya (ACA, C, reg. 893, f. 212 r.-v.). El 1354 rebutjà de participar a l'expedició a Sardenya, però lluità en la guerra contra Castella: J. ZURITA, *Anales*, p. 314. A. ARRIBAS, *La conquesta de*

sèn Pere de Fonollet, vescomte d'Illa, e En Bertran, son frare, En Roger Bernat de Pallars, N'Huguet de Pallars, mossèn Gilabert de Centelles, Pere de Queralt, En Pere Galceran de Pinós, En Ramon Cardona, mossèn Galceran de Belpuig, En Guerau de Cervelló, mossèn N'Artal de Foces, En Guillem Galceran de Cabrenç e altres anam e la reeguarda.⁶⁷⁶

Cerdeña, p. 176. F.C. CASULA, *Carte reali diplomatiche di Alfonso III*, p. 292. M.T. FERRER I MALLOL, *L'infant Martí i un projecte d'intervenció a la guerra de Portugal (1381)*, a "VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón", II, vol. III, València, 1973, p. 205-233, concretament p. 213. <http://hdl.handle.net/10261/24616> (Trad. a *Entre la paz y la guerra*, p. 507. A. MASÍÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, CSIC, 1994, I, p. 529. Huguet, vescomte de Cardona, fill d'Hug (I) de Cardona i de Beatriu d'Anglesola, era en aquest moment molt jove. Participà en l'expedició del rei a Sardenya de 1354 i en la guerra amb Castella de 1356-1369. Fou el cap del partit nobiliari contrari a Bernat de Cabrera. Fou nomenat almirall l'any 1363 (càrrec concedit amb caràcter vitalici el 1387) i portà a terme una ambaixada a Portugal amb Olf de Pròixida el 1364 i al príncep de Galles el 1367, juntament amb altres. El rei Pere premià els seus serveis amb la creació del comtat de Cardona el 1375. S'interessà per la vida parlamentària i fou diputat de la primera Diputació de General de Catalunya el 1359: M.T. FERRER, *Els orígens de la Diputació del General*, p. 38-49. Sobre Ramon Roger de Pallars cf. n. 243 i sobre Felip de Castre i Pere de Montcada, cf. n. 271. M.T.F.].

676. [Sobre Pere i Bertran de Fenollet, cf. n. 537 i 492. Roger Bernat de Pallars era germà del comte Ramon Roger de Pallars que, quan heretà el comtat, renuncià a favor de Roger Bernat a les baronies de Mataplana, Vall de Toses, Cervelló i Arbeca-Casteldans-les Borges, que tenia per herència del seu pare. Calgué l'arbitratge de Bernat de Cabrera i de l'abat de Ripoll per resoldre l'atribució del comtat de Pallars i la baronia de Cervelló, que foren adjudicades a Ramon Roger, però amb l'obligació de pagar 100.000 s.b. a Roger Bernat perquè sembla que Arnau Roger (II) de Pallars havia fet hereu seu Roger Bernat (ACA, C, reg. 877, f. 127 r.-v. i reg. 852, f. 61 r.-62 r.). Es casà amb Elvira Fernández de Vergua i el 1349 ja era mort (ACA, C, reg. 889, f. 72 v.). Huguet de Pallars era un altre dels germans de Bernat Roger: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 201. Sobre Gilabert de Centelles, cf. n. 437, i sobre Pere de Queralt, cf. n. 359. Pere Galceran de Pinós era senyor de les baronies de Pinós i Bagà, Josa i la Vansa, fill de Pere Galceran (I) i de Saura de Mallorca, quedà orfe de pare i tingué tutors, primer la mare i després Ot de Montcada. Es casà amb Marquesa de Fenollet vers 1330 i fou tutor del seu cunyat Andreu quan morí Pere (VII) de Fenollet el 1353. Tingué dissensions amb els Cardona, amb l'abat de Sant Llorenç prop Bagà —per la possessió de les cases de Terradelles i especialment del castell de Guardiola, que aquest permutà amb el rei, que mai no el volgué cedir als Pinós— i amb Guillem d'Aragall per la baronia de Josa i la Vansa. Es negà a seguir el rei Alfons en la seva croada contra Granada el 1331; participà a la guerra contra el rei de Mallorca en la campanya del Rosselló i morí el 1348: *Gran Enciclopèdia Catalana*, 11, p. 604 (quadre genealògic) i 606 (article M.T. Ferrer, "Pinós i de Mallorca, Pere Galceran de"). Sobre Ramon de Cardona, cf. n. 243 i sobre Galceran de Belpuig, cf. n. 494. Guerau de Cervelló era fill de Guillem de Cervelló (cf. n. 127) i de Sibilla de Cardona. El 1335 es casà amb Blanca, filla de Guillem de Montcada, senyor de Fraga (ACA, C, reg. 885, f. 121 r.) i el 1337 participà en l'acció bèl·lica contra la madrastra del rei i Pere de Xèrica, el 1344 en l'ocupació del Rosselló i el 1347 a la batalla d'Aidu de Turdu, on morí amb el seu pare i el seu germà Ramon Alemany: M. M. COSTA, *Oficials*, p. 332-333, i *La casa de Xèrica*, p. 158. Sobre Artal de Foces, cf. n. 495. Guillem Galceran de Cabrenys o de Rocabertí era el fill segon del vescomte Dalmau (VII) de Rocabertí i de Beatriu de Serrallonga. Es casà amb Maria d'Arborea (1345) i heretà del pare el senyoriu de Cabrenys i la vall d'Hostoles. El 1344 el rei prohibí portar vitualles i armes a la baronia de Cabrenys, potser per la sospita que en passaven al Rosselló. Era una persona conflictiva: el 1349 el rei manà suspendre la seva tutela sobre Dalmau, vescomte de Rocabertí, si calia amb l'exèrcit; el 1354 estava bandejat i el 1360 sotmès a procés. Morí el 1385 (ACA, C, reg. 987, f. 33 v.; reg. 889, f. 28 r.-v.; reg. 897, f. 114 v.; reg. 1071, f. 232 v.): *Genealogie medioevali di*

104 E, après totes les atzembles, ab los almogàvers de València, passam lo coll de Panissars, que no hi trobam contrast algú, salvant que, en dret de la Clusa, isqueren servents del dit lloc qui volgren donar salt a les nostres atzembles que venien entre la mitjanía e la rereguarda. Mas los nostres servents donaren envers ells e fugiren e anaren-se'n, així que no pogren fer algun dan. E anava mossèn Ramon d'Anglesola darrere per guardar que nostra gent no prengués mal. E venguem jau-re part lo riu de Tec, prop lo Voló, ço és, entre Sent Joan de Corts e el Voló.⁶⁷⁷

105 Digmenge, a setze dies del dit mes de maig, partim de prop lo Voló ab les batalles ordenades en la dita manera, exceptat que nós, ab nostres batalles en la manera dessus dita, anam de la part damunt sobre el riu de Tec talant e cremant.⁶⁷⁸ E trametem los dits mossèn N'Huguet, vescomte de Cardona, e En Pere de Queralt ab certs hòmens a cavall.

106 Dimecres, a dinou de maig, aturam aquí mateix e manam que tothom prengués vianda a quatre dies.

107 Dijous, a vint de maig,⁶⁷⁹ partim d'aquí e, ab nostres batalles ordenades en la manera dessus dita, exceptades les atzembles que fem anar a la part esquerra, tornam a l'horta d'Elna, part lo riu de Tec, e aquí jaguem. E de la part dejús vers la mar, trametem En Pere de Queralt qui venc a la Torre del Bisbe d'Elna, que és pres de la ciutat d'Euna, e pres-la e establí-la de companya.

Sardegna, quadre xxxiii i p. 389-390. *Lletres del bisbe de Girona*, I, a cura de J. de PUIG i J. MARQUÈS, p. 197. M.T.F.].

677. "Deinde in crastinum quo computabatur idus madii... per viam colli de Paniças ingressus est comitatum Rossilionis. Et data exercitibus ipsis et equis ac aliis animalibus requie ipsa die et nocte sequenti citra rivum Tetis, iuxta locum de Corniliano, in campis ubi erecta tentoria extiterunt, demum ante villam de Volono in campis idem dominus rex cum familiis sui exercitus requievit." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 379. [Sobre Ramon d'Anglesola, cf. n. 501.M.T.F.].

678. Observem que comença la tala del Rosselló. Cf. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 379. Segons el procés, el rei va fins prop d'Elna, i d'allí fins davant del castell de Canet, on resta amb l'exèrcit alguns dies.

679. L'apartat 106 no existeix en la redacció primitiva. Documentalment, sabem que el 18 i 19 de maig el rei expedia lletres "en les hosts prop Canet" (*Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 411 i 421). A més a més, segons el procés, aquest mateix dia van tenir lloc els esdeveniments que consten en el paràgraf 107, en la redacció primitiva: *Divendres a .XIX*. Sabem que el dia 20 de maig el rei expedia lletres "en les hosts prop lo lloc d'Argilers", *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 418 i 420. I en lloc de divendres havia de dir dimecres. Així l'esmena hauria estat exacta, no pas afegint-hi el paràgraf anterior i esmenant divendres per dijous. Perquè, segons les anotacions del procés, els fets que exposa a continuació la crònica van tenir lloc el dimecres: "Die mercurii autem intitulata .xiiii. kalendas iunii anno predicto —diuen—, prefatus dominus rex a dicto castro de Caneto recessit cum eius exercitibus antefatis, et redeundo apud orta civitatis Elnensis, mandavit nobili Petro de Queralt quod versus quendam locum vocatum la Torre del Bisbe accederet cum equitum et peditum certis familiis..." (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 380.)

108 Divendres, a vint-e-u de maig, venguem a l'horta d'Argilers e atendam-nos de la part dejús vers la mar, e fem escluir lo lloc e manam venir aquí les viandes e el navili que teníem a Canet e a Portvendres.⁶⁸⁰ E aquí vengren a nós los hòmens de Totzó e reteren-se a nós e feren-nos homenatge.⁶⁸¹

E és ver que nós, ans que partíssem de Figueres, acordam ab En Dalmau de Totzó, veguer de Gerona, que, ab les hosts de la vegueria, mentre nós faríem la via de Perpinyà, vengués a Coblliure. E així es féu, de manera que el dijous propdit fo ell a Coblliure e hac ab los de la vila algun fet d'armes, e féu aquí una bastida, e es-tec sobre ells.

109 Dissabte, a vint-e-dos de maig, ordenam d'assetjar Argilers. E nós posam aquí nostre setge e⁶⁸² metem-nos de la part vers Euna, entró a l'altra torre, qui és apellada Pujol, que és de l'abat de Fontfreda. E metem l'infant En Pere a la part de la ribera, e l'infant En Jacme devers la muntanya, e l'almirall mossèn Pere de Montcada a la part nostra esquerra, entre Pujols e Argilers, e En Guerau de Cervelló aprés d'ell, e mossèn Pere de Fenollet a la part dreta, e En Pere Galceran de Pinós a les espatlles, e En Pere de Queralt a la muntanya.

110 Digmenge, a vint-e-tres de maig, que fo jorn de Cinquagesma, fo vengut molt del nostre navili ab les viandes e aparellaments dessús dits. E fem traure la un dels ginyes e aquest dia mateix lo fem dreçar e aparellar de traure.⁶⁸³ E fem-lo asseure en la plaça que era davant.

111 Dilluns, a vint-e-quatre de maig, fo aparellat lo dit giny e, tot aquest dia, tirà en la vila d'Argilers e els féu gran damnatge.

680. L'arribada prop d'Argilers és del dia abans, segons acabem de veure (n. 679). El dia 21 els documents ja són datats "en les hosts prop d'Argilers" i "en lo setge d'Argilers" (*Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 420-421). L'error pot provenir de les anotacions del procés, ja que s'hi ha produït un error de datació. "Subsequenter die veneris —intitulata .XIII. kalendas iunii...". Ara bé, el dia 20 de maig de 1344 no era divendres, sinó dijous. El cronista, que probablement tenia a la vista aquestes anotacions, havent-se de decantar pel dia del mes (*.XIII. kalendas*) ha hagut de modificar el dia de la setmana. Havia d'haver procedit al revés. I el mal és que l'error de les anotacions del procés persisteix, és a dir, el divorci entre el dia de la setmana i el dia del mes.

681. "... et eadem die homines loci de Tacione... eidem prestiterunt atque fecerunt homagium et fidelitatis etiam iuramentum..." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 381-382. Declara, com altres vegades, que l'ins-trument d'homenatge es troba recondit en l'arxiu reial.

682. Sabem, en efecte, que Dalmau de Totzó tenia assetjat Cotlliure (*Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 416). La frase *posam aquí nostre setge* no figura a la redacció primitiva. —El setge havia començat el dia abans. Sobre el setge, vegeu E. DELAMONT, *Sièges soutenus par la ville d'Argelès en Vallespir*, Bordeus, 1861, pàg. 11, cit. A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 422.

683. Aquí trobem la paraula *traure* amb els seus dos significats: de treure i de disparar. Sobre l'actuació d'aquests ginyes, eficaç, vegeu les anotacions del procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 383).

112 Dimarts après, fem asseure un manganell de dues caixes de Barcelona après del dit giny qui tirava en la vila.

113 Dimecres après, fem asseure altre giny de València quealcom major que el dit altre giny. E estava prop nós e l'infant En Pere e faïa gran mal en la vila.

114 Dijous après, los de la vila dreçaren un giny qui tirava als nostres. E los nostres enginyadors tiraren vers aquell llur. E els de la vila posaren massa contrapès a llur giny, de manera que la pedra s'aixecà dret e tornà ferir en lo llur giny mateix e el trencà.

115 Divendres après venc a nós Don Pedro d'Eixèrica e En Nicolau Carròs e mossèn Joan Ferràndez de Luna e alguns cavallers e fills de cavallers de casa nostra, e eren entre tots dos-cents cinquanta hòmens a cavall entre cavalls armats e de ginetà. E fem-los assetjar de la part de la vila que és vers Coblliure, on d'abans no estava negú.⁶⁸⁴

116 Dissabte, a vint-e-nou de maig, après missa, fem ajustar a la nostra tenda los infants En Pere e En Jacme e los altres rics hòmens e cavallers, ço és, Don Pedro d'Eixèrica, mossèn Hug, vescomte de Cardona, En Ramon Roger, comte de Pallars, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, En Pere, vescomte de Vilamur, mossèn Ramon d'Anglesola e En Felip de Castre, En Roger de Pallars, mossèn Pere de Montcada, almirall, mossèn Joan Ferràndez de Luna, En Gilabert de Cruïlles, de qui és Bestracà, En Galceran de Pinós, mossèn Gilabert de Centelles, En Guerau de Cervelló, En Ponç de Santa Pau, mossèn Jacme d'Aragó, En Bertran de Fenollet,⁶⁸⁵ N'Hug de Fenollet, doctor en lleis, qui, après, fo nostre canceller e bis-

684. Això vol dir que, malgrat que, tant en la crònica com en els documents, es parla del setge, el setge era incomplet. [G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 234. Sobre Pere de Xèrica, cf. n. 295. Nicolau Carròs era fill de Francesc Carròs (cf. n. 66) i d'Estefania de Llòria. El 1323 participà en la conquesta de Sardenya i el 1344 a la campanya del Rosselló. El 1343, quan morí el seu germà Francesc, assumí la tutela dels nebots Joan, fill de Jaume, i Berenguer, fill de Berenguer. El 1321 s'havia casat amb la filla de Berenguer de Palau, tingué una filla, Estefania, i nomenà hereu un fill d'aquesta, Nicolau de Pròixida. Tingué senyorijs a Sardenya, a la Barbagia, i a València els béns heretats de la seva àvia Sança de Cruïlles. Morí vers 1347: M.M. COSTA, *Violant Carroç*, p. 6. *Genealogie medioevali di Sardegna*, p. 400. Sobre Juan Fernández de Luna, cf. n. 269. M.T.F.].

685. [Ja hem parlat de molts d'aquests personatges a les n. 295, 675, 243, 537, 598, 501, 271, 676, 271, 269, 676, 437, 159, 492. Ens falta parlar de Gilabert de Cruïlles de Bestracà, fill de Berenguer de Cruïlles i de Peratalada i de Sibilla de Bestracà, de la branca dels Cruïlles, senyors de Calonge. Es casà amb Graïda de Mosset i tingué almenys dos fills, Gilabertí, que degué morir aviat, i Berenguer, que el succeí. Sembla que vers 1341 serví a Sardenya i que portà a terme alguna missió a Pisa. Participà després en la campanya del Rosselló de 1344 i acompanyà el rei a València el 1348 per l'enfrontament contra la Unió. Pel març de 1349 ja era mort: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 110. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 130 i 241. *Lletres*

be de València, En Galceran de Bellpuig, N'Artal de Cabrera, mossèn Francesc de Cervià, En Guillem Galceran de Cabrenç, mossèn Guillem de Bellera, mossèn Berenguer de Ribelles, N'Asmar de Mosset, En Pere Dalmau, mossèn Ramon de Copons, En Ramon de Montpaó,⁶⁸⁶ mossèn de Senesterra, mossèn Garcia de Lorís, mossèn Felip de Boil, mossèn Rodrigo Díez, doctor en lleis, mossèn Ramon de Totzó, Berenguer de Rocasalva, mossèn Dalmau Totzó, mossèn Berenguer de Montbui, En Ramon de Castellaulí, En Guillem de Cornellà, mossèn Ferrer de Vilafranca e alguns d'altres.⁶⁸⁷ E proposam los que ens consellassen si trametriem

del bisbe de Girona, p. 364, nota. Ponç (IV) de Santapau era fill d'Huguet de Santapau (cf. n. 63) i de Marquesa de Saguàrdia; fou senyor de Santa Pau, Finestres i Sant Aniol i es casà amb Sibilla de Saportella. Participà en la guerra contra Gènova i els rebels a Sardenya el 1334 amb deu cavalls armats; entre 1339 i 1342 fou a Sicília, on intervingué en la lluita entre nobles catalans i llatins i fou acusat d'haver mort un llatí, cosa que agreujà el conflicte; lluità a la campanya del Rosselló de 1344; abans de 1347 es posà al servei del rei d'Anglaterra i, quan tornà, passà a defensar Sardenya amb un contingent armat i fou nomenat veguer de Callar; en premi als seus serveis, el rei li concedí en feu Sanluri i Donigala. El 1349 portà a terme una ambaixada a Sicília amb Galceran de Bellpuig per al casament del rei amb Elionor de Sicília; El 1351 fou nomenat capità de l'armada enviada a la Mediterrània oriental per col·laborar amb els venecians en la guerra contra els genovesos; a la batalla del Bòsfor, on totes dues parts s'atribuïren la victòria, fou ferit i morí al cap de poc: R. GUBERN, *Epistolari de Pere III*, doc. v. J. MUTGÉ, *La guerra contra Gènova*, doc. 42 i 44, p. 91-92. M. COSTA, *Sulla battaglia del Bosforo (1352)*, "Studi Veneziani", xiv (1972), p. 197-210. H. BRESCH, *Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicile 1300-1450*, Roma, École Française de Rome, 1986, p.805. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 52, 296, 315, 320-321, 333, 337, 348. M.T.F.].

686. [Cf. molts d'aquests nobles a n. 494, 495, 676, 598, 675, 338, 598, 630. Surten per primer cop: Hug de Fenollet, doctor en lleis i eclesiàstic, germà de Pere, vescomte d'Illa; fou canonge d'Elna, de Lleida i paborde de Vic abans de ser nomenat bisbe de Vic (1346-1348) i de València (1348-1356). Canceller del rei (1344-54), fou destituït per la pressió dels nobles aragonesos, que no volien un canceller català. Fou senyor del lloc de Puçol, a València: *Lletres del bisbe de Girona*, p. 635, nota. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 7, p. 366. Francesc de Cervià, fill de Guerau, era un noble empordanès, senyor de Cervià i Púbol, delmer i tinent del castell de Juià per la mitra de Girona i delmer d'altres llocs; tingué conflictes freqüents amb els bisbes, que sovint acabaven amb la seva excomunió. El 1344 comprà al rei, que necessitava diners per a l'ocupació del Rosselló, les jurisdiccions de Cervià, Bordils, Púbol i masos de la Pera i Cassà de Pelràs, però la ciutat de Girona protestà i hagué d'anular-se. Participà en la guerra d'ocupació del Rosselló i en la guerra amb Castella; fou alcaid d'Alacant el 1357 i el 1360-1361 era governador del Rosselló i Cerdanya. Morí entre 1390 i 1393: J. CAPEILLE, *Dictionnaire*, p. 123. *Lletres del bisbe de Girona*, p. 274-276, nota. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 370. G. MELONI, *Genova e Aragona*, II, p. 203-204. Ramon de Montpaó pertanyia a una família de cavallers que devia procedir del castell del mateix nom, situat prop de Cervera, però que a mitjan segle XIV es trobava establida prop de Tarragona, amb drets sobre Reus, i també al castell de Glorieta a la Conca de Barberà. Ramon de Montpaó fou domèstic de Jaume II, del consell d'Alfons el Benigne i de Pere el Cerimoniós. Participà en la conquesta de Sardenya i posteriorment en l'expedició al Rosselló, però dedicà la seva vida a l'exercici de càrrecs de govern i militars, a Sardenya, on fou veguer i castellà de Sàsser, capità del Logudor, des de 1326, amb algun interval sense els càrrecs; també regí el govern de Sardenya temporalment en diversos moments en què quedà vacant. Morí l'any 1347 i deixà almenys dos fills, Berenguer i Bramon: *Els castells catalans*, III, p. 585 i 588 i VI, p. 710. M.M. COSTA, *Oficials de Pere el Cerimoniós a Sàsser*, p. 309-310. M.T.F.].

687. [D'alguns d'aquests nobles n'hem parlat a n. 213, 479, 293, 537, 540. No. en canvi, de Senesterra, que és Ramon de Senesterra, fill de Bernat I de Senesterra i Santaeugènia; succeí el seu germà Bernat, mort a Sardenya el 1331, en el senyoriu de Palau-sator. Sembla que havia lluitat a Sicília, però

companya per talar la terra de Rosselló o si combatriem primer lo lloc d'Argilers, e que hi diguessen cascun son parer, car no hi volíem res fer sens llur consell. E cascun d'ells per orde dix son enteniment. E, finalment, romanguem en acord que el dilluns sigüent combatéssem la vila e, puis, trametriem companya a la tala e, en aquest endemig, hauríem fets venir de la mar los mantellets e les gates e els bancs petiats e els altres arneses de combatre, e seria mes en cunç lo giny major de Barcelona qui hauria tirat a la casa de N^o Amorós, de la vila d'Argilers, qui era fora lo mur establida e embarbolada, e seria ja un poc madurada.

117 Digmenge, a trenta de maig, fem continuar de tirar los ginyes e trametem companya de peu, que talaren tot entorn de la casa de Pujols, e combateren a braç una estona la casa, puis tornaren-se'n. E fem combatre al giny de Barcelona, que faem⁶⁸⁸ assure denant l'almirall, la dita casa de N^o Amorós.

118 Dilluns, a trenta-u de maig, combateren los ginyes, e continuam los aparellaments de combatre e fem manament al nostre almirall que fes fer un castell de fusta per combatre la vila d'Argilers. E, tot aquest dia, tirà lo giny major de Barcelona a la casa de N^o Amorós e no l'avenc tro al vespre.

119 Dimarts, primer dia de juny del dit any mil e tres-cents quaranta-quatre, lo giny major de Barcelona tirà a la dita casa de N^o Amorós e ferí-la d'algunes pedres

també a Sardènia i a l'expedició al Rosselló de 1344, que per a aquests nobles empordanesos era molt propera. Morí el 1349 i el succeí el seu fill Bernat: *Lletres del bisbe de Girona*, p. 284, nota. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 74. Berenguer de Rocasalva era senyor del castell del mateix nom prop d'Amer; vivia encara el 1352. Segons la nota de la p. 422 de l'edició de la *Crònica d'A. Pagès*, era castlà de Bellver, al Baridà. Veurem a la mateixa crònica que el rei li confià el castell de la Roca, al Rosselló el 1344: *Els castells catalans*, III, p. 1041. *Lletres del bisbe de Girona*, p. 674, nota. Berenguer de Montbui potser pertanyia a la família originària d'aquest castell del Vallès, que en aquesta època ja no els pertanyia. Sabem només que fou veguer de Girona entre 1339 i 1342 i que tingué fortes topades amb el bisbe de Girona i l'arribà a bandejar, mentre que el bisbe l'excomunicà a ell i al rei: *Lletres del bisbe de Girona*, p. 41, 160-161. Ramon de Castellolí fou castlà del castell de la Guàrdia, al Bruc, almenys entre 1332 i 1336. El 1340 el rei el nomenà veguer de Tàrraga per tres anys (ACA, C, reg. 951, f. 145 r.). És, segurament, el mateix que figura en el fogatge de 1378 com a senyor de Jorba: *Els castells catalans*, v, p. 192, 242, 278. E. REDONDO GARCÍA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2002, p. 169. Guillem de Cornellà era un cavaller de la comarca del Gironès: *Lletres del bisbe de Girona*, p. 112, 282-283. Ferrer de Vilafranca tenia béns i drets a Vilafranca, com la carlania del lloc. Fou veguer de Barcelona i Vallès (1315-1317) i el 1344 fou nomenat governador de Barcelona, dins la nova ordenació governativa (ACA, C, reg. 954, f. 179 r.-v.) i, exercia encara el càrrec el 1347. Portà a terme diverses ambaixades a França i a Egipte: J. SERRA, *Cronologia de los veguers*, p. 11. *Els castells catalans*, IV, p. 734, 740. J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 485, 534 etc. *Lletres del bisbe de Girona*, p. 572. St. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi*, annex en cd., p. 163. M.T.F.]

688. La frase *combatre al giny de Barcelona que feem* no figura a la redacció primitiva. Aquesta variant és molt interessant, perquè mostra com la primera redacció era còpia d'un altre manuscrit, pel salt que hi ha a causa de la repetició de *fem*.

e la sodegà fort, e aucís lo que era capità de la casa, e esgarrà-los e esglaià'ls tant que els que hi eren establits, vers lo vespre, desempararen la casa, e quatre o cinc persones calaren-se e vengren vers la nostra host. E les gents de mantinent cuitaren-se de metre's dins la casa e muntaren lla sus⁶⁸⁹ los penons e hagren algun fet d'armes ab los de la vila. E combateren una estona tant, que opinió era que, si no fos vespre, colp calent se'n foren entrades en la vila les nostres gents combatents.

120 Dimercres, a dos de juny, per lo matí, venc a nós al llit En Miquel de Gurrea, alguatzir nostre, e despertà'ns e dix:

—Senyor, bones noves vos aport, que la vila se vol retre a vós.

E nós fom molt pagats. E, aquest dia, parlaren molts patis los de la vila, e, puis, lo capità, qui era llombard, ço és, Jofre d'Estendard,⁶⁹⁰ e alguns genoveses que hi havia en l'establida no hi volien consentir, e, puis, no hi havia res fet, tant que ens en daven honta. Finalment, al vespre, ells nos oferiren que ens metrien en reenes quinze persones de la vila, l'endemà en el sol eixit, ço és, cinc dels majors e cinc dels mitjans e cinc dels menors, ab aital pati, que ells trametrien missatge a En Jacme de Mallorques, e, si els havia acorregut, tro dissabte primer vinent, per tot dia, de tal ajuda que nós nos haguéssim a llevar del setge, que els restituíssem les dites persones, si no, que ells haguessen a retre a nós la dita vila de continent; e, si no ho faïen, que nós poguéssim fer a nostra volentat de les dites quinze persones. E nós sobre açò haguem nostre acord ab los infants En Pere e En Jacme e ab lo almirall e N'Huguet, vescomte de Cardona, e ab En Pere de Fenollet, En Ramon d'Anglesola, En Roger Bernat de Pallars, En Galceran de Bellpuig, En Bertran de Fenollet, En Joan Ferràndez de Luna, En Felip de Castre, En Guillem de Bellera e d'altres. E, finalment, haüt nostre acord, atorgam-ho. E, entretant, fem cessar de tirar los ginys, e ells qui no obrarien res en lo mur.

121 Dijous, a tres de juny, que fo festa de *Corpore Christi*, esperam que les reenes venguessen, e oïm nostre sermó e, après, esperam e veem que no venien, volguem-nos asseure a dinar. E tantost vengren quatre prohòmens de la vila que amenaren l'almirall e los alguatzirs e En Miquel Amarell e En Bernat Vallet e altres,⁶⁹¹ e foren

689. En la primera línia del paràgraf, la redacció primitiva diu per error: *M.CCC.XLIII*. En la línia anterior la redacció primitiva diu *continent*; la definitiva: *mantinent*. En aquesta línia la redacció primitiva diu *dessús*; la definitiva: *lla sus*.

690. Més endavant, § 181, diu que era francès. [Jofre d'Estendard o Estendart era un capità al servei del rei de Mallorca de 1344 a 1345. Al cap de soldats genovesos defensà Argelers contra Pere el Cerimoniós i seguí el seu amo a la retirada. La crònica li diu llombard i després francès. A. Pagès, a les notes de la seva edició de la *Crònica*, p. 419 i seguint autors francesos, diu que era francès i que hi havia una família noble amb aquest nom a Normandia. M.T.F.]

691. "Die vero tercia introytus mensis iunii, intitulata .III. nonas iunii anno predicto, venerunt ad presentiam dicti domini regis aliqui ex hominibus dicte ville..." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 384. [Miquel Ama-

denant nós, e tornà'ls hom dir ço que era emprès, e ells mudaven en la manera d'expressió, car deïen que, si En Jacme de Mallorca no els acorria, que es poguessen defenre, e unes coses que no eren de reebre. E nós fom-ne moguts, e l'infant En Pere dix-los:

— Vosaltres cuidats enganar lo senyor rei, e no ho farets així com vos cuidats. Anats-vos-en, car lo senyor rei vos diu que, si adés, a hora de vespres, no sots venguts, ab les reenes, per prometre e atendre ço que és emprès, sinó tantost ell sap què s'ha de fer, e així com a senyor e príncep condemnar-vos ha, així com a deslleials, falses e traïdors e bares, a perdre les persones e los béns, sens tota mercè.

E, après hora de vespres, los dits prohòmens vengueren davant nós e amenaren per les dites reenes dotze persones e feren-nos presentar los capítols que es segueixen, los quals suplicaren que els fossen per nós atorgats e fermats.

122 Aquests són los capítols e covinences empreses entre la part del senyor rei e los hòmens de la universitat del lloc d'Argilers. E segueixen-se sots aital forma:

Primerament, que la universitat d'Argilers demana e vol que haja espai tro a digmenge de retre ells e lo lloc al dit senyor rei. E, en aquest endemig, demanen que pui-xen enviar a l'alt En Jacme de Mallorca, al qual de present enviem quatre prohòmens del dit lloc, que ell en aquest endemig los deja socórrer poderosament en tal manera, que el setge del senyor rei s'haja a llevar d'ací, e ells e lo lloc sien delliurats del perill en què són. E, si açò no es compleix digmenge matí, sien tenguts de lliurar si mateis e lo dit lloc al dit senyor rei poderosament e acabada ab pacífica possessió e, per açò atendre, metre en reenes al dit senyor dotze persones del dit lloc, los quals són los qui es segueixen: Guillem Roig Truler, Bernat Carbó, Jacme Borau, Joan Peitavi, Jacme Fabresa, Jacme Miquel, Joan Flors, Guillem Amigó, Bernat Miquel Belet, Joan Biatriu, Arnau Bonadona e Guillem Tesa. Los quals s'obliguen que, si la dita universitat no complia les coses damunt dites, que el senyor rei puixa fer justícia d'ells e tot ço que li plaurà.

Ítem, que el senyor rei los jurarà, ans que entre en lo dit lloc, llurs franqueses e llurs privilegis e llurs llibertats.

Ítem, que el senyor rei e els senyors infants e l'almirall e els alguatzirs del dit se-

rell, rossellonès, es lligà aviat a la causa de Pere el Cerimoniós i pel juliol de 1344 ja fou nomenat procurador reial de Rosselló i Cerdanya, juntament amb Bernat Ramon, conservant, doncs, el càrrec que tenia per concessió de Jaume III de Mallorca del 1339: J. CAPEILLE, *Dictionnaire*, p. 14. G. ENSENYAT, *La reintegració*, I, p. 409 i II, doc. 210, p. 193-195. Bernat Vallet, veí d'Alcoi, havia estat cap del servei de vigilància fronterera de la governació de València dellà Xúquer nomenat el 1339 per deu anys, fou destituït el mateix any per discrepàncies amb Xàtiva sobre el servei. Don Juan Manuel i el seu fill Sancho Manuel es queixaren de la seva destitució assegurant que des de llavors els guals del riu Segura ja no eren vigilats i que l'exèrcit de Granada o escamots enemics podrien entrar sense que ningú se n'adonés. Demanaren la seva restitució al càrrec alabant la seva dedicació; poc després, com veurem, fou nomenat adalil pel rei: M.T. FERRER, *Organització*, p. 306, 312-314 i docs. 144-145, 147, 148-151, 154-156, 166. M.T.F.].

nyor los juraran que, si En Jacme de Mallorca d'ací al terme damunt dit llevarà lo senyor rei del setge, que els dits dotze hòmens o prohòmens seran encontinent delliurats e meses en lo lloc d'Argilers saus e segurs.

Ítem, que en aquest endemig lo senyor rei farà cessar de tirar los ginys e totes altres batalles e damnatge que dar los pogués, e que ells cessen semblantment de fer obres e altres novitats en lo dit lloc. E que el senyor rei faça fer crida, que null hom de cavall ne de peu no es gos acostar a la força per espai d'un tret de pedra dins lo dit temps, ne enuig ne greuge no els serà fet ne dit.⁶⁹²

E de continent los capitòls foren per nós fermats e jurats per los prohòmens; e retenguem-nos les reenes, e los altres prohòmens retornaren-se en la vila e tramereren a En Jacme de Mallorca, segons que dit és. E aquesta nit, a l'hora que s'enfoscava, com lo nostre aguait començà d'eixir, venc Berenguer de Rocacorba, donzell, ab si cinquesme de servents, de la part de Coblliure, lo qual En Jacme de Mallorca trametia per ésser capità de Coblliure ensem ab En Jofre d'Estendard,⁶⁹³ e mesclà's ab les hosts nostres que no conec. Puis, a hora de mitjanit, ell cuidà entrar en la vila, e los nostres almogàvers de la guaita prengueren-lo, e retenguem-lo pres ab cartes que aportava d'En Jacme de Mallorca.

123 Divendres, a quatre de juny, tinguem nostres conguaites de dia e de nit diligentment, que gent no pogués entrar en la vila d'Argilers ne socors algun. E, mentrestant, havia gran divisió en la vila entre lo capità e alguns hòmens de la vila. E lo nostre almirall donà'ls cinquanta quarters d'aigua de què havien gran destret, entre les altres coses.

124 Dissabte, a cinc de juny, així mateix fem curosament guaitar de dia e de nit, e donam lleer que l'almirall los ne lleixàs metre tres càrregues de pa. E, aquesta nit, los de la vila feren llur poder de prendre lo capità e alguns hòmens de la vila, mas no pogren, ans lo capità féu son poder de torbar lo pati que fet havien ab nós.

125 Digmenge, a sis de juny, per lo matí, al sol eixit, l'almirall entrà en la vila ab sa companya e mes penons de nostre senyal e del seu en les torres, e fem prendre lo capità e la companya de l'establida. E, a cap de peça, En Felip de Castre ab sa companya mes la nostra senyera en lo caragol de l'esgleia, en lo pus alt lloc.⁶⁹⁴ E entrà-hi

692. Primitiva: *XII. prohòmens*. Definitiva: *hòmens o pròmens*. — Breu resum de les condicions en el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 384).

693. Berenguer de Rocacorba, cavaller probablement llenguadocià (vegeu LECOY, *Relations politiques*, II, pàg. 149), devia anar per ésser capità d'Argelers, que és on, segons hem vist, es trobava Jofre de l'Estendard (§ 120). El text diu, tanmateix, Cotlliure. Es tracta d'una distracció del cronista.

694. "... die dominica intitulata .VIII. idus iunii (aquí tornen a coincidir el dia de la setmana i el del mes) anno predicto, homines dicte ville obsesse... restituerunt villam predictam et tradiderunt se

molta de la nostra gent. E los cònsols e prohòmens vingueren a nós a la nostra tenda, e feren-nos homenatge e sagrament de feultat. E nós confermam-los llurs privilegis e franqueses e els perdonam la rebel·lió e tot ço que fet havien contra nós. E, per tal com era gran dia e era hora de dinar, acordam que tro après dinar no entràssem e la vila. E fem cavaller En Jacme d'Aragó, fill bord del senyor rei En Jacme, avi nostre.⁶⁹⁵ E aquest dia tantost manam girar lo giny major e acostar a la casa de Pujol perquè hi combatés. E, après dormir, nós, ab lo infant En Jacme e altres rics hòmens e molta gent, anam a Argilers, e entraren pocs ab nós, car fem tenir lo portal tancat, que tota la gent no hi entràs.⁶⁹⁶ E tota la gent de la vila besaven-nos les mans. E, après, nós anam fer reverència a nostra Dona santa Maria. E, aquí, lo nostre seti fo aparellat, e diguem aquí, en general, algunes bones paraules sobre nostre dret e sobre les injúries e fellonies e rebel·lions que ens havia fetes En Jacme de Mallorques e, en especial, ne recontam cinc, ço és, com nós havia negat lo feu, e com havia fet lo pont de fusta, e com s'era combatut ab nós en camp, e com havia fet son poder de lligar-se contra nós ab diverses prínceps e comunitats, e com havia feta moneda, e altres coses en general.⁶⁹⁷ E, après, prenguem homenatge dels hòmens de la vila tro en nombre de cent cinquanta.⁶⁹⁸ Puis, nós los perdonam tota la culpa que havien comesa contra nós per raó de la rebel·lió o qualssevol altres coses. E els diguem que ens era molt greu del dan que pres havien e que els faríem benifets e gràcies, de manera que coneixerien la dolçor de nostra senyoria. E lleixam-los per capità frare Guillem de Guimerà, lo qual manam que obeïssen així com nós mateix. Après, eixim-nos d'aquí e miram la vila e la força, que és molt gran e bé vallejada, e tornam a nostres tendes a sopar e fem adalill Bernat Vallet, lo qual és molt bon hom d'armes⁶⁹⁹ e ens serví molt a Mallorques e en aquest viatge de Rosselló. Tot aquest dia estiguem ab molt gran alegria e fem nostre pertret per combatre ab los ginys la casa de Pujol.

ipsos dicto domino regi ac receperunt eundem in suorum dominum naturalem." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 384. — Recordem que Felip de Castre era el senyal del rei (més amunt, § 103). Abans ho havia estat Blasc d'Alagó (§ 22).

695. Jaume d'Aragó ja ha aparegut entre els expedicionaris (§ 116). Vegeu també l'expedició a Sardenya (§ 35). [Sobre Jaume d'Aragó, cf. n. 159. M.T.F.].

696. Fins al dia 5 de juny es troben documents en el setge d'Argelers, *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 456-457. El dia 6 ja són datats "en la vila d'Argilers" (*ibíd.*, pàg. 454). Observem que ara el rei ja fa migdiada. Cf. abans, que ha dit que encara no en feia.

697. Torna a aparèixer l'orador, que no deixa ocasió de parlar en públic, quan ho creu eficaç.

698. El procés insereix el document íntegre de la nominació de síndics de la universitat d'Argelers per prestar homenatge al rei, amb especificació dels noms de tots i cadascun (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 385-390). Cal advertir, però, que la data del document és del 7 de juny, i l'homenatge no és prestat pels síndics fins al dia 8 de juny (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 390).

699. És viu al moment de redactar aquest passatge. Podria ésser terme *ante quem*, si sabéssim quan va morir. [Cf. n. 691. L'adalil era el cap dels almogàvers. Cf. sobre competència i nomenament: M.T. FERRER, *Organització*, p. 247-258. M.T.F.].

126 Dilluns, a set de juny, començà de tirar lo giny major de Barcelona a la casa de Pujol, e foradava e gastava lo mur e la torre de Celòquia.⁷⁰⁰ E trametem l'infant En Pere ab gent de cavall e de peu a Coblliure per escolir e regonèixer la vila e la força. E isqueren algunes gents d'armes de la vila e hagren mescla ab les nostres gents de peu, algunes, que els ne meteren tro dins la vila e els tolgren tro dues bareres e els auciren tres hòmens.

127 Dimarts, a vuit de juny, continuam de combatre la casa de Pujol ab lo dit giny e ab un altre de dues caixes, e faeren-li gran forat en lo mur de la part devers Argilers. E, d'altra part, fem aparellar una grua e molta llenya e rama per combatre ab buçons e altres aparellaments. E los altres ginys fem tornar a plegar a la mar.

128 Dimerces, a nou de juny, lo capità de la torre de Pujol tramès per mossèn Guillem de Bellera, per tal com alguns de l'establida havien deute ab ell e ab mossèn Guillem de Pervés, cavaller seu. E lo dit mossèn Guillem de Bellera anà-hi, e, ensems ab l'almirall que ja hi era, e ab mossèn Ramon de Boil, parlaren ab ell molt, e cessaren los ginys de combatre, e tractaren molt. Finalment, avengren-se sobre lo retiment de la força ab capítols, los quals foren semblants d'aquells d'Argilers atràs prop escrits. E nós reebem los dits capítols e confermam-ho tot.⁷⁰¹

700. El dia 7 de juny les lletres del rei són encara datades “en la vila nostra d'Argilers”. (*Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 453). I és que la torre de Pujol o de Pujols estava “situatam ante dictam villam de Argilers”. [La Celòquia era la torre o la part més alta d'un castell. Prové de l'àrab “saluqiyya”, motiu pel qual J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 1987, vii, p. 622, l'introdueix com “saloquia”, però la tradició medieval, a tota la Península, és escriure-ho com fa la *Crònica*. M.T.F.].

701. [De Guillem de Bellera ja n'hem parlat a la n. 598. Guillem de Pervés era un cavaller del Pallars, com el noble Guillem de Bellera. Era senyor del castell de Pervés; la família tenia també altres castells pirinencs com el de Malavella i el de Rodés, aquest en feu pels Mataplana. Romangué al Rosselló, assegurant la guarda de castells i viles i per això fou dels que hagué de fer front a l'ocupació de Puigcerdà per Jaume de Mallorca el mateix any: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 614-615 i 617. *Els castells catalans*, vi, p. 1406, 1427, 1429. Ramon de Boil era fill de Pere (cf. n. 162) i d'Altadona della Scala, germà de Felip i de Joan (n. 479); heretà Albalat i adquirí Tibi, la Vall d'Uixó, que vengué després a la reina Elionor, i Boil, a Aragó. Fou conseller de l'infant Alfons i l'acompanyà en l'expedició a Sardenya. El 1335 el rei Alfons l'envià com a ambaixador, amb Guillem Agustí, al rei de Granada per negociar un tractat de pau. El 1337 el rei Pere el Cerimoniós l'envià prop del papa per tal de demanar ajuda per afrontar la invasió del rei del Marroc que acabà produint-se pocs anys després. El 1339, el rei Pere el nomenà tresorer, però el 1340 fou destituït i sotmès a enquesta perquè el mestre racional trobà dubtes en els seus comptes; finalment obtingué la remissió el 1343 i el 1344 participà en l'expedició al Rosselló. El 1347 estigué al costat del rei en la guerra contra la Unió valenciana: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 394, 450, 474; 4, p. 37, 52, 105. A. ARRIBAS, *La conquesta de Cerdeña*, p. 169. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 3, p. 667 (arbre genealògic) i p. 666-668 (article “Boil, família”, de M.T. Ferrer). *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 2.891, p. 562. ACA, C, reg. 228, f. 46 r.; reg. 868, f. 129 r.-v.; reg. 875, f. 132 v.-134 v. M.T.F.].

129 Dijous, a deu de juny, aparellam de partir d'Argilers e manam aparellar les hosts ab vianda a quatre dies, e fem recollir dels bastiments de la fusta en la mar.

130 Divendres après, passada hora de vespres, trametem l'almirall a frare Guillem de Guimerà, capità d'Argilers, ab d'altres, a la força de Pujol, e eixí'n lo capità, ab tots los de l'establida, ab aquella roba e arnès que se'n pogren dur. E tragueren-ne així mateix monges que hi havia del monestir de Fontfreda e meteren lo nostre penó en la torre e emparà-se'n frare Guillem de Guimerà, e los de l'establida anaren-se'n.⁷⁰²

131 Dissabte après, romanguem aquí e establím Argilers e Pujol de companya de cavall e de peu, que lleixam a frare Guillem de Guimerà. E manam a tothom que s'aparellàs de vianda.

132 Digmenge, a tretze de juny, après dinar, ab les batalles ordenades en la manera dessús dita, venguem sobre Coblliure e assetiam la vila.⁷⁰³ E nós estiguem en lo tossal que és sobre la vila, dret vers la muntanya; e l'infant En Jacme, ab sa mainada, a la nostra part esquerra, vers la mar; e l'infant En Pere a la nostra part dreta vers lo Portvenres; e el vescomte de Cardona baix en la coma entre nós e l'infant En Pere; e l'almirall a la riba de la mar, vers Portvenres, e En Ramon Roger.

133 Dilluns, a vint-e-quatre de juny, fem aparellar los ginys e trametem a Barcelona e al comdat d'Empúries per gent de peu per combatre los ravals de Coblliure. E, lo dimarts après quinze dies de juny, continuam nostres aparellaments dels ginys e del combatre e fem assure lo giny mitjan de Barcelona en la serra, sobre Coblliure, vers Argilers, davant les forques, e combatia la torre de Puig Musart.⁷⁰⁴

134 Dimerces, a setze de juny, fem bastir altre giny de València dellà la serra que és vers Portvenres per combatre la torre que és en un pujol sobre l'esgleia dels preïcadors de Coblliure.⁷⁰⁵ E estava lo giny a traspostam, que dellà on feria no se'n veïa pertxa ne res.

702. El dia 10 de juny el rei era encara a Argelers (*Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 459-462). La rendició del dia 11 també està documentada: "Die undecima mensis iunii subsequenti, intitulata .III. idus iunii anno prefato, capitaneus dicte turre restituit ipsi domino regi turrim supra proxime expressatam. Et ipse capitaneus, cum ceteris eam custodientibus recesserunt, prius per dictum dominum regem eis dato guidatico et conductu" (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 392).

703. "Et ir que fo dicmenge a .XIII. de juny, partim de la dita vila e anam-nos-en a la vila de Coblliure, la qual tenim assetjada", escriu el rei en lletra datada al setge de Cotlliure, el 14 de juny de 1344. *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 462-463. També, xxx, pàg. 392.

704. Aquesta torre era fora del recinte de Cotlliure (A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 422-423). Per al combatiment amb ginys, vegeu *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 393.

705. Situada prop del Port d'Avall, existent encara avui, però desafectada al culte (A. PAGÈS, *loc. cit.*).

135 Dijous après, fem asseure lo giny major de Barcelona davant nós en un baixest per combatre la vila, e trametem Don Pedro d'Eixèrica ab tres-cents hòmens a cavall e dos mília hòmens de peu a prendre per nós lo lloc de Sant Joan.⁷⁰⁶ E anà e venc cremant e talant, e pres homenatges dels hòmens del dit lloc.

136 Divendres, a divuit de juny, fo a Argilers, on hac jagut, lo cardenal d'Embrú, que s'apellava Bertran del títol de Sent Marc, prevere cardenal.⁷⁰⁷ E venc a nós al setge de Coblliure. E los infants En Pere e En Jacme feren-s'hi abans que nós. E puis nós, quan fom vestits, jaquim en cascuna partida de nostre setge establiment de gent e de cavallers armats, e cavalcam ab alguns barons e cavallers, e no molts, e fem-nos vers Argilers per acollir lo dit cardenal. E amenam-lo a una casa de fusta prop la nostra tenda e aquí estiguem-nos en la casa de fusta, e foren-hi los infants e tots los barons e cavallers pus notables que dessús havem nomenats e tots los de nostre consell. E lo cardenal féu sa proposició davant nós e tots los altres, de part del sant pare apostoli, e dix moltes paraules, les quals totes fundà en pau e que nos devíem enclinar a pau ab En Jacme de Mallorca. E allegà la història d'Abraham e de Sodoma e Gomorra e la història de Jacob e d'Esau e de l'Arap e altres moltes històries de la Bíblia e altres autoritats, e dix-ho tot en llatí. E, com hac dit molt e finides ses paraules, nós responguem breument: que nós havíem d'ell e de la sua venguda plaer e goig, així com cardenal e especial amic nostre, mas així com a legat e missatge del sant pare, tramès per los afers que ell havia dits, que ens desplaïa e no sens raó. Bé, però, enteníem que el sant pare e el dit cardenal havien bon enteniment e bon zel a concòrdia e a pau, e verament nós no hic érem, no cercàvem sinó pau, e valia molt més que nós e nostres gents haguéssem algun afany e treball en aquest temps per haver pau perpetua e, encara, per lo càrrec que Déus nos ha comanat dels regnes e terres, hi despendríem tota la nostra vida, quan als no poguéssem fer per lleixar pau als nostres e a aquells qui après nós vendrien; e així nós prosseguíem nostre dret e nostre desheret, del qual no ens departriem, ni En Jacme de Mallorca, qui ab gran ergull nos volia tolre e desposseir de nostre dret, jamés no s'era humiliat ne havia cercada pau, ans anadia cascun jorn en sa rebel-

706. El lloc deu ésser Sant Joan de Corts. Pere de Xèrica no devia tenir lloc assignat en el setge. Això explica la supressió del § 132.

707. Es tracta de Bertrand de Deux o Déaux, arquebisbe d'Embrun (1323), cardenal-prevere de Sant Marc (1337). Ja havia intervingut vanament en el conflicte. A. PAGÈS, *loc. cit.*; DÉPREZ, *Clément VI, Lettres*, núm. 896-897. La notícia de la seva vinguda i el text de la lletra del sant Pare es troben en les anotacions del procés corresponents al divendres 18, com en la crònica (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 399-402). [El discurs del cardenal, resumit a continuació, comentà fets bíblics entre els quals la història d'Abraham, de Jacob, d'Esau i de l'Arap". El significat de l'Arap" ha estat discutit. Pot ser una referència a la història d'Ismael, el fill de l'esclava Agar, del qual se suposa que vénen els àrabs (J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 334, n. 180), mentre que també s'ha dit que seria un error per "Acab" i que el cardenal es podia haver referit al passatge bíblic d'Acab i Nabot: J. RIERA, *La personalitat eclesialística*, p. 581. M.T.F.].

lió, però que après parlariem com se volgués d'aquests afers, e a açò que ens digués li fariem resposta pus bastant.⁷⁰⁸ E lo cardenal féu assats semblant que era pagat de nostra resposta e àls no parlà despuis sobre açò. Puis eixim-nos de la casa de fusta on ell era e metem-nos en la tenda, e aquí tantost digueren-nos:

—Senyor, veus los nostres qui combaten la torre de la Conomina, sobre Coblliure, la qual és davant, pres del mur, a la part on nós érem. Ja són los nostres en lo vall, e els de la torre ja no han tretes e són perduts.⁷⁰⁹

E alguns dels barons e cavallers que hi eren digueren que no faïa a combatre per res, com la torre sia molt bella e forts. Altres digueren que la torre era nostra. Finalment, nós manam que continuassen de combatre, e fem-hi aportar escales e pics e altres aparellaments aitant cuitosament com poguem. E, finalment donaren batalla a escut e llança tan gran e tan estreta, que la barbacana e la torre s'esvai e mes hom foc llains, e eixia gran fum dessus. E els de la torre cridaren tots mercè e feren senyal de retre. E nós manam que no fossen preses a mercè e per les arqueres calaren-se'n tres que foren morts. Los altres que romangueren llassús, com foren molt combatuts, reteren-se, e mossèn Artal de Foces, que hi combatia, pres-los a mercè, e eixiren-ne de vius set, que fem tenir preses. Així que la torre fon presa a hora de vespres e fem-la establir, e tantost los de la vila de Coblliure començaren a robar los ravals.

137 Lo cardenal, aquest dia, estec aquí, e la sua companya ab l'altra miraven lo combatiment de la torre e estaven-ne fort meravellats. E tornà-se'n jaure a Euna aquest dia mateix.

138 Dissabte, a dinou de juny,⁷¹⁰ e digmenge après, fem continuar de tirar los ginys e d'aparellar de combatre los ravals a escut e llança. E los de la vila tiraven a la torre, que hagren perduda, ab un giny gran e ab una brigola, e estaven-se estrets, que aquest dia no eixiren a palatís de nenguna part.

139 Dilluns, a vint-e-u de juny, la companya que estava vers Portvenres, on estava mossèn Nicolau Carròs e l'almirall, après dinar, sens manament nostre e sens acord e sens tot arnès de combatre, començaren a combatre la torre que és sobre los

708. Tot això, molt més resumit, en *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 402-403. No hi manquen detalls com el de la casa de fusta, que no és sinó una *domus frustra*.

709. En una lletra datada en el setge de Cotlliure, el 18 de juny de 1344, el rei explica, en efecte, que "vui alcunes companyes nostres començaren a combatre la torre la qual és sobre el raval de Coblliure, la qual és molt bella et forts (observem la similitud amb els qualificatius de la crònica) et com no ens ho dixeren fo'ns greu. Però tan avant n'eren que ja havia molta gent al vall. Et així dixem que continuassen de combatre, et finalment és-se presa". *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 464-465. Cf. també el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 403).

710. El 19 de juny els documents continuen datats en el setge de Cotlliure (*Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 466).

preïcadors, e poc a poc hi venc molta companya; e especialment hi vengren hòmens de paratge, tots guarnits, que hi aparearen e combateren la torre tan forment que esvaïren la barbacana. E puis començaren a segar la torre. E havia-hi vint-e-nou hòmens, los demás genovesos.⁷¹¹ E foren al combatre nafrats en les mans e en la cara, e veeren-se perduts e feren senyal de retre. E puis encara foren combatuts una peça. E, finalment, En Nicolau Carròs, per part nostra, pres-los a mercè e els salvà vida e membres. E tantost pujaren-hi los nostres penons. E en açò era ja hora de vespres. Puis venc veu entre la companya que anassen a la vila, e calaren-se a la vila e començaren a combatre los preïcadors. E, com nós ho sabem, fo'ns greu, car l'hora era tarda, e volíem-ho vedar. E dix mossèn N' Amar de Mosset que lleixàssem estar, que obra era que Déus faïa e ell l'acabaria. E feixaren-se tan fort que els de la vila a poc estant los desempararen, e els nostres pujaren sus; puis, de verdesca en verdesca, gitaven-los-ne e dels cadafals. E los uns dels nostres esvaïen per la part dessus, e la major força per la part de la mar, on havia una palissada. Finalment, lo raval dels preïcadors se intrà e, ab l'espaa en la mà, combatent fort estretament. E entraren-se'n; al qual entrar foren quaix tots de la host de cavall e de peu que es foren aparellats, e els de la vila fugent de cavall e de peu. E recolliren-se a la força de la vila, que és molt gran. E la nostra gent, tant foren encorats del barrejar e per la roba dels albergs, no els seguiren pus, car, aquell dia e aquella hora mateixa combatent, se'n foren entrats ab ells e, així, aquell dia, no curaren d'als, sinó de barrejar lo dit barri e robar. E els de la vila foren molt espaordits e tengueren-se tots per morts e estigueren desemparadament, especialment mossèn Pere Ramon de Codolet, qui n'era capità, que no hi dava nengun recapte, tant era espaordit. Tota la nit la nostra gent robà e barrejà aquest barri, e tragneren-ne molt vi que hi havia e molt botam. E comanam la guarda d'aquest barri a Don Pedro d'Eixèrica.⁷¹²

140 Dimarts matí, a vint-e-dos de juny, oints missa, venc a nós un hom guarnit de nostra host e dix-nos que aquells de la vila requerien pati e que els enviassen lo vescomte d'Illa. E nós trametem-lo-hi ab l'almirall, ensems, a⁷¹³ los de la vila ab En Ramon Despont, que hi era ab volentat de mossèn Pere Ramon de Codolet, capità. Mogren-nos patis que es retrien e parlaren-ne ab l'almirall e ab lo vescomte d'Illa e ab d'altres que hi cabien. E nós sobre açò que ens fo mogut haguem consell e acord, en lo qual foren presents los infants En Pere e En Jacme, En Ramon Roger, comte de Pallars, mossèn Pere de Montcada, almirall, En Pere, vescomte de Vila-

711. Els genovesos, que trobem en aquesta lluita al costat de Jaume de Mallorca, l'ajudaven com a enemics que eren del Cerimoniós.

712. Més resumidament, aquests fets d'armes es troben en el procés; de manera que aquelles anotacions poden haver servit de guia al redactor de la crònica (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 404-405).

713. Els manuscrits diuen *ab*, però llavors no sembla tenir sentit. La missa diària era, evidentment, un costum del rei, com es veu per diverses indicacions semblants a aquesta.

mur, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn Galceran de Bellpuig,⁷¹⁴ mossèn Bernat de So, mossèn N'Artal de Cabrera, misser Hug de Fenollet, mossèn Aemar de Fenollet, N'Arnau Samorera, vicicanceller, frare Guillem de Guimerà, capità d'Argilers, misser Rodrigo Díez, misser Joan Ferràndez, mossèn Garcia de Lorís, mossèn Ramon de Copons, mossèn Miquel de Gurrea, mossèn Berenguer de Rocasalva, En Jacme Roig, mossèn Felip de Boil, En Guillem Albert, En Guillem Roig e En Miquel Amarell.⁷¹⁵ E, après molts tractaments, avenguem-nos del tractament e els atorgam les coses dejús escrites, segons los capitòls que es segueixen:

Demanen los prohòmens e universitat de Coblliure:

Primerament, que mossèn Pere Ramon de Codolet, ab tots los hòmens de paratge e els genoveses e los altres soldats, així de cavall com de peu, se'n vagen francs, ab tots llurs cavalls, arneses e béns, e que els sia lliurada companya, que se'n vagen salvament.

Ítem, que els hòmens de Coblliure e la universitat sien saus, ells e llurs béns mobles e immobles, així dins com defora; que no els sia tocat en res del llur; e, encara, que aquells que han perduts al barri del port davall los sia restituït, e les possessions que han en lo dit port e en lo terme de Coblliure e fora d'aquell, e esmenar les tales. E, semblantment, que los béns seents generalment degen ésser saus als sobredits, e, encara, los béns mobles que hui posseeixen. Dels altres béns mobles ja guanyats als de la host per batalla reial no demanen raó.

Ítem, que haja a jurar e confermar tots privilegis e franqueses del lloc, e tots los llocs-uses del dit lloc. E, encara, que sien francs de lleudes e de tots peatges per totes les terres del senyor rei deçà mar e dellà mar, ço és, d'aquells e en aquella manera que han usat.

Ítem, neguns hòmens del lloc o habitacions, ells ne llurs mullers ne llurs infants, no pusquen ésser foragitats del dit lloc ne desposseïts de llurs béns.

Ítem, que sien en totes les costumes e usatges de Barcelona.

Ítem, que per denguns dans donats per aquesta guerra per les gents del lloc de Coblliure, no sia feta demanda ne qüestió a degú del dit lloc ne marca.

714. La redacció primitiva diu: *d'Abellera*. [De Ramon Despont no en tenim notícies; veurem més avall que en la rendició de Cotlliure s'exigí que li fossin retornats els béns. Sobre Pere Ramon de Codolet, cf. n. 343: nota d'A. Pagès a la seva edició de la *Crònica*, p. 415. De tots els nobles esmentats fins aquí ja n'hem parlat a n. 243, 271, 598, 537, 494. M.T.F.].

715. [Sobre aquests personatges, cf. n. 672, 495, 686. Pel que fa a Aemar de Fenollet no està documentat i segurament és un error de còpia de la crònica per Ademar de Mosset, cf. n. 338. Per als personatges que segueixen, cf. n. 672, 516, 644, 293, 269, 213, 630, 687, 479. Miquel de Gurrea era, almenys des del 1340, conseller i algutzir del rei Pere, que li concedí l'ofici de justícia de Calataiud; entre el 1347 i el 1354, almenys, era governador d'Aragó: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 522. ACA, C, reg. 951, f. 14 v.-15 r. (1340, gener, 13. Calataiud). Hi ha algun mallorquí, com Jaume Roig (cf. n. 503) i rossellonesos de segon rengle com Guillem Albert (cf. 538), Miquel Amarell (cf. n. 691) o Guillem Roig, que era un dels rossellonesos addictes a Pere el Cerimoniós que el rei volgué emparar contra Jaume III de Mallorca després de la primera campanya al Rosselló: G. ENSENYAT, *La reintegració*, I, p. 212. M.T.F.].

Ítem, que la host del senyor rei ne nengú d'aquella no deja entrar a Coblliure, ne en lo barri del dit lloc, fins que el dit mossèn Pere Ramon de Codolet e altres soldats, així de cavall com de peu, sien fora.

Ítem, que sia rellevat lo salí que novellament és estat empausat a Coblliure.

Ítem, que de totes obligacions de sacraments e d'homenatges e de totes altres obligacions en què es són obligats ab cartes al senyor rei de Mallorques, que el senyor rei d'Aragó los haja a rellevar e excusar a ses pròpies messions e defendre en tota cort eclesiàstica o civil, car porien per aquelles obligacions ésser convenguts en cort de Roma e en altres parts.

Ítem, d'açò demanen espai per d'ací a divendres al sol eixit, e que entretant no sien damnificats.

Ítem, demanen que els habitants sien francs de tots deutes que degen a jueus, que no pusquen ésser destrets de dos anys.

Ítem, demanen que sia retut a En Ramon Despont tot ço del seu que li és estat llevat, vullés que sien béns mobles o no mobles, no contrastants qualssevol donacions o alienacions feites d'aquells béns a qualssevol persones.

Ítem, que Pericó Marcús e els altres presoners, qui són de Coblliure, que sien restituïts francament e quítia.

E, finalment, nós, haüt nostre acord sobre los capítols dessus escrits, atorgam-los en la forma dessus dita. E fem cessar que null hom dels nostres no els damnificàs, ne s'acostàs als murs de nenguna part.⁷¹⁶

141 Dimercre, a vint-e-tres de juny, tornà a nós lo cardenal e menjà ab nós e trasc-nos a parlament a part, e no hi foren los infants En Pere e En Jacme, e puis que hi apellam N'Arnau Samorera, vic canceller nostre. E, finalment, venc a açò que ens dix que, si En Jacme de Mallorques metia si mateix e sos infants en la terra soltament en nostre poder, si li assegurariem vida e membres e de llonga e mala presó. E nós tenguem acord, e los infants atorgaren-ho per part nostra, e a nós plagué'ns. E ab açò lo cardenal se'n partí e anà a Perpenyà.⁷¹⁷ E, puis, après alguns dies, lo cardenal nos escriví que En Jacme de Mallorques no s'acordava a les dites coses, car dix que més amava que nós per força li llevàssem la terra que si ell paria que hi consentís, part lo perill de les persones. E així lo cardenal dix en sa lletra que se n'anava a Sejà e aquí esperaria resposta del sant pare.⁷¹⁸

716. Aquests fets resumidament, en *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 405-408.

717. Confirmat per l'anotació corresponent del procès: "... et finaverunt in eo quod dictus dominus rex assecuraret dicto inclito Iacobo vitam et membra et a mala capcione et longa eo absolute ponendo se et liberos suos ac totam terram suam in posse ipsius domini regis. Et hiis concessis per eum seu per dictos dominos infantibus eius nomine statim recessit idem dominus cardinalis". *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 409.

718. "Et cum postmodum dictus inclitus Iacobus predicta facere recusasset, sicut litterarum per

142 Dijous, a vint-e-quatre de juny, dia de Sent Joan, fem cavaller En Romeu Martínez de Sorita, e, vers lo vespre, ans del sol post, [mossèn Pere Ramon de Codolet] eixí del castell de Coblliure ab tots los soldats qui hi eren de cavall e de peu e anaren-se'n vers Perpenyà, e nós fem-los acompanyar tro a Euna.⁷¹⁹

143 Divendres, a vint-e-cinc de juny, vers hora de tèrcia, los prohòmens de Coblliure nos lliuraren lo castell e la vila, e En Felip de Castre mes la nostra senyera en lo castell. E, après menjar, vers lo vespre, anam a l'esgleia dels preicadors e prenguem homenatge dels còsols e de moltes gents de la vila.⁷²⁰

144 Dissabte après, fem continuar a mossèn Ramon de Barberà, que ordenam per capità a Coblliure, de reebre homenatge de les gents; e aquell dia estiguem en lo castell de Coblliure.⁷²¹

145 Digmenge après, se lliurà a nós la torre alta que està sobre Coblliure en la pus alta serra que s'apella...; e aquell dia fem adalill Francesc Pérez de València.

146 Dilluns, a vint-e-nou de juny del dit any mil e tres-cents quaranta-quatre, frare Guillem de Guimerà, capità d'Argilers, anà de part nostra al castell de Palau, prop Euna, e reté's a nós e mes-hi per nós En Guillem d'Alió.⁷²²

ipsum dominum cardinalem missarum propterea ad ipsum dominum regem series continebat, ideo dictus dominus cardinalis se contulit ad locum de Sejano." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 409. [Sejà és Sigean, a l'Aude: J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 340, n. 185. M.T.F.].

719. Hi hem afegit mossèn Pere Ramon de Codolet perquè el sentit de tot plegat no restava prou clar. Semblava com si Romeu Martínez, un cop armat cavaller, hagués acompanyat els soldats de la guarnició del castell de Cotlliure. Però probablement el redactor de la crònica o algun copista va saltar-se el nom de Pere Ramon de Codolet, capità del castell, i és ell qui va eixir-ne amb els soldats. Cf. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 409: "Subsequenter die iovis, intitulata VIII kalendas iulii anno predicto, paulo ante solis occasum Petrus Raimundi de Codoletto et alii stipendiarii incliti Iacobi antedicti relicto castro et aliis fortitudinibus Coquiliberi et guidati per ipsum dominum regem, exierunt abinde apud villam Perpiniani dirigendo recto itineri gressus suos ut tucioris publice dicebatur."

720. Data i notícies concorden amb les que dóna el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 410-413). El redactor coneixia, indubtablement, aquestes anotacions, i degueren fins i tot influir en la forma de dietari que la crònica adopta aquí.

721. Quant als homenatges fets a Ramon de Barberà, capità de Cotlliure en nom del rei Pere, vegeu *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 415-417. [Ramon de Barberà sembla pertànyer a la família dels Barberà que tenien el senyoriu del castell de Pacs. Un Ramon de Barberà el tenia a la segona meitat del s. xiv i no sabem si era el mateix que el 1338 tenia el castell del Bolet i el lloc de Pereres al terme de Mediona. Degué caure presoner dels genovesos durant la guerra iniciada el 1351 ja que el 1356 es tractava l'intercanvi d'ell i d'altres presoners catalans per presoners genovesos: *Els castells catalans*, III, p. 684 i 754. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 621. M.T.F.].

722. Data i notícia concorden amb les que dóna el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 417). [Guillem Alió serví més tard a Sardenya. De 1349 a 1353, almenys, era lloctinent del governador a Sardenya. Tenia bones relacions amb el consell de Càller i dolentes amb el de Vila d'Esglésies, que l'acusaren prop del

147 Dimarts après, dia de Sent Pere, trametem a la Roca, que ens havia dit que es retria. E anà-hi lo vescomte d'Illa ab companya e no es volgren retre, ans hac entre los nostres e aquells de l'establida fets d'armes, e se'n seguiren nafres, e cremaren tots los blats.⁷²³ E, aquest dia, se reté lo castell d'Orta e de Coblliure,⁷²⁴ e oïm sermó en presència de tot lo poble, e preïcà frare Miquel Aost, de l'orde dels preïcadors, qui declarà a les gents los drets de la nostra execució e els greuges que ens faïa En Jacme de Mallorques. E plagué fort a les gents, que no ho sabien e digueren que fort eren enganades d'abans, car no sabien nostre dret, ans los era dat a entendre lo contrari.⁷²⁵

E, per tal com los cavallers nos afrontaven de paga, fem-la'ls fer, car volien-se'n anar e no volien pus aturar avant en Rosselló.

148 Dimerces, darrer dia de juny, faem continuar la paga als cavallers e a les gents de peu e fem fer crida que tothom nos seguís l'endemà e prenguéis viandes a quatre dies, e reebem homenatge de mossèn Ramon de Barberà, capità de Coblliure, e que tenguéis lo castell a costum d'Espanya.⁷²⁶

rei de tenir molta amistat amb el jutge d'Arborea i d'afavorir-lo. El rei li havia encarregat que hi negociés per aconseguir la pau, però per encàrrec de Bernat de Cabrera hi anà en missatgeria, el mateix any, juntament amb Francesc de Vilarrasa i Guillem Desllor, per amenaçar-lo: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 326, 383, 388, 400-401, 421, 441 i 448. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, 159-160 i 170. M.T.F.].

723. La notícia es troba en el procés, però aplicada al dijous, primer de juliol de 1344 (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 417).

724. S'ha suposat que Orta està per Ortafa, a la riba esquerra del Tec (A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 423). Però no sabriem com explicar aquest *Coblliure*, perquè el castell de Cotlliure ja s'havia rendit (§ 143-144). I el dimarts (o el dijous) no hi ha notícia, en el procés, de rendició de cap altre castell. [La carta del rei al comte de Terranova, del 29 de juny, tampoc no menciona més que la presa de Cotlliure, la del castell de Palau i la del castell de la Roca, que havia ofert de retre's, però que finalment no ho féu i resistí fins al 6 de juliol; és clar que sembla referir-se només a "forces senyalades". També assenyala que Elna és a punt de retre's i que diversos llocs sotmesos al rei de Mallorca s'han revoltat contra ell perquè el monarca ha manat cremar els llocs que no es poguessin defensar. D'altra banda, posa de manifest les seves greus dificultats econòmiques que comprometen la continuació de l'expedició: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. I. M.T.F.].

725. En una lletra de Pere el Cerimoniós a Pere de Xèrica trobem: "Així mateix un capellà del dit En Jacme de Mallorca ha tramesa a frare Miquel d'Agost, qui ha preïcat parlant del nostre dret, una letra de menaces que us trametem dins la present per tal que la vejats." Datada el 21 de juliol de 1344. Publ. per LECOY, *Relacions polítiques*, II, pàg. 351. [La carta fou reeditada per R. GUBERN, *Epistolari*, doc. II. M.T.F.].

726. A costum d'Espanya, és a dir, d'acord amb la *Consuetudo Hispanie*, recollida en les *Partidas*, de les quals el Cerimoniós era un fervent admirador, perquè afavorien el poder reial. Els catalans, segons el dret feudal català, eren feudataris del rei que tenien el castell pel senyor, amb els drets corresponents; segons les *Partidas* no eren sinó guardes i caps del castell, sense cap dret propi. El Cerimoniós aprofita la conquesta del Rosselló per a assajar d'introduir-hi el costum d'Espanya. Vegeu R. D'ABADAL I VINYALS, *Les "Partides" a Catalunya durant l'Edat Mitjana*, "Estudis Universitaris Catalans", VI, 1912, pàg. 13 i seg. [Les darreres recerques sobre la tinença a costum d'Espanya demostren que és d'origen musulmà, que era practicada al regne de València des de la conquesta, abans de la redacció de les *Parti-*

149 Dijous, primer dia de juliol, ab nostres batalles ordenades en la manera ja dita, partim de Coblliure e venguem-nos atendar sobre lo castell de la Roca; e aquí fem cridar tala per al dia següent, e ordenam aquí nostre setge.⁷²⁷

150 Divendres après, per lo matí, manam talar l'horta de la Roca, e vengren dos hòmens de part de la universitat de Tuïr, que es volien retre a nós. E de present haguem sobre açò nostre acord e acordam de trametre-hi l'infant En Pere e que hi anàs ab ell N'Arnau Samorera, vic canceller nostre, e que així mateix anassen al lloc de Millars; lo qual tantost s'aparellà ab tres-cents hòmens a cavall e dos mília de peu. E nós romanguem en lo setge de Sa Roca.⁷²⁸

151 Dissabte après sigüent, nós estant en lo setge, los del castell de Sa Roca nos feren dir e suplicar que els lleixàssem acordar sobre llur fet aquell dia. E puis vengren denant nós e feren-nos presentar capítols, sobre los quals nos avenguem.⁷²⁹ E meteren-nos onze persones en reena de retre la vila e lo barri del castell atinent de la força major de la Celòquia, dilluns següent per lo matí, car la Celòquia tenia En Pagà de Mallorques, frare no lledesme d'En Jacme de Mallorques,⁷³⁰ per significar-los-ho. E aquest dia trametem mossèn Hug, vescomte de Cardona, a Montesquiú. E els seus cavallers apareen e tolgren-los un barri, combatent, e els feren gran dan.

das, i que començà a implantar-se a Catalunya, de manera no contínua, durant el regnat de Jaume II (1291-1327) i, a Sardenya, des de la conquesta (1322-1323): P. GUICHARD, "Alcaidia" et coutume d'Espagne dans le royaume de Valence et les états de la Couronne d'Aragon au Moyen Age, a *Les Espagnes médiévales. Aspects économiques et sociaux*, a *Mélanges offerts à Jean Gautier Dalché*, Niça, 1983, p. 247-256. M.T. FERRER, *La tinença a costum d'Espanya*, i *Los castillos de la frontera meridional valenciana en el siglo XIV*, a *La Fortaleza medieval: realidad y símbolo*, "Actas XV Asamblea General de la Sociedad Española de Estudios Medievales", eds. J.A. BARRIO-J.V. CABEZUELO, Alacant, 1998, p. 199-214 <http://hdl.handle.net/10261/26569>, i *La organización militar en Cataluña*, p. 141-144. C. CRABOT, *Les feudataires catalans et la Sardaigne*, I, p. 376-377. M.T.F.].

727. "... dominus rex... recessit ab inde (Cotlliure), cum toto dicto suo exercitu, cum proposito obsidiendi castrum expressum superius de la Roca". De l'anotació corresponent del procés al dijous primer de juliol. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 417-418.

728. L'episodi també en el procés; però no és l'infant Pere sinó l'infant Jaume, germà del rei, qui és enviat. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 418. I el nombre de cavallers és de dos-cents, no de tres-cents.

729. El document és inserit en el procés, amb data com en la crònica. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 422.

730. Pagà era, segons alguns autors, fill de l'infant Ferran de Mallorca i de la seva segona muller Isabel d'Ibelin, filla del senescal de Xipre. Era, doncs, germanastre de Jaume III de Mallorca. La crònica l'anomena "no lledesme". ¿És possible que la segona unió de l'infant Ferran no fos una unió regular? Vegeu J. M. BOVER, *Historia de la casa real de Mallorca*, Palma, 1855, pàg. 47; A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 423. Però el més probable és que es tracti d'un dels fills naturals tinguts a Mallorca (RUBIÓ I LLUCH, *Biografia de l'infant Ferran de Mallorca*, "Est. Univ. Cat.", VII, 1913, pàg. 306). [Ja hem dit a la n. 529 que Pagà s'havia casat amb una filla del mercader Ramon de Salelles, que tenia una fortuna considerable. El 1344 el rei Pere permeté el seu retorn a Mallorca, però continuà ajudant el seu germà i morí a la batalla de Lluçmajor el 1349: G. ENSENYAT, *La reintegració*, I, p. 427. M.T.F.].

152 Digmenge après, En Pagà de Mallorca, qui tenia lo castell de Sa Roca, nos féu parlar patis e pres d'espai per retre lo castell tro dimarts per lo matí e que se n'anàs saul e segur. E nós atorgam-li-ho.

153 Dilluns, a cinc dies de juliol, per lo matí, los hòmens de la Roca nos lliuraren lo barri, segons que havíem convengut, e feren-nos homenatge e sagrament de feultat. E nós confermam-los llurs costums e usatges de Catalunya e privilegis e els fem gràcies e els retem les reenes, e lleixam-ne anar guiats a Perpenyà la companya que hi era per establida.⁷³¹ E lliuram-los per capità mossèn Berenguer de Rocasalva. Així mateix los hòmens de Montesquiú lliuraren lo castell per nós al noble mossèn Francesc de Cervià e mossèn Ramon Senesterra sots certes condicions, les quals nós los complim. E metem-hi per capità En Bernat de Sesescalles de casa nostra.⁷³²

154 Dimarts après, per lo matí, En Pagà de Mallorca nos lliurà lo castell de la Roca. E lo dit mossèn Berenguer de Rocasalva emparà's per nós del dit castell e retenc pres En Pagà ab sa companya tro En Jacme de Mallorca hagués restituït En Pere de Sent Martí e altres que tenia preses a Perpenyà. E prenguem homenatge dels hòmens de Montesquiú,⁷³³ e, vers lo vespre, venc l'infant En Jacme, que havíem tramès a Tuïr e a Millars. Mas los de Tuïr no es reteren, e hac pres Millars e Isla e Bula e Mosset. E romangueren cascú en son lloc mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, e mossèn Bernat de So e mossèn Asmar de Mosset.⁷³⁴

155 E, lo dimercres après, fem aparellar nostres gents de viandes e d'açò que havien mester per partir-ne l'endemà.

156 Dijous après lleixam l'infant En Pere en lo castell de Montesquiú, per ço com no era ben sa, e nós, ab nostres batalles ordenades, segons que dit és, venguem a Euna e aquí posam nostre setge de la part del riu e tot entorn, salvant del

731. El document on consta l'homenatge fet pels homes de la Roca al rei Pere, datat, en efecte, el 5 de juliol de 1344, en *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 424-426.

732. Vegeu paràgraf següent. [Cf., sobre aquests nobles, n. 687 i 686. No tenim notícies de Bernat Sesescalles. M.T.F.].

733. Consta l'homenatge en el procés, amb data de dimarts 7 de juliol. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 426-430. Va tenir lloc en el castell de la Roca. [Pere de Santmartí era un ciutadà de Lleida ennoblit, senyor de Castellnou, que també posseïa Vimferri i Jovals, que després vengué, tot prop de Lleida. Entre 1354 i 1355 formà part del consell reial que el rei deixà a Barcelona quan marxà en l'expedició a Sardenya: *Els castells catalans*, vi, p. 166, 202, 937. E. REDONDO, *El fogatjament*, p. 63. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 575. M.T.F.].

734. Sobre aquests esdeveniments, vegeu *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 419-421. [Notem que el lloc d'Illa apareix esmentat en la forma "Isla". M.T.F.].

raval que [és prop] de la Torre del Bisbe, on no estava setge algú.⁷³⁵ E aquest dia mossèn Gilabert de Centelles venc a la casa o força d'En Jacme Escuder que és prop de Perpenyà, e lo dit Jacme lliurà-la-hi de part nostra. E lo dit mossèn Gilabert partí-se'n e lleixà-hi per capità N'Arnau de Canet ab companya. E, com mossèn Gilabert ne fo partit, mossèn Perrí de la Balma de Proença,⁷³⁶ ab dotze hòmens a cavall, venc prop la dita força; e eixiren companya nostra de la que hi romàs ab N'Arnau de Canet, e prengueren lo dit mossèn Perrí ab un escuder. Los altres fugiren a Perpenyà, e lo dit mossèn Perrí romàs pres.

157 Divendres après, a nou dies de juliol, romanguem aquí mateix, e reté's a nós Otrera⁷³⁷ e la torre de Madaloc. E aquí venc a nós Perrí de l'Isle e maestre Ramon de Caués, missatgers del noble mossèn Arnau de Rocafull, pare d'En Bernat de Rocafull,⁷³⁸ lo qual En Jacme de Mallorca occís a Perpenyà, e tramès-se excusar a nós com son fill era contra nós en servei del dit En Jacme de Mallorca, com fos contra son voler. E, d'altra part, se proferí a nós de fer-nos valença de cinquanta o cent o des-cents cavallers, e que ens procuraria valença del comte d'Armanyac de cinc-cents o mil hòmens e tres milia de peu. E nós fem-li resposta que nós faïem l'execució ab nostres gents e no es convenia que ab altres gents se fes ne ens faïen mester, però que li'n faïem gràcies ne ens era greu si son fill faïa valença a En Jacme

735. "... dominus rex, die iovis, intitulata .VIII. idus iulii (dia 8), anno predicto, mandavit et fecit ordinari ad bellum dictos exercitus cum quibus recedendo ab inde accessit et se transtulit apud Elnam, quam obsessit denuo ipsa die." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 431. Hem suplert els mots *és prop*, que el sentit sembla exigir. [No tenim notícies de Jaume Escuder, però sí d'Arnau de Canet, que era fill del cavaller Ferrer de Canet (cf. n. 256) i germà del canonge de Barcelona Pere de Canet i de Guillem de Canet, donzell. Succeí el seu pare en el domini del castell de Canet, al Maresme. Es casà amb Marquesa de Besora. El 1361 havia armat una galera a Barcelona, amb la qual prengué moros valencians que emigraven legalment; fou bandejat, però tornà a Barcelona, els sarraïns foren deslliurats i finalment fou perdonat: AHPB, 23-14, f. 15 v.-22 v. i 23 v.-24 v. *Els castells catalans*, I, p. 230. M.T. FERRER, *Els sarraïns*, p. 188-189. M.T.F.].

736. Aquesta Balma, de Proença, és la Santa Balma (la Sainte-Baume, en el departament del Var). [El 10 de maig de 1345, Pere el Cerimoniós manà buscar i empresonar Perrin de la Balma: J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 346, n. 197. M.T.F.].

737. El castell d'Otrera o Ultrera (*Castrum vulturianum*) era situat entre Argelers i Sureda.

738. Sobre aquests personatges, vegeu A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 424. Arnau de Rocafull acusava el rei de Mallorca de la mort d'un dels seus fills. Era comdor de Nant. El procés omet parlar de tots aquests fets. Vol dir que el redactor de la crònica disposava d'altres fonts. [Jaume de Mallorca l'havia mort, efectivament, en un rapte d'ira i va fer penitència pública (J.N. HILLGARTH, *La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica*, "Llengua i Literatura", 5 (1992-93), p. 7-102, concretament p. 27). Els Rocafull, família noble de Montpeller, eren parents de Jaume I, van participar en la conquesta del regne de València i del de Múrcia i obtingueren béns a tots dos; els Rocafull de Montpeller i els de València i Múrcia mantingueren contacte; cf. més notícies sobre Arnau de Rocafull i l'arbre genealògic de la família a M.M. COSTA, *Els Rocafull entre Montpeller i la Corona d'Aragó*, a "Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon" (Montpellier 1985). *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349)*, Montpeller, 1987, p. 75-89. M.T.F.].

de Mallorques, car los hòmens jóvens disitjoses d'armes, acostumaven en los fets d'armes ajudar ab qui es volien.

158 Dissabte après, aquí mateix, en lo setge d'Euna, entorn hora de migdia, s'hac mesa rumor e brega, en la vila d'avall d'Elna,⁷³⁹ entre les gents de la vila e los soldats que hi eren; e havien entre ells mescla e fet d'armes, així que hi moriren ben sis persones, segons que es deïa. E, estant en açò, alguns hòmens e moltes fembres de la vila feren-se per los murs, cridant als nostres qui hi eren prop d'ella que els ven-guessen ajudar. E tantost los nostres cuitaren-se e cridaren:

—Aragó, Aragó!

E los del mur, hòmens e fembres, collaren alguns penons e collaren los nostres hòmens d'armes, e pujaren-n'hi molts, e puis obriren la un portal, e tothom se n'entrà. E los de l'establida, ab molts dels de la vila recolliren-se e hac-hi fet d'armes al recollir. E la nostra gent combaté'ls de la part de la vila dejús tot aquell dia. E nós, per guardar la vila, fem-hi metre En Ponç de Santa Pau e En Guerau de Cervelló e En Vallguarnera. E, entre los soldats e los de la ciutat d'amunt, hac divisió tot aquell dia, e estaven en gran sospita los uns dels altres.⁷⁴⁰

159 Digmenge après, los de l'establida havien gran destret d'aigua e havien gran regard que hom no se n'entràs.⁷⁴¹ E trameteren per lo matí tractadors, ço és, l'oficial e el rector d'Elna ab un hom de cavall. E lo tractament durà tro aquell dia entre la nostra part e mossèn Roger de Ravenac, qui era capità de la ciutat.⁷⁴² E, final-

739. Vila d'avall, és a dir, la vila baixa.

740. "... fuit mota discordia inter cives et homines dicte civitatis e parte una et Rogerium de Raonato, capitaneum dicte civitatis ac milites et alios stipendiarios qui ibi pro custodia et tutamine dicte civitatis positi fuerant per dictum inclitum Iacobum de Maioricis ex altera." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 431. En Vallguarnera era Jaume de Vallgornera (A. PAGÈS, pàg. 424). [A. PAGÈS, *Crònica*, p. 424 identifica aquest "en Vallguarnera" amb Jaume de Vallguarnera, originari del castell de Vallgornera, prop de Peralada, que s'havia establert al Rosselló a la fi del s. XIII, a causa del seu matrimoni amb Sibília, filla de Simó de Vilallonga, hereva del castell de Vilarnau d'Avall, entre Canet i Castell-rosselló. Però hi havia altres Vallguarnera residents a Catalunya que s'hi podrien identificar, per exemple un Vidal de Vallguarnera, que amb la seva germana Sibília, vídua de Ponç de Santa Pau, demanà al rei, a primers de 1352, un tutor que administrés els béns de llur nebot Francesc, ja que el pare, Francesc, havia mort "in partibus ultramarinis", segurament a Sicília, on tenien molts béns: ACA, C, reg. 897, f. 25 r.-v. M.T.F.].

741. "Denique die dominica immediate sequenti, dictus capitaneus et alii milites ac stipendiarii ibidem secum stantes, videntes quod aque subsidio indigebant dictique exercitus regii in eos furibundis animis irruentes..." *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 432.

742. Consta, en efecte, que Roger de Rovenac (la crònica diu *Ravenac*) era capità d'Elna (cf. n. 740). Sabem que el rei Pere va concedir-li una renda vitalícia. La seva filla va casar-se amb Ramon de Perellós (A. PAGÈS, nota a la crònica, pàg. 424). [Cal precisar que aquest Ramon de Perellós, uixer d'armes del rei Pere des de 1356, almenys, i senyor de Joc, és el germà de Francesc de Perellós, no el seu fill, que fou vescomte de Roda; cf. una breu referència a aquest germà a M.T. FERRER I MALLOL, *Noves dades per a la biografia de Ramon de Perellós, autor del viatge al Purgatori de Sant Patrici*, a *Miscel·lània en honor*

ment, al vespre, anà-hi per nós mossèn Galceran de Bellpuig, majordom nostre, e avenc-se ab ell en los capítols davall escrits:⁷⁴³

Lo senyor rei, per clemència e pietat, atorga al capità e als cavallers e a tots los soldats de peu, qui són dins la ciutat d'Elna, que els reebrà a mercè e salvament de vida e de membres, així que romanguen en la presó del dit senyor rei entró que el dit En Jacme de Mallorques haja retuts e restituïts N'Arnau de Corbera e son frare e tots los cavallers, fills de cavallers e tots hòmens e fembres, infants e infantes, que tenga en qualsevol lloc de Rosselló e de Cerdanya en e per reenes dels llocs obedients al senyor rei, e, aquells restituïts, lo dit senyor delliurarà e jaquirà anar los dits capità, cavallers e altres, que se'n puixen anar on se volran ab llurs cavalls e arneses e béns mobles que han dins la ciutat, exceptat les armes e forniments de la força.

*Declara en*⁷⁴⁴ *lo dit capítol: Plau al senyor rei que mossèn Roger de Ravenac e tots altres hòmens de cavall, naturals e poblats de Rosselló, qui són ab ells dins la força de la dita ciutat, romanguen en la presó del senyor rei, sots la forma e manera contenguda en lo dit capítol. Los altres, qui són de la senyoria de França o d'altres partides, per honor del rei de França e per lo deute que el senyor rei ha ab ell, així cavallers com hòmens de peu, qui se'n puixen anar ab llurs cavalls e armes e béns mobles, faents sagrament e homenatge que no entren ara ne durant l'execució de Perpenyà, ne null temps no facen valença a l'alt En Jacme de Mallorques contra lo dit senyor rei d'Aragó.*

E en aquest digmenge venc a nós, guiat, mossèn Pere Ramon de Codolet per tractament de Don Pedro d'Eixèrica; e parlà molt ab ell. E, puis, Don Pedro parlà molt ab nós, tractant que En Jacme de Mallorques se volia metre en nostre poder.⁷⁴⁵

Aquest dia, segons que ens féu a saber mossèn Gilabert de Centelles, qui estava capità de les gents d'armes per nós a Canet, alguna companya de cavall e de peu,

del doctor Casimir Martí, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1994, p. 215-230, concretament p. 219. <http://hdl.handle.net/10261/23412>. M.T.F.]

743. Consta que els tractes foren portats en nom del rei pel "nobilem Galcerandum de Bellopodio, maiordomum dicti domini regis" (*loc. cit.*). Els capítols següents consten també en el procés. [Sobre Galceran de Bellpuig cf. n. 494. Com veurem seguidament, el rei exigia en els capítols de rendició atorgats a Elna la devolució dels partidaris de Pere el Cerimoniós presos pel rei de Mallorca, entre els quals Arnau de Corbera, senyor de Corbera, a la comarca del Riberal, a tocar dels Aspres (Rosselló), i el seu germà Bernat, que el 1343 havien trencat la treva amb el rei de Mallorca prenent bestiar de gent de Perpinyà, Arnau de Corbera morí abans de 1350 i deixà hereva la seva filla Margarida, que es casà amb Pere de Perapertusa: *Docs. inéd.*, xxx, p. 210-212. J. CAPEILLE, *Dictionnaire*, p. 138. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, 14. *El Rosselló i la Fenolleda*, p. 308. M.T.F.]

744. *Declara en*: una altra lectura possible: *Declarant*; ms. C: *Declaram*. [J. B.]

745. El procés en parla sense fixar data, i també vagament com a la crònica, però en altres termes. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 454. Evidentment, en cap dels dos textos el rei no volgué precisar. Jaume de Mallorca amb Pere de Xèrica, "tractatus aliquos habuisset super eo quod dictus inclitus Iacobus se volebat ponere in posse dicti domini regis cum terris Rossilionis et Ceritanie, Confluentis et Vallispiri", diu el procés. [Sobre Pere Ramon de Codolet, cf. n. 343. Sobre la rendició d'Elna: G. ENSENYAT, *La reintegració*, I, p. 236. M.T.F.]

que ell havia tramesa a Sent Hipòlit per fer cavalcades, a hora de tèrcia, e los almo-gàvers nostres, corregueren tro a Clairà e prengueren hòmens e fembres, e el so se moc; e la companya que era a Clairà ixqueren per tolre la presa als nostres, e aquí hagren gran mescla. E los de Clairà vanceren,⁷⁴⁶ e moriren-hi de sis a set hòmens, e nafrats molts e preses, e, entre los altres, fo pres lo batlle de Clairà. E, après, hora de migdia, los hòmens de Sent Llorenç de cavall e de peu vengren a Sent Hipòlit, e los de cavall e de peu de Sent Hipòlit ixqueren e combateren-se ab ells, e los nostres vanceren. E moriren-hi dels hòmens a cavall de Sent Llorenç tres e un a cavall...; e moriren-hi dels de peu de vint-e-cinc a trenta, e nafrats molts, e preses onze. E els nostres no prengueren mal algú.⁷⁴⁷

160 Dilluns, a dotze de juliol, los de la força d'Elna se reteren, ço és, de la vila d'amunt, vers hora de tèrcia. E nós trametem-hi los alguatzirs e alguns de nostre consell, e tengren a presó mossèn Roger de Ravenac, qui era capità, e els altres, se-gons que dit és. E lleixaren-ne anar los de la senyoria del rei de França. E, après, En Felip de Castre, ab companya de cavall, mes la nostra senyera en lo cloquer de la seu d'Elna sus alt. E totes les gents, hòmens e fembres, eixiren e vengren a la tenda nostra a besar-nos los peus e les mans.⁷⁴⁸ Aquest dia, Don Pedro d'Eixèrica conti-nuà lo tractament per En Jacme de Mallorca; e, finalment, nós donam lo poder ab lletra nostra que ell pogués dar salvament de vida e de membres e presó a En Jacme de Mallorca, si es metia soltament en nostre poder ab totes les terres e llocs de Rosselló e de Cerdanya, e prometem que ens hauriem misericordiosament vers ell.⁷⁴⁹

161 Dimarts après, Don Pedro d'Eixèrica, tro ab tres-cents hòmens a cavall e mil almogàvers, anà vers Perpenyà per haver vistes ab En Jacme de Mallorca. E, com fo prop de Perpenyà, ixqué primerament Ramon de Codolet e avenc-se ab ell que Don Pedro s'apartàs ab si quinzemes, e En Jacme de Mallorca atretal, e que par-lassen, e així es féu. E, haüts molts parlaments entre ells, finalment En Jacme de Mallorca respòs a Don Pedro que havia's de metre's en poder nostre l'endemà

746. *vanceren*: probablement hauria de dir *vanceren-se* 'es declararen en derrota, es rendiren'. [J. B.]

747. No hem sabut trobar notícies en el procés sobre aquests fets.

748. Aquestes notícies en el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 435 i seg.), amb coincidències com aquesta: "... propter quod nobilis Philipus de Castre, nomine dicti domini regis, posuit vexillum ipsius domini regis in sumitate cuiusdam turris sedis Elnensis. Et tunc totus fere populus, tam mares quam mulieres de dicta civitate ad castra regia accesserunt ubi dictus dominus rex erat personaliter constitu-tus... osculando eius manus et pedes..." [Sobre Felip de Castre, cf. n. 271. M.T.F.].

749. Curiosament, aquesta lletra de què parla la crònica no figura en el procés ni se'n parla per res en la breu referència als tractaments amb Pere de Xèrica. ¿Va existir realment? [Aquesta carta, del 12 de juliol de 1344, existeix i es troba a ACA, C, reg. 1118, f.170 v.-171 r., localitzada per J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 350, n. 205. M.T.F.].

per lo matí. E Don Pedro mantinent tornà-se'n a nós. E aquest dia nós entram dinar e dormir en la ciutat d'Euna e estiguem tro al vespre. E aquí venc a nós misser Guillem Vibres, cavaller e doctor e mestre de requestes de la casa del rei de França,⁷⁵⁰ ço és, per missatgeria de mossèn Joan de França, duc de Normandia, fill primogènit del dit rei, e proposà'ns que el dit mossèn Joan de França venia vers estes parts per tractar pau entre nós e En Jacme de Mallorca, e que mentre adés li atorgàsem algun sobreseïment.⁷⁵¹ E sobre açò nos dix moltes paraules, e nós, a la fi, responguem que no ho podíem fer per moltes raons que ja són dessus tocades en les respostes que faïem als cardenals. Puis, al vespre, tornam-nos-en a les tendes.

162 Dimecres estiguem sobre los afers d'En Jacme de Mallorca, qui tot aquell dia aturà en Perpenyà. E Don Pedro d'Eixèrica anà a ell après dinar e parlà ab ell, e romàs ab ell en concòrdia que l'endemà per lo matí se vendria metre en nostre poder e aportà los capitols, segons que foren concordats e avenguts.⁷⁵²

E lo dit dimecres, a vespre escur, tornà Don Pedro d'Eixèrica a nós, ab missatge e ardit d'En Jacme de Mallorca que, lo dijous següent per lo matí, se metria en nostre poder. E nós, sobre la venguda d'En Jacme de Mallorca e sobre la manera com lo reebriem, haguem nostre consell. E foren-hi l'infant En Jacme, e l'infant En Pere no hi fo, car a Montesquiú era romàs no ben sa, Don Pedro d'Eixèrica, mossèn Pere de Montcada, almirall, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn Guillem de Bellera, En Galceran de Bellpuig, mossèn Artal de Foces, mossèn Jacme d'Aragó, mossèn Rodrigo Díez, mossèn Joan Ferràndez Munyoz, doctor en lleis, mossèn Garcia de Lorís, mossèn Felip de Boil, mossèn Ramon de Copons, mossèn Ferrer de Vilafranca, mossèn Miquel de Gurrea, frare Nicolau Agut, confessor, mossèn Llop de Gurrea, En Guillem Albert, En Pere Desbosc e En Francesc Foix.⁷⁵³

750. Es tracta de Guillem de Villers, que havia estat mestre de requestes del rei Felip VI de França i que ja havia intervingut, en nom d'aquest rei, per defensar els interessos del rei de Mallorca davant de Pere el Cerimoniós. Els havia defensats també davant del rei de França (vegeu A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 424-425). El manuscrit diu [aquí] *Guillem Vibres*, [però *Guillem de Villers* a § 164].

751. El qui després serà el rei Joan II el Bo, que era lloctinent del rei de França al Llenguadoc.

752. Tampoc no es parla per a res, en el procés, d'aquests capitols. I, importants com són per al fet de la submissió de Jaume III, sorprèn la seva omisió. Si realment els capitols van existir, al rei Pere li interessava no donar-los a conèixer, probablement perquè la seva conducta ulterior no degué acordar-s'hi prou estrictament, o perquè justificaven la interpretació que els va donar Jaume III. En el procés no s'alludeix sinó als tractes del mallorquí amb Pere de Xèrica, i es colloquen els tractaments finals el dimecres, com fa la crònica (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 454). "Quibusquidem tractatibus ad invicem concordatis..." és tot el que s'hi diu. [Una carta del rei Jaume III de Mallorca al seu canceller esmentava aquestes condicions: assegurament de mort, perdició de membres, presó i deshonra, lliurament dels seus comtats sense renunciar-hi amb l'esperança de recuperar-los i de canviar Sardenya per Mallorca: G. ENSENYAT, *La reintegració*, I, p. 236-237. M.T.F.].

753. "... inclitus Jacobus, iuxta conventia inter eos, debebat venire personaliter coram ipso domino rege et se et dictas terras suas in sua potestate ponere absolute" (*ibidem*). Consta que Pere de Xèrica

E, finalment, jatsia que fos greu a alguns qui n'eren de contrària opinió, a la reverència que ens faria En Jacme de Mallorca, quan vendria davant nós, que el besàssem en la boca e no li soferíssem que ell nos besàs la mà e, tantost, feta reverència, que li assignàssem lloc, a Euna, on estigués. E així romàs acordat.

163 Dijous, a quinze de juliol, estant nós en les tendes prop d'Euna, per lo matí, Don Pedro d'Eixèrica tornà a En Jacme de Mallorca, per amenar-lo'ns. E nós esperam la venguda del dit En Jacme de Mallorca, e no venc. Puis oïm missa e esperam-lo una peça, e encara no venc. Puis assiguem-nos a taula a dinar, car diguem que, si venia, bé ens en llevariem. Finalment, tro après dormir de sesta, En Jacme de Mallorca no venc. E llavors nós estiguem asseguts en un banc, al cap del nostre llit, en la tenda, ab l'infant En Jacme e ab tots los barons e cavallers e molta altra gent, que no n'hi podien més cabre. E En Jacme de Mallorca venc tot armat saltant lo cap. E, com nos fo après, nós nos llevam de peus, e ell, tantost, al venir, que ens fo pres, ficà lo genoll en terra, e nós prenguem-lo per la mà per llevar-lo. E ell, sens volentat nostra, quaix forçant, besà'ns la mà; e nós aixecam-lo alt e besam-lo en la boca.⁷⁵⁴ E, fet açò, ell nos dix estes paraules en suma:

—Monsenyor, jo he errat vers vós, mas no he contra fe; però, senyor, si ho he, no ho cuit haver fait. E, si ho he fait, senyor, és per mon foll seny e per mal consell, e vinc-ho esmenar davant vós, que de la vostra casa son, e vull-vos servir, per ço com tostemps vos he coralment amat; e son cert que vós, monsenyor, havets molt amat mi, e fets encara. E vull-vos fer tal servei, que us ne tingats per ben servit, e met en vostre poder,⁷⁵⁵ senyor, mi mateix e tota la terra soltament.

va referir això de paraula al rei Pere (“referens ei verbo”); no hi havia, doncs, capítols escrits. [El procés no es refereix a la reunió del consell. La major part dels membres del consell ja ens són coneguts; cf. n. 2 95, 271, 537, 598, 494, 495, 159, 293, 511, 479, 630, 687, 715, 541. N'hi ha algun de nou, com el confessor del monarca, el franciscà Nicolau Agut, a qui el rei havia ajudat a sufragar els estudis a París i a qui indemnitzà per un llibre que li havia donat, trobat entre les coses de Jaume de Mallorca, després que s'apoderés de Puigcerdà, però que hagué de tornar perquè pertanyia als franciscans de Perpinyà: J. TRENCHS, *Documents de cancelleria*, docs. 603 i 777. Pere Desbosc fou sotstresorer del rei el 1337, escrivà de ració de la reina Maria de Navarra (1338-1340) i després del mateix rei de 1343 a 1368. El 1352 comprà la jurisdicció de Sant Vicenç de Vilassar en vistes a ascendir socialment. Acompanyà el rei en l'expedició a Sardenya de 1354. En les expedicions militars s'havia d'ocupar del pagament de les tropes: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 488, 511. C. CUADRADA, *El Maresme medieval*, p. 417-419. M.T.F.].

754. “Subsequenter die iovis, intitulata idus iulii anno prefato..., dictus inclitus Iacobus de Maioricis, cum aliqua familia equitum et peditum venit equester armatus et se obtulit coram eo. Qui, cum descendisset de equo et se apropinquasset personaliter ad eundem osculatus fuit genutenus manum ipsius domini regis dicto domino rege invito ut omnes ibi presentes et hoc videre valentes poterant intueri quem statim dominus rex coegit verbis dulcibus surgere...” Així s'expressa el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 455). A continuació, s'inclouen les paraules dels dos reis, que coincideixen, amb molt petites diferències.

755. El text del procés diu, a la primera línia: “Mon senyor, jo he errat ves vós, mas no-u he contra fe.” Després segueix pràcticament igual fins aquí en què diu: “en poder de vós”.

E nós mantinent responguem-li per aquesta forma:

—Si havets errat vers nós, no és greu cosa, car sots de la nostra casa; però errar e regonèixer sa errada és cosa humanal, mas perseverar en aquella és malícia. E, així, pus vós regoneixets vostra errada,⁷⁵⁶ nós vos haurem misericòrdia e mercè, de manera que totes les gents coneixeran que ens havem vers vós misericordiosament e graciosa, vós, emperò, metent en nostre poder soltament vós mateix e tota la terra per vigor de l'execució.

E, mantinent, dites aquestes paraules, ell se n'anà ensems ab Don Pedro d'Eixèrica a Euna, e nós romanguérem així com nós érem en la tenda ab l'infant En Jacme e los barons, cavallers e altres gents. E, puis, trametem En Felip de Castre ab mossèn Pere de Montcada al dit En Jacme de Mallorca a Euna que els donàs lletres o missatge qui els acollís a la vila o castell de Perpenyà la nostra senyera real.⁷⁵⁷ E, per ço com ell n'havia fet manament de paraula a En Saragossa, qui tenia lo castell de Perpenyà, e als prohòmens de la vila, los dits En Felip de Castre e En Pere de Montcada, ab hòmens de cavall, portaren la senyera a Perpenyà. E, après diverses requisicions, los de la vila obriren les portes a la nostra senyera e, après, per esta forma mateixa, al castell de Perpenyà. E muntaren-la alt a la torre sobre el portal del castell e romangueren aquí.⁷⁵⁸

164 Divendres, a setze de juliol, nós, ab totes nostres gents d'armes, exceptats los barons e cavallers e servents e almogàvers, qui eren per les establides, e Don Pedro d'Eixèrica, qui romàs a Euna ab En Jacme de Mallorca, partim de les tendes ab nostres armes e entram a Perpenyà. E totes les gents de la vila, jatsia que no ens fessen altre acolliment, hagren molt gran goig de la nostra venguda e estaven meravellats de la nostra gent, que era molt bona e bella e bé aparellada.⁷⁵⁹ E, aquest dia, companya de cavall de la terra del rei de França, que havien estat a sou en Perpenyà ab En Jacme de Mallorca, anaven-se'n; e, com foren pres de Salses, començaren a ferir, investir e barrejar lo lloc, car anaven-se'n irats, que no els era estada com-

756. El text del procés afegeix *e esmenar*.

757. Amb molt més detall i amb algunes diferències, en el procés (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 456 i seg.).

758. “causa ponendi dictum vexillum regium in signum domini in aliqua ex tribus (per “turribus”) dicti castri et ibidem remanendi” (*loc. cit.*).

759. “Postea die veneris, intitulata .XVII. kalendas augusti anno predicto, memoratus dominus rex Aragonum recessit cum dictis exercitibus et castris predictis et accessit cum eis ad dictam villam Perpiniani, et ingrediendo per eam ascendit dictum castrum Perpiniani in cuius ingressu non fuit sibi per aliquem resistencia aliqua prestita, sed patientia per universum populum dicte ville.” *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 463. [La *Crònica del Racional*, p. 122-123, dóna com a dia d'entrada a Perpinyà el 15 de juliol, el dia que hi fou entrada la seva senyera. La ciutat de Barcelona ho celebrà el 19 de juliol amb repic de timbals i campanes i lluminàries. La ciutat de València celebrà el 29 de juliol la presa d'Elna, com si s'hagués retut el 15 de juliol, quan ho havia fet el 12. És una confusió amb la rendició de Perpinyà?: S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, p. 34. M.T.F.].

plida la paga del sou. E, tantost, eixí En Ramon Roger, comte de Pallars, que hi era per nós, e, ab sa companya, donà per ells. E, finalment, depuis, si ell mateix no cabdellàs, tots los dits soldaders foren morts; però, si no moriren, foren robats e hi perderen alguns cavalls e arneses, e anaren-se'n. E aitambé es cuidà morir En Guillem de Villers, dessús dit, qui se'n tornava e era's mes ab ells en companyia.

E, aquest dia, se reté a nós lo lloc de Clairà, sens volentat d'En Jacme de Mallorca.

165 Dissabte après, foren davant nós los prohòmens de Perpenyà e feren-nos reverència. E nós manam-los que fessen síndics e aquí nomenaren-nos cinc persones que els confermam per còsols, e dotze, d'altra part, per jurats; e juraren en poder nostre. E ordenam que fos batlle de Perpenyà En Guillem Albert, e lloctinent dels comdats de Rosselló e de Cerdanya, En Ramon de Totzó, e ordenam dels altres oficis de la vila.⁷⁶⁰

166 Digmenge après, oïm sermó en lo pati del castell de Perpenyà ab tot lo poble qui ésser hi volc. E preïcà frare Berenguer Amorós, de l'orde dels frares menors, qui parlà dels afers de l'execució e dels nostres drets e de la unió per nós feta. E d'açò mateix manam que preïcàs frare Arnau Descatllar, del dit orde, en la casa dels frares menors, e frare Miquel Agost, de l'orde dels preïcadors, en l'esgleia de Sent Joan de Perpenyà.⁷⁶¹ Puis, après dormir, nós cavalcam ab tota nostra cavalleria per la vila de Perpenyà, saludant les gents e mirant la vila, e coneixíem bé que les gents havien gran plaer de nós, mas eren esglaiats que no tornassen en poder d'En Jacme de Mallorca, qui faïa metre en veu e en fama que solament ho teníem nós per postat, e dins breus dies lo hi retriem.⁷⁶² E, d'altra part, trametia lletres als llocs, qui no eren encara retuts, que es tenguessen contra nós mills que jamás no eren.⁷⁶³ E nós d'açò concebem alguna sospita, e manam als cavallers nos-

760. Amb paraules molt semblants en el procés, gairebé traduïdes (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 463). El nom de Guillem Albert no figurava en la redacció primitiva. Ha estat afegit en la redacció definitiva, d'acord amb el text del procés.

761. La crònica ja ha parlat abans de les predicacions de fra Miquel d'Agost (§ 147). Arnau Descatllar era germà de Ponç Descatllar, que va rebre la castellania d'Elna. Així es guanyava el rei Pere tot de partidaris al Rosselló mateix i obtenia aquestes prèdiques eficacíssimes dels frares. [Frare Berenguer Amorós era un del confessors del rei: Jill WEBSTER, *Els franciscans catalans a l'Edat Mitjana*, Lleida, Pagès ed., 2000, p. 102. Frare Arnau Descatllar tenia motius personals per estar agraït al rei Pere perquè havia intercedit per ell el 1341, quan havia estat processat pel ministre de frares menors de la província d'Aragó, a instància del ministre general. El rei el defensà en cartes al ministre provincial, al general, a fra Bonifaci Ferrer, a dos cardenals i a les autoritats barcelonines: J. TRENCHS, *Documents de chancellerie*, docs. 684-689. M.T.F.].

762. Sobre la postat, vegeu Crònica de Jaume I.

763. Això, que pot semblar una invenció de Pere, resulta cert, si tenim en compte que, ja abans d'anar a sotmetre's al seu cunyat, Jaume III, el 13 de juliol de 1344, escrivia al vescomte d'Évol, comu-

tres, qui eren ab En Jacme de Mallorca a Euna, que guardassen bé que no se'n pogués anar.

167 Dilluns après, entenguem en l'ordenació de la vila de Perpenyà,⁷⁶⁴ e fem pagar les companyes de peu, a qui fem paraula e absolguem-los que se n'anassen, exceptada alguna companya de peu que retinguem tro haguéssem a nostra mà tota la terra.

168 E, lo dimarts après, vintè dia de juliol, e tots dies contínuament après, entenguem a reebre homenatges dels drets e en reebre los castells de la terra, tots, de Rosselló e de Vallespir, de Conflent e de Capcir e de Cerdanya e de la vall de Ribes e de Baridà.⁷⁶⁵ E prenguem possessió de tots los llocs qui volenteroses vengren a nostra obediència.

169 Lo dijous après, a vint-e-dos dies de juliol, que fo festa de Santa Magdalena, oïm nostre sermó en l'esgleia de Sent Joan de Perpenyà, que era plena de gent de la vila. E foren aquí tots nostres barons, cavallers e moltes altres gents. E, après lo sermó, fem llegir la unió dels regnes e comdats nostres a En Ramon Sicard, secretari, en la trona on preïcaven, altament, que tothom l'oís.⁷⁶⁶

E, après que fo llesta, nós la confermam e novellament la juram e la fem jurar als còsols de Perpenyà e als barons e cavallers de Rosselló qui no l'havien fermada. E açò fo gran refermament de consolació a les gents, qui eren esglaiades que En Jacme de Mallorca no cobràs la terra.

170 E, après, En Jacme de Mallorca, de llicència nostra, mudà's a Tuïr per estar, e a nós plagué, e estiguem aquí tro que li trametéssem a dir que se n'anàs e Catalunya, e puis volc-se veure ab nós. E, jatsia que a les gents fos molt greu en pensant que ens veéssem ab ell, però nós ho volgüem fer, e eixim-li tro a mitja llegua

nicant-li que anava a lliurar-se al rei d'Aragó; però manant-li, al mateix temps que “proveiats que vostres forces en mà del rei d'Aragó ni dels nostres contraris no puguen venir”.

764. Segons el procés, aquell dilluns, 19 de juliol, la ciutat de Perpinyà va elegir els síndics per fer homenatge al rei Pere.

765. El procés no dóna, aquest dia, cap notícia. En canvi, l'endemà, dia 21, els síndics de Perpinyà van prestar homenatge al rei, i el dia 22 el rei va nomenar procuradors per rebre homenatge dels homes de Castellnou i de Corsaví. *Docs. inéd.*, xxx, pàg. 467-471.

766. “Eadem die iovis, prefatus dominus rex existens personaliter in ecclesia Sancti Iohannis Perpiniensis fecit publicari per Raimundum Sicardi, eius secretarium et scriptorem ac notarium publicum, coram magna multitudine populi dicte ville Perpiniensis, unionem que fuit iam in Maioricis publicata per eundem R. Sicardi in forma sequenti” (*Docs. inéd.*, xxx, pàg. 471). Segueix el document de la unió, del qual ja hem parlat a la n. 557. [Aquest carta fou publicada a *Docs. inéd.*, xxxi, p. 265-266. M.T.F.].

lluny de Perpenyà. E ell venc aquí e, en un camp, parlà ab nós, que no descavalcam uns ne altres.

E al parlament fom solament nós e l'infant En Jacme, e Don Pedro d'Eixèrica hi fo una peça, puis partí-se'n.

E parlà'ns de deu coses:

Primerament, que havia gran plaer de la nostra vida; —e nós responguem que atretal nós haviem, e per açò ens veïem ab ell, jatsia que nostres gents n'haguessen gran desplaer.

Aprés, nos dix que li volguéssim oir son dret; —e nós diguem que ja era estat oït e citat ab temps, si es volgués.

Aprés, nos dix que el dret de sos nebots, fills de l'infant En Ferrando, son frare,⁷⁶⁷ fos saul, e no fossen prejudicats en alguns castells que els pertanyien en Rosselló; — e nós diguem que ens plaïa e que no els volíem fer tort.

Aprés, nos dix que l'estada sua que li haviem assignada a Manresa, que ens plagués que la li mudàssem a Berga; — e nós diguem-li que ens plaïa.

Aprés, nos dix que no ens desplaés, si ell anava ab armes e ab companya per la terra, com se temés dels amics de N'Arnau de Rocafull;⁷⁶⁸ —e nós diguem-li que ens plaïa que anàs ab armes e com se volgués.

Aprés, nos dix que li donàssem còpia del procés que haviem fet contra ell; —e nós diguem que hauríem-hi nostre acord.

Aprés, nos dix que no creguéssim d'ell males paraules que ens en fossen dites; —e nós diguem que molt nos era greu que ab veritat null hom pogués dir mal d'ell.

Aprés, nos dix que no volguéssim tenir en nostre consell, e especialment aitant com tocàs sos afers, aquells traïdors seus; —e en açò nós li reprenguem les paraules e diguem:

—No digats traïdors, que bé e lleialment han fet llurs afers, e nós los ne defendríem contra tothom del món. E així d'hui més callats-vos d'això.⁷⁶⁹

Aprés, nos dix que a nós plagués que ell nos servís, car gran cor e gran volentat hi havia; —e nós li dixem que, quan hora seria, nós lo hi dariem a entendre.

Aprés, nos pregà de fet de mossèn N'Artal de Pallars.⁷⁷⁰

767. Ferran era germanastre de Jaume III, fill de la segona muller de llur pare l'infant Ferran. Hem parlat d'un altre germanastre, Pagà, però aquest era il·legítim; vegeu més amunt, n. 730. Calia que fos fill legítim; si no, no li seria donat el títol d'infant que li dona Jaume III i li dona la crònica. [L'infant Ferran era fill del segon matrimoni de l'infant Ferran amb Isabel d'Ibelin, nascut després de la mort de l'infant. Es casà amb una filla del rei de Xipre i morí prematurament. Jaume III li havia donat, el 1339, el castell i la senyoria de Vernet i drets feudals sobre els castells de Millàs i Calce: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 145. G. ENSENYAT, *La reintegració*, I, p. 426. M.T.F.].

768. Vegeu més amunt, § 157.

769. Es refereix als magnats rossellonesos que havien abandonat Jaume III i s'havien passat al servei de Pere el Cerimoniós: Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, n'era el més important.

770. Ignorem a quin fet es refereix; però Artal de Pallars era totalment al costat de Jaume III, com

171 E après, dimarts, a disset del mes d'agost, En Jacme de Mallorca, de manament nostre, eixí de Rosselló, e fem-lo acompanyar a l'infant En Jacme, qui se n'anà ab ell vers Berga, on havia pregat que li assignàssem sa estada. E nós continuam de metre en bon estament la terra, e ordenam per governador dels comdats de Rosselló e de Cerdanya mossèn Guillem de Bellera e mossèn Jacme Desfar per son assessor.⁷⁷¹

172 E, com tot ço que havíem a fer en Rosselló fo ordenat, lo dimercres après, vint-e-cinquèn dia d'agost, partim de Perpenyà, ab nostra companya de casa acostumada, e anam-nos-en a Tuïr jaure.⁷⁷²

173 Dijous après, anam-nos-en jaure a Vilafranca de Conflent, on algunes gents de la dita vila avalotadament havien malmenats en lo camí En Pere Mercader, En Bernat Company e En Pere Adrover, jurista, síndics de la vila de Puigcerdà, qui venien a nós a Perpenyà per fer homenatge, e ocieren En Pere Adrover.⁷⁷³

E nós, per punir e castigar aquest excés e per reebre homenatge dels hòmens, aturam a Vilafranca tro al dilluns sigüent, e manam parlament al dia de Sent Miquel, a Lleida, sobre los afers d'En Jacme de Mallorca.⁷⁷⁴ E apellam-hi los infants En Pere e En Jacme e En Ramon Berenguer, los arquebisbes de Tarragona e

es veu més endavant, § 187 i següents. [Artal de Pallars era germà d'Arnau Roger (II) i de Ramon Roger (II), que foren successivament comtes de Pallars, i també d'Hug i de Roger Bernat, senyors de Mataplana consecutivament. També ell fou senyor de Mataplana, d'Arbeca i de la vall de Toses, Castellans i les Borges. El fet pel qual l'exrei de Mallorca el recomanà al rei Pere era la successió al comtat de Pallars, a la qual aspirava, segons Zurita. Ajudà el rei de Mallorca durant la guerra, però no s'enfrontà directament al rei Pere, el seu senyor natural, malgrat que Pere de Xèrica l'acusà d'haver-ho fet en el desembarcament a Peguera, a Mallorca, el 1343, i per tant d'haver comès traïció. Encara, a la tardor del 1344, Artal lluità al costat de l'exrei en l'ocupació de Puigcerdà i del poble de Llivia, però després es degué reconciliar amb el rei Pere, perquè tornà a les seves terres i el 1349 fou convocat, com els altres nobles, a lluitar contra el darrer intent de Jaume III per recuperar els seus regnes; el 1354 acompanyà el rei a l'expedició a Sardenya i hi morí, el 1355, quan havia estat nomenat capità de Càller i de Sardenya: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 603, 611-613, 615; vol. 4, p. 172 i 275. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 11, p. 224 (quadre genealògic). M.T.F.]

771. El rei Pere separava, doncs, els comtats de Rosselló i Cerdanya de la governació del Principat i els donava un governador particular. L'assessor formava part del tribunal del governador i jutjava en nom seu. [Sobre aquests dos personatges, cf. n. 598 i 594 respectivament. M.T.F.]

772. En efecte, el dia 25 d'agost, Pere ja es trobava a Tuïr, on rebia homenatge de Guillem Massó, de Castellnou. *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 109.

773. L'entrada del rei el dijous a Vilafranca i els fets del dia abans es troben en el procés. *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 111.

774. "Quibus peractis, idem dominus rex ordinavit in civitate Ilerde generale teneri et fieri parlamentum in festo Sancti Michaelis instantis mensis septembris ut ibidem compleretur et fieret misericordiosum esguardum habiturum per dominum regem inclito Iacobo de Maioricis, prout per ipsum dominum regem promissum ei fuerat in castris apud Elnam die qua idem inclitus Iacobus in sua se posuit potestate." *Docs. inéd.*, xxxi, pàg. 114-115.

Saragossa,⁷⁷⁵ mossèn Llop de Luna, mossèn Berenguer d'Anglesola, mossèn Gonçalvo Garcia, les ciutats de Saragossa, de Barcelona, de València e de Lleida.

174 Dimarts, darrer dia d'agost, de l'any mil e tres-cents quaranta-quatre, que haguem començada a fer justícia d'aquells qui ocieren En Pere Adrover, segons que dit és, partim de Vilafranca e anam-nos-en a Puigcerdà. E aquí, lo dimercres sigüent, primer dia de setembre, reebem homenatge dels síndics, cònsols, jurats e alguns altres de la vila. E, lo dijous après, los publicam la unió e la confirmam e la fem jurar e fermar als síndics e cònsols de la vila. E fem aquest dia fer festa, e reebem convit de la vila.⁷⁷⁶

175 En Puigcerdà aturam tro al dissabte sigüent, car, lo dijous abans e el dimercres, féu gran fredor e gran vent e nevà. E, per reguard del temps e dels ports a passar, volguem-nos cuitar d'eixir, e atorgam als prohòmens e universitat de Puigcerdà confirmació dels privilegis antics que havien de franqueses, de les quals no havien usat. E les gents foren-ne molt pagades e molt refermades en la nostra devoció.

176 Dissabte, a quatre de setembre, partim de Puigcerdà e passam Colldejou e venguem-nos dinar e jaure a Bagà, e prenguem convit de mossèn Pere Galceran de Pinós, qui molt bastantment donà viandes a totes nostres companyes e a totes altres persones estranyes.⁷⁷⁷

177 Digmenge après, venguem a Berga e aquí prenguem convit de la vila e romanguem aquell dia. E venc-nos convidar lo vescomte de Cardona e féu son poder que anàssem a Cardona, e no lo hi atorgam.

E, lo dilluns après, venguem a Manresa e aturam aquí lo dimarts e lo dimercres sigüent, que fo festa de nostra Dona santa Maria. E En Jacme de Mallorca fo a Montserrat, que hi fo vengut de Monistrol on estava.⁷⁷⁸

178 Dijous, a nou de setembre, partim de Manresa, gran matí, ans d'alba, car En Jacme de Mallorca devia partir de Montserrat, que ens eixís al camí per parlar ab

775. L'arquebisbe de Tarragona era Arnau Sescomes; el de Saragossa, Pere López de Luna.

776. Han cessat les anotacions del procés. Cessa, doncs, també la confrontació que anàvem fent i que mostra com el redactor de la crònica les tenia en compte per a la seva elaboració.

777. Bagà, 20 Km. al NW. de Berga, pertanyia a la baronia de Pinós. [Ja ens hem referit a aquest noble i a les seves possessions a la n. 676. M.T.F.].

778. Una altra visita reial a Montserrat, poc esmentada. Recordem que Pere també hi havia estat, just abans de l'empresa del Rosselló, per complir un seu vot fet a Mallorca (vegeu § 99). [Sobre les visites reials a Montserrat, cf. n. 661. M.T.F.].

nós. E cuitam-nos de caminar e, quan ell fo a les Arenes, ja fom nós avant, vers Sabadell. E no s'encontrà ab nós, e tornà-se'n, e nós anam jaure a Sent Andreu.

179 Divendres, a deu de setembre, entram en Barcelona, on fom reebuts ab molta gran alegria e molt gran solemnitat. E l'alt En Jacme de Mallorca venc-se'n a Sent Cugat del Vallès, e aquí aturà. E madona Constança, sor nostra e muller sua, anà-se'n a ell e, après alguns dies, pres-la malaltia de febre, e tornà-se'n al palau de Barcelona, on s'estava d'abans.⁷⁷⁹ E lo parlament que havíem manat tenir a Lleida,⁷⁸⁰ mudam-lo a Barcelona, on era pus covinent de tenir.

180 E, com lo governador de Rosselló e de Cerdanya nos hagués trameses moltes lletres que pres a un correu, qui les portava a diverses persones de Perpenyà de part d'aquells qui eren ab En Jacme de Mallorca, en què es contenien moltes paraules desordenades, especialment que, per tot cert, En Jacme de Mallorca cobraria tota la terra a Sent Miquel o, al pus lluny, a *Omnium Sanctorum*, e aquí seria ab major poder que anc no fo, nós trametem a Sent Cugat a En Jacme de Mallorca mossèn Felip de Boil e mossèn Garcia de Lorís ab capítols e lletra de creença. E digueren-li de part nostra en públic que bé sabia ell com era nostre dret examinat e la unió que havíem feta, e que no li calia per null temps haver esperança que ell ne sos descendents cobrassen res de la terra que per justícia havia perduda; ne li enteníem a dar audiència, com ja fos estat citat a ésser oït ab temps; e que ens meravellàvem de les lletres que trametia a aquells qui el seguien, pus ell sabia açò e que el certificàvem que, si d'ací avant era atrobat algun qui semblants lletres trametés a Perpenyà e en altres llocs, que morria sens tota mercè. E d'açò ell fo molt torbat. E l'endemà tramès-nos misser Ramon de Rufiac ab un altre clergue de Montpesller, ab resposta que ens requeria que l'oíssem, e que en les dites lletres no sabia res, ne tenia tort, e que ho faria castigar, mas l'esperança de tornar-li ço del seu no la li poria tolre alú que no la n'hagués.

181 E sovent lo dit En Jacme de Mallorca nos trametia los dits missatgers, e a vegades hi venia per ell En Jofre d'Estendard, qui era francès e era estat ab ell tota vegada durant l'execució.⁷⁸¹ E tota vegada conclòien e demanaven que els oíssem sobre lo dret d'En Jacme de Mallorca e demanaven transllat del nostre procés. E nós jamés no els ho volguem escoltar, car lo procés, qui era molt bo e just e acabat, no el volíem revocar en dubte.

779. Recordem que Constança havia restat a Barcelona, llavors que el seu marit va anar-se'n aravatadament (§ 19).

780. Vegeu més amunt, § 173.

781. Vegeu més amunt, § 120 i 122. Sobre aquest apartat i l'anterior cf. ZURITA, llib. VII, cap. LXXX, que segueix la crònica, però que sembla disposar d'una altra font i dóna més detalls.

182 Aprés, fo venguda la festa de Sent Miquel, e les nostres gents apellades al parlament foren ab nós en Barcelona.⁷⁸² E nós, com foren ajustats la major partida, ço és, dijous, a set dies d'octubre del dit any mil e tres-cents quaranta-quatre, en la nostra cambra del palau de Barcelona, diguem-los, en general, com los havíem apellats per haver consell d'ells sobre l'esguard⁷⁸³ graciós e misericordiós que havíem ordenat d'haver a l'alt En Jacme de Mallorca, com se mes en nostre poder a Euna. E, puis, parlam ab alguns a part, que ens donassen lo consell, en tal manera que fos haüt bo e covinent esguard a En Jacme de Mallorca, e fos graciós e misericordiós, e fos guardat lo bon estament e l'honor de nostra corona; e encara fos esquivat lo perill de nostra persona; e que cascú per si donàs a nós per escrit lo consell sobre les dites coses.

E així es féu, que cascú nos donà lo consell en una cèdula secretament. E nós estojàvem lo consell de cascú, així com lo'ns donava per escrit, e metíem-lo en una candelera. E, com tots los consells foren donats, faem-los tots transllatar en un quèrn de paper, exceptats los noms, que nós escrivíem en lo quèrn, per tal que no es sabés de cascun consell qui l'havia donat.

Aprés, fem en la nostra cambra ajustar totes les persones que eren vengudes, de manament nostre, al parlament e fem aquí llegir tots los consells de paraula a paraula, segons que els nos havia donat cascú, per si, mes en escrit. E, en est endemig, En Jacme de Mallorca nos tramès a dir que s'entujava a Sent Cugat e que se'n volia anar a Badalona, on havia mellor lloc e pus apte, e nós donam-li'n llicència que s'hi mudàs, e féu-ho.

183 Dissabte, a setze dies d'octubre del dit any mil e tres-cents quaranta-quatre, com nós haguéssim collits los dits consells e sumat ço que es contenia en aquells, e n'haguéssim fet fer capítols sobre l'esguard que nós hauríem al dit En Jacme de Mallorca e ço que ell hauria a fer per raó de l'esguard, fem llegir e publicar en nostra cambra del palau de Barcelona los dits capítols, trets dels consells a nós donats per cascuna persona del parlament, les quals eren aquí presents ab nós ensem, ço és, los alts infants En Pere e En Jacme e En Ramon Berenguer, frare Sanxo, bisbe de Tarassona, nostre confessor, qui aprés fon arquebisbe de Tarragona, los nobles mossèn Llop de Luna, mossèn Joan Ximénez d'Urrea, senyor de Biota, En Ramon Roger, comte de Pallars, mossèn Barenguer d'Anglesola, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn Jacme d'Aragó, mossèn Miquel Pérez Sabata,

782. No tenim altres notícies d'aquest Parlament de Barcelona de 1344, de manera que Zurita es limita a seguir pas a pas la crònica reial (llib. VII, cap. LXXX). Tampoc no s'ha conservat el quadern o quèrn que el rei menciona més avall.

783. *L'esguard* no era com diu ZURITA (*loc. cit.*) el respecte i contemplació a usar amb el rei de Mallorca, sinó la sentència pronunciada amb el concurs dels pars de l'acusat, que decidia la sort d'aquest amb caràcter irrevocable (vegeu DU CANGE, *Esgardium*).

N'Arnau Samorera, vicicanceller, misser Lluç de Fenollet, misser Joan Ferràndez Munyoz, mestre racional, misser Bernat d'Olzinelles, tresorer, misser Rodrigo Díez, cavaller, En Blasco d'Aïsa, mossèn Ferrer de Canet, mossèn Ramon de Totzó, mossèn Felip de Boil, mossèn Garcia de Lorís e frare Bartomeu, de l'orde dels preïcadors, consellers nostres;⁷⁸⁴ En Francesc Grony, Arnau Ombau, En Bertran d'Avella, En Romeu Sarovira, En Ferrer de Manresa, per la ciutat de Barcelona;⁷⁸⁵

784. Sanxo López d'Ayerbe, O. M., bisbe de Tarassona des del 5 de desembre de 1343; arquebisbe de Tarragona en 1346. Mort en 1357. Així aquest passatge hauria d'haver estat redactat després d'aquesta data, perquè en parla com si ja no ho fos. [La major part dels nobles ens són coneguts, cf. n. 244, 91, 656, 537, 159, 213, 516, 511, 293, 537, 479, 213. Un dels que apareixen per primera vegada és Berenguer d'Anglesola; n'hem esmentat un que era fill de Galvany d'Anglesola (n. 470), però aquest podria ser Berenguer d'Anglesola, senyor de Miralcamp, pare d'Hug d'Anglesola, que fou persona molt reputada des de la fi del regnat de Pere el Cerimoniós, mentre que del pare en sabem molt poc: ACA, C, reg. 928, f. 73 v.-75 v. Misser Lluç de Fenollet sembla un error per Hug de Fenollet, que fou canceller del rei (cf. n. 686), perquè no hi ha cap Lluç de Fenollet. Bernat d'Olzinelles, cavaller, doctor en lleis, era conseller i tresorer del rei (1340-1364), que li concedí l'estatut militar el 1348, en atenció al fet que la seva mare era d'estirp militar; el pare descendia de Manresa, de família honrada, i ell mateix gaudia de l'estatut doctoral. Segons Zurita, fou un dels oficials que més prepararen la destrucció del rei Jaume de Mallorca. Formà part de tres ambaixades al papa: el 1345, el 1351 i el 1356: ACA, C, reg. 887, f. 99 v.-100 r.; RP, MR, reg. 315, f. 1 i reg. 349. J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 520; 4, p. 12, 199, 247. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 23, 371, 626-627. Ferrer de Canet, senyor de Canet, al Maresme, fou conseller d'Alfons el Benigne i de Pere el Cerimoniós, del qual fou també majordom fins que fou cessat pels membres de la Unió aragonesa el 1347; era nebot del bisbe de Girona i persona molt propera a Bernat de Cabrera, que degué facilitar la seva ascensió. Portà a terme nombroses ambaixades: prop del papa per al pagament del tribut de Sardenya i Còrsega el 1335, 1336 i 1342; dues ambaixades a França per mitjançar en el litigi entre Jaume III de Mallorca i el rei Felip de França el 1341. Mori el 1348 o a primers del 1349. Foren fills seus Ferrer, l'hereu, Arnau (cf. n. 734), Pere i Guillem: ACA, C, reg. 889, f. 83 r. J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 496, 497, 513. J. TRENCHS; R. SÁINZ DE LA MAZA, *Documentos pontificios*, doc. 280 i 283. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 152. F. de Moxó, *La casa de Luna*, doc. 267. *Lletres del bisbe de Girona*, p. 293-294, nota. M.T.F.].

785. [Francesc Grony (cf. n. 574) era conseller primer de Barcelona aquell any, Arnau Ombau conseller segon i Bertran d'Avellà conseller cinquè. Arnau Ombau havia estat jurat del Consell de Cent (1326, 1332, 1334, 1340 i 1342), de la dotzena electora i del consell de vint-i-cinc el 1340, conseller cinquè el 1334, conseller segon el 1338 i novament conseller segon el 1343. Era canviador, però a més, amb Jaume Adarró, tenia els molins de la mar en emfiteusi pel bisbe de Barcelona: J. MUTGÉ VIVES, *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)*, Institución Milá y Fontanals. CSIC, Madrid-Barcelona, 1987, p. 232, 294, 296. *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona*, p. 41 i 350-351, docs. 113, 122, 137, 139, 150, 155. Bertran d'Avellà, que era draper, fou jurat (1310, 1314, 1319, 1321, 1325, 1340, 1345), de la dotzena electora (1318, 1321 i 1345), del consell de vint-i-cinc (1325, 1340) i conseller cinquè el 1345 i mestre de la moneda a Barcelona el 1348: L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 149. *El "Llibre del Consell"*, p. 40, 43 i 351, docs. 23, 36, 49, 56, 64, 67, 71, 80, 155, 166, 170. Romeu Sarrovira, fou jurat (1325, 1338), membre del consell de vint-i-cinc (1338), conseller segon el 1337, conseller tercer el 1341 i conseller segon el 1345 i batlle de Barcelona (1340): M.T. FERRER, *Altres famílies*, p. 339. Ferrer de Manresa era fill d'un altre Ferrer, que havia estat conseller nombroses vegades; també ell fou conseller segon (1333) i conseller en cap (1339, 1342, 1345 i 1349) i síndic a Corts (1340). L'any 1340 el rei l'envià com a ambaixador al papa per tal d'informar-lo de la defensa contra els atacs barbarescos. Formà part del consell reial que Pere el Cerimoniós deixà a Barcelona quan passà a Sardenya el 1354 i des del 1353 era l'ordenador de la guerra per nomenament del rei. Amb Pere Buçot

En Bernat Sunyer, En Bernat Suau, misser Giner Rabassa, En Domingo Eimeric e En Bernat de Valldaura, per la ciutat de València; En Pere Lanaia e Nicolau de l'Espital, per la ciutat de Saragossa; En Pere Despens e En Bernat de Boixó, per la ciutat de Lleida; misser Bernat de Bordils e N'Arnau Rafart, per la ciutat de Girona; e misser Bernat Oliba, En Guillem Roig, N'Arnau Jofre, per la vila de Perpenyà;⁷⁸⁶ En Jacme Mateu, En Joan Ximénez d'Osca, En Pere de Ciutadella e En

havia de controlar la despesa d'una ajuda de 7.000 lliures que la ciutat de Barcelona havia atorgat al monarca per a la guerra contra Matteo Doria a Sardenya el 1356. Esdevingué cavaller abans de 1367 (AHPB, 23/29, f. 38 r.-v.). Posseí el lloc de Ceutí, a Múrcia, que el seu oncle, Ramon de Manresa, conseller de Jaume II, havia comprat quan fou ocupat el regne (1296-1304); el lloc els fou confiscat quan Ceutí retornà a Castella després de la pau i la divisió del regne de Múrcia (1304); després d'un llarg plet, Ferrer de Manresa recuperà Ceutí el 1332 i el vengué el 1333. Posseïa, a més el senyoriu de la Geltrú i una propietat a la banda de la muntanya de Sant Boi i el castell-palau de Terrassa en feu pel rei: *Els castells catalans*, I, p. 487, II, p. 151, III, p. 895, 932-933. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 87 i 115. J. TORRES FONTES, *Documentos para la historia medieval de Ceutí*, Múrcia, Real Academia Alfonso X el Sabio, 1998, p. 60-62 i doc. XXXII-XXXV. El "Libre del Consell", doc. 131, 150, 160, 166, 174. M.T. FERRER, *Altres famílies*, p. 274-276, 350-352. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 166, 182, 223 i 575. *Corts, Parlaments*, ed. M. SÁNCHEZ-P. ORTÍ, p. 70, 110, 128, 129. M.T.F.]

786. [Bernat Sunyer era un ciutadà notable de València; el 1336, com Bernat Suau, fou dels que acompanyaren el rei Pere en l'entrada solemne a València i el 1345 un dels que negociaren una concòrdia amb els nobles de la ciutat i terme: A. FURIÓ; F. GARCIA-OLIVER (eds.), *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València (1296-1345)*, I, València, Universitat de València, 2007, p. 304 i 478. Giner Rabassa, era llicenciat en lleis, casat amb Isabel Calderó i documentat des de 1325; el 1382 ja era mort; vers 1364 o abans ascendí a generós; fou jurat de València (1325, 1333, 1357 i 1371), mostassaf (1326), síndic a Corts el 1342, 1344, 1349 i advocat de la ciutat el 1366: R. NARBONA VIZCAÍNO, *Los Rabassa, un linaje patricio de Valencia medieval*, "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 7 (1988-89 [1990]), p. 111-136. Domingo Eimeric també participà en la concòrdia citada i, a més, fou assessor del batlle vers 1348: A. DÍAZ BORRÁS, *Marca, arte de la mercadería y protoorganización de la estructura recaudatoria en la Valencia del trescientos*, "Anuario de Estudios Medievales", 41/1 (2011), p. 3-29, en concret p. 20. Bernat de Valldaura era un mercader important, que el 1347, quan formava companyia amb Domingo Aznar, patí un acte de pirateria a la costa portuguesa, que comportà llargues reclamacions a la cort francesa. Fou jurat el 1336 i el 1344 i justícia civil el 1336: A. DÍAZ BORRÁS, *Marca, arte de la mercadería* cit. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, IV, p. 350. Per Saragossa: Pedro de La Naja era jurat aquell any, mentre que Nicolás del Espital, jurista, fou jurat el 1348, formà part d'una missatgeria enviada al rei durant el conflicte de la Unió i durant la guerra amb Castella (1356-1369) fou capità de la parròquia de San Juan el Viejo: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 607. J.P. BARRAQUÉ, *Saragosse à la fin du Moyen Âge. Une ville sous influence*, París, L'Harmattan, 1998, p. 357, 388, 399. Representà Lleida Pere Despens, que pot ser el que era doctor en lleis, professor de l'Estudi General de Lleida i que havia estat vicecanceller els anys 1339 i 1340, o bé el seu fill, que només era llicenciat en lleis; no li és donat el tractament de misser; l'altre síndic és Bernat Boixó, que ja ho havia estat a la Cort de Barcelona de 1340; havia estat batlle de Lleida el 1326 i el 1339 fou nomenat reformador de Sardenya, juntament amb Pere de Santmartí i Guillem de Torres: J. TRENCHS ODENA, *Pere Despens, vicecanciller de Pedro el Ceremonioso (1339-1340)*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XXV-1 (1979-1980). *Homenatge a Lluís Batlle i Prats*, p. 249-258 i ID., *Documents de cancelleria*, doc. 640, 642, 655, 659, 703, 730, 807. J. MUTGÉ I VIVES, *L'aljama sarraïna de Lleida a l'Edat Mitjana. Aproximació a la seva història*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1992, p. 103, 110 i doc. 78-79. M.T. FERRER, *Altres famílies*, p. 329. Els síndics de Girona foren Bernat de Bordils, doctor en dret, casat amb una filla del mercader barceloní Pere de Mitjavila, morí de la pesta el 1348. Ja havia estat síndic a la Cort de Barcelona de 1340 i fou conseller del rei

Jacme de Vendrinyans, jutges de la nostra cort; En Jacme Cardó, En Francesc de Prohomne e En Ramon Sicart, secretaris nostres; En Francesc Foix, En Bartomeu Despuig, En Guillem de Bellveí, En Bernat Destorrents e En Mateu Adrià, escrivans nostres; e En Bernat Berçó e mossèn Pero Ximénez de Pomar e En Garcia López de Cetina, uixers nostres.⁷⁸⁷

E, presents les persones dessus dites, e ab consell e concòrdia de totes les persones del parlament, foren examinats e corregits los capítols de l'esguard, qui eren dictats en llatí. En suma eren ço que es segueix:

Pere. Arnau Rafart o Rafard era mercader, però també era propietari d'un mas i s'interessà pels conreus: Ch. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993-1994, I, p. 142, II, 184-185, 273, 340-341, 345, 347-348; I, p. 191, 219, 300, 356; II, p. 270, 400. Representaren Perpinyà: Bernat Oliba o Oliva, doctor en dret i canonge d'Elna que havia pres partit pel rei Pere i fou exiliat per Jaume III de Mallorca: J. CAPEILLE, *Dictionnaire*, p. 402. Sobre Guillem Roig, cf. n. 715. D'Arnau Jofre no en sabem res. Notem que no hi figuren representants de la ciutat de Mallorca. M.T.F.]

787. [Joan Ximénez d'Osca, savi en dret, era jutge i auditor de la cúria el 1344, fou merino de Saragossa almenys entre 1350 i 1356, i conseller del rei; ja era cavaller el 1356: J.P. BARRAQUÉ, *Saragosse*, p. 358. A. LÓPEZ DE MENESES, *Documentos acerca de la Peste Negra en los dominios de la Corona de Aragón*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", VI (1953-1955), p. 291-435, doc. 103. R. SÁINZ DE LA MAZA, *El monasterio de Sijena*, doc. 72. Pere de Ciutadella fou exclòs pels de la Unió d'Aragó de la casa del rei el 1348; ja era mort el 1349: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 117. J. TRENCHS, *Documents de cancelleria*, doc. 853. No sabem res de Jaume Mateu ni de Jaume de Vendrinyans ni del secretari Jaume Cardó; Francesc de Prohome havia estat notari guarda-segells del rei Alfons el Benigne, fou secretari de Pere el Cerimoniós i lloctinent de Gil Pérez de Buysan, el qual substituï com a notari guarda-segells des de 1347, i exercí el càrrec fins al 1354, en què morí a Sardenya, on havia acompanyat el rei Pere. El 1348 havia volgut retirar-se i esdevenir eclesiàstic: L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 148. J. TRENCHS; A.M. ARAGÓ, *Las cancellerías*, p. 44. R. GUBERN, *Epistolari de Pere III*, p. 75. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 308. Sobre Ramon Sicard i Francesc Foix, cf. n. 499 i 541. Bartomeu Despuig fou escrivà de manament (1336-1362) i arxiver del rei (1348-1363) i morí el 1363: L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 154-156 i 187. J. TRENCHS; A.M. ARAGÓ, *Las cancellerías*, p. 67. Guillem de Bellveí fou escrivà de manament (1337-1369), lloctinent del protonotari (1357-1362) i escrivà de la seca de Barcelona; el 1349 havia estat enviat en una missió a França i el 1354 acompanyà el rei a Sardenya; L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 148, 150 i 188. J. TRENCHS, *Documents de cancelleria*, doc. 1302. Bernat Destorrents fou escrivà de manament del 1336 a 1361: L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 187. Mateu Adrià, ciutadà de Barcelona, fou escrivà de manament des de 1343, secretari del rei des de 1348, guarda-segells el 1354 i protonotari (1355-1364). El 1342 fou enviat com a ambaixador a França, per evitar una intervenció a favor del rei de Mallorca quan el rei decidí ocupar el seu regne; hi tornà el 1343 i el 1349. També complí una missió a Navarra el 1343 i una altra a Castella el 1353. Acompanyà el rei en la campanya de Sardenya, en la guerra de la Unió i en la de Castella. Traduí al català les *Leges Palatinae* de Mallorca (1344), que després de molts retocs es convertiren en les Ordinacions del rei Pere, i traduí també les *Partidas* del rei Alfons el Savi; tingué alguns càrrecs complementaris a la seca de Barcelona i l'escrivania dels drets reials de Sardenya. Morí el 1365: F. SEVILLANO COLOM, *Mateu Adrià protonotario de Pedro IV el Ceremonioso*, a *La Corona de Aragón en el siglo XIV. VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, vol. 2, València, 1970, p. 103-118. L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 170-173. J. TRENCHS; A.M. ARAGÓ, *Las cancellerías*, p. 57. Dels uixers, no sabem res de Bernat Berçó, que Zurita no esmenta en aquest episodi; Pero Ximénez de Pomar passà el 1354 amb el rei a Sardenya, com també Garcí López de Cetina que abans, el 1348, havia acompanyat el rei a València i estigué al seu costat en l'aldarull al palau reial de València de 1348: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 120, 245, 267-268. M.T.F.]

Primerament, que li fossen donades deu mília lliures de renda perpetuals, les quals no li donàssem tro li haguésssem haguts llocs fora nostra senyoria, qui valguessen aitant de renda, a ops de provisió de si e de sa muller, nostra sor, e de llurs fills; emperò, que, si morien sens infants mascles, que tornassen a nós.

Ítem, li lleixam lo dret del comís o de confiscació que ens pertanyia en los vescomdats d'Omeladès e de Carladès⁷⁸⁸ e de les terres de Montpesller.

Ítem, li relleixam la directa e alodial senyoria dels dits vescomdats e terres.

Ítem, li relleixam les messions e despeses fetes en l'execució per mar e per terra, que muntaven a molt grans e inestimables quantitats.

Emperò, que el dit En Jacme de Mallorques fos tengut de lleixar lo títol e les insígnies reials, e fondre los segells on havia lo nom e lo títol e majestat reial, e mudar lo senyal reial e fer-hi notable diferència;

e que ens restituís tots encartaments e escriptures que fessen per lo regne, comdats e terres que ell solia tenir e nós ara tenim.

Ítem, nos restituís totes escriptures e obligacions que li haguessen fetes les gents dels comdats de Rosselló e de Cerdanya, que no obeïssen a nós, ne ens donassen favor, ne ens aidassen contra ell.

Ítem, que ens fes seguretat e obligació que jamés no ens mogués, ell ne els seus, qüestió o demanda a ço que nós li havem pres per justícia.

E, si les dites coses no ens complia, que el dit esguard fos per no fet.⁷⁸⁹

184 Dimercres, a vint d'octubre, nós trametem mossèn Pere de Montcada, almirall, e mossèn Felip Boil e mossèn Garcia de Lorís, cavallers, ab En Ramon Sicart, secretari nostre, que presentassen l'esguard a l'alt En Jacme de Mallorques al castell de Badalona on estava, a una llegua de Barcelona, per tal que la presentació se metés en carta pública. Los quals missatgers nostres li presentaren ab lletra nostra l'esguard. E ell no en féu bona cara, e protestà e dix que ell no consentia a res que nós li trametésssem, majorment com nós nos metíem en lo nostre títol *Rei de Mallorques e comte de Rosselló e de Cerdanya*, e a ell no escrivíem nengun títol. E los nostres missatgers feren-nos relació de ço que hagren fet. E En Jacme de Mallorques, aprés, tement-se d'avalot, com estava tan prop de Barcelona, mudà's a Sent Vicent, prop lo castell de Cervelló.

788. El comtat d'Omeladès (en francès Aumels) es troba avui enclòs en el departament de l'Hérault; el de Carladès, o sia el Carlat, en el departament del Cantal. Aquests dos comtats no havien estat renunciats per Jaume I en el tractat de Corbell. Per això, el rei continuava considerant-se'n senyor. Sempre se citen com de l'heretatge dels reis d'Aragó i de Mallorca.

789. Una còpia de l'original d'aquest *esguard* és un exemplar, molt complet, que es troba a la Biblioteca Nacional de París (JJ 270, f. 350-352), utilitzat per LECOY, *Relations*, II, pàg. 140.

185 Dimercres, a vint-e-set dies d'octubre, vengren davant nós misser Ramon de Rufiac e misser Bernat de Rocafixa, doctors, per part de l'alt En Jacme de Mallorca, qui era a Sent Vicent, a dues llegües de Barcelona, e, ab lletres sues, presentaren-nos una resposta a aquell esguard que li havíem tramès. La qual resposta era en suma que rebutjava l'esguard e no el volia, com no li aparegués sufficient, ans li semblava fort prejudicial e injuriós. E deïa que no li era atès ne complit ço que Don Pedro d'Eixèrica li promès de part nostra e li'n féu sagrament e homenatge. Puis allegava de son dret contra lo nostre enantament e procés, e a la fi demanava que li restituíssem los seus regnes e comdats e terres que li havíem llevats.

E, com nós haguem vista aquella resposta, faem ajustar nostres savis als frares menors de Barcelona, ab frare Arnau Descastllar, ço és, misser Hug de Fenollet, N'Arnau Samorera, vic canceller, misser Bernat d'Olzinelles, tresorer, misser Rodrigo Díez, cavaller, misser Joan Fernández Munyoz, mestre racional, doctors en lleis; En Pere d'Espens e En Blasco d'Aïsa, consellers nostres, e acordaren la resposta.

E, puis, N'Arnau Samorera dictà-la, en la qual nos recontava los excesses e crims que En Jacme de Mallorca havia fets, que nós, puis li responíem a les raons que ell nos havia posades, justificaven nostre procés. E, après, li denegàvem la restitució del regne e comdats e terres que demanava. E era molt bella resposta e bé dictada e assats llonga.⁷⁹⁰

186 Digmenge, a set dies de noembre, a hora de dinar, la reina Dona Maria, muller nostra, encaec e hac una filla.⁷⁹¹

187 Dimercres, a deu dies de noembre, trametem los dits mossèn Garcia de Lorís e mossèn Felip de Boil, cavallers, e En Ramon Sicart, secretari, ab la resposta que havíem feta ordenar segons que es segueix:

“A l'alt En Jacme de Mallorca, etc., que era a Sent Vicent.”

Los quals li presentaren la nostra resposta, que era molt bella e ben dictada e ben complida.⁷⁹² E ell, per ventura pensant-se que hi havia algunes coses greus

790. Aquesta resposta, com els altres extrems d'aquests paràgrafs, consten en la còpia citada en la n. anterior (LECOY, *op. cit.*, II, pàg. 140-141 i ms. citat, f. 360-369.). [Els personatges esmentats als apartats 184-185 ja ens són coneguts (cf. n. 271, 479, 499, 761, 686, 516, 784, 293, 511, 786), menys els juristes Ramon de Rufiac i Bernat de Rocafixa, que, segons A. Pagès, a la seva edició de la *Crònica*, p. 426, eren occitans, però no en dóna referències. M.T.F.].

791. La reina Maria de Navarra, primera muller de Pere el Cerimoniós, ja que el dia indicat va tenir la infanta Joana, segona filla del matrimoni reial. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 273.

792. Observem la insistència en l'elogi de la resposta, que ja ha fet al final del § 185. Surt l'home que es complau en l'allegat jurídic. Però aquí sembla mancar el text de la lletra: la redacció definitiva sols en dóna l'adreça.

d'oir, no volc que es llegís davant ell la resposta, mas que fos haüda per llesta. E, per tal com, segons que dit és, En Jacme de Mallorca carregava Don Pedro d'Eixèrica que no li havia ateses ne complides algunes coses de què li havia fet sagrament e homenatge, Don Pedro, excusant-se d'allò, tramès, ensems ab los missatgers, a En Jacme de Mallorca, En Munyo López de Taust, vassall seu, ab un escrivà. E, après que la nostra resposta li fon presentada, En Munyo López de Taust li'n presentà altra en què es contenia en suma com era venguda la manera del tractament fet, en Rosselló, entre En Jacme de Mallorca e Don Pedro d'Eixèrica, quan ell se mes en nostre poder a Euna. Puis excusava a si mateix, negant que no havia tant promès com se deïa en la resposta d'En Jacme de Mallorca e, a la fi, salva sa honor d'En Jacme de Mallorca, mas dix que, si algun qui volgués Don Pedro d'Eixèrica digués que ell hagués àls promès sinó ço que recontava, que mentia e que li ho menaria en lloc cominal e salvaria sa fe. E, tantost que aquella escriptura fo llesta, En Jacme de Mallorca fo irat e dix que En Pedro d'Eixèrica mentia falsament com a traïdor, que ans era ver ço que ell havia dit. Après, mossèn N'Artal de Pallars, qui era aquí, dix quaix semblants paraules e, après, mossèn Pere Ramon de Codolet e, après, mossèn Berenguer d'Olms e En Jofre d'Estendard e d'altres hòmens de paratge que hi havia tro a dinou. E tantost En Munyo respòs e dix que ells tots, salvant honor d'En Jacme de Mallorca, mentien falsament per la gola com a traïdors que eren. Sobre açò mossèn Berenguer d'Olms mesclà los nostres missatgers, e hagen moltes paraules vilanes, e vengren a punt que es mesclassen los uns ab los altres ab les armes.⁷⁹³ E, après açò, los nostres missatgers, ab En Munyo López de Taust, partiren d'aquí e tornaren-se'n en Barcelona a nós e recontaren com era estat. E nós fom-ne moguts e haguem nostre acord. Finalment, no hi volguem fer altre enantament, per tal com En Jacme de Mallorca era guiat e que no metéssem los afers en brogit ne en torb. Bé és ver que manam al nostre tresorer que retengués mil lliures que li havíem manades dar a En Jacme de Mallorca per a messió del camí, ab que se n'anàs. Mas En Jacme de Mallorca, ab tota sa companya, foren tota aquella nit ab gran regard de paor.

793. Tota aquesta escena és relatada amb més detalls en la còpia del procés abans citada (f. 370 i seg.). Pere de Xèrica hi resulta força compromès. Vegeu LECOY, II, pàg. 142-143. [Sobre Munyo López de Taust, Pere de Xèrica, Artal de Pallars, Pere Ramon de Codolet i Jofre d'Estendard, cf. n. 287, 295, 770, 343 i 714, 690. Berenguer d'Olms és Berenguer (II) d'Oms, cavaller rossellonès que es mantingué força temps al servei de Jaume III de Mallorca i per això li foren confiscats els béns el 1344, però finalment l'abandonà després de la desfeta. Pere el Cerimoniós li donà l'alta i baixa justícia sobre els llocs d'Oms i de Tellet per haver pres part a l'expedició a Sardenya de 1354 amb el seu fill Berenguer; amb Lope de Gurrea i Francesc de Perellós negocià la pau amb el jutge Marià IV d'Arborea i s'hi quedà un temps per assegurar-ne l'acompliment. Fou un dels consellers del rei Pere al començament de la guerra amb Castella i hi participà el 1363. J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 610-613; 4, p. 267, 272-273, 298, 459. J. CAPELLE, *Dictionnaire*, p. 407. M.T.F.].

188 Dijous, a onze dies de noembre, En Jacme de Mallorca, havent reguard a Sent Vicent, mudà's a Martorell, e no es tenia en nengun lloc per segur. E Don Pedro d'Eixèrica tramès-los ab un porter nostre lletres de desmentiments e d'arremiments de batalles. E fo davant nós, après dinar, e desmentí d'açò que havia dit En Jacme de Mallorca e mossèn N'Artal de Pallars e, après, mossèn Pedro Cornell e, après, mossèn Ramon Cornell e, après, mossèn Pere de Montcada e, après, mossèn Miquel Pérez Sabata, mossèn Pere Ramon de Codolet e els altres hòmens de paratge, com ell los hagués a cascú per [par] e contrasemble.⁷⁹⁴ Après, mossèn Felip de Boil e, puis, mossèn Garcia de Lorís e, après, mossèn Gil Roís de Liori digueren que eren aparellats d'escondir la fe de Don Pedro d'Eixèrica.⁷⁹⁵

189 Dissabte après, a tretze de noembre, tornà lo porter ab resposta de les lletres de Don Pedro d'Eixèrica que havia trameses a En Jacme de Mallorca e a mossèn N'Artal de Pallars e portà respostes de grans vilanies e deshonor a Don Pedro, e mossèn N'Artal proferí's que, si nós lo guiàvem ab los altres que eren nomenats en la lletra, que vendria davant nós e que es combatria cors ab cors ab Don Pedro. E tantost nós manam-li fer carta de guiatge; mas, aquest dia, segons que ens dix un porter altre qui en venc, se mudà En Jacme de Mallorca al castell de Falles, e pensava cuitar per anar-se'n fora nostra terra.

190 Digmenge, a catorze de noembre fem batejar la dita infanta, filla nostra segona novament nada, en la capella de nostre palau de Barcelona, e hac nom Joana. E fo padrina Dona Elicsèn, reina d'Aragó, qui fo muller del senyor rei En Jacme, avi nostre, e féu lo monestir de Pedralbes, on tenia sa habitació.⁷⁹⁶

794. Des de "mossèn Pere Ramon de Codolet" fins a "contrasemble" sembla que el text hagi estat desplaçat per algun copista a continuació de "Miquel Pérez Sabata", barrejant els que són al costat de Pere de Xèrica amb els que són al costat de Jaume de Mallorca. [J. B.] [D'alguns dels personatges esmentats n'acabem de donar la referència a la nota 790. Altres havien sortit abans, com els Cornell i Zapata: n. 244, 158 i 213. M.T.F.].

795. [*Escondir la fe* significa defensar la paraula. Sobre Felip de Boil, cf. n. 479, i sobre Garcia de Lorís, n. 213. Gil Roís de Liori era un cavaller vassall de Pere de Xèrica, senyor dels llocs de Xot i Xera, al regne de València. El 1327 fou fet presoner en la lluita de Jaume de Xèrica contra la seva mare i el 1336 estigué al costat de Pere de Xèrica en el seu enfrontament amb el rei. El 1343 i 1344 participà en les campanyes de Mallorca i del Rosselló i el 1348 estigué al costat del rei en la lluita contra la Unió de València. Fou procurador de l'infant Ferran a les seves terres d'Oriola i Alacant, almenys el 1353. No sabem per quina raó el rei li confiscà els llocs de Xot i Xera el 1366, però els hi tornà: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 279, 596, 613; 4, p. 169; M.T. FERRER, *Organització*, p. 121; M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 158, doc. 188. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 2.977, p. 576. M.T.F.].

796. Joana fou després comtessa d'Empúries, muller de Joan, comte d'Empúries, fill de l'infant Ramon Berenguer, oncle del rei. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 273-274. Elisenda de Montcada fou la quarta muller de Jaume II. [Sobre la infanta Joana, cf. n. 334, i sobre la reina Elisenda, n. 58. M.T.F.].

E, aquest dia, anà En Jacme de Mallorca a Cardona, on lo convidà lo vescomte mossèn N'Artal, ne els altres que havíem guiats per fermar les batalles no curaren de venir, mas que es cuitaren d'anar-se'n.

191 E dilluns, a quinze de noembre, En Jacme de Mallorca se mudà a Solsona e dimarts après, a Organyà; dimercres, a la Seu d'Urgell; e el dijous següent, a Canígon; divendres, a l'hospital de Santa Susanna.⁷⁹⁷ E és ver que En Jacme de Mallorca ja d'abans havia tractaments ab algunes vils persones de Cerdanya qui li donaren entendre que li lliurarien la vila de Puigcerdà e els castells de Cerdanya. E, per ocasió d'aquest tractament, deu macips eixiren a carrera al port de la Casa, sobre Canígon, qui li digueren que el poble menut de Puigcerdà se comanava en sa gràcia e que el rebrien en la vila, puis neguna vegada no es partiren d'ell tro fo llains. E hac ja mesa veu e plena fama en la vila, e mostrà cartes falses, que, de nostra llicència e volentat, se n'anava per ocupar los llocs que nós li havíem llevats, car nós, per la unió que li havíem feta e l'obligació a les universitats de nostres regnes, no lo hi retíem a palès ne gosàvem.

192 Dissabte, a vint de noembre, gran matí, En Jacme de Mallorca ab sa companya, que podien ésser tro a seixanta hòmens a cavall e tro a tres-cents hòmens a peu, mes-se en camí per venir a Puigcerdà e fo, al jorn, denant la Torre Cerdana. E és ver que tantost, al primer so, En Pere Cerdà, castellà de Querol e de la Torre Cerdana, tramès missatge a mossèn Berenguer de Rocasalva, veguer de Cerdanya, com En Jacme de Mallorca s'aparellava per entrar en Puigcerdà.⁷⁹⁸ E, tota vegada, tro al jorn, continuam les espies e els missatgers, e En Jacme de Mallorca continuà de caminar vers Puigcerdà. E lo veguer ab poca companya féu-li a carrera vers Querol e véu que no li podia dar contrast, tornà-se'n. E tantost En Jacme de Mallorca fo a dors, de manera que, ab consentiment d'arlots e gent de la vila,⁷⁹⁹ se n'entrà

797. Canígon sembla ésser Canillo, al nord d'Andorra. L'Hospital de Santa Susanna de Ramer es troba prop del coll de Puimorèn, entre la vall de Querol i el país de Foix. ALART, *Notices historiques sur les communes du Roussillon*, Perpinyà, 1808, pàg. 145-168; A. PAGÈS, notes a la crònica, pàg. 426. [Sobre el pas per Andorra: J. RIERA I SIMÓ, *La travessia d'Andorra pel rei Jaume III de Mallorca (29-29 de novembre de 1344)*, Andorra, 1986; com ja ha indicat G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 246, les dates donades per l'autor no concorden amb les de la crònica. M.T.F.].

798. Sobre el castell de Querol i la Torre Cerdana, vegeu ALART, *loc. cit.* [Sobre Berenguer de Rocasalva i Guillem de Pervés, que apareix unes línies més avall, cf. n. 687 i 701. Berenguer de Rocasalva havia estat nomenat veguer de Cerdanya el 24 de juliol de 1344 (ACA, C, reg. 118, f. 181 r.-v. cit. per J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 373, n. 239). Potser el rei considerà que no havia estat prou eficient per evitar l'ocupació de Puigcerdà; el 1345 ocupava el seu càrrec Arnau de Saga: ACA, C, reg. 1060, f. 10 v. M.T.F.].

799. Sembla com si les classes altes fossin favorables a Pere i el poble menut a Jaume, segons el que traspuia en aquests passatges. [Segons una carta dirigida pel rei Pere al governador de Mallorca (14 de desembre de 1344), Jaume de Mallorca havia entrat el dissabte matí a Puigcerdà i digué als habitants que hi havia anat amb el consentiment i coneixement del rei Pere (ACA, C, reg. 1122, f. 78 r.-v.: J.N. HILL-

llaïns, que no s'hi poc dar altre consell, cridant: —Mallorques, Mallorques! Viva lo rei de Mallorques!—, ab les espases nues, ab gran ferocitat. E, en l'entrada, morí, al portal de la Morera, En Costa d'Empordà, e un prevere, en la plaça. Lo veguer e los altres oficials nostres e los cònsols de la vila e los prohòmens e hòmens de compte tots fugiren, qui ça, qui lla, e molts ne atengueren a nós, e molts s'amagaren dins la vila e foren molt trists e esperduts e sobrepreses. E En Jacme de Mallorques començà de fer crides e metre oficials e usar aquí poderosament. E tantost, aquest dia mateix, N'Artal de Pallars, ab companya de cavall e de peu, anà combatre lo castell de Llívia, car lo barri ja era desemparat per los de l'establida, qui eren pocs.

193 Digmenge, a vint-e-u de noembre, En Jacme de Mallorques anà, ab sa companya e ab alguna gent de Puigcerdà e de Cerdanya, combatre lo castell de Llívia, on s'era mes mossèn Berenguer de Rocasalva, qui n'era castellà, e En Guillem de Pervés ab d'altres, e combaté lo castell, car lo barri ja el los havia desemparat, e no hi feren res, saul que hi prengueren grans nafres, e tornaren-se'n a Puigcerdà.

Aquest digmenge, a hora de prim son,⁸⁰⁰ nós encara no érem gitats e llegiem lo llibre o Crònica del senyor rei En Jacme, tresavi nostre,⁸⁰¹ e venc un correu dels prohòmens de Berga, qui ens feren saber com la vila de Puigcerdà havia rebel·lat contra nós e la manera com era vengut. E nós mantinent trametem per tots los nostres consellers e per los consellers de Barcelona, e haguem, sobre açò que s'hi convenia de fer, nostre consell, e per los consellers de Barcelona, e volgrem sempre partir d'aquí per muntar a les muntanyes. E, finalment, haguem de consell que no ens moguésem encara tro poderosament poguésem anar.

Aprés aquesta nit mateixa, a l'endemà per lo matí, haguem diverses missatgers de Puigcerdà del desastre que hi era vengut. E, entre els altres, vengren a nós los cònsols, qui fugiren a l'instant d'En Jacme de Mallorques, e gran res d'altres prohòmens, e molts així mateix s'amagaven e es desaven en la vila e per terra.

GARTH, *Chronicle*, p. 373, n. 238). S'ha conservat també una carta del rei de Mallorca, copiada dins d'una carta del rei Pere el Cerimoniós, escrita el mateix dia 20 en què havia entrat a Puigcerdà i adreçada a la gent de Vilafranca de Conflent. Deia que la gent de Puigcerdà l'havien rebut molt bé i amb afecte i que havien mort algunes persones que intentaven fer resistència. Afegia que el qui es feia dir veguer de Cerdanya havia fugit amb els seus i demanava que prenguessin Guillem Despuig, que es feia dir veguer de Conflent, i el mantinguessin pres fins que ell hi arribés al cap de pocs dies. El rei aconseguí aquesta carta i el 22 de març de 1345 l'envià al seu conseller Felip de Boil i a Pere de Ciutadella i Joan Ximenis d'Osca, auditors de la cort, perquè investiguessin el que s'hi deia (ACA, C, reg. 1060, f. 10 v.). A més de Puigcerdà, els partidaris de l'exrei de Mallorca només havien aconseguit ocupar, molt poc temps, el castell d'Aristot, al Baridà, a tocar d'Andorra: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 247 i doc. 244. M.T.F.].

800. son: llicó preferible del ms. C; ms. A: so. [J. B.]

801. Important en molts sentits aquesta al·lusió a la lectura, pel rei, de la crònica de Jaume I o *Llibre dels Feits*. Ja n'hem parlat en el prefaci. Precisament la narració de tots aquests esdeveniments recorda els episodis moguts, amb detalls i molts records personals, de la crònica del Conqueridor. Ara, que aquest tros és més pròpiament una crònica de Jaume de Mallorca.

194 Dilluns, a vint-e-dos de noembre, En Jacme de Mallorca, ab sa companya e ab alguns de Puigcerdà, anaren vers Vilafranca de Conflent per entrar-se en la manera que havien fet a Puigcerdà. Mas fo aquí mossèn N'Asmar de Mosset, ab alguns cavallers, e mossèn Guillem Despuig, cavaller e veguer, qui fàien guardar la vila, e tenien los portals tancats. E En Jacme de Mallorca venc de nit e trobà lo portal de la vila tancat e féu-hi dar grans colps de destrai. E els de dins defeneren-ho e li nafraren cavalls, e hac-se'n a tornar vers Puigcerdà, e venc-se'n jaure l'endemà, que fo dimarts, a l'Hospital de la Pertxa. E, mentre En Jacme de Mallorca fo anat a Vilafranca, venc a Puigcerdà lo seu saumatge ab totes ses robes de si e de sa companya. E podien ésser tro vuitanta atzembles carregades o pus.

Aquest dilluns, nós, estants en Barcelona, trametem lletres a tots e sengles prelatats, comtes, barons, ciutats e viles, generalment tothom, de qual estament fos-se, fevater o aloer, que ens venguessen acórrer en Cerdanya, on anàvem per cobrar la vila de Puigcerdà e gitar les gents estranyes, per l'usatge de Barcelona que comença *Princeps namque*. E és ver que mantinent que En Jacme de Mallorca, segons que dit és, fo intrat en Puigcerdà, les bones gents de la vila se tengren per confusos, com així els era pres. E començaren a albirar en qual manera se porien llevar tan gran càrrec dessus e que en gitassen En Jacme de Mallorca, mas no podien ajustar ne gosaven parlar uns ab altres ne eixir de casa. Mas tantost com En Jacme de Mallorca ne fo eixit per anar a Vilafranca de Conflent e hac lleixat aquí per capità En Jofre d'Estandard ab alguna companya, així que, ab la companya que era venguda ab lo saumatge, podien ésser de cent hòmens en sus, tantost los hòmens de la vila tractaren los uns ab los altres que els ne gitassen o que morissen tots.

195 E, lo dimercres següent, a vint-e-quatre de noembre, per lo matí, van-se tots secretament armar per cases e per llocs secrets, segons que d'abans s'eren empreses e jurats. E hagren hòmens llogats qui començaren a repicar. E, mentre açò començaven, al colp eixiren de les cases tots armats cridant: "Aragó, Aragó!!", ab empresa que tothom qui cridà "Mallorques!" fos pecejat. E, ab aquests grans crits e repicar, commogueren tota la vila e feren metre totes les cadenes e l'embarreraren tota de bancs e arque e altres brosses. E, així, com s'eren ordenats, los uns corregueren als portals per tancar-los e establir los murs, e los altres anaren als preïcadors, on posava En Jacme de Mallorca, car havien sospita e havien entès que la nit passada se n'eren entrats secretament durant aquest commoviment. E En Jacme de Mallorca tornava de Vilafranca de Conflent e, com fo en la plaça de Puigcerdà, en Llivia, oí lo repicar e lo tabustol, e pres-li mal senyal, e aturà's una peça. E, après, venc avant vers la vila, e, com fo a un git de ballesta, los del mur començaren a tirar, cridants altes veus "Aragó!". E ell encara volc forçar d'acostar-se, e los del mur trameteren-li a dir, per frare Ramon de Canet, preïcador, que es llunyàs e se n'anàs, e ell encara repremia, dient moltes paraules. Finalment, lo preïcador hi tornà bé

tres vegades, e dix-li que, si no se n'anava, que ell era mort ab tots quants hi eren ab ell. E, llavors, ell començà de plorar e fer gran dol, e dix que ell e la companya eren dejuns e havien passat lo port.⁸⁰² E demanà que li fos donada la vianda que li havien aparellada en sa posada, e fon-li respost que no n'hauria gens. E, puis, pregà e suplicà que li fossen donades ses robes e son saumatge. E fo-li respost que no se'n menaria res sens llicència del senyor rei d'Aragó. Ab tant, ell e los altres seus se'n partiren d'aquí dolents e ab gran tristor e ab malediccions que es gitaven, e anaren-se'n. E, aquell dia mateix, passaren lo port de Pimorent dejuns, e cuidaren tots morir de fred e de mal, e cuidaren ésser contrets, majorment los hòmens delicats. Així que oïm dir que En Jacme de Mallorca se baté molt la cara e lo cap de dol, e es volia ferir en si mateix ab brotxa e d'altres armes, mas que les li tolíen.⁸⁰³ Puis fo a Acs, e aquí manllevaren què despendre, que no havien vestidures. E puis anaren a Foix, e el comte⁸⁰⁴ donà'ls diners e els acollí bé. E feren la via de Montpeller contínuament.

196 Aquest dimecres mateix, nós cuitosament partim de Barcelona ab volentat d'entrar en Cerdanya per Ripollès e per la vall de Ribes. Puis haguem acord d'entrar en Rosselló, e faïem atendre tot lo poder de Catalunya.

Mantinent que En Jacme de Mallorca se llunyà, los prohòmens de las vila trameteren al veguer e a En Guillem de Pervés, qui eren a Llivia, que venguessen a Puigcerdà, e amenaren-los-se'n e tornaren la vila en estament. E los prohòmens feren replegar la roba del dit saumatge e meteren-la en una capella dels preïcadors e, tantost, trameteren-nos missatge de la novella com n'havien gitat En Jacme de Mallorca.⁸⁰⁵

802. El coll de la Perxa, entre el Conflent i la Cerdanya. [Cf. l'inici de la reacció de Pere el Cerimoniós, a través dels documents: el 24 de novembre ja sortien de Barcelona tropes a cavall i a peu: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 247. Pel que fa als personatges esmentats, ja hem parlat d'Ademar o Asmar de Mosset a n. 338 i de Guillem Despuig a n. 799. M.T.F.].

803. Observem el dramatisme d'aquest passatge. El Cerimoniós sembla delectar-se en la desesperació del seu enemic. Tot això ha de saber-ho, si de cas, directament o indirectament, per algú de la companyia de Jaume de Mallorca: *oïm dir*.

804. Acs o Ax, avui dit Ax-les-Thermes, en el departament de l'Arieja. El comte de Foix era Gastó Febus, fill de Gastó II i d'Elionor de Comenge. [El primer de desembre de 1344, Pere el Cerimoniós demanà als senescals de Belcaire i Carcassona que si l'exrei de Mallorca passava per les seves terres el prenguessin i el lliuressin al governador del Rosselló: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 247 i II, doc. 245. M.T.F.].

805. [La repressió contra els que havien encapçalat o secundat la revolta no es limità als casos esmentats, fou molt més àmplia; hi hagué altres execucions (fins a 16 cavallers); passat el primer moment, el rei recomanà al governador Bellera prudència contra els revoltats i que s'abstingués de fer detencions massives i indiscriminades; hi hagué confiscacions de béns i també composicions, és a dir, el perdó a canvi d'alguna contribució econòmica; sovint, si els jaumistes reconeixien el rei Pere el Cerimoniós, recuperaven els béns requisats. Des del març de 1345, almenys, i sota la direcció de Felip de Boil, els jutges de la cort Pere de Ciutadella (o Ciutadia) i Joan Ximenis d'Osca, Jaume Desfar, auditor, i el

E, après, continuam nostres jornades vers Perpenyà e manam-ne tornar totes les hosts, e fem muntar en Cerdanya En Guillem de Bellera, governador, per reformar lo lloc e punir aquells qui havien tractada l'entrada d'En Jacme de Mallorca.

197 Dimarts, darrer dia de noembre, que era festa de Sent Andreu, entram en Perpenyà, on nos feren assats bella solemnitat per nostra entrada. E ordenam d'aturar aquí tota la hivernada per metre la terra en bon estament.

Aquest dimarts, En Guillem de Bellera, governador, féu penjar, en Puigcerdà, per ocasió de l'entrada d'En Jacme de Mallorca, catorze hòmens, ço és, sis de Cerdanya e vuit de Perpenyà, qui eren de companya d'En Jacme de Mallorca.

E el dimercres après sigüent, d'especial manament nostre, féu escapar N'Huquet d'Alenyà e N'Arnau de Pallarols, qui així mateix eren de companya d'En Jacme de Mallorca.

198 Dimarts, a catorze dies de deembre de l'any mil e tres-cents quaranta quatre, nós estant en lo castell nostre de Perpenyà, venc a nós, per fer reverència, lo vescomte de Narbona, e estec ab nós alguns dies.⁸⁰⁶

199 Dimercres, a vint-e-dos de deembre propdit, nós estant en Perpenyà, venc la reina Dona Maria, muller nostra, ab les infantes Na Constança e Na Joana, filles nostres, de les parts de Barcelona, a nós, a Perpenyà, on fo reebuda ab molt gran e molt honrada festa e solemnitat que en feren los prohòmens de la vila, e tots los oficis e generalment tota la gent, de moltes vestidures que es feren de seda e moltes ballades e moltes alegries. E, après vespres, muntaren les ballades al pati del castell e mesclaren danses de moltes maneres, e nós haguem-ne gran plaer e davallam a ballar ab ells en la dansa mesclada, e hagren-ne molt gran goig e plaer.⁸⁰⁷ E, après que haguem dansat ab ells, fo vespre, e fem portar vi e confits e beguem e menjam

jurisperit de Girona Arnau de Vivers s'encarregaren de fer l'enquesta judicial contra tots els sospitosos d'haver participat a la revolta (ACA, C, reg. 1060, f. 11 r., 15 r.-v. 16 r.-v.). Pere el Cerimoniós aconseguí que el rei de França prometés extradir els jaumistes que s'hi havien refugiat després de la revolta de Puigcerdà, però no ho complí; les revoltes desencadenaven la faceta més implacable de la justícia reial; primer contra els unionistes, ara contra els que s'havien revoltat després d'haver-lo reconegut com a rei: E. OLIVERES DE PICÓ, *Després de la fi del reialme de Mallorca*, a "XLIII Congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon" (Perpinyà, 1969), Montpellier, 1970, p. 195-203. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 247-248 i 353-361. R. NARBONA, *Ritos y gestos*, p. 322-324. M.T.F.].

806. Es tracta d'Eimeric, vescomte de Narbona, successor del que ja hem trobat com a ambaixador de Jaume III prop del rei del Marroc (capítol III, § 30). [Cf. n. 504. M.T.F.].

807. La redacció definitiva accentua: "molt gran goig". No és aquesta la sola vegada que el rei i la reina es barregen a les danses populars. Vegeu més endavant, cap. IV. La *dansa mesclada* era aquella en què dansaven homes i dones, barrejats. Vegeu A. PAGÈS, *La "dansa" provençale et les "goigs" en Catalogne*, "Homenatge a Rubió i Lluch", I, pàg. 223. [Sobre la reina Maria, cf. n. 329, i sobre les infantes, n. 333 i 334. M.T.F.].

ab los balladors; dels confits donam a ells e, puis, lleixam-los en lo pati, muntam-nos a la cambra, e tots anaren-se'n a llurs albergs.

200 Dissabte après, que fo festa de Nadal, nós cavalcam per vila ab les insígnies reials, ço és, daumàtica, corona, estola e maniple, e lo pom e lo ceptre. E cercam una partida de la vila ab nostra cavalleria, e anaven-nos al fre del cavall e als costats, a peu, los nobles En Ramon Roger, comte de Pallars, e En Ramon d'Anglesola e En Roger Bernat de Pallars e En Pere de Fenollet, vescomte d'Illa. E, puis, los cònsols e prohòmens de Perpenyà destraven-nos. E, mentre cavalcàvem així, veng grop de pluja, e mullam-nos tots, e haguem-nos en mantinent a tornar al castell.

Après, veng a nós, en les festes de Nadal, Diago Garcia de Toledo, porter major del rei de Castella, per missatgeria sua, ab alguns capítols sobre la qüestió que era entre nós e l'infant En Ferrando e En Joan, frares nostres.⁸⁰⁸

E en lo propdit temps mateix vengren a nós dos legats o missatgers del sant pare, ço és, frare Jacme, arquebisbe de la Pàtria, e En Radulf Lofreire, cavaller e doctor, [per parlar ab nós de mossèn Lloís d'Espanya] per ço com lo papa lo havia fet príncep de Fortúnia e de les altres illes adjacents a aquella, e li donà [ab ajuda dels reis] d'Espanya la conquesta, pregant-nos que nós li féssim valença en la conquesta e lo lleixàssem armar en nostra terra.⁸⁰⁹

808. La qüestió dels dominis que Alfons el Benigne havia donat als fills de la seva segona muller Elionor de Castella, els infants Ferran i Joan, protegits per Alfons XI de Castella. Vegeu abans, cap. 1, § 44 i seg. [El plet pels dominis dels infants havia quedat solucionat el 1340 o més concretament a primers de 1341, quan l'infant Joan renuncià al llegat patern; cf. notes 201 i 326 i M.T. FERRER, *Causes i antecedents*, p. 449-450. Ara es devia tractar, més aviat, de qüestions complementàries, com ara el control efectiu d'aquests patrimonis. El 1346 l'infant Ferran confirmà els privilegis d'Oriola; el domini, doncs, ja era efectiu: A. RAMON PONT, *El infante don Fernando, señor de Orihuela, en la guerra de los dos Pedros (1356-1363)*, "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 2 (1983), p. 63-92, concretament p. 68. M.T.F.].

809. Lluís d'Espanya era Lluís de la Cerda, fill d'Alfons de la Cerda, del qual ha estat qüestió en les cròniques de Muntaner i de Desclot, fill al seu torn de l'infant Ferran, primogènit d'Alfons el Savi. El papa Climent VI, el 15 de novembre de 1344, l'havia nomenat príncep de les Illes Afortunades, o sia les Canàries (E. DÉPREZ, *Clément VI, Lettres*, núms. 1249, 1314-1317), d'on el seu títol de Príncep de la Fortuna. La crònica torna a parlar-ne, iv, § 3. L'arquebisbe de la Pàtria, o sia de Neopàtria. [El 20 de desembre de 1345, Lluís de la Cerda, príncep de Fortuna i comte de Talont (Talamont als documents), havia anunciat al rei l'arribada dels seus missatgers: Guillem, arquebisbe de Neopàtria, Rodolf la Fièrre, doctor en lleis, i el senyor de Sant Genís, que la crònica no esmenta, per parlar del seu projecte de conquesta de les Illes Afortunades, que li havien estat concedides pel papa en feu el 1344; aquesta carta es conserva (L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 237). Lluís era el fill gran d'Alfons de la Cerda, el primogènit de l'infant hereu de Castella Ferran, dit de la Cerda, i de Blanca de França. L'infant Ferran morí en vida del seu pare, Alfons X de Castella, i els drets successoris del seu fill Alfons foren usurpats pel seu oncle Sanç el Brau, que es proclamà rei. L'any 1277, Alfons i el seu germà Ferran foren portats per la seva àvia, la reina Violant, esposa d'Alfons X de Castella i filla de Jaume I, i per la seva mare Blanca de França a la Corona d'Aragó, per tal de salvar-los la vida, amb la intenció de portar-los a França, però foren retin-

201 Divendres, a catorze de gener de l'any mil e tres-cents quaranta-cinc, venc a nós lo noble En Jordà, comte de l'Illa, per lo matí, e féu-nos reverència en lo castell de Perpenyà, e junyí e féu taules redones ab altres de la nostra casa.⁸¹⁰

Dins aquest mes de gener, venc davant nós un correu de Roma e aportà'ns dues lletres papals, la una en què ens pregava e ens amonestava lo sant pare que lleixàssem anar nostra sor, que havíem feta romanir a Gerona, a son marit; l'altra que ens tramès translat d'algunes suplicacions que En Jacme de Mallorques havia dades contra nós e los hòmens de Mallorques al sant pare, que li fes restituir lo regne e terres de què nós lo havíem privat. E sobre açò nos acordam de trametre missatgers en cort de Roma.

202 Aprés, dimarts, primer dia de febrer, venc a nós a Perpenyà alcaid Abelfacèn Alí Aben Comeixa, missatger del rei Don Jucef de Granada, qui el tramès a nós en nom propi, e així com havent poder del rei Bulhacèn de Marrocs, per haver pau entre nós e los dits reis de Marrocs e de Granada.⁸¹¹

203 Dimarts, a vuit de febrer, venc a nós misser Bonifaci Ferrer, procurador nostre en cort de Roma, per certes informacions de cort de Roma e per anar-se'n ab los nostres missatgers que volíem trametre a cort de Roma.

guts pel rei Pere el Gran, germà de la reina Violant, com a garantia enfront de Castella. El seu fill, el rei Alfons el Franc, donà suport a Alfons de la Cerda i el reconegué com a rei de Castella en la guerra contra aquest regne de 1289-1290, i també ho féu el seu germà i successor, Jaume II, en una segona guerra (1296-1304). A la sentència de Torrellas, Jaume II defensà i aconseguí una indemnització patrimonial per a l'infant Alfons, que no pogué ésser un regne retallat de Castella, com s'havia parlat: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 19-23, 31-35 i 125-129. Malgrat la concessió d'aquest patrimoni, Alfons s'instal·là l'any 1305 a França, on li fou concedida una pensió i esdevingué senyor de Lunel. Lluís de la Cerda va néixer a França, es dedicà a la marina i fou almirall del rei Felip VI de França. El 1341 prengué part a la guerra de successió de Bretanya, i combaté els anglesos amb Aitone Doria; rebé el comtat de Talont, a Saintonge, en premi al seu servei: Henri BRESQ, *Le royaume des Îles Fortunées*, a A.-H. ALLIROT; G. LECUPPRE; L. SCORDIA, *Royautés imaginaires (s. XII-XVI)*. Actes du colloque organisé par le Centre de recherche d'histoire sociale et culturelle de l'Université de Paris X-Nanterre (septembre 2003), Turnhout, Brepols, 2005, p. 177-188. Cf. també la nota d'A. Pagès a la seva edició de la *Crònica*, p. 427. Cf. més endavant n. 818. M.T.F.]

810. A. PAGÈS (pàg. 427) l'identifica amb el sire de l'Isle-Jourdain, que duia el títol de comte.

811. [En realitat, la pau amb Granada havia estat signada per Pere el Cerimoniós durant el setge de Cotlliure el 4 de juny de 1344. Es tractava de la mateixa que havia estat negociada per Alfons XI de Castella, a la qual hi féu afegir Mallorca, que ja havia incorporat als seus regnes, però volgué tenir tractat independent del castellà tant amb Granada com amb el Marroc, i aquesta fou la missió de l'ambaixador de Granada, que actuà també en nom del Marroc. L'ambaixador Alí Ibn Kumasa o Alí Aben Comixa, com l'anomenen els nostres documents, participà posteriorment en la negociació d'altres tractats; l'acompanyaren ara Abrafim Sogavino i Abdalla Purconi. El text de la pau fou publicat per A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", III (1905-1906), p. 216-223. M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 150 i 154. M.T.F.]

E, lo dimercres après, venc davant nós l'honrat En Pere de Narbona, bisbe d'Urgell,⁸¹² ab lo vescomte de Narbona, N'Eimeric, per contrast que havia entre nostres oficials e ell en Puigcerdà.

E, lo divendres après sigüent, fermam pau a deu anys ab los missatgers dels dits reis de Granada e de Marrocs, del dia dessús dit a avant comptadors.

204 Digmenge, a vint-e-set de febrer de l'any mil e tres-cents quaranta-cinc, venc davant nós maestre Elus de la Bruyère, clergue, missatger del rei En Felip de França e conseller seu,⁸¹³ per tractar pau e avinença entre nós e En Jacme de Mallorca, e fem-li semblant resposta que havíem feta a tots aquells qui ens venien pregar ne suscitar que féssim avinença ab lo dit En Jacme de Mallorca.

205 Dissabte, a cinc de març, partiren de Perpenyà lo comte de Terranova, mossèn Miquel Pérez Sabata, misser Joan Ferràndez Munyoz e misser Bernat d'Olzinelles, doctors en lleis, ab En Jacme Conesa, escrivà, e En Ramon Sicart, secretari, per anar en Avinyó al sant pare Clement, per los afers del dit alt en Jacme de Mallorca e altres diverses afers grans. E entraren en Avinyó, on era lo dit En Jacme de Mallorca, dilluns, a catorze del dit mes de març, e foren aquí molt honradament reebuts, que els eixiren a camí molts prelats e honrades persones e bé quatre-cents o cinc-cents cavalcadors. E papa Clement acolli tots los dits missatgers e llurs companyes fort graciosament. Puis estegren aquí, tractant dels afers, tro divendres, lo vuitèn dia de juliol de l'any mil e tres-cents quaranta-cinc, que partiren d'Avinyó bé espegats dels afers per què eren trameses. E foren davant nós en lo castell de Perpenyà dissabte següent, a setze de juliol.

206 E, après, de continent, venc a nós lo bisbe d'Aleit per part del sant pare, ab lletres sues e cartes, que trametéssim nostra sor, que fo reina de Mallorca, que era a Gerona, que la se'n menàs a son marit qui era en Avinyó. E per tal com no volguem que la dita sor nostra passàs per Rosselló, mentre se n'anava, fem-li aparellar dues galees a Coblliure, que la se'n portassen de Llançà tro a Leucata, e aquí li fos lo bisbe d'Aleit e la se'n menàs a son marit.⁸¹⁴

812. Bonifaci era germà de sant Vicenç Ferrer. Pere de Narbona havia estat sotsdiaca de Narbona, i fou bisbe d'Urgell des de desembre de 1341 fins a la seva mort en 1348.

813. Es tracta d'Hélie de la Bruyère, conseller de Felip VI de Valois. [Aquesta ambaixada revela un canvi de política del rei de França respecte a Mallorca. El 26 de gener de 1343, abans de començar la guerra de Pere el Cerimoniós contra el rei de Mallorca, el rei de França havia promès no ajudar Jaume III; ara vol ajudar el rei de Mallorca: J. MIRET Y SANS, *Lettres closes des premiers Valois*, "Le Moyen Age", xx (1917), extret de 38 p., doc. xi, p. 18-19. M.T.F.].

814. El bisbe d'Aleit és Guillem de Marsillac, antic abat del monestir de la Grassa, bisbe d'Alet. Hi ha diverses lletres del papa Climent VI al rei Pere sobre aquest afer. Vegeu DÉPREZ, *op. cit.*, núms. 1384, 1404, 1635, i A. DE BOFARULL, *Crónica de Pedro IV*, pàg. 416, n. [El rei complagué el papa en

207 E, estant nós en la vila de Perpenyà per posar en bon estament los comdats, que novellament eren venguts a nostra senyoria, s'esdevenç que alguns singlars de la ciutat e illa de Mallorques trametien per un hom secretament lletres a En Jacme de Mallorques, en les quals li faïen saber que, si ell trametia vers la dita illa algun estol, on ell fos, sol que el poguesen veure, tantost tota l'illa, que hi desitjaven més que res la sua senyoria, li obeiria. Lo qual portador de les dites lletres fo pres e a nós amenat en la vila de Perpenyà. E nós, tenint consell sobre açò a tuició de la dita illa, veus que altre aguait d'En Jacme de Mallorques se descobrí e fo'ns denunciat en aquesta forma. Una dona sàvia e honesta, muller d'un qui era cap de crim dejús escrit, venc a nós suplicant humilment que, per amor de Déu, salvàssem vida e membres a son marit e sos béns, e ella dir-nos hia e ens revelaria algunes coses que tractaven contra nós. E nós salvam-li la vida e membres a son marit e sos béns. E la bona dona dix que alguns de la vila de Perpenyà e de la terra de Rosselló e de Conflent faïen fort malvats tractaments, per los quals nós devíem morir, en los quals tractaments son marit era consent e quaix cap e començament. E encontinent fem prendre lo marit de la dona e interrogam-lo dels afers, e dix-nos que, a tractament del dit En Jacme de Mallorques, algunes persones de la dita vila, devotes al dit En Jacme de Mallorques, faïen tractaments aitals, que nós, cavalcants per la vila, certs ballessters, amagats en l'alberg d'un traïdor, En Calloç, e en altres albergs d'alguns altres traïdors, davant los quals nós devíem passar, nos tirassen ab sagetes enherbades, e,

aquesta petició, mentre que els ambaixadors que havia enviat a Avinyó l'havien desenganyat de qualsevol possibilitat de retornar al rei de Mallorca els seus estats. Li havien demanat també les dècimes de sis anys dels regnes del rei Pere a fi de sufragar les despeses de les armades contra Marroc a l'Estret, la remissió de la meitat del delme de Sardenya durant deu anys i demandes eclesiàstiques. (Sobre les negociacions amb el papa: J.N. HILGARTH, *La personalitat política*, p. 65.) D'alguns d'aquests ambaixadors ja n'hem parlat; cf. n. 213, 511, 784 i 499. No hem parlat encara de Jaume Conesa, nascut a Montblanc vers 1320, que fou escrivà de la cancelleria reial des de 1342, secretari des de 1351 i protonotari (1365-1376), morí vers 1390. L'any 1366 el rei li encomanà una missatgeria prop del comte de Trastàmara (ACA, C, reg. 1078, f. 33 v.). El 1368 comprà el castell i lloc de l'Espluga Calba a Pere de Carcassona, ciutadà de Lleida. Fou un dels renovadors de la prosa catalana. Amb el títol *Històries troianes*, traduï al català la *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne (1287): *Gran Enciclopèdia Catalana*, 5, p. 464 (article "Conesa, Jaume" de Jordi Castellanos). *Els castells catalans*, I, p. 206 i VI, p. 169. F. SEVILLANO COLOM, *De la cancelleria de la Corona de Aragó*, a *Martínez Ferrando, archivero*. Miscelánea de Estudios dedicados a su memoria, Madrid, Asoc. Nac. de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 451-480, concretament, p. 21. L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 170 i 188. R. MIQUEL I PLANAS, *Les històries troyanes de Guiu de Columpnes, traduïdes...per en Jacme Conesa*, Barcelona, 1906. J.M. PERUJO MELGAR, *Les veus de Troia: oralitat en l'obra de Jaume Conesa*, a *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, PAM, 1998, I, p. 445-459. Id., *Així com plom en esguart de fin aur: procediments traductològics de Jaume Conesa*, a *Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 199, 3, p. 169-179. Id., *Jaume Conesa: afanys i paranys d'un traductor*, a *Momenti di cultura catalana in un millennio*, a cura d'A.M. Compagna et al., Nàpols, Liguori, 2003, p. 389-405. F. CROSAS, *El testimonio "perdido" de Jaume Conesa y sus Històries troianes*, "Signo, Revista de Historia de la Cultura Escrita", 8 (2001), p. 295-299. M.T.F.]

al colp nós ferits, que avalot de gent se llevàs, que prenguéis nós e los nostres e que moríssem encontinent, e, si aquest tractament no es poguéis fer, que se'n fes altre, ço és a saber, que alguns, ab claus falses, obrissen les portes del castell de Perpenyà e que dins s'amagassen per obrir les portes al dit En Jacme de Mallorques, així com ho havien acordat, e, les dites portes obertes, devien entrar certs hòmens guarnits, e, ells entrats, que s'ensenyorissen del dit castell, e que, sens clemència, moríssem nós e la reina, nostra muller, e nostres filles que aquí eren, e après tot hom qui nostre fos. E d'altra part se devien traïr certs castells de la terra e aquells lliurar al dit En Jacme de Mallorques. E, açò sabut, fem prendre aquells que poguem, qui en los dits tractaments eren consents; dels quals fem fer diverses justícies, així com mereixien.

Molts d'altres tractaments malvats e traïdors féu depuis e tractà lo dit En Jacme de Mallorques contra nós, los quals no poc adur a acabament. Beneit ne fos nostre Senyor Déus, qui d'aquests perills e d'altres nos preservà per sa pietat!⁸¹⁵

Aprés, posats en bon estament los comdats de Rosselló e de Cerdanya, partim de Perpenyà e venguem-nos-en a Barcelona.

208 E ací feneixen tots los fets del dit terç capítol, en què llargament són declarats los afers del reialme de Mallorques e dels comdats de Rosselló e de Cerdanya, e com per just procés foren retornats, units e aplicats a la corona d'Aragó.

Comença lo quart capítol, en què es tracta dels afers de les unions que les gents nostres d'Aragó e de regne de València feren contra nós, les quals finalment, ab ajuda de nostre Senyor Déus, foren destruïdes e anulades, segons que es segueix.

E aquí estiguem per algun temps, ordenants que certes galees estiguessen en mar per guardar les marítimes d'enemics qui sovent nos donaven damnatges.

QUART CAPÍTOL

[LES "UNIONS" SEDICIOSSES D'ARAGÓ I DE VALÈNCIA]

1 En aquest quart capítol és declarat en qual manera les nostres gents dels regnes d'Aragó e de València, ço és, barons e cavallers e llocs dels òrdens e ciutats e viles quaix per major partida feren contra nós unions, les quals, per tal com proceïen de gran injustícia, e parec-ho bé a la fi, nós, ab l'ajuda de nostre Senyor Déus, qui és endreçador de tots aquells qui amen justícia e veritat e en ell han ferma esperança, destruïm e anullem en tot⁸¹⁶ e corregim e castigam, per via ordinària e justa, molts

815. LECOY DE LA MARCHE, *Relations*, II, pàg. 148-149, reporta diverses conspiracions contra Pere el Cerimoniós. Algunes poden correspondre a les dues que descriu ací la crònica.

816. Observem com mai no oblida d'atribuir tots els seus èxits a la protecció divina i de presentar-se ell com tenint de part seva la justícia i la veritat. [Sobre la Unió aragonesa, cf. M. DUALDE, *Tres episodios zaragozanos de la lucha entre Pere del Punyalet y la Unión aragonesa, relatados por el monarca a su tío Pedro, conde de Ribagorza*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", II (1946), p. 295-357. J.

d'aquells qui les havien començades e tort hi tenien, segons que llargament en lo present quart capítol és recitat e escrit.

2 E, segons que en la fi del dit terç capítol és contengut, nós, leixats en estament los comdats de Rosselló e de Cerdanya, partim de Perpenya e venguem a Barcelona, e aquí estiguem per algun temps, ordenants que certes galees estiguessen en mar per guardar les marítimes d'enemics qui sovent los daven damnatges

3 Partim de Barcelona e anam-nos-en a València, e la reina, nostra muller, anà-se'n a Poblet, per tal com era prenys e no pogra soferir lo treball ne l'afany del camí vers València. E nós, estants en la ciutat de València, haguem ardit que la reina era greument malalta en tant que no li asmava hom vida, majorment per tal com era prenys. E nós de continent partim de València, tenint lo camí vers Poblet, e trobam, mercè de Déu, nostra muller mellorada e, ab l'ajuda de Déu, delliurada del prenyat.⁸¹⁷ E, per tal com eren grans calors, estiguem en Poblet quaix tot l'estiu. E, estants aquí, venc a nós mossèn Lloís, príncep de la Fortuna, lo qual era nèt [de Don Ferrando de la Cerda e pare] de Don Joan de la Cerda, lo qual fo desheretat del regne de Castella e lo qual, així per nós com per los nostres curials e altres qui ab nós eren, fo reebut molt honradament. E, mentre estec aquí, menjà ab nós, e oferim covinent ajuda per lo passatge que entenia a fer en les Illes Perdudes.⁸¹⁸

CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Dos relaciones inéditas sobre los sucesos de la Unión*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", III (1947-48), p. 484-497. J.M. PÉREZ-PRENDES Y MUÑOZ DE ARRACO, *Sobre la naturaleza feudal de la Unión aragonesa*, "Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad de Madrid", IX/22 (1965), p. 493-523. E. SARASA SÁNCHEZ, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón. Siglos XIII-XV (estructuras de poder y conflictos de clase*, Madrid, Siglo XXI ed., 1981, p. 33-97. ID., *El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso con la aristocracia aragonesa: la guerra con la Unión y sus consecuencias*, a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals. CSIC, 1989, p. 35-45. Sobre la Unió valenciana: M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión valenciana*, p. 133-166. La seva tesi doctoral: *La Unión de Valencia (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, València, Universitat de València, 1987, 2 vol., és inèdita i no he pogut consultar-la; afortunadament, V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, p. 267-277, en resumeix les conclusions més importants. Fan referència a la Unió, tant l'aragonesa com la valenciana, alguns dels documents publicats per R. GUBERN, *Epistolari*, docs. 7-10 i també la lletra publicada per Xavier de SALAS, *Una lletra xifrada en català*, "Estudis Universitaris Catalans", XVI (1931), p. 374-377, comentada per R. GUBERN, *Un document de 1348 sobre la Unió*, "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", I (1952), p. 45-46. La invitació de la ciutat de València a la de Xàtiva per formar la Unió fou publicada per A. RUBIO VELA, *Epistolari de la València medieval*, València, Institut de Filologia Valenciana, Universitat de València, 1985, p. 75. A més de les pàgines que hi dediquen les històries generals de Catalunya, com la de F. Soldevila, cf. una presentació d'alta divulgació a: R. TASIS I MARCA, *Les unions de nobles i el rei del Punyalet*, Barcelona, Ed. Dalmau, 1960 (Col. Episodis de la Història, 1). M.T.F.].

817. Deu tractar-se del part en què Maria de Navarra va tenir la darrera de les seves tres filles, Maria, que va morir en la infantesa. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 274.

818. Les Illes Perdudes, anomenades també aleshores Afortunades o Benaventurades, són les Canàries. [Sobre Lluís d'Espanya o de la Cerda, príncep de Fortuna, cf. abans n. 809. Pere el Cerimoniós li

4 Aprés passam per Lleida, on estiguem la major partida de l'hivern; venguem-nos-en a València, e, així mateix, aprés pocs dies, la reina, nostra muller, que era romasa prenys a Lleida. E, estants en València, perpensam e albiram que, per volentat de Déu, no engendràvem sinó filles; anà'ns lo cor si es pogra fer de dret que nostra filla Constança, primogènita, en cas que moríssem sens infants mascles, succeís aprés nós en los regnes e terres nostres,⁸¹⁹ e trobam, per dits de maestres en teologia e per doctors e savis e grans clergues, experts així en dret canònic com civil, que, segons dret divinal e humanal, en cas que, segons que dit és, moríssem sens infants mascles, la dita nostra filla podia romanir heretera universal.

E sobre aquesta qüestió se feren moltes e diverses allegacions per part de la dita nostra filla; és ver, emperò, que alguns savis tenien lo contrari.

5 L'ajustament dels savis foren en nombre vint-e-dos, qui foren de Barcelona, de Saragossa, de Lleida, de València, de Perpenyà e de Manresa, dels quals los dinou tingueren e mantingueren que, en lo cas damunt dit, nostra filla devia succeir, e los tres tengren lo contrari. Emperò la un dels tres dix que nós podíem heretar quins volíem, o frare o filla. E, jatsia que la determinació damunt dita haguéssem feta fer secretament, emperò l'infant En Jacme, qui en València era vengut, ho entresentí e, a un depart en la cambra on nós dormíem, ell nos dix:

—Senyor, jo son cert que vós fets disputar ací que en cas, ço que Déus no vulla, vós moriets sens infant mascle, que vostra filla fos heretera. E sobre aquest fet, senyor, no us cal fer disputar, primerament, per ço com érem⁸²⁰ jove e la reina així mateix; aprés, que els testaments dels senyors reis, predecessors nostres, vinclaven los regnes e comdats nostres als hòmens e no a les fembres. E lo primer fo lo rei En Jacme, nostre tresavi, e, aprés, lo rei N'Anfós, nostre pare.

E nós responguem que, jatsefós o no fos necessari de declarar lo dret de la successió del regne, que, en tant com la vida de l'hom no és certa, volíem saber la nostra senyoria a qui es pertanyia, per ço que, sens càrrec de la nostra ànima, poguéssim passar d'aquesta vida com a Déu plagués.

donà suport econòmic i logístic per organitzar aquesta expedició a les Canàries, però, quan estava a punt, l'any 1347, el papa, per instigació de Gènova, malgrat que el príncep hi tenia bones relacions, la paralitzà: J. VINCKE, *Comienzos de las misiones cristianas en las islas Canarias*, "Hispania Sacra", 12 (1959), p. 193-207. M. MITJÀ, *Abandó de les illes Canàries per Joan I d'Aragó*, "Anuario de Estudios Atlánticos", 8 (1962), p. 325-353, concretament, p. 330-331. Morí poc després, el 1348: H. BRESCH, *Le royaume des Îles Fortunées*, p. 179-182. M.T.F.].

819. Comença una nova pugna, suscitada pel rei mateix, com les altres. No hi podia haver cap dubte sobre la successió, i el Cerimoniós no en dubtava. Però el seu amor paternal s'aliava en aquest cas amb les seves tendències romanistes, que afavorien la successió femenina.

820. *érem*: aquesta forma verbal, de tots els mss., no sembla adient al context, on s'esperaria més aviat *sots*. [J. B.]

Per la qual raó lo dit infant, agreujat, partí's de nós e anà-se'n a la posada e puis tractà e parlà secretament ab algunes persones de la ciutat de València, induint-les singularment, e, puis aquells singulars, tot lo poble, a indignació contra nós.

6 E, après açò, nós sentim les induccions moltes que el dit infant faïa fer, faïem-lo venir davant nós e dixem-li per què faïa aitals coses, car ço que nós faïem, en disputar lo dret de primogenitura de nostra filla, enteníem a fer justament, e que així ho trobàvem clarament de dret; e diguem-li lo nombre dels savis que teníem per la part de la dita infanta e lo dret que faïa per ella e, encara, tot lo fet llargament; però, com ell entengués a mostrar de son dret, que a nós plaïa. E sobre açò ell nos suplicà que li assignàssem dia e lloc on ell pogués haver sos savis e posar ses raons, la qual cosa nós li atorgam. E assignam-li lo dia de Sent Joan de juny lladoncs primer vinent e lloc en la vila de Montblanc. E pregam-lo que, en cas que el dret fes per nostra filla, que ell, així com aquell qui era pus principal e pus notable après nós en lo regne, volgués jurar e consentir en ella primogenitura, e ell ho acceptà. E, après, ell per açò no estec de continuar en les dites males induccions, per què, nós volent açò esquivar, e veents que, si ell romania procurador nostre general,⁸²¹ poria a nós ésser perillós per lo mal enteniment que ell havia concebut e mostrava contra nós, fem-lo'ns venir e diguem-li que no volíem que usàs de la procuració, ans volíem que es partís de València, ne entràs en algun lloc nostre notable, així com Barcelona, Lleida, València, Saragossa, per ço que semblants coses no pogués continuar. E ell, llavors, pres comiat de nós e atorgà'ns que se n'iria a Balaguer, la qual cosa ell no féu, ans se n'anà a Saragossa per continuar son mal propòsit, segons que avant se segueix.

7 En aquest enemig s'esdevenç que la reina, nostra muller, parí infant mascle,⁸²² de la qual cosa tota la terra hac gran goig e gran pagament, en tant que, per sobres de goig que havien del novell part, tothom anava esbalaït e quaix eixit de seny. E encontinent tots los nostres curials e de la reina, dones e donzelles, anaven ballant per tota la ciutat de València; grans dons, grans meravelles se feren en aquest dia. Mas nostre Senyor Déus, volent girar aquest goig en dolor, pres-se lo dit infant a hora del seny del lladre; lo qual ja haguem fet batejar e hagué nom Pere; de la mort

821. Era procurador general del regne de València, i, com a tal, exercia, reduïdes, les funcions reials. Per això el rei li lleva el càrrec que acostumava a donar-se a persona de la casa reial. Observem com el rei, arterament, volia comprometre'l per endavant a l'acceptació de la decisió dels juristes, que no mancària d'ésser favorable al voler del monarca, i com, també arterament, ha girat en la crònica, des del primer moment, els fets contra el seu germà.

822. La naixença d'aquest infant va tenir lloc arran del 9 d'abril de 1347, perquè el testament de la reina fou atorgat en aquesta data, trobant-se en els treballs del part. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 275. [L'inventari dels béns de la reina fou publicat; cf. n. 329. M.T.F.].

del qual, sens comparació, muntà més lo dol e la ira que n'hagren les nostres gents, que no lo goig que d'abans n'havien hagut per lo seu naiximent. E per tal com la reina, nostra muller, havia haüt mal part e soferts de grans afanys per lo prenyat, així com a Déus plagué, après mort el dit infant cinc dies, la dita nostra muller, així com vera catòlica e amiga de Déu, reté la sua ànima molt devotament a Déu. E manà en son testament que lo seu cos fos sebollit en lo monestir de Poblet; mas per tal com teníem grans afers entre mans, sebollim-la molt honradament en lo monestir de Sent Vicent en la ciutat de València.

8 Morta la dita reina, veents e coneixents que la terra romania en gran perill, si hereter mascle no hi havia, trametem missatgers, ço és, mossèn Llop de Gurrea, mossèn Pere Guillem Destanybós, al rei de Portugal, per tractar matrimoni entre nós e la infanta, filla sua, per nom Elionor; al qual matrimoni lo rei N'Anfós de Castella donà aquell contrast que poc, per tal com ell tractava que l'infant Don Ferrando, nebot seu e frare nostre, hagués per muller la dita infanta. Mas, finalment, los dits missatgers nostres esposaren en nom nostre la dita infanta e ordenaren que la'ns menassen per mar ab galees, e així es féu.⁸²³

9 E, així com damunt havem dit, lo dit infant En Jacme estant en lo dit lloc de Fontes, qui és prop Saragossa, en lo qual estec alguns dies, dubtant lo nostre manament que nós li havíem fet de no entrar en les damunt dites ciutats, tramès lletres als nobles e rics hòmens e cavallers e altres, qui llavors eren en la ciutat de Saragossa, que fossen aquí ab ell, los quals vengren a ell. E per ço com entre aquells o alguns d'aquells hagués desgrat e gran dessensió, lo dit infant tractà que hi metés pau, e açò per intenció que pogués mills venir a son propòsit, veent que d'altra guisa no es pogra ben fer, e ells havent entre si desamor. E puis entraren-se'n en Saragossa e trameteren lletres als rics hòmens que eren absents, cavallers, mesnaders, ciutats e viles del regne, que venguessen aquí o que hi trametessen llurs procuradors e sín-

823. Elionor de Portugal, segona muller de Pere el Cerimoniós, era filla d'Alfons IV de Portugal i de la reina Beatriu. El matrimoni fou signat per paraules de present el dia 11 de juny de 1347. ZURITA, llib. VI, cap. VI. [Sobre Lope de Gurrea, cf. n. 293. Pere Guillem d'Estanybós era un cavaller rossellonès; abans que morís la reina Maria, el rei ja pensava enviar-lo a Portugal per tal de fer armada entre tots per defensar-se del rei del Marroc, que estava preparant una gran flota, però la necessitat de negociar un matrimoni per al rei obligà a canviar-ne l'objectiu principal. Els ambaixadors es veieren dificultats al seu pas per Castella per la oposició d'Alfons XI; per aquest motiu la futura reina viatjà per mar cap als seus nous regnes. Fou veguer del Rosselló el 1366, conseller i promotor de la cort reial. El 1383 portà a terme una ambaixada al papa Urbà VI, juntament amb el doctor en decrets Mateu Climent, per contrarestar els intents dels sards d'Arborea per obtenir la concessió de l'illa com a estat propi. A més, s'havia d'ocupar de diversos afers eclesiàstics i sembla que anteriorment havia fet altres ambaixades a la Santa Seu. El rei li concedí un premi en diners i també la jurisdicció civil i criminal d'Espirà de l'Agli i de Nostre Senyora de Pena; posseïa molins a Ribesaltes i el riu d'aquesta localitat: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 25, p. 34-35 i 686. J. CAPEILLE, *Dictionnaire*, p. 593. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 783 i 808. M.T.F.]

dics per fermar lliga e conjunció entre ells, a la qual meteren nom Unió, e així es féu que foren tots aplegats.

10 E tots ensems, exceptats Terol, Daroca, Calataiú e Osca, feren e juraren la dita Unió, donant a entendre que es faia per observar e mantenir furs e privilegis e llibertats. E tantost feren segell semblant al nostre⁸²⁴ e ordenaren certes persones, les quals apellaven conservadors de la Unió; e aquells escrivien per la terra e faïen manaments de requisicions e molts enantaments de jurisdicció e de superioritat que s'atribuïen. E, encara, escriviren a nós, suplicant e requirent que anàssem tenir corts a Saragossa e ens feren saber com havien feta la dita Unió, pretendent que aquella havien feta a gran honor nostra e de la nostra corona e a conservació de les regalies e drets nostres.

11 E nós, entesa la dita colligació o Unió, havent dubte que Barcelona ab Catalunya semblant Unió no fes per les males informacions que el dit infant En Jacme los

824. Ja ZURITA el descrivia així: “un sello grande en el cual estaba la figura de un rey, asentado en su trono real, y debajo de él el pueblo con las manos alzadas, con semblante de los que piden e imploran justicia” (llib. VIII, cap. VII). [Els nobles que apareixen per primer cop a la *Crònica* són: Ramon de Riu-sec, senyor de la baronia de Riba-roja i de Catadau i del castell de Vilamalur. Fou conseller i majordom del rei Pere i participà a les campanyes contra el rei de Mallorca (1343, 1344 i 1349). Lluità pel rei contra la Unió de València i per això Riba-roja fou atacada pels unionistes. Prengué part en les batalles de Bètera, on els reialistes foren vençuts (1348), i en la de Mislata, el mateix any. El 1354 fou l'encarregat de fer l'intercanvi de presoners amb Gènova i acompanyà el rei en l'expedició a Sardenya, on emmalaltí, i morí a la tornada a València, el 1355. Fou pare de Ramonet, mort infant, i de Ramoneta, fills del primer matrimoni amb Teresa Díez; Francesca, del segon matrimoni amb Eirona o Eirovis Samorera (1351), vídua de Jaume de Romaní, o potser del tercer matrimoni, com un fill anomenat novament Ramonet, que fou l'hereu: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 585, 601; 4, p. 40, 98, 117, 164-165, 173, 204, 245, 250, 263. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 12, p. 637 (article “Riu-sec, Ramon”, de M.T. Ferrer). Ramon de Vilanova era fill de Ramon (cf. n. 162) i de Maria Lladró i nét de Vidal de Vilanova (n. 218). Fou senyor de Betxi i de Castalla, que el rei li concedí en feu honorat en premi als seus serveis i el 1353 comprà al rei l'albufera de València, amb Arnau de Valeriola. El 1339, davant el perill d'un atac del Marroc, el rei li confià, amb el seu germà Vidal, la capitania de Mesa i Pop. Durant la guerra de la Unió a València formà part del bàndol reialista i prengué part en la batalla de Mislata (1348); el 1349 el rei l'envià amb un contingent de 4 galeres i 400 ballesters a l'estret de Gibraltar per tal de col·laborar amb Castella en la lluita contra el Marroc. Acompanyà el rei en l'expedició a Sardenya de 1354 i participà també en la guerra amb Castella (1356-1369). El 1378 negocià la pau amb Gènova. Fou conseller del rei i algtzír, tresorer (1365-1370); renuncià al càrrec per esdevenir camarlenc (ACA, RP, MR, reg. 350, f. 1 r. i reg. 359 f. 1 r.) i en fou privat el 1383 a les Corts de Montsó en el marc d'una enquesta contra els consellers i curials del rei. Sembla que el 1384 ja era mort. J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 472; 4, p. 40, 166, 178, 224, 264, 267. I. BAIGES, A. RUBIÓ, E. VARELA, *Cort general de Montsó 1382-1384*, coord. J.M. SANS, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1992, p. 123. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 1.032-1.036, 2.752. Sobre Miguel de Gurrea, cf. n. 715. García Fernández de Castro era col·laborador del rei des que era infant. El 1336 l'envià en ambaixada al Papa per intercedir a favor de l'arquebisbe de Saragossa Pedro de Luna. Fou justícia d'Aragó (1339-1348) en moments crítics i s'esforçà, sense èxit, a imposar la negociació amb la Unió i evitar la guerra: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 396, 402 i 579; 4, p. 42, 59, 68-69, 97, 114, 131, 141, 149. M.T.F.].

dava, acostam-nos vers Barcelona e, en lo camí, sabem que València volia fer Unió així mateix com Aragó. E açò sabem per mossèn Ramon de Riu-sec e mossèn Ramon de Vilanova, de casa nostra, a Cabanes. Per què de continent trametem lletres al nostre governador del regne de València e a tots altres governadors de Catalunya e d'Aragó que no s'intitulassen que per la dita infanta, nostra filla, tenguessen llurs oficis, sinó tan solament per nós, car coneixíem que a tot lo general dels regnes nostres sabia greu que a fembra, après mort nostra, pervenguessen los regnes nostres.

12 E, quan fom a Tarragona, vengren a nós mossèn Miquel de Gurrea, governador, mossèn Garcia Ferràndez de Castre, justícia d'Aragó, los quals nos suplicaren e ens consellaren que, per profit nostre, deguéssm anar en Aragó; e açò per tal que la ciutat d'Osca e els altres llocs notables d'Aragó qui no havien jurada la Unió e, encara, los demás cavallers qui en aquella no havien consentit, com nos sabessen en Aragó, s'esforçarien contra tots aquells qui haurien jurada la dita Unió e prendrien tal esforç, que tirarien a si, ab les bones maneres que nós hi prendríem, molts rics hòmens e ciutats e viles qui aquella havien jurada. En altra manera, si no hi anàvem, ells veïen que Osca e els altres llocs e viles, e així mateix los cavallers qui encara no havien jurada la dita Unió, haurien a ésser de la dita colligació o Unió, e, si n'eren, que seria gran perill a nós e destrucció d'aquell regne. E, oïda la dita relació dels damunt dits, fem ajustar consell, com en aquell instant havíem haüt ardit o sentiment d'En Jacme de Montpesller, que devia entrar en Rosselló ab gents estranyes. E per ço que sapiats per què li mudam lo nom, que, així com d'abans li deíem Jacme de Mallorques, que li diguéssm d'aquí avant En Jacme de Montpesller, fem-ho a suplicació e requisició dels hòmens de Perpenyà, e, per la rebel·lió que ens tornava fer, remoguem-li lo dit títol, així com damunt és dit, ço és que l'intitulàvem abans l'alt En Jacme de Mallorques e, d'ací avant, Jacme de Montpeller. E, ajustat lo dit consell, proposam-los ço que els dits mossèn Miquel de Gurrea e mossèn Garcia Ferràndez de Castre nos havien dit e consellat, que deguéssm anar en Aragó, segons que damunt havets oït, e, així mateix, de l'ardit e sentiment que havíem haüt, que En Jacme de Montpeller era entrat o devia entrar, ab algunes gents estranyes de cavall e de peu, en Conflent. E alguns de nostre consell tenien que deguéssm anar en Aragó, e altres, que deguéssm socórrer lla on era lo dit En Jacme de Montpesller. E, oït lo debat del dit nostre consell, nostre Senyor Déus mes-nos en nostre enteniment que deguéssm socórrer lla on era major perill, car nós veíem que ja es tenia lo foc per tot Aragó e que la dissensió era ja escampada entre ells, imaginant que deguéssm acórrer a Catalunya, que no entràs la dita dissensió e que ens en anàssem a Barcelona, car, si aquella guardàvem que no entràs en la Unió, sí es faria tota Catalunya, car ab Catalunya poríem retenir⁸²⁵

825. En aquest passatge destaca la força de Catalunya i més concretament de Barcelona. [Durant els anys 1345 i 1346 Jaume de Mallorca ja havia intentat atacar el Rosselló i havia reclutat gent d'armes,

e revenir tot nostre fet e poríem cobrar Aragó e apagar llur dissensió, e poríem contrastar al dit En Jacme de Montpeller de no fer damnatge en la nostra terra. E, haüt aquest pensament, responguem-los e dixem-los així:

—Vosaltres sots en debat, que els uns tenits que nós dejam anar en Aragó, e els altres, que dejam socórrer e contrastar a nostre enemic, En Jacme de Montpeller, qui és entrat o deu entrar en nostra terra. Per què nós havem així pensat que més val socórrer e anar en Rosselló per contrastar a l'enemic nostre, qui ens entén a gastar nostra terra, que no de present anar en Aragó, car la dissensió que és entre nós e els d'Aragó és sobre franquesses, privilegis e llibertats, que dien que els havíem trencades, així que, atorgant-los aquells, tota vegada, nos hi podem avenir que ho vullam e, ab lo dit En Jacme de Montpeller ne ab los estranys qui ab ell són no ho poríem fer així, car ell volria cobrar e tolre'ns la terra que li havíem tolta, majorment que los demés de Rosselló e de Conflent e de tota l'altra terra que li havíem presa lo amen e el desitgen.

E, quan nós haguem parlat, tots los de nostre consell, així los aragoneses com los catalans, ho tingueren per bo. E los dits aragoneses prengueren comiat de nós e tornaren-se'n. E nós cavalcam encontinent e anam-nos-en a jaure a l'Arboç,⁸²⁶ e, com hi fom, era ja lo sol post, on cuidàvem sopar e dormir. E allí haguem lletres dels nostres oficials de les parts de Rosselló que En Jacme de Montpeller era entrat ab gents estranyes de cavall e de peu en Conflent, e que el lloc de Vinçà s'era ja retut, e aquell lo havia establert de gents sues. E, llegides aquelles lletres, encontinent acordam-nos de partir e anar a Vilafranca de Penedès e lleixam lo sopar qui era aparellat e fem manament a un fill de cavaller que degué prendre les panades ab què devíem sopar, embolcades en una tovallola, e que ens en deguéssim entrar so metent a Vilafranca de Penedès per lo procés del nostre usatge *Princeps namque*, e així es féu. E fon ja de nit com entram per Vilafranca so metent,⁸²⁷ e allí sopam solament ab sisemes de les dites panades. E aquí, aquella nit, posam e dormim en l'hostal d'En Castelló Sent Pere, en la roba del dit hostal, com lo llit nostre no pogué ésser vengut aquella nit. E, sempre, aquella nit mateixa, fem fer crida que, per lo usatge de *Princeps namque*, tot hom qui portar pogué armes nos seguís a contrastar a gents estranyes, qui ens corrien nostres terres. E, l'endemà matí, partim de Vilafranca e, a grans jornades de nit e de dia, passant per Barcelona, on estiguem un dia tan solament per haver acord e ajuda d'aquella, venguem-nos-en

cosa que havia obligat Pere el Cerimoniós a mantenir-hi tropes. També havia intentat atacar Mallorca o Menorca, el 1346, amb l'ajut de vaixells genovesos i propis: G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 250-255. M.T.F.].

826. El ms. A diu *Carboç*. Aquest nom apareix en el cens fet per ordre de Pere el Cerimoniós al costat del d'Arboç. Es tracta sens dubte de la forma *s'Arboç*, amb l'article preliterari.

827. Ací trobem ben clara l'etimologia de la paraula *sometent*, que ha donat lloc a ben inútils debats. [Cf. J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, VII, p. 967].

a Figueres, mas, ans que hi fóssem, havíem haüts molts ardots que el dit nostre enemic havia presa Vilafranca e quaix tot Conflent. Nós, estants a Figueres, esperants la companya de cavall e de peu qui detràs nos venia, venc a nós mossèn Gilabert de Centelles, alcaid de Xàtiva, de part de la universitat de Xàtiva, e suplicà'ns per part de la dita universitat que nós deguéssim fer privilegi al dit lloc, que fos ciutat e que tindria e mantendria la nostra justícia a nostra volentat contra València e tothom del món, e que no seria ab València ne ab llur Unió. E nós, llavors atorgam-li la suplicació. E, aquí mateix, trametem lletres al comte de Pallars e al vescomte de Cardona que, ab aquella companya d'hòmens de cavall e de peu que poguessen, venguessen cuitadament e entrassen per Cerdanya a foragitar lo nostre enemic de nostres terres, e així ho feren. E, aquí mateix, haguem ardit, en la mitja nit, d'En Miquel Amarell, capità llavors de Tuïr, que N'Arnau d'Erill, llavors governador de Rosselló, ab lo vescomte d'Illa e ab altres rics hòmens e cavallers e host de Catalunya e Rosselló, havien combatut Vinça fortment e, per tal com l'havien combatut avalotadament e no acordada, no l'havien pogut prendre, mas que hi eren mortes dels de dins moltes persones. Per lo qual combatiment, la nit següent, aquells de l'establida començaren a fugir, e los nostres, sabent açò, entraren en la dita vila, on fo feta gran mortaldat d'aquells del dit En Jacme de Montpeller, car aquells qui no podien atendre lla on era llur senyor, volents escapar per altra manera, metien-se en lo flum de la Tet e aquí negaven, car l'aigua era gran, així que, entre morts per lo dit flum e morts per coltell, aquella nit ne moriren més de cent cinquanta; e aquells qui eren romases, així com eren hòmens vells e fembres e infants, foren-se recollits en l'esgleia del dit lloc, e molts més, o quaix tots, foren morts, sinó que la roba e la riquesa del dit lloc afalagà los combatents; de la qual cosa tots foren enrequets.

13 E nós, sabents lo dit ardit, l'endemà, tro ab vuitanta hòmens de cavall qui foren aconseguits, entre els quals fon l'infant En Pere, comte de Ribagorça e de les muntanyes de Prades, En Poncet, vescomte de Cabrera, fill de mossèn Bernat de Cabrera, e En ... de Queralt, tenguem nostre camí vers Conflent; e, aquell dia, venguem-nos-en al lloc de Sent Joan, prop lo Voló; e aquí sabem que el dit En Jacme de Montpeller, qui era a Arrià, se volia combatre ab les hosts del dit nostre governador qui s'eren atendats prop Codolet. Per què nós, la nit següent, trametem seixanta hòmens de cavall, d'aquells qui ab nós eren, en ajuda de les nostres hosts, dels quals fon cap lo dit vescomte de Cabrera, e, per tal com era fort jove, donam-li per consellers alguns cavallers antics; e nós romanguem, aquell dia e l'endemà, en lo dit lloc de Sant Joan, per ço com era festa de *Corpus Christi*. E, encontinent, passada la dita festa, partim d'aquí e venguem-nos-en fins a Tuïr, e aquí sabem que el lloc de Marqueixanes e de Prada e de Codolet s'eren retuts al nostre governador, e que el dit En Jacme de Montpeller era vengut de Cerdanya, on era anat per pren-

dre Puigcerdà. Mas, mercè de Déu, fo-li contrastat molt vigorosament; però combaté-lo e hi perdé tres hòmens de paratge e alguns de peu.⁸²⁸

14 E encontinent, bon matí, partim del dit lloc de Tuïr per seguir nostre camí vers lo dit En Jacme de Montpeller, ab cor que, si ens esperàs, que ens veésem ab ell. Mas haguem ardit en lo camp que el dit En Jacme, ab tot ço que poc haver de Vilafranca, a gran sa deshonor, era fuit en la terra francesa; la qual cosa nos desplaç molt, com així ens fo escapat. Emperò los castells d'Arrià e de Puigbaladors e alguns altres de les sues gents romangueren establits.

15 Nós, aquell dia, venguem al monestir de Sent Miquel de Cuixà, prop de Vilafranca mitja llegua, on estiguem sis jorns per cobrar a nostra mà los llocs e castells qui eren romasos establits per lo dit En Jacme de Montpeller. E entretant fem enderrocar les forces de Codolet, de Prada e de Marqueixanes, per tal que d'aquí avant per semblant cas ne per altre no ens en pogués venir damnatge, e que, si en cor hagués de tornar, no s'hi pogués receptor. E, totes les forces que el dit En Jacme havia preses, a nostra mà cobrades, exceptat lo dit castell d'Arrià de nostres gents assetiat, venguem-nos-en a Perpenyà.

16 E, après pocs dies, lo dit castell d'Arrià se reté, e, per posar en bon estament les terres, estiguem en Perpenyà ben pres d'un mes; les quals posades en bon estament, partim d'aquí e venguem-nos-en a Barcelona.⁸²⁹ E aquí acordam sobre el fet de nostres gents d'Aragó e de València que, segons que és dit, havien feta unió e col·ligació. E, finalment, haguem d'acord que ens en venguéssem a Saragossa per tenir corts als aragoneses, qui moltes e diverses vegades nos havien protestat. E entenents que els afers ne valguessen més e que la llur malícia ne fos mills assimplida, per què partim de Barcelona e venguem-nos-en a Montblanc, on trobam mossèn Miquel Pérez Sabata, lo qual havíem tramès per missatger als de la Unió a Saragossa. E, feta a nós relació d'açò per què l'haviem tramès, manam-li que se n'hi tornàs altra vegada ab lletra de creença, la qual fo aital en acabament: que com a nós fos dat entendent que alguns rics hòmens d'Aragó, quan entràssem en Saragossa, nos deguessen

828. [Sobre aquest atac de Jaume de Mallorca al Conflent i els documents que confirmen el relat de la crònica: R. GUBERN, *Epistolari de Pere III*, p. 84-87. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 255-257. Ja hem dedicat diverses notes als personatges que surten en els apartats 12 i 13: n. 437, 243, 675, 691, 471, 537, 667. El Queralt que la crònica deixa sense nom és Pere de Queralt (cf. n. 359): J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 47. M.T.F.]. [El topònim *Arrià* correspon a l'actual municipi de Rià, al Conflent. Una mica més avall surt el topònim *Puigbaladors*, actualment *Puigbalador*, un poble del Capcir del qual s'ocupa J. COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, VI, p. 294-295].

829. Se'n vingué cap a la fi del mes de juny de 1347. El primer de juliol era a Granollers. ZURITA, llib. VIII, cap. x.

posar les mans sues al banc del fre de nostre cavall on cavalcàssem e que per força nos menassen a Sent Salvador; e, si negun de casa o altre hi contrastàs, que morís encontinent, e que, partint d'aquí, nos menassen a l'Aljaferia, e que no ens lleixassen veure nengú de casa nostra. E nós meravellam-nos molt d'aquesta cosa, cor açò fos contra llur fe; per la qual cosa mossèn Miquel Pérez Sabata demanàs e hagués guiatge a nós e en aquells qui irien ab nós. Lo dit mossèn Miquel Pérez Sabata partit de nós, continuam nostre camí a Lleida on nos foren missatgers de la Unió qui ens requiriren e ens suplicaren per part de la Unió que ens deguéssim anar a Saragossa, [e que no creguéssim] que ens posassen la mà al fre de nostre cavall, ne les altres damunt dites coses cor no fossen veres e que quisque ens ho hagués dat entenent no deïa res, e que eren prests e aparellats de salvar-ne llur fe. E, no res menys, se daven meravella gran de nós, qui demanàvem de la Unió guiatge, e d'açò eren fort dolents, com fos que senyor demanàs guiatge de sos vassalls. E nós fem-los resposta que al dia que els havíem assignat per tenir les corts, ab Déus aidant, hi seríem.⁸³⁰

17 Entretant, nós estant en Lleida, dos cavallers estranys de Castella e de Navarra, per part de la dita Unió d'Aragó, passant per Lleida, anaren a l'infant En Pere, oncle nostre, per desafiar-lo, per tal com, request per la dita Unió, no havia volguda fermar aquella. Lo qual infant, per manament nostre, venia a nós, e trobam-lo en lo monestir de Santes Creus. Mas, per reverència dels ossos dels reis qui hi jaen,⁸³¹ no el volgren desafiar aquí.

18 E nós, sabent açò, trametem un porter als dits cavallers, manant a aquells que, ans que plegassen al dit infant, se veessen ab nós. E ells responen⁸³² al dit porter que lleguda cosa era a cascú de donar desafiaments, e no volgren obeir als nostres manaments.

19 Nós, après pocs dies, partim de Lleida per anar a Saragossa, e per tal com era vengut lo dit Miquel Pérez Sabata, lo qual havíem tramès als de la Unió per la raó dessus dita, anam rodejant per Tamarit e per Llitera e per Montsó, esperant lo dit mossèn Miquel Pérez Sabata.

20 E, nós estants en Montsó, lo dit mossèn Miquel Pérez Sabata tramès a nós un fill de cavaller ab lletra sua en què ens faïa saber que, per tal com ell no era ben de-

830. Cinc línies més amunt hem afegit uns mots que manquen en el text. Però els exigeix el sentit. El rei havia convocat els aragonesos a la vila de Montsó per al 15 d'agost. ZURITA, llibre VIII, cap. VIII. Després, estant a Tarragona va convocar-los per a Saragossa el dia de Sant Joan (*ibid.*, XII).

831. És notable aquest respecte a les tombes reials en un cas com aquest. Els reis a què es refereix són Pere el Gran i Jaume II i la reina Blanca d'Anjou: aquests, pares de l'infant Pere.

832. *responen*, lliçó corregida de A: *responent*; ms. C: *responents*; versió a: *respongueren*. [J. B.]

litós, nos deguéssim acostar vers Saranyena, on ell era romàs per lo seu accident, e aquí recontar-nos hia sa missatgeria.

21 En la mitjanit, nós partim de Montsó; així que fom, al sol eixit, a Saranyena, on era lo dit mossèn Miquel Pérez Sabata, qui ens dix *in effectu* la resposta de sa missatgeria, segons que ja ens ho havien dit los missatgers de Saragossa.

22 Puis, l'endemà, partim de Saranyena e anam-nos-en dret camí a Saragossa e passam lo riu d'Ebro al grau de Pina, e, per tal que pus gran honor nos fos feta, suplicà'ns la dita Unió que deguéssim venir per Fontes, e així ho fem, que, la vigília de nostra Dona Santa Maria d'agost, partim de Fontes, gran matí e, a hora de mitja tèrcia, nós fom prop Saragossa, on nos foren eixits a carrera així ordenats, ço és, los infants Don Jacme, comte d'Urgell, e Don Ferrando, frares nostres, egualment cavalcants. E lo dit infant En Ferrando era-hi ab cinc-cents hòmens a cavall que el rei de Castella li havia lliurats de la sua mesnada, ab tots los rics hòmens, nobles, mesnaders, cavallers d'Aragó e ciutadans de Saragossa, hòmens de ciutats e de viles d'Aragó, e molts d'altres tro a vuit-cents, cavalcant en cavalls. E foren així ordenats, que un ric hom cavalcava ab un ciutadà de dos en dos. E per aquells fom reebuts entrants per la ciutat, acompanyaren-nos tro a l'Aljaferia, e tots sols ab nostra companya romanguem aquí, que nengun dels dits infants ne dels rics hòmens ne d'altres de la Unió no romàs ab nós ne entrà ab nós dins l'Aljaferia, ans se partiren de nós davant lo vall de la plaça de l'Aljaferia.

23 E, encontinent, assignam lo dissabte següent a proposar les corts en l'esgleia de Sant Salvador. En lo qual dia foren los dits infants ab los rics hòmens e nobles d'Aragó, qui seguiren egualment, ço és a saber, l'infant En Jacme, en un banc ab lo noble mossèn Joan Ximénez d'Urrea, mossèn Pero Ferràndez d'Híxar, Don Pedro de Luna, mossèn Pero Cornell, mossèn Gombald de Tramacet e altres nobles. E en un altre banc estec l'infant Don Ferrando ab mossèn Llop de Luna, ab En Joan Ximénez d'Urrea, menor de dies, mossèn Blasco d'Alagó, Tomàs Cornell e ab altres rics hòmens d'Aragó. E aquests estaven a l'eixint del cor de la dita esgleia, ço és a saber, l'infant En Jacme a la part dreta e l'infant En Ferrando a part sinestra.⁸³³ E, en

833. Recordem que l'infant Jaume era fill del primer matrimoni d'Alfons el Benigne. Aquest és el motiu de la seva prelatió. [Hem parlat ja de molts d'aquests nobles: cf. n. 91, 158, 244 (4 en aquesta n.), 271, 262, però no encara de Pero Ferràndez d'Híxar, o Íxar, descendent de Jaume I. Era fill d'Alfons i de Teresa d'Alagón i heretà el senyoriu d'Híxar el 1340. Es casà amb Constança Maça de Vergua, filla de Blas, senyor de Vilamarxant, matrimoni anulat per impotència de Pero (F. de Moxó, *La casa de Luna*, p. 169, n. 225 i taules II i V). Degué ser, però, un pretext per anul·lar el matrimoni, perquè posteriorment es casà amb Isabel Mejías, filla del mestre de l'orde de Sant Jaume, Gonzalo Mejías, que s'havia refugiat a Aragó durant la guerra dels dos Peres. D'aquest matrimoni nasqueren diversos fills: Pedro,

altre banc, al costat de l'altar, seguiren l'arquebisbe de Tarragona, lo qual era venut ab nós, lo bisbe d'Osca, lo bisbe de Torena, missatger del rei de França a nós tramès,⁸³⁴ l'abat d'Amer, legat del sant pare a nós e a la dita Unió tramès,⁸³⁵ l'abat de Montaragó e altres prelatos del dit regne. E, en altres bancs, costa aquells dels infants, seguiren mesnaders e cavallers. E, en altres bancs, en lo païment posats, seguiren ciutadans de Saragossa e altres prohòmens de les ciutats e viles e llocs del dit regne. Però los de les ciutats e viles qui eren de la Unió no volien recollir los de Terol ne de Daroca ne los de Calataiú, per ço com no eren de la Unió; però nós fem que ells hi foren. E, prop l'altar, en sòl de terra, seguiren les nostres companyes e altres. E, finalment, en la dita esgleia fo aquell dia tota la flor d'Aragó. E nós muntam en la trona, on s'acostuma de dir lo evangeli, qui fo ornada de draps d'or, e, aquí, nós proposam, dient que a tot bon príncep se pertany tenir en justícia sos sotsmeses e servir furs, privilegis e llibertats a aquells. E, après moltes raons bones e raonables en què ens fundam, concloïm en açò que justament e raonable devíem ésser excusats, si, depuis que havíem començat de regnar, no havíem tengudes corts en Aragó. Car, quaix encontinent que començam de regnar, nos sobreven-gren grans afers, si es vol, per lo passatge del rei Benamerí en Espanya, lo qual enten-ia a conquerir tota Espanya e lo regne de València. Per què ens convenc, a honor de Déu e per guardar les nostres terres de perills e exalçar crestiandat, fer ajuda per mar e per terra al rei de Castella. Lo qual rei de Castella, ab l'ajuda de Déu e nostra, vencé e desbaratà lo dit rei de Benamerí, segons que bé sabets. Si es vol, encara, per l'execució de justícia que, forçats, fem contra lo rei qui fo de Mallorques e per molts altres afers grans que havem haüts en nostra joventut. Per què ens covenc

que fou comanador de Montalbán, Aldonza i Gonzalo. Participà en la guerra de la Unió al costat dels unionistes, encara que canvià algunes vegades de parer. Segons Zurita, es trobà a la batalla d'Épila el 1348, caigué presoner del contingent castellà al servei de Lope de Luna i hagué de rescatar-se. A instància de l'infant Ferran, intentà negociar la reconciliació del rei amb els seus germanastres (1355-1356), però finalment el rei li manà que abandonés els tractes. Al final de la seva vida ingressà al monestir de Rueda: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 145. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 355-356, 589-590. J.A. MARÍN RAMÍREZ, *Proceso de señorialización de El Viso del Alcor en la Baja Edad Media*, "Archivo Hispalense", LXXIX/240 (1996), p. 63-70, concretament p. 63-64. M.J. CASAUS BALLESTER, *El señorío, luego ducado de Híjar. Trayectoria familiar y acumulación de títulos nobiliarios*, a *Jornadas sobre el señorío-ducado de Híjar. Siete siglos de historia nobiliaria española*, coord. M.J. Casaus Ballester, Híjar, 2007, p. 167-169. M.T.F.].

834. Es tracta del bisbe de Théroouanne (en l'actual departament del Pas de Calais), Raymond Saquet. [L'entrada a Saragossa i l'anunci de la propera arribada dels ambaixadors francesos fou explicada pel rei al seu oncle, l'infant Pere, en un dels documents publicats per M. DUALDE, *Tres episodios*, doc. 1, p. 375 i també per R. GUBERN., *Epistolari*, doc. 7, p. 90-92. L'arquebisbe de Saragossa era Sanç López d'Ayerbe (1346-1357), mentre que el bisbe d'Osca era Gonçalvo Zapata (1345-1348). M.T.F.].

835. Guiu, abat de l'abadia benedictina d'Amer, a la diòcesi de Girona, nunci a la Península per butlla de Climent VI, de 30 de juny de 1347. A. PAGÈS, pàg. 429. [En la llista d'eclesiàstics assistents a la Cort apareix seguidament l'abat de Montearagón, que era encara Ximèn de Gurrea i ho serà fins al 1353: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 401. M.T.F.].

estar pres les marines, si bon cap s'hi devia dar, així com, mercè de Déu, s'és dat tro al dia d'hui e farà, si a Déus plau, tostemps. E per aquestes raons e per moltes d'altres qui a açò se porien aplicar, nós devem e podem ésser excusats. Quant a la Unió que havien feta, los diguem que nós de cor e de volentat hi érem e hi volíem ésser; mas pregam-los tots, en general, que en les corts demanassen tals coses que fessen a demanar e a nós d'atorgar. E moltes altres paraules bones en llaor llurs diguem, de les quals tots foren pagats e alegres.⁸³⁶

24 Aprés que nós haguem dita nostra proposició, parlà lo bisbe d'Osca per los prelats, lloant la nostra proposició e comendant la lleialtat de nostres gents.

25 Aprés parlà l'infant En Jacme per los rics hòmens, faent-nos moltes gràcies de la nostra proposició.

26 Aprés, dita la nostra proposició e nós tornats a l'Aljaferia, com alguns rics hòmens e altres venguessen ab nós, així per fer reverència com per parlar ab nós, segons que és acostumat e fer se devia, los de la Unió prengueren sospita que, si així venien a nós singularment, que els induíssem a nostre voler e els divisíssem e els tolguéssem de la dita Unió, e tantost feren ordinació entre ells que nengú no gosàs parlar ab nós, sinó tots ensems, e així ho servaren.

27 Enaprés nós los assignam lo dilluns següent a començar les corts en lo monestir dels preïcadors. Al qual dia tots los de la Unió vengren guarnits, e nós, sabent açò, trametem a misser Rodrigo Díez, vicicancellor nostre, a les corts, per prorrogar aquelles tro en l'endemà; e tothom tornà-se'n a llurs posades, e, encontinent, fem-nos venir lo justícia d'Aragó,⁸³⁷ al qual diguem:

—Què entenien a fer los de la Unió, que així anaven guarnits a les corts? E que, si així hi entenien anar, nós per cert no hi iríem.

E lo dit justícia respòs:

—Senyor, jo n'he parlat als infants, reptant-los d'açò mateix, e han-me respost que acostumada cosa és de venir guarnits secretament a les corts, no per mal que entenguen a fer, mas per partir baralles e contrasts, que entre les companyes de cascun a vegades s'esdevenen.

E llavors la ciutat féu fer crida que null hom de cavall ne de peu d'aquí avant no gosàs venir guarnit a les corts, ab grans penes, e ordenà, no res menys, que tota

836. El resum és suficient perquè s'hi vegi l'orador. Aquí no es tracta de discurs escrit per un secretari i llegit pel pronotari; no es tracta ni tan sols de discurs llegit pel rei, sinó de discurs pronunciat, preparat pel rei mateix.

837. El Justícia d'Aragó era aleshores García Fernández de Castro (ZURITA, llib. VIII, capítol VIII). [Sobre García Fernández de Castro, cf. n. 824, i sobre Rodrigo Díez, n. 293. M.T.F.]

vegada que tenguessen les corts, certs hòmens a cavall e a peu de la ciutat, guarnits, estiguessen en les corts e anassen per la ciutat, per tal que baralla no s'hi pogués moure. E en l'endemà nós fom a les corts e, encontinent, a donar a entendre que volenteroses érem de servir-los llurs furs e llibertats. Sens que no ens en requiriren, los llurs juram.⁸³⁸

28 Enaprés ells no es tengren per contents d'açò, ans nos demanaren superfluosament que els confermàssem e fer e provar de nou la Unió e, encara, que ells metessen de casa los que ells volguessen o volrien e que en gitàssem los qui no volien jurar la Unió, e així ho haguem a fer. E foren los qui es segueixen, per tal com eren de nostra casa: mossèn Miquel Pérez Sabata, senyor de Cadret, mossèn Garcia de Lorís, senyor de Torrelles, mossèn Pere Roís de Sagra, senyor de Vilafelig, mossèn Llop de Gurrea, senyor d'Albero, camerlencs nostres, e mossèn Ferrer de Canet, mossèn Galceran de Bellpuig, majordoms nostres, e altres cavallers nostres, per tal que no poguéssim haver consells d'ells en nostres afers. E ordenaren-nos per consellers, per ço que féssem ço que ells volguessen, ço és, mossèn Joan Ximénez d'Urrea, lo vell, mossèn Pero Cornell, Eiximèn Pérez de Pina, mossèn N'Arnau de França, Miquel Ximénez, *el gordo*, per Saragossa; Gilbert Redon, per Osca; Guillem Pérez de Seixena, per Barbastre.

29 Però nós tinguem alguns jorns que no ho volíem fer; però, a la perfi, haguem-ho a fer. E esdevenc-se un jorn que fom en les corts, que ells nos donaren ben dos mans de paper de greuges e que los llurs atorgàssem.⁸³⁹ E nós, mal nostre grat, ree-

838. El text (excepte el ms. C) diu *los lus juram*. Aquest *lus* pot estar per *los* o per *lurs*. En aquesta època el *llur* ja no s'usava en aquests casos, com a pronom personal. Però cal observar que alguna vegada encara es troba en el text de la crònica, i la redacció definitiva, que, com ja hem fet observar, és arcaïtzant, arriba a corregir el text primitiu en aquest sentit. Vegeu una mica més avall, § 29. També al final del § 23.

839. Vet aquí el cas al·ludit a la nota precedent. El ms. A diu: *els los*. La redacció definitiva corregeix, arcaïtzant, *los lurs*. [Cf., pel que fa a l'apartat 28, sobre els dos primers expulsats, n. 213, i per als altres, n. 293, 784 i 494, llevat de Pero Roís d'Azagra, que no havia sortit: senyor de Villafeliche, era al servei de l'infant Pere i el 1336 l'ajudà a controlar el castell de Berdejo i la zona fronterera amb Castella que la reina Elionor volia dominar, poc abans de la mort del rei Alfons, per si li convenia fer entrar tropes de Castella. Portà a terme dues ambaixades a Castella (1337 i 1338) per les diferències amb la reina Elionor i per pacificar les fronteres. El 1347 fou destituït pels unionistes dels seus càrrecs prop del rei. Participà en les lluites de la Unió al costat del rei. Sembla que el 1352 ja havia mort: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 395, 415, 422, 451, 456, 470-471; 4, p. 37, 70, 99-100, 107-108, 215. Cf. sobre els consellers unionistes, n. 91 i 244. Ximèn Pérez de Pina era un cavaller mesnader, alcaid el 1336 del castell de Berdejo; fou conservador de la Unió des de 1347. Morí a la batalla d'Épila: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 395, 401; 4, p. 39, 71, 87, 112, 114, 140, 145. Arnaldo de França continuà lligat a l'infant Ferran i amb Acard de Mur i Pere Cima eren els seus consellers més importants. Intervingué en les negociacions per a la reconciliació de l'infant amb el rei Pere el 1357 i féu la guerra contra Castella al seu costat. Després de l'execució o assassinat de l'infant el 1363, aconsellà la vidua, la infanta Maria de Portugal, i l'acompanyà, amb el seu

bem-los e anam-nos-en a l'Aljaferia, e havíem-los a proveir ab los consellers que ens havien donats. E un jorn apartam-nos en l'Alcubeta, que encara l'obra nova no era feta, e així com los començaren de llegir, així que hom d'un en un los llegia, així los denegàvem, car tots eren fort desraonats, car coneixíem que no era sinó destrucció de nostre regne. E ells, veent que poc podien fer ab nós, tornaren-se'n als de la Unió, qui eren tots justats en Sant Salvador, e feren-los relació com nós no volíem consentir a nengú d'aquells capítols; finalment, que en l'endemà tantost haguem anar a les corts. E aquí ells nos digueren que aquells capítols que els proveissem, en altra manera que ells sabien què havien a fer, que ells hi proveirien per altra forma. E nós, veent açò, que ells eren moguts d'esperit maligne, no els volguem allí contrastar, e tornam-nos-en a l'Aljaferia ab aquells consellers que ens havien dats. E, com fom en l'Aljaferia, diguem-los que ells mateixos que els proveissem, que nós no hi volíem ésser. E, per tal com ells se dubtaren que nós no els regiràssem d'un en un, ordenaren entre si mateixos que nengú d'ells separadament no gosassen parlar ab nós ne fer reverència sinó justats. E, així, com venien per fer-nos reverència e per tractar, tots venien justats. E nós, per aquesta raó, romaníem desacompanyats en l'Aljaferia, que nengú de la ciutat ne altra persona no ens gosaven venir per fer-nos reverència, e romaníem solament ab los de nostra casa. E ells veent que no podien fer a llur guisa de nós, havent dubte d'aquells de nostre consell que ens aconsellassen així com fer-ho devien, pensaren-se que nós no féssim alguns tractaments e, per ço, ells nos demanaren reenes per tal que ells poguessen fer a llur guisa de nós. Allegant aquesta color, que, per ço que ells poguessen venir segurs a nós, digueren-nos que els donàssem les reenes que es segueixen, ço és, lo noble mossèn Ximénez d'Urrea, senyor d'Alcalatén, mossèn Garcia de Lorís, mossèn Llop de Gurrea, senyor de Gurrea, e mossèn Miquel de Gurrea, senyor de Santa Engràcia, mossèn Pero Jordan d'Urriés, lo prohóm, mossèn Pero Jordan d'Urriés, lo fill, misser Rodrigo Díez, mossèn Joan Ferràndez Munyoz, qui era nostre mestre racional. E nós haguem-los atorgar e lliurar-los. E, com ells los hagren en llur poder, meteren-los dins la ciutat, dins los murs de pedra, e cascun d'ells partiren-los per certes cases, en manera que la un ab l'altre no es podien parlar ne veure's.

30 E, nós romanint així, e no havíem qui ens servís de majordom ne d'altres oficis de cavallers, diguem a mossèn Bernat de Cabrera, qui era ab nós e qui nove-

fill del mateix nom, en l'intent de fugida cap a Portugal (1364); el seu fill, amb la infanta, caigué presoner, però ell pogué fugir a Navarra. Els seus béns a Oriola foren confiscats el 1364 i suposem que els d'Aragó també; finalment, el rei li ho degué perdonar perquè el mateix any 1364 intervingué en les negociacions per al casament de la infanta Joana, filla del Cerimoniós, amb l'infant Ferran de Portugal: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 344-345, 407, 463, 513, 514. Miguel Ximénez Gordo era un dels quatre conservadors de la Unió de la ciutat de Saragossa: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 39. M.T.F.]

llement havíem tret de Sent Salvador de Brea,⁸⁴⁰ e venc ab nós aquell viatge, on ell estava apartadament per fer vida solitària, que ens servís de majordom, e així es féu. E ell, estant un dia servent-nos, sí ens dix:

—Senyor, jo veig que aquest fet és destrucció de vostre regne e mal per a vós. Si a vós, senyor, plaïa, jo mouria alguns tractaments ab alguns nobles en manera que us en tiràssets la major partida a vostre servei, e consumàrem-los així.

E nós responguem-li que ens plaïa e que lo hi agrairíem molt, si ho aportava a fi.

E lo dit mossèn Bernat mogué tractament ab mossèn Garcia de Tarba,⁸⁴¹ lo qual vengué a nós a l'Aljaferia, car, pusque les reenes tenien, eren llicenciats per los de la Unió, qui volien anar e venir, e podien venir a l'Aljaferia, sens que no els calia haver dubte d'aquells qui de la Unió eren. E encontinent lo dit mossèn Garcia ab mossèn Bernat, ab tractaments, tiraren a nostre servei mossèn Llop de Luna, mossèn Blasco d'Alagon, En Tomàs Cornell e En Pedro de Luna. E així, ab tractaments de mossèn Jordan d'Urriés e de mossèn Pero Jordan d'Urriés, tiram-nos a nostra part los cavallers següents: mossèn Pere Ximénez de Sent Pere, Fortunyo Enyéguez de Corella, En Tomàs Cornell, Eixemèn Garcés de Morella.⁸⁴² E, après, continuam

840. El text diu *Brea*, però es tracta indubtablement del monestir de Sant Salvador de Breda. [Ja hem donat dades de molts dels nobles donats en reenes a les n. 213, 293, 715 i 511. Cal aclarir que aquest Ximénez d'Urrea, senyor d'Alcalatén, és Juan Ximénez d'Urrea, com consta en els comentaris de Zurita sobre les reenes. Ja hem dit (n. 244) que era fill d'Artal d'Alagón i germà de Blasco d'Alagón. Prestà molts serveis al rei durant la guerra de la Unió, que li volgué recompensar amb la concessió de la comanda de Montalbán, de l'orde de Sant Jaume, el 1355. Però el Papa, finalment, imposà el seu candidat el 1358: Fernando Gómez de Albornoz. Servi també en la guerra contra Castella, Es casà amb Maria Ximénez d'Atrosillo i fou pare de Ximèn d'Urrea: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 72. R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de Santiago*, p. 70-78. F. de Moxó, *La casa de Luna*, taula IX. G. NAVARRO ESPINACH, *Consejeros influyentes y personas de confianza en el entorno cortesano de los reyes de Aragón (siglos XIII-XV)*, a A. SESMA (ed.), *La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2009, p. 129-179, especialment p. 168-169. Pero Jordán d'Urriés "lo prohóm" havia estat dispenser de l'infant Pere des de 1333, almenys; després d'accedir al tron, el rei el nomenà tresorer (1336-1339); el 1342, esdevingué camarlenc major, juntament amb Lope de Gurrea, i el 1347 fou nomenat batlle general d'Aragó. Prestà grans serveis al rei en l'inici del regnat, en la guerra per la reintegració de Mallorca i el Rosselló i en la confrontació de la Unió; encara vivia el 1359. Tingué dos fills, Jordán Pérez d'Urriés, que l'acompanyà en la campanya de Mallorca, lluità contra la Unió, participà a l'expedició a Sardenya de 1354 i en la guerra amb Castella (1356-1369) i fou governador d'Aragó des de 1359. L'altre fill, Pero Jordán d'Urriés, participà en les dues darreres guerres esmentades i fou majordom del rei des de 1357, almenys: ACA, RP, MR, regs. 309 i 313; C, reg. 957, 83 r.-v. D. GIRONA, *Itinerari de l'infant Pere*, doc. 101. J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 379, 450, 520, 549; 4, p. 37, 50, 72, 74, 143, 144, 147, 149, 221-222, 224, 300, 322, 328, 346, 383-385, 437, 445, 452 etc. M.T.F.].

841. El ms. A diu *Galacià*, i Galacià accepta ZURITA (llib. VIII, cap. xv), que disposava d'aquest manuscrit. Però la redacció definitiva corregeix *Garcia*. Segons Zurita, Galacià de Tarba era el cap principal de la bandositat dels *Tarins*, una de les dues bandositats en què estava dividida Saragossa. L'altra era la dels *Bernardins*. [Galacià de Tarba es comprometé a servir el rei amb els del seu bàndol, el dels "Tarines". Fou premiat amb la concessió del càrrec de justícia d'Aragó: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 75 i 149. M.T.F.].

842. Sobre aquests personatges, vegeu ZURITA, *loc. cit.* [Cf. sobre els primers personatges, n. 244, 262 i 158. Pedro Ximénez de Samper fou, segons Zurita, un capità famós en el seu temps. Parti-

nostres corts, consentent-los tota vegada a llurs malícies. Però los damunt dits nobles, qui eren a nostre servei venguts, no es demostraren en res que fossen de nostra part. Però, per secretament que ho féssim, los de la Unió ho sentien bé e començaren a maltractar los damunt dits. E la raó per què nos ho tenien secret era aquesta, que nós enteníem a venir en Catalunya e que haguéssim los catalans, e que, ab ells e ab los d'Aragó qui s'ereren tornats a la nostra part, poguéssim als de la Unió fer batalles e guerrear-los.

31 E esdevenç-se que nós acordam que el primer dia que fóssem a les corts, que no soferíssem denguna deshonor, ans que els responguéssim altament. E així es féu que, nós estant un dia en les dites corts, llegien molts capítols desraonables, e, entre los altres, n'hi havia un molt desraonable e descovinent qui era gran destrucció de tot lo poble de nostre regne. Oint aquell, nós nos llevam e, altament, nós diguem a l'infant En Jacme:

—E com, infant, e no us basta que vós siats cap de la Unió, encara us fets conchitador del nostre poble e us avalotau ab aquell! Nós vos diem que açò fets alment e falsa e com a gran traïdor que vós sots, e açò us entenem a combatre cors per cors, guarnit o menys de guarniment, o que en gonella vos ho combatrem ab coltells, e que us farem per la vostra boca mateixa dir que ço que havets fet havets feit desordenadament, e renunciarem a la dignitat reial que havem e a la primogenitura, e us absolrem de la feultat que ens sots tengut.

E, com açò haguem dit, callam; però nós ordenam que En Pere Ximénez de Pomar e En Gonçalvo de Castellví estiguessen als peus del dit infant, per ço que, si ell se movia desordenadament vers nós, que aquests lo matassen.⁸⁴³

E lo dit infant En Jacme llevà's e dix:

—Senyor, jo a vós no dic res, mas tot altre hom, exceptat vós, qui diga això, ment per la barba!⁸⁴⁴

cipà en l'expedició a Sardenya de 1354 i en la guerra amb Castella (1356-1399). Fou alcaid del castell de Tarassona després que es recuperés de mans dels castellans i el 1363 tenia la missió de defensar Borja, però finalment hagué de retre la vila i quedà presoner: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 74, 222, 267, 271, 316, 332, 390, 453. De Fortuño Íñiguez de Corella i de Ximèn Garcés de Morella no en sabem res més. M.T.F.]

843. La iracúndia —i la amoralitat— de Pere el Cerimoniós destaquen en fets i en passatges com aquest. [Sobre Pere Ximénez de Pomar, cf. n. 787. Gonçalvo de Castellví era senyor de Carlet; durant la confrontació de les Unions estigué al costat del rei tant a Aragó com a València. Participà en l'expedició del rei a Sardenya de 1354 i en la guerra contra Castella (1356-1369): J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 75, 119 i 245. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, 1, p. 477. M.T.F.]

844. És amb una certa recança que donem la resposta que posa en llavis de l'infant Jaume la redacció definitiva, tot suprimint la resposta plena de dignitat que va donar segons el ms. A. (redacció primitiva). Diu així: *Son jo molt dolent en mon cor, car vós, senyor, que jo tenc en compte de pare e de senyor, me deïts tals paraules que a tot altre ho excusara o faria excusar exceptat a vós!* Donem l'altra, la que per fer-lo restar malament va atribuir-li el seu atribiliari germà. Però la veritable resposta no pot separar-se de l'atribuïda.

E, dites aquestes paraules, ell se girà vers lo poble qui era aquí e allí per les corts e dix aitals paraules:

—Oh, poble benastruc, vejats com vos va, que, com a mi diu aitals paraules, qui só son frare e son lloctinent, quant més dirà a vosaltres!

E, dites aquestes paraules, ell s'assec, e mossèn Joan Ximénez d'Urrea llevà's e volc parlar, e nós, que el veem llevar, diguem-li:

—En Joan Ximénez, asseïts-vos, e no us és ops que parlets, car vós ne altre no us devets metre entre nós e l'infant En Jacme, e posats-vos, e ops que us és.

E ell, que ens oí així parlar, descolorit tot, que ell era ja de si blanc, e assec-se. E en aquella hora En Guillem Sacirera, qui era cambrer major del dit infant, llevà's e dix altament:

—Oh, Déu! E no hi ha nengú qui gos respondre per l'infant qui és reptat de traïció!

Cridà a manera d'avalot:

—Via fors, via fors!

E anà-se'n obrir les portes. E, així cridant, ell ixqué defora, e la gent que era defora entraren murmurant. E nós e tots aquells qui eren ab nós e les gents de pau nostres e, així mateix, tots aquells qui eren tornats a la nostra part, dels quals havíem ja pres sagrament e homenatge e seguretats que ens serien bons e lleials, estremguem-nos ab los coltells en la mà. E així llevam-nos e ixquem defora e anam-nos-en a l'Aljaferia. E, segons que enaprés sabem com nos en fom tornats, digueren aquells de la Unió:

—Bé apar que gran lliga hic és feta com lo senyor rei ha dites tals paraules.

E, estant en aquestes paraules, ells llevaren les corts e anaren cascú a ses posades.

32 E nós haguem de consell de mossèn Bernat de Cabrera que ens en anàssem secretament e que lleixàssem encórrer les reenes, que féssem compte que en batalla los havíem perduts. E en açò acordam, e per inspiració de Déu e que trobam de consell, que, encorren les reenes, seria gran mal e mal eximpli que en fe nostra morissen.⁸⁴⁵ Trobam de consell que molt més valia atorgar tot quant ells volien, que no si les lleixàvem encórrer, pusque per via d'armes ho enteníem defendre. E, finalment, així es féu que els atorgam tot quant ells volien.⁸⁴⁶ E, com ells ho hagren

845. Observem la fidelitat del rei, malgrat els seus defectes, a la paraula donada. Observem també el cinisme del consell donat per Bernat de Cabrera, que prescindeix de la vida d'uns nobles, col·legues seus, donats en reenes. El cinisme del rei (concedir, decidit a no complir) no va tan enllà com el del seu conseller. [El Guillem Sacirera, de l'apartat 31, cambrer major de l'infant Jaume, possiblement pertanyia a una família noble de la comarca de la Segarra, senyora del castell de Sant Guim, com també del de Bellveí: *Els castells catalans*, VI, p. 617, 754. M.T.F.].

846. Entre altres coses, va restituir la Governació general a l'infant Jaume, i va revocar els home-

per atorgat, llicenciam les corts, e tantost partim-nos-en per anar en Catalunya e per haver gents de cavall e de peu per combatre'ns ab ells. Però, ans que partíssem de Saragossa, les dites reenes foren lliurades e tornades en nostre poder. E, així mateix, un dia abans que partíssem, requerim los consellers, que ens havien donats per la Unió, que ens seguissen, e ells no ens volgren seguir, dient entre si mateixos que, si ens seguien, com los haguéssem vers Lleida, que matar-los híem, e per açò no ens seguiren.

33 E nós partim-nos-en e tenguem nostre camí per anar-nos-en en Catalunya. E, mentre que fom cavalcats, tots los de la Unió e molts d'altres foren vers nós cavalcants, volents ells delliurar ab nós llurs afers. E nós diguem-los:

—Vuit meses ha que som ací, e no ens havets volgut res dir ne delliurar vostres afers ab nós, e ara, com nos en anam, volets delliurar vostres afers. Certes, no ens poríem ara delliurar.

E, cavalcant, acompanyaren-nos tro a la barca de Gállego,⁸⁴⁷ e allí volien-nos preixuvoliar, e nós descavalcam e passam la barca e, com fom passats, no esperam lo mul, ans nos en anam a peu tro a la torre del Penyes. E, com fom allí, venc-nos lo mul, e cavalcam e tenguem nostre camí. E ells, que ens veeren passats, tornaren-se'n, que no n'hi passà nengú. E, aquell dia mateix, nos en anam jaure a Pina, e en l'endemà nos en anam jaure a Campdàsens.⁸⁴⁸ E, en l'altre dia següent, anam-nos-en jaure a Fraga. E, com fom en vista de Fraga, mossèn Bernat de Cabrera nos dix:

—Senyor, veets aquell lloc?

E nós li diguem:

—Hoc.

—Doncs, de Catalunya és.

E nós, en aquella hora, diguem:

—Oh, terra beneita, poblada de lleialtat! Beneit sia nostre Senyor Déus que ens ha lleixat eixir de la terra rebel e malvada! Maleït sia qui hi mir mal, car així mateix era poblada de lleials persones! Mas bé havem fe en nostre Senyor Déu que la tornarem a son estament e punirem aquells qui hi miren mal.⁸⁴⁹

natges i juraments fets a la infanta Constança com a hereva de la corona (ZURITA, llib. VIII, cap. XVII). El llicenciament de les Corts va tenir lloc el 24 d'octubre de 1347.

847. És a dir, la barca per travessar el riu Gállego, que desemboca a l'Ebre arran de Saragossa.

848. Pina d'Ebre, Candasnos. [La torre *del Penyes*, que el ms. A diu *d'Alpunyes*, és mencionada per Zurita com *Alpunyes*: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 86. M.T.F.].

849. Aquests mots, tantes vegades reproduïts, per mostrar la catalanitat de Fraga, que precisament en aquest regnat fou annexada a Aragó perquè es regia per Fur d'Osca, arrenquen a Zurita aquest comentari: "Y era esta general afición de los reyes, porque desde que sucedieron al conde de Barcelona, siempre tuvieron por su naturaleza y antiquísima patria a Cataluña; y en todo se conformaron a sus leyes y costumbres, y la lengua de que usaban era la catalana, y de ella fue toda la cortesania de que se preciaban en aquellos tiempos." Llib. VIII, capítol XVIII.

E, com fom en Fraga, allí dormim aquella nit e l'endemà anam-nos-en a jaure a Lleida. E allí acordam de tenir corts als catalans, e açò per cor de satisfacer-los a tots greuges e d'acostar-los-nos, per ço que, ab l'ajuda llur, nós poguésem destruir los malvats rebelles de la Unió.

34 E, per ço com l'infant En Jacme era poblat allí, tements que alguns de la ciutat, per favor sua, no ens torbàs les corts, o algun avalot no s'hi mogué, acordam de tenir les dites corts en Barcelona, e així es féu. E, com fom en Barcelona, que començam a tenir les dites corts, après poc temps venc allí l'infant En Jacme, fort mal aparellat de malaltia, en tant que nós li isquem a reebre'l, com entràvem en la ciutat, un hom faïa jocs per alegria, que passava e anava de part a part del carrer per un fil prim, e nós li diguem:

—Frare, veets aquests jocs?

E ell dix:

—Senyor, no veig res.

E, tantost com fo en la posada sua, gità's en son llit e, a cap d'alguns jorns, reté l'ànima a nostre Senyor Déu.

E nós, tenent les corts, un jorn haguem ardit que la infanta de Portugal era venguda per complir lo matrimoni ab nós. E tantost prenguem-la per muller.⁸⁵⁰

E en la nit següent morí lo dit infant. E fo soterrat en l'esgleia del monestir dels frares menors de Barcelona.⁸⁵¹

35 E après que els afers del nostre matrimoni foren acabats pe la manera dessus expressada, haguem ardit, de les parts de València, que aquells qui havien començades les unions en lo dit regne s'eren fort agreujats com la reina, nostra muller, vinent de les parts de Portugal ab galees del rei de Portugal e nostres, passant per les mars de València, no s'hi eren aturats ne pres refrescament algú, dient que açò s'era fet per desgrat e en menyspreu llur. E sobre açò s'esforçaven de metre avant

850. La infanta Elionor de Portugal. Vegeu abans, § 8. L'arribada a Barcelona fou el 15 de novembre de 1347 (P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 274). [Cf. sobre aquesta reina: J. VINCKE, *Leonor von Portugal, Königin von Aragon, 1347-1348*, "Aufsatz. Portugies. Kulturgeschichte", III (1963), p. 204-244. ID., *El compromiso entre los reyes de Aragón y Portugal acerca del testamento de la reina Leonor de Aragón (†1348)*, a Martínez Ferrando, *archivero. Miscelánea de Estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 499-504. M. COSTA, *Leonor de Portugal, reina de Aragón (1347-1348)*, "Bracara Augusta", XVIII-XIX (1965), p. 93-101. J. MARTÍNEZ ORTIZ, *Una víctima de la peste, la reina doña Leonor*, a VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, II. *La Corona de Aragón en el siglo XIV*, I, València, 1969, p. 9-25 M.T.F.].

851. Remarquem la fredor amb què la crònica exposa aquesta mort, que no ha deixat d'ésser atribuïda al rei Pere. Vegeu TOMIC, *Històries e conquestes*, cap. XLIV. L'examen, però, de les receptes que la seva malaltia va motivar sembla desmentir-ho i indicar que degué morir de "quartanes" o febre maligna. Vegeu O. MIRÓ I BORRÀS, *El receptari de Manresa i la mort de l'infant Jaume, comte d'Urgell*, Manresa, 1913, pàg. 18-20. La data que es dona a la seva mort és del 19 de novembre de 1347.

les unions que ja havien començades contra nós. Emperò alguns deïen que no era ver e que no ens calia anar a València sinó ab l'esperver en la mà, e que, com seríem lla, tuit nos obeïrien, així com tostemp havien acostumat.

36 Mas sobre açò fon gran contrast en nostre consell, lo qual regien per la major partida los rossellonesos,⁸⁵² car los uns tenien que podíem anar simplement, així com acostumat havíem, e aquests eren enganats en llur cuidar, e altres deïen que anàssem poderosament ab armes, per tal que poguéssim castigar aquells qui aital obra nos havien començada. E finalment deliberam que anàssem ab armes e que dreçàssem nostre camí al lloc de Morvedre, per tal com és frontera dels regnes nostres vers València.

37 E tantost, haüt lo dit acord, ordenam que molts barons de nostres regnes, e especialment de Catalunya, anassen ab nós, prenent sou ab llurs companyes a cavall e a peu, segons l'ordenació que en fo feta e dada a En Pere Desbosc, escrivà de ració de nostra casa. E així mateix li fon lliurada moneda per pagar lo dit sou, e especialment d'aquella que novellament havíem reebuda de la dot de la dita filla del rei de Portugal, muller nostra. Entre els quals barons e cavallers era mossèn Bernat de Cabrera e En Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, N'Aïmar de Mosset e En Ramon Totzó e En Pere de Queralt e el comte de Pallars, mossèn Pere de Malan e molts d'altres de Rosselló. E tenguem nostre camí e fom en lo dit lloc de Morvedre.

38 E, de continent que fom en Morvedre, nós fem enfortir la força del castell, reparant los murs e purgant e denejant les cisternes que eren totes gastades e destrovides. E ab carreig de bèsties lo dit mossèn Bernat Cabrera, a qui en especial n'era dat càrrec, faïa metre aigua en les dites cisternes de l'aigua del riu.

E, après que nós haguem estat aquí algun temps, fallí'ns la moneda, que no poguem pagar lo sou a la gent d'armes qui eren ab nós, les quals eren tots catalans. Per la qual cosa ells se'n tornaren en Catalunya, e no romàs ab nós sinó fort pocs de nostre consell, entre los quals era frare Joan Ferràndez d'Herèdia, castellà d'Amposta, e mossèn Llop de Gurrea, que era nostre camarlenc, e alguns juristes.⁸⁵³ E los

852. Per atreure-se'ls, els havia donat càrrecs importants. Eren, entre altres, Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, Bernat de So, Aïmar de Mosset, Ramon de Totzó, Pere Ramon de Codolet. Vegeu el § 37. [Alguns d'aquests rossellonesos apareixen al final de l'apartat 37; són Pere de Fenollet, Aïmar de Mosset i Ramon Totzó; cf. n. 537, 338 i 537. Hi apareixen esmentats altres nobles; cf. n. 98, 539, 656 i 606. Abans és esmentat Pere Desbosc; cf. n. 753. M.T.F.].

853. [Joan Fernández de Heredia fou gran mestre de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem (1377-1396). Era aragonès, el 1328 ja era cavaller hospitaler, fou comanador de Villel i de Saragossa i el 1341 intentà apoderar-se de la castellania d'Amposta contra Sanç d'Aragó, fill il·legítim de Pere el Gran, que era ajudat pel rei Pere, cosa que li guanyà l'animadversió del monarca, que el féu desposseir de les comandes (cf. n. 644). Aconsegüí, finalment, la castellania el 1346 i es reconcilià aviat amb el rei,

de Morvedre, tractejant tots dies ab los de València, veents que la nostra companya se n'era anada, feren gran avalot, un digmenge, en hora que el sol se volia pondre; e, tota aquella nit, nos feren guardar a bé mil hòmens l'alberg on posàvem. E, com venc per lo matí, digueren-nos que a nós convenia que ens entràssem a València per nostra honor e profit. E nós, veents que àls no hi podíem fer, cavalcam e fem nostre camí vers València, així com ells volien. E tota vegada entorn de nós vingueren d'ells per lo camí bé mil hòmens armats tro fins que fom passats Puçol. E aquí trobam l'infant En Ferrando ab tots los de la Unió a cavall e a peu, gran gents, tots armats. E los de Morvedre, cridant altes veus, digueren:

—Ve'l-vos ací; guardats-lo bé, car nosaltres bé l'havem guardat!

E per ço com la reina, nostra molt cara muller, romania detràs, alguns d'ells anaren-hi per acompanyar-la, e nós entram-nos-en a València.⁸⁵⁴

del qual era conseller des de 1338. Participà a les guerres de la Unió, Mallorca i Castella i fou present a les batalles de Mislata (1348), Lluçmajor (1349) i Araviana (1359). Acompanyà el papa Gregori XI en el retorn a Roma el 1377, com a almirall del seu estol, i passà el mateix any a Grècia per tal de conquerir un territori continental on l'orde pogués establir la seva seu central, però caigué presoner dels turcs i hagué de rescatar-se el 1381. Quan es produí el Cisma d'Occident el 1378, prengué partit pel papa d'Avinyó, on morí el 1396. Fou un gran escriptor en aragonès, traductor i compilador: De l'extensa bibliografia, seleccionem: A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921; reedició facsimil: *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, a cura d'A. Balcells, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, II, p. xxxix-xlii. J. VIVES, *Juan Fernández de Heredia, gran maestro de Rodas*, Barcelona, 1927 i *Id.*, *Juan Fernández de Heredia, humanista, a Martínez Ferrando archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 505-513. A. LUTTRELL, *Juan Fernández de Heredia at Avignon: 1351-1367, a El cardenal Albornoz y el Colegio de España*, I, Bolonya, Publ. Real Colegio de España, 1972, p. 287-386 (*Studia Albornotiana*, XI). E. SARASA SÁNCHEZ; M.I. MUÑOZ JIMÉNEZ; A. SANMIGUEL MATEO, *Juan Fernández de Heredia. Jornada conmemorativa del sexto centenario, Munébraga 1996*, Calatayud, Centro de Estudios Bilbilitanos. Institución Fernando el Católico, 1999. Sobre Lope de Gurrea, cf. n. 293. M.T.F.].

854. Des de *e après que nós fins aquí*, el text és aquell amb què la redacció definitiva ha substituït la primitiva redacció, la que ens dóna el ms. A., que transcrivim a continuació pel seu gran interès: *E com los hòmens del dit lloc veeren que el reforç del mur qui es feia era solament de la part de la vila, hagren gran sospita que nós no volguéssim contra ells fer alguna execució. E, haüt consell entre ells e ab los de València, qui tots eren dubtants de la nostra venguda que haviem feta ab gents d'armes, moc-se gran avalot, a hora de colgar, contra aquells qui hi eren venguts ab nós, e, especialment, contra tots aquells qui hi eren de Rosselló e contra mossèn Bernat de Cabrera e mossèn Berenguer d'Abella e molts altres de nostre Consell. E aquest avalot fon tan gran que tots los dessús dits hagren a desemparar lo lloc e anaren-se'n, així que nós romanquem fort assoliats. E, de continent, los dessús dits de Morvedre requeriren-nos que anàssem a la ciutat de València. E nós, veents que àls fer no podíem, consentim-los ço que demanaven. E anam al lloc del Puig, on trobam los jurats de València qui ens eren eixits a carrera ab molta altra gent de la ciutat. E, així com hi fom, los dits hòmens de Morvedre, qui ens hi havien acompanyats, cridaren en altes veus: —Jurats de València, veus ací lo senyor rei; d'huímés fets vostres afers, car nós nos en tornarem a Morvedre. Ja ZURITA va restar perplex davant d'aquesta doble redacció (llib. VIII, cap. XXIII). [El rei explicà l'avalot de Morvedre a Pere de Xèrica: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. 8, p. 92-95. M.T.F.].*

39 E, de continent, los dits jurats de València e altres, qui eren venguts a nós per fer-nos reverència, empararen-se de nós, faent reverència a la reina, muller nostra, e treballant-se de reebre-la honradament en la ciutat, així com a novella senyora e reina. E, après pocs dies, entram en la ciutat, e fo feta a la dita reina solemne festa, així com de les altres reines és acostumat.⁸⁵⁵ E lladoncs era en la ciutat la reina Dona Elionor, madastra nostra, e l'infant En Ferrando, fill seu e germà nostre.

40 E, après alguns dies que fom entrats en la ciutat, veents que ab nós no havia romàs nengú ab qui bé ens poguéssim aconsellar, acordam per nós mateix que com ací, en la ciutat de València, fos mossèn Vidal de Vilanova, comanador de Montalbà, lo qual era hom fort antic e era estat dels principals consellers de nostre avi, lo rei En Jacme,⁸⁵⁶ que ab aquell prenguéssem nostre consell. E, per tal com, per sa gran antiquitat e per ço com era passonat de malaltia en los peus, no podia venir a nós, fem missatger entre nós e ell un nét seu, qui havia nom Ramon, lo qual s'era nodrit tots temps ab nós, e, d'aquí avant, tota vegada que los de la Unió nos deïen res, aturàvem-nos acord que lo dit mossèn Vidal nos trametia a dir si faïem la resposta.

E esdevenç-se que el digmenge ans del Ram, intitulat *Dominica in Passione*, teníem una taula de júnyer en la rambla denant lo nostre reial. E alguns d'aquells de la gent qui era aquí hagren noves ab un hom de casa nostra, apellat Bord de Concud, qui els reprenia dels afers de la Unió que havien feta contra nós. E volien-lo matar, e ell meté's dins lo nostre reial, e ells, ab tanta de furor que més no pogueren, entraren dins, no contrastant que les portes del nostre reial se tancassen contra aquella furor. Emperò ellos, a gran força de buçons, esvàiren dins lo dit nostre reial més de vint portals, cercant les cambres e metent les espases per los sac-llits, cuidant que hi fos lo dit mossèn Bernat de Cabrera e mossèn Berenguer d'Abella e altres de Rosselló qui els eren fort odiosos. Mas no els hi trobaren, que tots se n'eren anats com fo lo dit avalot de Morvedre.

41 E com nós, qui érem en la cambra del dit reial sobre el portal, sentim aquest tan gran tabustol, ixquem de la dita cambra e lleixam la reina ab alguns de nostra casa, e en especial ab mossèn Pere de Montcada e frare Joan Ferràndez d'Herèdia, castellà d'Amposta, qui après fo mestre de l'orde.⁸⁵⁷ E vinguem al cap de l'escala de

855. La solemne entrada de la reina a València va tenir lloc el primer d'abril de 1348.

856. Vidal de Vilanova havia estat ambaixador de Jaume II en cort papal (vegeu FINKE, *Acta Aragonensia, passim*). Ja ha aparegut a la crònica com a comanador de Montalbà, preocupat pel bé de Pere el Cerimoniós (cap. 1, § 51). [Sobre Vidal de Vilanova, cf. n. 218, i sobre el seu nét Ramon, n. 824. M.T.F.].

857. L'avalot de Morvedre és el referit en el fragment suprimit més amunt (§ 38). Joan Fernández de Heredia no fou nomenat gran mestre de l'orde de l'Hospital fins al setembre de 1377. Aquest frag-

la gran entrada del dit reial e veem-la plena de gent, e solament ab l'espaa cinta, estant en lo portxe, mossèn Pere de Montcada e el castellà d'Amposta digueren-nos:

—Senyor, eixits; si no, tots som morts!

E nós responguem-los:

—Eixits vosaltres!

E lo dit castellà callà. Mas mossèn Pere de Montcada no cessava de dir:

—Senyor, eixits!

E nós, entenents aquestes paraules, giram-nos al dit castellà, dient:

—Vosaltres tendrets-vos per segurs, si nós eixim?

E ell respòs:

—Senyor, hoc.

Llavors giram l'esquena e anam tro a la porta e diguem:

—Romanga tothom, que nengú no ens seguesca. E comanam-vos la reina. Si altre era d'ella, morits tuit ab ella!

Per la qual cosa nengú anà ab nós, sinó Joan de Llobera e Garcia López de Cetina, uixers nostres, e Martín, qui era nostre sobrecoc, e Nicolau López de Trissa, qui tenia les claus de la nostra cambra, e Gonçalvo de Castellví, qui ja tenia lo penó defora, no ens volgren lleixar ne desemparrar.⁸⁵⁸ E aquí fo-nos dada una maça, e començam davallar e cridar:

—Oh, traïdors, a nós, a nós!

ment, doncs, fou redactat després d'aquesta data. [Ja hem parlat sovint de Bernat de Cabrera, però encara no havíem esmentat Berenguer d'Abella, un noble del Pallars que prestà un notable servei al rei en una ambaixada a Castella l'any 1348, a la qual es refereix la crònica més avall. Participà en l'armada a Mallorca el 1349 per defensar-la de l'intent d'invasió de l'exrei de Mallorca i, poc després, en la guerra amb Castella. Fou majordom i conseller del rei, majordom de l'infant Joan i procurador, és a dir, governador de Catalunya (1358-1374). El 1370 portà a terme una ambaixada a França, amb Llop de Gurrea, per acordar el casament de l'infant Joan amb la filla del rei de França, Joana, que es frustrà per la mort de la núvia quan es dirigia cap a Catalunya. A més d'una baronia al Pallars, posseïa el castell de Subirats i, el 1349, el rei li donà les alqueries de Mililla, de Gata i de Neclas, confiscades a Joan Roís de Corella, un dels unionistes executats; el 1378 ja era mort: *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 1788-1790. J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 162-163, 173, 215, 225, 609. *Els castells catalans*, VI, p. 1275. Sobre Pere de Montcada, cf. n. 271. Sobre Heredia, cf. n. 853. M.T.F.]

858. El ms. A diu *Martin d'Elet*, i *Teisa*. Es tractaria, en aquest cas, de Nicolás López d'Oteiza (ZURITA, llib. VIII, cap. XXV). [La relació del rei concorda amb el relat coetani publicat per J. CARUANA, *Dos relaciones inéditas*, p. 492-493, que encara és més dramàtic, perquè ens presenta la reina plorant davant de la invasió del palau per la turba i el rei que, seguint el consell dels seus domèstics, sortia plorant cap a la Rambla dient "In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum". Remarca la font que, durant la seva cavalcada per la ciutat, el rei rebé vituperis, que el rei no sentí o potser oblidà volgudament perquè a la crònica només recordà els que cridaven "viva el rei". Cf. també la relació de l'avalot de València feta pel rei al seu oncle l'infant Pere: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. 9, p. 95-99. Dels personatges que apareixen no sabem res més de Joan de Llobera. Garcia López de Cetina acompanyà més tard el rei en l'expedició a Sardenya de 1354: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 120 i 245. Martín és Martín de Leet, però no en sabem res més, com de Nicolás López de Oteiza. Sobre Gonçalvo de Castellví, que era valencià, cf. n. 843. M.T.F.]

E ells, de continent, qui tenien les espases tretes, cridaren a una gran veu:

—Viva el rei, viva el rei!

E nós davallam fins al peu de l'escala, e un de la nostra escuderia hac-nos aparellat un cavall, en lo qual cavalcam, e altre per al dit Gonçalvo, qui portava lo penó. E tots aquells qui tenien les espases tretes cridaven entorn nós:

—Viva el rei, viva el rei!

E en aquesta manera isquem del dit reial, e, com fom en la rambla, vengren a nós los dits Joan de Llobera e Garcia López de Cetina, uixers nostres, ab llurs cavalls, e acostaren-se a nós.

42 E estant nós en la dita rambla ab tota aquella gent dessús dita que era gran multitud, car molta gent de la ciutat, qui havien sentit lo dit avalot, així com a formigues venien e corrien a la dita rambla. E, après poc d'açò, l'infant En Ferrando, frare nostre, isqué de la ciutat ab quatre-cents hòmens a cavall de castellans e, passant per lo pont del reial, féu la via lla on nós érem. E tota la dita gent, que era entorn nós, cridaren a grans crits:

—No acostar al rei, castellans, no acostar al rei!

E cuitadament feren d'ells mur contra lo dit infant e castellans.⁸⁵⁹ E lladoncs, lo dit infant, veent aquestes coses, tot sol isqué's de la sua flota e venc-se'n, humiliant-se a nós e faent-nos aquella reverència que devia. E nós reebem-lo com a frare e besam-lo en la boca, per tal que donàssem a nostres servidors confort alegrant de l'amor que havien a l'infant dessús dit. E, com fom així mesclats, muntam-nos-en ensems per la dita rambla e, ans que fóssem al pont dels Serrans, haguem set e demanam a beure, e aportaren-nos aigua en una cervellera, e beguem, e, ans que beguésem, cridaven:

—Sia fet lo tast de l'aigua!

E entram-nos-en per lo dit pont dels Serrans e cercam tota la ciutat ensems ab lo dit infant, e era-hi tota la ciutat. E, com fom al reial, fon l'hora de sopar, e tot-hom tornà-se'n. E, com fon hora tarda, volguem-nos colgar, e, a cap d'una peça, venc, per lo pont del Temple, gran colp de gents, ço és, ben quatre-cents hòmens ballant ab trompes e tabals, e vengueren al reial e pujaren dessús, e, a la final, que nós e la reina haguem a ballar. E un barber, apellat Gonçalvo, qui es faïa capità dels dessús dits, mes-se enmig de la reina e de nós e cantà una cançó qui deïa:

Mal haja qui se n'irà
encara ni encara...

E nós llavors no hi responguem.

859. Observem com, malgrat anar ells a favor de la Unió, el poble de València mostra recel davant els castellans de l'infant Ferran. Surten de València perquè el reial n'era fora en el raval.

43 Aprés que totes les dites coses foren estades, los conservadors de la dita Unió tractaven contínuament ab alguns de la ciutat sobre diverses actes tocant la Unió, forçants e destrenyents tots los llocs del regne que jurassen la Unió, salvant Xàtiva e Borriana qui consentir no hi volgren. Feren encara ordinacions que els oficials nostres, qui eren de Rosselló e de Mallorques, fossen de llurs oficis foragitats. Ordenaren encara que, en regne de València, hagués un oficial qui fos apellat justícia de València, així com és en Aragó, e que hagués aquell mateix poder en regne de València que ha justícia d'Aragó en lo regne d'Aragó. E feren governador l'infant En Ferrando. E totes aquestes coses los haguem lladoncs atorgar, car no hi podíem àls fer, comanant-ho a Déu, qui per sa bonea hi proveí, segons que per avant se segueix. E nós acordam de trametre mossèn Berenguer d'Abella al rei de Castella que ens ajudàs, e ells, sabent que nós havíem tramès al rei de Castella, esmaginaren en quina manera pogueren metre divís entre lo dit rei e nós. E vengren-nos un dia e digueren-nos que l'adelantat de Múrcia havia pres Favanella, qui era dins nostre regne, e era'n senyor En Ramon de Rocafull, vassall de l'infant En Ferrando, e, com açò tornàs en gran greuge de nostra reial majestat, que ens plagués d'anar-hi personalment, car ells tots nos seguirien, host feta. E nós sobre açò retinguem-nos acord e trametem-ho a dir a mossèn Vidal de Vilanova; e ell tramès-nos a dir que açò era, que ens volien fer desavenir ab lo dit rei de Castella, per tal que d'ell no poguéssim haver ajuda, e que li paria que deguéssim fer la resposta que es segueix, ço és, “que, com l'ocupació del dit lloc de Favanella hagués feta l'adelantat de Múrcia, qui era solament un cavaller, e, així com ells sabien, a requesta llur nós haguéssim feït governador del regne de València l'infant En Ferrando, donà'ns vijares que aquest hi degué anar ensems ab vosaltres, qui és massa bastant per aquest afer, e, com sia lla, si lo dit rei de Castella hi fa esforç, llavors nós hi irem, així com se pertany”. Per la qual, feta per nós la dita resposta, ells estigueren tots apitrats e conegueren que nós deíem gran raó.⁸⁶⁰

860. [L'animadversió dels unionistes valencians envers els consellers i juristes rossellonesos que acompanyaven el rei obeïa a llur identificació amb l'autoritarisme monàrquic; eren acusats pels unionistes de desconèixer i de menysprear els Furs i els privilegis i de voler imposar sempre la voluntat reial o bé el dret romà contra furs o privilegis; també els acusaven d'aïllar el monarca i d'impedir els contactes tradicionals amb els seus súbdits; els unionistes també es mostraren contraris a alguns consellers valencians del rei: Boil, Codinacs, Mercer, Riu-sec, Pere de Xèrica i el mestre de Montesa: V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, p. 267-268, que resumeix aportacions de la tesi de M. Rodrigo i algun text molt significatiu; cf. una llista de les viles reials i de les senyories unionistes, reflectides també en un mapa: *ibidem* p. 274-275. Pel que fa a l'ocupació castellana de Favanella, (en castellà Abanilla), era una aldea situada en els límits dels termes municipals d'Oriola i de Múrcia; tots dos municipis asseguraven, basant-se en privilegis dels reis de Castella, que pertanyia al propi terme. Quan el límit municipal es convertí en estatal a causa de la divisió del regne de Múrcia, produïda al final de la guerra de 1296-1304 entre Castella i la Corona catalanoaragonesa, un litigi local es convertí en un litigi estatal. Els incidents sovintejaren des de 1308, especialment per l'intent de Castella d'exercir-hi jurisdicció i de cobrar-hi impostos. Entre 1319 i 1321 Guillem de Rocafull havia reconegut la sobirania de Jaume II sobre el seu

E un d'ells dix:

—E doncs, senyor, tal recapte hi daretz?

E nós responguem:

—Quin altre recapte voldríeu que hi donàssem?

—Ara, doncs —dix aquell—, nosaltres darem recapte en açò e en vós.

E, dites aquestes paraules, nós, moguts de gran ira, gitam la mà al punyal. E l'infant En Ferrando reprès fortment aquell, e puis llevaren-se d'aquí e anaren-se'n. E en tots aquells consells de la Unió cabien e sabien la reina, nostra madastra, e l'infant Don Ferrando e frare Dalmau de Cruïlles, N'Humbert de Cruïlles e N'Arnau Samorera, qui fo nostre vicicanceller, e molts cavallers e juristes e mercaders e menestrals. Mas en açò no consentiren, ans foren tostemps ab nós, Don Pedro d'Eixèrica, castellà d'Amposta, mestre de Montesa, mossèn Gilabert de Centelles e lo comte de Terranova.

44 E, estant lo fet en aquest estament, començà, en la ciutat de València, la gran mortaldat, en lo mes de maig de l'any de nostre Senyor mil e tres-cents quarantavuit,⁸⁶¹ e cresqué en tant que, ans que fos mitjan juny, hi moriren tots jorns més de tres-centes persones.

lloc de Favarella i fins i tot Alfons XI ho havia reconegut, el 1334, per indicació de la seva germana la reina Elionor. La revolta de la Unió propicià un retrocés en aquesta qüestió i la posterior guerra amb Castella consolidà aquesta pèrdua territorial: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 305-312. Sobre els Rocafull, senyors de Favarella, i els de Montpeller, cf. n. 738. M.T.F.].

861. Es tracta de la gran pesta negra de 1348, que, provinent d'Àsia, va acarnissar-se damunt tot Europa. [La bibliografia sobre la Pesta Negra és molt extensa. Cf. per al conjunt de la península ibèrica: J. SOBREQÜÉS CALLICÓ, *La Peste Negra en la Península Ibèrica*, "Anuario de Estudios Medievales", 7 (1970-1971), p. 67-101. És recomanable usar la reedició dins Id. *Estudis d'Història de Catalunya*, 1. *Edat Mitjana, Edat Moderna, El Pactisme*, Barcelona, Ed. Base, 2008, p. 125-163 perquè té una addenda per actualitzar-lo. La bibliografia anterior s'hi troba esmentada. Cf. també C. CUADRADA I MAJÓ, *El Llibre de la Pesta*, Barcelona, R. Català i Dalmau ed., 2012. Pel que fa als personatges unionistes esmentats a la fi de l'apartat anterior, fra Dalmau de Cruïlles era fill de Bernat de Cruïlles i de Peratallada i de Gueraua de Cabrera i fou cavaller de l'orde de Montesa almenys des de 1320; és esmentat com a comandador d'Alcalá de Xivert (1330 i 1339), d'Onda (1331-1332), de Sueca (1334), i el 1334 fou nomenat claver de l'orde de Montesa. Malgrat que el mestre de l'orde, Pere de Tous (cf. n. 298), fou fidel al rei, Dalmau de Cruïlles s'inclinà per la Unió, com moltes de les localitats dependents de l'orde; participà a la batalla de Bétera i morí l'any 1348, de mort natural, quan era capità general de la Unió: E. DÍAZ MANTECA, *Notes documentals per l'estudi de la Unió al Maestrat de Montesa* (s. XIV), "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXI (1985) p. 93-141. Id., *El "Libro de Poblaciones y Privilegios" de la Orden de Santa María de Montesa (1234-1429)*, Castelló, Diputació de Castelló, 1987, doc. 17, 26, 46, 50, 75, 80, 95, 118. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, 1, p. 727. Humbert de Cruïlles, fill de Joan, es casà amb Sibilla Llançol i s'establí a València; participà a la batalla de Bétera i els seus béns foren confiscats. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, 1, p. 729. Sobre Arnau Samorera, cf. n. 516. Dels personatges realistes ja n'hem parlat: Pere de Xèrica, a la n. 295; el castellà d'Amposta és Joan Fernández de Heredia, n. 853; el mestre de Montesa és Pere de Tous, n. 298; Gilabert de Centelles, n. 437, i Nicolau de Janvilla, comte de Terranova, n. 376. M.T.F.].

E nós, veents que estàvem a gran perill en la dita ciutat, acordam ab lo dit mosèn Vidal de Vilanova quina manera tindriem al nostre partir, e tinguem-la-hi aital, que ens fem venir davant tots los de la Unió e diguem-los aitals paraules:

—Vosaltres veets aquesta mortaldat, com poderosament hic regna, e vosaltres tenits-me ací a gran perill de ma persona; per què jo us requir e us protest que vosaltres no m'hic tingats. En altra manera, jo us protest així com aquells qui aturen llur senyor en lloc on muira, e que us puixa ésser demanat per mi, si visc, e per mos successors, si jo muir.

E ells, tantost, sens altre acord e deliberació, respongueren-nos que ja Déu no ho volgués que ells nos tinguessen, ans féssem bé tot ço que ens plagués, d'anar o d'estar. E de les dites coses manam En Mateu Adrià, nostre escrivà, allí present, que en fes carta pública. E nós, de continent, sens esperar una petita hora, cavalcam en un palafre e solament ab tres cavalcadors, e la reina, nostra muller, ab dues dones e ab quatre cavalcadors, anam-nos-en a Torres-Torres, tenent lo camí de Terol.⁸⁶²

E, com nós volguem partir, fo feta una crida de part dels conservadors que nengun hom gosàs traure cavalls de regne de València. E, de continent, foren a nós tots los cavallers e fills de cavallers e oficials nostres qui se'n devien anar ab nós vers les parts d'Aragó, e suplicaren-nos que féssem revocar la dita crida. E, finalment, no hi poguem àls acabar sinó que en trasquessen aquells cavalls que hi havien meses com hi entraren ab nós; car los conservadors allegaven que ells eren en frontera de moros e de Castella, e no era ops que els cavalls isquessen del dit regne, e atribuïen-ho a servei nostre e al defeniment del regne. E, de continent, nós isquem de la ciutat e dreçam nostre camí vers les parts de Terol.

45 E, tantost, com fom en lo dit lloc de Terol, haguem ardit que l'infant En Ferrando era en la ciutat de Saragossa ab los nobles En Joan Ximénez d'Urrea, senyor de Biota e del Bayo, e son fill lo primer nat, e Don Pere Cornell, senyor d'Alfajari, e Don Pedro Ferràndez d'Híxar⁸⁶³ e En Gombald de Tramacet e N'Eiximèn Pérez de Pina e molts cavallers e síndics de les ciutats e llocs insignes d'Aragó, tractants sobre els afers de la Unió que ja temps havia s'era començada en lo dit regne, segons que ja en lo present capítol s'és feta llarga menció. E tot ço qui es tractava era en gran minva e detracció nostra. E, après alguns dies que fom en lo dit lloc de Terol, començà la gran mortaldat, per raó de la qual haguem d'aquèn eixir. E tenguem nostre camí vers les parts de Tarassona, on era lo noble En Llop de Luna ab compa-

862. El rei va partir de València l'11 de juny de 1348 (ZURITA, llib. VIII, cap. XXVII). [Sobre Vidal de Vilanova, cf. n. 218. Sobre Mateu Adrià, cf. n. 787. M.T.F.].

863. Pere Ferràndez d'Híxar és afegit per la redacció definitiva. [Sobre aquests nobles unionistes, també dels dos que segueixen, cf. n. 91, 244, 833, 271 i 839. M.T.F.].

nya d'armes d'Aragó e més que n'esperava que el rei de Castella li devia trametre, així com féu, per servir nostre. Lo qual En Llop, per honor e servei nostre, tenia assetiada la dita ciutat de Tarassona, qui era rebella a nosaltres per afers de la Unió dessus dita. E és cert que lladoncs eren en lo lloc d'Épila los nobles En Blasco d'Alagó, En Tomàs Cornell e En Joan Ximénez d'Urrea, senyor d'Alcalatén, qui tots eren nostres servidors e contraris a tots aquells qui mantenien la Unió. E el dit infant Don Ferrando e altres nobles dessus nomenats, ensems ab la host de Saragossa, volents subjugar a llur voler los dits nobles, qui eren en lo dit lloc d'Épila, per tal que tot Aragó fos unit en llur mal propòsit, anaren al dit lloc d'Épila. E, com lo dit noble En Llop de Luna sabé açò, de continent, ab set-cents hòmens a cavall, ço és, tres-cents d'Aragó e quatre-cents que hi havia fets venir lo rei de Castella per socórrer als dessus dits qui eren en Épila, cuitant-se al pont, per tal que la sua entrada no pogués ésser embargada per lo riu, passà lo dit pont e, ab gran fermetat, ferí contra la dita host de Saragossa, on era lo dit infant En Ferrando e altres nobles dessus nomenats, en tant que els vencé e els desbaratà tots, e pres en persona lo dit infant qui fo nafrat per la cara. E moriren en lo camp los dits En Joan Ximénez d'Urrea e son fill primer nat⁸⁶⁴ e En Gombald de Tramacet e En Galvany d'Anglesola e N'Eiximèn Pérez de Pina, nobles dessus nomenats. En Pero Ferràndez d'Híxar fo pres, e lo dit En Pere Cornell ab la host de Saragossa fugiren e tornaren-se'n a la ciutat vençuts e desbaratats, e moriren-hi d'ells aquell dia més de mil. E, de continent, lo dit noble En Llop de Luna tramès-nos per un fill de cavaller, cuitadament, la gràcia que Déus havia feta a nós e a ell de la victòria que havia haüda d'aquells qui, per llur gran malvestat, havien torbat e regirat lo regne d'Aragó, per gran colpa llur, que nós no el mereixiem. E nós lladoncs fem llaors e gràcies a nostre Senyor Déus de la gràcia que ens havia feta; però haguérem haüt sobiran plaer que hi fóssem estats.⁸⁶⁵ E lladoncs fon finida la Unió d'Aragó e foren punits aquells qui n'eren causa ab d'altres, segons que per avant se segueix. E, de continent, nós dreçam nostre camí vers lo lloc de Caranyena per acordar què fariem en los afers dessus dits.

864. El riu esmentat abans és el Jalón. La inclusió del fill de Joan Ximénez d'Urrea entre els morts és errònia, com ja va fer observar ZURITA, llib. VIII, cap. XXIX. [Ja hem dit que el fill de Joan Ximénez d'Urrea no morí a la batalla; fou pres i assassinat mentre era presoner: n. 244. Cf. sobre el seu pare, n. 91. Sobre els nobles realistes esmentats més amunt, cf. n. 244, 262 i 840. M.T.F.].

865. Aquesta fou la cèlebre batalla d'Épila en què restà destruïda la Unió aragonesa. Fou lliurada el dia 21 de juliol de 1348. [Cf. també una relació aragonesa de la batalla, molt similar a aquesta, però que emfatitza la situació difícil en què es trobaven els nobles realistes que eren a Épila quan arribà Lope de Luna amb les seves tropes i les castellanques: J. CARUANA, *Dos relaciones inéditas*, p. 487. Una referència a la batalla i a la derrota total de la Unió i també al propòsit de cremar el llibre de la Unió i tots els seus privilegis a la carta enviada pel rei a l'infant Pere el 28 de setembre de 1348: M. DUALDE, *Tres episodios*, doc. 2, p. 376. Sobre els morts unionistes a la batalla, a més dels esmentats a n. 864, cf. n. 271, 470 i 839. Sobre Pere Ferràndez d'Híxar, que quedà pres en poder dels castellans, cf. n. 833; es rescatà per 80.000 sous jaquesos: J. CARUANA, cit. p. 487. M.T.F.].

46 E, com fom en lo dit lloc de Caranyena, vengueren a nós deu hòmens notables, missatgers de la ciutat de Saragossa, guiats per nós,⁸⁶⁶ e explicaren per la dita missatgeria ço que els era comanat. Entre les altres coses digueren que la ciutat era a nostre servei, e que, com nos hi plauria venir, entràssem per qual portal nós volguéssim e que puníssem aquells qui fossen culpables, faent aquelles inquisicions que ens plauria, esguardant veritat del fet, no contrastant fur o privilegi algun, al qual ells de present renunciaven per tot un any esdevenidor.

47 E, com nós haguem oïda la dita relació, tinguem nostre consell e deliberam que certes persones de la ciutat fossen preses, per ço com eren molt culpables en los actes de la Unió. E de continent trametem a la ciutat nostres alguatzirs ab informació d'aquelles persones que prendre devien; los quals alguatzirs eren mossèn Ramon Pérez de Pisa e En Joan Sabata. E cuitaren-se primers ans de la nostra entrada e prengueren-ne tretze, car més eren, e hagen-ne sentiment e fugiren.

48 E, après, nós vinguem a la ciutat, dreçant nostre camí vers l'Aljaferia nostra, e vengueren a nós les comunes de Calataiú, Daroca e Terol ab llurs aldees.⁸⁶⁷ E foren-hi moltes gents a peu e a cavall ab llurs armes per tal que nós fóssem poderosos a fer justícia e punir aquells qui eren principals e pus culpables en los actes de la Unió. E, fetes nostres enquestes, donam sentència corporal contra tretze persones d'aquells de la ciutat, ab confiscació de béns, per ço com havien comès crim de lesa majestat. E aquesta sentència fon per nós personalment donada dins la dita Aljaferia,⁸⁶⁸ e foren penjats, partida a la porta de Toledo e partida en altres llocs de la ciutat. E no res menys foren condemnats alguns altres, qui eren absents, com fossen fuits. E confiscam los béns d'aquells e, encara, confiscam los béns dels morts que havien consentit en los actes de la Unió.

49 E, com les dites coses foren fetes, los jurats de la ciutat suplicaren a nós que ens plagués tractar de l'estament del regne. E nós, haüt acord ab nostre consell, en lo qual eren lo castellà d'Amposta e lo noble En Llop de Luna e mossèn Bernat de

866. El rei va restar a Carinyena fins al 7 d'agost de 1348 (ZURITA, llib. VIII, cap. xxx). [Els missatgers foren dos jurats, Nicolás del Espital i Juan d'Aviñón, i altres ciutadans: Domingo Sánchez de Barcelona, Guillén de Talavera, Juan Aldeguer, Garci Ximénez de Resa, Miguel Ximénez Gordo, Juan Martínez Luengo, Antón de Trillo i Sancho Capalbo: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 147. M.T.F.].

867. Recordem que Calataiud, Daroca i Terol havien romàs fidels al rei. [A l'apartat anterior el rei menciona dos dels seus alguatzirs, als quals encarregà de buscar els culpables dels actes de la Unió, que apareixen per primera vegada; tant Ramon Pérez de Pisa com Juan Zapata participaren després a l'expedició del rei a Sardenya de 1354 i el primer s'ocupà, a més, de reclutar gent: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 245. 267. M. LAFUENTE GÓMEZ, *Guerra en Ultramar. La intervenció aragonesa en el domini de Cerdeña (1354-1355)*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2011, p. 119, 127, 207 i doc. 7, p. 228. M.T.F.].

868. Sobre tots aquests fets vegeu ZURITA, llib. VIII, cap. xxx.

Cabrera e misser Bernat d'Olzinelles, tresorer nostre, e molts d'altres, de continent acordam de tenir corts generals en la ciutat, les quals començam. E, la primera cosa que hi fem fer, fem que judicialment foren condemnats per acte de cort tots los actes fets per raó de la dita Unió; e, dins la casa major del convent del monestir dels preïcadors, on les corts se celebraven, foren cremades les dites escriptures totes e processses que fetes eren estades per la dita Unió. E, així mateix, fon lo segell de la Unió trossejat e trencat per tal que dels actes dessús dits en lo esdevenidor res no n'aparegués ne mostrar se pogués.

50 E, per tal que les gents veessen en públic la gràcia e misericòrdia que nós havíem atorgada a tot lo general d'Aragó, anam a l'esgleia de Sent Salvador e, en presència del general de la dita cort, estants nós en la tribuna, on han acostumat de preïcar, parlam al poble.⁸⁶⁹ E per part llur fo a nós respost. E, après, nós davallam de la tribuna o trona, e aparellaren-nos lo sitial nostre per tal que pus endreçadament nós poguéssim raonar. Lo qual raonament fo en acabament, car nós nos teníem per perjudicats e per injuriats de la mala obra que ens era feta per la dita Unió, mas que, per esguard de Déu, nós considerant la misericòrdia que els reis passats d'Aragó han acostumada tostemps fer a llurs sotsmeses, aplicant-hi moltes coses de l'Escriptura divinal faents sobre el dit fet, los preniem a vènia e mercè. E per part del general foren dites algunes excuses; emperò prengueren ab humil reverència la gràcia per nós a ells feta. E, fet lo dit raonament, tornam-nos-en a la nostra Aljaferia. E, après, continuam los afers de les dites corts. E açò fon en lo mes d'agost de l'any de nostre Senyor mil e tres-cents quaranta-vuit.

51 E, estants en los tractaments de les dites corts, començà la gran mortaldat e tots dies creixia, en tant que, en lo començament del mes d'octubre, se moriren en la ciutat tots dies més de tres-centes persones.⁸⁷⁰ E nós, veents lo perill de nostra persona, parlam ab los de la dita cort que perllongassen les corts. E, haüt per ells

869. Observem en aquest paràgraf l'ús repetit de la paraula *general*. No es tracta encara de la institució de la Diputació del General, sinó del conjunt de les Corts, de la representació de tot Aragó. [A l'apartat anterior, el rei es refereix al lliurament del llibre de la Unió i de les escriptures i els processos que hi feien referència i diu, de manera impersonal, que foren cremats i els segells trencats, però en la carta a l'infant Pere del 14 d'octubre de 1348 el rei explica que fou ell, personalment, qui de sis en sis fulls, tallà tot el llibre per anul·lar-lo (fer talls als documents per cancel·lar-los era el procediment habitual a l'Edat Mitjana), trencà també personalment amb un mall el segell de la Unió i els segells dels privilegis i, a més, tallà els privilegis i després els féu cremar. Dos d'aquests privilegis, atorgats per Alfons el Franc o Liberal en moments de greus dificultats davant de la Unió de la fi del segle XIII, obrien la possibilitat de depositar el rei; és lògic, doncs, que fossin abrogats pel rei, ara victoriós, que enfortí el poder de la monarquia i afebli el de la noblesa aragonesa: M. DUALDE, *Tres episodios*, p. 358-370, doc. 3, p. 377, i també R. GUBERN, *Epistolari*, doc. 10, p. 100-101. E. SARASA, *Sociedad y conflictos*, p. 71-73 Sobre el castellà d'Amposta, Lope de Luna, Bernat de Cabrera i Bernat d'Olzinelles, cf. n. 853, 244, 98, 784. M.T.F.].

870. La mateixa xifra que per a València (§ 51).

acord, perllongam les dites corts fins a la festa de Sent Martí lladoncs propinent e que es continuassen en la ciutat de Terol, com nós lladoncs fem gràcia als de Terol que la vila llur fos ciutat, esguardats los serveis que els habitants en aquella nos havien fets, com jamés en lo lloc de Terol no fo nomenada Unió ne aquella volgren jurar, bé que en fossen convidats e menaçats. E lladoncs la cort atorgà'ns graciosament un morabatí o monedatge, lo qual fem collir per nostres comissaris en tots los llocs del dit regne, segons forma acostumada.⁸⁷¹

52 E de continent que les dites corts foren prorrogades, nós partim de la ciutat de Saragossa e tinguem nostre camí vers Terol ab la reina, nostra muller, que era malalta; car ja molts dies eren passats que li era començat lo mal, mas era mellorada. E, com fom en Terol, volíem-hi aturar, car la mortaldat hi era ja quaix passada. Emperò, estant aquí, venc mal a Pardo de la Casta e al fill de misser Rodrigo Díez, e moriren dins pocs dies d'aquell mal que llavors corria. E, per aquella raó e per restaurar la reina, partim de Terol e anam a Eixèrica; e la reina fon agreujada del seu mal, en tant que a pocs dies passà d'esta vida en lo dit lloc d'Eixèrica.⁸⁷² E, com fon feta la sua sepultura, tantost après que ens fom dinats, cavalcam e anam a Sogorb, on lo mal de la mortaldat era ja passat molt temps havia.

53 E, com fom en lo dit lloc de Sogorb, haguem ardit que els de València, jatsia que els majors regidors de la Unió fossen morts, emperò d'aquells que hi eren romases n'hi hac tants de llur mala intenció, que reforçaren aquella Unió e, ab la host

871. Es defineix el *morabatí* o *monedatge* com la suma que els pobles donaven als reis perquè no alteressin el valor de la moneda (vegeu A. GARCÍA GALLO, *Curso de Historia del Derecho español*, Madrid, 1950, pàg. 313). Creiem, però, que aquest servei tenia una més gran amplitud, tot i que de vegades pogués cenyir-se al cas indicat, que no sembla tampoc ésser el que refereix la crònica, perquè diu que fou atorgat graciosament. [El morabatí es collia cada set anys a Aragó i cada sis a València; és una font important per a estudis demogràfics; a Catalunya se'n conserven registres de les poblacions de la castellania d'Amposta i de Ribagorça: J.C. RUSSELL, *The medieval 'Monedatge' of Aragon and Valencia*, "Proceedings of the American Philosophical Society", 106-6 (1962), p. 483-504. C. ORCÁSTEGUI GROS, *La reglamentación del impuesto del monedaje en Aragón en los siglos XIII-XIV*, "Aragón en la Edad Media", v (1983), p. 113-121. J. CAMARENA MAHIQUES, *Focs y morabatins de Ribagorça (1381-1385)*, Saragossa, Anúbar, 1966. P. ORTEGA PÉREZ, Pascual, *Monedajes de las encomiendas hospitalarias de Ascó, Horta y Miravet (siglo XIV)*, Saragossa, Anúbar, 1997. M.T.F.].

872. Elionor de Portugal va morir, doncs, a les darreries d'octubre de 1348 (ZURITA, llibre VIII, cap. xxxiii; P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 275). Soterrada de moment a Eixèrica, fou traslladada a Poblet al cap d'uns quants anys (R. OLIVAR, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal*, pàg. 146). [La reina morí el dijous 30 d'octubre cap a la mitjanit: A. LÓPEZ DE MENESES, *Documentos acerca de la Peste Negra*, doc. 39-41 i 43, p. 324-326, 327. Suposem que aquest Pardo de la Casta és Pedro i no el seu germà Aznar. Era de la casa del rei i havia participat en les campanyes de Mallorca i del Rosselló el 1343-1344, i obtingué la castellania del castell de Bellver i al Rosselló fou premiat amb béns a Taltaüll: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 549, 580, 585. G. ENSENYAT, *La reintegració*, p. 198 i 423. Sobre Rodrigo Díez, pare del que morí, cf. n. 293. M.T.F.].

de la ciutat, isqueren contra lo lloc de Riba-roja ab trabucs; lo qual lloc era de mossèn Ramon de Riu-sec, majordom nostre. E, après, anaren a Morvedre e robaren la juderia nostra, e altres diverses mals e crims que faïen e cometien, per tot lo regne tinent a Castelló, gent de cavall de què era cap En Berard de Canyelles. E corrien tota la plana, e no hi havíem altra defensió sinó la vila de Borriana, que era tota nostra e on jamés no es cridà ne es nomenà Unió.⁸⁷³ E posam-hi per regidor, ab gent de cavall e de peu, mossèn Guillem de Bellera, qui noblement estava per defensió de la plana. E, en lo dit lloc de Sogorb, fo ab nosaltres lo castellà d'Amposta, mestre de Montesa, Don Pedro d'Eixèrica, Don Llop de Luna e mossèn Bernat de Cabrera e N'Alfonso Roger de Llòria e molts d'altres de regne de València e d'Aragó. E foren entre tots mil e dues-centes capellines⁸⁷⁴ e tro a quinze mília servents, e haguem acord què faríem. E els uns tenien que anàssem a Borriana e cobràssem lo lloc de Castelló e que, com senyorejàssem tota la plana, que anàssem a València; e assignaven-hi moltes raons, per les quals los paria que així es degués fer. L'altra part del consell tenia que anàssem dret camí vers la ciutat de València, assignant-hi moltes raons que així es devia fer. Sobre açò fon deliberat que, així com plac a nostre Senyor Déu, tinguem nostre camí vers València,⁸⁷⁵ e anam a Morvedre, on aturam alguns dies per replegar nostra gent e ordenar aquella.

54 E, fet açò, isquem del dit lloc de Morvedre⁸⁷⁶ e donam la davantera al noble Don Pedro d'Eixèrica e a son frare N'Alfonso Roger de Llòria. E, en aquell dia maiteix, nós, ab los dits castellà d'Amposta, mestre de Montesa e Don Llop de Luna, e ab tota l'altra nostra gent de cavall e de peu, anam al lloc de Puçol, qui és del bisbe de València; lo qual era ple de blats e de vi e d'oli, car havia grans collites e bones. E tantost fon barrejat, e les gents, fuites. E aturam-hi tres dies per tal com la torre era establida de quaranta hòmens e havien per cap un adalill, al qual, après, fem dar mort en València, car los altres, qui foren preses en la dita torre, hagueren remissió nostra a suplicació de mossèn Hug de Fenollet, bisbe de València e cance-

873. Sobre la fidelitat de Borriana en els temps anteriors, vegeu capítol segon, § 30. Sobre la seva fidelitat en aquestes lluites, ZURITA, llib. VIII, cap. XXIII. [Sobre l'atac a la juderia de Morvedre: M.D. MEYERSON, *Victims and players: the attack of the Union of Valencia on the Jews of Morvedre, a Religion, text and society in Medieval Spain and Northern Europe*, 2002, p. 70-102. Sobre R. de Riu-sec, cf. n. 824; G. de Bellera, n. 598; el castellà d'Amposta, n. 853; el mestre de Montesa, n. 298, P. de Xèrica, n. 245; L. de Luna, n. 244; B. de Cabrera, n. 98; A. Roger de Lòria, n. 269. M.T.F.].

874. La designació d'aquesta tropa de cavalleria deu ésser deguda als capells que portaven. Diem de cavalleria, perquè els servents eren les tropes de peu. També ZURITA els considera de cavall (llib. VIII, cap. XXXIII).

875. El rei va estar a Sogorb fins el 20 de novembre de 1348 (ZURITA, llib. VIII, cap. XXXIII).

876. La partença de Morvedre fou el dia 4 de desembre (ZURITA, *loc. cit.*). Malgrat el detall de l'itinerari, la crònica ha deixat la forma de dietari del capítol anterior. Probablement, el redactor no disposa de la documentació adient.

ller nostre, de qui lo dit lloc era. E, com los de la dita torre hagren despeses totes les armes ab què es podien defendre, estaven endureïts, que no es volien retre, tro que hi manam metre foc. E lladoncs, forçat que els fo, reteren la torre e menam-los preses en la nostra host.

55 Partent del dit lloc de Puçol, anam al Puig e trobam lo castell desemparat. E, après, passant per lo lloc de Montcada, dreçam nostre camí, ab tota nostra gent, al lloc de Paterna, e aquí posam nostre setge contra la ciutat. E los de la ciutat isqueren ab llur gent e enfortiren-se en un lloc apellat Mislata, on feren palissada en los assuts e estaven tan enfortits, que no els podia hom damnificar, e tots dies havien palatisses entre els nostres e els llurs. E, en la dita llur host, tenien llur bandera reial contra la nostra. E, com haguem així estat tro a tres dies, Miquel Pérez Sabata, cavaller d'Aragó, tenia la guarda de la nostra host, e, estant dellà lo riu, los de València faïen llavors palatís ab ell, e isqueren dels de València qualsque dos-cents hòmens fora la palissada. E llavors lo dit Miquel Pérez brocà e mes-los tots per la palissada. E les nostres gents de peu, qui eren deçà lo riu, veent allò, començaren brega ab ells; e lo castellà d'Amposta, ab qualques sis o set de mula, acorrec a ells per fer-los tornar. E, com fo lla, veé que la brega era tan mesclada que no era a ells de tornar. E los de València faïen gran esforç envers los nostres, qui cridaven que volien cavallers o hòmens de paratge per cabdellar e esforçar-los. E llavors En Joan Ramírez d'Arellano, En Ramon de Vilanova,⁸⁷⁷ En Ferran Ruiz de Caravantes avallaren dels muls que cavalcaven e, per un portell fort estret e perillós, ab sengles pavesos en les mans, pujaren en la carrera, com estiguessen en la rambla baix. E, com foren ab ells, esforçaren la nostra gent en tal manera, que en fort poc espai feren desemparar als altres la barrera, e hac-hi fort gran brega. Los de l'altra part del riu, qui tenien altra barrera de la ciutat, veents que els altres llurs havien desemparada la barrera, feren atretal ells de la sua. E, en aquest endemig, nós fom a cavall e, ab tota nostra gent, per la rambla avall, menam-los-ne. E moriren-n'hi bé mil e cinc-cents d'ells; e, si ens haguéssim volgut, aquella nit la ciutat se fóra entrada. Mas nós no el volguem que es destruís e fem-ho cessar.⁸⁷⁸

877. Deu ésser el nét de Vidal de Vilanova de qui ha parlat abans, § 40. [A l'apartat 54 ha esmentat Hug de Fenollet (cf. n. 686), al 55 Miguel Pérez Zapata (cf. n. 213) i Ramon de Vilanova (cf. n. 824). Apareixen per primera vegada Joan Ramírez d'Arellano i Ferran Ruiz de Caravantes, que eren capitans de gent d'armes de Navarra i Castella respectivament; el primer era un ric home navarrès de mare aragonesa que el 1362 tornà a posar-se al servei del rei Pere el Cerimoniós, bé que també prestà serveis diplomàtics al seu propi monarca en negociacions amb el comte de Foix i especialment amb el rei Pere el Cerimoniós durant la guerra amb Castella. Més endavant serví també Enric de Trastàmara i tingué possessions a Aragó i a Castella, on finalment quedà establert: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 166. M. DIAGO, *Un noble entre tres reinos en la España del siglo XIV: Juan Ramírez de Arellano*, "Príncipe de Viana", LXIV (2003), p. 523-556. M.T.F.].

878. Contrasta amb el designi d'arar de sal la ciutat (més endavant § 57).

56 Tenint nostre camí, veem que Don Pedro d'Eixèrica ab gran colp de gent faia lo camí del raval de Sent Joan, e Don Llop de Luna faia lo camí de l'Eixerea ab molta altra gent. E nós, dubtants que gran dan no se'n seguís, trametem certes persones ab grans manaments als dessús dits nobles, que fessen lo camí del nostre reial, e així ho feren. E, tantost com hi foren, pujaren en les torres del dit reial les banderes del castellà d'Amposta e del maestre de Montesa e dels dits Don Pedro d'Eixèrica e de Don Llop de Luna. E, après poc, vinguem-nos en la reassaga e fem muntar la nostra bandera en la pus alta torre del dit reial e fem totes nostres hosts albergar del nostre reial tro fins a la Saidia, exceptat la host de Terol que fem albergar dins lo nostre reial. Mas la nostra gent discorrien tota l'horta de la ciutat e les alqueries que eren plenes de viandes, que no havien fretura de res. E la ciutat, veent que la ira de Déu los era venguda dessús per llur gran culpa, tenc tots los portals de la ciutat tancats, que no en gosava eixir persona.

57 E l'endemà alguns, ab guiatge nostre, ço és, En Guillem de Magencosa, mercader, e En Llop de Piera, notari,⁸⁷⁹ isqueren de la ciutat, e vingueren a nós, qui érem en lo dit nostre reial, e suplicaren-nos que certes persones fossen per nós guiades, que poguessen tractar ab nós d'obtenir de nós gràcia e mercè. E fo'ls atorgat; emperò lo castellà d'Amposta e misser Bernat d'Olzinelles, tresorer nostre, entraren en la ciutat per regonèixer algunes coses, de què nós volíem ésser certificats. E, com foren tornats, nós ab nostre consell començam a tractar sobre els afers dessús dits. És ver que nós, per la gran rebel·lió que ens havien feta los de la ciutat, érem d'enteniment que la ciutat fos cremada e destruïda e arada de sal, per tal manera que jamés persona no hi habitàs. Mas alguns, e gran res de nostre consell, nos ho desaconsellaren, que per res no fos, assignant-nos-hi tres raons especials. La una que per los crimosos no devien ésser condemnats los justs, parlant de les ciutats de Sodoma e de Gomorra, a les quals Déus hagra perdonat, si deu justs s'hi fossen trobats. E era cert que molts dels habitants de València foren en nostre servei, no tement perdió de béns que hi havien. L'altra fo que la ciutat de València en temps passat havia fets grans e assenyalats serveis a nostres predecessors e a nós, de què raó era que hi haguéssim nostre esguard. La terça, que, si aital ciutat se destrovís, nós minvaríem molt nostra corona, com no ha rei de cristians que haja millors tres ciutats que nós havíem, ço és, Saragossa, València e Barcelona. E, per totes aquestes raons, nós tempram la ira que havíem sobre el dit poble;⁸⁸⁰ emperò no volgüem que passàs sens algun càstig. E, après molts raonaments, nós perdonam a la ciutat, retengudes,

879. La precisió dels noms i les professions és donada per la redacció definitiva.

880. El disegni de destruir la ciutat no degué passar, en l'ànim del rei, d'una ficció: per endavant ell sabia com fóra contraproductent per a ell mateix. Cf. el judici del rei de Castella, § 65. [La referència bíblica a Sodoma i Gomorra correspon a Gènesi 18, 16-33 i 19, 1-29].

emperò, cinc coses. La primera, que de la dita gràcia no s'alegràs hom mort, ans, si per los actes de la Unió, eren atrobats culpables, que poguésem confiscar los béns llurs a nostre fisc; la segona, que no s'hi comprenguessen hòmens generosos; la terça, hòmens de casa nostra; la quarta, certes persones nomenades, de les quals n'haguem alguns, de qui fem justícia corporal; la quinta, que tots quants privilegis la ciutat havia, vinguessen a nostra mà, e que els lleixàssem aquells que a nós plauria, així com de fet se féu, que alguns los en tolguem de tot e altres ne corregim e altres los en lleixam.

58 Finats los dits afers, nós entram en la ciutat poderosament ab la gent que encara teníem a sou, e fom en la seu, faent reverència a nostre Senyor Déus e gràcies, com havíem per justícia la dita ciutat cobrada.⁸⁸¹ E preïcám al poble, dient-los moltes coses sobre el fet del crim que comès havien contra nós, e nós, així com a rei misericordiós, siguent les carreres de nostres predecessors, los havíem perdonat; e ells ab gran humilitat acceptaren de nós la gràcia que els havíem feta. E d'aquell dia avant romàs la ciutat en amor e en gràcia nostra.

59 Segons que dessús és expressat, nós exceptam de la dita remissió certes persones nomenades, de les quals teníem preses vint. E, ans de la festa de Nadal cinc dies, donam-los sentència en lo nostre real, en la casa baixa, pres lo portal major. E, com foren menats denant, fallí'n un qui no es trobà, qui havia nom En Rull, un dels mellors mariners que nós havíem en València. E donam la sentència en aital manera que quatre d'aquells, qui eren generosos, foren escapçats, ço és, En Joan Roís de Corella e En Ponç Dessoler e En Ramon Escorna e En Jacme de Romaní e lo adalill qui fo pres en la torre de Puçol.⁸⁸² Dels altres hi havia tres juristes, e tots los altres eren gent de poble, mercaders e menestrals, entre los quals hi hac un bar-

881. L'entrada del rei a València va tenir lloc el dia 10 de desembre de 1348, un dimecres (ZURITA, llib. VIII, cap. XXXIII).

882. Cf. abans, § 54. [Joan Roís de Corella havia estat jurat de València pels cavallers el 1341 i justícia criminal el 1346; posseïa un patrimoni notable, que el rei confiscà: els llocs d'Olocaive i Pedreguer, amb les alqueries de Rafal, Montroi, Canyelles, Binicau i Aguilar, foren venuts a Mateu Mercer; Almussafes, fou donada pel rei a Garcia de Lorís, però després la hi hagué de comprar per satisfer el dot de la vídua, Francesca, i les alqueries de Mililla, de Gata i de Neclas foren donades a Berenguer d'Abella: S. CARRERES ZACARÉS, *Llibre de memòries*, p. 34 i 35. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 297-302, 425-427, 1788. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, III, p. 611. Ponç Des-Soler era senyor d'alguns llocs que també foren confiscats: Alfandeguella, que el rei donà a les seves filles, Alaquàs i Cortitxelles, venuts a Joan Escrivà, el qual també comprà censos sobre Patraix: *Liber cit.*, doc. 66, 225-226, 2.108. Ramon Escorna era el nét d'un Ramon Escorna que havia estat secretari de Jaume I i procurador reial de Pere el Gran; posseï el lloc d'Almussafes, del qual el seu nét es desprengué; el seu fill del mateix nom obtingué permís, el 1306, per fer-se armar cavaller per don Juan Manuel o el baró que volgués (ACA, C, reg. 203, f. 157 r.); el nét estava casat amb Bernarda Zapata: *Liber cit.*, doc. 426. J. HINOJOSA, *Diccionario cit.*, II, p. 158. Sobre Jaume de Romaní, cf. n. 629. M.T.F.].

ber qui havia nom Gonçalvo, lo qual, segons que damunt havem recitat, lo jorn que es mogué lo avalot en la ciutat, aquell vespre, lo dit Gonçalvo, ab quatre-cents hòmens de sos sequaces, venc ballar ab trompes e ab tabals al nostre reial, e, volguésem o no, haguem a ballar ab ells nós e la reina. E lo dit Gonçalvo mes-se enmig de nós e de la reina e dix aquesta cançó:

Mal haja qui se n'irà
encara ni encara...

E nós diguem-li, com haguem donada la sentència:
—Vós nos digués, l'altre jorn, com vingués ballar al nostre reial, tal cançó:

Mal haja qui se n'irà
encara ni encara...

A la qual cançó no us volgum respondre. Mas ara responem-vos:

E qui no us rossegarà
susara, susara!⁸⁸³

60 E hac-n'hi alguns qui foren rossegats e penjats, e altres solament penjats. Dels quals n'hi hac alguns, així com ho mereixien, als quals fo donat a beure del metall de la campana de la Unió que havien feta, la qual estava en la sala de la casa del consell de la ciutat, qui és prop la seu. E, com aquesta campana repicava, los conservadors de la Unió e tots los altres, qui eren diputats als actes d'aquella, se justaven de continent. Per què fo justa cosa que aquells que l'havien feta fer beguessen de la licor d'aquella, com fon fusa.⁸⁸⁴ E eren molts e diverses los crims per ells comeses, entre els quals n'hi havia un, que havien fet un ofici de justicier, lo qual, per manament dels conservadors, dava morts a alguns de la ciutat, en aital manera que, en la primera part de la nit, anava a casa d'aquell qui devia morir e, tocant a la porta, manava-li que, de continent, anàs a la sala on eren los conservadors, e aquell

883. Es refereix als fets contats en el § 42. Recordem que el rei era poeta i això li permeté de completar sinistrament i sarcàsticament la cançó de Gonçalvo.

884. Aquest fet és un dels que més han contribuït a valer-li el títol de cruel. Observem que està dit amb una tal naturalitat, que ens fa pensar que ell ho trobava realment just, escaient. [La decisió de fer la campana fou presa el 18 de novembre de 1347 pel Consell de la ciutat: S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, p. 37-38. Ja hem dit que Pere el Cerimoniós no perdonava fàcilment les revoltes; a València hi entrà amb l'exèrcit i, malgrat que perdonà la ciutat, portà a terme càstigs exemplars amb una crueltat proporcional a la humiliació rebuda: R. NARBONA, *Ritos y gestos*, p. 322-324. M.T.F.].

hom, tot espaordit, eixia de son alberg e seguia aquell mal oficial e, així com lo deguera menar a la sala, on deïa que eren los conservadors, ell lo menava al riu e aquí ell l'ofegava. E, en la dita sala, tenien en una pertxa quinze o vint sacs, e, al matí, com les gents hi venien, trobaven menys tres o quatre sacs e deïen:

—Ordumes s'hic ha fetes esta nit!

E per totes aquestes coses e per altres se donaren les sentències dessús dites.

61 Aprés la festa de Nadal fo pres a Corbera En Joan Sala, savi en dret, qui fon gran capità de la Unió, e, en alguns llocs, alguns altres, e En Bernat Redó, draper, qui així mateix fo gran executador de la dita Unió, fo-nos dit que era ací, en la ciutat, e nós manam En Ramon de Vilanova que ell diligentment lo cercàs, e féu-ho e trobà'l e menà'l-nos. E, com fo acabada llur enquesta, donam a tots sentència de mort. E foren rossegats e penjats en la ciutat, salvant lo dit En Bernat Redó, qui ens suplicà de dues coses, pres que la dita sentència fon per nós donada, ço és, que li perdonàssem lo mal que fet nos havia, e l'altra, que fos escapçat e no penjat. E així li fo per nós atorgat, e així es féu.

62 Fetes les dites justícies, alguns de nostre consell nos suplicaren que, pus de tantes persones havíem fet justícia corporal, que d'allí avant no ens en curàssem de dar mort a algú per lo dit fet, car per via de remissió, podíem punir los altres qui eren culpables. E així ho fem, exceptat que a alguns absents donam sentència, en llur absència, confiscant a nós llurs béns.⁸⁸⁵

63 E per la dita forma fo finada e condemnada la dita Unió, així com aquella que fo injusta e reprovada, per obra de nostre Senyor Déus, qui no consent que els mals passen sens punició, per aquella auctoritat dient: *Nullum malum in punitum, nullumque bonum irremuneratum*;⁸⁸⁶ e per tal com nós havíem haüda e havem es-

885. El rei no deixa d'aprofitar l'ocasió per enriquir l'erari, i no vol estar-se de dir-ho. Per a altres execucions que es van fer, vegeu ZURITA, llib. VIII, cap. XXXIII. [Joan Sala fou designat tractador de la Unió el 1347 i el mateix any fou elegit un dels síndics que havia de representar els unionistes valencians a les corts aragoneses, per invitació de la Unió aragonesa i també fou designat advocat de la ciutat perquè els que hi havia havien estat destituïts; també fou designat conservador i més endavant tingué el comandament suprem de la Unió, com a capità, després de la mort de fra Dalmau de Cruïlles; li foren confiscats l'alqueria de Xixarà, en el terme d'Alzira, molins i altres drets: S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, p. 37. M. RODRIGO, *La Unión valenciana*, p. 153, 154, 155-156. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 2927. Bernat Redó o Redon era jurat de València el 1348, escollit el 1347; els seus antecessors en el càrrec eren els que havien convocat la Unió, però ells manaven a la ciutat quan el rei Pere hi fou gairebé presoner; fou conservador de la Unió: M. RODRIGO, *La Unión valenciana*, p. 152, 154. Com hem vist a la n. 882, a tots els que foren considerats culpables els foren confiscats els béns, no només als absents. Una part s'utilitzà per recompensar els que havien servit el rei i una altra part fou venuda. M.T.F.].

886. Aquesta frase, que no és bíblica, no hem pogut identificar-la. [Es tracta d'una sentència escolàstica molt divulgada a l'Edat Mitjana].

perança en Déu, qui ha retut guardó a aquells segons llurs mèrits e, segons la paraula del Salmist, dient: *Mihi vindictam et ego retribuam illis in tempore ut labatur pes eorum...*⁸⁸⁷

64 Siguent lo temps, en aquest any, lo concorrent del qual fo mil e tres-cents quaranta-nou, per tal com érem sens muller, trametem nostres missatgers a l'illa de Sicília per fer matrimoni ab la filla del rei En Pere de Sicília.⁸⁸⁸ Los quals missatgers foren mossèn Llop de Gurrea, cambrer nostre, e mossèn Mateu Mercer. E, com hagren acabat lo tractament del dit matrimoni, vengren a nós, qui érem en València, e menaren-nos la dita filla del rei Pere, qui ja era difunt, e havia nom Elionor; la qual prenguem per muller en la dita ciutat solemnement, e així com se convenia a nostra dignitat reial.⁸⁸⁹

65 En aquest any mateix, trametem per missatger mossèn Bernat de Cabrera al rei de Castella, apellat Alfonso, per ço com estàvem ab alguna sospita d'ell per raó de la reina Dona Elionor, madastra nostra, e els infants Don Ferrando e Don Joan, frares nostres, qui tots eren en Castella e no eren clars ab nós per lo fet de la Unió en què ens havien prou desservits. Mas lo dit rei Anfós era savi senyor. Recordant de les bones obres, les quals, en servei de Déu e per amor d'ell, havíem fetes en lo fet de la guerra que havia contra los moros, de la qual li féu Déus gràcia, com, per l'ajuda nostra, mitjançant la gràcia de Déu e son esforç, conquistà e a sos regnes aplicà la ciutat d'Algesira d'Alfadre ab sobirà treball que n'hac;⁸⁹⁰ recordant encara lo bon deute que era tostemps estat entre les cases d'Aragó e de Castella, reebé lo dit nostre missatger molt graciosament e finà ab ell de bona amistat, així com antigament era acostumat, faents-se valença l'una a l'altra contra tots reis, exceptada, per ell, la casa de França, e, per part nostra, fo exceptada la casa d'Anglaterra.⁸⁹¹ E, estant ab ell lo

887. Aquesta frase, que no figura en els Psalms, figura, pel que fa a la primera part, *Mihi vindictam, ego retribuam*, a l'epístola als Romans 12, 19, i a l'epístola als Hebreus 10, 30, que fan referència al Deuteronomi 32, 35, on apareix la segona part de la citació de la crònica: *Mea est ultio, et ego retribuam in tempore ut labatur pes eorum*. [J. B.]

888. Es tracta de Pere II de Sicília, fill i successor de Frederic III, nét, doncs, de Pere el Gran, que fou el primer Pere de Sicília. La seva filla, tinguda amb Elisabet de Caríntia, era Elionor, que serà la tercera muller de Pere el Cerimoniós, *la reina grossa*, com l'anomenava el poble.

889. Les noces van tenir lloc a València el dia 27 d'agost de 1349. ULLA DEIBEL, *La reina Elionor de Sicília, a Sobiranes de Catalunya*, "Memòries de l'Ac. de B. Lletres de Barcelona", x, 1928, pàg. 357. [Sobre els dos missatgers, cf. n. 293 i 440. La ciutat de València organitzà festes per a l'entrada de la reina Elionor, que es produí el 24 d'agost: S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, p. 40-41. M.T.F.].

890. Vegeu més amunt, cap. III, § 97.

891. Per a aquesta ambaixada de Bernat de Cabrera al rei de Castella Alfons XI, vegeu ZURITA, llib. VIII, cap. XXXV. Es va renovar l'aliança, amb restitució de viles o castells a la reina Elionor, madrastra de Pere, i als seus fills els infants Ferran i Joan, i la col·laboració naval catalana en l'empresa del rei de Castella contra els sarraïns (es tractava del setge de Gibraltar). L'aliança francocastellana i l'aliança an-

dit mossèn Bernat de Cabrera, volc lo dit rei de Castella saber d'ell quina punició havíem nós feta de la ciutat de València, e dix-li-ho així com fon fet. E ell respòs:

—*Fizo com a bon rei, mas no lo haquéramos nós així feito.*

66 Per avant, com tots los afers dessús dits foren finats, acordam d'anar en Catalunya, e partim de València en lo mes d'abril de l'any mil e tres-cents cinquanta. E fom en Barcelona, on estiguem algun temps. E, après, anam a Perpenyà, e la reina, nostra muller, estant ab nós en lo castell de Perpenyà, hac fill mascle, lo qual nasc lo dia de Sent Joan en què començà l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-u. E per ço lo dit infant hac nom Joan.⁸⁹²

67 E, estant nós en lo dit lloc de Perpenyà, vengueren a nós missatgers del duc e comú de Venècia, los quals desitjaven molt haver confederació ab nós contra genoveses, ab los quals guerrejaven. E com lo duc e comú⁸⁹³ de Gènova sentí açò, tramereren a nós llurs missatgers, per vigor de la qual missatgeria requirint-nos de confirmació de pau e que per res no féssem colligança ab lo venecià. E sobre açò haguem nostre acord ab los de nostre consell, ço és, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn N'Asmar de Mosset, mossèn Bernat de Cabrera, mossèn Garcia de Lorís, mossèn Tomàs de Marçà, mossèn Ferrer de Manresa, misser Bernat d'Olzinelles, misser Rodrigo Díez, mossèn Mateu Mercer e En Jacme Desfar e altres del dit nostre Consell. E els uns tenien ab los genoveses, esguardant que ja érem ab ells en

glocatalana destaquen en la crònica. El tractat fou signat al setge de Gibraltar, el 29 d'agost de 1349. [Cf. el text del tractat a A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 351-357, amb molts errors de transcripció. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 357. M.T.F.].

892. El dia 27 de desembre de 1350 s'escau la festa de Sant Joan apòstol i evangelista, que és a la que es refereix la crònica (ZURITA, llib. VIII, cap. XL). I diu 1351, perquè compta per la Nativitat. [Cf. sobre el naixement de l'infant i els primers anys d'infantesa i adolescència, fins al seu casament: J.M. ROCA, *Johan I d'Aragó*, "Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XI, Barcelona, 1929, p. 1-37. M.T.F.].

893. El ms. A diu *comú e duch*, la redacció definitiva restableix la jerarquia. L'ambaixador de Venècia era Giovanni Gradenigo; el de Gènova, Bonifacio de Camogli. Més tard Gènova va enviar Cristoforo Paulo. ZURITA, llib. VIII, cap. XLV. [L'ambaixador venecià no era Giovanni Gradenigo, com diu Zurita, sinó Giovanni Steno. Giovanni Gradenigo hi intervingué més tard: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 64. Ja hem parlat de gairebé tots els consellers que apareixen a continuació, i que deliberaren sobre la conveniència d'aliar-se amb Gènova o amb Venècia, a n. 537, 338, 98, 213, 785, 784, 293, 440 i 594, menys de Tomàs de Marçà, que apareix per primera vegada. Era un dels consellers rossellonesos del rei, bé que era originari del territori veí del Rasès i s'havia establert al Rosselló vers 1340. Prengué partit a favor del rei Pere en la guerra contra el rei de Mallorca i fou recompensat pel monarca amb béns dels rebels i amb un lloc al consell reial. El monarca l'envià a la cort francesa en dues ocasions, el 1345 per protestar per la revocació de la salvaguarda a favor dels seus súbdits, i el 1349 per negociar el matrimoni de la infanta Constança, filla gran del rei, amb Joan, fill gran del rei de França. Fou una de les persones a qui el rei encomanà d'estudiar els danys produïts durant la guerra de la Unió a València per tal de satisfèr-los: J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 568, i 4, p. 15, 169, 171 i 204. J. CAPEILLE, *Dictionnaire*, p. 350. M.T.F.].

ferma pau e que per ells nos era proferta gran ajuda e avantatges. Los altres, qui tenien la part del venecià, deïen que, per ço com lo venecià nos faia grans avantatges de moneda e que, ab ajuda d'ells, nos podíem reintegrar de les males obres e grans damnatges que els genoveses nos havien feits e faïen tots dies, car, estant en pau ab nós, trameteren setze galees en Sàsser e ab los barons d'Òria, qui allò havien tractat, tengueren assetiada la ciutat de Sàsser ben vuit meses, e fóra perduda sinó que En Riambau de Corbera, governador de l'illa de Sardenya, menà ab si de Catalunya molta gent de cavall e de peu. E, com fo en Sardenya ab d'altra gent qui el seguí, e, ab ajuda del jutge d'Arborea e d'En Joan d'Arborea, son frare, qui personalment hi anaren, llevaren lo setge de la dita ciutat e hi ocieren molta gent, en tant que la dita ciutat romàs desembargada del dit setge.⁸⁹⁴ E, recitades e concordades totes aquestes coses en nostre consell, lo qual per major partida s'esforçàs lo dit mossèn Bernat de Cabrera, fo acordat que féssim guerra contra los genoveses, qui molt nos eren ofeses e ens havien trencada pau, sens deseiximent algun, que dat no ens havien. E per ço fem la confederació ab los missatgers de Venècia e donam repulsa als missatgers de Gènova, qui tantost se'n tornaren quaix menaçant e dient que ells confiaven de llur fet en Déu e en la llur bona espasa.

Per aquesta raó començam la guerra contra los genoveses, de la qual és tractat llargament en lo següent quint capítol del present llibre, lo qual capítol és intitulat: CAPÍTOL QUINT. DE LA GUERRA DELS GENOVESES.

CAPÍTOL QUINT

[GUERRA CONTRA GÈNOVA I EXPEDICIÓ A SARDENYA]

1 En aquest capítol és contengut com nós, rei En Pere, dessus dit, fem confederació e avinença ab lo duc e comú de Venècia contra lo duc e comú de Gènova,⁸⁹⁵ e de

894. Sobre aquests fets, vegeu ZURITA, llib. VIII, cap. XXXVIII; MIRET I SANS, *Els vescomtes de Bas a l'illa de Sardenya*, pàg. 105 i seg. [Riambau de Corbera, nomenat lloctinent de governador a Sardenya el 1347, es dirigí a l'illa amb tropes de reforç i, amb l'ajut del jutge d'Arborea i el seu germà Joan, vencé els Doria i desassetjaren la ciutat de Sàsser vers la meitat de l'any 1348. Riambau de Corbera era un cavaller del Vallès, fill de Romeu de Corbera, senyor del castell de Corbera, i de Sibilla, de qui degué heretar el castell del Far, domini que completà amb els llocs veïns de Collsabadell i Sanata, rebuts en premi als seus serveis al rei en la campanya del Rosselló de 1344 i especialment en la defensa de Mallorca contra la invasió de l'exrei Jaume III, ja que es considerarà que fou l'artífex de la victòria a la batalla de Llucmajor el 1349. Seguidament tornà a Sardenya, confirmat com a governador, on continuà la lluita contra Brancalione Doria, que es rendí el 1350, i els altres Doria a l'Alguer i Castell Genovès, que foren ajudats pel jutge d'Arborea, que s'estava girant contra els catalans. El 1354 morí en el setge de l'Alguer, durant la campanya del rei a l'illa. Estava casat amb Elisenda, que fou nomenada tutora del fill i hereu d'ambdós, Pelegrí: M.M. COSTA, *Oficials*, p. 340-343. *Els castells catalans*, II, p. 230. M.T.F.].

895. El dux de Venècia era Andrea Dandolo. [El rei no fa menció de la guerra que en temps del seu pare havia enfrontat la Corona catalanoaragonesa i Gènova: J. MUTGÉ VIVES, *El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno*, "Anuario de Estudios Medie-

tots los afers qui es seguiren après la dita confederació. E conté-s'hi primerament com l'estol nostre, de què fo capità lo noble En Ponç de Santa Pau, passà ensems ab l'estol de Venècia a les parts de Romania, e de la batalla que els dits dos estols hagueren ab l'estol de Gènova qui era en les mars del lloc de Pera, pres Costantinoble; e com, en l'any après sigüent, lo noble En Bernat de Cabrera, capità del nostre estol, ab vint galees del venecià, se combaté ab l'estol de Gènova en les mars de l'Alguer, e aquell, ab la gràcia de Déu, vencé e desbaratà, e n'hac trenta-tres galees ab tota llur xurma, e encara pres lo lloc de l'Alguer, qui ens era rebel·le; e com, après, lo dit lloc de l'Alguer e el jutge d'Arborea se rebel·laren contra nós, e, durant la dita guerra, nós, per la dita rebel·lió, haguem personalment a passar en l'illa de Sardènya, faent nostra execució contra lo dit jutge; e com, recobrat lo dit lloc de l'Alguer e posada la dita illa en estament de pau e concòrdia, nos en tornam en Catalunya.

2 Lo qual fet del dit quint capítol començà en aital manera que, nós estants en lo castell nostre de Perpinyà, en l'any qui es comptava mil e tres-cents cinquanta, vengren a nós missatgers solemnes del duc e comú de Venècia per fer ab nós confederació contra lo duc e comú de Gènova e tots los llurs districtuals ab qui lo dit comú de Venècia havia guerra. E el duc e comú de Gènova, sintent lo fet de la dita missatgeria, de què dan los podia seguir, trameteren a nós, estants en lo dit castell de Perpinyà, on ja eren los dits missatgers de Venècia, llurs missatgers solemnes, per tractar ab nós de confirmació de pau, la qual, ja temps era passat, havien ab nós, e que la dita confederació no es fes ab los dit venecians, oferents-se a nós en grans profertes e satisfaccions de dans donats, ab que cessàs la dita confederació dels venecians.⁸⁹⁶

vales", 2 (1965), p. 229-256 i, de la mateixa autora, *La guerra contra Gènova de 1330-1335. Documentació barcelonina*, cit.; *La contribució del regne de Mallorca a la guerra catalano-genovesa de 1330 a 1335*, "Actes del XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó", Comunicacions 1-1, Palma de Mallorca, 1989, p. 217-226; *Notícies i documents sobre les relacions entre Barcelona i Nàpols durant la guerra de Gènova de 1333-1335*, "Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo ed Età Moderna. Studi Storici in Memoria di Alberto Boscolo", II, 1993, p. 203-215; *La contribució de les ciutats de Tortosa i de Girona a l'armada contra els genovesos durant el regnat d'Alfons el Benigne (1333)*, "XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona" (Sassari-Alghero, 1990). *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII. 2. Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XV)*, III, Sassari, Carlo Delfino ed., 1996, p. 629-641 i *Contribució de València a la guerra catalanogenovesa de 1330 a 1335*, a XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004*, ed. R. NARBONA, València, Universitat de València, 2005, p. 309-325. V. BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió*, p. 65-110. M.T.F.].

896. En aquests paràgrafs, la crònica repeteix amb alguna ampliació el que ha dit en els §§ finals del capítol precedent. No repetim les notes. [Com que la decisió presa fou de guerra contra Gènova, el rei, aquell mateix any 1350, reuní a Perpinyà la Cort, la qual aprovà una proferta per a la guerra, però les ciutats i viles reials hagueren d'atorgar subsidis particulars per tal d'afrontar les primeres despeses: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Corts, Parlaments y fiscalidad en Cataluña: las "profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)*, a XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. *El poder real en la Corona de Ara-*

3 E nós, oïdes complidament les relacions de tots los dits missatgers, apellam nostre consell en lo qual eren lo comte de Terranova e mossèn Pere de Montcada, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn Bernat de Cabrera, mossèn Galceran de Bellpuig, mossèn Ramon de Riu-sec, mossèn Bernat de So, misser Rodrigo Díez, mossèn Tomàs de Marçà, En Berenguer de Codinacs, nostre maestre racional, mossèn Ferrer de Manresa e En Jacme Desfar e alguns altres de nostre consell.⁸⁹⁷ E, com haguem oïdes les relacions que els dits missatgers nos havien fetes per raó de les dites llurs missatgeries, estigueren tots dubtants en dar-nos llur consell, car alguns n'hi havia qui tenien la part dels genoveses, dient que més valia confermar la pau, per tal com ells eren hòmens fort destres en la mar e que en poguérem haver damnatge, majorment pus ells s'oferien a satisfer damnatges e encara proferien fer a nós altres coses profitoses e honorables. E l'altra part del consell deïa que era mellor fer la dita confederació ab los venecians, e açò per tal com durant la pau que era feta e fermada per nós, molt de temps havia, ab los genoveses, no ens servaren aquella, car moltes e diverses vegades la'ns trencaren, faent-nos molts greuges

gón (Siglos XIV-XVI), Actas 1-4, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, p. 251-272, reed. a Id., *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*, Barcelona, CSIC. Institución Milá y Fontanals, 2003, p. 293-299. Des de la Cort de Perpinyà, una relació clara de les Corts i Parlaments celebrats a Catalunya, amb dates i llocs i les fonts conservades a: R. CONDE, A. HERNÁNDEZ, S. RIERA i M. ROVIRA, *Fons per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de Corts i Parlaments, a Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, 1991, p. 25-61. Mallorca concedí una ajuda per a armar set galeres amb un pressupost final de 356.360 s.: G. ENSENYAT PUJOL, *Notícies entorn a la participació mallorquina en les campanyes sardes (1347-1357)*, XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona in Italia*, vol. secondo, 1, 1995, p. 417-426, en concret, p. 420. P. CATEURA, *La guerra de Cerdeña y las finanzas municipales: la deuda pública de Mallorca (1355)*, a XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004*, València, Universitat de València, 2005, 1, p. 209-223, en concret p. 211. El rei també obtingué del Papa una dècima triennal el 1351, ja que es tractava de sufocar la revolta de Sardenya, que tenia en feu de la Santa Seu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Fiscalidad pontificia y finanzas reales en Cataluña a mediados del s. XIV: las décimas de 1349, 1351 y 1354*, "Estudios Castellonenses", VI (1994-1995). Miscel·lània d'estudis dedicats a la memòria del Prof. J. Trenchs Òdena, 2, p. 1277-1296, reed. a Id., *Pagar al rey*, p. 154-158. M.T.F.].

897. Els noms discrepen una mica dels que ha donat en el cap. IV, § 67. [Els noms dels membres del consell esmentats no coincideixen tots amb la menció anterior i es complementen; abans no ha esmentat el comte de Terranova (cf. n. 376), Pere de Montcada (n. 271), Galceran de Bellpuig (n. 494), Ramon de Riu-sec (n. 824), Bernat de So (n. 672) i Berenguer de Codinacs, que no havia aparegut encara; era ciutadà de València i ja havia prestat algun servei al rei Pere abans que assolís el tron; actuà com a escrivà de ració força temps almenys des del 1340 fins que fou nomenat mestre racional el 1348, càrrec que ocupà fins al 1375. Reestructurà el seu ofici i redactà unes ordinarions que el regularen detalladament. El 1356 comprà al rei les salines reials situades al costat de l'albufera de València per 50.000 s. També adquirí els llocs d'Albalat dels Sorells, Benimàmet i la part cristiana de Mislata. El 1351 el rei li concedí que pogués accedir a la cavalleria (ACA, C, reg. 894, f. 50 r.); D. GIRONA, *Itinerari de l'infant Pere*, doc. 181. T. de MONTAGUT, *El Mestre Racional*, p. 188-189, 191. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 105. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, 1, p. 589-590; el succeí en els senyoriis el seu fill Gabriel: *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 2.756-2.757. M.T.F.].

e donants damnatges a nós e a nostres sotsmeses, no contrastant que fossen ab nós en pau perpetual e, assenyaladament, nos feren un assenyalat desplaer e damnatge, com trameteren en Sardenya setze galees armades e ab molta gent soberga, donant socors e ajuda als barons d'Òria, qui ens eren rebelles en l'illa nostra de Sardenya e, ab l'ajuda dels dits barons, posaren setge sobre la ciutat de Sàsser. Ab les quals galees venc un germà del duc de Gènova, qui n'era capità, e aquella ciutat de Sàsser tengren assetiada ben vuit meses, tro que En Riambau de Corbera, governador nostre en Sardenya, ab gent de cavall e de peu que se n'havia passada de Catalunya, e encara ab lo poder del jutge d'Arborea e d'En Joan d'Arborea, germà seu, qui personalment per fer-nos un servei ab lo dit governador anaren a la dita ciutat de Sàsser e feriren en les gents del dit setge e d'aquells ocieren molts e delliuraren la ciutat del dit setge.⁸⁹⁸ E nós, oïts aquells dos partits que tenien los dits consellers nostres, atenents los grans damnatges que els dits genoveses nos havien donats, estants ab nós en pau e pensants que en l'esdevenidor aitampoc no ens servarien fe, veents la gran proferta que ens era feta per lo dit comú de Venècia e que, ab llur ajuda, Déus nos endreçaria que hauriem dels dits genovesos aquella satisfacció que mereixien, per ço fo determenat en nostre consell que fésem la confederació desús dita e per ço donam repulsa als dits missatgers de Gènova. Los quals missatgers, veents que àls no podien fer ab nós, ab paraules superbioses partiren-se de nós dients que ells comanaven llurs fets a Déu e a la llur bona espasa, e partiren-se de nós ab continents superbioses e quaix menaçant.

4 E, com los dits missatgers de Gènova se'n foren anats, nós fermam la dita confederació ab los dits missatgers de Venècia, reebents aquella en nom e veu dels dits duc e comú de Venècia, e fem cavaller un dels dits missatgers.

E la dita covinença fo feta e fermada en aital manera que el dit comú de Venècia donàs e pagàs a nós certa quantitat de moneda per cascuna de les galees nostres, per pagar lo sou de la xurma e de la panàtica e altres avantatges; així, emperò, que l'armada nostra, primerament faedora, degués anar a les parts de Romania e mesclar-se ab les armades del comú de Venècia e fer la guerra contra genoveses així com acordarien los capitans del senyor rei e del dit comú.⁸⁹⁹

898. El jutge d'Arborea era Marià IV, que havia succeït en 1346 al seu germà Pere III. [Ens hem referit a aquests fets a la n. 894, quan hem parlat de Riambau de Corbera i les dificultats de defensa a Sàsser entre els anys 1347 i 1353: L. GALOPPINI, *Ricchezza e potere nella Sassari aragonese*, Càller, CNR. Istituto sui Rapporti italo-iberici, 1989, p. 34-41. Cf. sobre l'actitud dels Doria i dels catalans: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 37-40 i 42-52. Sobre les possessions dels Doria a Sardenya: G. MELONI, *Inse-diamento umano nella Sardegna settentrionale. Possedimenti dei Doria alla metà del XIV secolo*, a XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, vol. secondo, II, 1995, p. 573-593. M.T.F.].

899. La resposta als genovesos fou donada a Girona, el 19 d'abril de 1351, i el 3 d'agost el rei va enviar els seus missatgers a desafiar el duc i comú de Gènova (ZURITA, llib. VIII, cap. XLV). El tractat

5 E fon elet per nós en capità de la nostra armada lo noble En Ponç de Santa Pau. E foren lliurades, armades e ben aparellades, vint-e-quatre galees que s'eren armades en breu temps en nostres mars. De les quals galees no se'n menà lo dit capità sinó vint-e-una, car les tres galees, que s'eren armades en València, no foren aparellades lladoncs com lo dit capità partí; per què no es mesclaren ab lo dit estol, ans, partent de València, les menà En Bernat de Ripoll, cavaller e visalmirall de València, així com li era manat, a Costantinoble, on trobaren los estols nostres e del dit Venecià.

6 E ab lo dit capità anaren En Bonanat Descoll, visalmirall nostre, e En Guillem Morey e En Francesc de Finestres, qui foren dats per consellers al dit capità nostre, e eren ciutadans de Barcelona e los pus aptes hòmens e pus destres que nós havíem, en tota nostra senyoria, en lo fet de la mar. E, així mateix, hi anà En Rodrigo Sent Martí, cavaller, visalmirall de Mallorca.⁹⁰⁰ E totes les dites vint-e-una

amb Venècia fou signat el 16 de gener de 1351 i fou ratificat pel dux el 12 de setembre del mateix any. Publicat en *Memorial histórico español*, II. [Les negociacions de Bernat de Cabrera amb l'ambaixador venecià foren laborioses per les exigències catalanes de finançament. Els catalans es comprometeren a armar divuit galeres, a un cost de 1000 florins d'or per galera cada mes, és a dir, 18.000 florins mensuals; els venecians n'havien de pagar les dues terceres parts en pagaments quadrimestrals anticipats a Avinyó. Dos comissaris venecians havien d'acompanyar el comandant de la flota catalana designat pel rei; un terç del botí d'aquests vaixells era per a l'almirall capità, un altre per als catalans i un altre per als venecians; els catalans havien de fer la guerra al Mediterrani Occidental, però havien de perseguir les flotes genoveses de més de deu naus més enllà de l'estret de Messina i havien d'anar a la Mediterrània oriental i unir-se a la flota veneciana, si s'hi desplaçava un gran estol genovès. Després d'haver signat l'aliança amb els venecians, que es mantingué secreta un temps; encara el rei envià a Gènova com a ambaixador Ferrer de Manresa (cf. n. 785) pel gener de 1351 per demanar la renúncia als drets sobre Sardenya i Còrsega i el consentiment de la plena possessió de l'Alguer pel rei; els genovesos no hi consentiren, però enviaren un ambaixador, el canceller Cristoforo de Paolo, el mes d'abril de 1351: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 64-67. Una anàlisi molt detallada de les negociacions a: J.V. CABEZUELO PLIEGO, *Diplomacia y guerra en el Mediterráneo medieval. La liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351*, "Anuario de Estudios Medievales" 36/1 (2006), p. 253-294. Sobre el desafiament a Gènova, cf. n. 913. M.T.F.].

900. Observem aquests títols de vicealmirall de València, de Mallorca i de Catalunya (aquest en el § 7, aplicat a Bonanat Descoll). I observem també la part que en les empreses marítimes continuen tenint els ciutadans de Barcelona. [Sobre Ponç de Santa Pau, cf. n. 685. Bernat de Ripoll participà en l'expedició a Mallorca de 1343 i conduí una flota a Gibraltar el 1350 (ACA, C, reg. 890, f. 136 r.-v.). Morí unes setmanes després de la batalla del Bòsfor (1352): J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 544. A. RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1947. Reed. a cura de M.T. FERRER I MALLOL, 2001, doc. 207. Bonanat Descoll era ciutadà de Barcelona, fou jurat del Consell de Cent el 1342, patró d'una nau mercant, i visità Constantinoble i altres llocs. El 1347 fou designat capità de dues galeres que armava la ciutat de Barcelona (AHCB, Llibre del Consell, 17, f. 82 r. i 83 r.-v.) i el 1351, a més de ser designat vicealmirall per Catalunya en la flota que anava a Constantinoble, fou un dels barcelonins que armaren dues galeres per servir en aquest mateix estol; a causa de la mort de l'almirall Ponç de Santa Pau i del vicealmirall de València, Bernat de Ripoll, capitanejà les vuit galeres que quedaren de la flota i les tornà a Catalunya. El 1356 acumulà el càrrec de conservador de les drassanes reials al de vicealmirall, però el 1357 ja havia estat substituït per Guillem Morey: A. de CAPMANY y de

galees anaren, per ordenació del dit capità nostre, a Menorca. E foren totes justades al port de Maó. E los afers qui es seguiren així del passatge del dit capità, e com se mesclaren ab l'estol del venecià, com de la batalla que hagueren ab l'estol dels genoveses en les mars de Constantinoble, com encara de la torna que el dit nostre estol féu a les parts de Catalunya, après mort del dit capità nostre,⁹⁰¹ foren e es seguiren en la manera que es segueix, segons relació que n'haguem d'aquells qui foren en los afers, qui eren hòmens de creença e de gran auctoritat en lo fet de la mar.⁹⁰²

7 És a saber, que el dit capità nostre, ab les dites vint-e-una galees, partí de Maó e féu la via de Càller, on estec tres dies. E açò era en lo mes de setembre. E, après, partent de Càller, féu la via de Sicília, e arribaren en la platja de Milàs e, partent de la platja de Milàs,⁹⁰³ faent la via de Messina, encontraren-se ab misser Pan-grat, capità de vint galees del comú de Venècia.⁹⁰⁴ E tots ensems foren en Messina, on estigueren un jorn. E partent de Messina, tots ensems feren la via del cap de les

MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, reed. anotada i revisada per E. GIRALT Y RAVENTÓS i C. BATLLE Y GALLART, Barcelona, Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1961-1963, doc. 162, p. 241-242 i A. M. ARAGÓ-M. COSTA, *Privilegios reales*, doc. 174. A. RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. 176, 178, 180, 202, 707 i p. 263. El "Llibre del Consell", doc. 165. Guillem Morey era patró mercant el 1349; el 1351 s'embarcà a la flota de Romania amb la missió, juntament amb Francesc de Finestres (cf. n. 472), que era el clavari de l'armada, de controlar la tresoreria de l'estol. El 1357 fou nomenat vicealmirall de Catalunya i també conservador de les drassanes reials; atorgava les llicències per navegar en temps de guerra el 1363. Comprà al rei el lloc de la Roca de l'Albera (ACA, C, reg. 1078, f. 152 r.). Morí vers 1366. J.M. MADURELL Y MARIMON; A. GARCIA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, Barcelona, Colegio Notarial de Barcelona-CSIC. Departamento de Estudios Medievales, 1973, doc. 96. A. de CAPMANY, *Memorias*, II, p. 270, 284, 733, doc. 180. Rodrigo Sant Martí s'havia ocupat l'any 1338 de la defensa d'una porció de la costa mallorquina, quan es temia un atac dels benimerins del Marroc: M.D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb*, p. 86. M.T.F.].

901. Es refereix a Ponç de Santa Pau, que va morir de resultes de les ferides rebudes a la batalla del Bòsfor (vegeu més endavant, § 11). [Segons la documentació genovesa, l'estol català, que qualifica de mal armat, sortí de Maó el 6 d'octubre de 1351, mentre que la Crònica diu, seguidament, que marxà el mes de setembre: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 102; per a tota la preparació de la flota: *ibidem*, p. 57-96. M.T.F.].

902. Sobre aquesta relació, vegeu més avall, § 11.

903. És a dir, la platja de Milazzo, al nord de Sicília, a 36 km de Messina. Observem que l'estol segueix la ruta de les illes.

904. Pancrazio Giustinian. [La conjunció de la flota catalana de 21 galeres amb les 20 galeres capitanejades per Pancrazio Giustinian tingué lloc a Messina el mes d'octubre. Pancrazio Giustinian pertanyia a una família noble del patriciat de Venècia; ocupà càrrecs a Venècia i li foren confiades missions diverses; el 1343, substituï durant un cert temps l'almirall Pietro Zeno, mort a Esmirna el 1344, al capdavant de la flota aliada contra els turcs, formada per Venècia, Xipre, els cavallers de Rodes i el papa Climent VI, i el 1348 fou un dels dos caps de l'armada de terra i mar enviada contra Capodistria, que s'havia revoltat. Morí a la batalla del Bòsfor el 1352 i fou enterrat en una església de Constantinoble. G. RAVEGNANI, "Giustinian, Pancrazio", a *Dizionario Biografico degli Italiani*, versió on line. M.T.F.].

Leuques,⁹⁰⁵ e foren quaranta-una galees, car la una galea que menava En Bonanat Descoll, visalmirall de Catalunya, era anada en Catània per afers del dit estol.

8 E, partent les dites galees del dit cap de les Leuques, pres-les gran fortuna, en tant que totes les dites galees se departiren, que una no s'entenc ab l'altra, emperò totes faeren la via de Romania baixa, e trobaren-se la major partida al port de Corró,⁹⁰⁶ qui és de la senyoria del comú de Venècia. E aquí los capitans feren regonèixer los llurs estols e feren adobar e reparar algunes galees, qui n'havien gran mester per la fortuna que havien sostenguda, e trobaren totes les galees, que no se'n perdé alguna, sinó una galea dels catalans que era de València, de la qual era còmit En Brunet, nebot d'En Rull, la qual galea jamés no es trobà.⁹⁰⁷ E fet açò, partiren totes les dites galees e navegaren fins al port de Negrepont, on estigueren dos dies. E, après, partiren d'aquí e feren la via de Costantinoble, en la qual via encontraren misser Nicolau Pisa, capità general del comú de Venècia, ab catorze galees. E així mateix venc En Bernat de Ripoll, ab quatre galees, e totes les dites galees vengren en una illa despoblada que és a deu milles de Costantinoble ab fortuna que hagren; e en aquella illa estigueren un jorn e una nit, esperant que fos bon temps e que poguessen anar al port de Costantinoble, on havia nou galees que l'emperador hac fetes armar de grecs en ajuda de Venècia. E foren totes les dites galees, qui eren en la dita illa, cinquanta-nou galees. E acordaren-se los capitans de calar-se al port de Costantinoble per mesclar-se ab dites nou galees de l'emperador, per tal que tots ensems acordassen sobre el fet de la batalla que devien haver ab los genoveses, car los genoveses havien llur estol davant lo lloc de Pera, lo qual

905. Ja ZURITA va identificar aquest cap de les Leuques amb el promontori d'aquest nom, a la costa de l'Epir, prop de Cefalònia, que després va anomenar-se Santa Maura (llibre VIII, cap. XLVI).

906. Es tracta del port de Coron. [Coró i Modó eren possessions venecianes, situades a la regió grega del Peloponès (Messènia). La Crònica no fa referència a l'estada posterior de la flota, durant un mes, a l'illa de Creta, també possessió veneciana, a causa del mal temps hivernal, que calgué deixar davant les notícies que a Gènova es preparaven reforços per a la seva flota. Una flota veneciana de vint-i-dues galeres, comandades per Niccolò Pisani, ja era a l'Orient, bé que, més endavant, en el paràgraf 8, la Crònica diu que, quan es produí la conjunció amb aquest estol, constava de catorze galeres, potser per les pèrdues sofertes en la lluita contra els genovesos. Sobre els itineraris seguits tant per la flota catalana i la veneciana, com per la genovesa, d'una seixantena de galeres, que havia sortit cap a l'Orient el 13 de juliol de 1351, cf. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 96-106 i M. BALARD, *À propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)*, "Travaux et mémoires", 4 (París, 1970), p. 431-469. M.T.F.].

907. Observem l'expressió *galea de catalans que era de València*, una de tantes proves que aleshores els valencians eren considerats com a catalans. El Rull de què parla aquí deu ésser el mateix de què ha parlat al capítol IV, § 59, com un dels millors mariners de València. [La flota catalana quedà reduïda, doncs, a 20 galeres, però fou reforçada a Constantinoble per l'arribada de les quatre galeres valencianes de Bernat de Ripoll, i sumà 24 galeres. Segons el que diu la Crònica a continuació, el total de galeres de la flota aliada era de 59 unitats i amb les 9 de l'emperador en sumà 68. M.T.F.].

estol era en nombre de seixanta-cinc galeres, de les quals era capità misser Peirín de Grimaut, genovès.⁹⁰⁸

9 E, així, com les dites cinquanta-nou galeres, eixint de la dita illa, se'n venien a Constantinoble ab llur estendard llevat e aparellats de combatre, per tal com l'estol dels genoveses los era davant, les dites nou galeres de l'emperador isqueren del port de Costantinoble e mesclaren-se ab les dites cinquanta-nou galeres, e foren totes en nombre seixanta-vuit galeres, ço és, vint-e-cinc de catalans e trenta-quatre de venecians e nou de grecs.

10 E l'estol dels genoveses qui, segons que dit és, era en nombre de seixanta-cinc galeres, veent que els dos estols nostres se mesclaven, isqueren de Pera ab llur estendard llevat e ab tota la gent guarnida e aparellada per combatre, per tal que vedassen que els estols nostres no es calassen a Costantinoble, on podien reparar e refrescar e fornir llurs estols qui n'havien mester, e feren la via dels estols. E los dits estols nostres, estants ab llurs estendards llevats e tots aparellats per combatre, giraren sobre l'estol dels genoveses. E los dits genoveses giraren e feren la dita via de Pera e, com foren denant Pera, sorgiren tots escampats en diverses partides, ço és, qui quatre, qui cinc, qui set, qui nou, qui deu galeres en espai d'una milla, car fortuna era. E los estols nostres seguiren-los e feriren en ells tots per flotes escampats

908. L'emperador de Constantinoble era Joan VI Cantacuzenos, enemic també dels genovesos. [Joan Cantacuzè s'havia proclamat emperador juntament amb Joan V Paleòleg, fill de l'emperador Andrònic III, aprofitant la minoria d'edat del príncep. Era un governant hàbil i amb experiència perquè havia estat ministre d'Andrònic; volia restaurar el poder grec per sobre dels senyorius llatins que s'havien anat creant a les terres de l'Imperi; s'alià amb els venecians i amb els catalans per expulsar els genovesos de Pera i altres llocs de la Romania, bé que també tenia l'objectiu d'expulsar els catalans d'Atenes i de Tebes; abdicà el 10 de desembre de 1354: A. LUTTRELL, *John Cantacuzenus and the Catalans at Constantinople 1352-1354*, a Martínez Ferrando, *archivero. Miscelánea de Estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 265-277, concretament p. 266-267 i 275. L'illa despoblada on s'aturà la flota catalanoveneciana, tot esperant que cessés la tempesta, era l'illa del Príncep: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 108. La Crònica atribueix el comandament de la flota genovesa a Peirí de Grimaldi, que hi participà i sembla que hi tingué un paper important, però en realitat el cap suprem era Paganino Doria; després de la batalla del Bòsfor (1352), Paganino hagué de dimitir del seu càrrec d'almirall perquè, malgrat que els genovesos estimaren que havien guanyat la batalla, les pèrdues foren tan terribles que no celebraren la victòria, ja que la contrapartida obtinguda era minsa; els seus conciudadans no li ho perdonaren i fou substituït per Antonio Grimaldi. Pel que fa a Perino o Peirí Grimaldi, pertanyia a una de les branques d'aquesta família noble genovesa, la que s'havia establert a Niça; havia lluitat a favor de França, a l'Atlàntic, contra Anglaterra en la guerra dels Cent Anys i posteriorment, el 1374, fou requerit per posar un estol de deu galeres al servei de Maria IV d'Arborea, contra els catalans, però després no complí la seva paraula, malgrat que havia rebut un avançament important: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 105-106. M. BALARD, *À propos de la bataille du Bosphore*, p. 453. T.O. DE NEGRI, *Storia di Genova*, Milà, A. Martelli ed., 1974, p. 462. R. MUSSO, *Grimaldi, Perino, a Dizionario Biografico degli Italiani*, versió on line, i també G. NUTI, *Doria, Pagano, ibidem*. M.T.F.]

e partits. E començà la batalla vers hora de completa e durà fins hora dels primers polls; e era entrant del mes de febrer.⁹⁰⁹ E per mal recapte d'alguns, e per ço com la batalla se féu desregladament e en temps desordenat per la gran fortuna de mar que faïa, per la qual fortuna les galeres no vengren per major partida en terra e se'n perderen moltes; mas, per la favor e ajuda de les gents de Constantinoble e de l'emperador, recobraren-ne algunes, ço és onze, les quals lo dit En Bonanat Descoll, lladoncs visalmirall, e En Guillem Morey e En Francesc de Finestres, qui, segons que dit és, eren dats per consellers al dit capità de l'estol reial, sàviament e endreçada se'n tornaren en Catalunya ab deu galees de les dites onze, car l'una se n'era ja partida ab En Ramon de Sent Vicent, qui se'n portava l'ossa del dit noble En Ponç de Santa Pau, capità, la qual galea se perdé, a port de Joncs, per deu galees de genoveses qui novellament eren armades e entraven en Romania.⁹¹⁰

909. Aquesta és la batalla naval del Bòsfor o de Constantinoble, que va tenir lloc el 13 de febrer de 1352. Va durar tota la nit fins al primer cant del gall. A més de la crònica, vegeu els documents continguts al *Memorial histórico español*, II; i els cronistes Villani, Sabelico, *Annales genuenses*, Nicèfor Gregoras. [Segons els comptes que hem fet abans, a n. 907, la flota aliada constava de 68 galeres, bé que les galeres gregues es retiraren de seguida; la flota genovesa, segons Balard, hauria tingut 60 galeres a la sortida de Gènova, però en el moment de la batalla constava de 68 unitats, algunes procedents, segurament, de les colònies genoveses de l'Orient. Els genovesos comptaren, doncs, amb més efectius. Ni els contemporanis ni els historiadors no estan d'acord en qui guanyà la batalla del Bòsfor. De moment es considera que la flota aliada l'havia guanyada, bé que no de manera decisiva. El dux de Venècia, Andrea Dandolo, opinà, en carta al rei Pere el Cerimoniós, que el resultat de la batalla del Bòsfor era prou honorable i pròsper per a ells, ja que havien perdut unes quantes galeres a causa de la tempesta, però havien salvat la major part de la gent, mentre que els genovesos havien tingut pèrdues superiors tant en vaixells, com, sobretot, en gent. Les pèrdues dels catalans es degueren, especialment, al fet que la major part no coneixia bé l'indret, que una gran part de la batalla es desenvolupà de nit i que la tempesta llançà moltes galeres contra les roques. Els habitants de Constantinoble ajudaren a salvar-les i a salvar la gent; els que derivaren cap a Pera foren fets presoners. La flota genovesa s'hagué de retirar a Pera perquè no estava en condicions de continuar les hostilitats; quan en sortí per atacar novament la flota aliada, aquesta refusà el combat i es retirà a Constantinoble, per la qual cosa la flota genovesa no pogué tornar a Pera i es refugià en territori dels turcs, amb els quals s'havia aliat, i veié tallat el pas marítim vers el sud. Sembla que l'emperador estava descontent de la prudència de l'almirall venecià Niccolò Pisani i hauria volgut convèncer els catalans, que veia més agressius, a atacar, però aquests s'hi negaren perquè tenien ordres d'actuar conjuntament amb els venecians. Els *Annales Genuenses* de Georgio Stella pinten un quadre de la batalla favorable als genovesos, als quals, naturalment, s'atribueix la victòria, tot i admetre la pèrdua de tretze galeres, que després es rebaixen a deu (23 segons les fonts catalanes) i només 700 morts, i s'hi diu erradament que l'almirall català morí a la batalla; almenys, però, qualifica de catalans els combatents (G. STELLA, *Annales Genuenses*, a L.A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, XVII, Milà, 1735, col. 1095-1096) i no d'aragonesos com solen fer erròniament molts historiadors, com el mateix Meloni, no pas Luttrell, que comenta que molts dels catalans que havien perdut el vaixell es quedaren al servei de l'emperador: A. LUTTRELL, *John Cantacuzenus and the Catalans*, p. 268-276. M.M. COSTA, *Sulla battaglia del Bosforo (1352)*, "Studi Veneziani", XIV (1972), p. 197-210, especialment doc. IV. M. BALARD, *À propos de la bataille du Bosphore*, p. 446-449. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 109-113, estudis que recullen la bibliografia anterior. Trobarem novament l'almirall Niccolò Pisani a la batalla de l'Alguer. M.T.F.].

910. Sobre la mort del capità de l'estol català Ponç de Santa Pau, vegeu el paràgraf següent. [Segons Ponç de Santa Pau, la flota catalana havia perdut dotze galeres en la batalla, però se n'havia salvat

11 E és cert, e a nós ne fon feta relació per algunes persones dignes de fe,⁹¹¹ que foren presents a la dita batalla e al regoneiximent de les persones qui hi moriren, gran fo la gent que hi morí dels genoveses, e hac-hi molta gent morta de cap e de rem molt en major quantitat que d'aquells de l'estol nostre e del venecià, en tant que estimaven que a un hom de cap que hi hagués mort dels nostres n'hi havia morts set o vuit dels genoveses, e a un qui n'hi hagués mort de rem dels nostres e dels venecians n'hi havia morts cinc o sis dels genoveses. Emperò és cert que el dit noble En Ponç de Senta Pau, per los grans colps que havia preses en sa persona mentre féu la batalla, que, a pocs dies après sigüents, passà d'aquesta vida en lo dit lloc de Constantinoble, on fo honorablement soterrat.⁹¹²

12 E, après que la dita confederació fon feta per nós ab lo dit venecià, nós, per justes raons, trametem deseiximents al duc e comú de Gènova, per tal com los dits duc e comú, estants ab nós en pau, aquella en diverses maneres nos havien trencada e fet contra aquella, robants nostres sotsmeses e faents-nos guerra en Sardenya

la tripulació, llevat de la de dues. La Crònica diu que se salvaren onze galeres catalanes i que Bonanat Descoll tornà amb deu galeres, però una carta del rei del 20 d'agost a Mateu Mercer diu que el vicealmirall tornà amb vuit galeres; serien deu si hi comptem una galera que tornà abans i portà notícies i la que duia el cos de l'almirall i que es perdé a la tornada, atacada pels genovesos al port de Joncs (Navarino). Una llista de vaixells perduts i tornats, que no sembla completa, dóna com a perdudes vuit galeres, set que tornaren i una que fugí: A. RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. 202, 205 i 207. Pel que fa als genovesos, segons Balard, les seves pèrdues haurien estat de setze unitats, lluny de les vint-i-tres que indiquen les nostres fonts, bé que caldria afegir-hi les pèrdues sofertes pels vaixells armats a les colònies genoveses d'Orient. Segons els comptes d'un dels vaixells genovesos de l'endemà de la batalla havien pres vint-i-tres galeres enemigues: M. BALARD, *À propos de la bataille du Bosphore*, p. 447 i 465. Bonanat Descoll romangué al Bòsfor fins al 8 d'abril, es retirà seguidament a Negrepoint, Modó i Coró, per tal de tenir provisions, i tornà a Catalunya a primers d'agost, després de notificar-ho al dux de Venècia; considerava que, havent romàs fins llavors a l'Orient, havien fet honor al pacte amb els venecians. També la flota veneciana es retirà el mes d'abril. L'emperador Joan Cantacuzè es quedà sol davant de genovesos i turcs i hagué de signar la pau per separat amb els genovesos, el 6 de maig, i acceptar que catalans i venecians no fossin admesos als ports de l'Imperi: A. LUTTRELL, *John Cantacuzenus and the Catalans*, p. 269-271. M. BALARD, cit., p. 450 i 465. M.T.F.]

911. Ja abans, en el § 6, ha fet al·lusió a aquesta relació de testimonis presencials. Sabem que hi ha una relació escrita del mateix Ponç de Santa Pau, datada al lloc de Boca de Giro, al port de Corumba, el 12 de març de 1352. "La relación que el mismo Ponce de Santa Pau envió al rey del suceso de esta jornada, la cual yo he visto", escriu ZURITA, llib. VIII, caps. XLVI i XLVIII. Aquí més aviat sembla referir-se a una relació oral, probablement, entre altres, dels ciutadans de Barcelona, abans esmentats. [La carta esmentada ha de ser la del 2 de març, publicada; no pot ser del 12 perquè Ponç de Santa Pau morí el 9 de març, de mort natural, a Constantinoble, segons el dux venecià: A. RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. 202 i M.M. COSTA, *Sulla battaglia del Bosforo*, p. 201 i 210. Quan el rei tingué notícia de la seva mort, nomenà almirall Mateu Mercer el 19 de maig de 1352. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 121. M.T.F.]

912. Sembla contradictori que, en el paràgraf anterior, hagi parlat de l'ossa de Santa Pau, és a dir de les seves restes, que se'n duïen a Catalunya, i que ara parli del seu enterrament a Constantinoble, però potser aquest enterrament fou provisional.

ab los barons d'Òria, vassalls nostres, segons ja dessús és pus llargament declarat.⁹¹³ Per la qual raó, papa Clement sisè, de bona memòria, nos escriví molt afectuosament que nós deguéssim fer pau ab lo comú damunt dit de Gènova.⁹¹⁴ E, après molts e diverses tractaments a nós moguts, així per part del dit pare sant, com encara per l'emperador d'Alemanya, qui a nós especial missatger havia tramès per aquesta raó, com encara per lo rei de França e altres grans persones del món,⁹¹⁵ nós, volent-nos posar en raó, responguem-los que nós érem aparellats de fer pau ab lo comú damunt dit, si ells primerament nos restituïen de fet l'illa de Còrsega o que la metessen en poder del pare sant, lo qual, oïdes les raons de cascuna part, delliuràs aquella a qui mellor dret hi hagués; après, que donassen certa seguretat en poder del dit pare sant, que el dit comú no daria socors ne ajuda palesament o manifesta als rebelles nostres en l'illa de Sardenya; e, après, que satisfessen los damnatges que havien dats a nostres sotsmeses durant la pau damunt dita, a coneguda de certes persones per cascuna part eligidores. E sobre aquestes coses, a prec del dit papa Clement, nós trametem nostres missatgers en cort de Roma,⁹¹⁶ a la qual lo dit comú

913. Sobre el deseiximent, vegeu més amunt, n. 899. Sobre la revolta dels d'Òria, vegeu § 3 i n. 898. [Aquesta declaració de guerra es conserva en el seu original a l'Archivio di Stato de Gènova i fou publicada per S. DUVERGÉ, *Le rôle de la Papauté dans la guerre de l'Aragon contre Gênes (1351-1356)*, "Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome", L (1933), p. 221-249, concretament p. 243-247 i el comentari a les pàgines anteriors. M.T.F.]

914. El missatger del papa era un cavaller de casa seva, anomenat Raterio Roger. El papa invocava el mal que la Cristiandat rebia d'aquella guerra. ZURITA, llib. VIII, cap. XLVIII. [El breu del papa, del 21 de març de 1352, fou publicat per O. RINALDI, *Annales Ecclesiastici*, revisat per A. Theiner, París, 1864-1883, IV, p. 559; Reg. Vat. 145, f. 205 r. Aquesta mateixa obra publica la carta enviada per Petrarca al dux Dandolo per retreure-li que en una lluita entre italians recorregué a "reis bàrbars", *ibidem*, VI, p. 538 (1352, març, 18). M.T.F.]

915. L'emperador era Carles IV de Luxemburg (1347-1378); el rei de França era Joan el Bo (1350-1354). [Una carta fou enviada al rei de França el 17 de maig de 1352, després que aquest hagués enviat al rei Pere una ambaixada a la fi de març, mentre que la intervenció de l'emperador Carles IV s'hauria produït el 1353. Els contactes amb el papa continuaren des del mes de febrer fins al maig; G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 120-123 i 163-164. M.T.F.]

916. Els missatgers foren Ramon de Copons, noble, i Francesc Roma, juriconsult. Van partir a mitjan setembre de 1352. ZURITA, *loc. cit.* [Efectivament, el papa havia demanat al rei, a Venècia i a Gènova que enviessin ambaixadors a la Santa Seu per negociar la pau que, segons les instruccions del rei, s'havia de fer d'acord amb els venecians i amb les condicions esmentades per la Crònica; és cert també que les instruccions dels ambaixadors genovesos eren exactament contràries: fer pau per separat amb la Corona catalanoaragonesa i amb Venècia i afirmar els drets genovesos a Còrsega i Sardenya i el dret a defensar els Doria dels atacs catalans; era evident que l'entesa era impossible. El mes de desembre, abans que s'acabessin les negociacions, Gènova ja preparava atacs contra els catalans; com veurem, també el Cerimoniós començà a preparar-se; G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 143-147. Sobre Ramon de Copons, cf. n. 630, on ja hem parlat d'aquesta ambaixada. Francesc Roma era un cavaller rossellonès, doctor en lleis; havia estat clergue, però ho deixà per ser vicecanceller, càrrec que ocupà a partir de 1356 i fins a la seva mort el 1375. Portà a terme diverses ambaixades a la Santa Seu; a més de l'esmentada amb Ramon de Copons de 1352, hi tornà per la pau amb Gènova el 1363, amb Pauquet de Bellcastell, i encara el 1365, en què aconseguí la concessió de la dècima dels béns eclesiàstics. Posseïa una part de la senyo-

n'havia ja trameses per la dita raó. E, finalment, los missatgers del dit comú no volgueren consentir a les coses damunt dites, per nós demanades, ans aquelles ab gran supèrbia denegaren.

13 E, après, nós, volents continuar la guerra damunt dita e defendre aquella així com a justa, digmenge a quatre de noembre, en l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta dos, fem convocar e aplegar tot nostre consell e prohòmens alguns de Barcelona e de Mallorques e de València e d'altres llocs nostres en lo castell de Peníscola e aquí deliberam que, en l'istiu sigüent, nós armàssem en nostra senyoria contra los dits genoveses cinquanta galees. E, après açò, entram en la ciutat de València e demanam ajuda per la dita guerra a la ciutat e a tot lo regne, los quals nos feren bona e covinent ajuda.

14 Après açò, manam parlament a totes les ciutats, viles e llocs reials de Catalunya, que a cert dia haguessen trameses llurs procuradors e síndics a Vilafranca del Penedès, com nós, al dia assignat, deguéssim ésser en la dita vila per afers de la dita guerra. Així que nós, divendres, a quinze dies de febrer, en l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-tres, partim de la ciutat de València per anar al parlament damunt dit, e fom al dit parlament en la dita vila a vuit dies de març del dit any.

15 E, après alguns dies, en lo dit mes de març, nós fem aplegar tots los procuradors e síndics de les ciutats e viles e llocs reials de Catalunya en lo capítol dels frares menors de la dita vila. E aquí fem nostra proposició de la raó per què érem aquí venguts, pregants-los que ells en açò nos volguessen fer tal ajuda, que nós poguéssim mantenir aquesta guerra e venir a nostre propòsit d'aquella. Los quals, ab gran afecció de servir-nos, se retengueren acord e, al terç dia, ells nos reteren resposta que ells e llurs persones e tots llurs béns volien metre en servei nostre per aquest fet, e oferiren-nos les imposicions de Catalunya, a tres anys, fort grans, ab aital condició que deguéssim fer capità de la dita armada lo noble En Bernat de Cabrera, qui aquí era present, la qual cosa nós los atorgam. E pregam aquí mateix lo dit noble que ell nos volgués açò atorgar, lo qual, après moltes excuses que el dit noble allegà, nos atorgà que ell seria capità de la dita armada e que hi iria personalment. E, après pocs dies, entram-nos-en en la ciutat de Barcelona e posam en estament

ria de Vernet i comprà al Patrimoni reial la senyoria de Sant Esteve, el 1357, i el 1365 la Font de Salses, per 30.000 s.b., que el rei necessitava per pagar les Companyies blanques de Du Guesclin, domini que el rei recuperà poc després. L'inquisidor Nicolau Eimeric l'atacà i arribà a ser excomunicat pel papa Gregori XI, bé que aconseguí l'absolució. Morí a Avinyó i deixà usufructuària dels seus béns la seva esposa Margarida Gavella i hereu un fill il·legítim, legitimat pel rei, anomenat Bernadó: J. CAPEILLE, *Dictionnaire*, p. 350. R. GUBERN, *Epistolari*, p. 161. J. TRENCHS; A.M. ARAGÓ, *Las cancellerías*, p. 55. M.T.F.]

l'armada qui es devia fer en Catalunya. E aquí donam al dit noble En Bernat de Cabrera, per los treballs que havia soferts per nós per los afers de la dita guerra e entenia a sostenir, lo vescomdat de Bas a si e als seus en per tots temps.⁹¹⁷

16 Aprés, partim de Barcelona e tornam-nos-en en València, per fer espegar l'armada qui es faïa en lo dit regne, e aprés trametem lo noble En Gilibert de Centelles, governador de Mallorca, a la ciutat de Mallorca, per demanar ajuda al regne de Mallorca per la dita guerra, lo qual regne nos féu gran ajuda per la dita raó.⁹¹⁸

17 Consegüentment, com nós haguéssim ordenat que tot lo nostre estol s'ajustàs en lo port de Maó, lo qual és en l'illa de Menorca, e lo dit noble En Bernat de Cabrera hagués posat en estament que les armades qui es faïen en Catalunya e en Mallorca se n'anassen dretament al dit port de Maó, com ell se n'entenés anar ab l'armada qui es faïa en València al dit port, divendres, a cinc dies de juliol, en l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-tres,⁹¹⁹ nós fem aplegar en la cambra blanca del real nostre de València tots los barons, cavallers e ciutadans e altres persones, així de nostre consell com altres qui fossen presents en nostra cort, e encara lo dit noble capità nostre e tots aquells qui ab ell devien anar en lo dit viatge, e aquí preïcám-los e els amonestam e els pregam instantment que ells ab bon cor e ferm volguessen nos servir en aquest fet e que fossen obedients al

917. Sobre aquestes Corts de Vilafranca, vegeu *Cortes de Cataluña*, "Ac. de la Historia", 1, pàg. 459. [Cf. els capítols del donatiu d'aquest Parlament de les ciutats i viles reials de Catalunya, celebrat a Vilafranca, els impostos acordats i la manera d'administrar-los i l'estudi a: *Corts, Parlaments*, ed. M. SÁNCHEZ-P. ORTÍ, p. 107-131 i M. SÁNCHEZ, *Corts, Parlaments y fiscalidad en Cataluña*, p. 299-303. En els capítols del donatiu no s'esmenta la petició de donar la capitania de l'armada a Bernat de Cabrera; en tot cas, el nomenament com a capità general de l'armada fou fet llavors, el 30 de març de 1353, a Vilafranca (reg. 964, f. 28 v.-30 r.). La donació del vescomtat de Bas a Cabrera és anterior al nomenament de capità de l'armada; és del 20 de febrer de 1353 (reg. 895, f. 196 v.-199 r.). Tot això, segons Soldevila, mostrava la justificada popularitat de què gaudia aleshores Bernat de Cabrera, que arribava llavors al cim de la seva privadesa i del seu poder. Sobre la contribució d'Aragó a l'empresa: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos del siglo XIV (1353-1356)*, "Aragón en la Edad Media", XIX (2006). *Homenaje a la profesora Mª Isabel Falcón Pérez*, p. 485-500, especialment p. 488-490. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 158. El 25 de maig s'havia posat l'estendard reial a la ribera de Barcelona per preparar-hi una part de l'estol, en una festa a la qual assistí el rei: *Crònica del Racional*, p. 122. M.T.F.].

918. [La contribució de Mallorca a l'armada fou d'un total de 915.000 s. per a l'armament de 13 naus, que equivaldria a 45.750 ll.: P. CATEURA BENNÀSSER, *La guerra de Cerdeña y las finanzas*, p. 211. Altres autors parlen de 60.000 ll. entre tots els pagaments fets: G. ENSENYAT PUJOL, *Notícies entorn a la participació mallorquina*, p. 420-421. J.F. LÓPEZ BONET, *Repercusiones fiscales en Mallorca de las sublevaciones sardas en la segunda mitad del s. XIV*, a XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona in Italia*, vol. secondo, 1, 1995, p. 529-551, en concret p. 531-532. M.T.F.].

919. El ms. A diu: .XV.; la redacció definitiva corregeix .V. El divendres era, realment, 5. Zurita, que seguia el ms. A, no es va adonar de l'errada.

dit capità e fessen en tal manera llurs afers, que Déus ne fos pagat, e nós ben servits, així com nós confiàvem d'ells. E après moltes d'altres paraules bones que els diguem, invocat lo nom del Sant Esperit, beneïm-los e els senyam e els comanam a Déu e a la sua beneïta Mare, nostra Dona Santa Maria, e al benaurat baró sent Jordi, lo qual tots temps fo e és advocat de les batalles de la nostra casa d'Aragó. E aquí mateix fem cavallers lo noble N'Olfo de Pròixida e En Francesc de Vila-rasa, qui entre els altres anaven en lo dit viatge.⁹²⁰

18 Lo dilluns sigüent, lo dit capità partí de la platja de València ab l'armada qui ens era feta e aparellada en València, faent la via del dit port de Maó.

19 E, com fos junt en lo dit port de Maó e hagués aplegat e regonegut tot lo nostre estol, lo qual era de quaranta-cinc galeres, entre galeres e uixers, e quatre llenys armats e cinc naus armades, tres castellanès e dues catalanes, en lo qual havia certs hòmens a cavall entre cavalls armats e de la geneta e molts ballesters sobergs e molts e diverses aparellaments de combatre, lo dit capità hac ardit de misser Nicolau Pisa, capità del duc de Venècia, que ell era ab vint galees bé armades en Castell de Càller. Hac encara cert ardit que En Riambau de Corbera, governador de Sardenya, havia pres Castell Genovès, lo qual genoveses tenien en l'illa de Sardenya, significant-li que vingués tost, que l'Alguer soferia gran destret de viandes.⁹²¹

920. No oblidem que Pere el Cerimoniós és el restaurador de la cavalleria de Sant Jordi, l'orde de Sant Jordi d'Alfama, fundat per Pere el Catòlic (vegeu R. D'ALÒS-MONER, *Sant Jordi, patró de Catalunya*, 70-71). Remarquem també que el patró dels genovesos era així mateix sant Jordi. El rei, com veiem, no perd ocasió solemne o dramàtica per lluir els seus dots oratoris. [Una cosa és l'orde militar de Sant Jordi d'Alfama i una altra de molt diferent és l'orde de cavalleria, institució honorífica i cortesana creada precisament pel rei Pere l'any 1353. Sobre l'orde militar i l'orde cavalleresc, cf. l'apèndix (p. 167-180) de R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de San Jorge de Alfama*, ja esmentat a la n. 12. Sobre Olf de Pròixida, cf. n. 517. Francesc de Vila-rasa era un noble valencià; el 1348 havia capitanejat unes galeres enviades pel rei per combatre els Doria, participà en l'expedició encapçalada per Bernat de Cabrera, que l'envià com a ambaixador a Marià IV d'Arborea, juntament amb Guillem Alió (cf. n. 722) i Guillem Desllor per amenaçar-lo; el 1369 fou enviat com a ambaixador a Xipre, amb Jaume Fiveller, per donar el condol a la reina de Xipre, filla de l'infant Pere, després de l'assassinat del seu marit, i a la tornada portaren a terme una missió prop de Brancalione Doria. Ocupà alguns càrrecs municipals a València: mostassaf el 1350 i jurat pels cavallers el 1363: J. ZURITA, *Anales*, 4. p. 600-601. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, IV, p. 389-390 i L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 230. M.T.F.].

921. Probablement no s'ha d'entendre que les naus fossin de Castella o de Catalunya, sinó que la construcció, la forma o altres particularitats de les naus eren a la manera castellana o catalana. Cavalls armats, és a dir, amb tota l'armadura; a la geneta, és a dir a la manera sarraïna, lleugerament. Ballesters sobergs devien ésser una classe de ballesters. En el paràgraf següent en torna a parlar. [Els efectius indicats per la Crònica reial no coincideixen exactament, però per una diferència mínima, amb altres fonts: quaranta-sis galeres, sis llenys armats i cinc coques armades segons la *Crònica del Racional*, p. 123. Pel que fa a la diferència entre naus castellanès i catalanes, una de les més visibles era que les de construcció atlàntica eren tinglades, és a dir, que les taules del folre exterior del vaixell s'encavalcaven com les teules d'una teulada i no es juxtaposaven com a la construcció mediterrània: A. GARCIA SANZ, *Història de la*

20 Digmenge a vespre, a divuit dies d'agost del dit any, lo dit noble capità nostre, ab lo dit estol nostre, partí del dit lloc de Maó e començà a velejar e navegar, faent la via de l'illa de Sardenya, així que el digmenge següent, a hora de tèrcia, a vint-e-cinc dies del dit mes d'agost, lo dit estol nostre arribà denant lo dit lloc de l'Alguer salvament e segura e ab fort bon temps. E aquí lo dit capità nostre féu sorgir tot lo nostre estol, esperant aquí lo dit misser Nicoló ab les dites vint galees del duc de Venècia, al qual ell havia tramès a dir que faés la via del dit lloc de l'Alguer. E aquell dia mateix lo dit capità nostre féu gitar e posar en terra tots los cavalls armats e de la geneta, pres lo dit lloc de l'Alguer.⁹²² E, lo dilluns sigüent, lo dit capità nostre, ab tota la cavalleria e ab los ballesters sobergs que menava, posà setge prop lo dit lloc de l'Alguer per un tret de ballesta, així que tenc assetiat lo dit lloc per mar e per terra. E, aquell dia mateix, hora de prim son, lo dit capità nostre hac cert ardit de les espies e escoltes que havia posades en terra que l'estol dels genoveses era a l'Alinaira, qui és prop de l'Alguer per seixanta milles.⁹²³ Així que el dit capità nostre significà lo dit ardit al dit En Rimbau de Corbera, governador de Sardenya, lo qual era prop del dit lloc de l'Alguer per una llegua ab les hosts de Sàsser, manant-li de part nostra que encontinent degué venir al dit noble, així que el dit governador, l'endemà, per lo matí, que fo dimarts, a vint-e-set dies del dit mes d'agost, ab totes les hosts de Sàsser, fo ab lo dit noble, al qual aquell noble lleixà tots los cavalls armats e de la geneta, manant-li que tingués lo setge per terra al dit lloc de l'Alguer. E, ordenat lo dit setge, lo dit capità nostre, ivaçosament, ab tota la gent de l'estol qui era en terra, recollí's en les nostres galees. E encontinent que fo recollit, ell hac vista de l'estol dels genoveses qui faïa la via del dit lloc de l'Alguer, lo qual era de cinquanta galeres entre grosses e sotils e cinc entre llenys e sageties ben armades e aparellades. E el dit noble, invocat lo nom de Jesucrist e de la Verge Maria, mare de Déu, e del benaurat e gloriós baró sent Jordi, encontinent féu tocar la trompeta, manant a tuit que tots s'aparellassen e es guarnissen per dar la batalla als genove-

Marina catalana, Barcelona, ed. Aedos, 1977, p. 46; cf. també sobre aquest tema: M. PUJOL HAMELINK, *Els vaixells tinclats a la Catalunya medieval*, a *Actes del 1er Congrés d'Història Marítima de Catalunya*, Barcelona, Consorci de les Drassanes Reials de Barcelona i Museu Marítim de Barcelona, 2004, recurs electrònic. Cf. també, del mateix autor, *La construcció naval a Catalunya a l'Edat Mitjana*, Barcelona, Ed. Base, 2012, p. 155-189. Quant als ballesters sobergs, hi ha també la possibilitat que vulgui dir que eren molt forts, excel·lents. Sobre Niccolò Pisani, l'almirall venecià, cf. abans n. 909; altres fonts confirmen que portà vint galeres venecianes a Sardenya per unir-se a l'estol català: *Crònica del Racional*, p. 123. La presa de Castell Genovès, actualment Castelsardo, a la costa septentrional de Sardenya, és coneguda a través de la Crònica: G. MELONI, *Genova e Aragona*, 1, p. 165. Sobre el governador Rimbau de Corbera, cf. n. 894. M.T.F.]

922. *Pres*, és a dir, prop del dit lloc d'Alguer. [La sortida de l'estol reial del port de Maó fou el 19 d'agost de 1353, segons la *Crònica del Racional* (p. 123), mentre que, segons la Crònica reial, fou diumenge 18; el rei diu que sortí al vespre i la *Crònica del Racional* també ho diu, però afegeix a mitjanit; potser per aquest motiu situà la sortida al dia següent. M.T.F.]

923. L'Alinaira, avui l'Alinara, illa al NO de Sardenya, que forma el golf del seu nom.

sos, enemics nostres. E ell mateix, anant de galea en galea, ordenà la batalla, ensem ab lo dit capità de Venècia, qui, aquell mateix dia, per lo matí, se junyí ab lo nostre victoriós estol, ab les dites vint galees armades, e posà la galea del dit misser Nicoló ab son estendard llevat a la part esquerra de la galea del dit capità nostre, qui així mateix havia dreçat e eregit lo nostre victoriós estendard. E ordenà que una galera de catalans estigués a la part dreta del dit capità nostre, e féu fer dues esqueres de totes les nostres galeres. E eren totes afrenellades, ço és, una de catalans e altra de venecians, exceptades setze galees entre bastardes e sotils qui estigueren detràs ab les cinc naus armades.⁹²⁴ La qual batalla així cuitadament ordenada, lo dit dia de dimarts, a hora de migdia, los genoveses vengren, batalla arrençada, contra lo nostre estol, e, com foren quaix a un tret de ballesta prop del nostre estol, los genoveses sorgiren per popa totes llurs galeres, salvant deu sotils qui estigueren detràs les altres galeres llurs. E les nostres galeres, per tal com havien lo vent contrari, vogant batalla arrençada, acostaren-se a l'estol dels genoveses e començaren los uns contra los altres fortment a combatre. E, com la dita batalla hac durat força per dues hores, tres de les naus nostres armades, qui, per vent contrari, no es podien acostar a la dita batalla, hagren vent covinent e, ab veles plenes, feriren en l'estol dels genoveses⁹²⁵ e, encontinent, consumaren e desbarataren e meteren a fons cinc galeres de l'estol dels genoveses ab la xurma e tot llur forniment. E en aquesta manera la batalla durà tro al vespre.⁹²⁶ Així que el nostre estol, ab les dites vint galeres dels venecians, virilment vencé l'estol dels genoveses e pres-ne trenta-tres galees de l'estol dels genoveses ab la xurma e tot llur forniment. E l'almirall de Gènova com a vençut fugí ab disset galeres sues desbaratades e malmenades, les quals, si no sobrevingués la nit, lo nostre estol hagra preses e haüdes. E l'endemà, que fo dimer-

924. Ja hem trobat en altres cròniques aquesta tàctica d'afrenellar les galeres. Vegeu MUNTANER, caps. 113 i 130.

925. Les naus, a diferència de les galeres, no podien anar sinó amb veles, perquè no disposaven de remos com les galeres. [L'actuació immediata de Bernat de Cabrera, que havia demanat a l'almirall venecià que anés a reunir-se-li després d'arribar la flota catalana, fou una de les claus de la victòria perquè els genovesos no s'havien adonat que la conjunció de la flota catalana amb la veneciana ja s'havia produït i que ells es trobaven en inferioritat numèrica; a més, el canvi del vent permeté la intervenció de les naus, molt més pesants i més altes de borda que les galeres, que podien envestir i enfonsar una galera, si el vent les empenyia. Cf. el llibre de comptes d'un dels patrons que participà a la batalla: I. J. BAIGES JARDÍ, *Llibre de comptes de Tomàs Prats, patró d'un uixer a la batalla de Porto Conte (agost de 1353)*, "XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona". *La Corona d'Aragona in Italia*, vol. 2º, I, Sassari, 1995, p. 49-68. M.T.F.].

926. Fou el combat naval de l'Alguer, lliurat el 27 d'agost de 1353, segons es dedueix de la narració mateixa de la crònica. Altres autors diuen el 29 (vegeu NICOLAU D'OLWER, *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània oriental*, pàg. 129). [La data del 27 d'agost és confirmada per la *Crònica del Racional* (p. 123). Nicolau d'Olwer es degué basar en la data indicada pel cronista Villani, mentre que el cronista genovès G. Stella digué que s'havia esdevingut el 28 d'agost. La batalla tingué lloc prop del Port del Comte, a la vora de l'Alguer, lloc indicat per la *Crònica del Racional*: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 167. M.T.F.].

cres, a vint-e-vuit dies del dit mes d'agost, per lo matí, lo dit capità nostre ab gran alegria llevà lo camp e tornà-se'n victoriosament ab tot lo nostre estol denant lo dit lloc de l'Alguer e aquí nostre estol refrescà, lo qual lo capità nostre regonec, e la presa que feta havia, e trobà que en la dita batalla havia mortes vuit mília persones, poc més o menys, de l'estol dels genoveses, entre els quals era la major partida dels gentilhomens de Gènova, e de preses tres mília dues-centes. Així mateix trobà que, de la part del nostre estol, moriren en la dita batalla cinc hòmens de paratge e força tres-centes cinquanta persones de peu, e nafrades ultra dues mília persones, entre els quals fon nafrat lo dit capità nostre ab passador per la cara, de la qual no hac perill.⁹²⁷

21 E, dementre lo dit capità faïa aparellar les galeres nostres e metre en cunç per dar batalla al dit lloc de l'Alguer, un gentilhom de Gènova, qui era pres en la galera del dit capità nostre, dix:

—Misser, no et cal aparellar batalla, que, pus que est senyor de la mar, sic seràs de la terra.

927. Antonio de Grimaldi, segons el cronista Sabelico. [Les pèrdues de vaixells genovesos coincideixen força a les dues cròniques que usem. Segons la *Crònica del Racional* (p. 123) l'estol catalanovenecià prengué trenta-tres galeres a l'enemic, mentre que l'almirall genovès fugí amb quinze galeres, que sumen quaranta-vuit galeres, i diu que la resta fou enfonsada; la crònica reial coincideix en les trenta-tres galeres preses, però diu que les fugides foren disset; si hi afegim les cinc galeres enfonsades, sumen cinquanta-cinc galeres; atès que l'estol genovès, segons la mateixa crònica, comptava amb cinquanta galeres i cinc vaixells més entre llenys i sageties, el compte és exacte. Altres fonts diuen que els vaixells genovesos que fugiren foren dinou. Més diferència hi ha en les pèrdues humanes. Villani rebaixa els 8.000 genovesos morts a 2.000; sembla que la xifra de presoners, 3.200, indicada per la crònica és acceptada: els presoners es podien comptar fàcilment; al llarg de la guerra els presoners foren portats a Mallorca i també a Catalunya; a Barcelona una part fou destinada a la construcció del pont de Sant Boi, sobre el Llobregat: A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, *Cautivos genoveses en Mallorca durante las campañas sardas de 1353-1355*, "Anuario de Estudios Medievales", 5 (1968), p. 501-516. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 167-168; II, p. 213-227. M.T. FERRER I MALLOL, *Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)*, "Anuario de Estudios Medievales", 10 (1980 [1982]), p. 393-467, concretament p. 437. <http://hdl.handle.net/10261/24688>. L'almirall genovès, Antonio Grimaldi, un altre membre d'aquesta extensa família, sembla que era fill de Gaspare Grimaldi, que havia estat capità del poble de Gènova (1317-1318), o potser del seu germà Raffaele. Estigué durant un temps (1318-1335) al servei de Robert d'Anjou, rei de Nàpols i senyor de Gènova, que li donà el feu calabrès de Policastro, i el 1332 capitanejà la flota de 45 galeres que atacà les costes catalanes, després que el 1332 els catalans ataquessin la Riviera ligure; més tard, a causa del domini gibel·lí a Gènova, s'exilià a Niça i després a Mònaco; readmesos els exiliats el 1345, degué tornar a Gènova i tingué l'oportunitat així de ser nomenat almirall de l'armada genovesa el 1353 per lluitar contra la flota catalanoveneciana a Sardenya. A la tornada a Gènova, després de ser vençut i fugir amb part de l'estol mentre una altra part encara lluitava, fou acusat de covardia davant de l'enemic, però finalment no fou processat. El 1356 s'exilià novament i es posà al servei de Nàpols en una expedició contra Sicília, i morí a la batalla naval d'Acireale (1357): R. Musso, "Grimaldi, Antonio", a *Dizionario Biografico degli Italiani*, versió on line. M.T.F.]

22 Així que, dijous, a vint-e-nou dies d'agost, los hòmens del dit lloc de l'Alguer eixiren a parlament e tractament ab lo dit capità nostre e, après molts tractaments, lo divendres següent, a trenta dies del dit mes d'agost, los hòmens del dit lloc se reteren al dit capità nostre en nom nostre sots aital condició que el dit noble, per nom nostre, féu remissió general als hòmens e a la universitat del dit lloc e confermà llurs franqueses e usos, e no res menys que els barons d'Òria, qui eren dins lo lloc damunt dit ab llurs mullers, fills e filles e béns mobles, salvament e segura poguessen anar tro en Proença o en Pisa o en Còrsega. E, aquell dia mateix, lo dit capità nostre, ab lo nostre estendard estès, batalla arregada, entrà en lo dit lloc de l'Alguer e pres aquell poderosament. E encontinent reebé sagraments e homenatges dels hòmens e universitat del dit lloc e comanà aquell lloc al noble En Gispert de Castellet, qui aquell tingués per nós bé e feelment. E lo dit dia mateix lo dit capità nostre sentencià e féu escapçar, en la plaça del dit lloc de l'Alguer, Fabià Marrós d'Òria,⁹²⁸ genovès, qui entre els altres fon pres en la dita batalla e lo qual tots temps era estat rebel·le a nós e a nostres oficials.

23 E és cert que el dit mossèn Bernat, haüda la dita victòria dels genoveses e haüda possessió del dit lloc de l'Alguer, tramès-nos, qui érem en la ciutat de València, un porter nostre ab lletres significants-nos tots los afers qui eren estats. E per aquell mateix porter tramès-nos una gran quantitat de banderes, les quals eren estades preses dels nostres enemics de les dites galeres, així de senyals de Gènova e de l'almirall seu e d'altres persones de gran estament qui foren preses ab les dites trentatres galeres, dient-nos lo dit porter, al delliurament de les dites banderes, aitals paraules:

—Senyor, veus ací lo vostre tresor que nostre Senyor Déus vos ha donat.

E nós, reebudes les dites lletres e llestes aquelles e reebudes les dites banderes, lloam e beneïm nostre Senyor Déus de la gràcia e mercè que ens havia feta. E, de continent, partim del real nostre ab los nobles e cavallers e ab tots aquells de casa nostra qui eren ab nós, e encara ab lo bisbe de València apellat misser Hug de Fenollet, canceller nostre, e ab molta gent de la ciutat qui era venguda a nós en lo dit

928. Fabiano Rosso d'Òria. [Sobre l'entrada de les tropes a l'Alguer, el 30 d'agost: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 169. Gispert de Castellet era senyor del castell de Castellet, a la vegueria de Vilafranca del Penedès, almenys des de 1359. El 1348, durant la revolta de la Unió, havia acompanyat el rei a Castelló. El 1353, com veïem, li fou confiada la custòdia de la vila de l'Alguer, però després de la marxa de Bernat de Cabrera i les tropes cap a Càller, la vila es revoltà, atacà la guarnició catalana i ell se salvà despenjant-se per la muralla, com veurem. Participà també en la campanya de 1354, en la companyia de Bernat de Cabrera, i també en la guerra contra Castella; el 1363 fou convocat per l'infant Joan. El 1378 ja devia haver mort perquè Castellet pertanyia a Blai de Castellet: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 109, 237, 239, 267. Arxiu del castell de Vilassar de Dalt, doc. de 1359, juliol, 29, accessible on line. D. GRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant en Joan*, III Congrés de la Corona d'Aragó, València, 1923, II, p. 220-221. E. REDONDO, *El fogatjament*, p. 62. No tenim més notícies de Fabiano Rosso Doria. M.T.F.]

real nostre per saber la novella bona que Déus nos havia tramesa, e, a peu, per reverència de Déu, anam a la seu de la dita ciutat per retre gràcies a nostre Senyor Déus. E, com fom en la dita seu, lo dit bisbe ab tots los clergues cantaren la *Salve Regina* e digueren altres oracions e benediccions, segons que en semblants cases és acostumat de fer en l'Esgleia de Déu. E, retudes les dites gràcies e fet lo dit ofici divinal, tornam-nos-en a nostre real.⁹²⁹

24 E, estant lo dit noble En Bernat de Cabrera en lo dit lloc de l'Alguer ab la gràcia que nostre Senyor Déus havia feta a nós e a ell, així com a comissari e oficial nostre, de la victòria del genovès e de l'adquisició del dit lloc de l'Alguer, qui per molt de temps nos era estat rebel·le, nostre Senyor Déus, qui no vol en aquest món dar goig complit, segons apar per los llibres de les cròniques dels grans fets antics temporals e encara per los llibres de la santa teologia, car goig algun no pot ésser dit complit sinó d'aquells qui s'esguarden a la glòria perdurable, lo enemic antic mes en cor del dit mossèn Bernat de fer alguna citació e manament de part nostre al jutge d'Arborea, apellat Mariano,⁹³⁰ qui lladoncs era personalment en la ciutat e lloc seu d'Oristany, la qual citació li féu notificant-li algunes coses que el dit jutge devia fer segons forma de la infeudació del seu judicat d'Arborea, de la qual citació o requesta lo dit jutge fon molt agreujat, e, per pacificar-se ab lo dit mossèn Bernat, qui era general procurador nostre en aquell regne, tramès al dit lloc de l'Alguer la noble dona [⁹³¹], muller sua,⁹³² per tractar e concordar-se ab ell sobre los afers de

929. Hug de Fenollet, encara un rossellonès elevat a altes dignitats. Havia estat canonge d'Elna, elegit bisbe de Vic en 1346, i de València en 1348. Mort en 1356. Germà del vescomte d'Illa Pere de Fenollet. [Sobre Hug de Fenollet, cf. n. 686. La victòria naval de l'Alguer fou celebrada igualment a Barcelona els dies 6 i 7 de setembre. La nova arribà a València també el dia 6 de setembre i es decidí fer tres dies de festa: *Crònica del Racional*, p. 123. S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, p. 46 (l'autor diu que la nova arribà el 8 de setembre, però com que la decisió sobre la celebració fou presa al consell del 8 dels idus de setembre, hem de retrocedir al dia 6). M.T.F.].

930. Marià IV. L'enemic nostre antic [segons la tradició eclesiàstica] no és altre que Satanàs. [El rei no considerà afortunada la decisió de Bernat de Cabrera. Sobre l'actitud del jutge, cada vegada més allunyat dels catalans: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 170-172. M.T.F.].

931. Espai per al nom, en blanc. [J. B.]

932. Es tracta de Timbors de Rocabertí, de la noble família vescomtal catalana, filla del vescomte, parenta també de Bernat de Cabrera. [Sobre Marià d'Arborea i el seu casament amb Timbors de Rocabertí, cf. n. 266. Els prohoms de Càller, que esguerraren la concòrdia entre Bernat de Cabrera i Timbors de Rocabertí, eren gent important a l'illa: Francesc de Sant Climent, barceloní d'origen, havia estat veguer de Càller el 1339 i el 1349 i lloctinent del governador de Rimbau de Corbera durant l'absència d'aquest i novament entre 1360 i 1361, i encara posteriorment; tenia efectivament molts feus a Sardenya: M.M. COSTA, *Oficials*, p. 369-373. Bartomeu Sespujades fou també lloctinent de governador, almenys el 1353; posseïa un feu al regne de Càller i les rendes de l'estany de Càller; estava casat amb una filla de Francesc de Sant Climent; morí vers 1355 i deixà almenys dos fills, un conegut sovint amb l'aliè "de Sant Climent", i Berenguer, tots dos importants a l'illa: C. CRABOT, *Les feudataris catalans et la Sardaigne*, II, p. 50, 61, 167. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 401, 421, 566 i 738. M.M. COSTA, *Oficials*,

la dita citació. E, estant quaix en acord de concòrdia, vengren novellament al dit lloc de l'Alguer missatgers de Càller, ço és, En Francesc Sent Climent, qui era heretat en l'illa de Sardenya, e En Bartomeu Pujades e En Francesc Descorral, qui parlaren e tractaren molt ab lo dit mossèn Bernat, en tant que li desviaren lo fet de la concòrdia, la qual era ja quaix finada ab la dita jutgessa.

25 E com la dita jutgessa degués partir del dit lloc de l'Alguer l'endemà qui es seguí, venc-se'n a la posada del dit mossèn Bernat per prendre son comiat e ses lletres, cuidant-se que el fet fos en aquell estament que era concordat ab ella. E el dit mossèn Bernat parlà ab la dita jutgessa, dient-li que ço qui era estat acordat no es podia seguir. E ella, agreujada, partí's de la cambra on havia parlat ab lo dit mossèn Bernat, e, en la sala del dit alberg, eren los missatgers de Càller dessus dits, e atansaren-se a la dita jutgessa, faents continent que la volien accompanyar. E ella respòs e dix, a manera quaix de dona agreujada:

—Prohòmens de Càller, prou m'hajats accompanyada. Mas promet-vos en bona fe que els primers qui es ploraran del consell que havets dat a mossèn Bernat serets vosaltres, e no irà molt que ho sintrets.

E partí's la dita jutgessa del dit lloc de l'Alguer e tornà-se'n al jutge, son marit, qui era en Oristany.

26 E, après, lo dit noble En Bernat de Cabrera, pus hac fet los afers per los quals era anat, lleixà lo dit lloc de l'Alguer al dit noble En Gispert de Castellet, així com a capità e senyor per nós, e partí's del port de l'Alguer ab totes les galeres del seu estol que se n'havia menades e ab les trenta-tres que havia preses en la batalla dels genoveses, ab tots los hòmens preses que tenia ab si, féu la via de Castell de Càller, on arribà salvament e segura.

27 E, com fo en lo dit Castell de Càller, hac ardit que el dit lloc de l'Alguer s'era rebel·lat per tractament de dit jutge d'Arborea e, sinó que el dit noble En Jaspert de Castellet n'hac sentiment, mort lo hagren, mas calà's per los murs e fugí e anà-se'n en Sàsser. Per semblant manera, lo dit jutge, ab tota la gent de la sua terra, se rebel·là contra nós e nostra reial senyoria e, no res menys, féu rebel·lar tots los llocs dels heretats del regne de Càller e dels altres heretats de la dita illa.

28 Per la qual raó lo dit noble mossèn Bernat de Cabrera, veent que els sards poblats entorn Càller corrien la terra fins a les portes del dit castell, armà's ab tots

p. 373. Francesc Descorral era executor testamentari a l'illa del rei Alfons el Benigne, un dels dos administradors del regne de Càller entre 1358 i 1363 i també era feudatari; morí el 1365: C. CRABOT, cit., p. 62, 70 i 284. L. D'ARIENZO, cit. docs. 618-620, 677 i 717-718. M.T.F.]

los hòmens de cavall e de peu que hi poc haver, entre els quals eren mossèn Gilabert de Centelles, mossèn Olfo de Pròixida, N'Otíc de Montcada, vescomte de Vilamur, mossèn Francesc de Perellós, mossèn Mateu Mercer e molts d'altres cavallers e persones notables,⁹³³ e encara ab gran res dels hòmens de les galeres ab llurs armes e ab llurs aparells e, ab tota aquella flota de gent a cavall e a peu, féu la via de Quart, qui és prop lo dit castell a mitja llegua o poc més, e aquí trobà gran justalla de gent sardesca que eren de set-cents en vuit-cents hòmens a cavall e gran gent de peu, de la qual gent era cap, per lo jutge, misser Asso, italià, ab llurs armes, aparellats de combatre contra la nostra gent. E el dit mossèn Bernat, ab lo nostre victoriós estandard, e invocat lo nom de Déu e del benaurat sent Jordi, ferí en ells esforçadament en tant que tots fugiren, qui ça, qui lla, e molts se'n meteren en los llocs de Quart e de Sabolla; dels quals foren morts en gran nombre, ço és, bé mil e cinc-cents persones entre de cavall e de peu. E, com la dita batalla de Quart fon finada, lo dit mossèn Bernat de Cabrera, veent lo gran perill qui era en l'illa per la rebel·lió dessus dita, e que Sàsser entre els altres llocs estava perillós, ordenà que En Bonanat Descoll, visalmirall nostre, ab vuit galeres sotils, vogís tota l'illa e que parlàs ab En Rimbau de Corbera, governador nostre, qui era en la dita ciutat de

933. [Hem parlat ja de Gilabert de Centelles (n. 437), Olf de Pròixida (n. 517), el vescomte de Vilamur (n. 598) i Mateu Mercer (n. 440, 658 i 911). Otíc (diminutiu d'Ot) de Montcada era fill d'Ot el Jove i de Teresa de Montcada, senyora de Fraga; era nét d'Ot de Montcada, senyor d'Aitona i Mequinensa, Seròs i Soses i de Llagostera i Caldes de Malavella (cf. n.178); fou senyor d'Aitona, Mequinensa i Seròs. Participà en l'expedició a Sardenya de 1353 i novament en la de 1354; morí en el setge de l'Alguer (1354). El succeí el seu germà Guillem Ramon III: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 241. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 10, p. 235 i quadre genealògic de p. 224. Francesc de Perellós era un cavaller rossellonès, senyor de Millars; fou conseller i camarlenc del rei Pere el Cerimoniós. Participà en les campanyes a Sardenya de 1353 i de 1354; fou un dels negociadors de l'acord de submissió del jutge d'Arborea el 1355. Portà a terme ambaixades a Nàpols i a Avinyó (1355) per tal de negociar la pau amb els angevins i el 1356 fou enviat a la cort francesa per tractar el matrimoni de Lluís d'Anjou i la infanta Joana, filla del rei Pere. Segons un tractat acordat per Bernat de Cabrera amb França, calia enviar una flota al Canal de la Mànega per defensar Normandia; hi foren enviades deu galeres, capitanejades per Francesc de Perellós. Com que encara hi havia guerra amb Gènova, capturà dues naus genoveses davant de Sanlúcar de Barrameda, a la vista del rei de Castella, que hi era; aquest incident desencadenà la declaració de guerra de Pere el Cruel contra la Corona catalanoaragonesa. Quan retornà de França, s'implicà en la guerra per defensar la Corona catalanoaragonesa de la invasió castellana i avià s'alineà en el partit nobiliari contrari a Bernat de Cabrera i s'oposà al tractat amb Castella de 1363; quan Cabrera fou acusat de traïció i executat el 1364, es convertí en privat del rei i, sota la seva influència, la política catalana es decantà per l'aliança francesa en el context internacional dominat per la guerra dels Cent Anys. Portà a terme moltes ambaixades a França (1358, 1361, 1363, 1365, 1366, 1369). El 1365 treballà en el reclutament de les Companyies de Du Guesclin, que permeteren redreçar el curs de la guerra amb Castella, servei premiat amb la concessió dels llocs de Rueda i Épila, a Aragó, amb el títol de vescomte de Roda. Quan, el 1368, Pere el Cerimoniós es decantà per una política anglòfila i neutral, Francesc de Perellós esdevingué almirall i camarlenc del rei de França, en premi als seus serveis; hi morí vers 1369: J. MIRET I SANS, *Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France (1366-1367)*, "Revue Hispanique", XIII (1905), p. 76-135. M.T. FERRER, *Noves dades per a la biografia de Ramon de Perellós*, p. 216-219. M.T.F.]

Sàsser, la qual cosa se complí de fet. Així que el dit visalmirall, ab les dites vuit galeres, fo a Port de Torres e, secretament, tramès son missatger al dit governador, qui, de continent, fo ab ell, e tractaren, e així es féu de fet que certa gent isqués de les dites galeres e fos mesa dins la dita ciutat.⁹³⁴ E, com açò fon fet, lo dit visalmirall tornà-se'n ab les dites vuit galeres en Càller e junyí's ab l'altre estol nostre.

29 Aprés tot açò, lo dit mossèn Bernat, veent que l'illa estava en gran perdicíó per raó de la rebel·lió dessus dita, recobrades les dites vuit galeres, aparellà's de tornar-se'n a nós, en los regnes nostres deçà mar, ab tota la sua armada e ab tota la presa que feta havia en la dita batalla dels genoveses. E, en la nit, ans que partís del port de Càller, féu ordenar totes les dites galeres, que eren en nombre de setanta-vuit, denant la palissada del port de Càller e féu-les omplir de grans lluminàries per dar plaer e confort als nostres qui hi romanien e desplaer e esmai als nostres rebel·les. E l'endemà, per lo matí, ab totes les dites galeres, tenc son camí, e les galeres qui eren de València se'n tornaren a València, e aquelles de Mallorques, a Mallorques, e aquelles de Catalunya tornaren a Barcelona.

30 E el dit mossèn Bernat de Cabrera pres terra en Barcelona e venc-se'n a nós, qui érem en València, e nós, així com aquell qui havia haüda gran victòria e molt honorable a la nostra corona reial, reebem-lo faent-li aquella honor que mereixia e així com és acostumat de fer per los grans senyors del món en semblants cases. E oïm la relació que ens féu, així de les batalles com de la rebel·lió del dit jutge. Per la qual relació, nós, moguts de la gran tració que el dit jutge nos havia feta per raó de

934. El Port de Torres, avui Porto Torres, 19 km al N de Sàsser. Antic port púnic, després colònia romana (*Turris Libisonis*). [La revolta sarda de 1353 arribà a amenaçar Càller amb atacs contra Bonaria i Vilanova; les xifres que dóna la Crònica sobre les tropes dels Arborea coincideixen amb les d'una carta dels consellers de Càller a Bernat de Cabrera, de 700 a 800 homes a cavall i de 7.000 a 8.000 homes a peu. En un dels atacs, segons Francesc de Sant Climent, els sards eren almenys 1.500 homes a cavall i de 8.000 a 9.000 homes a peu; les tropes catalanes es trobaven en la proporció de mil a deu mil, segons la gent de Càller. Les tropes sardes eren guiades en aquest moment pel sard Pietro di Sena, bé que és cert que el jurista Azzone di Buquis de Modena era el capità de les tropes del jutge d'Arborea. Les tropes d'Arborea havien pogut arribar prop de Càller a causa de la rendició del comte de Donoratico, que no pogué defensar la zona de Decimo. L'arribada de Bernat de Cabrera a Càller millorà la situació i de moment vencé els rebels a la batalla de Quartu. Casula assegura, però, que els sards eren només 200 homes a cavall i 8.000 homes a peu, perquè la part important de l'exèrcit era amb Azzone de Buquis a Sanluri. Els sards es replegaren a Sanluri; les tropes reunides allà serien de 600 homes a cavall i 12.000 a peu. El lloc de Quart o Quartu que ocupaven els sards sembla que era Quartu Tocco, un feu de Bernat Descoll, i que el lloc de Sabolla era molt proper, tant que actualment forma part de Quartu: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 421-428 i 430. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 172-173. ID., *Lo stagno di Decimo e alcuni avvenimenti del medioevo sardo-catalano. Il processo contro Gherardo di Donoratico*, a ID., *Mediterraneo e Sardegna nel Basso Medioevo*, Cagliari, CNR. Istituto sui rapporti italo-iberici, 1988, p. 99-121. F.C. CASULA, *La Sardegna aragonesa*, I, p. 280-286. J.N. HILLGARTH, *Chronicle*, p. 477, n. 41. Sobre el vicealmirall Bonanat Descoll, cf. n. 900 i 910, i sobre Riambau de Corbera, n. 894. M.T.F.].

la dita rebel·lió e esguardants que tota l'illa estava en perdicció, haüt nostre consell ab los alts infants En Pere e En Ramon Berenguer, oncles nostres, e ab lo noble Don Pedro, senyor d'Eixèrica, e ab lo vescomte de Cardona e ab molts altres nobles barons, cavallers, ciutats e viles e altres de nostre consell, acordam de passar personalment a la dita illa, veents que per altra via o manera reparar no es podia. E açò fon en lo mes de setembre en què corria l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-tres.⁹³⁵ E proceïm en lo procés de nostre passatge a la dita illa per la forma que es segueix.

31 Ço és que fem nostres demandes a tots nostres regnes, així a prelats com a ciutats e viles, e apellam la major partida de tots los rics hòmens e barons de nostres regnes, que ens seguissen personalment en lo passatge que enteníem a fer, ab nostre gran estol, a l'illa de Sardenya, per fer execució contra lo dit jutge d'Arborea. Dels quals barons e nobles qui hi anaren són aquests qui es segueixen: Primerament d'Aragó, los nobles En Llop de Luna, En Felip de Castre, lo comanador de Montalbà.⁹³⁶ De regne de València hi anaren Don Pedro, senyor d'Eixèrica, En Gilabert de Centelles, N'Alfonso Roger de Llúria, mossèn Olfo de Pròixida, En Ramon de Riusec, En Ramon de Boixadors, En Ramon de Vila-rasa.⁹³⁷ De Catalunya hi anaren lo

935. [La data que dóna la crònica és equivocada. Bernat de Cabrera era encara a Càller el 19 de novembre de 1353. Marxà entre aquesta data i el 2 de desembre, en què se suposava que podia haver arribat a Mallorca. La reunió degué fer-se a mitjan mes de desembre. El goig per la victòria sobre els genovesos quedà ofuscat per les notícies sobre la revolta generalitzada a Sardenya, que havia obligat els catalans a replegar-se a les ciutats que podien defensar-se més fàcilment: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 173 i 183 i G. MELONI, *L'Italia medioevale*, p. 147. Un dels premis atorgats a Bernat de Cabrera fou la donació de 27.084 fl. i mig que li corresponien pels seus drets com a almirall i capità general en el botí: la meitat de les galeres i presoners, mentre que als venecians els tocava una tercera part; aquella xifra era el resultat d'avaluar el botí que li pertanyia en 1000 fl. per cada galera presa a l'enemic, 200 fl. per cada gentilhome pres i 15 fl. per cada persona popular: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 241. Pere el Cerimoniós comunicà al rei de Castella la seva intenció de passar personalment a Sardenya per dominar la revolta. El rei havia tingut intenció d'enviar immediatament a Sardenya, amb quatre galeres, cent homes a cavall i 500 homes a peu, comandats per Miguel Pérez Zapata per apuntalar la defensa de l'illa, però finalment no es féu: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 460. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 184-185. M.T.F.]

936. El ms. A acaba amb *En Pere Ferrández d'Híxer*. La redacció definitiva l'ha suprimit. També ZURITA (llib. VIII, cap. LIV), que dóna una llista més extensa. Senyal que no hi devia anar, i que la supressió deu ésser justificada. [Hem fet ja una semblança de Lope de Luna (n. 244) i de Felip de Castre (n. 271), que morí en el setge de l'Alguer (1354). El comanador de Montalbán ja no era Vidal de Vilanova, mort el 1352, sinó Fernando Ruiz de Tauste, nomenat el 5 de gener de 1353 pel mestre de l'orde de Sant Jaume, ja que l'elegit, que era comanador de Segura, al regne de Castella, era aragonès. Estava casat amb Sança González i tenia dos fills, Fernando i Juan, i dues o tres filles. No governà la comanda de Montalbán més que dos anys, ja que morí el 28 de març de 1355 a conseqüència de la malaltia contractada en el setge de l'Alguer, mentre participava efectivament a la campanya a Sardenya, acompanyat per cinquanta homes a cavall: R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de Santiago*, p. 71-73. M.T.F.]

937. [Cf., sobre Pere de Xèrica, n. 295. Gilabert de Centelles, n. 437. Alfons Roger de Llòria,

noble N' Hug, vescomte de Cardona, lo noble En Bernat de Cabrera, lo vescomte de Castellbò, fill d'En Pere de Fenollet, N' Otic de Montcada,⁹³⁸ Pere Galceran de Pinós, vescomte d'Illa, fill d'En Pere de Fenollet, qui fon vescomte d'Illa, mossèn Bernadí de Cabrera, comte d'Osona, fill del dit mossèn Bernat de Cabrera.⁹³⁹ Ítem lo noble

n. 824; emmalaltí al setge de l'Alguer i morí a València poc després de tornar (1355). Olf de Pròixida, n. 517. Ramon de Riu-sec, n. 824; emmalaltí a l'Alguer i morí després de tornar el 1355. Ramon de Boixadors era fill de Bernat, almirall i governador de Sardenya, n. 129; es casà amb Joana Carròs, filla de l'almirall Francesc Carròs, senyora de la baronia de Rebollet, fou també senyor d'Ondara. Lluità contra la Unió valenciana i caigué presoner, ferit, dels unionistes a la batalla de Bétera (1347). Participà en l'expedició a Sardenya de 1354 i morí abans de 1364. El succeí el seu fill Berenguer i tingué dues filles que prengueren el cognom Carròs, Alamanda, casada amb Berenguer de Vilaragut, i Teresa, casada amb Berenguer Arnau de Cervelló: article "Boixadors" de M.T. FERRER, i quadre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 3, p. 672 i 673. No tenim notícies de cap Ramon de Vila-rasa; probablement es tracta d'una confusió amb Francesc de Vila-rasa (n. 920) induïda per la proximitat del nom Ramon de Boixadors. M.T.F.].

938. *Lo vescomte de Castellbò, fill d'En Pere de Fenollet*, és afegit per la redacció definitiva. En canvi suprimeix *senyor de Seròs e de Mequinensa, mossèn*, que venia després d'Otic de Montcada. El vescomte de Castellbò era Roger Bernat (vegeu MIRET I SANS, *El vizcondado de Castellbò*). [Cf. sobre Hug, vescomte de Cardona, n. 675; Bernat de Cabrera, n. 98, i Otic de Montcada, (n. 933), que morí al setge de l'Alguer el 1354. El vescomte de Castellbò era Roger Bernat IV de Foix, fill de Roger Bernat III i de Constança de Luna, germana del comte de Luna; en temps del seu pare el patrimoni de Castellbò quedà separat del dels comtes de Foix. Tenia entre disset i divuit anys quan participà en aquesta campanya a Sardenya. Fou armat cavaller pel rei Pere el 1360 i el mateix any realitzà una peregrinació a Jerusalem. Intervingué en la guerra entre el seu cosí el comte de Foix i el comte d'Armanyac des de 1362 per la successió al comtat de Bearn, confrontació que es clogué amb l'acord de 1376. El 1364 el rei li encomanà els béns dotals de la seva germana Margarida, casada amb Bernat de Cabrera, comte d'Osona, la qual els recuperà el 1367. Comprà al rei els castells de Bar i Aramunt i la jurisdicció del de Castellví de la Marca el 1366, i vengué a la reina el castell d'Arraona i la vila de Sabadell. Portà a terme una ambaixada al duc d'Anjou el 1366, juntament amb Francesc de Perellós, per negociar una aliança, i el 1367 fou nomenat capità dels comtats de Rosselló i Cerdanya; morí vers 1381. Es casà amb GERALDA de Navalhas i tingué dos fills, Roger Bernat, que morí abans que el pare, i Mateu, que el succeí. J. MIRET I SANS, *Investigación històrica sobre el vizcondado de Castellbò*, Barcelona, 1900, p. 243-265. El vescomte d'Illa és Andreu de Fenollet, fill del vescomte Pere i de Marquesa de Saportella, senyora de les baronies de Lluçà i la Portella, que ell heretà, com els vescomtats d'Illa i Canet. A més de l'expedició a Sardenya de 1354, participà en la guerra dels dos Peres i fou fet presoner el 1363, quan Castella prengué el castell de Magallón, que ell custodiava. Fou conseller del rei Pere i camarlenc de l'infant Joan; engrandí els seus dominis amb la baronia de Castellnou i el castell de Bellpuig (1372) i la baronia de Mosset (1374). El 1374 fou nomenat capità general del Rosselló i la Cerdanya i negocià amb un legat papal sobre les pretensions de Lluís d'Anjou, que reclamava drets sobre el regne de Mallorca. Es casà, el 1353, amb Sibilla de Narbona, que matà per causes desconegudes; amb Margarida, culpable d'adulteri, que empresonà, mentre matava el suposat amant, Arnau Guillem de Bellera, el 1378 (ACA, C, reg. 932, f. 75 r.-77 v.), i amb Bonaventura de Xèrica; el succeí el seu fill Pere: "Andreu de Fenollet i de Saportella", de P. PONSICH, a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 7, p. 366 i quadre genealògic de p. 363. M.T.F.].

939. [Bernadí de Cabrera era el fill segon de Bernat de Cabrera (n. 98) i de Timbors de Fenollet. Com que tenia un germà gran, Ponç, ell havia d'heretar les possessions castellanques de la seva àvia Leonor de Aguilar, però Ponç morí (1349) i ell passà a ser l'hereu. Es casà amb Margarida de Foix, germana del vescomte de Castellbò (n. 937), que li aportà un gran dot, garantit per la part Montcada de la ciutat de Vic i diversos castells; el seu pare li concedí el mateix any, amb motiu del seu matrimoni, el

En Bernat de Cruilles, nebot del bisbe de Girona, e molts cavallers notables de nostres regnes, entre els quals fo mossèn Pere Boil, qui se'n tornà malalt del setge de l'Alguer e, com fon guarit en regne de València, tornà a nostre servei en Sardènia, la qual cosa no féu algú d'aquells qui se'n tornaren sinó aquest; e per ço lo apellam "lo cavaller sens par".⁹⁴⁰ E encara fo ab nós lo cabdal de Buig, lo senyor de l'Esparra,

vescomtat de Cabrera. Pels seus serveis, i els del seu pare, a les campanyes de Sardènia de 1353 i 1354 rebé el 1356 el comtat d'Osona, que comprenia tota la ciutat de Vic, ja que el rei permutà amb ell la seva part de la ciutat amb Vilafranca del Penedès, que pertanyia als Cabrera; el nou comtat comprenia també el vescomtat de Bas i el de Cabrera i des de les terres interiors de Vic arribava fins a la costa de la Selva i el Maresme, amb capital a Blanes. Participà en la guerra contra Castella, en l'estol armat per perseguir la flota castellana que havia atacat Barcelona el 1359. Fou nomenat diputat del General de Catalunya a la Cort de Cervera de 1359. El 1363 fou enviat amb algunes tropes a socórrer Calataiud, assetjada per Pere el Cruel, i per la seva poca intel·ligència fou empresonat per aquest. Quan sabé que el seu pare havia estat pres, es posà al servei de Pere el Cruel; quan aquest fou derrotat, el 1366, marxà a França i el 1367 intentà recuperar els seus dominis catalans, els fills i la muller, que portà a França. El 1368 es posà al servei d'Enric de Trastàmara i morí el 1368 en el setge de Tordehumos. Fou el seu hereu el seu fill Bernat, que el 1372 recuperà els béns del seu pare: M. T. FERRER, *Els orígens de la Diputació del General*, p. 34-38. M.T.F.].

940. [Bernat de Cruilles era, efectivament, nebot del bisbe de Girona Gilabert de Cruilles (1334-1335), mentre que era germà d'un altre bisbe de Girona, Berenguer de Cruilles (1349-1362), i germà també de l'almirall Jofre Gilabert (n. 293). Havia estat a Itàlia: el 1347 era a Milà i a Bèrgam. El 1354 participà a la campanya de Sardènia i s'hi quedà un temps, ja que el mateix any fou nomenat governador del Logudoro, càrrec que exercí fins a l'agost de 1357. Aquest any negocià la pau amb Branca Doria. El 1357 el rei li concedí els feus de Barrala i Samassi i Serrenti i comprà Pahuli el 1358. En els darrers anys de la seva vida residí a Sardènia i morí a Càller el 1368. Estigué casat amb Blanca, filla de Rodrigo Díez (n. 293), i tingué dues filles, Geraldona i Castellana: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 290, 488, 526, 556 i n. 242, 558, 564, 583, 590, 628, 652-659, 667. J.R. WEBSTER, *Col·lecció de documents del convent de Sant Francesc de Girona (1224-1339)*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", xxx (1988-1989), doc. XIV, p. 141-147. C. CRABOT, *Les feudataires catalans et la Sardaigne*, II, p. 70, 110, 166, 190, 192 i 266. Pere Boil era fill de Ramon Boil della Scala, senyor de Picassent, ocupà el càrrec de batlle general del regne de València (1355-1363) i capità general del regne de València durant la guerra de Castella, en què tingué la responsabilitat de defensar la ciutat contra els atacs del rei Pere el Cruel. El rei li agrai aquesta tasca amb nombroses concessions, entre les quals cal destacar la promoció al grau de baró i la concessió en feu honorat del lloc de Boil, a Aragó, amb tota la jurisdicció (1364), document on es comenta la proesa de tornar a Sardènia un cop superada la malaltia; també li concedí la jurisdicció d'Alfajar, Alcàsser i Alèdua, mentre que l'infant Joan li donà el lloc de Borriol, que havia estat del seu nebot Berenguer. El 1386 adquirí, amb caràcter temporal, Bétera, Massanassa i Massamagrell al mestre de Calatrava. Intervingué en la guerra civil castellana al costat d'Enric de Trastàmara i caigué presoner de Pere el Cruel i dels anglesos a la batalla de Nájera. Enric de Trastàmara el recompensà amb la senyoria de Huete. Portà a terme missions diplomàtiques a Portugal i a Granada (1360), la darrera molt important per obtenir una aliança durant la guerra amb Pere el Cruel, i en nombroses ocasions a Castella (1372, 1380, 1388 i 1390). Estigué casat amb Caterina, filla de Rodrigo Díez (n. 293), i morí el 1392; el seu hereu fou Ramon: P. LÓPEZ DE AYALA, *Crónica del rey don Pedro*, a *Crónicas de los reyes de Castilla*, I, Madrid, 1953 (Biblioteca de Autores Españoles, LXVI), p. 531, 537, 541, 551, 557-558. BARÓN DE SAN PETRILLO, *El doble sepulcro de los Boil*, p. 53-55. *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 440-441, 452, 639, 1.105-1.106, 2.169. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 577. M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 154-156 i doc. 79. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 414, 504. M.T.F.].

e lo vescomte d'Orta, qui és gran hom en Gascunya, per afecció gran que havia al nostre servei, los quals eren barons de Bordeles.⁹⁴¹

32 E no res menys ordenam nostres comissaris a reebre les monedes qui ens foren atorgades en ajuda del dit nostre passatge, e encara altres oficials per fer adobar totes les galeres al dit nostre passatge necessàries e algunes altres que en feren de nou a ops de la nostra persona e per fer encara trabucs e altres aparells de combatre, segons que en altres estols reials és acostumat.⁹⁴²

941. *Lo cabdal de Buig* és afegit per la redacció definitiva. Es tracta de Joan III de Grailly, cabdal de Buch i vescomte de Castillon. Va venir amb trenta cavallers i quaranta arquers a cavall (ZURITA, llib. VIII, cap. LIV). A. PAGÈS, pàg. 431, creu que aquest senyor de l'Esparra no pot ésser sinó el "bourch", és a dir, el bastard, "de Lesparre", de què parla Froissart, el qual va lluitar després contra Pere el Cruel de Castella. També és un afegit de la redacció definitiva e *lo vescomte d'Orta i los quals eren barons de Bordeles*. A. PAGÈS (*loc. cit.*) identifica aquest vescomte d'Orta o Orthe amb Arnau Ramon III, o amb el seu pare Arnau Ramon II.

942. [Per obtenir els recursos necessaris per a l'expedició, concebuda com una nova conquesta de l'illa, un Parlament de les ciutats i viles reials, reunit a Barcelona pel gener de 1354, concedí al rei una proferta de 100.000 llb. Mentre el rei era a Sardenya, calgué enviar-hi socors; es reuní, doncs, un nou Parlament a Barcelona els mesos de juliol i agost, que aprovà una proferta de 50.000 llb. i encara, perquè el rei pogués tornar, calgué organitzar un nou estol i un nou Parlament es reuní a Lleida el mes de març de 1355 per aprovar una proferta de 60.000 llb., que fou modificada per un nou Parlament celebrat a Barcelona: M. SÁNCHEZ, *Corts, Parlaments y fiscalidad en Cataluña*, p. 303-308 i 312-313. *Corts, Parlaments*, ed. M. SÁNCHEZ-P. ORTÍ, p. 133-141, 143-156, 157-170 i 171-177 (textos de les profertes). A més del braç reial, també l'Església aportà recursos a l'expedició, tant l'Església catalana com la Santa Seu, a través de la dècima biennal concedida el 1354: P. BERTRAN, *Notes sobre els subsidis de l'Església catalana per a la guerra de Sardenya (1354)*, "Anuario de Estudios Medievales", 29 (1999), p. 121-139. M. SÁNCHEZ, *Fiscalidad pontificia y finanzas reales*, p. 158-161. No hi ha constància de cap contribució de la noblesa. Mallorca hi aportà en total 1.097.647 s., que equivaldrien aproximadament a 54.882 ll., i subvencionà un cos de 400 ballesters: P. CATEURA, *La guerra de Cerdeña y las finanzas*, p. 211. Cf. també G. ENSENYAT, *Notícies entorn a la participació mallorquina*, p. 421-423. J.F. LÓPEZ BONET, *Repercusiones fiscales en Mallorca*, p. 352-533. La ciutat de València prometé 10.000 ll. (ACA, C, reg. 1399, f. 191 v.-193 v.), però no coneixem les aportacions d'altres ciutats i viles reials valencianes: A. BEAUCHAMP, "Que ivarçosament nos trametats la hajuda que demanada us haviem". *L'organisation du soutien militaire au roi Pierre IV d'Aragon durant la campagne de Sardaigne (1354-1355)*, a XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004*, València, Universitat de València, 2005, I, p. 435-449, que dóna també altres moltes notícies. El braç reial d'Aragó hi aportà, segons l'acord del Parlament d'Alcanys de 1354, el servei de 600 homes a cavall pagats per quatre mesos i 5.000 cafissos de blat, i també hi ha constància d'ajuda de l'Església; hi hagué nous subsidis per al retorn del rei el 1355: M. SÁNCHEZ, *El reino de Aragón y los conflictos*, p. 491-495. M. LAFUENTE GÓMEZ, *Guerra en Ultramar. La intervención aragonesa en el dominio de Cerdeña (1354-1355)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2011, p. 55-85 i doc. 9-11, 15, 19, 24-25 etc., i també, especialment per als socors enviats el 1355: G. MELONI, *Presenza di Saragozza nella spedizione di Pietro il Cerimonioso in Sardegna (1354-1355)*, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 2 (1976), p. 65-76. Sobre les despeses de la flota: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Le financement des flottes royales de Catalogne au milieu du XIVe siècle (1353-1356)*, a *Les ports et la navigation en Méditerranée au Moyen Age Actes du Colloque de Lattes*, dir. Ghislaine Fabre G., Le Blevet D., Denis Menjot D., Association pour la connaissance du patrimoine en Languedoc Roussillon, 2009, p. 243-252. M.T.F.].

33 E, après, nós, per metre cor a les nostres gents, ordenam e acordam, així com de fet se seguí, que el primer dia de gener, en què començà l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-quatre, vinguem personalment a l'esgleia de Nostra Dona de la Mar de la ciutat de Barcelona, e muntam en alguns cadafals que hi havien fets fer en la gran plaça de la dita esgleia, vers la part del fossal major. En los quals cadafals foren ab nós molts barons e cavallers e altres oficials de casa nostra. E, en la dita gran plaça, estigueren totes les altres gents, e nós estiguem vestits de nostres vestidures reials e ab nostra corona al cap. E a quí fem nostre sermó a tot lo poble nostre de la ciutat que ens estava dejús en la dita gran plaça, notificant-los la gran rebel·lió e traïció que ens havia feta lo jutge d'Arborea apellat Mariano, e nós, així com a bon pastor, havem acordat de passar a la dita illa per cobrar e refermar e fortificar aquella e tornar-la a la nostra senyoria, dient-hi moltes paraules apropiades al dit fet, així de la santa Escripura com d'altres afers antics qui són dignes de recontar. De la qual cosa tot lo poble nostre hac gran consolació e plaer.⁹⁴³

34 Após algun temps que ja lo dit nostre estol era gran res aparellat, e nós a pocs dies nos devíem recollir, lo dit jutge d'Arborea, veent que nós personalment hi devíem passar poderosament, tramès a nós un seu missatger oferint-se a nós, de part del dit jutge, en tornar-nos tot ço que ens havia tolt e satisfere-nos en gran moneda per les messions que havíem fetes en lo pertret del dit nostre passatge, hoc encara que metria la sua persona en poder del dit infant En Pere, oncle nostre, si ell no complia tot ço que ens prometia fer. E nós, haüts sobre açò molts e diverses consells, dubtants que ell açò faés més per torbar lo dit passatge nostre que per altra manera, majorment com no ens oferia coses que ens pogués complir, ne temps hi havia que es pogués fer, tant érem avant en lo nostre recollir e de tota la nostra

943. Torna a aparèixer l'orador, aquesta vegada de cara al poble, a la plaça pública. [Fixem-nos en la insistència de Pere III a parlar inspirant-se en la Bíblia i en "altres afers antics"]. [Segons la *Crònica del Racional* (p. 123-124), abans del discurs del rei, fou alçat l'estendard reial davant del portal de mar per a l'expedició a Sardenya i seguidament el rei "predicavit in Buffurno, ante portale ecclesie beate Marie de Mari"; hi foren presents la reina Elionor, Alfons, fill de l'infant Pere, Bernat de Cabrera, el seu fill Bernardó, Bartomeu de Riu-sec, Olf de Pròixida, el bisbe d'Osca i altres nobles i cavallers. Sobre el tema de l'eloqüència reial: S.F. CAWSEY, *Reialesa i propaganda. L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, 1200-1450*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2008 (traducció de *Kingship and Propaganda: Royal Eloquence and the Crown of Aragon c. 1200-1450*, Oxford, Oxford University Press, 2002). Sobre l'organització de l'armada: vaixells, abastament, tropes etc.: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 184-189, 192-195. M. ORSI LÁZARO, *Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del Juez de Arborea y la "armada e viatge" de Pedro el Ceremonioso a Cerdeña (1353-1354)*, "Anuario de Estudios Medievales", 38/2 (2008), 921-968. La galera reial fou construïda per a aquesta ocasió i el patró fou Antoni Amat; s'han conservat els comptes d'aquest patró: A. CASTELLACCIO, *Note e documenti sul viaggio di Pietro IV in Sardegna (1354-1355)*, a *Aspetti di storia italo-catalana*, Cagliari, CNR. Istituto sui rapporti italo-iberici, 1983, p. 101-183. M.T.F.].

gent, que tot estava ja aparellat, haguem acord de no fer d'açò que el dit jutge nos prometia, ans li donam repulsa, confiants en Déu que ens ajudaria e ens daria lloc per haver d'aquell nostra justícia.⁹⁴⁴

35 Après que nós haguem fet lo dit sermó, nós aturam personalment en la ciutat de Barcelona, per tal que els afers de l'armada haguessen mellor recapte, fins al dia que acordam de recollir-nos en lo port de Roses, del comdat d'Empúries, on se devien ajustar totes les galeres e altres navilis necessaris al dit nostre passatge. E, ans que partíssem de Barcelona, ordenam d'aquelles persones que devien romanir en los regnes nostres en la manera que es segueix, ço és, que lleixam procurador nostre general, en tots los dits regnes nostres deçà mar, l'alt infant En Pere, oncle nostre, ab tot poder, així en lo fet de la justícia com en fer remissions e gràcies. E així mateix lleixam ab ell misser Bernat d'Olzinelles, tresorer nostre. Ordenam encara certes persones en la ciutat de Barcelona que contínuament treballassen e tractassen dels afers nostres propis tocants los negocis de Sardenya, on nós devíem estar tro que nostre Senyor Déus nos hagués feta gràcia de complir nostra execució, lo dit regne de Sardenya tornar a nostra senyoria. E les persones que lleixam en Barcelona per continuar los dits afers foren lo noble mossèn Pere de Montcada, procurador nostre en Catalunya, e En Vidal de Blanes, abat de Sent Feliu de Gerona, qui, après, fon bisbe de València, misser Guerau de Palou, doctor en lleis, En Pere Sent Climent, ciutadà de Barcelona, e En Jacme Desfar, savi en dret,⁹⁴⁵ e en la ciutat de

944. [Els documents confirmen l'arribada d'aquest missatge; els seus acompanyants foren empresonats com a rebels: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 189. Sobre l'actitud de Marià IV d'Arborea trencant l'antiga aliança i l'inici de la dita "guerra d'Arborea", cf. M.T. FERRER, *La guerra d'Arborea*, p. 549-558. Cf. també les històries de Sardenya: B. ANATRA, *La Sardegna nella guerra mediterranea dei cento anni*, a J. DAY, B. ANATRA, L. SCARAFFIA, *La Sardegna medioevale e moderna*, a G. GALASSO, dir., *Storia d'Italia*, x, Torí, Utet, 1984, p. 305-326. R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La Sardegna aragonesa*, a *Storia dei Sardi e della Sardegna. II. Il Medioevo*, Milà, Jaca Book, 1987. F.C. CASULA, *La Sardegna aragonesa*, cit. La defecció del jutge d'Arborea desplagué molt al rei: O. SCHENA, *Un'orazione di Pietro il Cerimonioso contro il giudice Mariano d'Arborea*, a *Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo ed Età Moderna. I. La Sardegna*, Roma, Bulzoni editore, 1993, p. 319-336. L. GALLINARI, *Alcuni "discorsi" politici e istituzionali nello scontro tra Pietro IV d'Aragona e Mariano IV d'Arborea*, a *Sardegna e Mediterraneo tra Medioevo ed Età Moderna, Studi in onore de Francesco Cesare Casula*, a cura de M.G. MELONI i O. SCHENA, Càller-Gènova-Torí-Milà, CNR. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, 2009, p. 149-183. Cf. també, com a retrat des del punt de vista de l'enemic: C. ZEDDA, *La figura di Mariano IV d'Arborea attraverso la lettura dei Procesos contra los Arborea*, "Quaderni bolotanesi", 23 (1997), p. 235-250. M.T.F.].

945. Vidal de Blanes fou elegit bisbe de València en desembre de 1356. Va morir en 1369. [L'infant Pere fou designat procurador general. El seu govern ha estat estudiat: A. BEAUCHAMP, *Gouverner la Couronne d'Aragon en l'absence du roi: la lieutenance générale de l'enfant Pierre d'Aragon (1354-1355)*, Tesi doctoral de la Universitè Michel Montaigne-Bordeaux III, 2005, que no he pogut consultar. Sobre B. d'Olzinelles, cf. n. 784. Vidal de Blanes era de llinatge de cavallers. Fou canonge de Girona almenys des de 1320. El 1326 era ardiaca de Besalú, abat de l'església de Sant Feliu de Girona (1336-1356), i

València, per dar semblantment recapte als dits nostres afers, lo bisbe de València, apellat misser Hug de Fenollet, frare Pere de Tous, maestre de Montesa, En Garcia de Lorís, cavaller e governador nostre de València, misser Arnau Joan, doctor en lleis, e Berenguer de Codinacs, maestre racional de la nostra cort. E, ordenats tots aquests afers per la manera dessús dita, partim de Barcelona en lo mes de maig de l'any mil e tres-cents cinquanta-quatre e fem la via de Gerona e, après alguns dies, anam al castell de Roses, on estiguem tro a vintè dia de juny après següent, que ens recollim e passam ab lo nostre estol.⁹⁴⁶

el 1342 li fou concedit l'ardiaconat major de Girona. Des de 1350 fou conseller reial i el 1354, com veiem, membre del consell de regència. A la catedral de València construí una aula capitular, a càrrec propi. Celebrà sínodes diocesans el 1357 i el 1368: *Lletres del bisbe de Girona*, p. 557-558, nota. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, I, p. 357-358. Dels personatges esmentats abans ja n'hem parlat: Bernat d'Olzinelles (n. 784) i Pere de Montcada (n. 271). Guerau de Palou pertanyia a una família influent de Barcelona, que comptava amb un altre jurista conegut, Bernat de Palou. Havia estat jurat de Barcelona el 1332 i el 1333, el 1354 li fou confiada aquesta missió tan important de membre del consell de regència durant l'absència del rei i actuà en alguns moments com a regent de la cancelleria el 1354 i també el 1364. Continué en el consell del rei durant la guerra amb Castella i el 1363 formà part d'una ambaixada a Castella, amb el comte de Dènia i Bernat de Cabrera, per tal d'arribar a un acord de pau. Posseïa terres feudals: la quadra de Vilanova, el lloc de Calafell i la quadra de Puigdàlber a l'Alt Penedès; les seves activitats es confonen amb les d'altres membres de la família anomenats també Guerau: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 465. El "*Llibre del Consell*", docs. 122 i 137 i M.T. FERRER, *Altres famílies*, p. 322-323. *Corts, Parlaments*, ed. M. SÁNCHEZ-P. ORTÍ, p. 143-156. M.T. FERRER, *Organització*, p. 490. Pere de Sant Climent era un ciutadà honorat de Barcelona, fou obrer de la ciutat el 1338, jurat del Consell de Cent i membre del consell de vint-i-cinc (1340, 1360, 1361), i conseller en cap de Barcelona el 1359. El 1351 i el 1354 fou designat veguer per a dos mandats, cosa que explica la seva inclusió en el consell de regència el 1354: M.T. FERRER, *Altres famílies*, p. 332-333. Sobre Jaume Desfar, cf. n. 594. M.T.F.J.]

946. ZURITA (llib. VIII, cap. LV) dóna la data de 5 de maig per a la partença de Barcelona. Però diu que el rei va embarcar-se per anar a Roses, mentre que la crònica sembla indicar (via Girona) que va anar per terra. Quant a la data de partença de Roses, deu estar equivocada a la crònica. Zurita dóna la de 15 de juny. [Les dates de sortida de Barcelona i de Roses que dóna Zurita són les que indica la *Crònica del Racional* (p. 124). La data de sortida de Roses que dóna la crònica és impossible perquè el rei arribà a Sardenya el dissabte 21 al vespre hi desembarcà el 22; la data d'una primera sortida dissabte, avortada pel vent, és indicada erròniament a una lletra reial que diu que era el dissabte 15, però aquell any el dissabte fou el 14 i el diumenge el 15: A. GIMÉNEZ SOLER, *El viaje de Pedro IV a Cerdeña*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", v (1909), p. 88-93, en concret p. 89-91. R. GUBERN, *Epistolari*, doc. xv, p. 113. Sobre els membres del consell reial de València, Hug de Fenollet, cf. n. 686; Pere de Tous, n. 298; Garcia de Lorís, n. 213, i Berenguer de Codinacs, n. 897. Arnau Joan era un doctor en lleis valenciana, format a Bolonya; el 1350 ja era al servei del rei, que li demanà d'anar a la cort amb els seus llibres per poder discutir amb dos bisbes enviats per la Santa Seu sobre les usurpacions de la jurisdicció reial per part dels eclesiàstics a València. El 1352 el rei li manà d'obrir un procés secret contra la seva madrastra i els seus germanastres per connivència amb la Unió. Des que formà part del consell de regència a València, el 1354, continuà al consell reial durant la guerra amb Castella i s'ocupà de la defensa. Fou autor de les obres: *Notas super Foris Valentiae; Quodque non competat iudici ecclesiastico laicos corporaliter neque pecuniarie punire aut multare ob crimen sacrilegii; Lo stil de la governació*, sobre les competències del governador i els senyors. J.M. MADURELL I MARIMON, *Documents culturals medievals (1307-1485) (contribució al seu estudi)*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", xxxviii (1979-1982),

36 E fo lo dit nostre estol de quatre-cents fins en quatre-cents deu vaixells, entre naus e galeres e altres vaixells grans e mitjancers, segons que els dits afers eren necessaris. En lo qual estol havia tro a quaranta-cinc galeres, entre uixers grosses e galeres mitjanceres e sotils. E com tots los cavalls e les viandes e els forratges e altres coses necessàries foren recollits, nós, ab la gràcia de nostre Senyor Déus, fem dar vela a la nostra galera reial, e tot l'estol semblantment seguí'ns e fem la via de l'Alguer. E, com fom pres l'illa de Sardenya, en un port qui és apellat Port del Comte,⁹⁴⁷ a tres milles prop de l'Alguer, nós prenguem allí terra ab tots nostres barons e cavallers e altra gent, e tragueren tots los cavalls e les viandes e tots los altres aparells que havien fets fer per combatre e per posar setge. E açò lo dissabte ans de Sent Joan Baptista, que és lo vint-e-quatre dia del mes de juny del dit any, e lo jorn de Sent Joan fem lo camí, batalla arrencada, vers lo dit lloc de l'Alguer, e totes les galeres per la mar ab tots los altres vaixells. E, com hi fom, posam aquí nostre setge, segons e per la manera que fo acordat per nós e per tots los de nostre consell, així per mar com per terra, e, après algun temps que haguem així estat, venc a nós l'almirall de Venècia, ab trenta galeres, en ajuda nostra, e mesclaren-se ab lo nostre estol.⁹⁴⁸ E, après tres

p. 301-473, en concret, p. 309. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 344, 365, 378, 390-391. J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia*, II, p. 533-534. M.T.F.].

947. Avui Porto Conte, badia a una desena de quilòmetres a ponent de l'Alguer, a la península de la Nurra. [El nombre de vaixells que indica la Crònica és equivocat, evidentment. Zurita, fent referència a cartes del rei, xifra el nombre total en 90 o 100 vaixells perquè a més de les galeres hi devia haver naus, vaixells de transport, llenys etc. La xifra de galeres sembla correcta perquè València n'aportà 20, Barcelona 23 i Cotlliure 3, que farien 46. Probablement les galeres de Mallorca arribaren més tard. L'estol comptava amb unes 20 naus, la resta devien ser llenys o barques, tripulats, els vaixells grossos, per uns 2.000 homes: M. ORSI LÁZARO, *Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354. Motivacions, context social i costos humans*, "Dressana. Revista del Museu Marítim de Barcelona", 15 (2007), p. 54-73, en concret, p. 55. Segons G. MORRO VENY, *La construcció naval a la Drassana Reial de Barcelona en vespres de la campanya de 1354*, a *Congrés d'Història de Barcelona*, 2013, Comunicacions de la taula 2, versió electrònica, el total de galeres armades fou finalment 60 i les naus 30. Pel que fa als combatents, els vaig estimar en 1.000 cavalls armats, 500 cavallers alforrats o a la geneta i 10.000 homes a peu, a més d'algunes hosts feudals que no poden quantificar-se; cal tenir en compte que un cavall armat era una unitat de combat formada per un cavaller amb armadura completa i un cavall també amb armadura, un escuder a cavall i dues o tres persones a peu o amb alguna mula (cap a mitjan segle XIV era formada només per quatre persones): M.T. FERRER, *La organización militar en Cataluña*, p. 173. M. ORSI, *op. cit.*, creu que entre tot plegat eren uns 12.000 homes (p. 55). Cf. també: P. BERTRAN, *La nobleza catalana y la guerra de Cerdeña de 1354*, "Hidalguía", 271 (1998), p. 737-755. M. TURULL RUBINAT, *Respostes de cavallers de la vegueria de Cervera per a la campanya de Sardenya de 1354-1355*, "Miscel·lània Cerverina", 12 (Cervera, 1998), p. 131-134. P. BERTRAN ROIGÉ, *Les respostes de la baixa noblesa catalana al reclam de Pere el Cerimoniós per anar a Sardenya (1354)*, M.T. FERRER, J. MUTGÉ, M. SÁNCHEZ, eds., *La Corona catalano-aragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2005, p. 1-22. M.T.F.].

948. [Segons una carta del rei, del 25 d'agost, la flota veneciana era formada per 33 galeres: A. GIMÉNEZ SOLER, *El viaje de Pedro IV*, p. 92. Després de l'atac conjunt contra l'Alguer, Giovanni Contarini, procurador del dux, l'almirall Niccolò Pisani, Giovanni Sanudo i Niccolò Quirini exigiren que diuït de les galeres catalanes armades els acompanyessin per anar contra genovesos fins a Messina i cap a

dies que foren venguts, passaren davant nosaltres vint-e-cinc galeres de genovesos; per la qual cosa les nostres galeres anaren-hi de continent. E, veents que els dits genovesos anaven en camisa, lleixaren-los e anaren-se'n.⁹⁴⁹ E, posat lo dit setge, après alguns dies fo acordat per nós e per nostre consell que féssem dar batalla al dit lloc per mar e per terra, la qual batalla començà en hora de tèrcia e durà fins a hora baixa. E no s'hi poc res fer, car lo dit lloc era ben murat e havia vall e contravall, e fornit de molta bona gent, especialment de molts ballesters de Gènova. E, veent que, per via de batalla, haver no es podia, tinguem aquí nostre setge, en lo qual esguem del jorn de Sent Joan tro fins a vint-e-dos de deembre.

37 E, estants nós en lo dit setge, haguem gran fretura de moltes coses necessàries a la nostra host, que era caiguda en malalties, ço és, coses medicinals, així com sucres e altres coses e volateria e ous e salses e vi.⁹⁵⁰ Mas nostre Senyor Déus nos féu

l'Orient, com estava pactat, però Pere el Cerimoniós i el seu consell s'hi negaren perquè l'ajut venecià per a l'armament corresponent a l'any anterior no havia estat pagat (els venecians deien que havien enviat els diners a Pisa i que els catalans no els havien recollit, però segons el rei hi havien anat, però hom no els volia pagar més que una part de la quantitat deguda) i perquè deien que l'Alguer es podia considerar ciutat genovesa mentre que per als venecians no ho era; la flota veneciana se n'anà; uns mesos després, el 4 de novembre de 1354, era vençuda per la genovesa a Porto Longo, a l'illa de la Sapienza. Després d'uns mesos de negociació, el primer de juny de 1355 fou signada la pau entre Gènova i Venècia, mentre que Pere el Cerimoniós negociava per separat: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 201-206 i 213 i II, p. 12-17 i p. 90. M.T.F.].

949. [Després que l'estol català s'hagué allunyat de les costes catalanes, una flota genovesa de 25 galeres, comandada per Paganino Doria, sortí de Gènova per atacar les costes catalanes i arribà a Barcelona el 29 de juny. El Consell barceloní i la cort ordenaren que fos cremada una coca de tres cobertes, dita la coca de la Societat dels mercaders de Barcelona, a fi que els genovesos no se'n poguessin apoderar: *Crònica del Racional*, p. 124. Aquesta mateixa flota és la que es dirigí després a Sardenya i fou albirada i no combatuda per la flota catalana, però no arribà després de la flota veneciana, com diu la Crònica sinó abans. En una carta del 21 de juliol, el rei diu que la flota genovesa, en formació de batalla, s'havia presentat ja dues vegades davant de l'Alguer. La flota veneciana arribà a l'Alguer el mes d'agost, mentre que la flota genovesa marxà cap a l'Orient per aprofitar el buit de poder naval venecià a l'Adriàtic i més enllà: A. GIMÉNEZ SOLER, *El viaje de Pedro IV*, p. 91. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 197-198 i 201. M.T.F.].

950. [Ja s'ha dit que el rei Pere no s'entreté gaire a explicar el setge de l'Alguer. Comenta molt per sobre que el seu exèrcit "havia caigut en malalties", però la situació arribà a ser desastrosa; mancaven les vitualles i el rei en demanava als seus regnes perquè no es podia fornir a Sardenya; les malalties causaven la mort de molts, mentre que altres se n'anaven, amb l'autorització reial, amb l'esperança de recuperar la salut, bé que alguns moriren poc després de tornar; el rei es lamentava de l'abandó i creia que calia resistir, com ell mateix havia fet quan també emmalaltí; malgrat tantes calamitats, no volgué aixecar el setge, disposat a menjar-se els cavalls, si calia, però també els cavalls moriren; per això, pel setembre, demanava mil ballesters i 300 cavalls, a més de proveïments diversos; més endavant demanava mil homes a peu: A. GIMÉNEZ SOLER, *El viaje de Pedro IV*, p. 92-93. R. GUBERN, *Epistolari*, doc. xv, p. 117. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 207-208. M. ORSI, "Vaguerosos e malendrins" y "ballesters bons e bé atreçats". *Notas sobre la infantería de Pedro el Ceremonioso en una armada real a Cerdeña (1354)*, a *Actas IV simposio internacional de jóvenes medievalistas*, a cura J.F. JIMÉNEZ, J. MAIZ, C. VILLANUEVA, I. CALDERÓN, Lorca, 2008, p. 187-202. S'ha identificat aquest setge desgraciat amb la història del rei Pirro

assenyalada gràcia, que els dits nostres procuradors que havíem deixats en Barcelona nos trameteren una gran nau apel·lada la nau de N'Alexandria e era encuirada, de la qual era patró En Joan Llobarda, de Barcelona. E veng carregada de totes aquelles coses que a nós e a la host eren necessàries. Semblantment, los procuradors nostres qui eren en la ciutat de València nos trameteren altra gran nau plena de les coses dessus dites a nós e a la nostra host necessàries.⁹⁵¹ Semblantment, En Berenguer de Relat, tresorer de la reina, muller nostra,⁹⁵² tramès a la dita reina moltes viandes e coses medecinals e necessàries, així que, entre totes les dites naus,

de Roma, que explica Eiximenis en el *Dotzè del Crestià*: C. WITTLIN, *El rei Pirro de Roma en el "Dotzè del cristià" de Francesc Eiximenis. Crítica encoberta de la política sarda del rei Pere de Catalunya*, "Anuario de Estudios Medievales", 25/2 (1995), p. 647-657. Mentrestant, els catalans anaven perdent posicions a la resta de l'illa: G. MELONI, *Genova e Aragona*, 1, p. 198-199. M.T.F.].

951. [El rei procura relatar només els aspectes positius de tantes calamitats: l'arribada de dues naus, la de Joan Llobarda de Barcelona i d'una nau valenciana, carregades de medicaments i queviures; "la nau de N'Alexandria" de la versió definitiva és evidentment un error i era millor la versió del ms. A: "d'Alexandria", ja que era especialitzada en el comerç amb la Mediterrània oriental, i "la nau d'Alexandria" l'anomena el rei en una carta al consell reial de Barcelona (A. GIMÉNEZ SOLER, *El viaje de Pedro IV*, p. 93). Joan Llobarda era un mercader de Barcelona molt conegut: D. COULON, *Ascensió, apogeo y caída de Joan Llobarda, mercader-armador de Barcelona, comprometido con el comercio con el Mediterráneo Oriental (segundo tercio del siglo XIV)*, a M.T. FERRER; D. COULON (ed.), *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, CSIC Institució Milà i Fontanals, 1999, p. 15-25. Sobre els aspectes sanitaris de l'expedició: L. CIFUENTES-L. GARCIA BALLESTER, *Medicina i professionals sanitaris en l'expedició militar a Sardenya de 1354-1355*, "XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona". *La Corona d'Aragona in Italia*, vol. secondo, 1, p. 305-328. M.T.F.].

952. Berenguer de Relat era, en efecte, tresorer de la reina Elionor (vegeu ULLA DEIBEL, *La reina Elionor de Sicília, a Sobiranes de Catalunya*, pàg. 418). [Berenguer de Relat era ciutadà de Barcelona; el primer càrrec que li coneixem és el de regent de l'ofici de la dispensaria de l'infant Pere i quan esdevingué rei passà a convertir-se en el seu sotstresorer o bé regent de la tresoreria i almenys des de 1354, com veiem, i fins 1375 fou tresorer de la reina Elionor. Fou mestre racional (1375-1390) i conseller destacat tant del rei Pere com del seu fill Joan I. Fou un dels tres o quatre consellers als quals el rei confià tasques delicades, especialment per negociar l'obtenció de recursos per a la defensa contra Castella: el 1357 fou un dels consellers que negociaren la proferta del Parlament de Lleida, ja que el rei era a la frontera d'Aragó; negociava amb els diputats de la Generalitat el 1361 i el 1363 era un dels tres apoderats del rei per vendre patrimoni reial per pagar la guerra amb Castella, i el 1363 s'ocupava del finançament d'una petita flota; després, el 1382, gestionà recursos per a la defensa de Sardenya. Des de 1340 fou senyor de Castelldefels, que deixà en testament (1390) a la seva filla Elisabet, muller de Gispert de Guimerà, i des de 1377 d'Olorda, que deixà a la seva filla Joana, casada amb Pere Ferriol, comprada als Desllor, i també de Castellciuró, lloc convertit en castell terminat pel rei, que li adjuntà Molins de Rei. Es casà amb Constança, vídua de Bernat Guillem Sabastida. D. GIRONA, *Itinerari de l'infant Pere*, doc. 69. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 330. T. de MONTAGUT, *El Mestre Racional*, p. 188. *Els castells catalans*, 1, p. 317, 344, 440. *Corts, Parlaments*, ed. M. SÁNCHEZ-P. ORTÍ, p. 180-182. M.T. FERRER, *Les Corts de Catalunya i la creació*, p. 890, *Entre la paz y la guerra*, p. 423 i *La gent rica de Barcelona el 1363*, en curs de publicació. La reina Elionor havia acompanyat, efectivament, el rei en l'expedició a Sardenya i precisament allà nasqué el seu segon fill, que morí: M.M. COSTA, *L'infant que hauria pogut ser rei, a El poder real en la Corona de Aragón (Siglos XIV-XVI)*. XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, (Jaca, 1993). Actas 1-3, Saragossa, Gobierno de Aragón. Departamento de Educación y Cultura, 1996, p. 335-343. M.T.F.].

haguem tals e tan complits acorriments, que per avant fretures no haguem, car per nostres sotsmeses navegants fom servits mentre durà lo dit setge.

38 E, en aquest enemig, lo dit lloc fon destret de fam, e, veents que tenir pus no es podien, tractaren sobre el delliurament del dit lloc. E lo tractament fo aital que, per ço com, segons que ja dessús és recontat en lo present capítol, lo dit lloc s'era ja retut a nós e per nós a mossèn Bernat de Cabrera, lladoncs capità nostre, s'era contra nós prodicionalment rebellat, no volguem ne consentim que algun dels pobladors antics pus avant hi romangués, ans tots ne fossen foragitats ensems ab lo capità e ab tots los altres que hi eren per defensió del dit lloc, e que el lloc romangués a nós en guisa que fos poblat a volentat e ordinació nostra. E, tantost que la dita gent ne fo eixida, nós, ab lo nostre victoriós estendard, faents gràcies a nostre Senyor Déus de la gràcia que ens havia feta de cobrar lo dit lloc, entram en aquell lo vint-e-dos dia del mes de deembre⁹⁵³ de l'any de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-quatre, ab tots los nobles e cavallers e altres qui eren ab nós romases, car molts se n'eren ja tornats dels nobles e cavallers, per malalties que havien haüdes en lo dit setge, e molts que n'hi havia de morts, los quals nobles que hi eren morts foren mossèn Felip de Castre, N'Otic de Montcada, En Pere Galceran de Pinós, e dels cavallers així mateix n'hi moriren molts en lo dit setge. E aquells qui se'n tornaren fort malalts foren lo vescomte de Cardona, N'Alfonso Roger de Llúria, lo senyor de l'Esparra, lo comanador de Montalbà e Don Llop de Luna. E així mateix se'n tornaren molts dels cavallers, car ells s'emmalaltiren en lo dit setge e donam-los llicència que se'n tornassen, e entre los quals se'n tornà En Ramon de Riu-sec, però tornà-se'n ab tal condició que de continent se'n tornà a nós ab cert nombre de galeres. E, com fon en València, al vuitè jorn morí. Així mateix se'n tornà En Pero Boil e, puis, ab les galeres que de València vengueren a nós, se'n tornà a nós, e, en les dites galeres, anà semblantment a nós mossèn Rodrigo Díez, menor de dies, qui era romàs malalt, com nós anam al dit lloc e entram victoriós.⁹⁵⁴

953. El ms. A diu: *.IX. ... noembre*. ZURITA (llib. VIII, cap. LVII) dóna com a data de l'entrada del rei el 9 de novembre. [La *Crònica del Racional* (p. 124) indica com a data de la rendició de l'Alguer el 16 de novembre, mentre que G. Meloni (*Genova e Aragona*, I, p. 213) diu que els documents reials són datats al setge de l'Alguer fins al dia 16 inclòs i en el lloc de l'Alguer des del dia 17 de novembre. És possible, però, que el rei no hi fes l'entrada solemne fins al 22, esperant que en sortissin els antics residents. M.T.F.].

954. Pere de Boil és "lo cavaller sens par" de què ha parlat en el § 31. [Sobre Felip de Castre, cf. n. 271, i sobre Otic de Montcada, n. 933. Pel que fa a Pere Galceran de Pinós, creiem que la crònica comet un petit error i que es tracta de Galceran, el fill gran de Pere Galceran de Pinós (cf. n. 676, que havia mort el 1348). Hi ha constància de la presència de Galceran a l'expedició a Sardenya el 1354 i consta que morí aquest any: L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 488. *Els castells catalans*, v, p. 958 i *Gran Enciclopèdia Catalana*, v, p. 604 (arbre genealògic) i article "Pinós", p. 601. Dels que tornaren malalts, el vescomte de Cardona es restablí (cf. n. 675); Alfons Roger de Llúria morí poc després de tornar (n. 824); el senyor de l'Esparra sembla que es restablí perquè prengué part en la guerra amb Castella (n. 941); el comanador de Montalbán, Fernando Ruiz de Tauste, morí poc després de tornar (n. 936); el comte Lope de Luna es

39 E, com fom entrats en lo dit lloc, estiguem aquí alguns dies e donam e partim a pobladors de nostra nació, ço és, catalans e aragoneses, totes les possessions, ço és, cases e terres e vinyes del dit lloc e de son terme.⁹⁵⁵ E ordenam aquí nostres oficials e nostres regidors e donam-los certa forma de privilegis per los quals se registren en lo temps esdevenidor. E, fet açò e posat-ho en estament, partim del dit lloc lo vint-e-vuitè dia del mes de deembre del dit any mil e tres-cents cinquanta-quatre ab tot nostre estol e ab los nobles e cavallers e altres qui lladoncs eren ab nós. Però anà per terra, ab una partida de la companya, Don Pedro d'Eixèrica. E ab altra partida de la companya anà així mateix per terra mossèn Pere Jordan d'Urriés, nostre majordom, e, ab altra partida, anà mossèn Ramon de Vilanova, nostre algtzir. E feren la via de Castell de Càller, nós per mar e ells per terra.⁹⁵⁶ E entram en

restablí (n. 244); Ramon de Riu-sec morí, efectivament (n. 824); Pere Boil, com diu la Crònica, es guarí i tornà a Sardenya (n. 940), i Rodrigo Díez, menor, fill de Rodrigo Díez (n. 293), també degué sobreviure perquè hi ha un Rodrigo Díez documentat posteriorment: J.V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 264. Hi ha una llista dels que no deixaren el rei i resistiren a Sardenya fins que el rei tornà, que sembla que havia confeccionat Zurita, però que no la inclougué als *Anales*; hi figuren especialment els components de les comitatives feudals dels grans nobles aragonesos, unes poques de València i només dues de Catalunya: la de Bernat de Cabrera i la del vescomte de Cabrera: G. MELONI, *Genova e Aragona*, II, p. 72-79. M.T.F.].

955. Aquesta colònia de catalans (els aragonesos, si de cas, degueren ésser molt pocs i aviat assimilats) ha conservat l'idioma —català oriental— fins als nostres dies. Vegeu EDUARD TODA, *Un poble català d'Itàlia*, Barcelona, 1888. [Sobre la repoblació de l'Alguer amb catalans hi ha una bibliografia abundosa: A. ERA, *Popolamento e ripopolamento dei territori conquistati in Sardegna dai Catalano-Aragonesi, "Studi Ssassaresi"*, 2ª serie, vol. 6, fasc. 2, Sassari, 1928, p. 63-81. A. ERA, *Provvedimenti per il ripopolamento di Sassari e di Alghero nel 1350-61*, a *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Cerdeña, 1957), Madrid, 1959, p. 551-562. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Algunas noticias sobre la situación en el Cabo de Logudoro con posterioridad a la victoria catalana de Alguer en 1354*, a *Studi Storici e giuridici in onore di Antonio Era*, Pàdua, 1963, p. 221-240. G. MELONI, *Alghero tra Genova, Arborea, Milano, Catalogna. Nuovi documenti*, a Id., *Mediterraneo e Sardegna*, p. 75-77 i 93. R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Il ripopolamento catalano di Alghero*, a *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo)*, a cura de A. MATTONE, P. SANNA, Sassari, Ed. Gallizzi, 1994, p. 75-103. Sobre la pervivència de la llengua: P. SCANU, *Pervivència de la llengua catalana oficial a l'Alguer*, a *Studi Storici e giuridici* cit. ara, p. 353-372 i Id. *Alghero e la Catalogna*, Càller, 1964. R. CARIA, *L'Alguer, llengua i societat: la minoria catalana entre el passat i el futur/Alghero, lingua e società: la minoranza catalana fra passato e futuro*, Sàsser, Centro di ricerca e documentazione Eduard Toda, 1990. M.T.F.].

956. El ms. A diu: .xxv.è. ZURITA, llibre VIII, cap. LVII, dóna com a data de partença el dia 20. Evidentment, disposa d'una altra font que discrepa a vegades de la crònica. [Els oficials nomenats en aquell moment i també posteriorment a: M.M. COSTA, *Gli ufficiali regi ad Alghero nel XIV secolo*, a *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo* (Alghero, 1985), Sassari, Gallizzi, 1994, p. 159-178. Sobre els privilegis concedits: A. MATTONE, *I privilegi e le istituzioni municipali di Alghero (XIV-XVI secolo)*, *ibidem*, p. 281-310, especialment p. 284 i 289-297. L'exèrcit no pogué embarcar-se tot per anar a Càller perquè no hi havia prou vaixells; segons Zurita (*Anales*, 4, p. 264) en quedaven set; segons Meloni, quatre (*L'Italia medioevale*, p. 151). Segons Zurita, abans de marxar cap a Càller, el rei visità la ciutat de Sàsser per tal de prendre mesures de defensa de la ciutat i dels castells d'Osilo i Casteldoria i, mentre la Crònica afirma que Pere de Xèrica anà per terra cap a Càller amb les seves companyies, Zurita diu que no es separà del rei, que anà amb ell i que només el majordom Pero Jordán d'Urriés (cf. n. 840) i l'algutzir Ramon de Vilanova (n. 824) anaren per terra amb una part de les tropes. El rei ja qualifica Pero Jordán d'Urriés de

lo dit castell lo sisè dia del dit mes de gener e aquí reposam e començam a tractar dels afers del regne, segons que es segueix.

40 Ço és que, per lletres nostres dades en lo dit Castell de Càller, el vint-e-tresè dia del dit mes de gener de l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-cinc, acordam de tenir corts⁹⁵⁷ e citam e requerim tots los prelats, nobles e cavallers, ciutats e viles de la dita illa de Sardenya que, personalment o per llurs procuradors bastants, fossen en Castell de Càller per celebrar corts generals, començadores lo quinzè dia del mes de febrer après següent. En les quals corts se feren e s'ordenaren moltes constitucions e declaracions tocants los negocis generals de tots los habitants en l'illa dessús dita, segons que, per les ordinacions e actes de cort, és llargament contengut en un llibre qui es féu lladoncs de la celebració de les corts generals dessús dites.⁹⁵⁸ E llicenciam les dites corts així com aquelles qui hagueren compliment e fi deguda.

41 E és cert que lladoncs, com nós érem en lo dit setge de l'Alguer, lo dit jutge d'Arborea venc a tractament ab nós, mitjançant lo noble Don Pedro d'Eixèrica, cunyat seu, sobre diverses afers de covinença entre nós e el dit jutge faedora. Del qual tractament se feren alguns capítols qui foren fermats per nós e per lo dit jutge.⁹⁵⁹ Mas, com fom en Castell de Càller, tornam en altre tractament ab lo dit jutge

majordom i no li teniem documentat aquest càrrec fins al 1357; pot ser que fos anterior o que el rei projectés cap a uns anys enrere el càrrec que tingué després. M.T.F.].

957. El ms. A deia: *Corts generals*. La supressió deu tenir la seva intenció. Hi foren convocats, sobretot, catalans i aragonesos; els naturals convocats degueren ésser una petita minoria: Marià d'Arborea, Mateu d'Òria, Manfré Darde, Gaudino d'Aceni i alguns altres, i encara no tots van assistir-hi personalment (ZURITA, llib. VIII, cap. LVIII). [Foren les primeres Corts o Parlament de l'illa. El rei ja havia volgut convocar un Parlament a Sardenya el 1340, però no arribà a materialitzar-se llavors: G. MELONI, introducció a l'edició de *Il Parlamento di Pietro IV d'Aragona, 1355*, a cura de G. MELONI, Cagliari, Consiglio regionale della Sardegna, 1993 (Acta Curiarum Regni Sardinie, 2), p. 58. El 1354 el rei convocà un Parlament potser amb l'esperança que servis per crear llaços entre la corona i les forces nobiliàries —tant catalanes, com genoveses, com sardes—, eclesiàstiques i ciutadanes de l'illa, com s'esdevenia als regnes peninsulars i, en certa manera, unificar l'illa des del punt de vista institucional i polític, tal com diu A. MATTONE, *Centralismo monarchico e resistenze stamentarie. I Parlamenti sardi del XVI e XVII secolo*, a *Acta Curiarum Regni Sardiniae. Istituzioni rappresentative nella Sardegna medioevale e moderna*. Atti del Seminario di Studi, Cagliari, Consiglio Regionale della Sardegna 1986 (Acta Curiarum Regni Sardiniae, 1), p. 132. M.T.F.].

958. Aquest llibre es conserva a l'Arx. de la Cor. d'Aragó, registre Sardiniae. Vegeu també GIMÉNEZ SOLER, *El viaje de Pedro IV a Cerdeña en 1354*, "Bol. Ac. B. Letras", IV, 1909-1910. [Aquest registre ha estat publicat: *Il Parlamento di Pietro IV d'Aragona, 1355*, a cura de G. MELONI, cit. Cf. l'estudi d'aquest Parlament a: G. MELONI, *Genova e Aragona*, II, p. 19-53 i el que acompanya la mateixa edició. M.T.F.].

959. Pere de Xèrica era casat amb Bonaventura d'Arborea, germana de Marià IV. [Sobre Pere de Xèrica, cf. n. 295. Els contactes entre el rei i Marià IV d'Arborea, a través de Pere de Xèrica, frustrats en un primer moment per les peticions excessives de Marià IV d'Arborea a parer del rei i els seus consellers, finalment arribaren a una primera conclusió, molt favorable al jutge d'Arborea, la pau de l'Alguer: L.

e feren-s'hi altres capítols, mitjançant de nostra part mossèn Francesc de Perellós e mossèn Llop de Gurrea, procuradors nostres, los quals foren fermats e jurats per los dits nostres procuradors e per los procuradors del dit jutge, estants en lo lloc de Sent Luri los dits nostres procuradors e los procuradors del jutge dessús dit, segons que d'aquells capítols apar per cartes públiques qui en foren fetes e fermades en poder d'En Bertran de Pinós, secretari nostre.⁹⁶⁰ E és cert que, durant los dits tractaments, la jutgessa, qui fon filla del vescomte de Rocabertí, e son fill, qui era primogènit del dit jutge, apellat Huguet, vengren fer reverència a nós, estants nós en lo dit Castell de Càller, e aturaren-hi per molts dies, especialment lo dit Huguet, qui tots dies era ab nós e ens servia.⁹⁶¹ Mas lo dit jutge jamés a nós venir no volc. E, puis haguem tengudes les dites corts generals e finats los afers qui eren entre nós e lo dit jutge, e haguem cobrat tot ço qui ens era estat rebellat e posada l'illa en estament, tractam del nostre partir de la dita illa e tornam-nos-en en los nostres regnes deçà mar.

42 Així que fem regonèixer tot nostre estol e fem procurar moneda e altres coses a la nostra partida necessàries. E és cert que els procuradors nostres, que havíem lleixats en Barcelona e en la ciutat de València, sabents lo fet de la nostra tornada de què els havíem escrit e donat càrrec, e fort congoixats, ensems ab misser Bernat d'Olzi-

D'ARIENZO, *La pace di Alghero stipulata tra l'Aragona e l'Arborea nel 1354, a Medioevo Età Moderna. Saggi in onore del prof. Alberto Boscolo*, Cagliari, Fossataro, 1972, p. 119-147. Cf. també G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 210-212, II, p. 4-5. M.T.F.].

960. La concòrdia fou establerta a Sant Luri, l'11 de juliol de 1355. Vegeu un detallat resum de les condicions en ZURITA, llib. VIII, cap. LIX. [Aquesta nova concòrdia de Sanluri, negociada durant mesos i, en última instància per Francesc de Perellós i Lope de Gurrea, als quals s'afegí també Berenguer d'Oms, no esmentat per la crònica, fou signada finalment l'11 de juliol i el 15 del mateix mes i fou un èxit diplomàtic, que permetia al rei tornar amb honor als regnes peninsulars: P. TOLA, *Codex Diplomaticus Sardiniae*, I, Torí, 1861, doc. CIII, p. 769 (Historiae Patriae Monumenta, x). G. MELONI, *Genova e Aragona*, II, p. 57-71. L'acord preveia la devolució al jutge de les possessions que tenia a Catalunya, que li havien estat confiscades: L. D'ARIENZO, *I possessi catalani dei giudici d'Arborea*, "Studi Sardi", XXI (1968), p. 134-146 (també a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, 3, València, 1973, p. 303-314). Sobre F. de Perellós i L. de Gurrea, cf. n. 933 i 293 respectivament. Bertran de Pinós fou escrivà de manament i més tard secretari reial (1348-1363) i protonotari de l'infant Joan; s'ocupà de començar a instruir el procés contra Marià IV d'Arborea durant la seva estada a Sardenya i acompanyà els negociadors de la pau de Sanluri abans esmentats; a la fi del 1355 acompanyà l'infant Ramon Berenguer i el bisbe de Vic a la cort papal per negociar el pagament dels censos endarrerits de Sardenya, que calia satisfer al papa: L. D'ARIENZO, *Gli scrivani*, p. 169-170 i 190. L. D'ARIENZO, *La Cancelleria di Pietro IV d'Aragona nell'assedio di Alghero del 1354*, "Archivio Storico Sardo", XXXII (1981), p. 139-157, especialment p. 143 i 152-153. (Editat també a *La Sardegna nel mondo mediterraneo*. Atti del II Convegno Internazionale di studi geografici-storici, IV. *La storia del mare e della terra*, a cura di M. Brigaglia, Sassari, Gallizzi, 1984, p. 119-138). G. MELONI, *op. cit.*, p. 99-100. M.T.F.].

961. Aquest Huguet; fill de Marià IV i de Timbors de Rocabertí, fou el jutge Hug III d'Arborea (1376-1383). [Huguet continuà l'enfrontament iniciat pel seu pare; morí assassinat en una revolta popular, amb la seva filla: E. PUTZULU, *L'assassinio di Ugone III d'Arborea e la pretesa congiura aragonesa*, "Anuario de Estudios Medievales", 2 (1965), p. 332-358. M.T.F.].

nelles, tresorer nostre, trameteren a nós monedes e ço que mester havíem per raó de la dita tornada nostra. E acordam ab tot lo consell que, per refermació del Cap de Lugudor,⁹⁶² partent de Càller, passàssem per lo dit lloc de l'Alguer. E partim del dit Castell de Càller en lo vint-e-sisè dia del mes d'agost del dit any mil e tres-cents cinquanta-cinc e navegam ab tot nostre estol fins al dit lloc de l'Alguer, on aturam alguns dies per refermar e fortificar e endreçar lo lloc dessús dit. E el sisè dia del mes de setembre après següent partim del dit lloc de l'Alguer e prenguem terra en Barcelona lo vintè dia del dit mes de setembre en què es comptava lo proppit any.⁹⁶³

43 E ací feneixen tots los fets del dit cinquè capítol, ço és, de la confederació del comú de Venècia e de la guerra dels genoveses, e de l'estol ab què En Bernat de Cabrera passà en Sardenya e es combaté ab l'estol dels genoveses, e del passatge que nós fem a l'illa de Sardenya personalment, e comença lo sisè capítol en què es contenen tots los afers de la guerra que haguem ab lo rei de Castella,⁹⁶⁴ segons que es segueix.

CAPÍTOL SISÈ

[GUERRA CONTRA CASTELLA. ADVENIMENT D'ENRIC II DE TRASTÀMARA I MATRIMONI DEL SEU FILL JOAN AMB ELIONOR, FILLA DE PERE III]

1 En aquest sisè capítol és contengut e declarat lo fet de la guerra, la qual lo rei de Castella iniquament e maliciosa s'esforçà de fer contra nós, rei En Pere dessús dit, e nostres sotsmeses. E aquella continuà nou anys, qui començaren en l'any de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-sis e feniren en l'any de mil e tres-cents seixanta-cinc, que cessà la dita guerra, per gran punició que Déus li tramès, així com

962. El Logudor o Logudoro és una regió muntanyosa al NO de l'illa, la població més important de la qual, a la marina, és l'Alguer. [Es conserven moltes cartes del monarca demanant diners i galeres per poder tornar; cf. per exemple: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. XVI, p. 118-122. M.T.F.].

963. ZURITA (llib. VIII, cap. LIX), dóna la data de 6 de setembre com la de sortida de Port del Comte, que és, com hem dit, més a ponent que l'Alguer. També dóna la data d'arribada a Badalona, que, segons ell, fou el 12 de setembre. —El ms. A repeteix l'any de .M.CCC.LV. La redacció definitiva el suprimeix per innecessari. [Les dates donades per la Crònica per a la sortida de Càller i de l'Alguer són acceptades pels historiadors; en canvi, hi ha una discrepància sobre el dia d'arribada a Barcelona, el 20 de setembre segons la Crònica, mentre que la *Crònica del Racional* (p. 125) situa l'entrada solemne a Barcelona el 14 de setembre. Segons Zurita, hauria arribat el 12 a Badalona (G. MELONI, *Genova e Aragona*, II, p. 73). La data del 12 de setembre és confirmada per un document del 18 d'octubre en el qual el rei fa saber al rei de Castella el seu retorn (ACA, C, reg. 1148, f. 20 r.-22 r. cit. pel mateix MELONI, *ibidem*). La veritat és que aquestes dues dates 12 i 14, són compatibles perquè els retorns reials marítics es solien fer amb arribada a Badalona perquè el rei es pogués refer del viatge i la ciutat de Barcelona pogués posar a punt la festa d'entrada. M.T.F.].

964. Pere el Cruel (1350-1369).

aquell qui havia feta guerra injusta e contra tota raó, car nós en pau ferma érem ab lo rei N'Anfós, pare del dit rei qui era apellat Pere.⁹⁶⁵ E dix-se per alguns que aquest rei Pere no fo fill del dit rei N'Anfós, ans fo camiat, per dubte del pare, qui tenia contínuament una dona de Castella de nobles gents, la qual era apellada per tot son regne “la Rica Dona”, de la qual hac molts fills mascles. E lo primer nat havia nom Enric⁹⁶⁶ e, finida la dita guerra, fo rei de Castella ab ajuda de Déu e nostra, segons que per avant se recontarà.

2 E açò fon per ordinació de Déu, car, segons que havem oït recontar a persones dignes de fe, en Castella hac un rei apellat Ferrando, qui fo rei vituperós e mal nodrit e desastruc,⁹⁶⁷ e parlà moltes vegades reprenent e dient que, si ell fos, com Déus creà lo món, e en fos creegut, Déus no haguera creades ne fetes moltes coses que féu e creà e que n'haguera creades e fetes moltes que no n'havia fetes. E açò tenia ell en son enteniment e en parlava sovent, per què nostre Senyor Déu, veent la sua mala e folla opinió, tramès-li una veu en la nit, la qual dix aitals paraules: “Per tal com tu has represa la saviesa de Déu, d'ací a vint dies morràs, e en la quarta generació finirà ton regne”. E semblants paraules tramès Déus a dir en aquella mateixa nit e hora a un home sant de l'orde dels frares preïcadors qui era en lo monestir de Burgos, lo qual frare preïcador les denuncià al germà del dit rei de Castella qui

965. Alfons XI i el seu fill Pere el Cruel. [Sobre Pere el Cruel: L. SUÁREZ FERNÁNDEZ, *Castilla (1350-1406)*, a R. MENÉNDEZ PIDAL, dir., *Historia de España*, XIV-1, Madrid, 1966, p. 1-129. V. DÍAZ MARTÍN, *Pedro I el Cruel (1350-1369)*, Gijón, Trea, 2007². Segons l'estudi de les seves restes, havia sofert una lesió cerebral que explicaria en part la seva irritabilitat i agressivitat: P. MOYA, *Don Pedro el Cruel. Biología política y tradición literaria en la figura de Pedro I de Castilla*, Madrid, 1975. La major part dels cronistes europeus, malgrat que no havien sofert els seus atacs, el presenten d'una manera molt desfavorable, remarcant la seva crueltat i els seus crims, tal com es pot veure a la selecció de comentaris de Froissart, Bertrand Du Guesclin i Villani de J.A. AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, Barcelona, R. Dalmau, 2011, p. 228. Cf. també la mala opinió que en tenien Joan de Rocatalhada i Eiximenis: F. RENEDO, *Eiximenis y Castilla (Reyes, profecías y política)*, Actas. XIII Congreso AHLM, Valladolid, 2010, p. 183-216, concretament p. 208-214. El rei sembla haver oblidat que no solament havia signat tractats de pau i d'aliança amb Alfons XI de Castella sinó amb el mateix Pere el Cruel el 1352: M.T. FERRER, *Causes i antecedents*, p. 457-459 i doc. 7, p. 477-485. M.T.F.].

966. Enric de Trastàmara, que fou el rei Enric II de Castella, fill d'Alfons XI i de dona Elionor de Guzmán, anomenada la “rica dueña”. [La propaganda trastamarista féu circular la llegenda, recollida també per la crònica de Bertrand Du Guesclin, que la reina Maria de Portugal, esposa d'Alfons XI, havia donat a llum una nena i, per evitar la ira del rei, la canvià pel fill d'un jueu, Pero Gil, nascut aquell mateix dia: L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 7 i 39. Sobre Enric de Trastàmara, *ibídem*, p. 129-201, però també les pàgines dedicades a Pere el Cruel. J. VALDEÓN, *Enrique II de Castilla: la guerra civil y la consolidación del régimen (1366-1371)*, Valladolid, 1966. Eiximenis en tenia una molt bona opinió, considerava que era molt bon cavaller, és a dir, un gran militar: F. RENEDO, *Eiximenis y Castilla*, p. 214-216. M.T.F.].

967. Ferran IV *el Emplazado* (1295-1312). [Sobre Ferran IV, cf. C. GONZALEZ MÍNGUEZ, *Fernando IV de Castilla (1295-1312). La guerra civil y el predominio de la nobleza*, Vitòria, Universidad de Valladolid, 1976 i ID. *Fernando IV 1295-1312*, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 1995, més divulgativa. M.T.F.].

lladoncs era en Burgos. E, haüt acord entre ells, anaren al rei per dir-li ço que el dit frare havia oït de part de Déu e en secret digueren-lo-hi. Lo qual rei los atorgà ésser ver que en aquella mateixa nit hac semblant veu de part de Déu. E així com Déus lo havia manat e dit, lo dit rei finà sos dies, e en la quarta generació que es seguí finà lo seu regne;⁹⁶⁸ car lo dit rei En Pere, mentre regnà, no féu sinó mal, car ell primerament féu la guerra injusta contra nós. E, durant aquella, féu ociure la reina, sa muller, que hi era venguda de les parts de França, cosina del rei de França, filla del duc de Borbó,⁹⁶⁹ e contractà ab fembres, adés unes, adés altres, vivent ab aquelles en pecat.⁹⁷⁰ Aprés donà mort, ço és, que ell ocí de ses mans ab una xalvina, dins son hostel mateix, que ell no se'n dubtava, a l'infant En Joan, cosín germà seu, e fill del senyor rei N'Anfós, e frare nostre.⁹⁷¹ Aprés, féu dar mort a la reina Dona Elionor, madrastra nostra, tia sua e mare del dit infant Don Joan, la qual mort li féu dar en aital manera, ço és, que tramès en lo castell on ella habitava un porter qui, com fon ab ella en la cambra, li dix:

—*El rey, mi senyor, vos manda matar.*

E, tantost, ab una tovallola, ab què li estengué lo coll, ocís-la. Aprés, donà mort a dos germans seus, fills del dit rei Anfós e de la dita “rica Dona”.⁹⁷² Aprés,

968. Tot això no és sinó una variant de la versió més corrent sobre la mort dels germans Carvajal, seguida de la mort del rei, el qual havien citat davant el tribunal de Déu (*Crònica de Fernando IV*, cap. LXIV).

969. Blanca de Borbó, descendent de Robert de Clermont, fill de sant Lluís. Es va casar amb Pere el Cruel el 3 de juny de 1353. Els detalls de la seva mort en AYALA, *Crònica*, any 1361, cap. III. Altres autors diuen que va morir de pena (DAUMET, *Innocent VI et Blanche de Bourbon*, París, 1899; A. PAGÈS, notes a la *Crònica*, pàg. 433).

970. Nombres: arrabassades algunes als seus cavallers i servidors, vegeu AYALA, *passim*. [Quan la núvia arribà a Castella el rei Pere ja havia conegut Maria de Padilla, se n'havia enamorat i n'havia tingut una filla. El matrimoni del rei amb Blanca de Borbó fracassà al cap de tres dies d'haver-se celebrat i el rei abandonà l'esposa; el 1359 la tenia empresonada a Jerez i el 1361, quan la guardava a Medina Sidonia Iñigo Ortiz de Estúñiga, el rei li manà que l'enverinés; com que aquest no ho volgué fer, la féu lliurar a un seu ballester, que s'encarregà de matar-la, segons P. LÓPEZ DE AYALA, *Crònica del rey don Pedro*, any 1361, cap. III, p. 512, i L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 20-22, 62 i 73. M.T.F.].

971. En termes semblants més endavant, § 20. [Un cop mort a cops de maça pels ballesters del rei, l'infant Joan fou llançat daltabaix de la finestra a una plaça, per ordre del monarca, que féu portar el cadàver a Burgos i finalment el féu llançar al riu: P. LÓPEZ DE AYALA, *Crònica del rey don Pedro*, 1358, cap. VI, p. 484. Cf. també: J.V. CABEZUELO PLIEGO, ‘*Sanus a mente et corpore existens*’. *El testamento del infante Juan de Aragón (circa 1335-1358)*, a J. MUTGÉ I VIVES, R. SALICRÚ I LLUCH, C. VELA AULESA eds., *La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani. Estudis d'Història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Barcelona, CSIC, 2013, p. 131-140. Es refereix seguidament a l'assassinat de la reina Elionor, mare del dit infant: la féu empresonar el mateix any 1358 juntament amb l'esposa de l'infant Joan, les féu portar de Roa a Castrojeriz i el 1359 féu matar la reina, mentre que la seva nora Isabel de Lara fou portada a Jerez, i allà morí, segons el rumor que recull Ayala, enverinada: *ibidem*, p. 484, i 1359, cap. IX, p. 493. M.T.F.].

972. Don Fadrique i don Tello, germans d'Enric de Trastàmara. [Don Fadrique fou assassinat a Sevilla, l'any 1358 i el seu cap fou portat al rei a Burgos: P. LÓPEZ DE AYALA, *Crònica del rey don Pedro*, 1358, cap. III, p. 481-482. També volgué matar seguidament don Tello, però aquest fugí a temps i

donà mort a En Joan de la Cerda, qui havia dret de successió en lo regne de Castella. Aprés, se seguí la mort de l'infant Don Ferrando, frare nostre, qui, segons que avant en lo present capítol és declarat, morí per sa gran colpa e per sos mèrits en lo lloc de Castelló de Borriana.⁹⁷³ E, a la fi, lo dit rei En Pere morí de mala mort e ab perdicó de tots sos regnes. E fon verificada la sentència de nostre Senyor Déus, car en la quarta generació fo perduda successió a tots aquells a qui la dita successió pertanyia per llinatge reial e fon transportada en lo rei Enric, qui era bord e no havia dret de successió en lo dit regne.⁹⁷⁴ E hui s'esguarda lo dit regne a l'infant Don Enric, nét nostre,⁹⁷⁵ fill del rei qui hui és en Castella e de la infanta Dona Elinor, filla nostra de bona recordació, que fon muller del dit rei de Castella, apellat Joan,⁹⁷⁶ fill del dit rei Enric.

3 E la dita guerra començà en aital manera, ço és, que, per volentat e llicència nostra, foren armades en la ciutat de Barcelona nou galeres per oficals del rei de França, de les quals fo capità per lo dit rei de França mossèn Francesc de Perellós, lo qual per temps esdevenidor faem vescomte de Roda. Lo qual capità menà les dites galeres, en nom e així com a capità del dit rei de França, en les parts de Normandia, contra lo rei d'Anglaterra. E, passant per les mars de Sibília, lo dit capità pres e robà alguns genoveses qui eren ab lo dit rei de Castella. E per prec que el dit rei de Castella faés al dit capità sobre la presó dels dits genoveses e robos, no en volc res fer, de què lo dit rei se tenc fort per perjudicat e pensà's que el dit capità, qui era de casa nostra, ho faés ab nostre consentiment. E, per gran greuge que n'hac, tramès-nos lletres per son missatger especial, en què ens notificà lo greuge que el dit capità li havia fet e alguns altres greuges. E concloïen les dites lletres "que

estigué posteriorment al servei del rei Pere el Cerimoniós (*ibidem*, p. 483). Pere el Cruel també féu assassinar els seus germans Joan i Pere, els fills petits de Leonor de Guzmán que eren nens encara, quan tingué notícia de la derrota d'Araviana (*ibidem*, any 1359, cap. XXIII, p. 500). Així doncs, no són dos germans els assassinats sinó tres. Seguidament es refereix a l'assassinat de Juan de la Cerda, besnét de l'infant Ferran de la Cerda, hereu d'Alfons X el Savi, mort abans de regnar; era fill de Lluís de la Cerda o d'Espanya i nét, per tant, de l'infant Alfons de la Cerda, el pretendent al tron castellà a qui havia donat suport Jaume II a la guerra amb Castella de 1296-1304. Joan s'havia revoltat a Andalusia, el 1357, d'acord amb Pere el Cerimoniós, però fou derrotat i a la fi executat (*ibidem*, 1357, cap. 5, p. 478). M.T.F.].

973. Observem com, subreptíciament, col·loca la mort de l'infant Ferran a continuació de les morts perpetrades per Pere el Cruel; de manera que el lector poc informat podria creure que havia estat víctima del rei de Castella. La crònica, però, no arriba a dir-ho, i així no manca a la veritat, i més endavant, § 35, explica com va morir.

974. Enric de Trastàmara, Enric II de Castella. [L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 129-154 i p. 159-201. J. VALDEÓN BARUQUE, *Los Trastamara. El triunfo de una dinastía bastarda*, Madrid, Taurus, 2001. M.T.F.].

975. Enric III, cognomenat *el Doliente*. [L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 303-378. M.T.F.].

976. Joan I de Castella. Per la manera com parla de la filla, es veu que ja era morta. I, com que va morir el 13 de setembre de 1382, la redacció d'aquesta part de la crònica ha d'ésser posterior a aquesta data (BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 277). [L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 203-303. M.T.F.].

ell d'aquí *adelant*⁹⁷⁷ *no queria ésser nuestro amigo*". La qual lletra fo a nós presentada en lo castell de Perpenyà, la qual la tenor d'aquella és aital:

Rey,

Fazemos vos a saber que viemos vuestra carta que nos embiastes sobre razón de una nao que vos querelló Ramón de Frexnete, mercadero de la cibdat de Mallorques, que diz que el fue tomada con fierro e con otras cosas, e con los homnes que con ella venian, por Joan Pérez de Yuaga, fijo de Pero Jaymes de Yuaga de Bermeo, del condado de Vizcaya, e que nos rogávades que fesiésemos entregar las ditxas cosas que el fueron tomadas e robadas o las quantías en que las ponían, segunt que en la vuestra carta se contenía, con el interesse de despeses, e, si lo assí non fesiésemos, que vos no ens podíades escusar de facer sobre esto en manera que el ditxo Ramón de Frexnet hoviesse entegra de todo esto. E sobre esto que embiávedes a nós a Enyego de Lorbes, vuestro correro jurado, al qual mandávades que de la presentación de la vuestra carta tomasse testimonio de escrivano público, e, non pudiendo haver escrivano, que lo creyérades por su palavra, e entendíemos todas las otras cosas que por la ditxa vuestra carta se contenían.

E, rey, somos maraveyado de vos embiarnos dízir tales palavras por vuestra carta, ca bien sabedes que, en el tiempo que decíedes que esto fue tomado, que el condado de Vizcaya estava alçado contra nos e nos fazien dende guerra. E, assí, el danyo de qualquiere dende recibiesen, non havíamos nos ende culpa ninguna. E como quier que fasta aquí vos hoviésemos por amigo e recebiéssedes del rey, nuestro padre, que Dios

977. La carta es troba a l'Arx. de la Cor. Aragó, reg. 1379, f. 12, segons ja indicava A. DE BOFARULL, ed. de la *Crònica*, pàg. 326. [La carta fou publicada per A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 385-387, amb errors de transcripció. Sobre l'incident piràtic mencionat pel rei de Castella no en tenim més notícies; pel que fa al conflicte per la provisió de la comanda de Montalbán, de l'orde de Santiago o Sant Jaume, el mestre de l'orde, des de Castella, volia proveir-la a favor d'un castellà, mentre que Pere el Cerimoniós volia que fos per a un noble dels seus regnes i don Fadrique, un dels fills il·legítims del rei Alfons XI, la concedí al que el rei Pere volia, però finalment hi intervingué el papa, que l'atorgà a Fernando Gómez de Albornoz, per influència del cardenal Albornoz, i el rei Pere, després d'un temps de resistència, ho hagué d'acceptar: R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de Santiago*, p. 75-78. Un problema similar de cismes es produí a l'orde de Calatrava, que tenia a Aragó la comanda d'Alcanyís i d'altres de menors tant a Aragó com al regne de València. El 1348 Pere el Cerimoniós havia nomenat comanador major de l'orde a Aragó i lloctinent del mestre el comanador d'Alcanyís Juan Fernández, que el 1355 fou elegit mestre de l'orde, ja que els frares de l'orde a Castella havien estat excomunicats; Pere el Cruel reivindicava que el nomenament fos fet per Diego García de Padilla, mestre de l'orde, en la persona de qui li semblés; cf. sobre aquestes divisions una resposta del rei Pere del 24 d'abril de 1356, i la reproduïda a continuació a la *Crònica* del 4 de setembre del mateix any. Durant la guerra amb Castella l'orde estigué dividit; almenys des del 1360 el mestre de l'orde a la Corona catalanoaragonesa era Pedro Muñiz de Godoy: P. LÓPEZ DE AYALA, *Crónica del rey don Pedro*, 1356, cap. x, p. 474-475. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 616. J. CARUANA Y GÓMEZ DE BARREDA, *La orden de Calatrava en Alcañiz*, "Teruel", 8, p. 1-176, concretament p. 110-112 i J. MARTÍNEZ ORTIZ, *Aportación documental al estudio de la vida social y económica de la tierra baja de Aragón durante el dominio de la orden de Calatrava*, "Miscel·lania de Textos Medievales", 5 (1989), p. 195-327, concretament, p. 272-280. Sobre l'incident provocat per Francesc de Perellós: M.T. FERRER, *Noves dades per a la biografia de Ramon de Perellós*, p. 217. M.T.F.].

perdone, la obra que sabedes e assí mismo de nos depués que regnamos aquí, guardando vos vuestra honra e vuestra tierra e todo lo vuestro e quanto vos fuerdes en vuestras conquistas e en todo el tiempo; e, si algunos de nuestro senyorío fezieron danyo a vos en el vuestro, pesónos d'ello e escarmentámoslo en aquella manera que devíamos; de la qual rezebimos de vos fasta aquí todo lo contrario en mutxas cosas que son estadas, asenyaladamiente sabiendo vos en como, lo que han les órdenes de Santiago e de Calatrava en los vuestros reynos e so mandamiento e obediencia de los nuestros maestros que son en el nuestro regno, enagenásteles en otras personas e tomásteles e desapoderastes de los ditos maestros e de su juridicción, non lo pudiendo vos fazer de dretxo; e, otrosí, vuestras galeras andavan por los nuestros puertos, faziéndonos guerra así com nos la farían enemigos, tomando los navíos de los nuestros puertos que venían carregados de pan e d'otras mercaderías per a Sibia e per otros lugares de la frontera, por lo qual fue en periglo toda la frontera por la grande minva de pan que y havia en esse tiempo e otros mutxos males e danyos e robos e muertes que recibieron los de la nuestra tierra de los de la vuestra; e todo esto rezebimos estando nos en grande menester, e, magüer vos embiamos requerir e afrontar sobre esto con Gil Blasqués, nuestro alcalde, nunca en ello feciestes escarmiento, ante rezebimos nos e los de la nuestra tierra dende el contrario; e, estando nos en la nuestra cibdat de Cálec,⁹⁷⁸ que éramos idos allá por veer vuestras vilas e nuestros castiellos, llegaron nueve galeras vuestras armadas e tomaron las gentes de las ditxas vuestras galeras mercaderos vezinos de la cibdat de Sivilla, que havia muyt gran tiempo que bevían hi, e tomaren-les e robaren-les las mercaderías e otras cosas que fallaron en el dito puerto, e, magüer los embiamos dezir e rogar que lo desfazessen, non lo quesieron fazer, e enbiáronnos dizir que non lo farían, que ellos non tenían d'esto de dar cuenta a otri sino a vós, e tomaron e robaron en otros de los nuestros puertos que eren de los vuestros naturales lo que podieron tomar, e llevaron lo que podieron d'ello e lo que no podieron llevar etchárenlo en la mar, vidiéndolo nos per nuestros ojos. E todo esto rezebimos de vos e de los vuestros, teniendo vos por nuestro amigo. E, en verdad, rey, por aquell qui fue guardado e defendido en su regno por el rey, nuestro padre, que Dios perdone, como vos fuerdes, e otrossí rezebiendo de nos las obras que reçabastes fasta aquí, otro conocimiento devíamos haver de vos que no éste. E como quiera que todas estas sinrazones hoviésemos recebido de vos, havendo vos por amigo fasta aquí, non vos lo quesimos acaloniar por guardar l'amistat e las posturas que eran entre nos e vos. Ca como quier que nos estuviésemos en algunos menesteres, al tiempo que las más cosas d'estas se fezieron, bien pudiéramos tornar a ello lo estranyar en aquella manera que conplia a nuestra honra e a nuestro servicio. Pero gardámoslo porque nuestra volentat fue siempre e es de a qualquiera que hoviésemos por amigo d'ell ésser amigo claro e verdadero. E, agora, pues estas cosas e desaguissades nos fueron fetxas de vos e de las vuestras gentes,

978. Cálec és Cadis.

e otrosí porque la ditxa vuestra carta que a nos agora embiastes venía por tales paraulas que no guardastes contra nos lo que deviades, non podemos escusar de non sentir d'esto e d'otras mutxas cosas e desaguisados que nos e los de nuestros regnos havemos recebido de vos e de las vuestras gentes e de tornar en lo estranyar en aquella manera que devemos e nos cae de la fazer per aguardar nuestra honra e nuestro estado. E otrosí otros algunos agrevios que feциestes contra la reina, nuestra tía, e los infantes, nuestros primos, que non quesiemos acaloniarnos fasta aquí por guardar la amistad que era entre nos e vos fasta aquí. E d'aquí adelant non nos haiades por amigo, que nos queremos tornar a este fetxo assí como devemos e a nuestra honra pertanesce.

Dada en la muy noble cibdat de Sevilla, ocho dies d'agosto.

*Seellado con nuestro siello de la poridat, era de mil e trescientos cinquenta e seys anyos.*⁹⁷⁹

Yo, Joan Ferriz, la fiz escribir por mandado del rey.

4 E, reebuda la dita lletra, nós mostram aquella a nostre consell, en lo qual eren En Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn Bernat de Cabrera, mossèn Bernat de So, mossèn Mateu Mercer, mossèn Ferrer de Manresa, mossèn Berenguer d'Olms e En Jacme Desfar, e En Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, e altres de nostre consell. E tots los de nostre consell estigueren molt dubtants en dar consell, car los uns tenien que nós trametèssem al dit rei de Castella nostres missatgers solemnes, los quals tractassen que a honor nostra cessàs la guerra e que fóssem ab la casa de Castella en aquella bona amistad que solien ésser los nostres passats. E los altres deïen que les lletres que el dit rei nos havia trameses eren deseiximents, e seria gran vergonya e deshonor e minva nostra de fer la dita missatgeria, e que el dit rei per ventura no la volria acceptar, car era rei ple de gran supèrbia. E, finalmemnt, Déus volc e li plagué metre en nostre enteniment e voler de reebre los deseiximents del dit rei. E desembargam lo dit hom que tramès nos havia, així com en semblants cases és acostumat, e fem resposta al dit rei de la tenor qui es segueix:⁹⁸⁰

979. La lletra original estava datada per l'era espanyola, 1394, i així constava en la redacció primera; però la segona redacció esmena la datació amb els anys corresponents de la Nativitat, sense, però, treure el mot *era*.

980. Aquesta carta es troba en el citat reg. 1379, f. 83 v. [La carta es troba publicada a: A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 390-392. Ja hem parlat de gairebé tots els membres d'aquest consell a les n. 537, 98, 672, 440, 785, 793 i 594 respectivament. No havia sortit encara el batlle general Pere Sacosta, un barceloní nomenat per a aquest càrrec el 1347. Al cap de pocs mesos, el rei li donà poders, juntament amb Jaume Desfar, per investigar sobre els feus de Catalunya, coses emfitèutiques i censals i sobre les alienacions fetes pels seus predecessors per corregir abusos i millorar el rendiment del patrimoni reial. Es casà dues vegades amb Francesca i amb Caterina, que el sobrevisqué. Tingué un fill del primer matrimoni, Pericó Sacosta, que fou l'hereu i escrivà de ració del rei, i del segon matrimoni: Francesc, Constança —casada amb Bernat de Marimon—, Isabel i Alamanda. Mori l'any 1389: M.T. FERRER, *La gent rica de Barcelona l'any 1363*, en curs de publicació al CSIC. M.T.F.].

Rey,

Vuestra letra havemos recebida hoy domingo a quatro días andados de setiembre del presente anyo, la qual nos presentó Martín López, missatgero vuestro.

E sobre la razón que nos feites a saber d'una carta que vos embiamos a requerir por feyto d'un mercadero, nuestro súbdito, qui se querellava delant nos que algunos del regno de Castiella li havían robadas mercaderías suyas, segunt que, en la carta que nos vos havemos embiada, largament es contenido, deziendo que, si aquesto no queríades fer render, hauríamos a fer al dito mercadero lo que de justicia e de razón éramos tenidos de fer. E, segunt que aquesto e otras cosas en la dita nuestra carta son largament expressadas, vos respondemos que la dita nuestra carta salie de nuestra cencellería por la forma e manera que se acostumbra de requerir en tal razón por justicia un rey a otro. E los reyes aquello que sale por justicia de lur cort no han acostumbrado de veer, e nos tanpoch no sabemos nada d'esta carta, mas somos nos certificados, después que la dita carta havemos recebida, que el rey, vuestro padre, e los otros reyes escrivíen a nos, e nos a ellos, dins la forma desuso dita. Pero esnos seído dito por Mateo Adrián, nuestro escrivano mayor, tenient los nuestros siellos, que, después que fueron feytas las posturas entre nos e vos, fue convenida cierta forma en Saragoça entre Francisco de Prohomne qui fue e era lahora nuestro escrivano mayor, e Mateo Ferrández, vuestro escrivano, de escrivir de semblantes aferes de nos a vos e de vos a nos. E el dito Mateo Adrián dize que en la dita nuestra carta no fue seguida la dita forma, porque el dito Mateo, a la data de la dita carta, no era en la nuestra cort, porque el escrivano qui fize la dita carta, no sabiendo la dita forma, fizo aquella en la forma que es acostumbrado de escrivir en tal caso a los otros reyes. E fue errada del dito escrivano; porque aquesto no deveades a mal tener, porque todo el día, no cuydando, tales cosas se fazen.

A la otra razón que feytes saber, que vos entró agora nos teníades por amigo e que havíamos recibidas del rey, vuestro padre, muytas de buenas obras e de vos, segunt que largament se contiene en la dita vuestra carta, rey, a esto vos respondemos que es verdad, que el rey, vuestro padre, e nos fuemos siempre amigos, e él nos fizo buenas obras, e sabe Dios que a todo el mundo es cierto que le fezimos en sus aferes grandes ayudas e buenas obras. E a aquesto non queremos mas dizir, porque nenguno no se'n deve loar en su feyto. De vos, rey, entendemos que guardávedes en nuestro feyto así como amigo, e nos asimismo al vuestro e, si vos lo guardastes a nos, e nos lo guardamos tan complidament a vos.

A lo otro, rey, que nos feytes saber en razón del maestre de Calatrava, parécenos que esto es contra razón, porque los frayres de Calatrava qui son en Alquanyic, en la nuestra senyoria, dizen que, segunt lur orden, esleyeron e fizieron maestre Don Joan Ferrández, e que esto podien fer segunt Dios e Orden, porque los frayres d'aquell orden qui son en Castiella eren escomulgados, e los maestros qui son allá feytos no son feytos segunt Dios ni segunt orden, e de aquesto se leva pleyto delant el papa. E no es razón que vos agreuedes por esto por dos razones, la una que el feyto del dito orden es feyto

de la Esgleya e no pertanesce a los legos, la otra porque esto es dentro nuestro regno, e no havedes qué veer, vos ni otro rey, dentro los ditos nuestros regnos, mas, si ellos o alguno d'ellos vienen demandar justicia en nuestra cort, será'ls feyta según fer se devrá de razón e de justicia.

E a lo que nos feytes saber del feyto de las galeras que han feyto danyo en vuestros puertos de mar, e otrosí dezides que vos havemos feytas otras malas obras que no quedades dezir, respondémosvos que guardades si las havedes a nos vos feytas, que nos nunca vos fezimos malas obras acordadament ni con entención de fer-las. E, si vos entiendéssedes que los nuestros súbditos las vos haviessen feytas sin razón, si nos lo feziéssedes saber, havríamos hi dado aquell escarmiento que fer se devia entre reyes que eren amigos e en paç; porque no es culpa nuestra, mas de vos, qui non las nos feziestes saber por carta o por requisición assín como fer se deve e nos faziemos a vos. E, si vos, rey, quasiéssedes saber las cosas que lo genoveses, nuestros enemigos, han feytas a nuestras gentes en vuestros puertos, mayor razón havríamos de querellarnos que vos.⁹⁸¹

E sobre el feyto que nos feytes saber de la reyna Dona Leonor, vuestra tia, e de los infantes, vuestros cosinos hermanos, vos respondemos que no les entendemos haver feyta nenguna cosa contra razón que demandada nos hayan, antes, sempre que han embiado a nos a demandar alguna cosa, les havemos feyto lo que devíamos segunt justicia e razón. E sabiedes bien que, quando vos por vuestra carta nos embiastes rogar que quasiéssemos prender a nuestra mano todo lo que ha en nuestros regnos e tierras, non lo quasiemos fer, porque, si ellos, o vos por ellos, nos demandades más de razón, no somos tenidos de ferlo.

A las otras cosas que nos feytes en vuestra carta saber, en que es feyta mención de las paces que eren entre nos e vos, sabe Dios, que está en medio de nos e de vos e vee toda la verdat, que siempre aquellas paces, las quales entre nos e vos son firmadas con jura e homenatge, vos havemos complidamente tenidas assí por buena amor como por posturas. E, si alguna cosa nos faziestes saber, siempre en aquello compliemos lo que a complir havíamos e éramos tenidos. Mas nos somos muyto maravallados que antes que esta carta fuesse a nos presentada havíamos havidas ciertas nuevas del governador del regno de Valencia, que gentes vuestras del regno de Murcia, con pendón tendido, son venidas a correr a los lugares de Chinosa e de Muntnóver, qui son dentro el dito regno nuestro, e dieron fuego en aquellos. E otrossí havemos havido cierto ardit del

981. CATALINA GARCÍA, *Castilla y León en los reinados de Pedro I, etc.* (dins *Historia de España de l'Acadèmia de la Història*, Madrid, 1892, pàg. 136) erra quan diu que el Cerimoniós no fa cap esment del cas de Perellós en la seva resposta. Aquest paràgraf s'hi refereix. [Ja hem parlat abans, a la n. 787, de Mateu Adrià i de Francesc de Prohome, que apareixen esmentats al començament de la carta. Pel que fa a l'allusió a una petició anterior de Pere el Cruel al rei Pere el Cerimoniós perquè ataqués els béns dels infants en els seus regnes, havia estat feta els darrers mesos de l'any 1354, després que els infants s'adherissin a la revolta nobiliària castellana contra Pere el Cruel: M.T. FERRER, *Causas i antecedents*, p. 460-461 (traduït al castellà a *Entre la paz y la guerra*, p. 348-349). M.T.F.].

*dito governador, que los de Requena han corrido e barreiado el lugar de Sietaygiues, qui es del dito regno de Valencia. E assimismo haviemo hovidas ciertas nuevas del governador d'Aragón, que gentes vuestras que venieron de las partes de Molina han corrido en algunas aldeas de Daroca e metido fuego. E todo esto ha sido feyto sin alguna requisición e sin rendimiento de paç e de posturas. Porque, rey, pus vos tales obras nos feytes e nos havedes feyto, sabet que d'aquí adalant non vos hayamos por nuestro amigo. Respondémosvos que vos assimismo no nos hayades por amigo vuestro.*⁹⁸²

Dada en Perpenyà, diús nuestro siello secreto, a quatro días andados de setiembre en el año de la Natividad de nuestro Senyor Dios mil e trescientos cinquenta e seis.

5 E, tantost com lo dit consell fo deliberat e la dita resposta al dit rey de Castella fo tramesa, notificam per tots nostres regnes lo fet de la dita guerra qui devia començar. E trametem-hi nostres comissaris per prendre e ocupar tots los béns dels sotsmeses del dit rei de Castella, car entès haviem que ell havia ja feta semblant provisió en sos regnes contra nostres sotsmeses. E no res menys fem fer nostres aparells e provisions d'acostar-nos en les fronteres d'Aragó e de procurar tot ço que fos necessari al fet de la dita guerra contra lo dit rei e sos sotsmeses.⁹⁸³

6 E per ço partim de Perpenyà e tinguem nostre camí vers la ciutat de Barcelona, on estiguem algun temps per continuar los afers dessus dits.⁹⁸⁴ E, allí mateix, ab

982. [Cf. sobre aquests incidents anteriors a l'inici de la guerra: M.T. FERRER I MALLOL, *La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres, a Pere el Cerimoniós i la seva època*, Institutió Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1989, p. 245-357, concretament p. 245-247 (traduït al castellà a *Entre la paz y la guerra*, p. 360-365. M.T.F.).]

983. El rei de Castella havia fet empresonar els mercaders catalans establerts a Sevilla, i segrestar-los i vendre'n els béns. ZURITA, llib. IX, cap. I. [Sobre l'empresonament dels mercaders catalans: M.R. MUÑOZ POMER, *Preliminares de la guerra de los dos Pedros en el reino de Valencia (1356)*, "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 1 (1982), 117-134, concretament p. 121. M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 246 i *Entre la paz y la guerra*, p. 361. El 30 d'agost, el rei ja s'ocupava d'enviar tropes a l'infant Ramon Berenguer, a qui havia nomenat capità de guerra a València; exposava al seu oncle que no era convenient que ell anés a València com li demanava perquè no era un lloc adequat per atacar Castella, sinó que calia defensar-lo i li deia que pensava anar contra l'enemic, se suposa que des d'Aragó. Al mateix temps, el rei cercava de contractar els serveis d'Enric de Trastàmara i confiava en l'ajut de França, especialment del duc de Borbó, ajut que aviat quedà reduït a no res a causa de la derrota de l'exèrcit francès a Poitiers a mans dels anglesos, batalla en la qual morí el duc de Borbó i el rei de França caigué presoner. També demanà a Francesc de Perellós que, ja que havia acabat el seu servei a França, tornés immediatament amb les galeres per ajudar en la guerra contra Castella: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. XVII, p. 123-129 i M.T. FERRER, *op. cit.*, p. 362-363. M.T.F.).]

984. El rei es trobava a Perpinyà, quan tingueren lloc aquests esdeveniments, a finals d'agost de 1356. ZURITA, llib. IX, cap. III. [El rei continuà a Perpinyà almenys fins al 17 de setembre i tenia previst sortir el dimecres següent, 21 de setembre amb la intenció d'anar cap a Lleida, on havia convocat els catalans per al 2 d'octubre, bé que en realitat anà primer a Barcelona, com veurem seguidament. Des d'aquí notificà l'inici de la guerra als nobles i també a les ciutats, i els demanà que preparessin la defensa:

lletres nostres dades en la ciutat de Barcelona lo quart dia del mes d'octubre de l'any mil e tres-cents cinquanta-sis, notificam los afers de la guerra a tots nostres sotsmesos, així barons, cavallers, com altres persones, jatsia que ja ho sabessen, és a saber, als alts infants En Pere, de Ribagorça e de les muntanyes de Prades comte, e a En Ramon Berenguer, comte d'Empúries, e als egregis barons En Pere, comte d'Urgell, e N'Alfonso, comte de Dénia, e als nobles Don Pedro d'Eixèrica, En Bernat de Cabrera, comte d'Osona,⁹⁸⁵ al prior de Catalunya, al mestre de Montesa, En Gilibert de Centelles,⁹⁸⁶ e no res menys a tots los nobles, barons, cavallers e genero-

R. GUBERN, *Epistolari*, doc. XVIII, p. 129-134. Sobre els preparatius fets a València per assegurar la defensa i l'abastament: M.R. MUÑOZ POMER, *Preliminares de la guerra*, p. 122-133. M.T.F.].

985. És el fill del vescomte de Cabrera del mateix nom, o sia del privat de Pere el Cerimoniós. Quant a Pere, comte d'Urgell, i Alfons, comte de Dénia, són, respectivament, fills de l'infant Jaume, germà del rei, ja difunt, i de l'infant Pere, comte de Ribagorça, oncle del rei. [És la primera vegada que surt esmentat el comte Pere d'Urgell, que era molt jove; es distingí molt en la lluita contra Castella i el rei li donà la lloctinència de València el 1366. Acabada la guerra, es retirà als seus dominis fins que el 1396 la reina Maria de Luna el requerí perquè capitanequés l'exèrcit que havia de defensar Catalunya contra les tropes invasores del comte de Foix; morí l'any 1408: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 155-157. Alfons, comte de Dénia, també era molt jove. Pel desembre de 1355, el rei li havia concedit el títol de comte, elevant a comtat les seves possessions valencianes, i l'havia nomenat majordom seu pel regne de València; prengué part activa en la guerra contra Castella, capitanejà l'exèrcit en la defensa de les terres meridionals i des del moment del retir religiós del seu pare, el 1358, tingué el comandament militar suprem en el regne de València. Intervingué després en la guerra civil castellana a favor d'Enric de Trastàmara i caigué presoner a la batalla de Nájera el 1367; fou alliberat pels anglesos el 1372 i hagué de pagar un rescat tan elevat, que l'hagué de pagar a terminis i deixar en reenes els seus fills Pere i Alfons fins a la quitació final; Enric de Trastàmara premià la seva col·laboració amb el nomenament de conestable de Castella i amb la donació del marquesat de Villena, que li fou confiscat el 1397 (oficialment el 1398) per Enric III de Castella; fou pretendent al tron a la mort del rei Martí l'Humà, bé que morí el 1412, abans del Compromís de Casp: J. CASTILLO, *Alfons d'Aragó. Duc reial de Gandia*, Gandia, CEIC Alfons el Vell, 1998. J. SÁIZ SERRANO, *Una clientela militar entre la Corona de Aragó i Castella a fines del siglo XIV: Caballeros de casa y vasallos de Alfons d'Aragó, conde de Denia y marqués de Villena*, "En la España medieval", 29 (2006), p. 97-134. Id., *Recursos y costes de la guerra para la nobleza: la trayectoria del conde de Denia (1356-1367)*, a J. MUTGÉ, R. SALICRÚ, C. VELA eds., *La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani. Estudis d'Història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Barcelona, CSIC, 2013, p. 627-637. M.T. FERRER, *La ruptura comercial amb Castella i les seves repercussions a València (1403-1409)*, a *I Congreso de Historia del País Valenciano* (València, 1971)", II, València, 1981, p. 671-682, concretament, p. 671-672. <http://hdl.handle.net/10261/24618>, traduït a *Entre la paz y la guerra*, p. 521-522. Sobre Pere de Xèrica i el comte d'Osona, cf. n. 295 i 939. M.T.F.].

986. Aquest prior de Catalunya és frare Pere Arnau de Paretstortes. [Fra Pere Arnau de Paretstortes era rossellonès, fou comanador de Barberà, Masdeu i Sant Celoni. Defensà Masdeu contra el rei Pere el Cerimoniós en la guerra d'aquest contra el rei de Mallorca el 1344 i hagué d'exiliar-se a Rodes, on ja havia fet una estada anteriorment; fou nomenat almirall de les galeres de l'orde i lluità amb èxit contra els turcs el 1347. Aquest mateix any fou nomenat prior de Catalunya i sembla que abans de retornar peregrinà a Jerusalem i a Sant Jaume de Galícia. El 1351 ja era a Catalunya. El 1359 assistí a la Cort de Cervera i hi fou nomenat diputat del General de Catalunya. Participà activament en la defensa contra Castella durant la guerra dels dos Peres i morí vers 1361: M.T. FERRER, *Els orígens de la Diputació del General*, p. 23-28. De Pere de Tous, mestre de Montesa, i de Gilibert de Centelles, ja n'hem parlat a les n. 298 i 437. M.T.F.].

ses del regne de València. E encara fon notificat a totes les ciutats, viles e llocs reials del dit regne de València. Semblantment fon escrit als nobles e barons del regne d'Aragó, és a saber, a Don Llop de Luna, a En Pero Ferrández d'Híxar, a En Felip de Castre, a N'Eixemèn d'Urrea, de la tinença d'Alcalatén, a En Loís Cornell, a En Pero Maça de Liçana, a N'Atos de Foces,⁹⁸⁷ a En Joan Martínez de Luna, a En Blasco d'Alagó, a En Pedro de Luna, e a frare Joan Ximénez d'Urrea, comanador major de Montalbà.⁹⁸⁸ E en les dites lletres nostres era contengut que, com lo rei de Castella s'aparellàs de donar damnatge en los nostres regnes d'Aragó e de València, faent sobre açò son esforç d'haver grans companyes, per ço pregàvem e manàvem als

987. [Sobre Lope de Luna, Pero Ferrández d'Híxar i Felip de Castre, cf. n. 244, 833 i 271; Ximèn d'Urrea era fill de Juan Ximénez d'Urrea (n. 840). Lluís Cornell, senyor d'Alfajarín, era fill de Ramon (n. 158, 190) i de Beatriu de Cardona (filla de Ramon de Cardona, n. 243), heretà els béns del pare i dels seus oncles Tomàs i Pere. Es casà amb Brianda de Luna després d'una fuga que provocà lluites de bàndols a Aragó: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 323. S. SANPERE, *Dames d'Aragó*, "Lectura popular", VII, p. 355-384, concretament p. 367-384. Pere Maça de Liçana era fill de Gonçalvo Garcia (n. 471) i germà de Joan Gonçalvez, que degué morir aviat, de manera que reuní tota l'herència familiar, Moixent, Albalat, Llombai, Xinosà, Monóver, la Daia i Jumella. Durant la guerra amb Castella anà a defensar els seus llocs de la frontera meridional, però el 1357 els castellans s'apoderaren de Jumella; el mateix any l'infant Ferran, tornat a l'obediència del rei Pere, l'hi volgué tornar, però fou presa novament per Castella i es perdé definitivament. El 1359 era capità de guerra a la frontera meridional, on romangué fins al 1363, en què li fou encomanada la defensa de Sogorb, però, atacada per Pere el Cruel, els veïns es reteren i lliuraren Pero Maça, que morí a la presó a Castella el 1364. S'havia casat amb Isabel Cornell i tingué un fill anomenat també Pere Maça: M.T. FERRER, *Organització*, p. 123, 207, 209, 298; *Les aljames*, p. 8, i 23. *Entre la paz y la guerra*, p. 303-304, 372-373, 380, 287-398, 400, 404, 408. Ato de Foces no pot ser el mateix que era al servei de Jaume II el 1295 (cf. n. 158); ha de ser un membre d'una altra branca de la família. M.T.F.].

988. [Juan Martínez de Luna, d'una branca menor dels Luna, es casà amb Maria Pérez de Gotor, que li aportà els llocs d'Illicea i Gotor; fou pare de Juan Martínez de Luna —que es casà primer amb Teresa d'Urrea i després amb Teresa d'Albornoz, filla d'Alvar Garcia d'Albornoz, i s'instal·là a Castella— de Pedro, futur papa Benet XIII, i d'algunes filles: E. MARÍN PADILLA, *La villa de Illueca, del señorío de los Martínez de Luna. en el siglo xv: sus judíos*, "Sefarad", LVI (1996), 87-126, concretament p. 89-90. Sobre Blasco d'Alagó, cf. n. 244. Pedro de Luna era fill de Pedro de Luna (cf. n. 158) i de Marquesa de Saluzzo, germà d'Artal i de Felip. Era senyor d'Alcalà, Almonacid i Pola. Es casà amb Elfa de Xèrica. Lluità a favor del rei contra la Unió i el 1349 fou recompensat amb el lloc de Pinseque, que havia pertangut a Juan Ximénez d'Urrea, senyor de Biota, unionista mort a la batalla d'Épila (ACA, C, reg. 887, f. 132 r.-133 v.). Durant la guerra dels dos Peres, fou un dels capitans que lluitaren a la frontera aragonesa i efectuaren diverses entrades a Castella, però el 1362 caigué presoner de Pere el Cruel, juntament amb el seu germà Artal, que morí a Sevilla, i amb Bernat de Cabrera, comte d'Osona, quan anaven a auxiliar Calataiud. Fou alliberat per Enric de Trastàmara el 1366. El 1368 li fou confiada una expedició a Sardenya, com a lloctinent i capità general; hi morí quan ell i les seves tropes foren sorpreses mentre assetjaven Oristà. Una seva tia, Constança de Saluzzo, s'havia casat amb el jutge Pere III d'Arborea: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 300-301, 322, 328-329, 339, 354-355, 366, 383-384, 415, 431, 442-444, 501, 579-581. M.M. COSTA, *Oficials*, p. 353-354. M.T. FERRER, *Los descendientes de Ferran Sanxis*, p. 29-34. *Genealogie medioevali di Sardegna*, p. 61, 108-109, 133, 276. Juan Ximénez d'Urrea, senyor d'Alcalatén, havia estat preconitzat comanador de Montalbán, pel rei Pere, però no aconseguí el reconeixement papal; cf. n. 840. M.T.F.].

dessús dits infants, barons, nobles e cavallers e ciutats e viles dels dits regnes, que fessen tot llur poder, ab totes bones provisions que poguessen, que els dits regnes fossen ben defeses e guardats, significants-los que, per mellor reforç e guarda dels dits regnes e encara per ofendre e damnificar los enemics, part les companyes que ja hi havíem trameses, e hi trametièm lladoncs al present lo vescomte de Cardona, los nobles En Dalmau de Queralt,⁹⁸⁹ En Ramon Alemany de Cervelló,⁹⁹⁰ En Pere Galceran de Pinós⁹⁹¹ e d'altres nobles e bones companyes de cavall, de les quals,

989. [Tots els nobles mencionats apareixen a les cartes que el rei envià el 10 de novembre de 1356 al consell de València per avisar d'un possible atac de Castella i de la tramesa d'aquests nobles amb tropes, uns 250 homes a cavall: C. SÁNCHEZ CUTILLAS, *Lletres closes de Pere el Cerimoniós endreçades al Consell de València*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1967, p. 11-14 (Episodis de la història, 89). Sobre el vescomte Hug de Cardona, cf. n. 675. Dalmau de Queralt, senyor de la baronia de Queralt, era fill de Pere i d'Alamanda de Rocabertí, amb la qual tingué diferències a causa de la possessió de la baronia de Queralt, que finalment aquesta cedí al fill amb la compensació del lloc de Vespella pels drets dotals. Es casà amb Constança de Pinós i, en segones núpcies, amb Elionor de Perellós, senyora de Mosset, Conat, Prats i Cortsaví. El 1358 s'implicà, en el bàndol de l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, en l'enfrontament contra els Cabrera i els Rocabertí, que complicà la celebració de la Cort de 1358. Prengué part en la guerra amb Castella i més endavant en la defensa de Catalunya contra la invasió de l'infant de Mallorca de 1374. Engrandí els seus dominis amb els llocs de Bellver i Mont-roig, heretats del seu cosí Simó de Mur. Fou conseller i camarlenc del rei Pere el Cerimoniós; morí el 1387, i deixà diversos fills, dels quals Pere fou l'hereu. M.M. COSTA, *La família de Queralt*, p. 108-109. J. M. PONS GURI, *Un fogatjament desconegut de l'any 1358*, reeditat a *Recull d'estudis d'Història jurídica catalana*, 1, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, p. 277-279. M.T.F.].

990. [Ramon Alemany de Cervelló era fill d'Hug de Cervelló i d'Elionor de Cardona. Era senyor de Montagut i Querol —herència familiar—, de Subirats i d'Avinyó, que adquirí, i de Sant Martí Sarroca, que li donà Joan I. Es casà amb Beatriu de Queralt i tingué diversos fills, dels quals Guerau fou l'hereu. Fou un gran servidor de la Corona. Participà a l'expedició a Sardenya de 1354 amb el rei i en la guerra amb Castella. El 1358 formà part del bàndol nobiliari contrari als Cabrera. Fou governador de Rosselló i Cerdanya (1361), governador de València (1370-1374) i governador de Catalunya des del 1374 a 1380, en què fou cessat i perseguit per l'assassinat del conseller del rei Castelló de Mallorques, perpetrat amb altres familiars. Fou rehabilitat per Joan I el 1389 i tornà a exercir el càrrec fins al procés contra els consellers de Joan de 1396; però fou rehabilitat aviat i l'exercí fins al 1404. Portà a terme ambaixades a França el 1363 i, el 1390, amb el bisbe d'Elna i Pere de Berga, per acordar el casament de la infanta Violant amb Lluís d'Anjou i per renovar l'aliança amb França; també fou ambaixador a Castella el 1371, 1373 i el 1375 per negociar la pau amb Castella, el matrimoni de la infanta Elionor amb el primogènit d'Enric de Trastàmara i la indemnització dels danys causats en temps de pau o de treva, qüestió de la qual fou comissari; també fou enviat a la cúria romana el 1378 i a Xipre el 1394 per concertar el matrimoni de la infanta Isabel amb el primogènit del rei de Xipre, que no arribà a terme: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 618-619, 628, 655, 718, 742-743, 791. *Crònica del Racional*, p. 154-155. J. VIELLIARD; R. AVEZOU, *Lettres originales de Charles VI conservées aux Archives de la Couronne d'Aragon à Barcelone*, a "Bibliothèque de l'École des Chartes", xcvi (1936), p. 317-373, en concret p. 117 i 122. M.M. COSTA, "Cervelló i de Cardona, Ramon Alemany", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 5, p. 35-36 i arbre genealògic de p. 32. J. MIQUEL I LÓPEZ, *Els Cervelló, barons de Querol-Montagut a l'edat mitjana*, "Miscel·lània Penedesenca", xxvi (2001), p. 165-201, concretament p. 180-186. M.T. FERRER, *Els orígens de la Diputació del General*, p. 31 i 36. M.T.F.].

991. [Pere Galceran de Pinós era fill de Pere Galceran (cf. n. 676) i de Marquesa de Fenollet; senyor de la baronia de Pinós després de la mort del seu germà gran Galceran el 1354 (cf. n. 954). Fou

ensems ab los altres barons, nobles e cavallers generoses e altres de la ciutat e regne de València, podia hom fer bon compte, a defensió dels dits regnes e a ofensió dels enemics; manants als dessús dits e requirent-los, per la fe e naturalesa a què ens eren tenguts, que, entretant, ab los altres vassalls naturals e servidors nostres dels dits regnes, donassen tot aquell damnatge que poguessen als dits enemics, e enteníem, emperò, que les entrades, corregudes e damnificaments que farien en les fronteres de Castella, faessen ab bones espies e ab bones ordinacions, per manera que la nostra honor hi fos ben guardada així com se pertanyia; notificants-los que nós, l'endemà, devíem partir de la dita ciutat de Barcelona per anar a Lleida, on faíem totes les ajustalles de les companyes de Catalunya, e d'allí tendríem nostre camí ab nostre poder vers aquelles parts on sabésem ésser lo dit rei de Castella.

7 Aprés, partint de Barcelona, tinguem nostre camí vers les parts de Lleida per haver e replegar e fer ajust de les gents qui ens devien seguir vers les fronteres de Castella. E, com fom a Lleida, dreçam nostre camí vers Saragossa, e aquí estiguem per fer la guerra contra lo dit rei de Castella.⁹⁹² E, per continuar los dits afers, mudam-nos a Calataiud, per ço com és frontera de Castella. E, estant allí, reebem una lletra del dit rei de Castella, la tenor de la qual és aital:

Al rey d'Aragón por el rey de Castiella e de León .

Rey,

Fazémosvos a saber que vimos vuestra carta que nos embiastes e diónosla Enyego de Lorbes, vuestro correro, en la nuestra cibdat de Sevilla, miércoles onze días d'este mes d'octubre, e, segunt que por ella parece, no nos embiastes responder a algunas de las cosas que vos embiamos dezir por la otra nuestra carta que vos embiamos. E, rey, habiendo fetxo los males e danyos en la nuestra tierra las vuestras gentes, segunt que vos embiamos dezir, e habiendo nos a vos embiado requerir e afrontar sobre ello con Gil Blasques, nuestro alcalde en la nuestra cort, non le mandastes desfazer ni nos embiastes buena respuesta; antes, después d'esto, los vuestros oficiales e las vuestras gen-

camarlenc del rei Pere i amplià els dominis familiars amb les baronies de Lluçà i la Portella, comprades a Andreu de Fenollet, vescomte d'Illa i Canet (1369), la baronia de Mataplana i la vall de Toses, comprades a Jaume Roger de Pallars, però hagué de revendre part de la baronia de Mataplana a l'abat de Sant Joan de les Abadesses i la baronia de Lluçà als Peguera (1376) i encara algunes altres possessions, però adquirí la vall de Ribes (1381), que el rei li empenyorà. Participà en la guerra contra Castella als fronts d'Aragó i de València (1356-1369) i el 1374 el rei li encomanà la capitania de guerra de Puigcerdà per afrontar la invasió que preparava l'infant de Mallorca. El 1378, juntament amb Bernat Sagarriga, dirigí una enquesta sobre corrupció dels oficials reials a Catalunya i als comtats de Rosselló i Cerdanya. No tingué fills del seu matrimoni amb Guillema de Vilademaný i quan morí, el 1383, fou succeït pel seu germà Bernat Galceran: M.T. FERRER, "Pinós i de Fenollet, Pere Galceran de", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 11, p. 606 i el quadre genealògic de p. 604-606. M.T.F.].

992. El rei va estar a Catalunya fins a finals d'octubre de 1356. I va entrar a Saragossa el 10 de novembre. ZURITA, llib. IX, cap. IV.

tes de Mallorquas tomaron naves del nuestro senyorío e prisieron e mataron los homnes que en ellas yvan e vendieron e fezieron almoneda públicament de las ditxas naves e de las mercaderías que en ellas yvan assín como si fuesse de enemigos. E, rey, faziendo los nuestros vasallos e los nuestros naturales esto que nos embiastes dezir que fezieron por tomar esmienda de lo que havían recibido, e, aún más si fazieran, no deviedes nos haver por sinrazón. E, pues nos embiastes dezir que no érades nuestro amigo, nos embiamos allà un nuestro cavallero a vos dezir algunas cosas sobre esto. E embiad una carta de asseguramiento a Requena por a que vaya e torne seguro; s, si vos quisiéredes embiar a nos cavallero, bien lo podiéredes embiar seguro, car los mensatgeros de los reyes seguros deven seer.

*Dada en la dicha cibdat de Sevilla, seyellada con nuestro siello de la puridat, diez y ocho días de octubre, era de mil e tresientos e cinquenta e seys.*⁹⁹³

Yo, Joan Ferriz, la fiz escribir por mandado del rey Pedro.

Nós, reebuda la dita lletra, fem aquella llegir en nostre consell. E, haüts nostres acord e delliberació, fem nostra resposta al dit rey de Castella per la forma que es segueix:

Al rey de Castella e de León por el rey d'Aragón.

Rey,

Recebimos vuestra carta dia martes quince días andados de noviembre, presentada a nos por Joan Ferrández d'Arcos e Pero Ferrández de Sogovia, qui se dizen mensageros vuestros, responsiva d'una respuesta que nos vos havíamos feyta a otra carta vuestra primero a nos embiada. E en esta carta, rey, deziédes que non vos havíamos respondido a algunas cosas que en la dita carta primera nos embiastes dezir. Otrossí era contenido en la dita carta vuestra que catando los males que nuestras gentes havían feytos a vuestros súbditos, e como nos havíades embiado requerir e afrontar d'esto por Gil Blasques, vuestro alcalde, e que sobre aquello non le feziemos buena repuesta, antes, depués, gentes e ofeciales nuestros de Mallorquas tomaron naves de vuestro senyorío e mataron los homnes que en ellas eran e fezieron públicament almoneda de las mercancías e de los bienes d'aquellos, e que, si vuestros vasallos e naturales fezieron por esto danyo alguno en nuestras tierras en entegra e esmenda del danyo que havían preso, que no lo devíamos tener a sinrazón. Rey, a todo esto vos respondemos que nos parece que, en la dita repuesta que vos feziemos a la primera carta vuestra, vos fizimos repuesta a todo aquello que por aquella nos embiastes dezir, e sí lo havemos feyto regonecer agora con de cabo. Pero, si vos nos queredes declarar que es aquello a que no us fiziemos repuesta, ferla y emos. E, otrossí, en la repuesta que nos feziemos al dito Gil Blasques, de la qual feytes mención en vuestra carta, vos respondemos que feziemos

993. També la data del document, en el document original, devia estar per l'era espanyola; però ja en el ms. A, la data havia estat gratada i substituïda per *m.ccc. cinquanta e sis*. [La carta, a partir del registre, ha estat publicada per: A. MASÍÁ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 387-388. M.T.F.].

venir delant nuestro consello, present el dito Gil Blasques, las posturas que entre nos e vos eran, e feziemos sobre todo aquello que nos requirió todo aquello a que éramos tenidos segunt las ditas posturas, compliendo de feyto lo que complir se devía. E todo esto se fazía, present el dito mandadero vuestro, concordant con el dito nuestro consello. Por que, rey, vos esto non deveades tener por mala repuesta.

A lo que nos feytes saber d'una nau que fue presa en Mallorquas, rey, sabet por verdat que, segunt parece por processo feyto por nuestros oficiales, que el patrón de las dita nau llevaba un pleyto delant el governador nuestro de Mallorquas e escondidamente furtó quatro mercaderos muyt ricos de Mallorquas en el puerto de la ciudat de Mallorcas, e fizo vela. E el nuestro governador, sabido esto, embió'l dezir que mal fazía como se end iva antes que el pleyto fues desembargado e terminado. E aún fazía peyor, porque se ende llevaba los ditos mercaderos, porque lo requería que los li rendesse. E el dito patrón e los otros qui eran en la dita nau tiráronle con sayetas e fuese ende con la dita nau. E lahora el dito governador, veyendo tan gran crueldat e sinrazón, armó o fizo armar una naue fuese en pues d'el e alcançólo, e requerílo que li rendés los ditos mercaderos, e non lo quiso fer. E sobre esto peleyaron, e el patrón murió en la peleya con algunas de las companyas, e prendieron la nau, e, por el crimen que el dito patrón havia feyto e cometido en el nuestro senyorío, el juez de Mallorquas confiscó al fisco nuestro la dita nau con todos los bienes d'aquell. Del qual feyto, rey, en la dita vuestra carta, no nos embiastes dizir alguna cosa, porque non vos hi podíamos responder. E sabedes vos bien, rey, que los reyes que han buenas pazes e firmas treguas non deven fer mal l'uno al otro sin requirimiento, porque por aquello se veyen las cosas si son seydas feytas con dereyto o no. Mas vos, rey, sabedes bien que los súbditos vuestros, por el danyo que vos dezides que havían preso, no havrían por sí armadas doce galeras e quatro naves que venieron a Mallorquas por dar danyo a nuestras gentes con vuestras senyas e con vuestro almirante, las quales se eran armadas en vuestros lugares, ni vuestras gentes no havrían corrido vuestras tierras con vuestros oficiales e con vuestros pendones. E como dizides que nos vos embiávamos dizir que non queríamos vos por amigo, antes lo feziestes vos nos a saber. E nos respondiémosvos por aquella misma manera. Todas estas razones, rey, vos femos saber porque Dios e todo el mundo sepa la gran justicia nuestra e el gran tuerto del movimiento de la vuestra part.

Quanto del cavallero que nos feytes saber que viene en Requena, vos femos saber que embiaremos carta de asseguramiento, e encara a todos aquellos mandaderos qui a nos vengan de vuestra part.

Dada en Calatayú diús nuestro siello a seys días andados del mes de deziembre en el anyo de la Natividad de nuestro Senyor mil e trescientos e cinquenta e seys.

*Visa: Rex.*⁹⁹⁴

994. La carta, a partir del registre, ha estat publicada també per: A. MASÍÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 388-390. M.T.F.].

8 Del comte de Trastàmara⁹⁹⁵ en la present escriptura no era feta menció; mas, com és una de les notables coses de la dita guerra, és ací continuat lo fet del dit comte de Trastàmara, e com venc a nostre servei, car per tal que la dita guerra mills e pus esforçadament fer poguéssim, trametem missatgers en les partides de França al dit comte de Trastàmara, fill bord e primogènit del rei N' Anfós, qui fon rei de Castella, qui hi era així com a exellat e perseguit per lo dit rei En Pere de Castella.⁹⁹⁶ E, après molts tractaments, lo dit comte de Trastàmara venc a nostre servei e procurà tota aquella gent que poc de la terra de Castella qui l'amaven e el seguiren e ens serviren a nostre sou ab les nostres gents, segons que avant se segueix. Emperò la covinença que féu ab nós se féu en aital manera que li fem donació, ço és, en Catalunya, dels llocs de Montblanc e de Tàrrega e de Vilagrassa, e, en regne de València, del lloc de Castelló del camp de Borriana e Vila-reial,⁹⁹⁷ e, en regne d'Aragó, dels llocs de Tamarit de Llitera ab ses aldees e de Ricla e d'Épila, los quals ell posseï ab tota jurisdicció alta e baixa, pacíficament e sens tot contrast,⁹⁹⁸ tro al dia que entrà en Castella ab les grans companyes, les quals, per gràcia de Déu e ab tractament nostre, vengueren de les parts de França e d'Anglaterra e foren ab nós en Barcelona en les festes de Nadal de l'any qui es començà a comptar mil e tres-cents seixantasis, e desposseïren lo dit rei En Pere de Castella de tots los reialmes que posseïa, d'on lo gitaren, car ab dues galeres ab què fugí de Sivilla se n'anà a les parts de Bordeu, qui és del rei d'Anglaterra. E, lladoncs, fuit lo dit rei, lo dit comte de Trastàmara, apellat Enric, fo coronat en rei en la ciutat de Burgos, e nós cobram tots los llocs dessús dits que dats li havíem, segons que en la fi d'aquest capítol és pus llargament declarat.

995. Enric de Trastàmara, fill gran d'Alfons XI i de dona Elionor de Guzmán. [Sobre Enric de Trastàmara, cf. n. 966. M.T.F.]

996. Enric es trobava al servei del rei de França Joan el Bo, en la lluita contra els anglesos. Entre els missatgers que van tractar-hi de part de Pere el Cerimoniós, hi hagué Joan Fernández de Heredia, i després Alonso de Haro, Àlvar Garcia de Albornoz i Fernan Gómez de Albornoz, que havien fugit de Castella (ZURITA, llib. IX, cap. v). [Sobre les negociacions amb Enric de Trastàmara, cf. n. 998. M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 248 i *Entre la paz y la guerra*, p. 362. M.T.F.]

997. Vila-real no figura en la primera redacció. Tant aquest lloc com el de Castelló foren donats pel rei al de Trastàmara en comptes de diversos llocs que l'infant Ferran tenia a Catalunya i la reina Elionor a Aragó. ZURITA, *loc. cit.*

998. Els tractes foren fets estant Enric a França, i foren signats per ambdues parts a Pina, el 8 de novembre de 1356. Els llocs que el rei havia de donar-li eren els dels infants Ferran i Joan, amb l'excepció d'Albarrasí, i la de la ciutat de Tortosa si el rei volia substituir-la per una altra d'equivalent. També havia de donar-li els llocs pertanyents a la reina Elionor, madrastra del Cerimoniós. Vegeu ZURITA, llib. IX, cap. v, i J. CATALINA GARCÍA, *Castilla y León, durante los reinados de Pedro I...*, publica els pactes en el vol. I, apèndix. [Les condicions del servei d'Enric de Trastàmara quedaren fixades al tractat de Pina de 1356 i a la concòrdia de Tarassona de 1357: J. CASAN, *Colección de documentos inéditos*, I, 1884, doc. I, p. 5—10. A. MASIÁ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 396-398 i 443-451, que també ha publicat una confirmació del 14 de febrer de 1364: p. 500-509. J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 306—308. M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 248-249 i *Entre la paz y la guerra*, p. 363. M.T.F.]

9 E és cert que el dit comte de Trastàmara, tantost que la dita covinença fon feta, venc a nostre servei e fem-li, en començament, acorriment de moneda, e encara fem a ses companyes provisió de viandes tro a cert dia que el metem en sou de tres-cents cavalls armats e altres tres-cents alforrats. E assignam-li lo lloc de Borja, on estigués per fer la guerra ab nosaltres, ensems ab tota l'altra gent que era venguda a nostre servei, la qual era compartida en diverses llocs de la frontera, segons que per nostre consell era ordenat e segons que els afers ho requerien.⁹⁹⁹

10 E, après, tornam-nos-en a la ciutat de Saragossa on tinguem festes de Nadal,¹⁰⁰⁰ e començà l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-set. E, estant nós en la dita ciutat en lo mes de febrer del dit any, lo pare sant tramès a nós per legat seu lo cardenal apellat Guillem per tractar pau e concòrdia entre nós e el dit rei de Castella, així com se pertany a la sua dignitat apostolical.¹⁰⁰¹ Lo qual cardenal fon per nós honorablement reebut, així com se deu fer per la sua dignitat, el novè dia del mes de febrer, que entrà dins en la dita ciutat. E, com hac a nós feta relació dels afers de la sua legació, partí de nós e anà-se'n al rei de Castella per notificar-li los afers per los quals lo dit pare sant lo trametia e per tractar pau e concòrdia sobre el fet de la dita guerra, de la qual nós érem fort clamats al dit cardenal, car proceïa d'injustícia e de gran malícia. E és cert que el dit rei de Castella, après que el dit cardenal hac ab ell parlat e feta sa relació, no volc seguir ne concordar-se a nengun partit raonable, ans lo dit rei, mogut de gran malícia e supèrbia, ab totes les sues gents, venc en les partides de Tarassona en lo mes d'abril après següent e assetià la ciutat de Tarassona.¹⁰⁰² E per gran malícia d'En Miquel de Gurrea, cavaller d'Aragó, a qui l'haviem comanada e d'aquella l'haviem fet capità, no volent-se defendre, així com fer devia, isqué a tractaments al dit rei

999. Enric fou un dels capitans generals del regne d'Aragó; l'altre fou el comte don Llop de Luna. Els capitans generals es nomenaven en cas de guerra.

1000. Segons ZURITA, llib. IX, cap. VII, el rei va tenir les festes de Nadal de 1356 a Carinyena.

1001. Es tracta de Guillem de la Jugie, llemosí, que havia estat ardiaca de París, i fou nomenat per Climent VI cardenal-diacon de Santa Maria de Còsmedin (20 setembre 1342). S'adreçava a Castella per veure d'arreglar amb Pere el Cruel la qüestió de Blanca de Borbó i la guerra entre els dos Peres i ara l'enviava a Castella el papa Innocenci VI (BALUZE, *Vitae Paparum Avinionensium*, cit. A. PAGÈS, notes a la *Crònica*, pàg. 433; DAUMET, *op. cit.* [Cf. sobre aquesta legació: J. ZUNZUNEGUI, *La legación del cardenal Guillermo de la Jugie a Castilla y Aragón (1355-1358)*, "Anthologica Annuaria", 12 (1964), p. 129-156. Pere el Cerimoniós i Pere el Cruel de Castella acceptaren, el 5 i el 9 de maig respectivament, la mediació del cardenal legat: A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 405-407. M.T.F.].

1002. El cardenal va entrevistar-se amb el rei de Castella a Deza, i va posar una treva de quinze dies entre els dos reis. Però el Cruel, no volent saber res de pau, va posar el seu reial sobre Tarassona a 6 del mes de març de 1357 (ZURITA, llib. IX, cap. X). [Cf. sobre la presa de Tarassona el 9 de març de 1357 i l'expulsió de la població aragonesa de la ciutat: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *La conquista de Tarazona en la guerra de los dos Pedros (año 1357)*, "Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia", 10-11 (1960), p. 69-98, especialment p. 83-89. M.T.F.].

de Castella e a certs patis lliurà la dita ciutat dins espai de tres dies, dins los quals lo dit capità, ab sa muller e ab tota la sua casa e ab tots los mobles que portar-se'n volc, se n'anà en les parts del regne de Navarra.¹⁰⁰³

11 E, desemparada la dita ciutat per lo dit capità, lo rei de Castella poderosament entrà en aquella e gità'n tots los pobladors, despullats de tots los béns que havien, e no en trasqueren sinó les persones ab llurs vestits. E nós érem, en la ciutat de Saragossa, quaix assoliats de gents d'armes, car totes eren en defeniments de les fronteres nostres, així que el dit rei de Castella hac tots los mobles de la dita ciutat. E nós, torbats de la perdició de la dita ciutat, fem justícia d'alguns d'aquella ciutat qui vengueren a nós contants-nos la perdició d'aquella, car justícia mereixien, pus no es volgren defendre. Emperò, après alguns dies, nós tinguem consell e ens plac que la mesquina de gent popular vengués a la ciutat de Saragossa per haver vida e sostenir llurs persones.¹⁰⁰⁴

12 Nós, emperò, estants així en gran dubte, per tal com lo dit rei de Castella nos era tan prop e nós havíem ab nós tan poca gent, per tal com tots eren per les fronteres, trametem correus cuitats a Don Pedro d'Eixèrica e a Don Llop de Luna e al comte de Trastàmara e als altres qui eren per les dites fronteres en servei nostre, que venguessen a nós cuitadament, notificants-los la perdició de la dita ciutat e lo perill en què nosaltres érem.¹⁰⁰⁵ E en aquest endemig enfortim l'Aljaferia nostra, bé que ens hi tenguéssim mal segurs; mas, a pocs dies, tots los dits barons e altres fo-

1003. Pere López d'Ayala en la seva crònica (any 1357) proclama Tarassona com a molt flaca de defenses, i per això rendint-se a la superioritat de l'exèrcit castellà. Segons el dit autor coetani, foren tots els habitants de Tarassona els qui foren autoritzats, en virtut dels pactes, a passar a Navarra, concretament a Tudela. [Sobre Miguel de Gurrea, cf. n. 715 i sobre la seva traïció, que féu que el Cerimoniós sospités de molta gent i que decidís decretar exilis interiors per a alguns suspects: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. XXI, p. 155-159. M.T.F.].

1004. Observem el rigor inicial, que fa dir a ZURITA, llib. IX, cap. X, que el rei "siempre se mostró muy severo en el castigo de los que en la guerra no hacían lo que debían". Observem també l'expressió "la mesquina de gent popular", i la commiseració que el rei sent per ella. [Sobre l'execució dels de Tarassona que havien portat al rei la nova de la presa de la ciutat: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. XXI, p. 156. Tarassona fou repoblada per Pere el Cruel amb 300 cavallers castellans que s'hi establiren i la guarnició: A. GUTIÉRREZ, *La conquista de Tarazona*, p. 91. M.T.F.].

1005. Es podria entendre, per la manera com ho explica la crònica, que el rei deixava desguarnides les fronteres. Però el fet és que, en lloc dels cavallers que cridava, n'enviava d'altres. Vegeu ZURITA, llib. IX, cap. X. [El 13, el 22 i el 28 de febrer de 1357 el rei demanava a les tropes que tenia a València que anessin cap a Terol per rebre ordres i insistia que anessin tropes cap a Aragó a causa del perill que hi havia; l'infant Pere negocià amb el Consell de València les tropes que la ciutat havia d'enviar, 1.000 homes a peu; el 21 d'abril el rei demanava que aquests mil homes prorroguessin el seu servei: C. SÁNCHEZ CUTILLAS, *Lletres closes*, p. 18-24. També ho demanà a l'infant Pere el 24 de febrer, a més de comentar moltes altres notícies de la guerra: R. GUBERN, *Epistolari*, doc. XX, p. 139-155. Sobre Pere de Xèrica, cf. n. 295; sobre Lope de Luna, n. 244, i sobre el comte de Trastàmara, n. 966 i 998. M.T.F.].

ren ab nós dins la ciutat de Saragossa. Trametem encara nostres lletres e missatge especial al comte de Foix que vengués a nós per servir e ajudar-nos en la dita guerra, lo qual comte de Foix venc de continent ab molta companya e bona, e fo ab nós al lloc de Magalló, on nós érem.¹⁰⁰⁶ Així que fom tots plegats e estàvem en acord si iríem a Tarassona per parar batalla al dit rei de Castella, e açò fon en lo mes de maig en què es comptava l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e trescents cinquanta-set. La qual batalla per nós fon parada, on eren ab nós tots los barons, cavallers e altres en gran multitud. E la dita batalla lo rei de Castella no volc esperar ne a aquella venir, pensant que Déus li'n devia noure, per ço com menava guerra injusta.¹⁰⁰⁷

13 E, estants los afers dessús dits en l'estament que dit és, lo dit cardenal Guillem anava de nós al rei de Castella e del rei de Castella a nós, tractant e parlant avinences si per res fer-les podia entre nosaltres dits reis. E parec a nós e a alguns altres de nostre consell que el dit cardenal se declinàs d'alguna cosa a la part del dit rei de Castella en favor sua, de què fo reprès per lo dit comte de Trastàmara. Mas, après diverses tractaments, lo dit rei de Castella, qui no es gosà combatre ab nós, que li teníem batalla aparellada en lo dit lloc de Magalló, segons que dit és, consentí que la dita ciutat de Tarassona vingués a mà del dit cardenal e que fos dada treva entre nós e el dit rei de Castella, d'un any lladoncs esdevenidor, sobre totes qüestions que fossen entre nós e el dit rei —en los quals tractaments cabé lo noble En Bernat de Cabrera e altres qui per nós hi eren assignats—, e el dit cardenal tornàs la ciutat a aquella part que ell coneixeria que la degué haver.¹⁰⁰⁸

1006. El comte de Foix era Gastó III. [Gastó III de Foix, conegut com a Gastó Febus, vingué amb mil homes d'armes a cavall i 600 peons. Gastó III era fill de Gastó II i d'Elionor de Comenge, fou comte de Foix, vescomte de Bearn, de Marsan, Gabardà i Lautrec, senyor d'Andorra i del Donasà (1343-1391). Fou famós per la seva cort fastuosa i per ser autor d'un llibre sobre la caça. Es casà amb Agnès de Navarra, de la qual tingué un fill, que matà en un accés de còlera el 1381. Quedà sense descendència i el succeí el vescomte Mateu I de Castellbò: P. TUCCO CHALA, *Gaston Febus et le vicomté de Béarn*, Bordeus, 1959, p. 72-74. Cf. també Cl. PAILHÈS, *Gaston Febus: le prince et le diable*, París, Perrin, 2007. GASTON III, *El Libro de la caza*, Madrid, Arte y bibliofilia Velázquez, 1980. El rei ja li havia demanat ajuda abans del mes d'octubre de 1356: A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 402-404. M.T.F.]

1007. AYALA (any 1357) presenta els fets com si fossin del rei d'Aragó els qui, trobant-se en un indret fort, prop de Borja, no van sortir a la batalla. I afegeix que el rei d'Aragó era aleshores a Saragossa i no tenia prou forces per a combatre. [El rei de Castella comptava, segons el mateix cronista, amb 7.000 homes d'armes a cavall i 2.000 homes a cavall a la geneta, és a dir cavalleria lleugera, i molta gent a peu (cap. 4, p. 478). M.T.F.]

1008. La concòrdia fou establerta el 10 de maig de 1357. Pel Cerimoniós, van intervenir-hi Bernat de Cabrera, Pere de Xèrica i Àlvar García de Albornoz; pel Cruel, Juan Fernández de Hínestrosa, Juan Alonso de Benavides i Íñigo López de Orozco. En virtut de l'acord, el rei de Castella va posar en mans del legat la ciutat de Tarassona i els altres llocs presos al rei d'Aragó, i aquest el castell d'Alacant i els altres castells i llocs presos al castellà. La treva establerta fou fins al dia de Sant Joan Baptista i d'allí a un any i setanta dies. Pere III va ratificar els pactes el 13 de maig, prop de Magalló. ZURITA, llib. IX, cap. XI.

14 E, com los fets de les qüestions dessús dites qui eren entre nós e el dit rei de Castella se començaren a declarar e especificar, la part del dit rei de Castella al·legava que devia ésser conegut sobre la qüestió de la terra que nós posseïm en regne de Múrcia, la qual, per sentència arbitral del rei de Portugal, era ja estada ajudjada al senyor rei En Jacme, avi nostre, lladoncs com lo dit rei En Jacme féu pau ab lo dit rei de Castella qui lladoncs era, per la qual pau li restituí la ciutat de Múrcia que tenia e posseïa per just títol.¹⁰⁰⁹ Los quals llocs, qui al dit senyor rei En Jacme foren ajudjats, són Oriola, Guardamar, Elx e Crivillent e Alacant e la vall d'Ella e tota l'altra terra qui és ultra Xexona, vers Castella. E és cert que la dita qüestió no es devia escoltar, car, en lo tractament de la pau que fo feta entre lo dit senyor rei En Jacme e el dit rei de Castella, fo emprès e atorgat, e de fet se complí, ço és, que en corts generals de Castella fos aprovada e confirmada la dita sentència arbitral dada per lo rei de Portugal. Emperò lladoncs no s'hi determenà res, ans se seguí tot lo dit any de la treva, sots atorgament qui en fo fet, romanent la dita ciutat de Tarassona en poder del dit cardenal. E, feta la dita avinença, fon dada paraula a tots aquells qui eren en sou, pus la guerra cessava per raó del dit tractament e de la treva qui dada s'hi era.

15 E, après que la dita treva fon donada, que fo lo catorzè dia del dit mes de maig del propdit any mil e tres-cents cinquanta-set,¹⁰¹⁰ nós anam a la ciutat de Saragossa. E, estant aquí, ço és, en lo quinzè dia del mes de juny après sigüent, lo dit cardenal e lo comte de Trastàmara e mossèn Bernat de Cabrera e molts nobles barons e cavallers nostres vengueren a nós per tractar ab nós dels afers de la qüestió dessús dita, e res no s'hi declarà, car la part del dit rei de Castella no es volia bonament posar en tractament de pau verdadera, e partiren-se de nós.¹⁰¹¹

[Publica el tractat de treva: A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 411-422 i també la confirmació feta per Pere el Cerimoniós el 13 de maig i quatre capítols del tractat del 17 de maig: *ibidem*, p. 409-411 i 423-426. El lliurament de Tarassona al cardenal legat fou només un simulacre, mentre que el lliurament d'Alacant al legat fou efectiu; Alacant, possessió de l'infant Ferran, però que aquest havia posat en mans del rei de Castella, havia estat presa pel comte de Dénia i Pere de Xèrica, amb l'ajut dels alacantins pel novembre de 1356: A. GUTIÉRREZ, *La conquista de Tarazona*, p. 91-92. M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 250-254 i *Entre la paz y la guerra*, p. 366-370. M.T.F.].

1009. Es refereix a la pau establerta sota l'arbitratges del rei de Portugal Dionís (1304) entre Jaume II i Ferran IV de Castella, o millor amb la seva mare Maria de Molina, regent. Vegeu ZURITA, llib. V, caps. LXVI i LXVII; MUNTANER, *Crònica*, cap. CCXLV. [A causa d'aquesta demanda, malgrat que fou rebutjada, el rei demanà la documentació pertinent a l'arxiu; cf. A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 426-427. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 369-370. M.T.F.].

1010. Cf. n. 1008.

1011. En realitat, el lliurament de Tarassona al cardenal no es dugué a terme com calia, i això fou causa que el cardenal es veié obligat a excomunicar el rei de Castella. Ja li lliuraven Tarassona, però poblada de castellans, homes d'armes. ZURITA, llib. IX, cap. XII. [Cf. la sentència del cardenal legat: A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 427-431. El cardenal legat informà de la seva gestió i dels

16 E per visitar lo dit regne d'Aragó partim de Saragossa e anam en diverses partides d'aquell e, especialment, en los llocs de les fronteres. E, en aquest endemig, foren fermades entre nós e l'infant de Navarra algunes covinences sobre alguns tractaments qui foren entre nós e lo rei de Navarra.¹⁰¹² E estiguem tant en Aragó tro que fom en lo lloc de Terol, on entram lo vint-e-sisè dia del mes d'octubre del dit any mil e tres-cents cinquanta-set. E, estant en lo dit lloc de Terol, trametem nostres missatgers al dit cardenal, qui era en la ciutat d'Osca, ço és, mossèn Bernat de Cabrera, misser Bernat d'Olzinelles, tresorer nostre, e mossèn Bernat de Tous, per tractar sobre los afers de la dita treva.¹⁰¹³

17 Aprés partim del dit lloc de Terol e dreçam nostre camí vers la ciutat de València, en la qual entram la vigília de Nadal en què començà l'any mil e tres-cents cinquanta-vuit. E, aprés alguns dies que hi fom, anam a la ciutat de Xàtiva, e foren fets tractaments entre nós e l'infant Don Ferrando, frare nostre, qui era en Castella, que vengués a nós e romangués en nostres regnes e en nostre servei per defendre nostra terra e la sua en cas que passàs la treva dessus dita, la qual esperàvem ésser tolta per malícia del dit rei de Castella, qui, en nenguna raó covinent, per tracta-

resultats que havia obtingut tots els eclesiàstics regulars i seculars i els ordres militars de la Corona catalanoaragonesa i Castella: *ibidem*, p. 431-443. M.T.F.].

1012. El rei de Navarra era Carles el Malvat, que era presoner del rei de França. L'infant de Navarra era el seu germà Lluís. Tant el rei de Castella com el rei d'Aragó pugnaven per atreure's els navarresos a la seva causa. [Castella signà una treva amb Navarra el 24 d'abril de 1357, mentre que el cronista Aleson fa referència a una lliga secreta signada per Pere el Cerimoniós amb l'infant Lluís de Navarra, per la qual aquest es comprometia a no ajudar en cap cas el rei de Castella contra el Cerimoniós. Hi ha indicis que hi hagué un pacte, però per ara no es coneix: P. AZCÁRATE AGUILAR-AMAT, *Carlos II de Navarra y los avatares de la política hispánica: la etapa de no beligerancia (1349-1361)*, "Príncipe de Viana", LII/193 (1991), p. 107-138, concretament p. 116-118. M.T.F.].

1013. [Sobre Bernat de Cabrera, cf. n. 98; sobre Bernat d'Olzinelles, n. 784. Bernat de Tous, senyor del castell de Tous, castlà de Claramunt i conseller de Pere el Cerimoniós, exercí càrrecs de govern: fou veguer de Barcelona de 1338 a 1341 i governador de Mallorca de 1359 a 1365. Portà a terme diverses ambaixades, el 1340, amb Arnau Destorrents, a Comenge per defensar els drets de successió de Cecília de Comenge, esposa de l'infant Jaume; el 1341 formà part de l'ambaixada enviada al rei de França pel conflicte d'aquest amb el rei de Mallorca; el 1352 intervingué, en lloc secundari, en la negociació del tractat de pau i amistat amb Pere el Cruel; entre 1353 i 1354, juntament amb Llop de Gurrea i Francesc Roma, fou ambaixador a la cort papal d'Avinyó per tractar de la pau amb Gènova, que no reeixí, per prestar homenatge al papa, en nom del rei Pere, per Sardènia i Còrsega i per demanar provisions de càrrecs eclesiàstics, i el 1356 fou enviat novament a la cort romana; el 1366 portà a terme una ambaixada a Enric de Trastàmara. Durant la guerra contra Castella fou diputat pel braç militar designat per la Cort de 1364-1365 per a les mostres de tropes i estimes de cavalls. Tingué un fill d'igual nom que el succeí. J. ZURITA, *Anales*, 3, p. 497; 4, p. 221-222, 243, 485. J. SERRA, *Cronología de los veguers*, p. 12. *Els castells catalans*, v, p. 201, 387. L. D'ARIENZO, *Carte reali*, doc. 429, 432-433, 462, 474, 511 i 626. P. CAUTEURA BENNÀSSER, *Política y Finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Mallorca, Institut d'Estudis Balearics, 1982, p. 72. M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 13. M.T. FERRER, *Les Corts de Catalunya i la creació*, p. 908. M.T.F.].

ment del dit cardenal ne per altres no es volia moure de son mal propòsit. E, partint de Xàtiva, tornam-nos-ne en la dita ciutat de València. E, après pocs dies que hi fom, lo dit infant En Ferrando, frare nostre, així com aquell qui cobejava fer-nos tot servei, venc a nós en la dita ciutat de València honorablement e així com d'ell se pertanyia. E nós isquem-li a carrera fora la ciutat e reebem-lo graciosament, e ensem perseveram alguns dies. E fem-li procuració general en los nostres regnes, així com és acostumat de fer a primogènit d'Aragó. E ordenam-li certes persones e certs oficials al regiment dels dits nostres regnes e a açò que fer se devia per ell per ofici de la procuració dessus dita, entre els quals li assignam per canceller de la dita governació En Pere Cima, savi en dret de la ciutat de Tortosa.¹⁰¹⁴

18 E, posats en estament los afers del dit infant En Ferrando, partim de València lo vint-e-sisè dia del mes de febrer del dit any mil e tres-cents cinquanta-vuit. E, com fom a Madona Santa Maria del Puig per visitar aquella, nostra molt cara muller, la reina, parí una filla qui hac nom Elionor, la qual depuis fo reina de Castella.¹⁰¹⁵ E dreçam nostre camí a la ciutat de Barcelona, on fom lo vint-e-dosè dia del mes de març après següent. E après alguns dies partim-ne e anam a Gerona, on estiguem més de dos mesos. E fem demandes per diverses llocs de Catalunya per sosteniment de les grans despeses que nós havíem fetes e havíem a fer per raó de la dita guerra. E tornam-nos-en en Barcelona, on fom lo desè dia del mes de juny après sigüent. E, après alguns dies, per afers nostres molt necessaris, anam a la vila de...;¹⁰¹⁶ e, dada fi a aquells afers, tornam-nos-en a Barcelona, on fom lo dotzè dia

1014. Els tractes per reduir l'infant Ferran a l'obediència de Pere el Cerimoniós foren llargs i treballosos, per les exorbitants demandes de l'infant, i foren obra principalment de Bernat de Cabrera. Entre les demandes de l'infant, hi havia la de la procuració general dels regnes, que acostumava a donar-se aleshores al primogènit, i ja havia nascut l'infant Joan. Així i tot, com que era nen, es va considerar que podia tenir el càrrec el seu oncle. Vegeu les altres condicions de la concòrdia en ZURITA, llib. IX, cap. XIV. [Una part de l'acord a: A. MASÍÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 451-454. M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 254-256 i *Entre la paz y la guerra*, p. 371-373. M.T.F.].

1015. Elionor, filla de Pere III i de la seva tercera muller, Elionor de Sicília. Nascuda el 2 de febrer de 1358. Casada amb el príncep don Joan, fill d'Enric II de Castella (Sòria, 18 de juny de 1375), va esdevenir reina de Castella en 1379. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 277. [Cf. sobre aquesta infanta, després reina: J.E. RUIZ-DOMÈNEC, *Leonor de Aragón, una catalana en Castilla: consideraciones sobre la repetición de la historia*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVI (1997-1998), p. 93-111. M.T.F.].

1016. Primera redacció: *Perpenyà*. La segona redacció hi posa una *P* esborrada; de manera que no indica el lloc, i al marge fa constar la llacuna amb l'expressió: *Ací fall*. És a dir: ací manca. Per inadvertència passatgera (perquè després ell mateix va adonar-se de l'errada, i ens la va comunicar per carta), el Sr. A. PAGÈS, en la seva edició (pàg. 348), creient que *Acífall* era el nom del lloc que havia d'anar en comptes de *Perpenyà*, va posar-l'hi. Nosaltres hem optat per suprimir *Perpinyà*, perquè, possiblement, la redacció definitiva volia esmenar-ho i substituir-ho per un altre nom que no recordava. [Una nota de Jaume Conesa al registre 1160 ens indica que el rei marxà de Barcelona el 25 de juny, però que el segell secret es quedà amb Conesa a Barcelona uns dies i de fet el 26 expedí cartes reials des de Barcelona. El rei

del mes d'agost d'aquell mateix any, on estiguem tro al vint-e-novè dia d'octubre après següent.¹⁰¹⁷

19 E nós, veents que en lo fet de la treva feta a tractament del dit cardenal no tenia bona via, partim de Barcelona e anam vers les parts d'Aragó, passants per Lleida e per Montsó e per la ciutat de Saragossa, e vinguem als llocs de la frontera, així com és Caranyena e Moll, e el setge d'Alcalà,¹⁰¹⁸ lo qual lloc d'Alcalà lo dit rei nos havia tolt, del qual setge nós haguem a llevar per gran congoixa de neus. E venquem-nos-en al lloc de l'Almúnia, on tinguem festes de Nadal en què començà l'any de la Nativitat de nostre Senyor Déu mil e tres-cents cinquanta-nou.

20 E és cert que l'infant Don Ferrando, estant en les partides de regne de València així com a procurador nostre, féu requesta al rei de Castella que li remetés e li tornàs lo lloc de Jumella, situat en frontera del dit regne de València e de Castella, vers les parts de Villena; lo qual lloc era del noble En Pero Maça de Liçana, del qual era lo castell de Moixent; lo qual lloc de Jumella lo dit rei havia pres durant la dita treva e no el volc remetre ne donar.¹⁰¹⁹ Per la qual raó lo dit infant, no volent sofer-

marxà amb Bernat de Bonastre i el segell comú; per això, quan calgué fer cartes amb el segell secret, s'usà el segell de l'anell del rei. Segons les lletres despatxades per Bernat de Bonastre, el rei passà per Sant Celoni i Girona i s'aturà a Figueres, on expedí una carta, el 30 de juny, a l'infant Ramon Berenguer, que s'excusava d'acudir al seu costat per raons de salut, però al qual el rei envià dos missatgers. El primer de juliol el rei ja era a Perpinyà, on tenia molt d'interès d'anar, sembla que per recollir diners per a la guerra. Probablement el rei es volia referir a Perpinyà, però potser qui redactava la crònica tingué dubtes amb Figueres (ACA, C, reg. 1160, f. 64 r.-65 v.). M.T.F.].

1017. El rei Pere havia convocat Corts catalanes a Barcelona per al 25 d'agost de 1358, per ordenar la defensa del Principat i del regne de València. ZURITA, llib. IX, cap. XVIII. L'anada a Perpinyà o al lloc que no diu pogué ésser a causa de la lluita que s'havia desencadenat entre el comte d'Osona i el vescomte de Rocabertí d'una banda i l'infant Ramon Berenguer de l'altra, lluita que tenia dividida la terra en dos bàndols. I aquests foren els afers molt necessaris de què parla la crònica, sense voler especificar-los. Cf. ZURITA, llib. IX, cap. XVIII. [El poder creixent de Bernat de Cabrera havia determinat la formació d'una facció contrària en el si de l'alta noblesa catalana, capitanejada per l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries; el comte d'Osona, fill de Bernat de Cabrera, i el vescomte de Rocabertí desafiaren l'infant i s'inicià una guerra nobiliària. Molts nobles demanaren guiatge per assistir a la Cort de 1358 per causa d'aquesta guerra. Segons J.L. Martín, l'absència de molts nobles facilità les coses al rei per obtenir ajuda del braç militar: M.T. FERRER, *Els orígens de la Diputació del General*, p. 36. Sobre les corts celebrades a Catalunya i a València el 1358, per obtenir ajuda per a la guerra: J.L., MARTÍN, *Les Corts catalanes del 1358*, "Estudis d'Història Medieval", IV (1971), p. 71-86. J. RIUS SERRA, *Cortes de Valencia de 1358 (20 de febrero)*, "Anuario de Historia del Derecho Español", XVII (1946), p. 663-682. S. ROMEU ALFARO, *Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358*, "Anuario de Historia del Derecho Español", XLIII (1973), p. 385-427. M.R. MUÑOZ POMER, *La oferta de las Cortes de Valencia de 1358*, "Saitabi", XXXVI (1986), p. 155-166. M.T.F.].

1018. Moll és el lloc de Muel, a la vora esquerra del Huerva; Alcalà, el d'Alcalà de Veruela o de Moncayo al S. de Tarassona.

1019. Jumella, o Jumilla en castellà, havia estat arrabassada pels castellans durant la treva, pel mateix infant Ferran, abans de reconciliar-se amb el seu germanastre, i pel mestre de Santiago don

re tan gran injúria nostra, ab consentiment e volentat nostra, qui ho havíem a fer per justícia, tramès al lloc apellat Otiell,¹⁰²⁰ situat dins Castella, son procurador bastant, qui per lo poder a ell donat, desnaturà lo dit infant del vassallatge en què lo dit infant era tengut al dit rei de Castella. Per la qual raó lo dit infant convocà totes les hosts de regne de València e entrà en les parts de regne de Múrcia, talant e degastant e donant damnatge aquell que podia als sotsmeses del dit rei de Castella. E no res menys posà setge al lloc de Cartagena. E, estant en lo dit setge, venc-li ardit que el rei de Castella havia dada mort a l'infant Don Joan, frare seu e germà nostre, fill del senyor rei N'Anfós, nostre pare, e de la reina Dona Elionor, madastra nostra e tia del dit rei de Castella; la qual mort li donà, ço és, que, mogut d'ira, lo dit rei lo ferí ab una xalvina dins son hostel mateix.¹⁰²¹ E per aquesta raó fon trencada la dita treva e retornà la dita guerra. E el dit infant En Ferrando tornà-se'n a la ciutat de València ab ses hosts, e nós haguem a continuar la dita guerra.

21 E, estants nós en lo dit lloc de l'Almúnia e veents que el dit rei de Castella continuava la guerra contra nós e nostres sotsmeses, acordam de partir del dit lloc de l'Almúnia, e partim-ne a vint-e-dos dies de gener del dit any mil e tres-cents cinquanta-nou, e anam-nos-en a Calataiú, on estiguem alguns dies. E après mudam-nos ab totes nostres hosts al lloc de Terrer. E après anam al lloc de Moros, on fom lo quinzèn dia del mes de març après següent. E l'endemà començam d'entrar per Castella e fom en lo camp apellat Alavés, on nos aturam aquella nit. E el dia après següent partim del dit camp e anam al lloc de Castell d'Haro e prenguem los dits lloc e castell. E en aquest dia fon ab nós l'infant En Ramon Berenguer, oncle nostre, ab molta companya e bona per fer nostre servei. E l'endemà qui es seguí fem cremar los dits castell e lloc e mudam-nos en un lloc apellat Escoba. E après, partents del dit lloc, anam-nos-en ab totes les nostres gents al lloc apellat Medinaceli e fem comba-

Frederic, germà d'Enric de Trastàmara. ZURITA, llib. IX, cap. XVI. [Jumella havia estat presa per l'infant Ferran mentre era al servei del rei de Castella; després de la seva defecció, Castella la prengué novament. El rei manà als diputats del braç reial de València i als jurats de la ciutat que lliuessin tropes a l'infant Ferran per recuperar el lloc, però no fou possible: P.L. PÉREZ DE LOS COBOS, *La conquista de Jumilla por don Fadrique, Maestre de la Orden de Santiago*, "Anuario de Estudios Medievales", 11 (1981), p. 277-299. Cf. també C. SÁNCHEZ CUTILLAS, *Lletres closes*, p. 27-30. M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 256-257 i *Entre la paz y la guerra*, p. 303-304 i p. 373-374. M.T.F.].

1020. Otiell és Utiel, al NO de Requena.

1021. Tal com ha dit abans, § 2. Segons AYALA, any 1358, Pere el Cruel va fer matar l'infant Joan pels seus ballesters de maça. El fet va tenir lloc a Bilbao, el 12 de juny del dit any. [A més de l'atac per terres de Múrcia, també Enric de Trastàmara atacà Castella des d'Aragó (M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 257-258 i *Entre la paz y la guerra*, p. 374-375). Pere el Cruel considerà que era Pere el Cerimoniós qui trencava la treva, com si la presa de Jumella no fos ruptura de la treva, i protestà per aquesta causa a Pere el Cerimoniós: L.V. DÍAZ MARTÍN, *Colección documental de Pedro I de Castilla: 1350-1369*, Valladolid, Junta de Castilla y León. Consejería de Educación y Cultura, 1997-1999, 4, doc. 1062, p. 366-367. Sobre l'assassinat de l'infant Joan, cf. n. 971. M.T.F.].

tre lo dit lloc per dos dies e, per ço com lo dit lloc era ben murat e bé establí, no hi poguem res fer, ans, per fretura de viandes, nós n'haguem a llevar, car, si lo dit lloc haguéssem pogut haver, no ens calia tirar regna fins a Toledo;¹⁰²² per què tornam-nos-en a Saragossa, on fom lo vint-e-vuitèn dia del dit mes de març. E aquesta entrada fem per Castella, per ço com havíem entès que el rei de Castella s'era llunyat de les fronteres d'Aragó e era en Sibília per fer grans armades per passar a l'illa de Mallorca. E, estants nós en Saragossa, acordam de fer nostre camí i vaçosament vers Barcelona per aparellar nostre navili e contrastar al dit rei de Castella e a son estol; e lleixam les fronteres establides de nostres gents d'armes, ço és, en certa part l'infant En Ferrando, e en altra part lo comte de Trastàmara, e en altra part Don Pedro d'Eixèrica, e en altra part lo comte de Dénia, e totes les altres gents de cavall ab ells, segons la nostra ordinació.

22 E per la dita raó partim de Saragossa e dreçam nostre camí vers la ciutat de Barcelona, on fom lo vuitèn dia del mes d'abril del dit any mil e tres-cents cinquanta-nou. E com fom en la dita ciutat de Barcelona, a pocs dies lo dit rei de Castella fo personalment en la platja de la dessús dita ciutat ab quaranta naus entre grans e poques e ab trenta galeres e alguns llenys armats. E açò fo en la vigília de Cinquagesma.¹⁰²³ Així que el dit rei féu sorgir tot son estol en la dita platja de la dita

1022. Medinaceli, al S. de l'actual província de Sòria, no sols era ben murada, sinó situada dalt d'un turó, i en un lloc de gran magresa, ço que dificultava el proveïment de l'exèrcit. Però, per aquella banda, no hi havia cap vila forta fins a Toledo. Cf. el que diu Jaume I de les aldees de Castella. *Llibre dels Feits*. —*Escoba* deu ésser Escobosa de Almazán. [El *Llibre dels Feits* deia que “les aldees de Castella són totes menys de vall e de mur e entrarà hom per elles així con hom faria per un camp, e barrejar-les hem” (apartat 147, p. 237 de la nostra edició). Sobre els atacs a Castella pel camp alavès (Cigüela, Villalengua i Deza): A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *La contraofensiva aragonesa en la guerra de los dos Pedros. Actitud militar y diplomática de Pedro IV el Ceremonioso (años 1358-1362)*, “Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia”, 14-15 (1963), p. 7-30, concretament p. 12-13. M.T.F.].

1023. Segons AYALA (any 1359, cap. XI) l'estol del rei de Castella constava de 41 galeres, 80 naus, 3 galiotes i 4 llenys. Cinquagesma, el 9 de juny. La mateixa data dóna AYALA (cap. XII) per al dia abans, o sia el 8. [Segons la *Crònica del Racional* (p. 132), l'estol castellà comptava amb 32 galeres armades, 6 llenys armats, 21 naus armades i algunes barques, un nombre força més reduït del proporcionat per Ayala i molt més creïble. Una flota com la indicada per Ayala, ni les grans potències marítimes, Gènova, Venècia i la mateixa Corona catalanoaragonesa, no la reunien més que en circumstàncies molt excepcionals. Coincideix amb la crònica del rei en assenyalar el diumenge 9 de juny de 1359, al vespre, com el de l'arribada de la flota castellana a Barcelona. Aquesta flota havia pres abans Guardamar, a la costa meridional valenciana, que ja havia atacat l'any anterior. No era la primera vegada que la flota castellana entrava a la Mediterrània; a partir del 16 d'agost de 1358, havia assetjat per mar i per terra Guardamar, a la frontera valenciana meridional; però un temporal li féu perdre setze galeres i només en salvà dues; això l'obligà a retirar-se, després de cremar Guardamar. M.T. FERRER, *La frontera meridional*, p. 261 i 264-265 i *Entre la paz y la guerra*, p. 379 i 382-384. El mateix any 1359, durant el mes de febrer, també havien arribat fins a Barcelona, però sense atacar, potser només per comprovar-ne les defenses, dos petits estols castellans, un de quatre naus armades el dia 24, i un altre de quatre galeres, que hi arribà el 26 i s'hi quedà dos dies: *Crònica del Racional*, p. 131. M.T.F.].

ciutat, en la qual platja havia deu galeres nostres bé armades e algunes naus,¹⁰²⁴ entre les quals n'hi havia una fort gran encuirada, e els hòmens nostres destres en la mar meteren la dita nau dins les tasques,¹⁰²⁵ prop lo monestir dels frares menors, e ordenaren les dites galeres del cantó antigament apellat d'En Ciges, lo qual és en la ribera de la mar, en la fi del carrer apellat Regomir, fins al dit monestir dels frares menors. E foren ordenats quatre ginys o brigoles de dues caixes, qui es giren lla on hom se vol.¹⁰²⁶ Semblantment foren ordenats tots los llaüts maritims ab llurs mantellets per contrastar al dit estol de Castella. E encara tota la ciutat ab tots los oficis, cascuns ab llurs penons e llurs armes, e encara tots los llocs qui són a dues o tres llegües de la ciutat, vingueren ab llurs armes, així com aquells que hi eren tenguts per l'usatge *Princeps namque*.¹⁰²⁷ No res menys les gents qui eren en la ribera per

1024. Aquesta mateixa xifra de galeres dóna el rei Pere en lletra a R. Despujol i P. Baró, cit. per CATALINA GARCÍA, *op. cit.*, pàg. 198. AYALA (any 1359, cap. XII), diu 12 galeres. [El rei havia fet armar galeres a Barcelona. Pel maig hi ha constància que Catalunya havia armat quatre galeres, València dues i també Mallorca n'havia armat. Diversos particulars també havien armat per sortir en cors contra enemics i aquesta deu ser la flota que defensà Barcelona: A. de CAPMANY, *Memorias*, II, doc. 184, p. 273-277 i F. ALMELA, *El almirante Mateo Mercer*, docs 6 i 7. M.T.F.].

1025. S'establien baixos fons, que impedièn l'acostament de les naus a terra, si no era per certs canals. Aquests eren les tasques. [Les tasques eren bancs de sorra paral·lels al litoral de Barcelona i efectivament tenien canals per on s'entrava en la zona propera a la platja. Des del punt de vista legal, es considerava que les tasques formaven part de la platja, que tenia naturalment una part terrestre des de la línia de l'aigua fins a la muralla. Quan es parlà de construir port a Barcelona es decidí fonamentar-lo en les tasques; en aquest cas, la flota catalana es situà a l'espai entre les tasques i la platja, on podia defensar-se millor: A. de CAPMANY, *Memorias*, II, doc. 287, p. 348-349. J.F. CABESTANY I FORT, J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *La construcció del port de Barcelona al segle xv*, "Cuadernos de Historia Económica de Cataluña", VII (1972), 41-113, concretament p. 42 i doc. 1, p. 60. M.T.F.].

1026. Sobre les brigoles, vegeu *Llibre dels Feits*. [Cf. la nota 148 de la nostra edició del *Llibre dels feits*, p. 68, apartat 15. En aquella nota havíem afegit aquesta bibliografia: L. MONREAL Y TEJADA, *Ingeniería militar en las Crónicas catalanas*. Discurso de ingreso leído el día 31 de enero de 1971 en la Real Academia de Buenas Letras, Barcelona, 1971. P.E. CHEVEDDEN, *The Artillery of King James I the Conqueror, a Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*, ed. per P. CHEVEDDEN, D. KAGAY, P. PADILLA, II, Leiden-NY-Koln, 1996, p. 47-94, concretament p. 50-51. Ara afegim: P.E. CHEVEDDEN, *King James the Conqueror and the artillery revolution of the Middle Ages*, a *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, a cura de M.T. FERRER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 313-339. M.T.F.].

1027. Per a l'usatge *Princeps namque*, vegeu DESCLOT, cap. CXXXIX. [Aquest usatge implicava la mobilització general per a la defensa de Catalunya sense remuneració durant un temps determinat: M.T. FERRER, *La organización militar en Cataluña*, p. 173. Cf. l'usatge en versió catalana a *Constitucions y altres drets de Catalunya*, Barcelona, 1704, reed. facsímil, Barcelona, Ed. Base, 1973, p. 466. En aquesta ocasió, la població obligada al servei militar fou enquadrada a través dels gremis; més endavant, el 1389, ho fou a través de "deenes" i cinquanteses, grups basats en illes de cases de la ciutat: F. MARSÁ, *Onomàstica barcelonina del segle XIV*, amb la col·laboració de M. Marsá, E. Martinell, M.R. Vila; Marc Històric de M. DE RIQUER, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1977. Els mantellets eren taulers de fusta per protegir-se els soldats, tant si avançaven com si eren en una posició fixa; els mantellets donaren el nom als ballesters encarregats de la defensa de costes i platges o ports o, en aquest cas, dels llaüts situats amb la flota catalana. M.T.F.].

llur defensó totes les barques de la ribera giraren les carenes vers la mar e les ober-
tures vers la terra, per defendre's dels passadors que hi venien.

23 E, estant així la dita ciutat aparellada, en lo dilluns après sigüent, que fon l'en-
demà de Cinquagesma, desè dia de juny, lo dit rei de Castella manà dar batalla
contra lo nostre estol ab les dites galeres e naus que hi feren acostar. E d'hora de
tèrcia fins a l'hora baixa continuaren la dita batalla. E la nostra gent se defenia va-
lentment, així que alguns, dels nostres com dels llurs, foren nafrats per la gran
multitud dels viratons qui volaven pertot. E encara los trabucs qui tiraven, qui ça,
qui lla, així com los era vejares, en tant que el dit estol de Castella estava espaordit
per lo defeniment dels dits trabucs e dels dits mantellets. E, com veeren que àls
no podien fer, tirà's tot lo dit estol de Castella fora les tasques. E allí reposaren tota
la nit.

24 Lo dimarts après següent,¹⁰²⁸ aquells qui havien regiment de l'estol de les dites
galees nostres, tota la nit passada, estregueren les dites galeres e allongaren-les en
molt menys espai que no eren d'abans, ço és, del cantó qui antigament era apellat
de l'Ancoer fins al cantó qui és pres lo monestir dessus dit dels frares menors. E,
envers hora de tèrcia, tot l'estol del rei de Castella s'acostà vers lo nostre estol de les
dites nostres galeres e feren-hi atansar totes les naus e les naus majors, ço és, en les
popes d'aquelles havien fetes algunes brigoles poquetes qui tiraven pedres, de què
no s'ajudaven de res, ans totes les nostres gents, qui eren en l'estol e en la ribera,
cridaven a grans aücs e a manera d'escarn a cascun git d'aquelles pedres, qui a res
dan no faïen. Encara feren acostar a la dita nau nostra la major nau d'aquelles del
dit rei de Castella ab un trabuc que hagueren fet en la popa per tirar contra la nos-
tra nau, e la nostra nau desparà una bombarda e ferí en los castells de la dita nau de
Castella e deguastà los castells e hi ocís un hom. E, après poc, ab la dita bombarda
feren altre tret e ferí en l'arbre de la nau castellana e en llevà una gran esquerda e hi
deguastà alguna gent.¹⁰²⁹ E l'almirall de Castella, veent que ells estaven aquí més per
llur dan e deshonor que per profit algun, manà tirar tot l'estol fora de les tasques.¹⁰³⁰

1028. El dia 11 de juny.

1029. AYALA (any 1259, cap. XII) parla de "la gran ballesteria e truenos que los de Barcelona te-
nían en tierra". "Era tiro de fuego con pólvora artificial", diu ZURITA, llib. IX, cap. XXIII. Sobre els ginys
o màquines, vegeu WILHELM GIESE, *Waffengeschichtliche und terminologische Aufschlüsse aus katalani-
schen literarischen Denkmälern des 14. und 15. Jahrhunderts*, "Homenatge a Rubió i Lluch", I, pàg. 33-67.
[El 1359 és quan apareixen armes de foc, bombardes, en les fonts catalanes, com un recurs ja establert.
Sembla que el 1331 Granada ja n'havia usat en un atac contra Guardamar i altres llocs de la frontera
meridional valenciana: M.T. FERRER, *La organización militar en Cataluña*, p. 191-192. M.T.F.].

1030. L'almirall era Gil Boccanegra, genovès (AYALA, any 1359, cap. XVI). [Sobre aquest almirall,
germà del dux de Gènova Simon Boccanegra, cf. F. PÉREZ EMBID, *El almirantazgo de Castilla hasta las
Capitulaciones de Santa Fe*, Sevilla, Universitat, 1944, p. 122-131. Ch. VERLINDEN, "Boccanegra, Egidio

E, en aquell lloc on lo navili ha acostumat de sorgir, collaren totes les naus per fer vela. E açò fo en lo dit dia de dimarts ans d'hora de menjar.¹⁰³¹ E, la nit qui es seguí, tot lo dit estol se partí de la dita platja e tingueren llur camí fins a les mars de Cap de Tortosa e puis dreçaren en l'illa d'Eviça, on lo rei de Castella pres terra ab tot son estol e posà setge sobre lo dit castell d'Eviça e barrejà tota aquella illa, sens defensió que no hi trobà sinó del dit castell.¹⁰³²

25 E nós, veents que el regne de Mallorques ab les sues illes estava molt perillós, acordam de passar personalment en Mallorques e, ab les dites galeres e altres que fem aparellar e ab naus e altres navilis necessaris, partim de Barcelona a vint-e-tres dies del mes de juny e passam a la dita illa de Mallorques, e fom en la ciutat d'aquella, on prenguem terra lo terç dia del mes de juliol après següent. E aquí, ab ajuda de la dita ciutat e consell de nobles e de cavallers qui eren ab nós, entre els quals eren mossèn Bernat de Cabrera, mossèn Gilibert Centelles, mossèn Francesc de Perellós e molts d'altres nobles e cavallers, acordam que personalment ab lo dit nostre estol, qui era en gran nombre de galeres e de naus, en què havia fustes de rem bé cinquanta, ab molta gent e bona,¹⁰³³ així de terra com de mar, anàssem personalment a la dita illa d'Iviça per combatre'ns ab lo dit rei, mas no plac a Déus

(Egidiolo)", *Dizionario Biografico degli Italiani*, versió on line. J.M. CALDERÓN ORTEGA; F.J. DÍAZ GONZÁLEZ, *Una familia genovesa al servicio de los reyes de Castilla. Egidio y Ambrosio Bocanegra, almirantes de Castilla*, a *Poder y sociedad en la Baja Edad Media Hispánica. Estudios en homenaje al profesor Luis Vicente Díaz Martín*, Universidad de Valladolid, 2002, 1, p. 81-99, especialment p. 81-94. M.T.F.].

1031. Concorda amb AYALA, cap. XII: "E el rey estuvo delante Barcelona con toda su flota tres días". [La *Crònica del Racional* (p. 132) també coincideix a situar la marxa de l'estol castellà el dimarts, 11 de juny, cap al migdia. També diu que l'estol anà vers el cap del Llobregat, damnificant la costa meridional catalana. Ja abans de l'arribada de la flota castellana, per evitar el desembarcament a qualsevol lloc de la costa, la població de l'interior de Catalunya fou cridada a anar a ajudar en la defensa de la costa catalana, dividida en sectors sota la responsabilitat de diverses personalitats: M.T. FERRER, *Els orígens de la Diputació del General*, p. 21-22, i *Les relacions internacionals de la Corona catalanoaragonesa a la segona meitat del segle XIV*, a *Francesc Eiximenis. El context i l'obra d'un gran pensador català medieval*. Cicle de conferències organitzat amb motiu del sis-centè aniversari de la seva mort (Barcelona, 16-17 de desembre de 2009, Institut d'Estudis Catalans), en curs de publicació. M.T.F.].

1032. "E cercó una villa muy buena que allí está", diu AYALA, cap. XIII. [La *Crònica del Racional* (p. 132) també indica que l'estol castellà es dirigí a Eivissa, on assetjà el castell. M.T.F.]. [Els manuscrits vacil·len entre *Eivissa* i *Ivissa*].

1033. AYALA (any 1359, cap. XIII) dóna la xifra de cinquanta galeres. [Ayala diu que eren quaranta galeres, vint armades a Barcelona, deu a València, cinc a Mallorca, dues a Tortosa i una a cadascun d'aquests llocs: Tarragona, Cotlliure i Roses (p. 496). La *Crònica del Racional* (p. 132) també diu que l'estol català sortí de Barcelona el 23 de juny per anar a defensar Mallorca i les altres illes, però no coincideix en el nombre de galeres i fustes de rem, cinquanta segons la crònica del rei i vint-i-sis galeres i un lleny segons la del Racional. És possible, però, que a Tarragona i a Portfangós s'unissin a la flota altres vaixells de rem i també naus, ja que no marxà de Portfangós fins al 28 de juny. S'aturà després a la Dragonera uns dies i seguidament el rei fou portat a Mallorca, sens dubte per no posar-lo en perill, mentre que l'estol anà cap a Eivissa. M.T.F.].

que es faés, car dues galeres, qui eren de guàrdia de l'estol del dit rei de Castella,¹⁰³⁴ encontraren un llaüt, qui venia a nós a la ciutat ab alguns pagos que el bisbe de Mallorca nos trametia,¹⁰³⁵ e prengueren-lo, e, ab los hòmens qui hi eren, saberen lo gran estol que nós havíem fet aparellar en Mallorca, e que devíem anar personalment a l'illa d'Iviça contra lo dit rei de Castella. E lo capità d'aquelles dues galeres anà de continent al dit rei de Castella e notificà-li ço que havia sabut per los hòmens del dit llaüt que havia preses. E el dit rei, així com a hom espaordit, llevà's del setge del dit castell d'Iviça ab son estol e fugí e féu la via de tornar-se'n en lo seu regne de Castella, lleixant e lo dit setge ginys e artilleries e altres aparells que havia fets per combatre.

26 Aprés pocs dies, així com érem aparellats de partir ab lo dit nostre estol, ha-guem cert ardit que el dit rei de Castella se n'era anat e havia desemparada la dita illa d'Iviça per dubte de la nostra venguda, car ell, per dubte de la guerra injusta que ens faia, no es gosà aventurar d'entrar en batalla ab nós, dubtant de la punició de Déu, qui és jutge e senyor de les batalles.¹⁰³⁶ Per què de continent, ab los nobles e altres de nostre consell, acordam que el dit noble mossèn Bernat de Cabrera, així com a capità nostre, anàs contra l'estol del dit rei de Castella qui fugia e perseguís aquell. E lo dit mossèn Bernat partí de nós ab quinze galeres¹⁰³⁷ e perseguí lo dit estol del rei de Castella fins a les mars d'Almeria e, sens que alre no s'hi féu, tornà-se'n a nós a Barcelona.¹⁰³⁸ E nós partim de la ciutat de Mallorca lo vint-e-sisè dia d'agost aprés següent e prenguem terra en Barcelona lo vint-e-novè dia del dit mes d'agost d'aquell mateix any.

1034. També en AYALA, *loc. cit.*, trobem aquestes dues galeres.

1035. El bisbe de Mallorca era Antoni Collell, ardiaca de Barcelona, que fou bisbe del 1349 al 1363, any de la seva mort. [Sobre aquest bisbe: J.N. HILLGARTH, *Inventario de los bienes de Anthoni des Collell, obispo de Mallorca (1349-1363)*, "Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana", 31 (1953-1960), p. 504-554. ID., *La biblioteca del obispo Collell*, a IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, 2, Barcelona, 1970, p. 355-358. M.T.F.].

1036. AYALA (any 1359, cap. XIV) el presenta, al contrari, aixecant el setge d'Eivissa per sortir a l'encontre del seu rival. Ayala és testimoni presencial i actor de la lluita, perquè anava en l'uíxer reial de Pere el Cruel, i tenia encomanat, com a alcaid, el castell de popa. Però ell mateix diu que l'estol castellà va fer via cap a la costa peninsular, "para un logar que es en la costa de la mar, que dicen Calpe". Aquest lloc és prop de la punta d'Ifac; de manera que la versió de la crònica reial relativa a la fugida de Pere I està justificada.

1037. Les quaranta que formaven l'estol, segons AYALA, any 1359, cap. XV: "E las galeras del rey de Aragón eran quarenta, nin más ni menos".

1038. Segons AYALA (any 1359, caps. XVI-XVII), Pere I va llicenciar l'estol després d'estar esperant sis dies l'estol català davant d'Alacant. I aquest estol se'n va tornar a Barcelona quan l'almirall Bernat de Cabrera va saber-ho. Deu galeres catalanes, però, van prosseguir la ruta fins a Portugal, tot fent pel camí el mal que van poder. Es va dir, i AYALA ho creu així, que el de Cabrera havia hagut de tornar-se'n perquè l'estol no havia estat proveït de vianda sinó per quinze dies (*ibid.*, cap. XIX).

27 E, estants nós en la ciutat de Barcelona, veents les grans messions qui s'havien a fer per los afers de la dita guerra, la qual era revenguda e tornada per colpa del dit rei de Castella, acordam de tenir corts als catalans en la vila de Cervera d'Urgell. E per ço partim de Barcelona lo vuitè dia del mes d'octubre après sigüent e anam a la dita vila de Cervera, on tinguem les dites corts, les quals foren acabades e llicenciades en lo vintè dia del mes de deembre après següent. En les quals corts nos fon feta gran proferta per tots los braços de les corts per manera de fogatge.¹⁰³⁹

28 E, celebrades les dites corts, partim de la dita vila de Cervera e anam a Lleida, on tinguem festes de Nadal en què començà l'any de la Nativitat de nostre Senyor mil e tres-cents seixanta. E en lo vint-e-vuitè dia del dit mes de deembre, per tal com los afers de la dita guerra eren a nosaltres cuitats e perilloses, partim de Lleida e tinguem nostre camí vers la ciutat de Saragossa, on fom lo tercer dia de gener del dit any mil e tres-cents seixanta. E, estants nós en la dita ciutat, per via de tractament cobram la ciutat de Tarassona, car Gonçalvo Gonçalveç de Lucio, cavaller natural de Castella, al qual lo rei de Castella havia comanada la dita ciutat, lliurà a nós aquella desembargada e sens tot contrast.¹⁰⁴⁰ E, posat en estament lo dit tracta-

1039. Sobre aquestes Corts, vegeu *Cortes de Catalunya*, I, Corts transcendents, entre altres aspectes, per a l'estructuració de la Diputació del General. [El donatiu o proferta d'aquesta Cort fou de 288.000 ll. en dos anys, la més alta concedida fins llavors, i efectivament s'hi donà el primer pas per a la creació de la Diputació del General o Generalitat; els diputats administraren el donatiu, no el rei: M.T. FERRER I MALLOL, *Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya (1359-1412)*, a Miquel Coll i Alentorn. *Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Fundació Jaume I, Barcelona, 1984, p. 221-269, especialment p. 222-232 i 255-269 (documents del nomenament dels primers diputats) <http://hdl.handle.net/10261/25214>; cf. també, de la mateixa autora: *Les Corts de Catalunya i la creació*, p. 879-889, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència, 2009, p. 7-22, i p. 45-79 (documents referents al donatiu i al nomenament dels diputats, amb la llengua lleugerament adaptada per a una comprensió més general), i encara *El naixement de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)*, a *La Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*, M.T. FERRER I MALLOL (dir.), J.M. ROIG ROSSICH (coord.), Barcelona, Generalitat de Catalunya Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 19-42, concretament 19-28, i *Els orígens de la Diputació del General o Generalitat de Catalunya i els primers diputats*, p. 11-67, amb les semblances dels diputats nomenats per cada braç en aquesta Cort. La proferta o donatiu de les Corts fou essencial per a la defensa dels seus regnes perquè Pere el Cerimoniós no disposava de recursos: J.L. MARTÍN, *Las Cortes catalanas en la guerra castellano-aragonesa*, p. 79-90 i *Id.*, *La actividad de las Cortes Catalanas en el siglo XIV*, a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història institucional* (1988), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 146-151. M.T.F.].

1040. Sobre les condicions (40.000 florins i la mà de Violant d'Urrea) en què fou fet el lliurament de Tarassona per Gonçal González de Lucio, vegeu ZURITA, llib. IX, cap. XXVI. [En realitat, el suborn fou de 80.000 florins, dels quals la Cort de Cervera de 1359, a través dels diputats, en pagà 60.000: M.T. FERRER I MALLOL, *Els primers diputats*, p. 231-232 i *Les Corts de Catalunya i la creació*, p. 887-888. Mentre era a Saragossa, el rei hi celebrà, l'any 1360, corts d'Aragó, que li oferiren 1.300 homes a cavall, dos terços cavalls armats i un terç alforrats, a més d'un miler d'homes a peu, però només per un mes: *Cortes del reino de Aragón 1357-1451*, ed. J.A. SESMA; E. SARASA, València, Anubar, 1976, p. 37-42. Cf. també: A. GU-TIÉRREZ DE VELASCO, *La financiación aragonesa de la guerra de los dos Pedros*, "Hispania", XIX (1959),

ment, partim de la dita ciutat de Saragossa lo dinovè dia del mes de febrer après sigüent, e anam ab nostra gent d'armes al lloc de Magalló, e del dit lloc de Magalló tinguem nostre camí vers la dita ciutat de Tarassona, on entram lo vint-e-sisè dia del mes de febrer propdit, poderosament ab totes nostres companyes.

29 E, com haguem estats alguns dies en la dita ciutat de Tarassona, partim-ne lo setzè dia de març del dit any e tinguem nostre camí al lloc de Borja, on estiguem tro a deu dies. E allí vengren a nós l'infant En Ferrando e mossèn Bernat de Cabrera, ab molts d'altres qui eren partits del siti d'Alfaro.¹⁰⁴¹ E allí mateix donam comiat a alguns barons e cavallers que isquessen de sou. E, partent del dit lloc de Borja, dreçam nostre camí vers la ciutat de Saragossa, on entram lo vint-e-setè dia del dit mes de març. E, estants nós en la dita ciutat, passà d'esta vida lo noble En Llop, comte de Luna, del qual nós prenguem tala, car era especial servidor nostre, esforçat e poderós. E, per continuar los afers de la guerra, partim de Saragossa e anam al lloc de Caranyena, on estiguem tro al vint-e-vuitèn dia del mes de maig après següent, que ens en tornam a la dita ciutat de Saragossa, on estiguem tro a set dies de juliol après següent.¹⁰⁴² E, partint de la dita ciutat de Saragossa, dreçam nostre camí a Barcelona, on fom lo darrer dia del propdit mes de juliol. E, per alguns ardots tocants los afers de la guerra, partim de la dita ciutat e tornam a Lleida, on estiguem per alguns dies e, posats los afers per què érem anats en estament, tornamos-en a Barcelona, on fom lo sisè dia de setembre après següent. E, en lo mes de noembre après següent, trametem nostre filla, la infanta Dona Constança, per muller al rei Frederic de Sicília, nostre cunyat, ab vuit galeres e dues naus, de les quals

p. 3-43. Acaba de sortir el vol. corresponent a les primeres Corts de Pere el Cerimoniós: *Acta Curiarum regni Aragonum. T. II. Cortes del reinado de Pedro IV/1*, ed. a cura de J.A. SESMA; M. LAFUENTE, Saragossa, CEMA, 2013. També foren celebrades corts a València, que foren presidides, en nom del rei, pel comte de Dènia; li concediren un donatiu de 65.000 lliures a pagar en dos anys, de les quals calia descomptar la bestreta concedida per pagar 500 cavallers que foren enviats a defensar Oriola: S. ROMEU ALFARO, *Cortes de Valencia de 1360*, "Anuario de Historia del Derecho Español" XLIV (1974), p. 675-711. M.T.F.].

1041. La crònica, que, com ja va fer observar ZURITA, llib. IX, cap. XXV, no ha dit res de la victòria d'Araviana (hauria hagut de parlar-ne al començament del paràgraf anterior), omet també de parlar de l'entrada dels Trastàmara i els Cabrera, pare i fill, i molts altres de Castella. En aquesta entrada va tenir lloc el setge d'Alfaro, a què es refereix aquí la crònica. És la sola al·lusió a la dita entrada, on hi hagué la important batalla de Nájera, victòria de Pere el Cruel. Potser aquesta és la causa de l'omissió. — El ms. C diu *Siti del Faro*. Es refereix, sens dubte, a la població d'Alfaro, com diu el ms. A. Existeix també Haro, però és molt més amunt de l'Ebre, passat Logronyo, mentre que Alfaro és tocant a la frontera de Navarra, no lluny de la d'Aragó (Tarassona). [Sobre la batalla d'Araviana, del mes de setembre de 1359, que guanyà Pere el Cerimoniós, i la incursió a terres de Castella del mes d'abril, que acaba en la derrota de Nájera: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *La contraofensiva aragonesa*, p. 16-20. M.T.F.].

1042. Tant aquí com ratlles més avall, ZURITA (llib. IV, cap. XXIX) diu juny. [El mes de juliol el rei era efectivament a Saragossa i encara hi era el 16 de juliol, de manera que no en marxà el dia 7 de juliol de 1360 sinó més aviat el 17, ja que el 3 d'agost era efectivament a Barcelona (ACA, C, reg 1382, f. 148 r. i 149 v.). Sobre la mort de Lope de Luna, cf. n. 244: M.T.F.].

fon capità mossèn Elfo de Pròixida.¹⁰⁴³ E estiguem en la dita ciutat de Barcelona, tractants los afers de nostres regnes tro al dissetè dia del mes de febrer de l'any de nostre Senyor Déus mil e tres-cents seixanta-u, que en partim e ens en tornam a Lleida, on estiguem per alguns dies. E, partent d'aquí, anam a Saragossa, on fom lo vint-e-dosè dia de març après següent, on estiguem per alguns dies. E, per continuar los afers de la guerra, après partim d'aquí e anam a Calataiú, on fom lo quin-zè dia del mes d'abril après sigüent, on estiguem per alguns dies tractant sobre els dits afers de la guerra, car lo rei de Castella s'ajustava ab tot son poder vers les fronteres nostres. E nós partim del dit lloc de Calataiú e anam-nos-en, ab totes nostres gents d'armes de cavall e de peu, al lloc de Terrer e, en lo camp d'aquell, nos atendam per regonèixer nostres gents e replegar aquelles, car era acordat que, rebuda mostra de les dites nostres gents, anàssem de continent per alleujar-nos al camp Alavès, qui és prop d'una llegua poc més o menys del castell e lloc nostre de Fariza, lo qual lo rei de Castella tenia assetiat, per tal que el dia après sigüent fóssem sobre el siti del dit lloc de Fariza per combatre'ns ab lo dit rei de Castella. E lo dit rei de Castella, sabent nostra venguda, no volent esperar batalla, tramès a nós lo cardenal Guillem e mes-se en tractaments entre nós e lo dit rei en tant que nós, per reverència de Déu e per honor de la santa Esgleia de Roma e del dit cardenal, qui per aquella hi entrevenia, donam lloc a pau, e romàs que no s'hi féu batalla.¹⁰⁴⁴ E el setè dia del dit mes partim dels dits camps de Terrer e tornam-nos-ne a Calataiú. E, estants nós en lo dit lloc, vengren a nós missatgers del dit rei de Castella, tractants ab nós mitjançant lo dit cardenal. E ab consell de l'infant Don Ferrando, del comte de Trastàmara, d'En Pedro d'Eixèrica e d'alguns altres nobles e savis hòmens de nostre consell, fo atorgada pau entre nós e lo dit rei de Castella. Fo encara acordat que mossèn Bernat de Cabrera anàs al dit rei de Castella, qui era en lo lloc de Deça, per missatger nostre, ab alguns rics hòmens e cavallers nostres, e per complir e fermar les covinences que eren estades fetes entre nosaltres reis dessús dits; lo qual partí de

1043. Frederic IV de Sicília, cognomenat *il Semplice*, germà de la reina Elionor, muller de Pere el Cerimoniós. La partença fou el dia 4 de novembre (ZURITA, llib. IX, cap. XXIX). [Segons la *Crònica del Racional* (p. 133), la infanta Constança passejà per la ciutat de Barcelona, amb tots els honors, el 25 d'octubre de 1360, i s'embarcà efectivament el 4 de novembre cap a Sicília. El nombre de vaixells indicats per la Crònica no coincideixen amb els de la del Racional: sis galeres i dues coques. M.T.F.].

1044. Això està en contradicció amb el que diu AYALA, el qual afirma que Pere III va conquerir Ariza. [Pere el Cruel no conquerí Ariza perquè Pere el Cerimoniós dóna, com a reenes de la pau de Terrer, Ariza, Berdejo i Alfama: A. MASÍÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 465. Bé que la crònica dóna el nom de Guillem al cardenal legat, ja no era Guillaume de la Jugée o Jugie sinó el cardenal Gui de Boulogne, que el substituï des de 1359 a 1361. Era fill de Robert VII, comte de Boulogne i d'Auvèrnia i de la seva segona muller Maria de Flandes, era parent del rei de França i del de Navarra. Havia estat creat cardenal el 1342, primer del títol de Santa Cecília i després cardenal bisbe de Porto i Santa Rufina. Dugué a terme moltes missions diplomàtiques i morí el 1373: P. JUGIE, *L'activité diplomatique du cardinal Gui de Boulogne en France au milieu du XIVe siècle*, "Bibliothèque de l'École des Chartes", 145 (1987), p. 99-127. M.T.F.].

nós en lo dissetè dia del dit mes de maig. E en aquest dia mateix, per mostrar lo poder que Déus per la sua gràcia nos ha comanat, fem fer mostra de tota la nostra gent de cavall e de peu, en la qual eren los infants En Pere e En Ramon Berenguer, oncles nostres, l'infant En Ferrando, frare nostre, lo comte d'Urgell, nebot nostre, lo comte de Dénia e lo comte de Prades, lo comte de Trastàmara, Don Pedro d'Eixèrica, lo vescomte de Cardona, Don Pedro de Luna, lo comanador de Montalbà e lo maestre de Calatrava e molts altres barons e nobles e cavallers notables de nostres regnes. E, feta la dita mostra, en lo següent divuitè dia del dit mes de maig fo publicada e cridada pau entre nós e el rei de Castella.¹⁰⁴⁵

30 E, en lo vintè dia del dit mes de maig, nós convidam lo cardenal ab tota la sua companya e fem-li aquella honor que a ell pertanyia. E, per tal com la dita pau fon fermada e publicada, per remoure les grans e innumerables despeses, les quals havíem acostumades de fer per raó de la dita guerra e per defensió de nostres regnes, donam comiat e traguem de sou lo noble Don Pedro de Luna, lo comanador de Montalbà, lo maestre de Calatrava, En Gonçalvo Gonçalveç de Lucio.¹⁰⁴⁶ E en lo vint-e-tresè dia d'aquell mes mateix donam comiat a tot hom generalment que isqués de sou, pus cessava la dita guerra. E, posades les dites coses en estament, partim del dit lloc de Calataiú en lo vint-e-cinquè dia del dit mes de maig e anam-nos-ne al lloc de Caranyena, on estiguem tro al dinovè dia de juny après següent. E, partent d'allí, anam a Saragossa, on fom lo vintè dia del propdit mes. E allí aturam

1045. La pau fou ratificada pel rei de Castella el 13 de maig i pel d'Aragó el 14 (1361). S'hi establia la mútua restitució de places conquerides. El plet relatiu a Alacant i Almazán es deixava en mans del legat papal, cardenal Guiu de Bolonya. Els presoners eren alliberats. Pere I perdonava els súbdits castellans que havien lluitat al costat del seu rival, amb excepció de l'infant Ferran, Enric de Trastàmara i uns quants més que s'especifiquen, els quals havien d'estar sempre a més de 30 llegües de la frontera castellana i no havien de tenir cap càrrec militar. Els dos reis donaven reenes que garantien el compliment del tractat. ZURITA, llib. IX, cap. XXXIII. CATALINA GARCIA, *op. cit.* Aquesta pau és coneguda amb el nom de pau de Deza, vilatge castellà proper a la frontera, no lluny d'Ariza. [La pau de Deza o Terrer es troba publicada a A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 459-476. El rei de Navarra era el garant de la pau i havia de rebre les reenes de cada part: J.M. LACARRA, *Historia política del Reino de Navarra*, III, Pamplona, 1973, p. 68. M.T.F.].

1046. [Sobre el cardenal Gui de Boulogne, cf. n. 1044. Sobre Pedro de Luna, n. 988. El comanador de Montalbán era llavors Fernando Gómez de Albornoz (cf. n. 977), germà del cardenal Gil d'Albornoz; havia pretès el càrrec el 1353, ho intentà novament el 1355 i aconseguí el nomenament papal el 1356, acceptat per Pere el Cerimoniós el 1358; el 1356, a causa de l'enfrontament amb Pere el Cruel, els Albornoz s'havien exiliat a Aragó, on podien comptar amb l'ajuda dels seus parents els Luna. Foren partidaris d'Enric de Trastàmara: R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de Santiago*, p. 72, 75-78. Pel que fa al mestre de Calatrava, segurament és Pedro Muñiz de Godoy, un exiliat castellà que fou proclamat mestre de l'orde de Calatrava a la Corona catalanoaragonesa; el 1362 defensà Daroca amb el bisbe de Tarassona; el 1369 participà en l'ofensiva d'Enric de Trastàmara contra Pere el Cruel a Castella: L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 46, 78, 128-129. Gonçalvo González de Lucio és el capità de Tarassona per Pere el Cruel que l'havia lliurada a Pere el Cerimoniós per diners i un bon casament; cf. n. 1040. M.T.F.].

per refermació del regne d'Aragó fins al dinovè dia de juliol après sigüent, que en partim per anar a la ciutat de Barcelona, on fom lo quart dia d'agost après següent del dit any mil e tres-cents seixanta-u. E, estants nós en la dita ciutat, haguem ardit que grans companyes de França venien per entrar vers les parts de Rosselló. E nós, per contrastar a llur entrada, fem convocar l'usatge *Princeps namque*,¹⁰⁴⁷ e partim de Barcelona a vint-e-dos dies del dit mes d'agost e anam a Gerona, on s'ajustaven totes les hosts de Catalunya per entrar en Rosselló e contrastar llur entrada. E, jatsia que les gents de Rosselló ab los nostres oficials fessen aquell contrast que devien, emperò nosaltres nos empenyem a avant ab totes les nostres hosts e haguem ardit cert dels oficials nostres de Rosselló e de la vila de Perpenyà que totes les dites companyes, sabents nostra venguda, se n'eren tornades. E lladoncs partim de Gerona e tornam-nos-en a Barcelona, on fom lo quart dia del mes de setembre après següent. E, estants en la dita ciutat, tractam dels negocis de nostres regnes e trame-tem al pare sant per missatger mossèn Bernat de Cabrera, ab certes galeres que li faem armar, per alguns afers nostres necessaris. E, estants nós en Barcelona, tinguem-hi festes de Nadal, en què començà l'any de la Nativitat de nostre Senyor mil e tres-cents seixanta-dos. E, tengudes les dites festes, partim de la dita ciutat lo darrer dia del mes de deembre del propdit any, e dreçam nostre camí vers la ciutat de València, on fom lo terç dia de febrer après següent.

31 E, estants nós en la dita ciutat de València, venc de Castella mossèn Bernat de Cabrera ab dues galeres, qui hi era anat per afers nostres, e pres terra a vint-e-u de febrer dessus dit.¹⁰⁴⁸ E l'endemà après següent vengueren de Castella lo comte d'Osona e misser Bernat de Palou.¹⁰⁴⁹ E après alguns dies partim de la dita ciutat de

1047. La pau entre Eduard III d'Anglaterra i Joan el Bo de França havia deixat sense sou aquestes grans companyies, que van travessar França i van acostar-se a la frontera rossellonesa. Eren els anomenats *malandrins*. ZURITA, llib. IX, cap. xxxv. [Després de la pau de Brétigny (1360), hi hagué una desmobilització i les tropes es dirigiren cap a la part baixa del Roine. Algunes companyies marxaren a Llobardia i altres cap a la Corona d'Aragó el 1361, però com que es signà la pau de Deza es quedaren sense feina i es dedicaren a saquejar els volts de Perpinyà i de Montpeller i a l'estiu de 1361, algunes companyies importants entraren en el Rosselló: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, "Defensar lo principat de Catalunya" en la segunda mitad del siglo XIV: de la prestación militar al impuesto, a *Pagar al rey*, p. 175-182. Sobre l'usatge "Princeps namque", cf. també n. 1027. M.T.F.].

1048. Bernat de Cabrera havia anat a Castella per tractar les condicions d'una estreta aliança amb Castella, sobre la base d'un enllaç matrimonial entre les dues dinasties. Vegeu tots aquests tractes en ZURITA, llib. IV, cap. xxxvi. És sorprenent que la crònica reial no digui res d'aquests tractes, majorment tenint en compte la traïció comesa aviat per Pere I. [Els poders a Bernat de Cabrera per anar a Castella, del 17 de desembre de 1361, eren per intervenir en la negociació de pau amb Granada i amb Marroc, bé que portava poders amplis per negociar qualsevol altra cosa: A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 490-493. M.T.F.].

1049. Hi havien anat, com també Dalmau de Rocabertí i Gilabert de Cruïlles, en una ambaixada anterior a la de Bernat de Cabrera, per qüestions de l'aplicació de la pau de Deza. ZURITA, llib. IX,

València e anam al lloc del Puig, on nos recollim en les dites dues galeres ab la reina, lo divuitè dia del mes d'abril après següent, per fer la via de Coblliure. E, partents d'allí, fom a Peníscola. E, per ço com era mortaldat en regne de València e encara en Barcelona, foren ab nós lo duc e l'infant En Martí, fills nostres, per menar-los-en a Perpenyà, on eren ja passades les mortaldats, e recolliren-se en les dites galeres los dits infants, fills nostres.¹⁰⁵⁰ E, partents d'aquí, continuam nostre viatge passant per Barcelona, on no ens aturam sinó per prendre refrescament. E el vint-e-vuitè dia del dit mes d'abril fom a Coblliure e allí prenguem terra e pujamos-ne a la vila de Perpenyà, on entram lo primer dia de maig après següent del dit any mil e tres-cents seixanta-dos.

32 E, jatsia que nós cuidàssem que el rei de Castella tingués a nós la pau, la qual, segons que dit és, fon fermada e publicada en lo lloc de Calataiú, lladoncs com fom tornats dels camps de Terrer,¹⁰⁵¹ emperò lo dit rei, per sa mala iniquitat, ab gran poder de ses gents, no notificats a nós deseiximents, venc assetiar lo lloc de Calataiú, e d'açò haguem nós ardit, estants en la dita vila de Perpenyà, lo dissetè dia del mes de juny après següent. E, haüt lo dit ardit, contínuament haviem d'Aragó, per correus e encara per altres persones del dit regne d'Aragó, certs ardits, ço és, que el dit rei de Castella tenia son setge poderós contra la dita vila de Calataiú, la qual cosa mossèn Bernat de Cabrera deïa que no era ver ne es podia fer, mas nós, veents la cosa ésser verdadera, per dar recapte al mal qui estava aparellat, per la raó dessus dita, partim de la dita vila de Perpenyà a dos dies de juliol après següent e tinguem nostre camí vers Barcelona, on fom lo desè dia del propdit mes de juliol. E de continent trametem lo comte d'Osona ab d'altra gent de cavall vers les parts de Saragossa, on trobà lo noble Don Pedro de Luna ab certes gents d'armes que tenia per fer nostre servei, per ço que contrastassen ab tots los barons e altres d'Aragó e ab l'infant En Ferrando, que hi era, contra lo rei de Castella, qui tenia assetiat lo dit lloc de Calataiú.¹⁰⁵² E, estants així en la ciutat de Barcelona, haguem ardit que la

cap. xxxvi. [Cf. el memorial d'aquesta ambaixada a: A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 493-494. M.T.F.].

1050. El duc és el de Girona, o sia l'infant Joan, primogènit. És la segona vegada que la crònica en parla (cap. iv, § 66), i és la primera que li dóna aquest títol, sense explicar per què, ni solament posar-hi Girona. El títol li fou donat pel seu pare el 21 de gener de 1351. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 276. [Cf. n. 892. És la primera vegada que surt l'infant Martí, nascut a Perpinyà el 29 de juliol de 1356; cf. sobre la seva infantesa i joventut: M.T. FERRER I MALLOL, *Martí I l'Humà (1396-1410). El darrer rei de la dinastia barcelonina*, a *Martí I l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'interregne i el Compromís de Casp*. Sisè Centenari de la mort del rei Martí l'Humà 1410-2010, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, en curs de publicació. M.T.F.].

1051. Vegeu més amunt, § 29. [Cf. la n. 1045. M.T.F.].

1052. "E el rey de Aragón estaba en Perpiñán, que es en el cabo de su regno", diu AYALA, any 1362, cap. x. [El rei Pere el Cerimoniós estava completament desprevingut, confiava en la pau que havia signat feia tan poc. Pere el Cruel només l'havia signada per ocupar-se de Granada i desfer-se de Muham-

reina havia parit en lo castell de Perpenyà un infant, qui fon apellat Anfós, a dotze dies de juliol del dit any mil e tres-cents seixanta-dos, hora del seny de l'*Ave Maria*.¹⁰⁵³ E après, lo vint-e-dosè dia del mes d'agost après següent, venc-nos ardit cert que el dit comte d'Osona e Don Pedro de Luna ab alguns altres foren preses per lo dit rei de Castella en lo lloc de Miedes.¹⁰⁵⁴ E el setè dia de setembre après següent, venc a nós altre ardit que el dit lloc de Calataiú s'era retut al dit rei de Castella. És

mad VI, que s'havia aliat amb Pere el Cerimoniós. Muhammad VI havia destronat i assassinat Ismail II, que, després d'haver destronat Muhammad V, havia declarat la guerra a Pere el Cerimoniós. Pere el Cruel reinstaurà en el tron Muhammad V i féu assassinar Muhammad VI. Tot seguit, es disposà a reprendre la guerra (M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 156-157). Des del 1357, Pere el Cerimoniós s'havia esforçat per obtenir l'aliança del Marroc i de Granada contra Pere el Cruel, cosa que també feia aquest. Segurament el Cerimoniós tingué alguna intervenció en el derrocament i assassinat d'Ismail II per Muhammad VI. No aconseguí, en canvi, l'aliança d'Abu Inan (Boannen) del Marroc: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Pedro IV y los musulmanes. Maniobras diplomáticas del "Ceremonioso" (años 1357-1358)*, "Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia", 53-54 (1986), p. 37-42. M. BECERRA HORMIGO, *La conexión catalana en el derrocamiento de Ismail II, a La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, "Miscel·lània de Textos Medievales", 4 (1988), p. 301-317. ID., *Las relaciones diplomáticas entre la Corona de Aragón y Granada durante la guerra de los dos Pedros. I: desde 1356 hasta 1359*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 9 (1988), p. 243-260. M.D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb*, p. 98-107. Pere el Cruel s'alià amb Portugal, amb Navarra (1362, maig, 22) i amb els comtes de Foix i d'Armanyac i amb el captal de Buch. El rei de Navarra desitjava ajuda de Castella per fer la guerra a França i s'hagué de comprometre a donar ajuda a Pere el Cruel en cas de guerra amb la Corona catalanoaragonesa, però com que hi havia pau, hi accedí. Immediatament després Pere el Cruel li comunicà que havia signat la pau amb Pere el Cerimoniós contra la seva voluntat i que volia reiniciar la guerra, ja que amb el pretext de la guerra contra Granada havia reunit un gran exèrcit. Navarra, sense declarar la guerra, atacà per la banda de Tarassona i s'apoderà de Salvatierra, Ruesta i Escó i assetjà Tiermas, mentre que Íñigo López de Orozco anava contra Daroca, els comtes de Foix, Armanyac i captal de Buch contra Ejea, i el rei de Castella cap a Calataiud, que assetjà tot seguit. Pere el Cerimoniós encarregà a l'infant Ferran la defensa d'Aragó i demanà novament al comte de Trastàmara que es posés al seu servei: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana en la guerra de los dos Pedros*, "Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia", 12-13 (1962), p. 7-39, concretament p. 9-11. J.M. LACARRA, *Historia política del Reino de Navarra*, III, p. 70-71. M.T.F.].

1053. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 277, no té en compte aquesta indicació de la crònica, i suposa l'infant Alfons nascut a Barcelona. Va morir, nen encara, a la vila de Montblanc.

1054. En el procés contra Bernat de Cabrera i el seu fill el comte d'Osona, això els fou imputat com un càrrec, vegeu BOFARULL, *Docs. inéd.*, XXXIV, 5 i seg., perquè deien que tot (incloent-hi les afirmacions de Bernat de Cabrera a Perpinyà) havia estat fet a posta. AYALA (any 1362, cap. XII) en dóna interessants detalls i encara més ZURITA, llib. IX, cap. XLI. Ultra el comte d'Osona i Pere de Luna, hi havia el seu germà Artal de Luna i el cavaller castellà Gutier Díaz de Sandoval i dos escuders catalans anomenats Ramon i Vidal de Blanes. Conceben el projecte d'entrar a Calataiud per encoratjar els defensors. Van a Miedes, que encara es tenia pel rei d'Aragó. Però, havent-los denunciats un veí, Pere I assetja Miedes, i els veïns han de rendir-se amb pacte de lliurament d'aquells cavallers, salvant la vida i els membres. [El procés intentà demostrar que el comte d'Osona s'havia deixat prendre voluntàriament per Pere el Cruel. Les declaracions dels testimonis el dibuixen més aviat com un home arrauxat i poc intel·ligent; quan li fou aconsellat de marxar ràpidament de Miedes perquè s'hi acostava el rei Pere el Cruel amb l'exèrcit i refugiar-se en algun lloc segur, perquè Miedes no podia resistir, no ho volgué fer perquè primer volia menjar: M.T. FERRER, *Els orígens de la Diputació del General*, p. 36-37. M.T.F.].

ver que els de Calataiú nos havien ja notificat lo pati que havien fet ab lo dit rei, si per nós no eren acorreguts.¹⁰⁵⁵

33 E, per alguns grans tractaments, qui lladoncs novellament eren moguts entre nós e algunes grans gents de França, que esperàvem haver en nostra valença e a sou nostre, partim de Barcelona cuitadament lo tretzè dia del propdit mes de setembre e fem la via de Perpenyà, on fom lo setzè dia del dit mes.¹⁰⁵⁶ E, finats los afers per què hi érem anats, partim de la dita vila de Perpenyà lo dotzè dia d'octubre après següent e tornam-nos-en a Barcelona, on fom lo vint-e-quatrè dia del dit mes. E en lo sisè dia del mes de noembre après següent partim-ne e dreçam nostre camí vers Aragó.¹⁰⁵⁷ E fom en lo lloc de Montsó, on havíem manades corts generals a tots nostres regnes en lo quinzè dia del propdit mes de noembre. E aquestes corts tinguem per haver de nostres sotsmeses consell e ajuda per raó de la dita guerra que era retornada per gran malícia del dit rei de Castella. E continuam les dites corts tro a dotze dies del mes d'abril de l'any de la Nativitat de nostre Senyor mil e trescents seixanta-tres. E fon a nós feta proferta molt gran per socórrer a les necessitats de la dita guerra.¹⁰⁵⁸ E, feta la dita proferta, llicenciam les dites corts e, ab volentat

1055. AYALA (any 1362, caps. x-xiii) dóna notícies sobre la bona defensa que va fer Calataiud. Els pactes de rendició eren, segons AYALA (cap. xii), que Pere I els donaria un termini de 40 dies, perquè enviessin a demanar acorrimet al rei d'Aragó; i, si en aquest termini no els acorria, que ells lliurarien la vila "llanamente" al rei de Castella. Els de Calataiud acuden al Cerimoniós i ell els deslliga de l'homenatge i els mana que facin els millors pactes que puguin, perquè, de moment, no els pot socórrer. Pere I hi entra el 29 d'agost de 1362. Vegeu també ZURITA, llib. ix, cap. xlii, que, ultra Ayala, utilitza "una relación de aquellos tiempos". [A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana*, p. 11-12. M.T.F.].

1056. [Represa la guerra, hi hagué nous contactes amb companyies franceses, com les que havien entrat en el Rosselló el 1361 (cf. n. 1047). Ara foren contractades per acompanyar el comte de Trastàmara, cridat novament pel rei Pere el Cerimoniós: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana*, p. 14, n. 19. M.T.F.].

1057. La crònica omet de parlar de tota la campanya del rei de Castella després del seu trencament a traïció de la pau de Deza; campanya desastrosa per al Cerimoniós, a la qual no pogué oposar res, perquè refiat en la pau, es trobava inermes. Llavors es van perdre, no sols Calataiud, sinó també Magallón, Borja, Tarassona i molts altres llocs. Probablement el rei omet tota referència perquè la jutja humiliant per a ell.

1058. Vegeu *Cortes de Cataluña*, i; especialment el discurs del rei, l'11 de febrer de 1363. [El discurs del rei es troba també a: *Parlaments a les Corts catalanes*, text, introducció, notes i glossari per Ricard ALBERT i Joan GASSIOT, Barcelona, Els nostres clàssics, 1928, p. 24-26. Les corts generals de tots els regnes celebrades a Montsó concediren: Catalunya i Mallorca, 130.000 ll. anuals durant dos anys i set mesos, que calia recollir mitjançant un fogatge; Aragó concedí 60.000 ll. i València 53.000. A més, seria destinat a la guerra tot el que produís un nou impost de les generalitats sobre l'entrada i sortida de determinats productes i sobre la producció i venda de draps de llana, que es collirien a cada territori: *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, J.M. PONS GURI ed., Madrid, Ministerio de Cultura, Subdirección General de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1982, p. 61. *Corts, Parlaments*, ed. M. SÁNCHEZ-P. ORTÍ, p. 229-262 publica els capítols del donatiu de Catalunya i Mallorca. Cf. també: S. ROMEU ALFARO, *Cortes de Monzón de 1362*, "Anuario de Historia del Derecho Español", XLVII (1977),

d'aquells qui eren en les dites corts, trametem nostres missatgers a les parts de França al comte de Trastàmara, qui per raó de la dita pau que havíem feta al camp de Terrer s'era partit de nostre servei, que tornàs a servir-nos en la dita guerra. Lo qual comte tornà a nós ab mil hòmens de cavall e ab mil de peu, estant nós en lo dit lloc de Montsó, e partim del dit lloc de Montsó lo dit jorn e tinguem nostre camí vers la ciutat de Saragossa, on fom lo setzè dia del propdit mes d'abril del propdit any. E après isquem-ne, visitants alguns llocs de les fronteres. E puis tornam a la dita ciutat, on entram lo desè dia de maig après següent.¹⁰⁵⁹

34 E, estants nós en la ciutat de Saragossa, haguem ardit cert que el rei de Castella tenia assetiada la ciutat de València.¹⁰⁶⁰ E nós, encontinent, acordam de trametre, ab lletres escrites de nostra mà, a la dita ciutat de València, mossèn Ramon de Vilanova, nostre algtzir,¹⁰⁶¹ per notificar-los com nós personalment los veníem socórrer e ajudar. E, per tal com açò era cosa qui devia ésser comanada a persona a nós feel e que sabés entrar en la dita ciutat, acordam de trametre-hi lo dit mossèn Ramon, lo qual per gràcia de Déu hi donà tan bon recapte, que, abans que el dit rei de Castella s'acostàs a la dita ciutat, lo dit mossèn Ramon era ja dins, de la qual cosa lo comte de Dénia e tots los altres qui eren dins, sabents nostra venguda, prengueren

p. 741-798. D.J. KAGAY, *A government besieged by conflict: The parliament of Monzón (1362-1363) as military financier*, a *Hundred Years War. A Wider Focus*, ed. L.J. A. VILLALON, D.J. KAGAY, Leiden, Brill, 2005, p. 117-150. M.T.F.].

1059. [Mentrestant, els castellans havien conquerit, des de la base de Calataiud, els castells i llocs de Moros, Arándiga i Chodes i pel febrer de 1363 començaren a pressionar sobre Épila, Rueda de Jalón, Tarassona, Magallón i Borja. Tropes catalanes hagueren d'acudir a Aragó a colaborar en la defensa de Saragossa i altres places i el rei també demanà al comte de Dénia que, des de València, anés a ajudar a defensar Aragó. Pel març ja s'havia perdut Magallón, i Bardallur i Épila a primers d'abril; des d'aquell moment els castellans tenien la via lliure cap a Saragossa; es perderen Tarassona, Borja i altres llocs menors com Mallén, Añón i Pedrola; a la fi de març el comte de Trastàmara amb les seves tropes ja havia arribat a Montsó, però llavors Pere el Cruel, en comptes de continuar cap a Saragossa, es dirigí cap a Terol, que caigué en les seves mans, mentre que Daroca, Albarrasí i Montalbán resistien; continuà cap a València i prengué pel camí Alfambra, Castellfabib i Ademús, Sogorb, Xèrica, Morvedre, Almenara, Bunyol, Xiva, Llíria i llocs menors i emprengué el camí cap a la capital, on arribà, segons Ayala, el 21 de maig (*Crònica*, 1363, cap. 5, p. 526). Tropes navarreses participaren també en aquesta incursió: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana*, p. 16-24. J.M. LACARRA, *Historia política del Reino de Navarra*, III, p. 72. Z. ZABALEGUI, *Participación navarra en la guerra de los dos Pedros. La expedición a Murviedro de 1363*, a *Homenaje a José María Lacarra*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1986, p. 777-781 ("Príncipe de Viana", anejo 3). El rei Pere el Cerimoniós ja estava preocupat per un possible atac contra València des de la darrera de l'any 1362 i havia manat als jurats de València que reforcessin els murs de la ciutat amb urgència: C. SÁNCHEZ CUTILLAS, *Lletres closes*, p. 41-42. M.T.F.].

1060. Tot el que ve a continuació, fins on diu *esforç e consolació* no figura a la redacció primera. —L'afegit explica la contradicció entre el que diu aquí i el que diu ratlles més avall. Aquí dona la ciutat per assetjada, l'afegit encara no. La notícia del setge no ha d'arribar-li sinó en el § 40.

1061. Ja ha parlat abans, amb motiu de l'expedició a Sardenya, d'aquest Ramon de Vilanova (cap. v, § 40). [Sobre Ramon de Vilanova, cf. n. 824. M.T.F.].

gran esforç e consolació. Per la qual raó partim de Saragossa lo vintè dia del propdit mes de maig e dreçam nostre camí vers regne de València. E, com fom en la vila de Sent Mateu, replegam totes nostres companyes de cavall e de peu per anar a València e fer-ne llevar lo dit rei qui la tenia assetiada segons que dit és. E, tenint nostre camí, fom a l'hostal d'En Verdú lo cinquè dia del mes de juny après sigüent.¹⁰⁶² E l'endemà partim ab totes les nostres hosts e anam al lloc d'Almassora. E après partim d'Almassora e anam a Borriana e en camps fem alleujar totes nostres gents. E après partim-ne e anam-nos-en al lloc d'Alcossaiba, d'on partim lo dotzè dia del propdit mes de juny e anam als camps de Nules, pres la font de la Llosa,¹⁰⁶³ e aquí esperàvem haver batalla ab lo rei de Castella, qui era dins lo lloc de Morvedre. Mas, per alguns tractaments qui corregueren entre nós e lo dit rei de Castella, mitjançant l'abat de Fiscams e mossèn Bernat de Cabrera e lo comte de Dènia e mossèn Francesc de Perellós,¹⁰⁶⁴ cessà la dita batalla, bé que nós lo haguésem esperat en lo camp on li havíem dia assignat.¹⁰⁶⁵ E nós, l'endemà après dinar, partim-nos del dit camp

1062. L'hostal d'En Verdú era potser a la rodalia de la Torre d'En Domènec. [El rei, efectivament, s'havia dirigit a Lleida, on havia arribat el 28 de maig, d'on passà a Tortosa i seguí el camí per la marina, ja que el camí de Terol estava pres pels castellans. Part de l'exèrcit, amb l'infant Ferran, el comte de Trastàmara i els seus germans, anà cap a València, mentre que Pere el Cerimoniós s'instal·lava a Borriana. Pere el Cruel abandonà el setge de València i es retirà a Morvedre: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana*, p. 24. M.T.F.].

1063. La Llosa, entre Almenara i Xilxes. [El 12 de juny, el rei Pere ja era al camp de Nules per presentar batalla, que no fou acceptada per Pere el Cruel. A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana*, p. 24. M.T.F.].

1064. Els dos primers són també esmentats per AYALA (any 1363, cap. VI). En canvi, no esmenta Perellós. Fa estrany de veure'l aparèixer en tractes amb el rei de Castella (cf. abans, § 3). L'abat de Fiscams era Jean de Lagrange, dit de Bouchamange, abat de Fécamp (*abbas Fiscanensis*) de 1357 a 1372. Acompanyava el cardenal Guiu de Bolonya en la seva legació a Espanya, en qualitat de nunci apostòlic. Vegeu ZURITA, llib. IX, cap. XLVI; A. PAGÈS, notes a la *Crònica*, pàg. 434. [El nunci papal proposà una treva del 2 de juliol al 20 d'agost, durant la qual es portarien a terme negociacions de pau. La pau de Morvedre, signada el 2 de juliol de 1363, era molt perjudicial per a Pere el Cerimoniós perquè consolidava les conquestes fetes per Pere el Cruel. El rei de Navarra era garant del tractat. Es preveien una sèrie de passos: una entrevista de tots dos monarques i altres requisits, que Pere el Cruel incomplí immediatament, motiu pel qual els ambaixadors de Pere el Cerimoniós protestaren prop del rei de Navarra. Sobre els personatges que intervingueren en la negociació en nom del Cerimoniós, cf. n. 98, 985 i 933. El 25 d'agost de 1363, el rei de Navarra s'alià amb Pere el Cerimoniós a l'entrevista d'Uncastillo; tots dos reis es comprometeren a ajudar-se mútuament contra Castella i França i s'acordà el matrimoni de la infanta Joana, germana del monarca navarrès, amb l'infant Joan, primogènit de Pere el Cerimoniós; un pacte complementari estipulà el repartiment d'una part del regne de Castella entre tots dos monarques: J. REGLÀ CAMPISTOL, *Navarra. Reinados de Carlos II el Malo (1332-1387) y Carlos III el Noble*, a R. MENÉNDEZ PIDAL, dir., *Historia de España*, XIV-1, Madrid, 1966, p. 409. J.M. LACARRA, *Historia política del Reino de Navarra*, III, p. 73-74. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 408-409. A. MASIÁ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 512-528 (la pau de Morvedre apareix amb un regest equivocat com el pacte d'Uncastillo amb el rei de Navarra i seguidament apareix la confirmació del pacte pel rei de Castella). M.T.F.].

1065. Vegeu les cartes bescanviades entre ambdós reis, cartes d'una extrema violència per ambdues bandes (publ. per J. COROLEU, a "Espanya Regional", III, pàg. 713-722). Pere el Cruel no volgué

e tornam-nos alleujar ab totes nostres hosts en l'horta de Borriana, on estiguem tro per tot lo novè dia del mes de juliol après següent. E d'aquí partim e anam-nos-en al lloc de Castelló de la Plana.

35 E, com fom en lo dit lloc de Castelló, estiguem-hi per alguns dies. E, estants així, haguem alguns clams secrets de moltes obres que l'infant En Ferrando, frare nostre, nos tractava,¹⁰⁶⁶ e, per esquivar gran damnatge qui se'n pogra a nós e a nostres regnes esdevenir, tinguem nostre consell secret ab alguns qui eren poderosos e a nostre consell ordenats,¹⁰⁶⁷ e declaram que el dit infant fos pres. E tinguem manera que vingués a nós en lo dit lloc de Castelló, car ell tenia son hostel ab sa gent en lo lloc d'Almassora.¹⁰⁶⁸ E lo dit infant venc ensems ab lo comte d'Urgell e ab lo vescomte de Cardona e ab Don Tello, germà del comte de Trastàmara, e molta altra gent.¹⁰⁶⁹ E entram en lo nostre hostel solament los caps majors, e meteren lo dit infant en una cambra; e, com hi fo, trametem-li los nostres alguatzirs,¹⁰⁷⁰ manants-li de part nostra que es tingués per pres. E ell, com a furiós, menyspreant lo nostre manament, no donà paciència a ésser pres, ans, com a furiós, mes contrast als dits alguatzirs e mes mans a les armes per defendre's, e moc-se gran crit e gran avalot en nostre hostel, per què nós, moguts, cridam e manam que, si no es lleixava prendre,

acceptar batalla a camp obert, al pla de Nules, on l'esperava el seu rival, ans volia que Pere el Cerimoniós s'acostés a Morvedre, on ell estava. Durant tota la guerra el rei de Castella defuig les batalles campals.

1066. L'infant Ferran havia amenaçat amb anar-se'n a França amb totes les seves gents. Això hauria estat un contratemps molt seriós per a la represa imminent de la lluita amb Pere I. AYALA dóna això com a causa de la seva mort (any 1363, cap. VII). Però després Pere el Cerimoniós va publicar una justificació i n'afegeix d'altres, entre les quals haver estat en tractes amb els enemics. Vegeu ZURITA, llib. IX, cap. XLVII. [Una de les raons del descontentament de l'infant Ferran era que el rei no li havia permès contractar tropes a França a càrrec del monarca, com havia permès de fer al comte de Trastàmara. A més, potser li havia arribat el rumor d'un acord secret que el comte de Trastàmara havia signat amb el rei prometent-li ajuda per a conquerir Castella, acord que hauria trencat el pacte anterior del Cerimoniós amb l'infant Ferran del 31 de gener de 1362, pel qual també li havia promès ajuda militar i financera per conquerir Castella, tron al qual tenia drets legítims; el 13 de febrer de 1363, a Montsó, havien estat confirmats els pactes de 1356 del rei amb Enric de Trastàmara, que no diuen res d'aquest acord; el 10 d'octubre de 1363, després de la mort de l'infant, sí que Enric de Trastàmara prometé el regne de Múrcia i una sèrie de places al rei Pere per la seva ajuda per conquerir el tron de Castella: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 407-408. A. MASIÁ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 494-497, 500-509, 531-533. Un cop mort, el rei incoà un procés contra l'infant Ferran, que s'ha conservat a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, del qual hi ha microfilm a Poblet, estudiat per M. LAFUENTE GÓMEZ, *Rebeldía, traición y lesa maestas en Aragón durante la guerra de los Dos Pedros (1356-1366)*, "e-Spania", p. 13-14 (on line a <http://e-spania.revues.org/21989>. M.T.F.).

1067. Bernat de Cabrera i Enric de Trastàmara, segons AYALA, *loc. cit.*

1068. Segons AYALA, *ibídem*, va fer-li dir que faria tot el que volgués, sols que no partís del regne.

1069. Malgrat que Ferran era enemic d'Enric de Trastàmara, don Tello, germà d'Enric, com un altre germà, don Sanxo, com molts cavallers castellans que havien vingut amb Enric, estaven ara al seu costat.

1070. Bernat d'Escala, segons AYALA, *loc. cit.*

que morís, e de continent ocieren-lo.¹⁰⁷¹ E moriren ab ell En Lluís Manuel, Diago Pérez Sarmiento¹⁰⁷² e alguns altres. E los dits comte d'Urgell e vescomte de Cardona foren fort espaordits d'aquest fet e atansaren-se a nós e digueren-nos si els calia tembre de llurs persones, e nós responguem-los que no. Emperò lo dit vescomte de Cardona eixí del dit nostre hostel ab tot aquell tabustol qui hi era e ab los seus fugí e no aturà regna tro hac passada la barca d'Amposta,¹⁰⁷³ e encara contínuament fugí tro fo dins Cardona. E, estants nós així, moc-se gran tabustol entre les companyes del dit infant¹⁰⁷⁴ e les companyes del comte de Trastàmara e les nostres companyes, així mateix dubtant-se que no ens haguessen morts, per lo qual perill nós haguem a pujar en algun lloc del dit hostel, on mostram nostra persona e els manam que no es moguessen. E lladoncs totes les dites companyes retengueren-se, pus hagren vista nostra persona. Emperò fon-los notificada la mort del dit infant Don Ferrando. E cascuns tornaren-se'n a llurs posades, en los llocs on havien acostumat d'estar; e nosaltres romanguem en lo dit lloc per alguns dies.¹⁰⁷⁵

36 Aprés, nós partim del dit lloc de Castelló en lo vintè dia del dit mes de juliol e per nostres jornades anam a la ciutat de Tortosa per entrar en possessió de la dita ciutat, la qual, ab tot lo marquesat, pertanyia a nós e a la nostra corona, per lo vincle qui fon posat en la donació, llavors com lo senyor rei N' Anfós, nostre pare, féu donació al dit infant En Ferrando de la dita ciutat e marquesat. E els prohòmens de

1071. Segons AYALA, cap. VIII, fou mort per castellans del comte de Trastàmara, i el primer a ferir-lo fou Pedro Carrillo.

1072. Aquests dos noms dóna també AYALA, cap. VII. I també el rei en la carta que adreçà a la seva muller la reina Elionor, on diu: "Molt cara companyona. Per les males obres que l'infant En Ferrando nos feia, e ens posava a punt de perdre la corona e lo regne, e d'açò érem en pas fort estret, nós volents esquivar aquest perill, per justícia havem fet degollar en la nostra cambra l'infant, e Diego Pérez Sarmiento e Lluís Manuel, hui en aquest dia aprés dinar". La lletra és datada a Castelló de Borriana, el 16 de juliol de 1363, publ. per JOSEP M. MADURELL, *Les noces de l'infant Joan amb Mata d'Armagnac*, "Estudis Univ. Cat.", XIX, 1934, pàg. 38. Vegeu també la lletra que el rei escriu el 20 de juliol. *Ibidem*. [Lluís Manuel era el fill de Sancho Manuel, fill bastard de don Juan Manuel. Havia acompanyat l'infant Ferran en la seva deserció del bàndol de Pere el Cruel i havia estat capità de Jumella per ell: cf. l'arbre genealògic a A. PRETEL MARÍN, M. RODRÍGUEZ LLOPIS, *El señorío de Villena en el siglo XIV*, Albacete, Instituto de Estudios Albacetenses, 1998, p. 265. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 389-390, 461. Diego Pérez Sarmiento, noble castellà, havia estat al servei de Pere el Cruel fins a la batalla d'Araviana (1359), perduda per Pere el Cruel, però es posà al servei de Pere el Cerimoniós per por de ser executat per Pere el Cruel, que l'acusà de no haver auxiliat Juan Fernández de Hínestrosa, privat del monarca, mort a Araviana: L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 66-67. M.T.F.].

1073. És a dir, l'Ebre.

1074. Don Tello i don Sanxo, germans de don Enric, i altres cavallers castellans que formaven part de les companyies de l'infant Ferran, van armar-se segons AYALA (1363, VIII) i van sortir al camp, dient que més s'estimaven morir al camp que ésser presos o morir d'altra manera.

1075. Cf. tota aquesta narració amb la d'AYALA (any 1363, caps. VII-VIII), més detallada, però que coincideix en les línies generals i fins en certs detalls.

la dita ciutat, feta a ells fe del vincle dessus dit, jatsia que ells ho sabessen així bé com nós, reeberen-nos per senyor llur natural e hagren gran plaer com foren tornats a la nostra corona, car, en temps que la dita donació fon feta al dit infant de la dita ciutat, ne foren molt dolents e despagats e en foren forçats e menaçats, e encara alguns dels majors ne foren favorejats e satisfets, per tal que hi consentissen, segons que ja d'açò és feta menció en lo primer capítol del present llibre, en què és feta menció que a nosaltres, estants infant, foren fets molts prejuís e persecucions per lo dit senyor rei, nostre pare, a gran instància e congoixa de la reina, Dona Elionor, nostra madastra, e mare del dit infant.¹⁰⁷⁶

37 E, com los afers de la dita ciutat foren posats en estament, partim-ne e dreçam nostre camí vers Aragó, visitants e regoneixents molts llocs de la frontera per fortificar aquells per raó de la dita guerra. E, en lo sisè dia del mes de setembre del dit any mil e tres-cents seixanta-tres, entram en la ciutat de Saragossa. E, com haugem estat en la dita ciutat deu dies, partim-ne lo setzè dia del dit mes e tinguem nostre camí vers la vila de Perpenyà, passant per Montsó e per Barbastre e per Lleida e per Cervera d'Urgell e per Ripoll e per Campredon, e entram en la dita vila de Perpenyà lo vint-e-tresè dia del mes d'octubre après següent, on estiguem per alguns dies. E, en lo trentè dia del dit mes d'octubre, partim de la dita vila de Perpenyà e anam-nos-en a Barcelona, on fom lo desè dia de noembre après següent, on estiguem per alguns dies. E partim-ne lo desè dia de deembre après següent, e anam a Lleida, on tinguem festes de Nadal en què començà l'any de la Nativitat de nostre Senyor mil e tres-cents seixanta-quatre. E, en lo darrer dia del dit mes de deembre, partim d'aquí e, aquell mateix dia, fom a Montsó, d'on partim lo terç dia de gener après següent. E tinguem nostre camí a Saragossa, on fom lo novè dia del propdit mes de gener, e partiren-se de nós en aquest camí l'infant En Pere, nostre oncle, e l'infant de Navarra,¹⁰⁷⁷ per anar a Osca per afers necessaris nostres e de la dita guerra.

38 E, en lo dit cinquè dia del mes de febrer del propdit any mil e tres-cents seixanta-quatre, partim de la ciutat de Saragossa per haver vistes ab lo rei de Navarra

1076. Vegeu cap. 1, §§ 44-45. [Cf. n. 198 i 201. M.T.F.].

1077. L'infant de Navarra és l'infant Lluís (cf. n. 1012). [El rei prengué mesures de defensa durant la seva estada a Aragó perquè es temia un atac de Pere el Cruel; el mes de setembre fou acordada una treva de pocs dies per tornar a negociar, però finalment Pere el Cruel denuncià la pau de Morvedre perquè, segons ell, no s'havia complert una clàusula secreta que preveia la mort de l'infant Ferran i del comte de Trastàmara, tots dos pretendents al tron de Castella; havia estat mort l'infant, però no el comte. Tant si el pacte era cert com no, era una declaració encaminada a trencar la confiança entre Enric de Trastàmara i el Cerimoniós. Malgrat que les forces respectives estaven en posició de guerra a Aragó, Pere el Cruel abandonà aquest front i marxà cap a Andalusia: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana*, p. 25-26. M.T.F.].

e anam tro al lloc de Sangossa,¹⁰⁷⁸ on fom ab lo dit rei lo vint-e-tresè dia del dit mes de febrer. En lo qual lloc estiguem solament ... dies, e partim-ne ensems ab lo dit rei de Navarra e venguem-nos-ne al lloc de Sos,¹⁰⁷⁹ on estiguem ensems tro per tot lo segon dia de març après següent, que el dit rei de Navarra se'n tornà al dit lloc seu de Sangossa. E nós romanguem en lo dit lloc de Sos tro l'endemà, que en partim e fem lo camí d'Osca, on estiguem cinc dies. E, en lo quinze dia del propdit mes de març, partim-ne e anam-nos-en al lloc d'Almudèvar, on fom ab lo rei de Navarra lo vintè dia del propdit mes de març, on estiguem ensems tres dies.¹⁰⁸⁰

39 E, estants nós en lo dit lloc d'Almudèvar e deguéssim anar a l'ofici del diven-dres sant, mes-se algun murmur secret entre lo rei de Navarra e lo comte de Trastàmara e lo comte de Dénia, qui eren estats assabentats que en aquell dia algun d'ells devia prendre mort. E los dessús dits rei e comtes, jatsia que no es dubtassen de nós, volgren ésser certs d'aquesta obra qui l'havia procurada, e acostaren-se a nós dient-nos la sospita que havien; e nós, així com aquells qui res no sabien, esquivam-nos-en e volguem saber açò que era. E cascun dels dessús dits digueren-nos que aquesta sospita nos havia mesa a cascun mossèn Bernat de Cabrera.¹⁰⁸¹ E

1078. Avui Sangüesa, vila de Navarra.

1079. Segons AYALA (1364, cap. IX), a aquesta entrevista va assistir també Enric de Trastàmara, amb moltes precaucions, perquè, sempre segons el cronista castellà, els dos reis volien matar-lo, per complir l'oferta feta a Pere el Cruel de Castella. [Les vistes amb el rei de Navarra foren preparades prèviament amb diverses ambaixades, tot amb l'objectiu d'aconseguir que el rei de Navarra confirmés el tractat d'aliança acordat a Uncastillo i, sobretot, que atorgués que faria guerra al rei de Castella, cosa que intentava evitar. Segons Zurita, Pere el Cerimoniós i Carles II el Malvat de Navarra estigueren dos dies junts a Sangüesa (cosa que el text de la Crònica deixa en blanc); seguidament continuaren negociant junts a Sos, on foren redactades noves capitulacions del tractat entre tots dos regnes el primer de març; hi fou acordat el lliurament de reenes, la més important l'infant Martí, mentre que el rei de Navarra lliurà en reenes un fill de l'infant Lluís i fills de diversos consellers; a més, foren obligats diversos llocs: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 486 i 488-489. M.T.F.].

1080. Sobre els tractes entre els reis d'Aragó i Navarra, vegeu ZURITA, llib. IX, cap. LII. [El rei de Navarra volgué signar un acord amb Enric de Trastàmara perquè aquest volia tenir garanties, atesos els rumors que corrien que el volien matar. També ambdues parts es lliuraren reenes. L'infant Martí havia de ser ostatge tant del rei de Navarra com del comte de Trastàmara i també els fills de cavallers que ho eren pel rei de Navarra. El comte també lliurà reenes, la seva filla Leonor, que després fou reina de Navarra, un fill seu bastard i fills d'alguns dels seus partidaris: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 490-491. El 10 d'octubre de 1363 Pere el Cerimoniós acordà amb Enric de Trastàmara el pacte de Binèfar pel qual aquest es comprometia a entrar a Castella per conquerir el regne i prometé donar al dit monarca el regne de Múrcia i a més Requena, Utiel, Moya, Cañete, Conca, Molina, Medinaceli, Almazán, Sòria i Àgreda: A. MASLÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 531-533. M.T.F.].

1081. El comte Enric de Trastàmara era enemic capital de Bernat de Cabrera, entre altres coses perquè temia que havia pactat amb Pere el Cruel de Castella la seva mort, com la de l'infant Ferran, ja perpetrada. [Segons Zurita, el comte de Trastàmara temia sobretot Bernat de Cabrera, que no havia lliurat en reenes els seus néts, i creu que fou ell qui escampà rumors sobre un possible assassinat per tal de poder acusar Bernat de Cabrera. El privat s'adonà que el volien perdre i per això fugí: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 491-494. M.T.F.].

nós, per provar lo dit fet, trametem-li missatge que vingués a nós. E lo dit mossèn Bernat féu resposta a aquells que trameses li havíem que, per gran mal que sofreria en sa persona, no podia venir a nós, depenyent-se malalt, e no era ver. E, com la resposta haguem haüda, en presència dels dessús dits rei de Navarra e comtes de Trastàmara e de Dénia, trametem-li nostres alguatzirs que, per grat o per força, lo fessen venir a nós. E el dit mossèn Bernat, veent que el dit fet no es podia celar e que d'açò li pogra mal prendre, car alguna excusa metre no s'hi pogra, acordà de fugir e, ab certs hòmens a cavall ixqué del dit lloc d'Almudèvar e tenc lo camí de Navarra. E, com los dits alguatzirs foren a la sua posada per exeguir lo dit nostre manament, que el fessen venir denant nós per grat o per força, trobaren que ja fon fuit, e tornaren-nos-ho dir. E nós manam que els dits alguatzirs, ab companyes de cavall, lo seguissen tro que el menassen pres. E, jatsia que ells se cuitassen espatxadament, no el pogren aconseguir, com ja fos en los tèrmens de Navarra. E, fet açò, lo dit rei de Navarra partí de nós lo vint-e-tresè dia del dit mes de març, e nós, aquell dia mateix, anam-nos-en al lloc de Sessa, on era la reina, nostra muller. E és cert que el dit rei de Navarra, com fo en sa terra, féu prendre lo dit mossèn Bernat de Cabrera, e aquell tenc pres a prec e requesta nostra, tro a cert temps que el nos remès al governador d'Aragó, qui el tenc pres tro al mes de juliol del dit any mil e tres-cents seixanta-quatre, que li fem dar mort, segons que avant en lo present capítol és declarat.¹⁰⁸²

40 E, estants nós en lo dit lloc de Sessa, venc a nós ardit de València, que era asseitiada per lo rei de Castella e que estava perillosa per fretura de viandes,¹⁰⁸³ lo qual ardit portà a nós, de part de la ciutat de València, un frare preïcador, elet de Marrocs,¹⁰⁸⁴ qui, així com entrà per lo dit lloc de Sessa, cridava en altes veus: “Viafós, viafós, viafós!” E ab aquell crit mateix cridant entrà en nostre hostel e metia tan grans crits, que no el podia hom fer callar, emperò suplicà'ns humilment per part

1082. Bernat de Cabrera va refugiar-se a Navarra amb l'esperança que el rei Carles el Malvat el protegiria, ja que, en virtut dels pactes del navarrès amb el Cerimoniós, el de Cabrera havia esdevingut súbdit d'aquell monarca. I de moment va semblar disposat a no lliurar-lo. Però tot seguit fou ferit i pres i lliurat. ZURITA, llib. IX, cap. LII. La crònica torna a parlar-ne al § 47.

1083. Entrant pel Sud, Pere I s'havia apoderat d'Alacant, Gandia i altres poblacions, explica AYALA (any 1364, cap. 1); i afegeix: “Pero en la cibdad habia pocas viandas, e estaba ya muy afincada”. [Asp, Montfort i Agost s'havien perdut abans del 6 de desembre de 1363; poc després, el mateix mes, es perderen Guardamar, Elx, Elda, Novelda i Petrer; a la fi del mes, Pere el Cruel prengué la Vila Joiosa, Benidorm i la Vall d'Aiora. A primers de gener de 1364 s'havien perdut els castells de Morvedre i Almenara i, al sud, Xixona, Castalla i Tibi. Alacant estava assetjat i es reté aquell mateix mes, sense esperar el termini indicat pel rei. Pere el Cruel no es preocupà, de moment, de conquerir Oriola i es dirigí a assetjar València: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 418-426. Cf. també: J.V. CABEZUELO PLIEGO, *La guerra de los dos Pedros en las tierras alicantinas*, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1991. M.T.F.].

1084. És a dir, bisbe electe del Marroc. Es tracta de Gregori Casaló, frare predicador, com diu la crònica, que fou bisbe del 1357 fins a la seva mort el 1375. A. PAGÈS, notes a la *Crònica*, pàg. 435.

de la dita ciutat e dels habitants d'aquella e encara de tot lo regne de València, per tal com la dita ciutat és cap d'aquell, que fos nostra mercè d'anar lla personalment per delliurar-la dels enemics qui la tenien assetiada e opremuda de viandes. E nós, oïts los dits crits e entesa la dita relació feta a nós per lo dit frare preïcador, tots los ulls nostres, així mentals com corporals, pervengueren en plor. E, per aquesta raó moguts, així com a rei qui ama caramente los seus sotsmeses, e cobejants lo delliurament d'aquella, així com per gràcia de Déu se seguí, partim del dit lloc de Sessa lo vint-e-sisè dia del mes de març del dit any mil e tres-cents seixanta-quatre, e tinguem nostre camí vers Saragossa e, partints de Saragossa, anam a Montalbà e après a Morella e a Sant Mateu e après¹⁰⁸⁵ a l'hostal d'En Verdú. E aquí, aquella nit, nós fem fer alt en la muntanya senyal de foc, car així ho havíem nós tramès a dir als de

1085. Tot el que segueix, fins al final del paràgraf, pertany a la segona redacció. La primera deia: *a la horta de Borriana, on trobam totes les nostres hosts replegades lo vint-e-sisè dia del mes d'abril après següent. E, partent de la dita horta de Borriana, que era lo vint-e-huitè dia del propdit mes, a hora de prim so, ab totes les nostres gents d'armes, sots esperança de nostre senyor Déus qui ajuda als seus pobles, e, especialment, a aquells qui han ferma esperança en Ell, així com és la Casa d'Aragó, de la qual no es troba jamás la sua bandera reial sia vençuda ne arrancada de camp, invocat lo nom de Jesucrist e del benaventurat sent Jordi qui tots temps és estat nostre protector e ajudador, assenyaladament en los fets de les batalles, isquem de la dita horta per fer nostre camí vers la ciutat de València. E, per ço com és digna cosa que aquells qui han meses llurs persones en nostre servei e de la cosa pública de nostres regnes, sien nomenats e declarats en los grans afers nostres e de les nostres batalles, declaram que foren ab nós, així com a bons naturals e vassalls nostres, los qui es segueixen: Primerament l'infant En Pere, oncle nostre, estant sots religió de l'hàbit de sent Francesc, lo comte d'Urgell, nebot nostre, lo comte de Trastàmara, lo comte de Dénia, lo comte de Prades e lo comte d'Empúries, cosins nostres, vescomte de Cardona, En Pedro de Luna, En Pero Fernández d'Hixar, e molts altres nobles e cavallers de nostres regnes d'Aragó, de València e de Catalunya. E, en hora d'alba, ab la gràcia de Déu, fom tots replegats al grau de Morvedre, e los de Morvedre, sintents nostra venguda, feren grans fumades en lo castell per tal que fos notificada la nostra venguda al dit rei de Castella, qui era en lo grau de València. E, estants nos així, per metre cor a les nostres gents, aturam-nos e fem nostre sermó a tots aquells qui ab nós devien entrar en batalla, en lo qual sermó expressam en especial quatre coses: la primera, que nós recomanàvem a nostre Senyor Déus la nostra persona e de totes les nostres gents, qui ab nós eren presents en aquell ajust, que ens hagués recomanats en nostra justícia e que ens donàs vigor e fortaleza contra nostres enemics, qui ab gran injustícia nos perseguien, així com se troba en lo vell Testament e en altres escriptures divinals, que nostre senyor Déus per lo seu poder infinit ha ajudat e ajuda a aquells qui bon dret defenen; la segona, que els diguem que la Casa d'Aragó era estada tots temps atrobada ésser, lleialment e esforçada, servida per los seus vassalls naturals, segons que es poria mostrar per les canòniques dels reis passats, e especialment, per la batalla que el senyor rei N'Anfós, nostre pare, hac en la illa de Sardenya, com la conquesta e la trasc de mà e poder del comú de Pisa; la terça, que els prometièm fer remuneracions per los grans serveis assenyalats que ens feïen, així com era acostumat de fer per los nostres predecessors reis d'Aragó. [Sobre els comtes d'Urgell i el de Dénia, cf. n. 985; sobre el comte de Trastàmara, n. 966 etc. El comte de Prades era Joan, el secundogènit de l'infant Pere, que fou molt addicte al rei Pere; es casà amb Sança Ximénez d'Arenós, de la qual tingué tres fills i una filla, fou pretendent al tron en morir el rei Martí i morí el 1414: S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 151-152. El comte d'Empúries és Joan, fill de l'infant Ramon Berenguer, que l'any 1364 s'havia retirat al monestir de predicadors; es casà en primeres núpcies amb la infanta Blanca, filla del rei Pere de Sicília i, en segones núpcies amb la infanta Joana, filla del rei Pere el Cerimoniós; es revoltà contra el rei Pere el Cerimoniós (1384-1386); morí el 1399: *ibidem*, p. 145-148. Sobre el vescomte Hug de Cardona, cf. n. 675; sobre Pedro de Luna, n. 988, i sobre Pero Fernández d'Hixar, n. 833. M.T.F.]*

València. E l'endemà anam-nos-en a l'horta de Borriana e d'aquí anà-se'n un escrivà de Don Tello al rei de Castella e dix-li com nós érem allí.¹⁰⁸⁶ E, estants allí, fem regonèixer a mossèn Ramon de Vilanova e En Pere de Màrgens, nostre escrivà de ració, ab quanta companya érem, e trobaren per veritat que érem solament ab mil e set-cents vint-e-dos hòmens a cavall.¹⁰⁸⁷ E lo rei de Castella era ab sis mil hòmens a cavall. E tantost aplegam nostre consell per quina forma devíem fer nostre camí a València. E demanaren si aquí havia nengú de regne de València qui sabés bé tots los camins, per ço que mills hi poguéssim acordar, e no hi havia sinó mossèn Ramon de Vilanova e mossèn Pere Centelles. E lo dit mossèn Ramon de Vilanova dix que devíem partir tantost, passades vespres, la davantera, en guisa que fos a primson a la barrera que el rei de Castella havia feta al riu de Morvedre prop la mar, e nós ab tota l'altra gent que seguíssem, e així es féu. E en aquella nit aconseguiren-nos allí lo comte de Prades e frare Guillem de Guimerà ab qualsque cinquanta hòmens de cavall. E, tantost que fom a la barrera, lo dit rei de Castella trametia aquí, per defendre aquella, bé tres mil hòmens a cavall; però los nostres, fort poc abans, havien ja haüda aquella. Eren llavors ab nós: d'Aragó, En Pero Ferràndez d'Híxar, qui portava la bandera, e molts cavallers; de Catalunya, no hi hac sinó lo comte de Prades, frare Guillem de Guimerà; de València, lo comte de Dénia, lo maestre de Montesa, mossèn Ramon de Vilanova, mossèn Pere Centelles e mossèn Elfo de Pròixida, qui era en la mar ab les galeres. Tots los altres eren aragonesos, e de castellans, ço és, lo comte de Trastàmara e Don Tello e Don Sanxo e sos germans.¹⁰⁸⁸

1086. AYALA (any 1364, cap. II) diu que fou un escuder, i precisa que era de Castrourdiales. I afegeix: "Algunos decían que don Tello le enviara, ca siempre don Tello fiviera assaz cosas tales, e no era pagado de andar con el conde Enrique su hermano". També precisa que l'escuder l'avisava de l'arribada del seu rival i de les gents que l'acompanyen i els projectes que duen. Pere I li ho agraeix molt, perquè no sabia res del seu rival. Tot plegat té bastant l'aire d'una traïció.

1087. Segons AYALA (any 1364, cap II) l'escuder diu: "Fasta tres mil de caballo e pieza de gentes de pie". I insisteix (cap. III): "podían ser todos entre castellanos y aragoneses fasta tres mil de caballo". [Sobre Ramon de Vilanova, cf. n. 824. Pere de Màrgens era escrivà de ració del rei des de 1351, almenys. Fou tresorer de l'armada preparada el 1351 per a la guerra contra Gènova. S'ocupà de buscar diners per finançar l'expedició a Sardenya de 1354 i acompanyà el monarca a aquesta illa; durant aquest temps exercí com a sotstresorer del monarca. El 1355 havia adquirit un tribut de l'aljama jueva de Barcelona i un altre de l'aljama jueva de Perpinyà. El 1366 comprà el castell de Mataró al rei per 6.500 ll., en un moment en què el rei necessitava vendre béns patrimonials per a pagar la guerra amb Castella; fou pare de dues filles, Maria i Elionor, la primera de les quals heretà el castell, que a la seva mort passà al seu oncle Ramon de Màrgens i els seus successors; morí entre 1374 i 1387, en què la seva filla Maria era ja senyora del castell de Mataró: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 69. C. CUADRADA, *El Maresme medieval*, p. 419-421 i 425-429. R. SALICRÚ I LLUCH, *El plet entre els hereus de Pere de Màrgens i els primers passos per a la lluïció. Notes documentals del castell de Mataró durant el regnat de Ferran d'Antequera, a IX Sessió d'Estudis Mataronins. 28 de novembre de 1992. Comunicacions presentades*, Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura, 1993, p. 93-104. *Els castells catalans*, I, p. 654. M.T.F.].

1088. Venint directament d'Aragó, a grans jornades, és natural que no se li haguessin afegit catalans. [Dels personatges esmentats, cf. per a Ramon de Vilanova n. 824; Pere de Centelles (cf. un esment

41 E, en hora del sol eixit, ab la gràcia de Déu, fom tots replegats al grau de Morvedre. E los de Morvedre, sintents nostra venguda, faeren grans fumades en lo castell per tal que fos notificada la nostra venguda al dit rei de Castella, qui era en lo grau de València.¹⁰⁸⁹ E, tantost sabuda la nostra venguda, manà llevar sa host e trameté companya per guardar lo pas on nós ja érem.¹⁰⁹⁰ E, nós esperant alguns qui encara venien detràs, ajustaren-se d'ells aquí molta gent. E nós, pensant que allò no podia partir sens batalla, fem-nos acostar tota nostra gent e diguem-los aquestes paraules:

—Bona gent, null temps haguem plaer de dir mal de nengú ni desondrar, mas ara que veig que el rei de Castella e jo som davant lo juí de Déu, jo dic que ell alment e falsa e com a gran traïdor m'ha feta e em fa guerra en ço del meu. E requir nostre Senyor Déu que vui, en aquest dia, me faça justícia d'ell, la qual he ferma confiança en ell que la'm farà. Ara dic a vosaltres qui sots ajustats ací ab mi, a vosaltres, castellsans, sabets que jo us he acollits en mon regne e fet part d'açò del meu, no tant per ventura, com vosaltres mereixets e jo volguera, mas segons que he pogut. E sabets bé, vosaltres, que el rei de Castella, qui allí és, no n'hi ha nengú de vosaltres a qui ell no haja mort, o pare, fill, germà o parent, e hontades mullers, filles o germanes, e toltots vostres béns e d'aquells, e a tots en general dats per traïdors. Per què us dic que vosaltres vullats haver vui en memòria les males obres que el dit rei vos ha fetes, e de les bones obres que jo us he fetes. Però vull-vos dir açò e pregar que, si algun de vosaltres n'hi ha qui haja cor d'anar-se'n dellà, que ara, abans que comencem la batalla, se'n vaja, car nós li donam llicència que se'n vaja, e no li serà tocat a cavall ni arnès. E val més que ara se'n vaja que si faïa traïció com fóssem mesclats.¹⁰⁹¹

a n. 437) era el fill primogènit de Gilabert de Centelles i de Toda de Vilanova; heretà la baronia de Nules. Es casà amb Ramoneta de Riu-sec, hereva de les baronies d'Oliva, Riba-roja i Rebollet, per la qual cosa els hereus de la família s'anomenaren des de llavors Ramon de Riu-sec. Participà en l'expedició a Sardenya del 1354. Durant la guerra contra Castella defensà Morvedre, que hagué de capitular, raó per la qual fou processat. Participà en les lluites de bàndols de València. El rei Pere el Cerimoniós li vengué a carta de gràcia la jurisdicció d'Alfarb el 1358, la de Xella el 1382, Vila-real el 1383 i el castell i la vila d'Alacant el 1386, que finalment fou retractada: M.T. FERRER, *Les aljames*, p. 13. Morí abans de 1391: *Liber Patrimonii*, ed. C. LÓPEZ, doc. 7-9, 1.125, 1160, 2875. *Gran Enciclopèdia Catalana*, 4, p. 816 de l'article "Centelles". Cf., sobre el comte de Prades, n. 1084; sobre fra Guillem de Guimerà, n. 644; sobre Pero Ferràndez d'Híxar, n. 833; sobre el comte de Dénia, n. 985; sobre el mestre de Montesa, Pere de Tous, n. 298; sobre Olf de Pròixida n. 517; sobre el comte de Trastàmara, n. 966, 988 i altres; sobre don Tello, cf. n. 972; don Sanxo era un altre dels germans que es trobava al servei de Pere el Cerimoniós. M.T.F.].

1089. AYALA (any 1364, cap. I) diu: "E puso su real en el Grao que es en ribera de la mar, a media legua de la cibdad". Així podia evitar que desembarquessin queviures.

1090. AYALA (any 1364, cap. II) diu: "E partió del Grao, la noche caída, para Murviedro".

1091. Cf. aquest discurs amb el de la primera redacció. Aquest en estil directe, redactat segurament o dictat pel rei, que degué trobar poc adaptat a la realitat el discurs de la primera. Es tracta d'un discurs de gran orador, bon coneixedor dels efectes, que així posava a prova i s'assegurava la lleialtat dels castellans, d'alguns dels quals podia témer la defecció en aquella hora en què anava a lluitar contra Pere el Cruel. Cf. també amb el discurs citat a n. 1057.

E tots a una veu cridaren:

—Com, senyor, anar! No plàcia a Déu que nosaltres vos lleixem, ans volem vui tots morir ab vós; e susara nos donam tots per vostres vassalls e confessam davant Déu ésser traïdors, bares e heretges, si fem lo contrari.

—Ara dic a vosaltres que sots mos vassalls e naturals, que us vaja lo cor a vostres predecessors, quantes valeroses obres han fetes ab los meus, e vaja-us lo cor de qui sots fills, car a mi bé em va lo cor, que son fill d'un rei dels bons del món, e fio en la bonesa de Déu, que jo ho mostraré vui, en aquest dia. E vull-vos fer uns precs, que jo sia lo primer qui ferrà en la batalla e que els peus primers dels vostres cavalls sien ab los peus darrers del meu cavall, car jo n'he prou.

E llavors lo comte de Trastàmara e de Dénia digueren:

— Senyor, no us entenem a fer aqueixa honor vui, ans farem nostre poder que sia vençuda, si plau a Déu, la batalla, com vós hi entrarets.

E, dites aquestes paraules, tota la nostra gent s'alegrà e s'escalfa en lo nostre servei e de la nostra reial corona.¹⁰⁹²

42 E, estants aquí per espai de dues hores, esperants si los altres se volien combatre, veents que ells no daven lloc a la batalla, acordam que faéssem nostre camí vers València,¹⁰⁹³ e, per ço com ha passar un pont estret, los comtes de Trastàmara e de Dénia, qui anaven en la davantera, trameteren-nos a dir que passàssem lo pont, e ells romandrien darrers. E nós trametem-los a dir que no ho fariem, que passassen ells primers. E altra vegada trameteren-nos a dir que una vegada passàssem e que ells romandrien detràs, així com estava en raó. Nós diguem-los, la darrera vegada, que de punt d'honor tant ne sabíem com ells. Per què nós prometiem a Déu que, mentre cent de nostres companyes fossen per passar lo dit pont, ja-més no passaríem nós.¹⁰⁹⁴ E en aquesta manera anam tots vers la ciutat de València.

1092. A continuació, la primera redacció acabava el paràgraf així: *E, de continent, dreçam nostre camí vers la dita ciutat de València. E és cert que el noble mossèn Olfo de Pròixida, capità de deu galeres nostres, estava en la marítima, pres terra, feent lo camí que nós feiem, car nós haviem acordat de fer lo camí de la mar per tal que haguéssim en ajuda les dites galeres. E el rei de Castella, sintent nostra venguda e veent que no es (ens?) podia tolre lo camí de la mar, car les galeres nos anaven pres, llevà's del dit grau de València e muntà-se'n vers lo camí general qui va de Morvedre a València e no es gosà mesclar ab nós, ans se'n muntà a Morvedre.*

1093. Tot aquest paràgraf ha estat afegit per la segona redacció en substitució del final del paràgraf anterior, que la segona redacció ha suprimit. Sens dubte, el rei prefereix no concretar que el seu intent era de continuar fins a València pel litoral. A més, té interès a incloure aquest episodi patètic del pas pel pont, amb aquesta pugna de punt d'honor.

1094. Durant el camí no eren atacats sinó pels genets granadins, que, en nombre de 2.500, calcula AYALA (any 1364, cap. III), lluitaven en els rengles de Pere I. I llançaven llances i feien "espolonadas en aquella guisa que los ginetes suelen e acostumbran facer; pero rey de Aragón e aquellos que con él iban non se partían de la ordenanza de la batalla que llevaban, e tenían todos su camino derecho para la cibdad de Valencia, e así lo hicieron fasta que llegaron a la cibdad".

E mossèn Elfo de Pròixida, ab sis galees nostres, estava en la marítima, pres terra, faent lo camí que nós faïem, per tal que haguéssem en ajuda les dites galees.

43 E lo dit rei de Castella llevà's del dit grau de València e muntà-se'n vers lo camí general qui va de Morvedre a València e anà-se'n tot dret al castell de Morvedre. Així que nós, ab la benedicció de Déu e de la Verge Madona Santa Maria e del benaurat sent Jordi, entram en la dita ciutat de València, e tots aquells qui eren en la dita ciutat reeberen-nos ab gran alegria e gran goig de la misericòrdia que Déu havia feta a nós e a ells.¹⁰⁹⁵ E mostraven-nos dels pans dels arrossos e d'altres mestalls de què vivien, car no n'havien de forment.¹⁰⁹⁶ E, ab aquesta honor, goig e alegria, passant per la dita ciutat, totes les gents, de goig plorosos, de goig que havien, corrien-nos besar les mans e els peus, hoc les falde de les armadures de nostra persona e de nostre cavall. E, com fom dins la dita ciutat, reposam-nos. E de continent tractam dels negocis e afers necessaris a la guerra. E aturam allí fins al terç dia del mes de maig après següent.

44 Après tres dies que fom entrats dintre la dita ciutat de València,¹⁰⁹⁷ per ço com, per alguns qui eren estats presos en poder del rei de Castella, havíem entès que el dit rei de Castella havia dit que, sinó que nós érem venguts així com a almogàver, ell se fóra combatut ab nós, nós tantost trametem a dir al dit rei per un escuder qui tenia Corbera, lo qual havia mester guiatge nostre, lo qual guiatge li atorgam ab condició que digués aquestes paraules al dit rei, ço és, que “com nós haguéssem entès que ell havia dit que, sinó que nós érem venguts a València així com a almogàver, ell se fóra combatut ab nós, que ell sabia bé la nostra venguda e no el calia excusar per allò, però que, per tal que hagués menor excusa, que el certificàvem que, lo dissabte primer vinent, nós, sens tota falla, seríem davant Morvedre e que llavors no hauria excusa que fóssem venguts com almogàver”. Per la qual cosa, lo divendres partim de la dita ciutat de València¹⁰⁹⁸ e anam a l'alqueria de N'Esplugues, on, ab

1095. Cf. AYALA (any 1364, cap. III): “E los de Valencia, cuando vieron que eran acorridos, así por mar como por tierra, e havían vianda asaz, ficieron muy grandes alegrías, ca en tal priesa habían estado”.

1096. Cf. AYALA (any 1364, cap. I): “e pan ya non tenían sinon muy poco, e los más se mantenían de arroz; e de aquello non había mucho”.

1097. A continuació la primera redacció deia: *ab acord de nostre Consell e per veure si el dit rei de Castella, qui s'era mes dins lo lloc de Morvedre, hauria ardiment de mesclar-se ab nós, isquem de la dita ciutat.*

1098. Des d'on diu: *per ço com per alguns qui eren estats presos*, fins aquí tot és afegit per la segona redacció. Es comprèn que el rei hagi volgut afegir aquest gest del seu coratge. Quant a la referència als almogàvers, una de les darreres que coneixem (com a tropa encara actuant), vol dir que el rei havia vingut sobtosament i sense reptar el seu rival a batalla, ni fixar-li'n el dia. [Hi ha mencions i actuacions dels almogàvers posteriorment i el mateix Soldevila, en la traducció italiana del seu treball, en cità un exemple de 1437: F. SOLDEVILA, *Gli almogavari*, “Nuova Rivista Storica”, LI (1967), p. 74. M.T. FERRER, *Organització*, p. 272-284. M.T.F.].

nostres gents, jaguem aquella nit. E l'endemà après següent partim de la dita alqueria ab totes les nostres hosts e anam dellà la Barraca del Frare del Puig, que és en lo camí general, dret lo lloc de Nostra Dona del Puig, e estiguem aquí tot aquell dia e tornam-nos-en dormir al Puig. E l'endemà après sigüent, que fon digmenge, tornam endret Puçol, esperant si el dit rei de Castella¹⁰⁹⁹ voldria eixir a la batalla, e trametem-li dos presoners que li diguessen com nós l'esperàvem allí, la qual cosa ell no volc fer. E nós, veents que no volia eixir, tornam-nos-en a València.

45 Après, en lo dissetè dia del dit mes de maig, partim ab totes nostres gents e anam al lloc de Cullera, per tal com havíem entès que l'estol nostre, de què era almirall lo vescomte de Cardona, per dubte que hac de l'estol del rei de Castella, qui era en gran nombre, se mes tot en lo riu de Cullera, e aquí estiguem alguns dies per defendre lo dit estol nostre.¹¹⁰⁰ E, estants nós així, l'estol del rei de Castella estava a la boca del dit riu, esforçant-se de damnificar lo dit nostre estol, si poder n'hagués, mas fon-li contrastat e ben defès per les nostres gents qui hi eren.¹¹⁰¹ E, estant així, moc-se gran fortuna en la mar, en tant que l'estol del dit rei de Castella se cuidà perdre. E, passada la fortuna, lo dit rei de Castella tornà-se'n a Morvedre e féu reverència a l'esgleia de Madona Santa Maria, ab un dogal al coll e en camisa e en bragues, faent-li gràcies com era estort del perill de la fortuna dessus dita.¹¹⁰² E nós tornam a València a quinze dies del mes de juny après sigüent. E esdevenc-se que, per fer paga a la gent de nostre estol, haguem gran fretura de moneda, e los soldats nostres sens diners no podien retre llur deute als afers de la dita guerra. Per què, ab

1099. *E tornam-nos-en dormir al Puig, és afegit per la segona redacció, i també que fon digmenge, tornam endret Puçol.* Després de *esperant si el dit rei de Castella*, la redacció primera continua: *qui ens estava prop a dues llegües, haguera ardiment ne cor de venir-se combatre ab nós, la qual cosa ell no volc fer ne gosà, pensant que Déus, qui és jutge de les batalles, li'n seria contrari per la gran ofensa que ens havia feta e ens feia contra tota raó e justícia. E per aquesta raó tornam-nos-en a la dita ciutat de València.* En lloc d'això, la segona redacció posa el que segueix fins a l'acabament del paràgraf. Per cert que Ayala no parla per res de tot això.

1100. Pere I esperava ansiosament l'arribada del seu estol, que era a Cartagena i que hauria pogut impedir el proveïment de València. Però no va arribar sinó després d'haver estat deslliurada i proveïda. "E después de esto, a cabo de doce días —escrivi AYALA (any 1364, cap. III)— llegó la flota del rey de Castilla, que eran veinte galeras suyas, e diez del rey don Pedro de Portugal, e quarenta naos de Castilla". Era, doncs, molt superior a l'estol català, que va refugiar-se al grau de Cullera, o sia el Xúquer. Recordem que altres estols catalans eren a Mallorca, Sardenya i Sicília.

1101. AYALA (any 1364, cap. IV) diu que fou perquè no podien entrar al riu, que era massa estret. [El rei Pere havia demanat a la ciutat de València que li enviessin de mil a mil cinc-cents homes a peu per ajudar en la defensa de la flota, però la ciutat es negà a enviar aquesta ajuda i de fet, al cap de poc fou novament assetjada per Pere el Cruel: C. SÁNCHEZ CUTILLAS, *Lletres closes*, p. 45-46. M.T.F.].

1102. La tempesta, segons AYALA (any 1364, cap. IV): "Ovo un viento de Levante, que dicen solano, que es travesía en aquella mar, tan grande, que todos pensaron que la flota del rey de Castilla iría a tierra". També les gràcies a la Verge: "E fue aquel día el rey don Pedro en gran peligro de su persona, e hizo muchos votos de romerías e de soltar presos, e tornóse para Monviedro".

llicència del bisbe,¹¹⁰³ plevim-nos de totes les vaixelles de les esgleies, així com són retaules d'argent, creus, calzes e llànties e encensers e tota altra vaixela d'or e d'argent que trobam en los reliquiariis de les dites esgleies. E aquella prenguem e des-tribuïm entre los nostres soldats. E feta estima de la dita vaixela d'argent e d'or de què ens érem plevits dels dits reliquiariis de les dites esgleies, fem satisfacció e esmena complida dins breu temps aprés següent.

46 E, aprés alguns dies que nós fom en la dita ciutat de València, haguem acord d'eixir de la dita ciutat. E partim-ne lo vint-e-quatrè jorn del dit mes de juny e anam ab totes nostres hosts al lloc de Lliria per continuar nostra guerra, e estiguem en lo dit lloc tro per tot lo darrer dia del propdit mes de juny, la qual vila haguem a patis que féu ab nós Joan Alfonso de Xèrica, qui la tenia per lo rei Don Pedro, a vint-e-nou del dit mes. E partim-ne e anam al lloc del Puig. E partim del dit lloc del Puig ab totes nostres hosts, anam-nos-en a l'horta de Morvedre, on tinguem nostre setge, e aquí aturam alguns dies.¹¹⁰⁴ E aprés mudam nostre setge en l'horta de Canet, prop la mar, que fon lo dotzè dia de juliol aprés següent. E l'endemà partim-ne e, ab totes les nostres hosts, mudam-nos e ens atendam en l'horta de Borriana. E les galeres nostres seguien les partides on nós anàvem e ens mudàvem. E, ab deliberació de nostre consell, e per afers molt necessaris, lo dissetè dia del mes de juliol partim de la dita horta de Borriana e recollim-nos en les dites galeres per anar a Barcelona, on fom lo dinovè dia del propdit mes de juliol.

47 E, estants nós en la dita ciutat, on era la reina, nostra muller, haguem gran consell sobre lo fet de mossèn Bernat de Cabrera, de què ens teníem per mal servits,

1103. Vidal de Blanes. Vegeu abans, cap. V, § 35. [Sobre el bisbe de València, Vidal de Blanes, cf. n. 945. Alguna notícia més sobre aquesta confiscació, consentida, de riqueses de l'Església: J. COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV. Col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I*, Barcelona, 1889, p. 60. El rei també havia requisat béns de la Cambra apostòlica i rendes de cardenals absents, cosa que causà la violenta reacció del papa, que emprengué un procés contra el Cerimoniós, acordà amb el col·legi cardenalici prendre-li Sardenya i donar-la al jutge d'Arborea, excomunicar-lo i posar els seus regnes en entredit; el rei procurà mitigar la indignació papal proment retornar aquests béns: J. VIVES, *Una lletra del Gran Mestre Heredia*, "Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens", 3 (1931), p. 129-140. J.M. CACHO BLECUA, *La lengua de Juan Fernández de Heredia: una carta del Castellán de Amposta*, "Aragón en la Edad Media", xvi (2000). *Homenaje al Profesor Emérito Ángel Sanvicente Pino*, p. 111-127. M.T.F.].

1104. El fracàs del setge de Morvedre, també en AYALA (any 1364, cap. v). [Joan Alfons de Llòria, en realitat Joan Alfons de Xèrica, era un fill natural de Pere de Xèrica, però legítimat. Lluità en la guerra contra Castella al costat del seu pare fins a la pau de Morvedre. Després passà amb el seu pare al servei del rei Pere el Cruel; quan el seu pare morí el 1362, ell continuà al servei del Cruel, fins i tot quan reprengué la guerra. Pere el Cruel li confià la guarda de Lliria i ell pactà amb el rei Pere el Cerimoniós la rendició de la vila. Des de llavors continuà al seu servei i el rei procurà recompensar-lo. Morí el 1369: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica*, p. 259-264. M.T.F.].

així com fom, sobre l'anada sua al rei de Castella, e sobre la sua fuita, com se n'anà del lloc d'Almudèvar en Navarra, e d'altres afers que ens havia fets e ens faïa contínuament, en gran minva e dan de nostra persona e dels nostres regnes. Acordam d'enquerir d'aquest fet e haguem nostres savis e alguns de nostre consell. E, reebuts testimonis e altres proves suficients e bastants, trobam que el dit mossèn Bernat de Cabrera era digne de mort e de perdicíó de béns. E declaram e volguem, ab plena deliberació de nostre consell, que perdés lo cap e que els béns seus fossen a nós confiscats.¹¹⁰⁵ E, per tal com lo dit mossèn Bernat era en Saragossa pres, en poder de nostre governador, per remissió que ens havia feta lo rei de Navarra, segons que dessús n'és ja menció feta, nós, per lletres nostres escrivim a nostre primogènit, lo duc de Gerona, nostre procurador general de nostres regnes e terres, qui lladoncs era en la ciutat de Saragossa exiguent los negocis de la dita procuració nostra, que, de continent, vistes les dites lletres nostres, donàs mort al dit mossèn Bernat, ço és, que en la plaça de la porta apellada de Toledo de la dita ciutat li faés tolre lo cap. E el dit nostre primogènit, exiguent nostre manament, tramès a dir al dit mossèn Bernat per mossèn Berenguer d'Abella, majordom e conseller seu, e En Jacme Desmonells, savi en dret de Gerona, vicicanceller, lo juí que nós li havíem dat.¹¹⁰⁶ E ell, oïdes les dites paraules, dix al dit mossèn Berenguer d'Abella:

—Oh, mossèn Berenguer, morré jo, e que no em sien dats defeniments, car per via de dret comú jo no deuria prendre mort, tro que les mies defensions fossen purgades!

E lladoncs lo dit mossèn Berenguer respòs-li dient aitals paraules:

—Mossèn Bernat, ver és o ver diets, mas despuis que vós sots estat poderós en los fets del senyor rei, vós hic havets mesa aquesta costuma, e així raó és que ser-

1105. L'esment de la reina Elionor de Sicília en aquest apartat està prou justificat, encara que el rei no ho digui, per l'animadversió i la crueltat de la reina envers Bernat de Cabrera. Ella fou, en definitiva, la qui va precipitar la seva mort. Vegeu ZURITA, llib. IX, cap. LVII; J. B. SITGES, *La muerte de Don Bernardo de Cabrera, consejero del rey D. Pedro IV de Aragón*, Madrid, 1911. Per a tot el procés, vegeu BOFARULL, *Proceso contra Bernardo de Cabrera, mandado formar por Don Pedro IV*, "Col. Docs. inéd. Arch. Cor. Ar.", xxxii-xxxiv. [Cf. també D.J. KAGAY, *The treasons of Bernard de Cabrera: government, law and the individual in the late medieval Crown of Aragon, a War, Government, and Society in the medieval Crown of Aragon*, Ashgate Variorum, 2007. M. LAFUENTE, *Rebeldía, traición y lesa maiestas*, p. 14-15. M.T.F.].

1106. [Sobre Berenguer d'Abella, cf. n. 857. Jaume Desmonells era fill de Berenguer Desmonells, vicicanceller de Jaume II. Exercí com a jurista a Girona des de 1338 i fou jutge ordinari i jurat de la mà major de 1349 a 1359. Des de 1352 exercí com a advocat de l'Església de Girona, càrrec al qual renuncià el 1376. Des de 1360 fou conseller i promotor de negocis de l'infant Joan, vicicanceller de l'infant des de 1363 almenys, i en alguns moments apareix com a canceller. El 1373 acompanyà Lope de Gurrea en l'ambaixada a Armanyac per concertar el matrimoni de l'infant amb Mata d'Armanyac. Com a vicicanceller tenia audiència i exercia justícia en nom de l'infant; encara exercia el càrrec el 1385. El 1339 s'havia casat amb la filla del metge de la cort, Guerau de Santdionís: J.M. ROCA, *Johan I d'Aragó*, p. 65. D. GIRONA, *Itinerari de l'infant en Joan*, p. 222, 254 i 566. *Lletres del bisbe de Girona*, p. 244-245, n. 370. M.T.F.].

vesca a vós ço que mal hic havets entroduït, car vós faés dar mort en Aragó al fill del noble En Joan Ximénez d'Urrea, lladoncs com l'infant Don Ferrando fon desbaratat e pres en lo lloc d'Épila per lo noble En Llop de Luna, qui es treballava per los afers de l'honor del senyor rei e de son regne. Aprés, fés donar mort a En Ramon Marquet, ciutadà de Barcelona, com lo senyor rei lo féu negar per la mort d'En Ramon Sentvicent, de què era inculpat, e defensions no li foren dades, si bé per la part foren demanades e requestes.¹¹⁰⁷

E açò fon en dijous en lo dit mes de juliol, e l'endemà, que fon divendres, lo dit mossèn Bernat fon menat a la dita plaça e, en hora de tèrcia, públicament e en vista de tota la ciutat, en la dita plaça, fon-li tallat lo cap. E d'aquesta justícia los nostres pobles no se n'agreuaren en res, ans parec que els plagués, pensants los grans dans qui a mà sua eren pervenguts a nostres regnes e especialment de la guerra de Castella. E, aprés la dita mort, aplicam a la nostra cort tots los béns d'aquell, així com a béns confiscats a la nostra cort per crim de lesa majestat. E, donat lo cors a sa sepultura, fon a nós tramès lo cap, car així fon acordat per lo dit nostre primogènit e per aquells de son consell.¹¹⁰⁸

48 E, sabuda per nós la dita mort, acordam de partir de Barcelona, d'on partim lo cinquè dia del mes d'agost següent del dit any mil e tres-cents seixanta-quatre, e tenguem nostre camí vers la ciutat de Saragossa, on fom lo dotzè dia del propdit mes. E, estants aquí, haguem ardit de regne de València com lo rei de Castella era a Elx, deliberant setiar Oriola, per lo qual nos covenc d'anar-hi.¹¹⁰⁹ E per ço partim

1107. Sobre el lliurament de Bernat de Cabrera cf. més amunt, § 39. [Sobre l'assassinat del fill de Joan Ximénez d'Urrea, empresonat a la batalla d'Épila, cf. n. 244 i 864. Ramon Marquet fou executat, efectivament, sense que hagués pogut defensar-se de les acusacions i està documentada la petició del seu advocat de conèixer els càrrecs, que no fou atesa. Bernat de Cabrera menyspreava la vida dels altres i és un personatge amb molts aspectes foscos; sentia una gran aversió per les ciutats i els ciutadans: M.T. FERRER, *Una família de navegants*, p. 200-204. M.T.F.].

1108. L'execució de Bernat de Cabrera va tenir lloc el 26 de juliol de 1364, a la plaça del mercat de Saragossa, davant de la porta de Toledo. Fou soterrat al convent de framenors. ZURITA, llib. IX, cap. LVII, rectifica el darrer extrem en el sentit que fou per ordre del rei que li fou enviat el cap del de Cabrera.

1109. La crònica no diu res de la presa d'Aiora i d'altres castells de la regió d'Alacant. Vegeu AYALA (any 1364, cap. VI). En canvi, la decisió d'anar a assetjar Oriola semblantment en AYALA, VII. [El mes de juny de 1364, Alacant s'havia revoltat amb l'ajuda d'un contingent de tropes que hi havia estat enviat des de València, però sembla que els castellans recuperaren la vila poc després de manera molt violenta. Mentrestant, els veïns d'Oriola vivien una vida molt dura, voltats d'enemics, amb grans dificultats per proveir-se: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 429-434. A València, la situació també era difícil. El rei havia celebrat Corts a Saragossa, que li havien concedit mil homes a cavall per catorze mesos. A continuació celebrà Corts a València, que li atorgaren el servei de 500 genets; en diners, foren 52.000 ll. anuals durant dos anys. També se'n celebraren a Barcelona, sota la presidència de la reina Elionor; cf. més endavant n. 1123: *Cortes del reino de Aragón*, ed. J.A. SESMA; E. SARASA, p. 43-60. M.R. MUÑOZ POMER, *Las Cortes de Cullera-Valencia de 1364*, "Saitabi", xxxv (1985), p. 87-94. i *Orígenes de la Generalidad Valen-*

de la dita ciutat a disset dies del mes d'octubre après següent, e fem nostre camí passant per Montalbà, per Móra e per Sarrió, aldees de Terol, car lo dit lloc de Terol, ja temps era passat, s'era retut al rei de Castella. E, com fom en lo dit lloc de Móra, vengren a nós dos hòmens de Castellfabib, dients-nos que el rei de Castella tenia assetiat lo dit Castellfabib, qui es devia retre dins dos dies, si doncs per nós no els era socorregut. E nós tinguem nostre consell ab tots los barons e nobles qui ens seguïen, e acordam que, de continent, ab tota nostra gent, anàssem al dit castell a delliurar-los del setge que el dit rei hi tenia, car no havia pus de tres llegües del dit lloc de Móra, on érem, al dit Castellfabib. E, estants en nostra moguda per satisfer a la nostra honor reial, haguem altre ardit que el dit castell s'era ja retut, no esperat lo temps, e que s'era apatit.¹¹¹⁰ E covenc-nos de lleixar nostre propòsit que havíem e haguem a continuar nostre camí. E, partent del dit lloc de Móra, passants per Sarrió, calam-nos al lloc de Vila-real, on fom lo dissetè dia del mes de noembre après següent. En lo qual lloc estiguem tro a dinou dies e, el següent vint-e-sisè dia del dit mes, partim del dit loc de Vila-real. E, passants per Silxes e per Massamagrell e per lo lloc de Torrent, venguem-nos-en al lloc d'Algesira, on fom lo vint-e-novè dia del dit mes de noembre.

49 E aquest camí fem nós per socórrer a la vila d'Oriola, qui estava en gran perill de perdre, per ço com s'esperava ésser assetiada per lo rei de Castella, e lo dit lloc era destret de viandes. E haguem ab nós tots los nostres barons e cavallers, així de regne d'Aragó com de regne de València com de Catalunya, e altres gents de peu e de cavall, per socórrer e delliurar e fornir de viandes la dita vila d'Oriola, los quals barons qui eren ab nós eren l'arquebisbe de Saragossa, apellat Llop de Luna, lo comte d'Urgell, nebot nostre, lo comte de Dénia e lo comte de Prades, cosins nostres, e el comte de Trastàmara e el mestre de Montesa e molts altres barons e nobles d'Aragó e de Catalunya e de regne de València.¹¹¹¹ E el rei de Castella, sintent

ciana, València, Generalitat valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1987, p. 89. M.T.F.].

1110. Terol havia estat conquerit pel rei de Castella, llavors de la seva ofensiva fulminant, després de trencada traïdorament per ell la pau de Deza (1363). ZURITA, llib. IX, cap. XLV. La crònica no diu res de la primera presa de Castellfabib per Pere I el Cruel (perquè aquesta és la segona). [Pere el Cruel s'havia dirigit des de Sevilla a Calataiud, on era el mes de setembre; d'aquí marxà el mes d'octubre cap a València: s'apoderà de Castellfabib, cosa que Pere el Cerimoniós no pogué impedir; havia demanat 700 ballesters a la ciutat de València per portar a terme aquest atac. Pere el Cruel anà seguidament a abastir Morvedre, prengué el castell d'Aiora i marxà cap a Oriola. A la fi de novembre hi foren portats els ginys. La ciutat estava mancada de viandes: M.T. FERREER, *Entre la paz y la guerra*, p. 434-435. C. SÁNCHEZ CUTILLAS, *Lletres closes*, p. 48. M.T.F.].

1111. Recordem: el comte d'Urgell, Pere, fill de Jaume, germà del Cerimoniós. El comte de Dénia, Alfons, fill de Pere de Ribagorça, oncle del Cerimoniós. El comte de Prades, Pere, fill, com l'anterior, de l'infant Pere. [Lope de Luna, arquebisbe de Saragossa (1351-1382), havia estat abans bisbe de Vic (1349-1351), on no anà mai. El 1380 fou nomenat patriarca de Jerusalem, càrrec que exercí fins al 1382. Pertanyia al mateix llinatge de la mare del cardenal Albornoç, els Luna, però a una altra branca,

nostra anada vers la dita part d'Oriola, cuità's per contrastar lo nostre bon propòsit que havíem per socórrer a la dita vila, així com per la gràcia de Déu se seguí, e mes-se en lo lloc d'Elx, qui és a tres llegües de la dita vila d'Oriola. E partim del dit lloc d'Algesira lo primer dia de deembre après següent e anam a Gandia e, l'endemà, partim e anam al lloc de Vilallonga. E l'altre dia après següent partim d'aquí e anam a Llutxent, d'on partim lo cinquè dia del dit mes de deembre, totavia ab totes nostres gents d'armes, e anam al lloc d'Alcoi.¹¹¹² E d'aquí partim lo vuitè dia del dit mes e anam a un lloc apellat Saix, pres lo lloc de Castalla. E l'endemà partim del dit lloc de Saix, passada solament la primera part de la nit, car tot ho haguem ops, per los dies qui eren pocs e la jornada que era de nou llegües, car gran perill fóra estat, si així no ens hi fóssem cuitats. E, passants per lo lloc de Saix, alleujam-nos en l'horta de Favanella; e del dit lloc de Saix tro al dit lloc de Favanella ha nou llegües.¹¹¹³ E fom-hi hora tarda, car era ja hora del seny del lladre. E, com fom descavalcats, planguem-nos d'aquella tan gran jornada que feta havíem, car en tota aquella jornada no descavalcam, ans menjam sobre les selles nós e tota nostra gent. E el comte de Trastàmara, com haguem descavalcat e ens fom gitats sobre un llit per reposar, dix-nos aitals paraules:

—*Senior, con tales jornadas crebanten los grandes reyes los ojos a los otros reyes, lures enemigos. E, en esta jornada, senior, havets crebantado al rey Don Pedro de Castiella l'ojo dretxo e vos sots mostrado rey e senior por mantener e defender vuestro regno. E assín, senior, agora es tiempo de folgar e darvos plazer, pues havets alcançada la honra que a vos se pertanesce.*

bé que hi estava emparentat perquè la germana de l'arquebisbe, Toda, s'havia casat amb el germà del cardenal, Fernando Gómez de Albornoz. Acompanyà el cardenal en la seva primera legació a Itàlia el 1353 i romangué a Itàlia fins a la fi del 1354 en què tornà a la Península, per ordre del papa, i intervingué poc després a la guerra contra Castella; s'ocupà de la defensa de la frontera aragonesa i formà part del consell de guerra a Saragossa. Tornà a Itàlia durant la segona legació del cardenal Albornoz, el 1363, i fou el seu lloctinent, però poc després, el 1364, tornà a Saragossa, a causa de la guerra amb Castella i des del 1375 fou canceller del rei Pere el Cerimoniós: L. D'ARIENZO, *Lope Fernández de Luna, arcivescovo di Saragozza, cancelliere di Pietro IV d'Aragona*, "Medioevo, Saggi e Rassegne", 2, p. 77-96. M.T. FERRER, *Apéndice biográfico de cargos, títulos y dignidades citados en la historia de los hechos del cardenal Gil de Albornoz*, a Juan GINÉS DE SEPÚLVEDA, *Obras completas. V. Historia de los hechos del cardenal Gil de Albornoz*, a cura de J. COSTAS, A. MORENO, L. CARRASCO, M. TRASCASAS, amb *Estudio Histórico*, a cura de M.T. FERRER, Ayuntamiento de Pozoblanco, 2002, p. LXXIV. <http://hdl.handle.net/10261/26155>. Sobre el comte d'Urgell i el comte de Dénia, cf. n. 985; sobre el comte de Prades, n. 1084; sobre el comte de Trastàmara, n. 966, 988 etc.; sobre el mestre de Montesa, Pere de Tous, n. 298. M.T.F.].

1112. En arribar en aquest punt, ZURITA, que va seguint la narració de la crònica, escriu (llib. ix, cap. lix): "Escribese en la historia del rey esta jornada más en particular que otra ninguna, a quien yo seguiré a la letra en esta parte".

1113. [El camí habitual era, des de Saix, baixar per la vall del Vinalopó fins a Elx i anar després cap a Oriola, però com que Pere el Cruel era a Elx, calgué baixar pels territoris propers a la frontera de Múrcia, força despoblats, com diu el rei. M.T.F.].

50 E en aquest camí de la dita jornada, per ço com la terra que calcigam era erma e deserta e plena de gran multitud de caça, ço és, de perdius, conills e llebres, esdevenc-se que, per la gran gent que era ab nós, no es llevà caça de perdius ne de conills e llebres, que no fos presa, així per los grans crits e aücs que es metien per les gents e per l'execució que es faia personalment per la gran gent de la nostra host. Així que, segons per alguns era arbitrat, més de deu mil parells de perdius e cinc-centes càrregues de conills e llebres foren preses per les gents de la dita host nostra, de què hagueren gran refrescament.

51 E, après que els dits comtes foren estats a nós, sopam e metem-nos en nostre llit per reposar e començam a dormir. E, estants així, vengueren a nós En Miró e tres altres bons hòmens de la vila d'Oriola per fer-nos reverència per part de la dita vila, faents gràcies a Déu qui ens havia endreçats de venir en aquelles partides, suplicant-nos que fos de nostra mercè que els delliuràssem del dit rei de Castella, qui ab grans gents s'era mes en la vila d'Elx per assetiar Oriola. E nós, sintents lo raonament dels dits hòmens qui eren venguts, despertam-nos e volguem saber qui era, e digueren-nos que el dit En Miró si quart era eixit de la vila d'Oriola e venguts a nós ab gran perill de llurs persones. E nós haguem-ne gran plaer e gran alegria e, de continent, fem entrar lo dit En Miró si altre denant nós, e aquí haguem ab ells raonament qui ens plac e ens alegrà molt, car donaren-nos a sentir que el dit rei de Castella nos prepararia batalla en lo camp de la Matança,¹¹¹⁴ on havíem a passar, anant a Oriola. E, estants així, vengueren a nós los dits comtes de Trastàmara e de Dénia e parlaren ab nós de la jornada que l'endemà devíem fer per delliurar la dita vila d'Oriola del perill en què estava e de combatre'ns ab lo dit rei de Castella, si ardiment hagués d'eixir-nos a la batalla, car, segons los certs ardots que n'havíem, ell era en lo dit lloc d'Elx tro ab set milia hòmens de cavall e ab més de quaranta milia de peu, creixent-se tots dies de companyes, car de tot regne de Múrcia e d'altres parts proïsmes de son regne hi havia contínuament venguda e venia gran gent.

52 E l'acord que nós haguem ab los dits comtes e alguns altres de nostre consell que hi sobrevingueren fo aital que, ab la gràcia de nostre Senyor Déus, en hora d'alba, al primer toc de la nostra trompeta, tothom se curàs de regoneïxer totes les bèsties, de referrar e donar civada, e, a la segona trompeta, tothom almorzàs, e, a la terça trompeta, tothom regonegués e prengué ses armes, e, al quart toc de la dita

1114. El camp de la Matança es troba a 4 km. d'Oriola. [En Miró podria ser Francesc Miró, d'una família oriolana notable, o també Jaume Miró, però no Pere ni Andreu Miró, que eren presoners a Múrcia. La tradició recollida pel cronista Bellot és que era Francesc Miró, que el 1375 fou procurador d'Elx i Crevillent per l'infant Martí: P. BELLOT, *Anales de Orihuela (siglos XIV-XVI)*. Estudio, edición y notas de J. TORRES FONTES, Oriola, 1954-1956, I, p. 138. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 496. M.T.F.].

trompeta, tothom fos sobre els cavalls e seguís nostra bandera.¹¹¹⁵ E açò fo en hora de tèrcia e, segons que fo acordat, se seguí de fet, e, ab gràcia de nostre Senyor Déus, començam de caminar. E en la davantera nostra foren los dits comtes de Trastàmara e de Dénia. Era la nostra host quaix en nombre de tres milia hòmens a cavall e, de peu, setze milia en sus. E nostre Senyor Déus havia mes tant de bon cor en tota la nostra gent, que tots anaven fort alegres e pagats e, especialment, com se pensaven que haurien a combatre.¹¹¹⁶ E, com haguem davallada tota la costa e fom en lo gran camp apellat de la Matança, en lo qual, segons les cròniques antigues, són estades fetes grans e moltes batalles de grans reis, nós aturam ab totes nostres gents e veem prop nós un penó del rei de Castella ab mil hòmens a cavall, qui null temps se mogueren d'un lloc. E nós estiguem així bé per quatre hores, nostres esquieres de batalles ordenades, esperants si el dit rei de Castella haguera en voluntat de venir a nós qui li teníem la batalla ordonada e aparellada en lo dit camp, car en lo davallant de la costa eren venguts a nós trenta hòmens de la gineta del comte de Trastàmara, qui deïen que havien descoberts los passos e vista tota la host del rei de Castella, qui venia vers nós, de què haguem nós gran plaer; mas no plac a Déu que es seguís. E, estants nós així aturats en lo dit camp, car no volíem entrar en lo dit lloc d'Oriola, a nostra honor esperants nostre enemic, si venir volgués, vengren a nós los comtes de Trastàmara e de Dénia e digueren:

—Senyor, vós havets complit ço que pertany a vostre honor, e d'huimés hora és que anets a la dita vila d'Oriola e que us alleugets en l'horta d'aquella, car més valrà que us alleugets ab temps covinent, que si era pus tard.

E nós encara aturam bé per una hora e, après, continuam nostra anada e de tot jorn alleujam-nos en la dita horta, e lo dit rei de Castella no es curà de venir a nós, ans aquells mil hòmens a cavall de què dessus és feta menció se'n tornaren al dit lloc d'Elx. E, segons que a nós fon recontat per persones dignes de fe, lo dit rei de Castella, en aquell dia que nós fom en lo dit camp, isqué ab totes ses gents de cavall e de peu fora del dit lloc d'Elx, ordenant ses batalles per venir al dit camp on érem nós ja e, ordenades ses gents, veents-nos en lo camp, car los uns als altres nos veíem, apartà's e volc haver consell d'alguns de sos vassalls sobre el fet de la batalla e apellà los maestres e alguns altres barons e cavallers savis antics de Castella, quaix en nombre de quaranta. E, estants així apartats, dix-los lo dit rei aitals paraules:

—*Yo us he fetxos aquí ayuntar por haver consiello de vosotros. ¿Qué vos parece de haver pelea con el rey d'Aragón, qui, assín como sabedes, es cerca de nosotros e havemos por cierto que huy será en las partidas de Oriola con su poder?*

1115. Aquest passatge és molt interessant per a conèixer la manera com es procedia, a tocs de trompeta, a l'aparellament de la host per a la batalla.

1116. Cf. MUNTANER (cap. LV i altres) sobre l'alegria amb què els catalans van al combat. [Anaven contents a la batalla, malgrat la superioritat numèrica de l'enemic. Segons acaba de dir la crònica, Pere el Cruel comptava amb 7.000 homes a cavall i uns 40.000 a peu. M.T.F.].

E aquells qui eren ab lo dit rei, guardants-se los uns als altres, feren senyal al maestre de Santiago qui estava prop lo dit rei, lo qual era germà de Dona Maria de Padella, que el dit rei tenia per amiga,¹¹¹⁷ lo qual s'atrevia a dir més que los altres son enteniment o consell al dit rei de Castella, e respòs e dix:

—*Senior, gran tiempo ha que Dios ha fetxo departimiento entre la casa de Castiella e la casa d'Aragón assín que, si del regno de Castiella se fazíen quatro partes e dave la una parte d'ellas, daría mayor tierra que no tiene al rey d'Aragón e aún s'hi fincaría grande rey. E sabe Dios que vos sodes uno de los tres reyes del mundo de cristianos, e, si dizía lo mayor, non lo cuidaría mentir, porque entiendo que vos, senior, con vuestro poder, dejades a ir al campo e parar vuestra batalla al ditxo rey d'Aragón, e hayades por cierto, senior, que en esti día vos vençredes el dito rey d'Aragón e su poder e que seredes rey de Castella e d'Aragón e, si place a Dios, après, emperador d'Espanya.*¹¹¹⁸

E, com lo dit maestre hac acabada la sua resposta, lo dit rei de Castella girà's als altres maestres, barons e cavallers que hac apartats e volc saber d'ells llur entenció; e tots lloaren e afermaren en acabament tot ço que el dit maestre de Santiago havia dit.

E lo dit rei de Castella, oïda la dita resposta dels dits maestres e altres que aquí havia fets ajustar, a altes veus cridà e dix:

—*¿Hay aquí alguno rapaç que tienga un pa?*

E, dites les dites paraules, venc un rapaç e portà-li un pa; e el dit rei de Castella pres lo dit pa e dix aitals paraules o semblants:

—*A mi semeja que vosotros todos seades de acoerdo que yo ponga batalla al rey d'Aragón, de que digo en verdad que, si yo tomase con mí los que el dito rey d'Aragón tiene con sí e los había por mis vassallos e por mis naturales, que senes todo miedo pelearía con todos vosotros e con toda Castiella e aún con toda Espanya.*¹¹¹⁹ e, porque

1117. [Si qui va parlar era realment el germà de Maria de Padilla, Diego García de Padilla, no era mestre de l'orde de Santiago sinó del de Calatrava des de 1354. El mestre de Santiago era García Álvarez de Toledo. La crònica, doncs, s'equivoca: L.V. DÍAZ MARTÍN, *Los oficiales de Pedro I de Castilla*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1987, p. 60, 91, 94, 151, 159, 171. C. de AYALA MARTÍNEZ, *Las órdenes militares ante la guerra civil castellana (1366-1371)*, a *Poder y sociedad en la Baja Edad Media Hispánica. Estudios en homenaje al profesor Luis Vicente Díaz Martín*, Universidad de Valladolid, 2002, I, p. 37-58, especialment p. 43 n. 17-19, p. 46. M.T.F.]

1118. Text no tingut en compte pels historiadors que han debatut la qüestió del títol imperial d'Espanya. Això indica com des dels temps d'Alfons VI i Alfons VII i flotava encara la idea. [El rei Pere el Cerimoniós recollí aquesta informació de les paraules dites per Diego García de Padilla (cf. n. anterior) en el memorial de l'ambaixada confiada al vescomte de Cardona i a Olf de Pròixida prop del rei de Portugal, en el qual l'advertia que Pere el Cruel aspirava a desposseir tots els reis de la península per ser "emperador de Spanya": M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 437. M.T.F.]

1119. El sentit de la paraula Espanya sembla aquí restringit als països peninsulars altres que els de la corona catalanoaragonesa. Cf. abans, § 23. [Ayala (*Crònica*, any 1364, cap. 7, p. 534) només diu "e el rey de Castilla non quiso pelear con él, e estóvose quedo en Elche, e allí en derredor tenía toda su hueste", però no diu la raó per la qual no volia lluitar. És una mica més endavant (any 1365, cap. 3, p. 535),

sepades yo en que vos tengo, es assín que, con esti pan que tengo en la mano, pienso que fartaría quantos leyaes haya en Castilla.

E, dites les dites paraules, tornà-se'n lo dit rey de Castilla en lo dit lloc d'Elx ab totes ses companyes de cavall e de peu, que féu alleujar dintre lo dit lloc d'Elx. E, essent aquí, alguns cavallers digueren-li "*que nunca Castiella havia tomada tan gran deshonor com aquell día*", per ço com se n'eren tornats.

—Doncs —dix lo rei—, *¿qué consellades?*

E ells digueren:

—*Senyor, consellámosvos que en todas guisas del mundo que cras de manyana vos anés a combatre con el d'Aragón.*

E lo dit rei respòs:

—*Ha, que bon consejo!*

E pres un tros de pa en la mà, car sopava llavors, e dix:

—*Con esto pedaço de pan en la mà hartaría todos quantos leales ha en Castiella.*

53 E, partents d'aquí, anam a l'horta d'Oriola, on fom l'onzè dia del propdit mes. E la gent d'Oriola, veent-nos, hagren gran consolació e gran goig e ab llàgremes alegraven-se per la nostra venguda. E estiguem ab ells sis dies e fornim lo dit lloc de viandes e d'altres coses necessàries que havíem fetes venir ab alguns vaixells al cap de Cerver; e, posat lo dit lloc en estament, partim-ne lo dissetè dia del dit mes de deembre, e ab totes les nostres gents d'armes anam al Checanto.¹¹²⁰ E l'endemà

quan tampoc no volgué una batalla campal a Morvedre, que diu: "E el rey de Castilla, por algunas cosas, así de muertes que avía fecho de algunos caballeros, como porque todos los de su regno no eran contentos dél, non se atrevía a dar batalla". M.T.F.].

1120. Primera redacció: *a la font salada*. Segona redacció: *al Checanto*. Sembla que la interpretació ha d'ésser *Elx cantó*, que ja va apuntar A. PAGÈS en les notes a la seva edició de la crònica, pàg. 436. [La interpretació de "Checanto" de la darrera redacció de la Crònica per "Elx cantó", feta per l'edició Pagès i també per la de Soldevila, és errònia; voldria dir que el rei prengué el camí cap a Elx, pujant després per la vall del Vinalopó fins a Villena, cosa imprudent i provocativa, ja que hauria passat pràcticament pel mig de l'exèrcit enemic, situat al voltant d'Elx. Jo mateixa havia suggerit una relació del nom de Checanto amb la serra del Cantó, entre Favanella i Pinós, però examinant millor la toponímia de la zona de Favanella (Abanilla) i Pinós, per on el rei havia passat a l'anada a Oriola i també a la tornada, he pogut comprovar que hi havia i hi ha dues fonts prop de Favanella, una a la serra de Chicamo, que era bona, i una altra anomenada de l'"Algarrobo", que era salada i, segons Madoz, només la podien beure els naturals del lloc, que hi estaven acostumats perquè als altres els feia mal. L'aigua de les dues fonts s'ajuntava més enllà en un riuet o riera que passa al costat de Favanella i llavors a tocar de l'horta i que s'anomena encara "Chicamo" (P. MADÓZ, *Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845-1850, 1, p. 38-39). Creiem fermament que aquest és el topònim Checanto, ja que un copista pot interpretar molt fàcilment un pal d'una m en t en l'escriptura medieval, ja que la t és baixa en aquesta època. És possible, a més, que l'existència, prop de Favanella, de la serra del Cantó hagi contribuït a adulterar el nom i a confondre un copista. Assenyalem, d'altra banda, que aquesta identificació serveix tant per a la font salada, que apareixia a la primera redacció, com el "Checanto" de la segona; segurament el lloc triat era proper a la confluència de tots dos cursos d'aigua i d'aquí vingué el doble

partim-ne e anam a les Salines e, l'altre dia après següent, fem la via d'Ontinyent, e les gents del dit rei de Castella anaven-nos en l'entorn, però no es gosaven acostar a nosaltres, e, en lo següent dia del propdit mes, que fo vint-e-u, fom tornats a Xàtiva. E après partim de Xàtiva e anam-nos-en a Algesira, e l'endemà fo vigília de Nadal en què començà l'any mil e tres-cents seixanta-cinc, e entram en la ciutat de València, on tinguem festes de Nadal. E, en aquest camí de l'anada d'Oriola, lo dit rei de Castella nos tramès de ses companyes entorn tres milia de la gineta, qui, després que nós entram en lo pinar apellat Villena, no es partiren de vista de nostra host tro fom a l'entrant de nostres regnes. E, bé que nós li haguésem calcigada partida de la sua terra, anant en lo dit camí e tornant, no hac ardiment d'encontrar-se ab nós.¹¹²¹ E nós així mateix anàvem tota vegada reglats e ordenats, ab nostres batalles compartides, aparellats de ferir, si el dit rei ardiment algun hagués de ferir contra nós.

54 E, en lo primer dia del mes de gener del dit any mil e tres-cents seixanta-cinc, partim de la dita ciutat de València e anam-nos-en al lloc del Puig ab totes les hosts nostres e ab tots los barons e cavallers e altres gents de cavall.¹¹²² E l'endemà partim del dit lloc del Puig e anam-nos-en a Borriana. E, per ço com nós havíem manades corts als catalans a Tortosa, partim del dit lloc de Borriana e per nostres jornades fom a la ciutat de Tortosa e lo cinquè dia del dit mes de gener. E en les dites corts proposam que havíem mester gran ajuda de nostres sotsmeses, car la terra nostra se perdia de dia en dia, e, sens gran ajuda dels nostres sotsmeses, no ens podíem defendre. E tots aquells qui eren en les dites corts generals de Catalunya

nom. L'ús de l'article "el" davant del nom, en aquest cas contret amb "a" i per tant "al", suggereix també el nom d'un corrent fluvial, ja que si es tractés d'un lloc hauria dit "a Checanto". D'altra banda, és lògic que per al final d'etapa en la marxa de l'exèrcit es busqués un lloc amb aigua, tant per a la tropa com per als cavalls. Així, doncs el rei passà al retorn més o menys pel mateix camí que a l'anada, entre Favarella i Pinós; el final de la segona etapa fou el lloc de Salines, situat a l'oest de Saix: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 438-439. Ayala assenyala que el rei Pere el Cerimoniós tornà pel mateix camí de l'anada (*Crònica*, any 1364, cap. 7, p. 534). M.T.F.].

1121. [Malgrat que el rei no ho comenta, hi hagué atacs aïllats a persones de l'exèrcit i un intent d'atac al campament del Cerimoniós a Villena per part d'aquest exèrcit lleuger castellà que els encalçava, dirigit per Martín López de Córdoba, cambrer i reboster major del rei Pere el Cruel: P. LÓPEZ DE AYALA, *Crònica*, any 1364, cap. 7, p. 534). D'altra banda, cal assenyalar que Pere el Cerimoniós ja no considera seva la terra de Villena i Saix, malgrat que la sentència arbitral de Torrellas de 1304 havia atribuït aquests llocs a la Corona catalanoaragonesa, bé que continuessin com a senyoriu de don Juan Manuel. El senyoriu d'aquest magnat castellà i el veïnatge de Castella provocaren que a poc a poc es produís un distanciament d'aquestes terres i una progressiva identificació amb el regne de Castella: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 439-440. M.T.F.].

1122. [Quan el Cerimoniós fou a València, Pere el Cruel, deixant de moment el setge d'Oriola, que estava ben abastida llavors, anà a prendre Xixona. El Cerimoniós no s'hi pogué oposar perquè havia hagut d'acomiar les tropes que l'havien acompanyat a Oriola perquè no les podia pagar. Per això necessitava tant celebrar Corts als catalans: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 440. M.T.F.].

havien gran compassió de nós, qui som llur senyor natural, e esforçaren-se molt valentment e atorgaren-nos disset comptes de moneda, pagadors dins dos anys après següents;¹¹²³ ab la qual ajuda, e primerament ab aquella de nostre Senyor Déus, haguem compliment de moneda, ab açò que ens fo atorgat per los regnes d'Aragó e de València, que ens bastà en lo fet de la guerra, en tant que el dit rei, dins un any propvinent, segons que en lo present capítol se contarà, perdé tots sos regnes e fon d'aquells despullat e foragitat. E nós haguem cobrada tota la nostra terra que ens havia tolt maliciosament e injusta, car entre ço que ens havia tolt dels nostres regnes d'Aragó e de València era més que tot Aragó o tot regne de València.

55 E, llicenciades les dites corts, partim de Tortosa lo vintè dia del mes de febrer après següent e anam-nos-en al lloc de Sent Mateu, on estiguem set dies, on replegam tota nostra gent per assetiar lo lloc de Morvedre e cobrar los castells d'Artana, de Serra, de Sogorb e Torres-Torres, car tota aquella partida de terra era perduda ensems ab Eixèrica e Terol e gran res tots los llocs de les nostres fronteres. E adés érem sobre lo setge de Morvedre, adés sobre los altres llocs dessus dits, tro que tot ho haguem cobrat, ço és, de Sogorb ençà vers València. E finalment estiguem ultra sis meses sobre lo setge de Morvedre tro que l'haguem, e es reté a nós a certs patis qui es tractaren entre nós e el prior de Sent Joan, qui tenia la força e lo lloc per lo rei de Castella. E nós entram dins lo dit lloc de Morvedre poderosament en lo catorzè

1123. Per a aquestes Corts, convocades el 2 de gener de 1364, vegeu *Cortes de Catalunya*, II, pàg. 135 i seg. La concessió d'aquest gros donatiu va restar com un fet digne d'admiració, fins al punt que el rei Martí, en la seva proposició de les Corts de Perpinyà de 1405-1406 —el seu elogi de Catalunya— va retreure'l com a exemple de la liberalitat dels catalans. Un compte equivalia a un milió. [La Cort de Tortosa, a la qual acudí el rei, s'havia iniciat el juliol de 1364 a Barcelona, sota la presidència de la reina Elionor; en aquesta primera etapa havia concedit al rei 120.000 lliures per un any per a la guerra, a més de mig fogatge concedit prèviament; després la Cort havia passat a Lleida i llavors, des del 15 de gener de 1365, a Tortosa. El rei hi féu una estada breu i novament fou la reina qui en negocià el donatiu: 325.000 lliures anuals durant dos anys, és a dir 650.000 ll., que convertides en sous serien 13.000.000 s. Si hi afegim les 120.000 ll. que la Cort havia concedit a Barcelona (= 2.400.000 s.) sumarien 15.400.000 s., que no arriben als 17.000.000 que diu el rei. Com que prèviament s'havia concedit mig fogatge, potser la diferència es deu al producte d'aquesta contribució. Una bona part d'aquesta proferta s'havia d'esmerçar en la preparació d'una flota poderosa que protegís les costes i els mars catalans contra la flota castellana, molt potent; de fet, l'estiu de 1365 hi hagué una alarma per un possible atac de la flota castellana a les costes de Catalunya: M. FIBLA, *Les Corts de Tortosa i Barcelona. 1365. Recapte del donatiu*, "Cuadernos de Historia Económica de Catalunya", 19 (1978), p. 97-130. *Corts, Parlaments i Fiscalitat*, ed. M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, docs. xx (1) i xx (2), p. 263-329. J.L. MARTÍN, *Nacionalización de la sal y aranceles extraordinarios en Cataluña (1365-1367)*, "Anuario de Estudios Medievales", 3 (1966), p. 515-524. Sobre les corts de València d'aquest mateix any, amb fonts escasses: S. ROMEU ALFARO, *Cortes en lo "setge de Murvedre" de 1365*, en *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, II, València, Universidad de Valencia, 1980, p. 619-624. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Un episodio de la guerra de los Dos Pedros: la defensa costera de Cataluña en el verano de 1365*, a *Poder y sociedad en la Baja Edad Media Hispánica. Estudios en homenaje al profesor Luis Vicente Díaz Martín*, Universidad de Valladolid, 2002, I, p. 273-288. M.T.F.].

dia del mes de setembre après següent del dit any mil e tres-cents seixanta-cinc. E és cert que, tenints nosaltres lo dit setge, vengueren de les ciutats de Barcelona e de Mallorca moltes naus armades e fornides de molta gent destra en lo fet de la mar, per contrastar a l'estol del rei de Castella, ab ajuda del qual estol e de les gents d'armes que hi vengueren, Déu féu gràcia a nós, que cobram lo dit lloc de Morvedre, qui ens era fort contrari, per ço com los camins públics d'Aragó e de Catalunya no podien passar a València per contrari del dit lloc a nós rebel·le.¹¹²⁴ E, com haguem estat per alguns dies dins lo dit lloc de Morvedre, anam a la ciutat de València, on entram lo vint-e-unè dia del dit mes de setembre.

56 E, estants nós en la dita ciutat de València, veents que els hòmens del dit lloc de Morvedre nos eren estats rebel·les, per la qual cosa gran dan a nós e a nostres regnes, especialment a regne de València, s'era seguit, pensants que aital malvestat e rebel·lió no devia passar sens gran punició, haüts sobre açò molts colloquis, sentencialment declaram que el dit lloc de Morvedre d'aquí avant no hagués títol ne actes alguns d'universitat, així com d'abans haver solia, ans aquells perpetualment revocam e tornam lo dit lloc a ésser carrer de València, e que es regissen e es reglassen per los oficials nostres de la dita ciutat, segons que per aquells oficials e per los jurats de la dita ciutat seria perpetualment ordenat.¹¹²⁵ E d'açò fem a la dita ciutat

1124. Com fa observar A. PAGÈS en les seves notes a l'ed. de la *Crònica* (pàg. 436) és en aquest setge on té lloc l'acció del poema de Jaume March *Lo debat entre honor e delit*. [Com diu el rei, Morvedre era un lloc estratègic fonamental per a Pere el Cerimoniós perquè l'ocupació castellana dificultava molt les comunicacions entre Catalunya i València i entre Aragó i València; per això la recuperació d'aquesta vila passà al davant de l'ajut a Oriola, on des del mes de febrer tornaven a escassejar les provisions. El monarca pensava que podria recuperar fàcilment Morvedre, però l'hagué de rendir per fam i aquest procés trigà més que a Oriola, on hi havia menys provisions. Oriola hagué de retre's, després d'una resistència numantina, passant fam i arribant a l'antropofàgia, el 7 de juny de 1365, i encara hagué d'oferir com a víctimes propiciatòries tretze dels seus prohoms, una part dels quals foren executats i cinc foren perdonats, però lliurant els béns. Morvedre es reté el 14 de setembre per pacte entre el rei i el prior de l'orde de Sant Joan de Jerusalem a Castella, Gómez Pérez de Porres, que era capità de la vila i pogué sortir-ne, a peu, amb uns 600 cavallers castellans, alguns dels quals es quedaren amb el comte de Trastàmara, que els recordà que podia ser que Pere el Cruel els executés per haver retut una plaça, com ja havia passat anteriorment a altres llocs. El rei assenyala el paper de la flota en aquest moment, però cal generalitzar-ho a tota la guerra: la flota contribuí decisivament a salvar Barcelona, València i Mallorca, a guardar la costa dels atacs castellans i a assegurar el proveïment a les zones més castigades per l'enemic: P. LÓPEZ DE AYALA, *Crònica del rey don Pedro*, 1365, caps. II i III, p. 535-536. L.V. DÍAZ MARTÍN, *Los oficiales de Pedro I*, p. 169-170. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 440-451. M.T.F.].

1125. En virtut de la institució del *carreratge*, una població, tot i llunyana, podia ésser carrer d'una altra, és a dir, formar-ne part. [El rei considerarà que Morvedre no havia resistit prou davant de l'enemic i ja hem dit que Pere de Centelles, que n'era capità, fou processat per haver-la retuda (cf. n. 1088). Cf. sobre la concessió de la jurisdicció de Morvedre a la ciutat de València i la inclusió de la vila en el terme de València, en premi a l'esforç de la ciutat durant la guerra: S. CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, p. 73-74. A. SANTAMARÍA, *El Consell General de Valencia en el tránsito a la modernidad*, València, Generalitat Valenciana, 2000, p. 108-109. Foren confiscats béns als habitants de Morvedre més

de València privilegi perpetu. E après alguns dies tornam al dit lloc de Morvedre per metre aquell en ordenació, la qual feta, tornam a la dita ciutat de València, d'on partim lo vintè dia del dit mes d'octubre après següent. E tinguem nostre camí vers la ciutat de Barcelona, on necessàriament haguem anar per los afers de la dita guerra. E entram en la dita ciutat lo darrer dia del propdit mes d'octubre del dit any mil e tres-cents seixanta-cinc. E, com partim de la dita ciutat de València, lleixam per lloctinent nostre en regne de València lo comte d'Urgell, nostre nebot, qui ab certes companyes de cavall e de peu anà assetiar lo lloc de Sogorb, lo qual en aquell siti se reté a nós.¹¹²⁶

57 E, nós estants en la dita ciutat de Barcelona, acordam que, segons que ja en temps passat era tractat d'haver companyes de les parts de França, qui, a sou de la nostra cort, fessen guerra ensems ab les gents dels nostres regnes contra lo dit rei de Castella qui ens havia perseguits e desheretats de molta terra en nou anys, en los quals la dita guerra era continuada;¹¹²⁷ per la qual raó, per tractament de l'infant En Pere, oncle nostre, qui vivia sots hàbit de religió de Sent Francesc, qui era ja en cort de Roma en la ciutat d'Avinyó, e ab treball de mossèn Francesc de Perellós, camarlenc nostre, lo qual havíem tramès a les parts de França, fon posat en estament. Consentents en açò lo pare sant e el rei de França, fon assoldejada gran gent de cavall, la qual devia ésser ab nosaltres en la ciutat de Barcelona per tot lo mes de deembre après següent, en què fení lo dit any mil e tres-cents seixanta-cinc e començà l'any mil e tres-cents seixanta-sis; a les quals companyes assoldejades foren donats per lo pare sant cent milia florins d'or e per lo rei de França altres cent milia florins d'or.¹¹²⁸ E aquest acorriment donaren los dits pare sant e rei de França per foragitar del regne de França e de les partides d'Avinyó les companyes dessus dites, car eren en tan gran nombre, que tota França degastaven e encara totes les partides d'Avinyó. E nós, semblantment, los donam cent milia florins d'or oltra lo pillatge que trobarien per los nostres regnes e terres, exceptat que no combatessen llocs ne forces algunes dels dits nostres regnes.

compromesos amb l'ocupació castellana i foren atribuïts als exiliats d'Alacant i d'Oriola, considerats completament lleials: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 453-457. M.T.F.].

1126. Observem la bona actuació bèllica de Pere, comte d'Urgell, en aquest i en altres fets de guerra, que també mostrarà al començament del regne de Martí l'Humà. [Cf., sobre el comte Pere d'Urgell, n. 985. Sogorb estava custodiada per Juan Alfonso de Benavides. Segons Ayala (*Crònica*, any 1365, cap. 3, p. 536), aquest capità havia anat a Sevilla a demanar ajuda per defensar la vila perquè hi mancaven viandes, però el rei no el volgué escoltar, l'empresonà i morí a la presó. En el moment de la rendició no hi havia capità i segurament aquells a qui Benavides havia deixat la custòdia, sabent el que havia passat, no posaren dificultats a retre's. M.T.F.].

1127. Recordem que la dita guerra havia començat l'any 1356.

1128. El sant Pare era Benet XII. Per a totes aquestes negociacions, vegeu el treball, ja citat, de MIRET I SANS, *Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France*, "Rev. Hispanique", 1905.

58 E, posats en estament los dits afers, les dites companyes foren ab nós en la dita ciutat de Barcelona, en les festes de Nadal en què començà lo dit any mil e trescents seixanta-sis, de les quals companyes fon cap mossèn Bertran de Claquí, cavaller francès. E era ab ell, per ordenació del rei de França, lo seu senescal. Fo-hi encara un cavaller anglès, apellat mossèn Hug de Calviley, e lo comte de la Marche e un altre cavaller, apellat lo *Cavaller verd*, e diverses altres cavallers e fort notables e assenyalats.¹¹²⁹ E fem-los convit general lo primer dia de gener, qui és apellat Ninou; e, en lo gran palau nostre, en la sala general,¹¹³⁰ posam-nos a la taula, e posam-nos a la part dreta lo dit mossèn Bertran de Claquí e, a la part senestra, l'infant En Ramon Berenguer, oncle nostre, e, après, lo senescal de França e, après, lo dit mossèn Hug de Calviley e, en la fi de la dita taula nostra, lo *Cavaller verd*. E per tot lo dit palau major foren ordenades moltes taules e encara per altres cases e sales del dit palau taules moltes en les quals foren assetiades¹¹³¹ totes les companyes convidades, les quals foren totes honorablement e bastantment servides. E, feta la dita jornada, los dessus dits per nós convidats tornaren a llurs hostals, on foren bastantment acollits. E totes les altres companyes qui ab ells eren vengudes estaven en les partides de Vallès e de Llobregat e estigueren tro a vuit dies per fornir-se d'armes e de

1129. Bertran Claquí és Bertrand Duguesclin: el senescal del rei de França era Arnaud d'Audrehem (1305-1370), successor en el càrrec al mariscal de Beaujeu (1351). Era també aleshores capità de tota la Llengua d'Oc (vegeu EMILE MOLINIER, *Études sur la vie d'Arnoul d'Audrehem, maréchal de France*, "Mémoires de l'Ac. des Inscriptions", 2ª sèrie, vi, 1882; A. PAGÈS, notes a la *Crònica*, pàg. 437). Mossèn Hug de Calviley era Hugues de Calvaley o de Calverley, noble del Cheshire. El comte de la Marca o de la Marche era Joan I de Borbó, fill de Jaume de Borbó i de Joana de Châtillon-Saint-Pol. *Lo cavaller verd* era Lluís de Chalon. AYALA (any 1366, cap. II) esmenta encara algun altre nom: "Mosén Eustacio et mosén Mahieu de Gournay e Mosén Guillén Alemae, e mosén Juan de Evreus". [Sobre les companyies i els seus caps: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Pierre IV et Bertrand Duguesclin*, "Les Cahiers de l'Iroise", 1970, p. 57-66. K. FOWLER, *L'emploi des mercenaires par les pouvoirs ibériques et l'intervention militaire anglaise en Espagne (vers 1361-vers 1379)*, a *Realidades e imágenes del poder. España a fines de la Edad Media*, Valladolid, 1988, p. 23-55. ID., *Deux entrepreneurs militaires au XIVe: Bertrand du Guesclin et Sir Hugh Calverley, a Le combattant au Moyen Age*. Actes du XVII Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'Enseignement supérieur public (Montpellier, 1989), Saint Herblain, SHMES et Cid editions, 1991, p. 243-256. ID., *The wages of War: The Mercenaries of the Great Companies*, XVIII Semana de Estudios Medievales, Estella, 1992, p. 217-244. ID., *Medieval mercenaries*, vol. 1: *The great companies*, Blackwell, 2001, p. 163-190. ID., *Great Companies, Condottieri and Stipendiary Soldiers. Foreign Mercenaries in the Service of the State: France, Italy and Spain in the Fourteenth Century*, XXXI Semana de Estudios Medievales. *Guerra y Diplomacia en la Europa Occidental 1280-1480* (Estella, 2004). Pamplona, Gobierno de Navarra, 2005, p. 141-161. Cf. també Y. JACOB, *Bertrand du Guesclin, connétable de France*, París, Tallandier, 1999. R. VERNIER, *The Flower of Chivalry: Bertrand du Guesclin and the Hundred Years War*, Woodbridge, Boydell, 2003. M. JONES (ed.), *Letters, orders and musters of Bertrand du Guesclin (1357-1380)*, Woodbridge, The Boydell Press, 2004. M.T.F.].

1130. Que deu ésser la sala del Tinell. [Segons la *Crònica del Racional* (p. 138), Bertrand Duguesclin entrà a Barcelona el dimarts 31 de desembre. M.T.F.].

1131. Observem l'ús de la paraula *assetiar*, que a vegades apareix amb el mateix sentit d'assetjar' o 'posar setge', i que ac té el sentit de 'donar seti'.

moltes coses a les dites companyes necessàries.¹¹³² E, passats los dits vuit dies, nos congoixam que s'empenguessen avant, faents lo camí d'Aragó.

59 E, après que les dites companyes foren partides, nós partim de la dita ciutat de Barcelona lo vint-e-unè dia del propdit mes de gener e anam-nos-en a Tarragona, on estiguem per alguns dies, car lo dit mossèn Bertran tornà a nós, e, per alguns necessaris que hac, haguem-li a pagar deu mília florins d'or ultra los cent mília florins que ja li havíem donats, e tornà-se'n a la sua gent, que faïa lo camí d'Aragó.¹¹³³ E nós, après que el dit mossèn Bertran se'n fon tornat, partim de Tarragona lo sisè dia del mes de febrer après següent, e fem lo camí de Saragossa, on fom lo tretzè dia del propdit mes de febrer. E, estants nós en la dita ciutat, haguem a procurar moneda al comte de Trastàmara e a alguns altres qui devien entrar ab les dites companyes en Castella. E era tanta la gent estranya ab les dites companyes e encara les nostres, qui totes hi eren, les quals rebutjaven de fer la dita entrada. E nós, per cuitar la dita entrada e per tolre tot perill, qui es pogués seguir per la multitud de les dites gents estranyes, fem que mossèn Hug de Calviley, ab la sua rota d'angleses, entrà primer en Castella vers les fronteres de Borja e de Magalló, en què era lo mestre de Santiago ab quatre-cents hòmens de cavall, qui per la dita entrada del dit mossèn Hug desempararen los dits castells de Borja e de Magalló e se'n fugiren en Castella, e d'açò venc ardit cert a nós. E, com saberen los dits mossèn Bertran de Claquí, qui era principal e cap major de totes les dites companyes, e encara lo comte de Trastàmara, qui esperava successió en lo regne de Castella,¹¹³⁴ isqueren vigo-

1132. [Abans que les companyies marxessin, el rei donà a Bertrand Du Guesclin la vila de Borja, a Aragó, amb el títol de comte i de conestable, i les valls d'Elda i Novelda, que tornà al rei un any després; el rei llavors donà Novelda a Matthew Gournay i Elda i el castell de la Mola a Hugh Calveley: J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 538. M.T. FERRER, *Les aljames*, p. 29-30. M.T.F.]

1133. [El rei no en parla, però foren preses moltes precaucions perquè les companyies no causesin danys pels llocs per on passaven, danys que no es pogueren evitar; causaren danys a Catalunya i estralls a Barbastre; el rei temia fins i tot que anessin a Poblet o a Santes Creus per obrir les tombes reials per robar-les, com es deia que feien; dones i criatures havien de ser posades en lloc segur i, a Barcelona, quan les companyies eren allotjades als territoris propers, els portals de la ciutat estigueren tancats dia i nit, llevat de dos, el portal Nou i el de la Boqueria, i tots els homes de la ciutat, organitzats en deenes i cinquantenes i en torns, vigilaren de dia i de nit aquests portals i els esperons de la muralla: *Crònica del Racional*, p. 138. J. ZURITA, *Anales*, 4, p. 539. R. SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *Repercusiones de la guerra de Castilla en el monasterio de Sijena (1356-1375)*, "Aragón en la Edad Media", x-xi (1993). *Homenaje a Luisa Ledesma*, p. 793-813. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Les villes de Catalogne et les Grandes Compagnies (1365-1366)*, a Ch. RAYNAUD, *Villes en guerre xive-xve siècles*, Aix-en-Provence, 2008, p. 43-62. També causaren estralls a Navarra, ja que aquest regne s'havia tornat a aliar amb Castella el 19 d'octubre de 1364: J.M. LACARRA, *Historia política del Reino de Navarra*, III, p. 82-84. P. AZCÁRATE AGUILAR-AMAT, *El azote de las compañías y sus estragos en Navarra*, "Hispania", 177 (1991), p. 73-101. M.T.F.]

1134. Mort l'infant Ferran, germanastre de Pere el Cerimoniós, que tenia drets a la corona de Castella com a fill de la infanta Elionor, filla d'Alfons XI, Enric de Trastàmara, que ja aspirava a aquella corona, va ostentar decididament les seves aspiracions i va treballar per realitzar-les. [El 5 de març

rosament e espatxada de la dita ciutat de Saragossa e entraren per Castella; e, ans que fossen passats cinquanta dies, tota la terra fon presa e ocupada per les dites grans companyes, en tal manera que, preses a mans llurs, les dites ciutats de Burgos e de Toledo e tots los altres llocs e terres de Castella fins a la ciutat de Sibília, on encloeren lo dit rei de Castella, qui, per avalot de les sues gents mateixes, hac a fugir ab dues galeres de la dita ciutat de Sibília, e anà-se'n a Bordeu, qui és del rei d'An-glaterra, així com a rei desheretat. En les quals galeres lo dit rei se'n portà partida del seu tresor que havia en lo seu palau o fortalesa de la dita ciutat de Sibília.¹¹³⁵

60 E el recobrament de les dites terres e llocs nostres se féu en aital manera, ço és, que el dit rei, sabent la gran multitud de les gents d'armes qui venien de les parts de França, e encara la multitud de les nostres gents d'armes, qui així mateix estaven aparellats d'entrar en Castella ensems ab les dites companyes, per lletres sues especials manava e pregava tots los seus servidors e hòmens d'armes de la sua nació, los quals havia lleixats en les ciutats e llocs que tenia nostres en los regnes nostres d'Aragó e de València, que de continent e sens tota triga venguessen a ell en les parts de Toledo, on los havia gran menester per son servei, manant-los ab les dites lletres a tots los dessus dits que destruïssen e degastassen e metessen foc per tots los llocs e forces que desempararien. Mas, per ço com contra Déu no és saviesa d'hom, Déu no els donà poder de fer damnatge als llocs que desempararen, bé que en algun lloc fos assajat, car les nostres gents són tan naturals a la nostra senyoria reial, veents la destrucció del dit rei, de continent se lliuraren a nós e a nostra senyoria, romanents així com d'abans nostres vassalls naturals, així com hui són e seran, si plaurà a Déu, per tots temps.¹¹³⁶ E nós, a pocs dies que haguem ardit del

de 1365, abans d'entrar a Castella, Enric de Trastàmara signà nous pactes amb el rei Pere el Cerimoniós que confirmaven els de Binèfar de 1363 (cf. n. 1079). El comte es comprometé, si adquiria el regne de Castella, a donar al Cerimoniós els territoris pactats i a tornar els llocs ocupats per Pere el Cruel a Aragó i a València i el mateix Pere el Cerimoniós els podia recuperar per la seva pròpia autoritat. Pere el Cerimoniós, que havia reconegut el comte com a legítim aspirant a la corona castellana i com a capità de l'exèrcit que entrava a Castella, confirmà el projecte de matrimoni de la seva filla Elionor amb el fill del comte, el futur Joan I: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 466. Cf. els documents a J. CASAÑ, *Colección de documentos inéditos*, I, docs. XXIII i XXV i A. MASIÁ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 541-552. El mestre de Santiago, García Álvarez de Toledo, era a Logronyo, segons Ayala, però anà a reunir-se amb Pere el Cruel, que es retirava de Burgos (*Crónica*, any 1366, cap. 4, p. 540). M.T.F.].

1135. Per a tots aquests esdeveniments, vegeu AYALA, any 1366. [L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 101-106. V. DÍAZ MARTÍN, *Pedro I el Cruel*, p. 225-237. M.T.F.].

1136. Elogi justificat de la lleialtat dels vassalls de Pere el Cerimoniós, que en aquesta guerra, en què anava la llibertat i la independència dels seus regnes, van lluitar bravament, malgrat la situació angoixosa en què van trobar-se. Bé és veritat que el rei va donar-los exemple i no va estalviar treballs ni fatigues. Tot això contrasta amb l'actuació de molts súbdits del rei de Castella. [El rei Pere el Cerimoniós detalla a continuació la recuperació de les viles ocupades per Pere el Cruel a Aragó. Sobre la recuperació de les viles de la frontera meridional valenciana: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 467-474. M.T.F.].

dit rei de Castella, fuit e desheretat de sos regnes, anam al lloc de Calataiú, on fom reebuts per tots los habitants del dit lloc ab gran alegria, car eren eixits de poder de senyor estrany e eren tornats a llur propi senyor natural. E, per ço com lo dit rei de Castella havia fet privilegi al dit lloc de Calataiú, a suplicació dels jurats e prohòmens del dit lloc atorgam-los e fem-los privilegi que d'aquí avant fos e es nomenàs ciutat, alegrant-se de privilegis que ciutat deu haver. E així mateix se reté a nós Terol, e per semblant manera los atorgam privilegi de ciutat. La vila de Daroca no es reté, bé que en fos convidada per lo dit rei de Castella, qui personalment hi venc ab totes ses gentes; mas la dita vila se tenc esforçadament e així com a bons servidors nostres. És ver que gran res de les aldees de la dita vila foren estades preses e malmenades per lo dit rei, e per ço nós egualam-los ab los dits llocs de Calataiú e de Terol, que fos la dita vila de Daroca ciutat, e d'aquella hora a ençà són estades e són hui ciutats. E és cert que, en les dites ciutats de Calataiú e de Terol e altres llocs que el dit rei de Castella tenia a sa mà, trobam grans forniments, e en gran nombre, de viandes e d'armes que el dit rei de Castella hi havia meses, e encara ginys e trabucs e altres arneses de combatre forces. No res menys trobam grans obres e fort notables per fortaleces de les dites ciutat, així com torres e murs e valls e, encara, cisternes e pous secrets que, per defalliment d'aigua, les dites ciutats perdre no es poguessen. E el dit rei havia posat nom e títol a tota la terra que ens havia tolt, així en regne d'Aragó com en regne de València, Castella la Nova,¹¹³⁷ mas, per la gràcia de nostre Senyor Déus, lo dit títol durà poc, per tal com ab títol injust posseïa tot ço que ens havia tolt.

61 Aprés açò, lo dit comte de Trastàmara, pus hac la senyoria de tota la terra de Castella ab ajuda de mossèn Bertran de Claquí, qui poderosament era ab ell ab totes les dites grans companyes, obtenc, ab volentat dels barons e vassalls de la casa de Castella o de la major partida d'aquells, que fos elegit en rei de Castella, e així fon fet. Per la qual raó ell anà a la ciutat de Burgos on fon coronat, per ço com en aquella ciutat han acostumat de coronar-se los reis de Castella.¹¹³⁸ E, feta la dita coronació, nós fom requests que li complissem lo matrimoni que ja en temps passats era concordat de nostra filla, la infanta Dona Elionor, e de l'infant En Joan, fill primogènit del dit rei Enric de Castella. Lo qual matrimoni se tractà, nós estants en

1137. Encara que el nom de Castella la Nova ja devia aplicar-se al regne de Toledo, Pere el Cruel va voler fer aquest acte de nacionalisme, batejant novament les terres d'Aragó i València que tenia en el seu poder amb el nom de Castella.

1138. [La coronació d'Enric de Trastàmara com a rei de Castella fou celebrada a Barcelona, el 30 de maig de 1366, amb so de cimbals i campanes i amb lluminàries per les esglésies, els terrats i els carrers, i a l'endemà hi hagué processó de clergues. Per a la gent significava el final de la guerra amb Castella: *Crònica del Racional*, p. 139. M.T.F.].

lo lloc de Sessa, situat en Aragó,¹¹³⁹ ab sabuda e consell del rei de Navarra, qui lladoncs era ab nós durant la dita guerra. E, jatsia que nós venguéssim forçats de fer lo dit matrimoni, per ço com sabíem e érem certs que el dit rei En Pere de Castella era recorregut al rei d'Anglaterra, e, ab ajuda d'aquell, lo príncep de Gales, fill primogènit del dit rei d'Anglaterra,¹¹⁴⁰ devia passar ab lo dit rei En Pere a les parts de Castella, ab gran ajust de gents d'armes de les parts d'Anglaterra, per desheretar lo dit rei Enric del regne dessus dit de Castella per ell ocupat e pres, així com de fet se seguí, lo dit rei Enric requès-nos que el dit matrimoni fos consumat e acabat, e, nós, volents servir ço que havíem promès, trametem en Castella la dita infanta, filla nostra, e acompanyà-la-hi l'arquebisbe de Saragossa, apellat Llop de Luna, e ab d'altres companyes que nós per nostra honor hi trametem.¹¹⁴¹ E no passà molt temps que els dits rei En Pere e el príncep de Gales, ab les dites llurs companyes, entraren per Castella e combateren-se ab lo dit rei Don Enric, qui fo vençut e desbaratat en lo camp de Nájera e fugí passant-se a les parts de França. En la qual batalla foren preses molts, així de gents de nostra nació com de gents de Castella, entre els quals fonc lo comte de Dénia e lo mestre de Calatrava e mossèn Bertran de Claquí e molts de sa companya e d'altres.¹¹⁴² E lo dit arquebisbe de Saragossa,

1139. A Sessa, el 24 de març de 1364, foren signats els capitols entre Pere el Cerimoniós i Enric de Trastàmara, on s'estatuía el dit matrimoni. Vegeu CATALINA GARCÍA, *Castilla y León en tiempos de Pedro I*, pàg. 477-478. [A. MASÍÁ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 541-552. M.T.F.].

1140. El rei d'Anglaterra era Eduard III; el príncep de Galles era el Príncep Negre, Eduard també de nom.

1141. Elionor va passar a Castella en companyia de dona Juana Manuel, filla de don Juan Manuel i muller d'Enric de Trastàmara. També anaven en la comitiva, ultra l'arquebisbe de Saragossa, esmentat per la crònica, els ambaixadors Bernat de Tous i Domingo López Sarnés, merí de Saragossa (juliol 1366). ZURITA, llib. IX, cap. LXIII. [Juana Manuel, amb els seus fills, havia passat per Barcelona el 30 de maig cap a Castella; eren al Rosselló en qualitat d'ostatges pel seu marit mentre durés la guerra amb Castella. Li foren fetes festes per la ciutat: *Crònica del Racional*, p. 139. Sobre l'arquebisbe de Saragossa, Lope de Luna, cf. n. 1110. M.T.F.].

1142. Sobre la batalla de Nájera, que va tenir lloc el 3 d'abril de 1367, vegeu AYALA, any 1367; FROISSART, llib. II; EUGÈNE DÉPEREZ, *La bataille de Najera*, "Rev. Historique", CXXXVI, 1921. [La intervenció anglesa a Castella fou conseqüència del tractat de Libourne conclòs el 23 de setembre de 1366 entre el Pere el Cruel, el Príncep Negre, Navarra i Portugal per tal de retornar-li el tron: A. GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Los ingleses en España* (s. XIV), "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", IV (1951), p. 215-319. P.E. RUSSELL, *The English Intervention in Spain and Portugal in the time of Edward III and Richard II*, Oxford, The Clarendon Press, 1955. L.J. A. VILLALON, *Spanish involvement in the Hundred Years War and the battle of Nájera*, a *Hundred Years War. A Wider Focus*, ed. L.J. A. VILLALON, D.J. KAGAY, Leiden, Brill, 2005, p. 3-74. Cf. també sobre la batalla de Nájera, de la qual dóna notícia la *Crònica del Racional* (p. 140): M. de RIQUER, *El arte de la guerra en Eiximenis y el conde de Denia*, a *Caballeros medievales y sus armas*, Madrid, Instituto Universitario "General Gutiérrez Mellado", Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1999, p. 25-43. F. CASTILLO CÁCERES, *Análisis de una batalla: Nájera*, "Cuadernos de Historia de España", LXXIII (1991), p. 107-146. Sobre l'empresonament a Nájera del comte de Dénia, que dirigia una de les dues ales de l'exèrcit trastamarista, i el seu rescat, cf. n. 985 i també: P. RYCRAFT, *The return of the Count of Denia*, a XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la sentència arbitral de Torre-*

qui, en la ciutat de Burgos, haüt ardit de la dita batalla, fugí ab la dita infanta, filla nostra, e encara ab la reina de Castella, muller del dit rei Enric, e ab lo dit infant En Joan, primogènit seu, e ab una filla llur.¹¹⁴³ E la dita infanta, filla nostra, romàs ab nós, e la dita reina, ab sos infants, se n'anà en França al dit rei Enric, marit seu.

62 E, estant lo dit rei Enric en les parts de França, lo rei de França donà-li sosteniment de vida, e, ab consell seu, tractà de tornar en son regne que havia perdut, e menà-se'n ab si molta bona gent de França, entre els quals fon mossèn Bertran de Claquí, qui ja hi era estat en servei nostre en lo temps que el rei Don Pedro fon desheretat. E tenc lo camí de les muntanyes de Jaca e entrà-se'n per la partida d'Almazán, e per ço com nós érem en alguns tractaments ab lo dit rei En Pere, après que hac cobrat son regne, de manament nostre los llocs nostres, qui eren en les extremitats d'Aragó vers Castella, cridaven apellido així com les gents qui contra nostra volentat passaven per nostres regnes e terres.¹¹⁴⁴ Emperò lo dit rei Enric cobrà la ciutat de Burgos e, après que l'hac cobrada, posà siti sobre Toledo. E, com hi hac tengut lo siti tro a mig any, cobrà-lo e, après, anà a les parts de Sibília, on sabia que era lo rei Don Pedro, car la terra li consentia per lo maltractament que el dit rei Pere los faïa, car, si era mal en lo seu primer regiment, ja fon peyor en lo recobrament que hac fet de la sua terra. E esdevenç-se que el dit rei En Pere venc a

llas, 1304-2004, València, Universitat de València, 2005, I, p. 417-434. També fou capturat el vescomte Felip Dalmau de Rocabertí: L. J. A. VILLALON, cit., p. 70. M.T.F.].

1143. La muller d'Enric de Trastàmara era, com ja hem dit, dona Joana Manuel, filla de don Joan Manuel.

1144. El Cerimoniós estava en tractes amb el Príncep de Galles i amb Pere el Cruel. Vegeu ZURITA, llib. IX, cap. LXIX i LXX. Sobre el lloc per on degueren entrar les Companyies d'Enric de Trastàmara, que altres fonts diuen ésser Andorra o l'Empordà, vegeu ZURITA, *loc. cit.* El Cerimoniós tenia aleshores una treva amb Pere el Cruel. També en Zurita l'itinerari que va seguir Enric de Trastàmara. [Pere el Cerimoniós temia l'atac dels anglesos a les seves terres; per això procurà negociar amb ells i també amb Pere el Cruel i no volgué comprometre's en una aliança amb França, com volia Francesc de Perellós, que podia posar en gran perill els seus regnes. Temia també que el pas de les tropes d'Enric de Trastàmara comprometria la seva seguretat. No solament es cridà "apellido" a Aragó, sinó que a Catalunya fou convocat l'usatge "Princeps namque", és a dir, la mobilització general per impedir el pas del comte de Trastàmara i les seves tropes, però el comte passà igualment, durant el mes de setembre, i a la fi d'aquest mes ja era a Calahorra. A mitjan novembre de 1368, el rei de França envià Du Guesclin a Castella a ajudar Enric de Trastàmara; les seves tropes entraren pel Pallars i la Vall d'Àneu, prengueren Tremp i causaren estralls, sense que Pere el Cerimoniós pogués impedir-ho, malgrat haver convocat gent per a la defensa: J. MIRET I SANS, *Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France*. P.E. RUSSELL, *The English Intervention*, p. 128-131, 141-142. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La convocatoria del "usatge Princeps namque" en 1368 y sus repercusiones en la ciudad de Barcelona*, a *El temps del Consell de Cent. I. L'emergència del municipi, segles XIII-XIV*, coord. M. ROVIRA, S. RIERA, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, p. 79-107, concretament, p. 79-90 (Barcelona. Quaderns d'Història, 4). Versió anglesa: *The invocation of "Princeps namque" in 1368 and its Repercussions for the City of Barcelona*, a *The Hundred Years War. A Wider Focus*, ed. L.J.A. VILLALON; D.J. KAGAY, Leiden, Brill, 2005, p. 297-330. ID., "Defensar lo principat de Catalunya", p. 186-191. M.T.F.].

batalla contra lo dit rei Enric vers les partides del castell de Montieil; en la qual batalla lo dit rei En Pere fon desbaratat e mes-se en lo dit castell de Montieil. E, estant en aquell, fon fet tractament ab lo dit mossèn Bertran de Claquí, qui li donà sa fe que no el calia tembre. Del qual castell isqué lo dit rei Pere sots esperança de fe que li era dada per lo dit mossèn Bertran. E, com fon fora del dit castell, venint al dit tractament, present lo dit mossèn Bertran, alguns desrengaren contra lo dit rei En Pere e retingueren-lo com a pres. E lo dit rei Enric, sabent que era a mà sua lo dit rei En Pere e dins un hostel en què el trobà, mes mans contra ell per alciure'l. E el dit rei Pere féu continent de defendre's, e, finalment, los qui eren ab lo rei Don Enric ociïren-lo. E, com lo hagen mort, tolgueren-li lo cap, lo qual lo dit rei Don Enric féu portar a Sibília. E ab açò fon finada la dita guerra dels dits dos reis, romament lo dit rei Don Enric senyor e rei del dit regne de Castella.¹¹⁴⁵

63 E, com lo dit rei Don Enric fon fortificat en son regne, nós fom requests per ell del fet del matrimoni de la dita infanta, filla nostra, ab l'infant En Joan, fill seu primogènit. E nós estàvem aturats de trametre-hi la dita infanta, volents que el dit rei Enric complís a nós certes covinences que eren entre ell e nós, les quals devia complir a nós com hagués possessió de son regne, per la qual nos devia lliurar molts e diverses llocs qui eren en les fronteres de Castella vers lo regne nostre d'Aragó, així com eren Molina ab ses aldees Almazán, Sòria e Conca, e, en les fronteres de regne de València, Requena e Moia, e alguns altres llocs. E, com nós requerim que ens complís ço que ens havia promès, respòs que per corts generals era acordat e estret que lloc algun de regne de Castella no ens fos donat ne lliurat, car deïen que seria gran minva e gran interès del regne de Castella, mas que era aparellat de dar-nos diners, e així se hac a fer, car entre tres pagues ne reebem cent vuitanta mília florins d'or d'Aragó o altres monedes equivalents als dits florins.¹¹⁴⁶

1145. Per a aquests esdeveniments, les fonts ja citades (AYALA, FROISSART, resumides per CATALINA GARCÍA, *op. cit.*). La batalla prop de Montiel va tenir lloc el 14 de març de 1349. La mort del rei de Castella fou el 23 del mateix mes. Observem que, segons la crònica del Cerimoniós, la mort de Pere el Cruel no fou obra del seu germà Enric, sinó dels qui eren amb ell. Cf. § 65. [L. SUÁREZ, *Castilla*, p. 122-129. V. DÍAZ MARTÍN, *Pedro I el Cruel*, p. 263-275. El primer d'abril de 1369 Barcelona celebrà la mort de Pere el Cruel amb lluminàries: *Crònica del Racional*, p. 141-142. M.T.F.].

1146. En saber la mort del rei Pere el Cruel, Molina, amb les seves aldees, el castell de Requena, Cañete i altres poblacions del regne de Castella, frontereres, van lliurar-se al rei d'Aragó. La crònica omet parlar de la guerra que es va encendre entre el Cerimoniós i el nou rei de Castella. Alguns dels principals llocs que el Cerimoniós reclamava per seus segons els pactes, havien estat donats per Enric de Trastàmara a Du Guesclin, que tenia interès a rescatar-los o conservar-los. És notable el fet que la crònica omet el regne de Múrcia entre els territoris que Enric havia de lliurar a Pere III, essent com era el més important. Probablement, el rei cerca d'atenuar així la seva claudicació. Vegeu ZURITA, llib. X, caps. v-vii. [Molina prestà homenatge i jurament al rei Pere el Cerimoniós el 22 de maig de 1369. Requena també ho féu el mes d'agost i el rei hi envià tropes, però el primer de setembre García de Albornoj ja s'havia emparat de Requena. En canvi, Molina continuà en mans del Cerimoniós fins a la pau de 1375: A. GUTIÉRREZ DE

64 E, per tal com les requestes lo dit rei de Castella nos faia per raó del dit matrimoni de nostra filla, jatsia que nos desplaqués molt, haguem-ho a fer, esguardant aquell temps en què companyes estranyes estaven aparellades contra nós del regne de França, e, així mateix, en nostres regnes havia mortaldats e fams;¹¹⁴⁷ per què haguem a complir la volentat del dit rei. E en aquest temps era passada d'aquesta vida la reina Dona Elionor, muller nostra e filla del rei de Sicília.¹¹⁴⁸ E trametem la

VELASCO, *Molina en la Corona de Aragón (1369-1375)*, "Teruel", 6 (1951), p. 75-128. M. LARRIBA BACIERO, *El señorío de Molina de Aragón en la Corona catalano-aragonesa (1369-1375)*, Diputación prov. de Guadalajara, 1994. M.T. FERRER, *Les relacions internacionals de la Corona catalanoaragonesa*, en curs de publicació. Pel que fa a Múrcia, fou reivindicada pel Cerimoniós, tant mentre el regne es mantingué petrística com després que reconegués com a rei Enric de Trastàmara; hi hagué una gran tensió i semblava que la guerra esclataria de nou. Hi hagué negociacions, alguna conspiració, l'arbitratge del duc d'Anjou i finalment la incursió des de Múrcia contra les terres d'Oriola i la presa de Crevillent pels castellans el 1375. Aquell mateix any, ateses les condicions adverses que la crònica comenta seguidament, fou signada la pau amb Castella amb una indemnització en diners per les terres promeses i que Enric de Trastàmara es negava a lliurar: M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 480-500. Cf. el tractat de pau de 1375 a A. MASIÀ, *Relación castellano-aragonesa*, II, p. 597-605. M.T.F.].

1147. Després de la pesta negra de 1348, hi havia hagut la glàndola en 1362, 1371 i 1375. A la d'aquest any darrer es refereix, sens dubte, la crònica en parlar de les grans mortaldats. L'any abans, 1374, hi hagué a tot Catalunya, però especialment a Barcelona, una greu penúria i carestia de queviures, fins a l'arribada de naus de Flandes (vegeu *Crònica del racional de la ciutat de Barcelona*, I, pàg. 119, 134, 144, 150 i 148-149). Quant a les "companyes estranyes" aparellades en el regne de França, A. PAGÈS (notes a la *Crònica*, pàg. 439), creu que la crònica es refereix a les que Bertrand Du Guesclin tenia ençà del regne amb la intenció d'entrar en el Principat; vegeu *Cortes de Cataluña*, III, pàg. 12). Però cal tenir en compte que l'amenaça d'aquestes companyes és de l'any 1368, i les notes són del 1375. El més probable és que es refereixi a l'entrada de Jaume IV de Mallorca. Cf. n. 1162. [La referència a companyies estrangeres és efectivament de 1374; cf. també n. 1162: C. PUIGFERRAT I OLIVA, *Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic 1374-1376*, "Ausa", XIX-144 (2000), p. 73-106. P. VERDÉS PIJUAN, *La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera*, "Miscel·lània Cerverina", 12 (1998), p. 5-23. M.T.F.].

1148. La reina Elionor, filla de Pere II de Sicília i d'Elionor de Caríntia, va morir a Lleida, el 20 d'abril de 1375. No és sense motiu que la crònica dóna ací la notícia de la seva mort; ella va oposar-se amb totes les seves forces a la realització del matrimoni entre la seva filla Elionor i el príncep Joan de Castella. Per això el Cerimoniós, mentre ella va viure, no va gosar tirar endavant el projecte. Observem que ell ací no enllaça l'un fet amb l'altre; però, precisament perquè s'enllacen tant, el col·loca en aquest punt. (Vegeu l'Apèndix a la crònica.) Observem també el salt cronològic que fa la narració. De la batalla de Montiel fins a la celebració del matrimoni del príncep Joan amb la infanta Elionor, van passar sis anys, que la crònica despatxa en poc més d'una plana. [Cf. F. MARTÍNEZ MARTÍNEZ, *El tercer casamiento de Pedro el Ceremonioso*, a III Congreso de Historia de la Corona de Aragón, I, València, 1923, p. 541-577. U. DEIBEL *La Reyna Elionor de Sicília, a Sobiranes de Catalunya*, "Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 1928. M.M. ANGLADA; À. FERNÁNDEZ; C. PETIT, *Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília a l'arxiu de la catedral de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 1992. J. RIERA I SANS, *La coronació de la reina Elionor (1352)*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 26 (2005). *Homenatge a la Professora Dra. Carme Batlle i Gallart*, p. 485-492. La reina donava la culpa al Trastàmara de totes les dificultats que patien. El mateix rei s'havia mostrat disposat a aliar-se amb els benimerins del Marroc per tal de fer guerra a Castella a fi "de confondre lo rey don Enrich e gitar-lo del regne", "en venjança de la malvestat que li vol fer a ell", "per qui ell és rey e de qui ha reebuts tants benifets e tantes gràcies com tot lo món sap": M.T. FERRER, *Les relacions internacionals de la Corona catalanoaragonesa*, en curs de publicació. M.T.F.].

dita nostra filla, acompanyada de prelats e barons e cavallers, així com de nostra dignitat reial se pertanyia, mas per ordinació de Déu no hi visqué molt e morí, lleixats dos fills, dels quals lo primogènit és jurat primogènit de Castella e és nét nostre.¹¹⁴⁹

E ab açò hac fi e determinació lo dit sisè capítol, lo qual és del fet de la dita guerra de Castella.

65 Ací feneixen tots los fets del dit sisè capítol, dins lo qual són escrits tots los afers de la guerra que haguem ab lo rei de Castella, la qual durà nou anys e mig, en què són declarats tots los fets qui s'entrevengueren entre nós e nostres vassalls e gents, de l'una part, e el rei de Castella e sos vassalls, de l'altra. E, jatsia que diverses fets d'armes e morts de persones e ocupacions de llocs hi fossen entrevenguts, emperò, en la fi de la dita guerra, lo dit rei de Castella, per juí de Déu, qui baixa ergull e exalça humilitat, condemnà lo dit rei de Castella dues vegades en perdició de sos regnes.¹¹⁵⁰ E, la darrera vegada que perdé sos regnes, perdé la persona e fon escapat per mà de son enemic, ço és, lo rei Enric, frare seu,¹¹⁵¹ així com aquell qui ho mereixia, per ço com tota la sua guerra fon injusta e maliciosa del primer dia que la començà tro a la fi, car tantes e tan diverses foren les sues crueltats e morts que donava e desmembraments que faïa a les gents nostres, com no es volien tantost retre a la sua senyoria, ocient e matant-los, car no perdonava *cui sexui vel etati*.¹¹⁵²

1149. Les capitulacions matrimoniales són del 12 d'abril de 1375. La cerimònia matrimonial va celebrar-se a Sòria, el 18 de juny d'aquell mateix any. La mort, essent ja Elionor reina de Castella, va tenir lloc el 13 de setembre de 1382, a la vila de Cuéllar, de sobrepart (P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 277). Els dos fills que va deixar foren el rei de Castella Enric III *el Doliente* i l'infant Ferran, el d'Antequera. Observem l'afegit: "e és nét nostre", referint-se al primer. En realitat, ho eren tots dos; però el que volia dir aquí el rei Pere és que un nét seu ocuparia el tron de Castella, el tron del seu rival Pere el Cruel. [R. OLIVAR BERTRAND, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal: relación cortesana de los enlaces matrimoniales... en el siglo XIV*, Barcelona, A. Martín, 1949. J.E. RUIZ-DOMÈNEC, *Leonor de Aragón*, cit. abans. M.T.F.].

1150. En 1366 i en 1369 (§§ 59 i 62).

1151. Recordem que abans (§ 62) ha dit que *tolgueren-li lo cap*; però que no ha dit que fos el seu germà qui l'hi hagués tolt.

1152. Els tallava els punys i els peus i el nas. Això es va esdevenir, per exemple, amb els habitants de Calataiud i altres poblacions que van resistir-li, i això s'esdevenia fins i tot amb missatgers. Per això, en ocasió que el Cruel l'acusava de no enviar-li les seves lletres per persones de qualitat, el Cerimoniós li respongué que ell prou voldria fer-ho altrament: "mas havémoslo a fer —afegia— por vuestra condición, que es tal, que ninguno osa ir a vos, que bueno sea, ni fiar de vos, porque todos los remetedes espunyados e esnarigados". (Vegeu J. COROLEU, *Cartas en las cuales don Pedro de Castilla y don Pedro el Ceremonioso recíprocamente se retratan*, "La España Regional", III, 1887, pàg. 713-722; R. OLIVAR BERTRAND, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal*, pàg. 207.). [Fou creada una confraria de mutilats per ajudar aquesta gent: *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, XL, Barcelona, 1876, doc. 43. A. ALTISENT, *L'almoïna reial a la cort de Pere el Cerimoniós. Estudi i edició dels manuscrits de l'almoïner fra Guillem Deudé, monjo de Poblet (1378-1385)*, Poblet, 1969, p. 99-101. Cf. també, sobre gent executada a Oriola després de la rendició: M.T. FERRER, *La frontera meridional*,

APÈNDIX

1 Aprés que fom eixits dels afers de les guerres, trobants-nos en pau, fem mulle-
 rar nostre primogènit, lo duc Joan de Gerona,¹¹⁵³ ab la filla del rei de França, la qual
 sobiranament era dotada de bellesa, e la qual, com fos amenada per complir lo
 matrimoni, en lo camí, li venc malaltia, ço és, en la vila de Besers.¹¹⁵⁴ E lo dit duc,
 espòs seu,¹¹⁵⁵ havent desig de veure-la per raó de la sua dita bellesa, desfressat, ab si
 terç de cavall, anà a Besers, e allí, entrant molt secretament, se veeren, e, les vistes
 fetes, lo dit duc, molt despagat, tornant-se'n, no pogué ésser en Narbona, que ella
 hac retuda la sua ànima a Déu.¹¹⁵⁶

En aquest temps mateix donam nostra filla segona que haguem de la primera
 muller, apellada Joana, al comte d'Empúries, com li fos morta la muller infanta de
 Sicília, apellada Blanca, qui jau a les menoretas de Barcelona.¹¹⁵⁷

Ítem, en lo temps mateix, morí nostra filla, la reina Constança, muller del dit
 rei Frederic de Sicília, romanent-ne una filla apellada Maria,¹¹⁵⁸ la qual creixent,

p. 315-319 (p. 447-450 a *Entre la paz y la guerra*). M.T. FERRER, *Les relacions internacionals*, nota 35, en curs de publicació. M.T.F.].

1153. Aquesta manera d'anomenar el primogènit ens sembla inusitada aleshores. Hom hauria dit: el duc de Girona, o el duc, o l'infant En Joan, o el primogènit; o l'infant En Joan, duc de Girona; però no lo duc Joan de Gerona. Ja A, PAGÈS, ed. *Crònica* (pàg. LIX), troba la forma estranya.

1154. Besiers.

1155. Tampoc el mot *espòs* no ens sona com a usitat en el segle XIV. [En realitat, Joan Coromines el documenta des del segle XIII, en el sentit de "persona unida a una altra en matrimoni"]. Adhuc admetent que no és En Pere Miquel Carbonell l'autor d'aquest apèndix, cal admetre, ens sembla, per aquestes i altres raons, que fou redactat en època bastant posterior a la redacció de la *Crònica*, o simplement que el redactor va aprofitar algun text anterior per a la seva redacció i va manipular-lo a la seva manera. Cal tenir en compte, però, que *espòs* en aquest temps no vol dir *marit*, sinó *promès formalment*.

1156. Es tracta de Joana de Valois, filla del rei de França Felip VI de Valois. Les noces havien tingut lloc l'any 1370, per procuració. BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 285. [La infanta Joana de Valois morí a Besiers el 16 de setembre de 1371: *Crònica del Racional*, p. 145. Sobre les esposalles de l'infant Joan amb aquesta princesa, la visita de l'infant a la promesa greument malalta: J.M. ROCA, *Johan I d'Aragó*, p. 39-64. M.T.F.].

1157. El comte d'Empúries era Joan, fill de l'infant Ramon Berenguer, i cosí de Pere el Cerimoniós. El seu pare li havia donat el comtat d'Empúries. S'havia casat en primeres noces amb Blanca, filla del rei Pere II de Sicília i germana de la reina Elionor, muller del Cerimoniós. Les noces havien tingut lloc el 3 d'agost de 1364. ZURITA, llibre IX, cap. LIX. La infanta Joana era filla del primer matrimoni de Pere el Cerimoniós amb Maria de Navarra. Les noces de Joan i Joana van tenir lloc l'any 1372. [El casament es portà a terme el 10 de febrer de 1373: *Crònica del Racional*, p. 146; M.M. COSTA, *Joana d'Aragó* cit. i també: X. de SALAS, *Inventari de béns mobles de la infanta Joana*, "Analecta Sacra Tarraconensia", VIII (1932), p. 117-126. P. SANAHUJA, *Mobiliari de la infanta Joana, filla de Pere III*, "Analecta Sacra Tarraconensia", XII (1936). *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, II, p. 165-172. Á. JAVIERRE, *Testamento y codicilo de la infanta Juana de Aragón, condesa de Ampurias*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", VI (1956), p. 449-466. J. FELIP I SÀNCHEZ, *La tomba de la infanta Joana, comtessa d'Empúries al monestir de Poblet (segle XIV)*, "Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà", 23 (2005), p. 26-30. M.T.F.].

1158. Sobre les noces de Frederic IV de Sicília i Constança, filla del Cerimoniós, vegeu abans, cap.

los barons del regne se llevaren e exhortaren lo dit rei llur, dient-li en qual manera la casa d'Aragó havia presa la senyoria del dit regne de Sicília sens voluntat e consentiment del papa per qui es tenia, per què los reis, predecessors seus, no l'havien posseït ab lo títol que el devien posseir. E així li consellaven que ell lo's faés confermar per lo papa. E aquest fo un punt. L'altre punt era, de què l'assabentaren, que, com lo rei Frederic, son avi, hagués ordonat en son testament que, en lo regne de Sicília, no pogués heretar sinó mascle, e que, per defalliment de mascle, tornàs a la casa d'Aragó,¹¹⁵⁹ e ell no hagués progènia masculina, mas femenina, li daven de consell que més valia que la sua filla, qui era la sua carn, hi heretàs que no mascle llunyedà, al qual consell lo dit rei de Sicília donà orella; per la qual raó tramès en Roma e, ab gran suma de moneda que en donà lo dit rei, obtenc la confirmació e concessió del papa, que era apellat Gregori,¹¹⁶⁰ e per ço fon imposat nom a la dita concessió *Gregoriana*, així que, llavors, lo vincle de la casa d'Aragó, segons opinió d'alguns, fo extint.

2 Aprés morí lo dit Frederic, rei de Sicília, l'any de la carestia que hom comptava mil e tres-cents setanta-quatre, lleixant la dita filla Maria, de la qual quatre barons d'aquell regne, principalment davant los altres, se faeren vicaris per quatre parts del regne que es partiren ço és, Artal d'Alagó, mestre justicier, de la vall de Not, e Don Bartolomeu d'Aragó, de la vall de Mena, e mestre de Xaramunt, de la major partida de la vall de Matzara, e lo comte Guillem de Peralta, de la menor part de la propdita vall s'empararen.¹¹⁶¹

En aquest any lo infant de Mallorca, qui era fugit en França, entrà en Catalunya enemigament ab dos milia hòmens d'armes, e venc fins davant Barcelona, e així

vi, § 29. [Cf. abans nota 1043. La reina morí a Sicília el 1363. Com es pot veure, l'Apèndix no segueix un ordre cronològic. Hi fa referència perquè vol introduir el tema de Sicília i de la reina Maria, la seva filla. M.T.F.].

1159. Aquesta era, en efecte, la voluntat de Frederic el Vell (Frederic II o Frederic III, com s'anomenava ell mateix). Cf. n. 1163.

1160. Es tracta de Gregori XI (1378). [Cf. sobre el regnat de Frederic IV i el tractat de pau de 1372 entre Nàpols i Sicília, amb la intervenció papal, on es parla de la clàusula que garantia els drets de successió de Maria: F. GIUNTA, *Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo*, p. 158-201, sobre el tractat: p. 192-194 i 203 (traducció de: *Aragonesi e Catalani nel Mediterraneo*, i. *Dal regno al Viceregno in Sicilia*, Palerm, U. Manfredi ed., 1953). S. FODALE, *Alumni della perdizione. Chiesa e potere in Sicilia durante il Grande Scisma (1372-1416)*, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2008, p. 24-28. M.T.F.].

1161. La data de la mort de Frederic IV és equivocada. Cf. més avall, n. 1163. [Artal d'Alagó era el vicari general i tutor de la reina Maria, per designació de Frederic IV, però Artal donà participació en el govern a Manfredi Chiaromonte, comte de Modica i almirall del regne, a Guillem de Peralta, comte de Caltabellotta i a Francesc de Ventimiglia, comte de Geraci. Sobre el govern dels quatre vicaris: F. GIUNTA, *Aragoneses y catalanes*, p. 202-213, i sobre el poder baronal: H. BRESC, *Un monde méditerranéen*, p. 797-831. Les valls esmentades són Val di Noto, Valdemone (Vall de Mena a l'apèndix) i Val di Maza-
ra. M.T.F.].

com tost fon entrat per via de la Seu d'Urgell, així tost de passada, sens aturar-s'hic, isqué per la via de la vall d'Aran e encontinent morí ab herbada que li fon dada.¹¹⁶²

Aprés, nós sabent la mort del dit rei Frederic de Sicília, cunyat e gendre nostre, e sabent que els dits barons contractaven, sens nostre consentiment, matrimoni de la dita infanta ab lo comte de Virtut,¹¹⁶³ trametem ambaixada a aquells dits barons per desenganar-los, que es guardassen de fer matrimoni de la dita infanta, com no es pertangués a ells, mas a nós, qui érem son avi, e lo regne tenguessen per nós a qui es pertanyia de dret, per virtut del testament del rei Frederic lo Vell.¹¹⁶⁴ E los nostres ambaixadors mostraren-los lo trasllat autèntic de la clàusula hereditària del dit testament; los quals barons no volgueren obeir, per què los nostres ambaixadors se'n tornaren, reportant-nos resposta de contradicció. Per la qual raó nós, essent molt indignats, emprenguem de passar personalment en lo dit regne, e so-

1162. L'infant de Mallorca és el fill de Jaume III de Mallorca, i és conegut generalment amb el nom de Jaume IV. Enric de Trastàmara l'havia fet presoner a Burgos, on es trobava malalt i allitat el mallorquí quan el bastard va entrar-hi per segona vegada vencedor. Enric va traspasar-lo a Bertrand Du Guesclin, en pagament de deutes. I Du Guesclin el va posar en llibertat, mitjançant rescat pagat per la seva muller Joana de Nàpols i la seva germana Isabel. Després Jaume va aparellar l'expedició a què s'ha referit la crònica (cap. vi, § 64) i de què parla aquí. L'infant i els seus homes van acabar, travessant l'Aragó, per refugiar-se a Castella, i a Sòria va morir Jaume IV (febrer de 1375), probablement de mort natural (vegeu LECOY DE LA MARCHE, *Les relations de la France avec le royaume de Majorque*, II, pàg. 184-186 i 196-202). [Cf. sobre l'expedició de l'infant de Mallorca, n. 1147, i *Crònica del racional*, p. 149. E. MOLINÉ Y BRASÉS, *Noticiari català dels segles XIV y XV, de Joan Toralles*, "Butlletí de l'Ateneu Barcelonès", I (1915-1917), p. 211-220, concretament p. 214-215. J.R. JULIÀ VIÑAMATA, *Defensa y avituallamiento de los castillos del Rosellón y la Cerdaña en la segunda mitad del siglo XIV*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 9 (1988), p. 281-309, concretament p. 289-291. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La presión fiscal en un año difícil: Cataluña a mediados de 1374-mediados de 1375*, "Mayurqa", 27 (2001), p. 27-45. Id., "Defensar lo principat de Catalunya", p. 191-199. C. PUIGFERRAT, *Fam, guerra i pesta*, cit. Sobre Jaume IV de Mallorca: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 247-273. E. OLIVERES DE PICÓ, *El rei sense reialme (Jaume IV de Mallorca)*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1965 (Episodis de la Història, 70). M.T.F.].

1163. Frederic IV de Sicília va morir el 27 de juliol de 1377 (ZURITA, llib. x, cap. xxii). El comte de Virtut era Joan Galeazzo Visconti, nebot de Bernabò, senyor de Milà (vegeu més avall). [Sobre el projectat matrimoni de la reina Maria amb Giangaleazzo Visconti, decisió personal d'Artal d'Alagó, i les protestes que suscità a Sicília mateix i per part de l'avi de la reina, Pere el Cerimoniós, cf. F. GIUNTA, *Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo*, p. 205-211. A. BOSCOLO, *L'affermazione aragonese in Sicilia dopo la morte di Federico il Semplice (1377-1396)*, a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, p. 365-375. G. BERNUZZI, *Relazioni politico-diplomatiche tra i signori di Milano e la Corona d'Aragona durante il regno di Pietro il Cerimonioso. L'epoca di Galeazzo II, Bernabò e Gian Galeazzo Visconti (1355-1387)*, "Nuova Rivista Storica", LXIV (1980), p. 265-304, concretament p. 298-301. M.T. FERRER I MALLOL, *La política siciliana de Pere el Cerimoniós*, a *Els catalans a Sicília*, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 1992, p. 35-40, <http://hdl.handle.net/10261/25216> i també *La guerra d'Arborea*, p. 571-590 i *Martí I l'Humà (1396-1410)*, en curs de publicació. M.T.F.].

1164. Un bon resum d'aquest testament en ZURITA, llib. vii, cap. xxxix. [Cf. també: G. LA MANTIA, *Il testamento di Federigo II aragonese, re di Sicilia*, "Archivio Storico per la Sicilia", 2-3 (1936-1937), p. 13-50. S. FODALE, *Alunni della perdizione*, p. 33. M.T.F.].

lemnement posam nòstron¹¹⁶⁵ estendard, cridant lo passatge. E, faent l'estol, fem prendre per muller al dit nostre primogènit, duc Joan de Gerona, la filla del comte d'Armanyac, apellada Mata, molt bona e honesta dona, de la qual procreà una filla, apellada Joana; la qual duquessa, nora nostra, visqué poc temps, la qual per sa bondat fo molt planta per nós e per la terra.¹¹⁶⁶

Més avant fem fer noces al nostre fill menor, l'infant Don Martí, ab la filla qui era romasa del comte de Luna, qui era mort temps havia, la qual era romasa here-tera de son pare, jatsia lo dit infant e comtessa fossen estats esposats en poquesa.¹¹⁶⁷

En lo temps que la guerra de Castella durà, lo rei Don Enric, estant comte de Trastàmara, comanà son fill a nós, apellat infant Don Joan, qui el tenguem com a nostre fill, lo qual, estant en nostra cort, desitjà molt haver per muller la infanta Dona Elionor, filla nostra e de la reina Dona Elionor, siciliana, muller nostra, qui llavors vivia, car al dit infant plagué molt a l'ull, per ço com la dita infanta era molt bella creatura. E, essents lo dit rei Don Enric e son fill, lo dit infant, en Castella, lo fill requeria lo pare que li faés dar per muller la dita infanta Dona Elionor. Per la qual raó lo dit rei de Castella ne féu missatgeria a nós, qui lo haguérem a fer volenter, mas perquè a la dita reina, muller nostra, e mare de la dita infanta, no plaïa, per ço com la casa nostra d'Aragó havia haüt molt d'afany e dan per lo dit rei Don Enric, majorment que se'n fos empobrida, volia-li gran mal e, com n'òia parlar, se'n regirava, e no ho volgué consentir, e nós, per complaure-li, no ho fem.¹¹⁶⁸

1165. Creiem que aquesta forma del possessiu, amb *n* final, no apareix abundantment fins al segle xv avançat en els textos. [Ho confirma Joan Coromines al seu *Diccionari etimològic i complementari*]. [L'estendard per a l'expedició a Sicília fou posat el 10 de març de 1378: *Crònica del racional*, p. 153. M.T.F.].

1166. Mata era filla del comte Joan d'Armanyac. El matrimoni tingué lloc en 1373. La infanta va morir per l'octubre de 1378 a Saragossa. La seva filla Joana havia nascut a Daroca a primers d'octubre de 1375. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 286-287; ÀUREA L. JAVIERRE, *Matha de Armañac, duquesa de Gerona*, "Boletín de la Real Academia de la Historia", xcvi, Madrid, 1930, pàgs. 107-247. [Mata arribà a Barcelona el 24 d'abril de 1373 i es casà amb l'infant Joan l'endemà 25. Llavors encara no es feia l'estol: *Crònica del racional*, p. 147. M. MADURELL I MARIMON, *Les noces de l'infant Joan amb Matha d'Armanyac*, "Estudis Universitaris Catalans", xix (1934), p. 1-57. J.M. ROCA, *Johan I d'Aragó*, p. 65-93. A. JAVIERRE I MUR, *Mata d'Armanyac, duquessa de Girona*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1967 (Episodis de la història, 81). M.T.F.].

1167. L'infant Martí (Martí l'Humà) va casar-se amb Maria, filla de Llop de Luna i de Brianda d'Agout (13 de juny de 1372). BOFARULL, *op. cit.*, II, pàg. 291; ÀUREA L. JAVIERRE, *Maria de Luna, reina de Aragó*. [El casament de l'infant Martí amb Maria de Luna s'havia realitzat un any abans del de l'infant Joan, a Barcelona: *Crònica del racional*, p. 145-146. N. SILLERAS FERNÁNDEZ, *Power, piety and patronage in late medieval queenship. Maria de Luna*, Nova York, Palgrave Macmillan, 2008, p. 21-24. (Trad.: *Maria de Luna. Poder, piedad, y patronazgo de una reina bajomedieval*, Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC), 2012). M.T. FERRER, *Martí I l'Humà (1396-1410)*, en curs de publicació. M.T.F.].

1168. Recordem que la crònica ja ha parlat més breument de tot això (cap. vi, § 64). L'autor de l'Apèndix ho ha volgut ampliar. [Cf. n. 1147 i 1148. M.T.F.].

E, vengut lo temps que l'estol fon a punt de tot compliment en nombre de trenta galeres e vint-e-quatre naus e d'altres navilis, entre tots més de vuitanta fustes, e, meses los viures e ja recollides les robes de tothom, que no calia sinó recollir cavalls e les persones, alguns mals consellers nostres, subornats per los dits barons de Sicília, desconsellaren-nos que no hi anàssem, dient-nos com érem vell e, per raó de la vellea, nostra persona no era ben disposta a soferir treballs, ans era de repòs, e que, mudant l'aire, terreny e les aigües, hi poríem tantost morir en Sicília. Per lo qual consell nós faeren retraure del dit passatge e fem desarmar lo dit estol, la qual cosa fo molt desplaent a la dita reina, muller nostra, per ço com desitjava tornar en sa terra d'on era nadiva; però hac-hi haver contra sa volentat paciència, e, pus viu que el nostre voler passat era del tot romàs, suplicants molt humilment que, pus nós no hi enteníem passar, que donàssem nòstron dret al dit infant En Martí, fill nostre e seu, lo qual ella coralment amava, e nós la'n metíem en esperança de fer-ho per temps esdevenidor; e, com ella no ho poc així tost obtenir, estec-ne consirosa e angoixosa, en tant que per sobres de desig ne morí en l'any mil e tres-cents setanta-cinc.¹¹⁶⁹

3 E, morta la dita reina, lo rei Don Enric de Castella nos requerí que la dita nostra filla donàssem a son fill, e, si no ho volíem, que ens desafiava. E nós, considerants les grans despeses que havíem fetes per los fets dels genovesos e de Sardenya e per lo rei de Castella, de què n'havíem venut e empenyorat tot nostre patrimoni o quaix, e ujat dels mals e afanys e treballs, e, considerants los grans serveis que ens havia fets, acordam de dar-la-li. E així la li trametem mitjançant l'infant Don Martí, fill nostre, qui l'acompanyà fins als mollons, on personalment fo lo dit rei Don Enric, qui molt honradament la reebé en l'any mil e tres-cents setanta-sis, de la qual foren procreats dos fills, lo primer apellat Alfonso e l'altre, Ferrando.¹¹⁷⁰

En aquest temps morí papa Gregori, per mort del qual los cardenals elegiren papa apellat Urbà, e per ço com no es trobaren bé ab ell sinó tres, tots los altres lo desempararen e anaren-se'n a Fundis, on elegiren altre papa apellat Climent, lo qual se'n venc en Avinyó, així que dos papes foren ensems en l'Esgleia. E nós, veent la barataria o malvestat en aquells, volguem ésser indiferents, la qual indiferència

1169. També la crònica ha parlat de la mort de la reina Elionor (cap. vi, § 64). Però no en aquests termes, ni tampoc caient en la inexactitud de posar la seva mort com a posterior a la de Frederic IV de Sicília. Ja ZURITA (llib. x, cap. xxii) va fer observar "el mucho engaño" "en lo que se escribe en la historia del rey don Pedro", sense discriminar el que diu la Crònica del que diu aquest apèndix, que no és pròpiament la Crònica. [La reina Elionor havia mort el 1375 (cf. n. 1148) i l'estol començà a armar-se el 1378; per tant, el relat és impossible. És cert, però, que l'estol no arribà a terme per falta de diners: M.T. FERRER, *La política siciliana de Pere el Cerimoniós*, p. 36-37 i 39; també: *La guerra d'Arborea*, p. 579-587 i *Martí I l'Humà (1396-1410)*, en curs de publicació. M.T.F.].

1170. Encara insistència i ampliació sobre coses de què ja ha parlat la Crònica, cap. vi, § 64. Hi ha error en el nom del primer fill, que no fou Alfons, sinó Enric III de Castella.

nos durà mentre visquem, car no volguem obeir a la u ne a l'altre, llevant-los les temporalitats, ans nos daven los beneficis, per ço com no soferiem que bulles d'aquells fossen obeïdes en nostra terra.¹¹⁷¹

4 Ítem, nós estant així en viduatge, Dona Joana, reina de Nàpols, tramès a nós a dir per sa missatgeria que, si nós o nostre fill primogènit, qui era llavors semblantment vidu, la volíem prendre per muller, que ella faria donació de son regne a la corona d'Aragó, la qual cosa nós no volguem acceptar per a nós, ne aitampoc ho voguem consentir de nostre fill, ans nos plagué més per a nós prendre per muller una dona apellada Sibília de Forcià, filla d'un cavaller d'Empordà, muller que fonc d'altre cavaller apellat Artal de Foces, la qual nupcialment prenguem en faç d'Església en l'any mil e tres-cents setanta-set, e de la qual procream dos fills, que moriren e una filla apellada Isabel.¹¹⁷² E fem matrimoniari lo dit duc Joan, fill primogènit nostre, ab la filla del duc de Bar, néta del rei de França, apellada Iolant, de la qual procreà molts fills, mas no li'n visqué sinó una filla apellada Iolant.¹¹⁷³

1171. El papa mort fou Gregori XI († 1378, no 1376, com podria deduir-se del text). El papa romà fou Urbà V; el papa avinyonès, Climent VII. [Sobre el Cisma i l'actitud del rei Pere: A. IVARS, *La "indiferencia" de Pedro IV de Aragón en el Gran Cisma de Occidente (1378-1382)*, "Archivo Iberoamericano", XIX (1928), p. 21-97, 161-186. J. SANABRE, "El Cisma de Occidente y los Reyes de Aragón", *Revista Eclesiástica*, XIX (1927), p. 143-150, 193-199, 577-591. R. TASIS I MARCA, *La indiferencia de Pere III en el Gran Cisma d'Occident*, a *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (Barcelona, 1962), Crònica, ponències y comunicacions, III Comunicacions a las ponències VIII a X, Barcelona, 1964, p. 107-111. J. F. CABESTANY, M. T. FERRER, J. M. MARQUÈS, J. PERARNAU, J. RIERA, J. TRENCHS, J. VIVES, *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1979. *VI Centenari del Cisma d'Occident. El Cisma a les terres valencianes*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LV1/2 (1980). *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià* (Barcelona-Peníscola, 1979), Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1986 i 1988, 2 vols. J. BAUCCELLS I REIG, *El fons "Cisma d'Occident" de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985. M.T.F.].

1172. Sibília era filla de Berenguer de Fortià (J. M. ROCA, *La reina empordanesa, a Sobiranes de Catalunya*, "Mem. Ac. Bones Lletres", 1928, pàg. 13). Les noces van tenir lloc l'11 d'octubre de 1377 (*ibíd.*, pàg. 25). Els fills foren tres, segons P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 279; Alfons, un altre de nom inconegut i Isabel. En canvi, J. M. ROCA, *op. cit.*, pàg. 35-40, no parla sinó de dos fills: Pere i Isabel. Amb això tenim els tres noms. Sols Isabel va sobreviure, però. [No hi ha notícies sobre cap negociació per a un casament amb la reina Joana de Nàpols i probablement es tracta d'una confusió. Jaume (IV) de Mallorca, marit de la reina, morí el 1375 i seguidament la reina es casà amb Ot de Brunswick; per tant, no podia fer cap proposta de matrimoni. El casament del rei Pere amb Sibília de Fortià es celebrà a Barcelona l'11 d'octubre de 1377: *Crònica del racional*, p. 152. Sobre la reina Sibília, cf. també: S. SANPERE I MIQUEL, *Dames d'Aragó*, "Lectura popular", VII, s. a. p. 355-384. A. BOSCOLO, *La reina Sibília de Fortià*, Barcelona, R. Dalmau, 1971 (traducció de *Sibilla di Fortia regina d'Aragona*, Pàdua, Cedam, 1970). M.T.F.].

1173. Iolanda de Bar, anomenada Violant, era filla de Robert, duc de Bar i de Maria, germana del rei de França Carles V el Savi. El matrimoni va tenir lloc el 2 de febrer de 1380. Els fills foren Ferran, que morí jovenet, Violant i Joana. Aquí, però, el falsari es traeix totalment: l'infant Ferran va morir en 1389, la infanta Joana el 1396 (P. DE BOFARULL, II, pàg. 289-290). El rei Pere, que parla en primera persona, ja

En aquest mateix temps venc nova a nós com Artal d'Alagó, un dels dits barons e vicaris de Sicília, lo qual tenia en sa cura e custòdia la dita infanta Dona Maria de Sicília, néta nostra, a la qual lo dit Artal havia encartat marit lo comte de Virtut, ab proferta de dot del dit regne, ço és, de Sicília, de la qual cosa nós fom molt irat. E com, per raó del dit matrimoni, lo dit comte, metent-se en aparell de voler anar complir lo dit matrimoni, armà cinc naus grans de moltes gents d'armes, ab gran provisió de joies per què passàs en Sicília, e nós, certificats d'açò, encontinent, molt espatxadament, fem armar cinc galeres en què fem muntar per capità lo noble mossèn Gilabert de Cruilles, al qual secretament manam que anàs cremar les dites naus a Portpisà, on eren. E, així com li fo per nós manat, així ho complí per obra, les quals naus, a punt de fer vela per partir, recollida tota la gent, que no esperaven sinó lo cors del dit comte de Virtut, a hora de matinada, dementre que les gents de les naus dormien fermament e no sospitant-se de res, cascuna galea de les nostres mes foc a la sua nau e tot ensems. E així fonc dat obra, ab acabament, al nostre manament, en què es perdé tota la gent e tot lo bé qui en aquelles era, per què fon destorbat que lo matrimoni no anà avant ne se'n féu més menció.¹¹⁷⁴

E en aquest temps morí nostra filla, muller del comte d'Empúries, lleixant dos fills mascles, la u apellat Joan, l'altre, Pere.¹¹⁷⁵ En aquest temps, nós, recordant-nos de les dites grans pregàries que la reina Dona Elionor, muller nostra, nos havia fe-

era mort en 1387. [L'Apèndix presenta el casament de l'infant Joan amb Violant de Bar com si hagués estat una iniciativa del rei quan, ben contràriament, el rei volia que es casés amb la seva néta, la reina Maria de Sicília, a fi d'adquirir aquest regne. El casament amb Violant fou negociat per l'infant. Es celebrà a Perpinyà el 30 d'abril de 1380: *Crònica del racional*, p. 155; J.M. ROCA, *Johan I d'Aragó*, p. 93-153. C. PONSICH, *Violant de Bar (1365-1431) ses liens et réseaux de relations par le sang et l'alliance, a Reines et princesses au Moyen Âge*. Actes du cinquième colloque international de Montpellier. Université Paul-Valéry (1999), Les Cahiers du CRISIMA, 5 (2001), I, 233-276. D. BRATSCHE-PRINCE, *A reappraisal of the correspondence of Violant de Bar (1365-1431)*, "Catalan Review", VIII (1994) p. 295-312, *Violante de Bar (1365-1431)*, Madrid, Ediciones del Orto, 2002 i *The politics of self-representation in the letters of Violant de Bar (1365-1431)*, "Medieval Encounters", 12/1 (2006), p. 2-25. No incloem la bibliografia sobre la reina i el Compromís de Casp. M.T.F.]

1174. ZURITA (llib. x, cap. xxv) segueix pas a pas aquesta relació, que es troba també en el cronista milanès Bernardino Corio, el qual diu, però, que les galeres del rei d'Aragó no eren sinó tres i que van combatre amb l'estol de Joan Galeazzo i el van vèncer. [Les galeres preparades per a Gilabert de Cruilles foren cinc, però n'hagué de cedir dues al vescomte de Rocabertí, que havia de portar socors a Sardenya, de manera que sembla que anà a atacar l'estol de Giangaleazzo Visconti, ancorat a Porto Pisano, amb tres galeres, bé que fonts pisanes diuen que eren quatre; potser se n'hi afegí alguna de les de la guarda dels mars de Sardenya. L'atac es portà a terme el mes de juny de 1379; malgrat que l'acció podia haver suposat un trencament de relacions amb Pisa, la ciutat no en féu motiu de guerra i pel setembre del mateix any renovà la pau amb la Corona catalanoaragonesa: M.T. FERRER, *La guerra d'Arborea*, p. 574-576 i 582-583. M.T.F.]

1175. La infanta Joana, que es trobava encinta, va morir d'una bufetada que va donar-li el seu pare el rei Cerimoniós, perquè defensava el seu marit Joan, comte d'Empúries, de qui el rei es creia ofès (P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, pàg. 274). El continuador de la Crònica omet aquest detall. [Cf., sobre la infanta Joana, la n. 1156. M.T.F.]

tes sobre la donació que volia fos feta a l'infant Don Martí, fill nostre, de què no l'havem volguda complaure en sa vida, venc-nos en voler de dar lo dret que havíem en Sicília al dit infant, la qual donació, per nós feta, li fon confirmada per nostre primogènit dessús dit, e fo en l'any mil e tres-cents vuitanta.¹¹⁷⁶

Poc temps après, alguna malvada gent ajustadissa de França, en nombre de mil llances, les quals se volien esforçar a fer robaries, com fossen per llurs mals fets encaçats e perseguits en lo propdit reialme de França, e volguessen mantenir llurs acostumats àvols actes e espletar-ne en part en nostra terra, trameteren a dir a la terra com ells volien entrar per sostenir llur vida, com fossen gentils hòmens e no poguessen en altra manera viure, per què els haguéssim per excusats; la qual gent s'era atendida a cinc lleugues de Perpinyà, en un lloc del rei de França, apellat Durban. Aquesta divulgació ells faeren per causa, ço és, que per ço que la terra se rescata a ells en gran moneda. E, esperants la resposta de la terra e essent tenguts a no res sobre lo rescat, los cònsols de Perpinyà nos en certificaren, qui érem en Gerona, al qual fet, encontinent, fon proveït per nós, ço és, que hi trametem nostre primogènit, lo duc Joan, ab alguns nobles e cavallers de la terra en nombre de tres-cents hòmens d'armes. E, haüt consell com poria aquella gent ésser desbaratada, cavalcà tota una nit, e a hora d'alba fo sobre la dita gent, la qual, dorment en los llits, fon apresonada, la major part d'ells qui foren amenats en Perpinyà lligats en cordes. De la qual cosa haguérem sobiran plaer, atès que era lo primer acte d'armes que el dit nostre primogènit havia fet, com fos naturalment de qualitat reposada. E fem-ne gràcies a nostre Senyor Déu del bon començament que havia haüt.¹¹⁷⁷

E, tornant als altres actes del regne de Sicília, per ço que sia haüt e sabut com la infanta de Sicília, néta nostra, fon treta de poder dels barons d'aquell regne e és pervenguda en nostre poder, a qui es pertany mills tenir aquella per dret de proximitat que no ells, qui, sots títol de vicaris, regeixen lo regne tiranament així com aquells qui els s'han partit.¹¹⁷⁸ Com farien alguns qui s'haguessen a tallar corretges de cuir estrany, qui els se tallarien com pus amples porien, així és d'aquests barons, que qui d'ells del regne dessús dit més se'n pot prendre, més se'n pren, per ço que pus poderosos se tròpien los uns contra ls altres. E en aquesta guisa cascun s'esforça haver com més senyoria pot, car cascun ha en ell a ésser senyor de tot lo regne en veu e nom de la dita infanta. E com En Guillem Ramon de Montcada, comte d'Agosta, jatsia de son cors sia notable cavaller e avalorat, però posseint ell lo com-

1176. A Barcelona, l'11 de juny de 1380 més exactament. ZURITA, llib. x, cap. xxvi. El rei es reservava, però, el títol i senyoria damunt de l'illa durant tota la seva vida. [Cf. M.T. FERRER, *L'infant Martí i un projecte*, p. 216-218 (trad. castellana a *Entre la paz y la guerra*, p. 510-511). M.T.F.].

1177. [Cf. M.T. FERRER, *La organización militar en Cataluña*, p. 161. M.T.F.].

1178. Vegeu més amunt, dins el mateix Apèndix, al començament del § 2, on és donada la partició feta entre ells. [Cf. n. 1161. M.T.F.].

tat d'Agosta, era de poca puixança de comtat;¹¹⁷⁹ e, com ell visqués així planament ab allò poc que havia, Artal d'Alagó, un dels dits quatre vicaris d'aquell regne, veí del comtat d'Agosta, ocupà's per més potència, tollent al dit comte un estany, qui ha nom lo Panto, de què lo dit comte havia bona renda per pesquera de molt peix que s'hi nodreix;¹¹⁸⁰ lo qual per moltes requestes no lo hi volc tornar, ans tenia aquell dit comte en gran menyspreu; e, essent lo dit Artal en la ciutat de Messina e haver¹¹⁸¹ lleixada la dita infanta de Sicília en lo castell de Catània que el dit Artal governava, lo qual Artal faia estar la dita infanta en fort àvol estat, ab tractes que el dit comte tenc secretament ab los del dit castell. Una nit ell l'escalà e pres la dita infanta e portà-la-se'n en lo seu castell d'Agosta, lo qual és molt fort en terra plana.¹¹⁸² E, encontinent, lleixada aquella en lo dit castell, passà-se'n en Catalunya e presentà's davant nós per notificar l'acte e demanar-nos que li dàssem esforç de gent. E nós, encontinent, hi trametem lo noble mossèn Roger de Montcada ab molts hòmens de paratge soldejats. Acompanyant lo dit comte, foren en lo dit castell e, sentints que el dit Don Artal faia preparatoris de posar-los setge, prengueren la dita infanta e per mar amenaren-la al dit castell de la Licata, lo qual Manfré de Xaramunt, per qui es tenia, los consentí, ab la vila, per via de préstec.¹¹⁸³ E, aquí allogada¹¹⁸⁴ la dita infanta, lo dit comte tornà en Catalunya, e per ço com nós ne l'infant Don Martí, nostre fill, no li faem aquell acolliment que ell se pensava, retornà-se'n per emparar-se de la dita infanta e per foragitar-ne lo dit mossèn Roger e tots los catalans. E, havent-ne ja sentiment, lo dit mossèn Roger, quant lo dit

1179. Agosta, o *Augusta*, denominada avui amb aquest nom, en la costa llewantina de Sicília, entre Catània i Siracusa. Observem que el text parla un moment de Guillem Ramon de Montcada com si fos vivent: *sia notable cavaller*. Però tot seguit torna a parlar en pretèrit: *era de poca puixança de comtat*. [Cf. sobre Guillem Ramon de Montcada: P. SIMBULA, *Corsari e pirati nei mari della Sardegna*, CNR, Istituto sui rapporti italo-iberici, Cagliari, 1993, p. 209-233. M.T.F.].

1180. ¿Aquest llac devia ésser a l'indret on hi ha avui unes vastes salines? ¿O tal vegada el llac anomenat de Lentini, més al Nord? [Guillem Ramon de Montcada i Artal d'Alagó estaven enfrontats des de feia temps: V. D'ALESSANDRO, *Politica e Società nella Sicilia Aragonesa*, Palermo, V. Manfredi ed., 1963, p. 25-26, 110. M.T.F.].

1181. L'ed. Pagès diu e (*h*) a *ver lexada*. Es tracta evidentment d'una errada i ha de dir e *haver*.

1182. Agosta està edificada damunt d'un illot, unit a la costa per un llarg pont. Era, doncs, de molt difícil expugnació, malgrat trobar-se al pla. [Sobre el rapte de la reina: M.T. FERRER, *La política siciliana de Pere el Cerimoniós*, p. 35-40. i amb més detall a *Martí I l'Humà (1396-1410)*, en curs de publicació. P.F. SIMBULA, *Navigare nel Medioevo. Aspetti finanziari delle squadre navali: il caso della spedizione per la liberazione di Maria di Sicilia*, "Anuario de Estudios Medievales", 24 (1994), p. 491-507. M.R. LO FORTE SCIRPO, *Cronaca di un rapimento e di un riscatto*, a *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*. I, XIV Congresso della Corona d'Aragona, 3, Sassari, Carlo Delfino, 1996, p. 545-555 i de la mateixa autora, *C'era una volta una regina... Due donne per un regno: Maria d'Aragona e Bianca di Navarra*, Nàpols, Liguori, 2003. M.T.F.].

1183. Manfré de Chiaramonte, un dels vicaris de l'illa, segons ha dit abans. Apèndix, § 2, al començament. [Cf. la bibliografia de la nota anterior. M.T.F.].

1184. *Allogada* per *al·lotjada*, substitució que també apareix en alguns manuscrits de la crònica.

comte volgué entrar en lo dit castell de la Licata, lo dit mossèn Roger li donà de les portes pels pits. Veent lo dit comte aquesta manera, retornà-se'n altra vegada en Catalunya a nós e al dit infant ab clamors, com no era estat meritat. Llavors lo dit infant, nostre fill, li donà de son patrimoni, apellat Sent Vicent dels Horts e Caldes de Monbui e Granollers, los quals llocs après lo dit comte vené; e comprà'ls lo comte d'Urgell, e d'aquells diners armà naus e mes-se en cos a roba de tothom, e, après un temps haver sorgit davant Tarragona, la ciutat de Barcelona cremà-li les naus.¹¹⁸⁵

E, estant la dita infanta de Sicília en lo castell de Licata, lo dit mossèn Roger, sentint que el dit Manfré de Xaramunt faïa preparatoris d'haver la dita infanta, trasc-la del dit castell e tornà-la al dit castell d'Agosta. E, encontinent, lo dit Artal d'Alagó, per mar e per terra, assetià'ls e tenc-los així assetiats, fins que los del castell eren a la fi del gra de la provisió e menjaven ja rates, cucales e los cuirs dels pavesos, per fretura de tota altra carn. E, en aquell instant,¹¹⁸⁶ lo vescomte de Rocabertí, qui ab tres galeres venia del ducat d'Atenes, on nós lo havíem tramès e havia estat gran temps, essent arribat en Saragossa de Sicília,¹¹⁸⁷ hac nova del dit setge, en què havia cinc galees e una galiota; e, com los del castell estaven en àvol partit, cuitadament anà-se'n en Càller, on trobà una galea de corsari, qui estava en guarda de Sardenya, e altra galea qui era en terra; la qual féu varar e armar, així que foren

1185. [Fou acordat que la reina es casaria amb el fill de l'infant Martí, Martí el Jove. El pacte per al lliurament de la reina Maria al rei Pere i a l'infant Martí fou signat el 24 de juliol de 1380. Les donacions de Cervelló i Sant Vicenç dels Horts, Granollers, Caldes de Montbui i Piera foren fetes entre els mesos de juliol i agost de 1380, i Guillem Ramon de Montcada marxà vers Sicília amb l'estol de Roger de Montcada i de Ximèn Peres d'Arenós el mes de desembre de 1380; per tant, el relat de l'apèndix de la crònica d'un retorn de Guillem Ramon de Montcada a Sicília abans de la donació és improbable i no està documentat: P.F. SIMBULA, *Navigare nel Medioevo*, p. 496-506. *Documenti sulle relazioni tra la Sicilia e l'Aragona (1379-1392)*, a cura de M.R. LO FORTE SCIRPO, Palerm, Società Siciliana per la Storia Patria, 2006, cf. docs. 12, 13, 18, 65, 74, 77 etc. M.T. FERRER, *Martí I l'Humà (1396-1410)*, en curs de publicació. És certa, en canvi, la dedicació de Guillem Ramon de Montcada al cors des de 1384 a 1386 amb dues naus, que foren cremades, efectivament, a Tarragona per manament de la ciutat de Barcelona: P. SIMBULA, *Corsari e pirati*, p. 214-233. M.T.F.].

1186. *En aquell instant* és expressió inusitada, que després esdevindrà expressió corrent, però que ara trobem per primera vegada en un text català. En tot cas no recordem haver-la trobada abans. [El viatge d'anada del vescomte de Rocabertí a Atenes havia estat el 1381 i la tornada, pel juny de 1382, permeté salvar la reina i la guarnició catalana que la guardava a Agosta del setge d'Artal d'Alagó a Augusta; considerant que el lloc no era prou segur, el vescomte portà la reina a Càller: M.R. LO FORTE SCIRPO, *Dalla plaia di Barcellona all'Acropoli di Atene: il viaggio di Felip Dalmau de Rocabertí (1381-1382) in un rapporto d'epoca*, Palerm, Università di Palerm, 2005. M.T.F.].

1187. Saragossa de Sicília, o sia Siracusa. El vescomte era Felip Dalmau de Rocabertí, que havia anat a Grècia, enviat per Pere el Cerimoniós, com a vicari general, virrei i lloctinent dels ducats d'Atenes i Neopàtria (1381-1382). RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català*, pàg. 512-513, 566, 576, 742-743. El document de nominació és el CDLV, datat a Saragossa, el 28 d'abril de 1381. Hi ha altres documents dins el dit Diplomatari, referents a l'anada del vescomte als ducats. Hom els trobarà consultant-ne l'índex.

cinc galees, e tornaren-se'n en Sicília. E, quan foren a vista d'Agosta, donaren armes en coberta, e les cinc galees e galiota del dit setge, per semblant e a batalles fetes, vengueren-se. E les de Don Artal, veents que les dels catalans de ferm volien envestir, giren e fugen, e aquestes nostres les encalcen fins a un cap que hi ha. E lo setge de la terra encontinent se llevà, e les galees sicilianes anaren fins a Catània, on era Artal. E aquí trobaren una galea que hi havia tramesa lo dit Manfré de Xaramunt. En açò lo dit vescomte se fon acostat al dit castell, demanant-los com estaven, e ells digueren que mal, e que volenter se'n volgueren eixir, com no eren en punt de poder-hi més aturar. En açò les dites sis galees e galiota del dit Artal e, ab la galea del dit Manfré, que foren set fustes, retornaren vers Agosta, e lo dit vescomte, com a noble cavaller e bataller, així ab bon e ferm cor com d'abans, tornà refrontar vers aquelles, les quals, com a la primera vegada, giren e tornen fugir. E encalçà-les fins davant un port apellat de la Brucola, e, veent que aconseguir no les podien, abandonaren-les e, retornant-se'n, anaren a Saragossa e en lo port prengueren una coca, la qual remolcaren fins a Agosta, on carregaren la roba de la dita infanta e de tothom e jaquiren lo dit castell obert, en què lleixaren una esclava, ja molt vella, insensada, e tengueren llur via al castell de Càller, on lleixaren la dita infanta ab les dones e donzelles. E l'altra companya e les dues galees que n'havien tretes lo dit mossèn Roger ab sos soldats, vingueren-se'n ab les galees del dit vescomte.¹¹⁸⁸ En lo qual castell de Càller la dita infanta estec per dos anys, e, après, nós fem-la venir en Barcelona e fem-la estar en nostre palau major a messió nostra e del dit infant Don Martí, fill nostre.¹¹⁸⁹

5 Nós, desitjants que la reina Dona Sibília, muller nostra, se coronàs, convocam corts generals de tota la terra en lo lloc de Montsó. E, aquelles celebrades, per distància d'algun temps, nosaltres anam a Saragossa, on coronam la dita reina ab una molt solemniat festa que li fem fer en l'any mil e tres-cents vuitanta.¹¹⁹⁰

1188. Aquests esdeveniments es troben confirmats per un document de Pere el Cerimoniós, datat a Tortosa, el 24 de novembre de 1382, publicat per RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català*, pàg. 581, document DCCIX. El rei va concedir al vescomte 6.000 florins d'or d'Aragó.

1189. [No és cert que el rei fes venir la seva néta de Càller. Fou el governador de Càller, Joan de Montbui, qui decidí portar-la a Catalunya, sense llicència del monarca, que s'indignà quan sabé que el governador havia abandonat el seu lloc a Càller per portar la reina Maria a Barcelona, l'any 1386: M.T. FERRER, *Martí I l'Humà (1396-1410)*, en curs de publicació. M.T.F.].

1190. Les Corts de Montsó foren convocades de Tortosa estant, el 24 d'abril de 1383, i van celebrar-se dins aquest any i els primers mesos del següent (ZURITA, llib. x, cap. xxxiv). En canvi, la coronació de la reina Forciana ja havia tingut lloc amb motiu de les Corts de Saragossa de 1381, pel mes de gener (ZURITA, llib. x, cap. xxxiv). Està, doncs, equivocada la data i la successió dels esdeveniments. [Les corts de Montsó han estat editades: I. BAIGES I JARDÍ, A. RUBIÓ I RODON, E. VARELA I RODRÍGUEZ, *Cort general de Montsó 1382-1384*, coord. J.M. SANS I TRAVÉ, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1992. Sobre la coronació de Sibilla de Fortià, el 30 de gener de 1381, cf. A. BOSCOLO, *La reina Sibilla de Fortià*, p. 57-63. M.T.F.].

E en lo temps d'aquesta coronació vengueren a nós clams com lo comte Joan d'Empúries maltractava un cavaller apellat mossèn Bernat d'Orriols, senyor de Foixà,¹¹⁹¹ en tal manera que s'esforçava a voler-lo desheretar, lo qual cavaller era de la sang de la dita reina. Per aquesta raó nós partim de Saragossa e entram-nos en Catalunya e convocam les hosts contra lo dit comte, lo qual, sentint que nós lo volíem venir iradament de sobre, féu entrar a sa defensió tres-centes bacinetes de francesos, de què era cap un a qui deien "Bita". Nós, prosseguints l'execució ab les dites hosts contra lo dit comte en sa terra, fem en aquella gran damnatge. Lo qual comte, veent-se així damnificats, no podent estar a l'esguardament de nostre poder, fugí en França, on està e estarà absent de nostra terra tant quant nós hajam vida, pus a nós és estat desobedient e no ha volgut voler-nos demanar perdó. Per ço, jatsia moltes suplicacions per altres nos sien estades fetes, havem-nos mes al cor de no voler-li perdonar, car, pus ell vol ésser pertinaci en sa desobediència, e nós, per semblant, a no voler-li haver mercè.¹¹⁹²

1191. L'hostilitat de Pere el Cerimoniós contra el comte Joan d'Empúries, gendre i cosí seu, sembla que ja provenia del suport que havia donat a l'infant Joan en els seus desigms de matrimoni amb Violant de Bar. Ell fou, amb la seva muller la infanta Joana, un dels pocs membres de la casa reial que va assistir a les noces. Per a més detalls sobre aquesta lluita, vegeu ZURITA, llib. x, cap. xxxv. [La guerra amb el comte d'Empúries s'inicià el 1384. El 25 d'octubre sortí de Barcelona la tropa que la ciutat envià al rei per participar en la guerra (*Crònica del Racional*, p. 157). Acabà amb la mort del rei, bé que el període bèl·lic és entre 1384 i 1385; el comte s'exilià a Avinyó el 1385; el plet del comte d'Empúries amb la Corona no es resolgué fins al 1387, regnant ja Joan I: S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 146-147. M.T. FERRER I MALLOL, *Notes sobre el monestir de Sant Pere de Rodes (1362-1410)*, a *Miscel·lània Fort i Cogul. Història Monàstica Catalana. Història del Camp de Tarragona*, Barcelona Abadia de Montserrat, 1984, p. 137-175, concretament, p. 144-147. M.T.F.].

1192. Aquest Apèndix segueix tenint bastant de misteriós. Per molt de temps es va fer distinció entre ell i la crònica. ZURITA, d'una crítica històrica sovint tan afinada, hi poua abundoses notícies i s'hi refereix sempre com si es tractés de la Crònica: "la historia que tenemos del rey don Pedro de Aragón", "se escribe en la historia del rey don Pedro" (llib. x, caps. xviii i xxi). Però els moderns historiadors han començat per dubtar i han acabat per establir netament la separació. Fou el primer Antoni de Bofarull, no en la seva edició de la crònica, on no fa cap reserva; però sí en la seva *Historia de Cataluña* (Barcelona, 1876, iv, pàg. 581, 582 i 591), on ja considera l'Apèndix molt posterior als fets i ple d'anacronismes, alguns dels quals consisteixen a fer parlar al rei d'esdeveniments posteriors a la seva mort. El primer a apuntar el nom de Carbonell com del possible, o un dels possibles redactors de l'apèndix, fou Rubió i Lluch, el qual admetia que potser Descoll hauria redactat l'episodi de la reina Maria de Sicília. [A. RUBIÓ I LLUCH, *Estudis sobre la elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", III, 1909-1910, pàg. 519-570, concretament pàg. 567-568]. Les teories emeses poden avui condensar-se en la sostinguda per Amadeu Pagès en el prefaci a l'edició crítica de la Crònica, i en l'apuntada per M. COLL I ALENTORN en la recensió que de la dita edició crítica ha publicat en els "Estudis romànics", I, 1947-1948, pàg. 254-257. Per al Sr. Amadeu Pagès, aquest Apèndix (és així com l'anomenava ja Bofarull), no és altra cosa que un afegit agosaradament fet a la Crònica pel cronista i arxiver Pere Miquel Carbonell, l'autor de les *Cròniques d'Espanya*, dins de les quals fou editada per primer cop la Crònica de Pere el Cerimoniós. Aquest Apèndix no existeix en el que s'ha anomenat primera redacció de la Crònica, és a dir, en el manuscrit A (Biblioteca de l'Acadèmia de la Història). Ens és, en canvi, donat pel ms. C (Biblioteca Universitària de València), el manuscrit que, segons Amadeu Pagès, no és

sinó el ms. A revisat, corregit i augmentat (pàg. LIV). També ens és donat per l'edició de Carbonell dins les *Cròniques d'Espanya*. Ara bé, per a A. Pagès, el ms. C ha estat format per ordre de Carbonell. Si Rubió i Lluch veia en aquest Apèndix “la mala mà” de Carbonell, molt més la hi ha vista el Sr. Amadeu Pagès. Per a ell no ofereix cap dubte que Carbonell n'és, de cap a cap, l'autor. Hi troba el seu estil, els seus farciments o aglomeracions. No troba, en canvi, en el text de l'Apèndix, cap o gairebé cap dels retocs o afegits que, ça i lla, ha gosat introduir en el text de la crònica. ¿Per què els hauria fets, si el text de l'Apèndix ja és obra seva? Per a A. Pagès, doncs, a força de conviure amb el record de Pere el Cerimoniós, Pere Miquel Carbonell “s'ha identificat a poc a poc amb el seu autor, fins al punt de portar, com ell, un punyalel penjat de la cintura”. “No cal, doncs, sorprendre's que hagi cercat d'imitar-lo també en el seu paper d'historiador i hagi completat ell mateix la narració de la seva vida, que Bernat Descoll havia deixat, malgrat les seves instàncies, inacabada” (pàg. LXI). Anant més lluny i enfocant les intencions, A. Pagès veu en aquest Apèndix un disseny polític: de legitimar o consolidar la possessió per Ferran el Catòlic del regne de les Dues Sicílies. El Sr. Coll i Alentorn, en l'esmentada recensió, no admet la tesi del Sr. A. Pagès. Comença per no admetre que el ms. C fos, com diu Pagès, “executat, entre 1497 i 1515, sota les ordres de Pere Miquel Carbonell i posat per ell a l'Arxiu Reial de Barcelona” (Pagès, pàg. x). Tampoc no admet que, en el ms. C, Carbonell hagi aplegat els materials de les seves *Cròniques* i rebutja la hipòtesi del Sr. Pagès, segons la qual el ms. C, “quant a la Crònica de Pere III, representa una còpia en net del text reial amb totes les correccions, addicions i anotacions que Carbonell hi havia incorporat per a la seva publicació dins les seves *Cròniques d'Espanya*”. L'argumentació del Sr. Coll es basa, d'una banda, en la data del ms. C, que no creu, ni de molt, tan acostada com el Sr. Pagès. Troba el tipus de lletra de ple segle xv, no pas de finals del xv o de començaments del xvi. No admet que els reclams —que apareixen en abundor en el ms. C— siguin indicatiu de la data proposada per Pagès, perquè els reclams es troben ja en manuscrits del xiv. Cap dels textos historiogràfics continguts en el ms. no sembla, d'altra banda, al Sr. Coll, posterior als primers anys d'Alfons el Magnànim. I troba que, si el manuscrit hagués estat realment en mans de Carbonell, aquest historiador no hauria deixat, segons el seu costum, d'omplir-ne d'anotacions els marges. Per altra part el Sr. Coll i Alentorn assenyala que l'Apèndix sembla endevinar-se en el resum de la Crònica del Cerimoniós contingut en la *Crònica universal de 1425* (manuscrit 82 de la Biblioteca Universitària de Barcelona), resum que és fet sobre la redacció definitiva. Això porta el senyor Coll a suggerir per a l'Apèndix la datació de després de 1385 i abans de 1425.

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus Tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)
- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)

- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolíngi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-ʿAmal Bi-l-ašturlāb» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ. Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (Segles X-XIII)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari català' (1789-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 (1908; ed. facsímil, 2000)

- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 (1921; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* (1947; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFALECH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)
- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)

- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* (1925; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. IV (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDNA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiaístiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)
- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)
- 94 Antoni RIERA (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana* (2013)
- 95 Albert BALCELLS, *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De 'L'Avenç' a l'Institut d'Estudis Catalans* (2013)
- 96 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós* (2014)

9 788499 652207